

**SAMSUN BELEDİYE TARİHİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME (1930-1945)**

Yusuf KARAKARTAL
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Doç. Dr. Feyza KURNAZ ŞAHİN
Şubat 2023
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SAMSUN BELEDİYE TARİHİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
(1930-1945)

Hazırlayan
Yusuf KARAKARTAL

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Feyza KURNAZ ŞAHİN

AFYONKARAHİSAR-2023

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANNAMESİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Samsun Belediye Tarihi Üzerine Bir İnceleme (1930-1945)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

01/02/2023

İmza

Yusuf KARAKARTAL

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Yusuf KARAKARTAL
	Numarası	200635106
	Anabilim Dalı	Tarih
	Programı	Tarih
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Samsun Belediye Tarihi Üzerine Bir İnceleme (1930-1945)
Tez Savunma Sınav Tarihi		01.02.2023
Tez Savunma Sınav Saati		10.30

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET
SAMSUN BELEDİYE TARİHİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
(1930-1945)

Yusuf KARAKARTAL
AFYON KOCAETEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABLİM DALI

Şubat 2023

Danışman: Doç. Dr. Feyza KURNAZ ŞAHİN

Bu çalışmanın amacı Samsun Belediyesi'nin 1930-1945 tarihleri arasındaki faaliyetlerini irdelenmek olarak tanımlanır. Bu meyanda araştırmada belediyenin Samsun'daki şehirleşmeyi sağlamak, 1929 Dünya Ekonomik Krizinin yarattığı iktisadi zorlukları aşmak ve toplumsal yaraları sarmak için yürüttüğü çalışmalara odaklanılmıştır.

Tez konusunu oluşturan 1930-1945 dönemi Samsun Belediyesinin faaliyetleri irdelendiğinde, belediyenin bütün iktisadi imkânsızlıklara rağmen faaliyetlerini öncelikler belirleyerek yürüttüğü anlaşılmaktadır. Cumhuriyet döneminde şehirlerin modern bir görüntüye ulaştırılması temel amaç olarak belirince Samsun Belediyesi de bu amaca yönelik olarak şehrin alt yapı çalışmalarına yoğunluk verdi. Çok sayıda yol, kaldırım, köprü inşa edildi veya onarıldı. Şehrin elektrik ve su ihtiyacı için tesisler geliştirildi. Ayrıca savaştan çıkmış bir toplumun sosyal yaralarını sarmak için önemli adımlar atıldı. Belediyenin bütçesinden ayrılan tahsisatlar incelendiğinde sosyal yardımın büyük bir yekûn tuttuğu açıkça görülmektedir. Özellikle okul çağındaki yoksul çocuklar korundu. Keza cumhuriyetin sıhhatli toplum yaratma amacına uygun olarak hastanelerden kadın ve çocuk bakımevlerine kadar geniş bir faaliyet alanı oluşturuldu. Sıtma gibi salgın hastalıklarla mücadele için bataklık kurutma ve ıslah çalışmaları gerçekleştirildi. Taşrada okullaşma faaliyetlerine önem verildi. Sadece merkezde değil çevre ilçe ve köylerde okullaşma için tahsisat ayrıldı. Belediye şehrin iktisadi şartlarını iyileştirmek ve 1929 dünya ekonomik krizinin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için özellikle fiyat artışlarına müdahale etti. Şehrin iktisadi hayatını canlandırmak için limandaki iskelelerin günün şartlarına uygun hale getirilmesi için çalışıldı.

Sonuç olarak Samsun Belediyesi kuruluşundan 1945 yılına kadar gerek alt yapı hizmetleri, imar iskan faaliyetleri, sağlık, eğitim ve sosyal yardım gibi çok geniş bir alanda halka hizmet vermeyi başardı. Mali olanakları son derece sınırlı olmasına rağmen belediye, Samsun'un şehir görüntüsüne ulaşmasını sağlamış ve toplumun bütün kesimlerine hizmet götürmeyi başarmıştır.

Araştırmada Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivlerinden elde edilen veriler, Samsun Belediyesi Meclis Kararları, Samsun 19 Mayıs Halkevi Dergisi, Vilayet Salnameleri, dönemin önde gelen Samsun, Ahali, Aks-ı Sadâ, Haber ve ayrıca T.C. Resmi Gazete'sinden faydalanılmıştır. Ayrıca konuyla ilgili yazılmış tetkik eserler de irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Samsun, Belediye, Cumhuriyet, 1930-1945 Dönemi, Faaliyet

ABSTRACT
A REVIEW OF THE HISTORY OF THE MUNICIPALITY OF SAMSUN
(1930-1945)

Yusuf KARAKARTAL
AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY

February 2023

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Feyza KURNAZ ŞAHİN

This study aims to examine Samsun Municipality's activities between 1930 and 1945. In this context, the study focused on the works carried out by the municipality to ensure urbanization in Samsun, overcome the economic difficulties caused by the 1929 World Economic Crisis and heal the social wounds.

When the activities of Samsun Municipality in the period 1930-1945, which is the focus of the thesis, are examined, it is understood that the municipality carries out its activities by determining priorities despite all economic impossibilities. In the Republican era, when the main goal was to bring a modern look to cities, Samsun Municipality focused on the city's infrastructure for this purpose. Numerous roads, pavements, and bridges were built or repaired. Facilities were developed for the city's electricity and water needs. In addition, important steps were taken to heal the social wounds of a society that had come out of war. When the allowances allocated from the municipality's budget are examined, it is clearly seen that social welfare has a large share. Particularly, poor children of school age were protected. Likewise, in accordance with the aim of the republic to create a healthy society, a wide range of services was created, from hospitals to women's and children's care houses. Drying and improving swamp land were common practices to combat epidemic diseases such as malaria. Schooling activities in the countryside were attributed a particular importance. A considerable amount of budget was allocated for schooling not only in the centre but also in the neighboring districts and villages. The municipality intervened, especially in price increases, to improve the city's economic conditions and eliminate the negative impact of the 1929 world economic crisis. In order to revive the economic life of the city, efforts were made to make the piers in the port appropriate for the conditions of that day.

As a result, Samsun Municipality succeeded in providing services to the public in many areas, such as infrastructure services, zoning and settlement activities, health, education and social aid from its establishment until 1945. Although its financial sources are extremely limited, the municipality provided Samsun with a city image and succeeded in providing services to all segments of society.

The current study collected data from the Presidency of State Archives, Ottoman and Republican Archives, Samsun Municipality Assembly Decisions, Samsun 19 Mayıs Halkevi Magazine, Provincial Yearbooks, Samsun, Ahali, Aks-ı Sadâ, Haber and also T.C. Official Gazette was utilized. Furthermore, the research works written on the subject were also scrutinised.

Keywords: Samsun, Municipality, Republic, 1930-1945, Activities

ÖN SÖZ

Samsun, gerek tarihsel gelişimi gerekse idare tarihi bakımından Kurtuluş Savaşı'nın başlatıldığı bir şehir olması hasebiyle önemli bir yere sahiptir. Tezde şehrin bu bakımdan öneminden öte, Türkiye yerel idare tarihi açısından neyi ifade ettiği, Osmanlı'da belediye örgütlerinin kurulmasının ardından bir yerel idare birimi olarak ne gibi faaliyetlerde bulunulduğu ve 1869 yılından itibaren 1945 yılına kadar şehir idareciliği bakımından nasıl bir şekilde gelişim gösterdiği gözlemlenmeye çalışıldı.

Tezin giriş bölümünde, Samsun ilinin adından ve Osmanlı hâkimiyetine girene kadarki süreçlerde hangi milletlerin ve devletlerin idari tekâmülünden geçtiği belirtilmeye çalışıldı. Tezin birinci bölümünde ülkenin Osmanlı İmparatorluğu idaresi altında yerel idare teşkilatlarının gelişimi bakımından ne gibi yasal düzenlemelerden geçtiğine değinildi. Bu çerçevede Osmanlı'da ilk belediye örgütünün kurulmasının temelleri aktarıldı. Bunun ardından tezin asıl konusunu oluşturan 1930-1945 yılları arasında Samsun'daki beledi faaliyetleri incelemeye önce Samsun Belediyesinin tarihsel arka planına inilerek; Tanzimat, I. ve II. Meşrutiyet, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemlerinde şehirde girilen beledi faaliyetler kronolojik bir biçimde aktarıldı.

Tezin ikinci bölümünde Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Cumhuriyet Türkiye'sinin modern belediyeçilik anlayışına, belediyeçiliğin gelişimi adına hayata geçirilen yasal düzenlemelere değinildi ve Samsun Belediyesinin bu dönemdeki faaliyetleri irdelendi. Keza 1930 Türkiye Yerel Seçimlerinin Samsun'a yansımalarına da değinildi.

Tezin asıl konusu oluşturan üçüncü ve son bölümünde, öncelikle 1930-1945 yılları arasında belediyeçilik ile ilgili yasal düzenlemelere yer verildi. Ardından 1930-1945 döneminde Samsun Belediyesi'nin inşaat ve imar faaliyetleri, yol yapım ve onarım çalışmaları, liman iskelesinin genişletilmesi, şehrin elektrik ve suya sorunsuz olarak kavuşması için yaptığı çalışmalar değerlendirildi. Keza savaşıardan çıkmış bir toplumun yaralarının sarılması için eğitim, sağlık ve sosyal yardım çalışmaları üzerinde duruldu. Ayrıca şehrin iktisadi hayatının sorunsuz olarak ilerlemesi için alınan tedbirler açıklandı.

Çalışmamızın konu ile aynı düzlemde yapılan çalışmalardan farkı, büyük ölçüde 1930-1945 yılları arasını ihtiva eden Samsun Belediyesi Meclis Zabıtlarından, zabıtlarda meclis üyelerinin görüşlerinden ve dönemin yerel basınından yararlanılarak yapılmış olmasıdır. 1930-1945 döneminde Samsun Belediyesi'nin faaliyetleri akademik bir bakış açısıyla irdelenerek bu konuda önemli bir boşluğun kapatılması temel amaç olarak alındı.

En başta, ekonomik açıdan çoğu Türk genci gibi zor şartlar altında çalışıp bir yandan da yüksek lisans eğitiminde büyük özveri gösteren ve asla yılmayan kendime, hayatımın büyük bir kısmında sürekli şehir dışında bulunmama rağmen daima sevgisiyle yanımda olan, en büyük destekçim ve motivasyon kaynağım olan annem, babam, kardeşlerim ve çok kıymetli Beyza KARAÖMERLİOĞLU olmak üzere, araştırmamın arşiv çalışması boyutunda her türlü kolaylığı sağlayan Samsun Büyükşehir Belediyesi Yazı İşleri ve Kararlar Daire Başkanlığı çalışanlarına teşekkür ediyorum.

Çalışmamın başlangıç evresi itibarıyla engin bilgi ve birikimleriyle bana yol gösteren saygıdeğer hocam Prof. Dr. Sadık SARISAMAN'a ve çalışmanın planlanması, araştırılması ve yürütülmesinde değerli bilgileriyle aydınlanmamı, çalışmamı

şekillendirmemi ve zenginleştirmemi sağlayan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Feyza KURNAZ ŞAHİN'e teşekkürü bir borç bilirim.

Yusuf KARAKARTAL

2023, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANNAMESİ	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
TABLolar DİZİNİ.....	xii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1
i: Samsun İlinin Adı.....	1
ii. Samsun İlinin Tarihi.....	3
iii. Antik Dönemde Samsun	3
iv. Pers, Roma ve Bizans Dönemlerinde Samsun	4
v. Danişmendliler ve Selçuklular Dönemlerinde Samsun	5
vi. Osmanlı ve Moğol Hâkimiyetinde Samsun.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DA BELEDİYESİCİLİK

1. OSMANLI'DA BELEDİYESİCİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	12
1.1. TANZİMAT DÖNEMİNDE BELEDİYESİCİLİK.....	12
1.1.1. İstanbul Şehremaneti'nin Kuruluşu	14
1.1.2. Altıncı Daire-i Belediye'nin Kuruluşu.....	16
1.1.3. 1864 Tuna Vilayeti Nizamnamesi.....	17
1.1.4. İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ve 1877 Belediye Kanunu.....	20
2. TANZİMAT DÖNEMİNDE CANİK SANCAĞI'NIN İDARİ YAPISI.....	20
2.1. SAMSUN'DA BELEDİYE ÖRGÜTÜNÜN KURULUŞU.....	22
2.1.1. 1869 Büyük Samsun Yangını ve Tanzimat Döneminde Samsun'da Belediyecilik Faaliyetleri.....	24
3. I. VE II. MEŞRUTİYET DÖNEMLERİNDE BELEDİYESİCİLİK İLE İLGİLİ DÜZENLEMELER	26
3.1. I. ve II. MEŞRUTİYET DÖNEMLERİNDE SAMSUN'DA İDARİ YAPI	27
3.1.1. Meşrutiyet Dönemlerinde Samsun'da Belediyecilik Faaliyetleri.....	32
4. I. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA SAMSUN'UN İDARİ YAPISI	42
4.1. I. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE SAMSUN'DA BELEDİYESİCİLİK FAALİYETLERİ.....	44
5. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE SAMSUN'UN İDARİ YAPISI	51

5.1. MUSTAFA KEMAL PAŞA’NIN SAMSUN İDARE VE ASAYİŞİNE YÖNELİK MÜDAHALELERİ	53
5.2. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE SAMSUN’DA ASAYİŞ VE BELEDİYESİ FAALİYETLERİ	56

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE SAMSUN BELEDİYESİ

1. 1923-1930’DA BELEDİYESİ İLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER....	66
2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE SAMSUN’DA İDARİ YAPI (1923-1929)	69
3. 1923-1930’DA SAMSUN BELEDİYE BAŞKANLARI VE VALİLERİ	72
4. CUMHURİYET DÖNEMİNDE SAMSUN’UN İLK YAPILARI VE KURUMLARI.....	74
5. 1923-1930 DÖNEMİNDE SAMSUN’DA BELEDİYESİ FAALİYETLERİ	75
5.1. YOL YAPIM-ONARIM VE DEMİRYOLU ÇALIŞMALARI.....	75
5.2. İMAR VE İNŞAAT ÇALIŞMALARI	79
5.2.1. Şehir İmar Planı	79
5.2.2. Numune Köyleri Kurulması ve Sağlık Kurumlarında Tadilat Faaliyetleri...	80
5.2.2. Liman ve İskelelerde Tamirat ve Tadilat Faaliyetleri	81
5.2.3. Park ve Bahçelerle İlgili Çalışmalar	83
5.2.4. Su İşleri ve İçme Suyunun Temini Meselesi.....	86
5.2.5. Samsun’a Elektriğin Gelişi ve Elektrik İşleri	88
5.3. TEMİZLİK İŞLERİ	91
5.4. SALGIN HASTALIKLARLA MÜCADELE VE ALINAN TEDBİRLER	94
5.4.1. Bataklık Kurutma Faaliyetleri.....	94
5.4.2. Salgın Hastalıklarla Sıhî Alanda Mücadele	96
5.5. SOSYAL YARDIM FAALİYETLERİ	97
5.6. TİCARİ ALANDAKİ FAALİYETLER.....	99
5.6.1. Samsun Sigara Fabrikası’nın Devletleştirilmesi.....	102
5.6.2. Tarım, Kurumsallaşma ve Özel Teşebbüs Alanlarında Faaliyetler	103
5.7. BELEDİYE KADROSUNDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER	106
6. 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ VE YAŞANAN GELİŞMELER.....	107
6.1. SERBEST CUMHURİYET FIRKASI’NIN SAMSUN TEŞKİLATLANMASI ..	109
6.2. 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ VE SAMSUN.....	110
6.2.1. SCF’nin Samsun’da 1930 Seçimlerini Kazanmasındaki Faktörler	113
6.2.2. Seçim Sürecinde CHF’nin Samsun’daki Durumu	116
6.2.3. Seçim Sonrasında Yaşanan Gelişmeler	118

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1930-1945 DÖNEMİNDE SAMSUN BELEDİYESİ

1. 1930-1945'DE BELEDİYECİLİK İLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER	123
2. 1930-1945 YILLARI ARASINDA SAMSUN'DA İDARİ YAPI	126
2.1. 1930-1945 YILLARINDA SAMSUN'DAKİ İDARİ YAPILAR.....	129
2.2. 1930-1945 DÖNEMİ SAMSUN BELEDİYE BAŞKANLARI VE VALİLERİ ...	131
2.2.1. 1930-1945'te Görev Yapan Samsun Belediye Başkanları'nın Biyografileri	135
3. 1930-1945 DÖNEMİNDE SAMSUN'DA BELEDİYECİLİK İLE İLGİLİ FAALİYETLER	141
3.1. 1930-1945 DÖNEMİNDE SAMSUN BELEDİYESİ'NİN BÜTÇESİ VE BORÇLARI.....	141
3.2. BELEDİYE KADROSUNDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER.....	149
3.3. BELEDİYE'NİN ARAÇ GEREÇ İHTİYACINI KARŞILAMA ÇABALARI.....	152
3.3. BAYINDIRLIK FAALİYETLERİ.....	155
3.3.1. İnşaat ve İmar Faaliyetleri	156
3.3.1.1. Binaların Dış Cephe Düzenlemeleri	178
3.3.1.2. Mezarlıklarla İlgili Düzenlemeler	182
3.4.1.3. İskeleler İle İlgili Yapım-Onarım Faaliyetleri.....	184
3.3.2. Yol Yapım ve Onarım Faaliyetleri.....	187
3.3.2.1. Bataklık Islah Çalışmaları	203
3.3.3. Su İşlerine Yönelik Faaliyetler	205
3.3.4. Elektrik İşleri.....	213
3.3.5. Samsun İtfaiye Teşkilatını Geliştirmeye Yönelik Faaliyetler.....	221
3.4. BELEDİYE'NİN ASAYİŞ İLE İLGİLİ TEDBİRLERİ	225
3.5. BELEDİYE'NİN EĞİTİM VE KÜLTÜR FAALİYETLERİ	231
3.6. BELEDİYE'NİN SOSYAL YARDIM HİZMETLERİ	236
3.7. BELEDİYE'NİN SAĞLIK ALANINDAKİ FAALİYETLERİ.....	242
3.7.1. Samsun'daki Başlıca Sağlık Kurumları	243
3.7.1.1. Samsun Memleket Hastanesi.....	243
3.7.1.2. Samsun Emrazı Zühreviye Hastanesi	244
3.7.2. Diğer Sağlık Kuruluşları.....	246
3.7.3. Belediye'nin Salgın Hastalıklara Yönelik Aldığı Tedbirler.....	247
3.7.4. Sağlık Alanındaki Diğer Faaliyetler	250
3.8. BELEDİYE'NİN TİCARET VE TARIMA YÖNELİK FAALİYETLERİ	255
3.8.1. Ticari Alandaki Faaliyetler	255
3.8.1.1. İşletmelerin Tatil Günü Açış Ruhsat Bedellerine Yönelik Düzenlemeler	260

3.8.1.2. İşletme Açma İşlerinde Ruhsat Tezkeresi Alma Zorunluluğu	261
3.9.1.3. Gıda ve Diğer Ürünlerde Fiyat Cetveli Uygulaması	261
3.8.1.3. Fırınlara ve Ekmek Fiyatlarına Yönelik Düzenlemeler	263
3.8.1.4. Sırt Hamallığının Kaldırılmasına Yönelik Düzenlemeler	267
3.8.1.5. Dükkânlara Tente Takma Zorunluluğu	269
3.8.1.6. Et ve Balık Dükkânlarının Temizliğine Yönelik Kararlar.....	270
3.8.1.7. Et Satışına Yönelik Düzenlemeler.....	272
3.8.2. Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Düzenlemeler	274
3.8.2.1. Yabani Hayvanlarla Mücadele ve Avcılar Kulübü.....	275
3.8.2.2. Ehli Hayvan Sergileri	276
3.8.2.3. Çiftçilere Tohumluk Desteği	277
SONUÇ	278
KAYNAKÇA.....	287
EKLER DİZİNİ.....	300

TABLÖLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1: 1911 Yılı Belediye Görevlileri Maaşları.....	32
Tablo 2: 1879-1914 Samsun Belediye Başkanları Listesi.....	33
Tablo 3: 1912 Yılı Bütçesine Ait Kalemler.....	41
Tablo 4: 1927 Nüfus Sayımı Samsun Verileri.....	70
Tablo 5: 1923-1930 Samsun Belediye Başkanları	72
Tablo 6: 1923-1930 Samsun Valileri.....	74
Tablo 7: Cumhuriyet'in İlk 10 Yılında Samsun'da İnşa Edilen Yapılar	74
Tablo 8: Cumhuriyet'in İlk 10 Yılında Samsun'da Yapılan Yollar	75
Tablo 9: 1928 ve 1929 Yıllarında Samsun'daki Bulaşıcı Hastalıklar ve Vaka Sayıları	97
Tablo 10: 1927 Sanayi Sayımına Göre Samsun'daki İşyeri ve Çalışan Sayısı	101
Tablo 11: 1921-1945'te Samsun'da Açılan Kurum ve Cemiyetler	130
Tablo 12: 1930-1945 Samsun Belediye Başkanları.....	133
Tablo 13: 1930-1945 Samsun Valileri.....	134
Tablo 14: 1923-1932 Samsun Belediyesi'nin Giderleri	144
Tablo 15: 1937-1942 Samsun Belediyesi'nin Bütçe Açıkları	149
Tablo 16: 1943 Tosya/Ladik (Samsun) Depremi'nde Hasar Alan Bölgeler ve Tamirat Bedelleri	174
Tablo 17: 1933-1937 Samsun İskelelerine Gelen Malların Mali Dökümü	185
Tablo 18: 1933-1937 Samsun İskelelerinden Giden Malların Mali Dökümü	186
Tablo 19: 1930'da Samsun'da Bulunan Okullar	232
Tablo 20: 1923-1933 Samsun Zühreviye Hastanesi'nde Verilen Sağlık Hizmetleri ..	245

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

- Age:** Adı geçen eser
Agm: Adı geçen makale
Agt: Adı geçen tez
BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz.: Bakınız
C: Cilt
CHF: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP: Cumhuriyet Halk Partisi
CSGMT: Canık Sancağı Genel Meclis Tutanakları
Çev: Çeviren
DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed: Editör
MÖ: Milattan önce
s: Sayfa
ss: Sayfa sayısı
S: Sayı
SBMK: Samsun Belediyesi Meclis Kararları
SCF: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK: Türk Dil Kurumu
TCF: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

GİRİŞ

i. Samsun İlinin Adı

Samsun ilinin ilk ismi ve beraberinde aldığı diğer isimler çağlar boyunca değişiklik göstermiştir. Samsun adının en eski kökeni olarak Yunanca bir kelime olan “*Amisos*” isminden türediği ileri sürülmektedir¹. M.Ö. 64-M.S. 24 yılları arasında yaşayan Yunan tarihçi, coğrafyacı ve filozof Strabon da Samsun’u “*Amisos*” olarak tanımlamaktadır². Bunun yanı sıra “*İmisos, Amisos, Amisus, Amisyom, Simisko, Simoso, Amison, Amit, Amida, Amidon, Hemidon, Semsun*”, şeklinde farklı telaffuzlarla söylenegelmiştir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden itibaren ise Canik Sancağı ismini alan kent: “*Genek, Jenehus, Jenik, Canit, Cenik, Canek ve Canik*” köklerinden türemiştir³.

Bugün itibarıyla ismi resmi kayıtlara “Samsun” olarak geçen şehrin en eski adının kökenlerinin M.Ö. VI. yüzyılda Miletliler’in (İyonyalılar) Karadeniz kıyılarında kolonileşerek kurdukları “*Amisos*” şehrine dayandığı iddia edilmektedir. O dönemler itibarıyla Doğu Karadeniz kıyı şeridinde yer alan kolonilerden birinin ise günümüzde Samsun ilinin bulunduğu yer olan “*Amisos*” olduğu bilinmektedir. Öyle ki bu ismin Yunancadan türediği de savunulmaktadır. Ancak bölge adının Anadolu kökenli bir kelime olan “*Amasia*”dan türediği de ileri sürülmektedir. Roma İmparatoru Pompeius’un M.Ö. 64 yılında Amisos’a gelerek buraya “*Pompeipolis*” adını verdiği ancak bu adın benimsenmeyerek Amisos adının kullanılmaya devam ettiği bilinmektedir. Samsun adının ortaya çıkış süreci ise Türklerin bölgeyi hâkimiyeti altına aldığı dönemlere dayanmaktadır⁴.

Canik adının geçtiği ilk Türkçe kaynak, 1244-1245 yılları arasında kaleme alınan Danişmendname’dir⁵. XI. yüzyıl itibarıyla bölgeye saldıran Danişmendliler’in şehri tam anlamıyla ele geçirememeleri üzerine bölgeye üç kilometre uzaklıkta yeni bir kent kurdukları ve buraya “*Yeni Amisos*” adını verdikleri bilinmektedir. Bunu izleyen

¹ Mehmet Öz, “Samsun”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C: 36, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2009, s.83.

² Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII, XIII, XIV)*, Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, s.19.

³ Şinasi Önal, “Samsun Tarihine Bir Bakış”, *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, S: belirtilmemiş, 1 İkinci Kanun 1936, s.11.

⁴ Öz, “Samsun”, s.83.

⁵ Mehmet Öz, *XV-XVI. yüzyıllarda Canik Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.27.

dönemlerde ise bölgenin isminin “*Simisso*” ve “*Samisun*” şeklinde değişikliklere uğradığı anlaşılmaktadır⁶.

Şehir, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra “*Canik*” ismi ile anılmıştır. Sancak sınırları içerisinde yer alan ve Bafra’nın batısından başlayarak, Samsun merkez olmak üzere, Salıpazarı, Çarşamba, Terme, Ünye ve Kavak’ı içine alarak, Perşembe ile Fatsa’dan denize dökülen ve Bolaman Irmağına kadar uzanan bölgeye Canik denilmiştir⁷. Ancak bilahare gerileme ve duraklama dönemlerinden 1928 yılına kadar ise “*Samson*” biçiminde yazılmıştır. Öyle ki ilk Osmanlı tarihçilerinden olan Neşri ve Aşık Paşazâde eserlerinde şehrin adını “*SSamsun*” ya da “*SSemsun*” biçiminde yazmışlardır. Oruç Bey tarihinde bu isimlendirme “*Semsun*”, İskendername’de ise iki heceli bir şekilde “*Sam-sun*” olarak kullanılmıştır⁸.

XII. ve XIII. yüzyıl Türk kaynakları bölgenin adını “*Samsun*” olarak kaydederken, Batılı kaynaklar ise şehrin ismini “*Sampson*” olarak belirtmişlerdir. Bir takım iddialar ise Samsun adının Tevrat’ta yer alan, “*Sam*” kelimesine ve “*Samson*” adlı kahramana dayandırıldığına yöneliktir. İddiaların bir başka boyutu da Türkçede av köpeği anlamına gelen “*Samson*” üzerinde yoğunlaşmaktadır. Danişmendliler’in şehrin bir kısmına hakim olduğu dönemde Hristiyanların yaşadığı bölgeye “*Kafir Samsun*” veya “*Kara Samsun*” denilmiştir. İlerleyen safhada bölgede Osmanlı hâkimiyeti tam anlamıyla kurulunca ve şehrin devletin bir sancağı haline gelmesiyle şehrin adı resmi yazışmalarda “*Canik*” olarak ifade edilmiştir. Bu isim Cumhuriyet dönemine kadar kullanılmıştır⁹.

Osmanlı döneminde bölgeye “*Canet*” veya “*Canit*” dendiği de bilinmektedir. Cumhuriyet döneminde şehir vilayet statüsüne getirilmiş ve devletin resmi kayıtlarında “*Samsun*” olarak adlandırılmıştır¹⁰.

⁶ “Samsun”, *Yurt Ansiklopedisi (Türkiye, İl İl: Dünyü, Bugünü, Yarını)*, C: IX, Anadolu Yayıncılık, Ankara, 1982-1983, s.6554.

⁷ Öz, *XV-XVI. yüzyıllarda Canik*, s.27.

⁸ Ali Sarcan, *Samsun Tarihi*, Kültür Matbaası, Ankara, 1966, s.81.

⁹ Öz, “Samsun”, s.83.

¹⁰ Saffet Buğdaycıoğlu-Avni Kaynar, *Samsun İl Yıllığı 1967*, Harita Genel Müdürlüğü Matbaası, Ankara, 1967, s.120.

ii. Samsun İlinin Tarihi

iii. Antik Dönemde Samsun

İnsanlar var olmaya başladıkları çağlardan itibaren doğanın sunduğu koşullar neticesinde yaşam mücadelesi vermiş, bu şartlar sonucunda, uygarlıklar meydana gelmiştir. En eski çağlardan itibaren farklı uygarlıklara ev sahipliği yapan coğrafyalardan biri de Anadolu toprakları idi¹¹.

Anadolu topraklarının Karadeniz sahil şeridinde yer alan şehirlerinden biri Samsun'du. Şehrin bilinen en eski yerlileri ise tarih öncesi dönemlerde yaşayan “*Gaşkalar (Kaşkalar)*” idi. Yerleşim yerleri M.Ö. 3500'lü yıllar itibarıyla Samsun'un üç kilometre doğusunda yer alan Mert Irmağı civarı¹² ve Tekkeköy, Kaledoruğu ve Dündartepe idi. Gaşkalar yerleştikleri bölgede önceden de yaşayan unsurlarla birleşerek Mert Irmağı'nın bir ucunda yeni bir yerleşim yeri kurmuşlardı¹³.

Gaşkalar'ın bölgedeki etkinliği M.Ö. 5000-2000 arasında Anadolu'ya yerleşen Hititler'in (Etiler) bölgeye gelmesiyle son bulmuştur. Hititler Gaşkalar'ı boyunduruğu altına alarak bölgedeki etkin güç olmuştur¹⁴. Hitit hâkimiyeti, Frigler'in bölgeye gelmesiyle son bulmuştur. Bölgede bulunan Gaşkalar ise Frig kabileleri tarafından yok edilmiştir¹⁵.

Yunan kaynaklarının aktardıkları bilgilere göre; tarih öncesi dönem itibarıyla bölgede yaşayan unsurlar çeşitlilik göstermekteydi. Buna göre; Çarşamba ve Terme ovaları civarında sadece savaşçı kadınlardan oluşan bir milletten de bahsedilmektedir. “*Amazon kadınları*” olarak nitelendirilen bu millet, sınırları içerisine hiçbir şekilde yabancı erkek bulundurmamaktaydı¹⁶.

Bölgedeki etkin güç konumunda bulunan Frigler'in ardından Doğu Karadeniz kıyılarında Kimmerler'in hâkimiyeti başladı. Lidyalılar'ın ise Kimmerler'i mağlup etmesiyle Miletler bölgeye yerleşerek burada bir koloni kurdular. Yerleştikleri bölgeyi yeniden yapılandırarak kendilerinden önce bölgede var olan “*Eneté*” adlı bölgeye

¹¹ Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, 2. Baskı, Phoenix Yayınları, İstanbul, 2017, s.40.

¹² Kazım Dilcimen, *Samsun Tarihinde Önemli Olaylar*, İl Matbaası, Samsun, 1947, s.7.

¹³ Öz, “Samsun”, s.83.

¹⁴ Dilcimen, *a.g.e.*, s.7.

¹⁵ *Samsun İl Yıllığı 1967*, s.120.

¹⁶ Öz, “Samsun”, s.83.

“Amisos” adını verdiler.¹⁷ Ancak Heredotos ve Strabon dışında bölgedeki Enet varlığına yönelik bilgi veren bir kaynak yoktur¹⁸. M.Ö. 546 yılında Anadolu hâkimiyeti adına Lidyalılar ve Persler arasında yapılan savaş neticesinde bölgede Pers hâkimiyeti başladı. Pers İmparatoru *Darius*, Amisos’un mevcut konumunu kâfi görmeyerek batıya doğru ve şehre üç kilometre uzaklıkta “*Kara Samsun*”u kurdu. Daha sonrasında ise şehir sırasıyla Yunanlar, tekrar Persler ve Makedonyalılar’ın hâkimiyetine girdi¹⁹.

iv. Pers, Roma ve Bizans Dönemlerinde Samsun

Makedonya Kralı Büyük İskender’in ölümünün ardından şehir tekrardan Pers hâkimiyetine girdi. Persler M.Ö. 255’te Amisos, Sinop ve Amasya’yı ele geçirerek bölgede Pont Krallığı kurdu. Pont hükümdarı Mithridates, Amisos’u ikinci bir hükümet merkezi yaparak yeni bir site tesis etti ve şehre “*Opatorya*” adını verdi. Zaman içinde Pontların güç kazanması olası bir Pont-Roma mücadelesini de beraberinde getirdi. M.Ö. 71 yılında Roma komutanı Lükülüs şehri muhasara altına aldı. Kenti savunan Pont Generali Kalimak’ın öldürülmesiyle birlikte Samsun Romalılar tarafından işgal edildi, yakıldı ve yağmalandı. Romalı general Lükülüs’ün Amisos’tan Roma’ya çağrılmasının ardından yerine gönderilen Pompeis döneminde Pont savaşlarına devam edildi. M.Ö. 64 yılında şehrin tekrardan zapt edilmesiyle birlikte şehre “*Pompeipolis*” adı verildi. Böylelikle şehir önce Britanya’ya ardından ise “*Helenepont*” eyaletine bağlandı. M.Ö. 31 yılında ise Amisos, Roma egemenliğinde kendi kendini idare edebilen küçük bir cumhuriyet halini aldı. Bununla birlikte Hristiyanlık dini bölgede yayıldı. Ticaret canlandı ve şehir zenginleşti²⁰.

İlerleyen süreçte Roma İmparatorluğu’nun ikiye bölünmesi sonucunda Amisos, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu idaresine girdi. Devamında ise şehir, Psikoposluğun merkezi halini aldı. Bunu izleyen dönemlerde İslamiyet’in Arap yarımadasından hızlı yayılması sonucunda M.S. 868 yılı itibarıyla şehir kısa süreliğine Arap hâkimiyetine girdi. İki taraf arasında gerçekleşen savaş neticesinde Malatya Emiri

¹⁷ Öz, “Samsun”, s.83.

¹⁸ Osman Emir, “M.Ö. VI. Yüzyılda Samsun Ve Çevresinde Kolonizasyon Faaliyetleri”, *Samsun Sempozyumu*, 13-16 Ekim 2011, *Samsun Sempozyumu* 13-16 Ekim 2011, C: III, (Ed. M. Aydın-B. Şişman-S. Özyurt-H.Atsız), Samsun Valiliği Yayınları, Samsun, 2012, s.666.

¹⁹ Öz, “Samsun”, s.83.

²⁰ İrfan Yankutan, *Samsun Ticaret ve Sanayi Odası Yıllığı*, Şark Matbaası, Ankara, 1963, s.5.

Ömer bin Abdullah, Bizanslılar tarafından mağlup edildi ve şehir Türk hâkimiyetine kadar Bizans toprağı olarak kalmaya devam etti²¹.

v. Danişmendliler ve Selçuklular Dönemlerinde Samsun

Samsun'un Türk hâkimiyeti altına girmesinin temelleri, 1071 yılında Selçuklular ve Bizanslılar arasında gerçekleşen Malazgirt Savaşı'na dayanmaktadır. Savaş sonucunda Selçukluların galip gelmesiyle birlikte 1074 yılından itibaren Samsun ve çevresi yoğun Türk akınlarına sahne oldu. Sivas, Niksar ve Malatya'da bir beylik kuran Danişmendliler, 1150-1155 tarihleri arasında Sivas Emiri Nizameddin Yağbasan komutasında, Samsun'un önemli bir kısmını kuşattı. Şehrin önemli bir kısmını alsalar da gayrimüslimler tarafından idare edilen Amisos şehrine giremediler. Buna yönelik olarak şehrin doğusunda, bugün itibarıyla Samsun'un merkezini teşkil eden Samsun'u (*İs-Amisus*) kurdular. Bölgeye bir de kale (Samsun Kalesi) inşa ettiler²². Ayrıca şehre 1897 yılına kadar faaliyetlerini sürdürecektir bir de sübyan okulu açtılar²³.

Müslüman halk tarafından yeni kurulan şehre "*Müslüman Samsun*" denildi. Şehrin gayrimüslimlerin idaresinde bulunan bölümüne de "*Gavur Samsun*" adı verildi. O dönem itibarıyla şehrin adeta iki farklı kutbunu oluşturan iki farklı idari yerleşim alanında ticari ilişkiler kuruldu²⁴.

Danişmendliler tarafından tahkim edilen Samsun idaresi 1178 yılında el değiştirdi. Şehir bu dönemde Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan tarafından Anadolu Selçuklu Devleti topraklarına dahil edildi²⁵.

Haçlı Seferleri'nin gerçekleştiği döneme rastlayan 1204 yılında "*Müslüman Samsun*" Selçuklu Devleti'ne; "*Gavur Samsun*" ise yarı bağımsız bir statüde Bizans Devleti'ne bağlıydı. Haçlı Seferleri kent idaresinde de birtakım değişikliklerin meydana gelmesine sebebiyet verdi. Haçlı ordusunun İstanbul'a girmesi ve beraberinde Bizans İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla birlikte Bizans'a ait toprakların önemli bir kısmı Cenevizlilerin ve Latinlerin idaresine geçmişti. Karadeniz kıyı şeridindeki Bizans toprakları da bu durumdan nasibini aldı. 1206 yılında Rum Prens *Alexis Komnenos* tarafından Trabzon Rum İmparatorluğu, Batı'da ise İznik İmparatorluğu kuruldu²⁶.

²¹ Öz, "Samsun", s.83.

²² Kazım Dilcimen, *Canik Beyleri*, Samsun Halkevi Yayınları, Samsun, 1940, ss. 15-16.

²³ *Samsun İl Yıllığı* 1967, s.361

²⁴ Dilcimen, *Canik Beyleri*, ss. 15-16.

²⁵ Dilcimen, *Canik Beyleri*, s.16.

²⁶ Ali Tanoğlu, *Samsun Şehri*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1944, s.60.

Bu savaş ortamında “Kara Samsun’un” (Gavur Samsun) valisi Sabbas, Selçuklu Devletinden yardım isteyerek Türklerin himayesine girdi. İlerleyen süreçte ise Trabzon ve İznik İmparatorlukları arasında gerçekleşen mücadeleler Samsun’a da sıçradı. Trabzon Rum İmparatorluğu’nun Samsun’a saldırması üzerine Kara Samsun İznik İmparatorluğu’ndan, Müslüman Samsun ise Selçuklu Devleti’nden yardım talep etti. Bunun üzerine harekete geçen Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus, Trabzon İmparatoru Komnenos üzerine sefere çıktı ve Samsun tekrardan güvenli hale getirildi. İlerleyen süreçte Selçuklu’nun Trabzon üzerindeki hâkimiyeti üzerine Selçuklu Devletine tabi halde bulunan Trabzon Rum İmparatorluğu, Harzemşahlar’ın himayesine girerek 1228 yılında Samsun ve Sinop’a saldırdı ve Ünye’ye kadar olan Selçuklu limanlarını yağmaladı. Bunun üzerine harekete geçen Selçuklu Devleti sırasıyla Sinop, Samsun ve Ünye’yi Rum işgalinden kurtardı²⁷.

XI. yüzyılın sonları itibarıyla Karadeniz ticaretinde söz sahibi olmaya başlayan Cenevizliler’in XIV. yüzyılda bölge ticaretini tamamıyla ellerine geçirmeleri ilk olarak *Amisos* (Samsun), *Heraklea* (Muğla), *Trapezos* (Giresun), *Konoma* (Tokat) ve *Sebastea*’da (Sivas) geniş ölçekte ticarethaneler açmalarıyla başladı. Böylesi bir dönemde Moğollar ve Selçuklular arasında gerçekleşen Köseadağ Savaşı’nın Moğollar lehine sonuçlanmasıyla birlikte Anadolu Selçuklu Devleti, Moğol İmparatorluğuna bağlı bir devlet haline geldi²⁸.

Samsun Moğol hâkimiyetine girse de Cenevizliler elinde bulunan *Amisos*’a (Kara Samsun) dokunulmadı. Bu dönemde iki şehir arasındaki ticari münasebetler devam etti. *Amisos*, Samsun yardımıyla ticaret mallarını karayolu ile limana getirmekte, *Amisos* ise deniz ticaretinde Samsun’a güvence sağlamaktaydı²⁹. Moğolların Asya’dan Anadolu’ya taşıdıkları ticari ürünler Cenevizliler tarafından ilgi gördü. Bölgedeki ticaretin canlı olması ve şehrin Orta Anadolu’nun Karadeniz’e çıkış kapısı olması Moğol hâkimiyetinin daha da artmasına neden oldu. Moğol hükümdarı Ebu Sait Bahadır Han’ın tahta hiçbir varis bırakmadan ölmesinin ardından ise Anadolu’daki Moğol tesiri zayıfladı ve beylikler dönemi başladı³⁰.

²⁷ Ali Yılmaz, “Samsun Kazasının İdari İktisadi ve Sosyal Durumu (1485-1520)”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1990, ss.8-9.

²⁸ *Samsun İl Yıllığı* 1967, s.124.

²⁹ Dilcimen, *Canik Beyleri*, s.19.

³⁰ *Samsun İl Yıllığı* 1967, s.124.

XIV. yüzyılın ortaları itibarıyla bölgedeki idari yapı Türkmen beyliklerinin eline geçti. Bölgede ilk hâkimiyet kuran beylik Eretna Beyliği olsa da Abdullah Eretna'nın ölümünün ardından idare diğer beylikler arasında sık sık el değiştirdi. Çeşitli kaynaklar idaresini burada sürdürmüş olan beylikleri “*Canik Beyleri*” olarak da tanımlamaktadır. Canik beyleri en az beş bölgede yerleşmiş ve beş aile tarafından yönetiliyordu. Bunlar; Kubatoğulları, Taşanoğulları, Bafra (Kavya) Beyleri, Canikli Taceddinoğulları ve Hacıemiroğulları idi. Kubatoğulları Anadolu Selçuklu Devleti sultanı II. Mesud'un soyundan gelenlerden oluşuyordu. Beyleri ise II. Mesud'un oğlu Altunbaş Gazi Çelebi idi. Daha sonraki dönemlerde Osmanlı taraftarlığıyla bilinen beyliğin etkin olduğu idari bölge Ladik ve Köprü idi³¹.

Taşanoğulları beyliği *Taşan Bey* liderliğinde Moğolların zayıflamasının ardından Köprü, Zeytin, Havza ve Merzifon'da hüküm sürdü. Kubatoğulları ile devamlı olarak sınır mücadelesi verdi. Bafra (Kavya) Beyliği Marat Bey tarafından idare ediliyordu. Hüküm sürdüğü alan Samsun ile Sinop arasındaki bölge idi. Canikli Tacettinoğulları Beyliği, Tacettin Caniti idaresinde Niksar bölgesine hakimdi. Bir başka beylik olan Hacı Emiroğulları Beyliği ise Hacı Emir idaresinde Terme'den Giresun'a kadar uzanan kıyı şeridinin önemli bir kısmını idaresi altında bulunduruyordu³².

Eretna Beyliği'nin Müslüman Samsun üzerindeki idaresinin sona ermesinin ardından şehir, Kubadoğulları Emirliği ve diğer Canik beylikleri arasında sık sık el değiştirdi. Şehir 1395 yılında Candaroğulları'nın hâkimiyetine girdi. Ardından ise kısa bir süreliğine *Kadı Burhaneddin Devleti* idaresinde yönetildi³³.

vi. Osmanlı ve Moğol Hâkimiyetinde Samsun

Şehrin Osmanlı hâkimiyetine girmesi Akkoyunluların 1398 yılında Kadı Burhaneddin'i öldürmesinin ardından Sultan I. Bayezid'in bölgeye düzenlediği sefer sonucunda mümkün oldu. I. Bayezid döneminde Amasya beyi Emir Ahmed; Vezirköprü, Havza ve Zeytin'i idaresi altında bulunduruyordu. Bu sefer sonucunda Samsun'un idaresini elinde bulunduran Kubadoğlu Cüneyd Bey hiçbir savunmada bulunmadan şehri terk etti. Şehrin Müslüman kısmı Osmanlı hâkimiyetine girerken, Simisso (Kara Samsun) ise yönetimi değiştirilmek üzere Cenevizliler'e bırakıldı.

³¹ Dilcimen, *Samsun Tarihinde*, s.29.

³² Dilcimen, *Samsun Tarihinde*, ss.32-37.

³³ Dilcimen, *Canik Beyleri*, s.36.

Valiliğine ise Bulgar Kralı Şişman'ın Müslüman oğlu Aleksandr (İskender) getirildi. Bölge, 1402 Ankara Savaşı'na kadar bu idari statü ile yönetildi³⁴.

Samsun idaresi 1402 yılında gerçekleşen Ankara Savaşı ile tekrardan el değiştirdi. Osmanlı Devleti ile Timurlu Devleti arasında gerçekleşen savaş, Timurlenk'in zaferiyle sonuçlandı. Bu süreçte Timurlenk, Sivas ve Kayseri'yi yağmaladı. Tokat ve Çorum ise halk tarafından terkedildi ve beraberinde Orta Anadolu harabe halini aldı. Böylesi bir ortamda varlığını sürdüren Samsun ise ticari gücünü yitirdi. Yıldırım Bayezid'in mağlup olmasının ardından bölgeye tekrar dönen Kubadoğlu Cüneyd Bey, Samsun'da hükümdarlığını ilan etti. Ancak Cüneyd Bey'in Taceddinoğulları tarafından öldürülmesi ile Müslüman Samsun ve Bafra'nın idaresi Candaroğulları'na geçti. Çarşamba (Ökse ve Arım) ve çevresi ise Alparslan oğlu Hasan Bey'e intikal etti³⁵.

Beylikler döneminde kentte yalnızca idari mücadeleler yaşanmadı. Bu dönemlerde Samsun'un Cenevizliler'in idaresi altında bulunan kısmı olan Simiso'da (Kara Samsun) yangın çıktı. Çıkan yangın üzerine şehir halkı gemilerle bölgeyi terk etti. Bu olay üzerine Osmanlı Devleti tarafından bölgeye gönderilen Biçeroğlu Hamza Bey, önce terkedilmiş Simiso'yu, daha sonrasında ise Müslüman Samsun'u 1418 yılında *Hızır Bey*'den hiçbir direnişle karşılaşmadan ele geçirdi³⁶.

1421 yılı itibarıyla kent Osmanlı hâkimiyeti altında bulunuyordu. Şehzade II. Murat ise Osmanlı tahtını devralmak üzere Amasya'dan ayrılmıştı. Bu ayrılış Karadeniz bölgesinde siyasi bir boşluğun oluşmasına sebebiyet verdi. Türkmenler tarafından Amasya, Tokat, Niksar ve Artova üzerine baskınlar düzenlendi. Yürütülen bu faaliyetler esnasında ise 1422 yılında Cüneyd Bey'in oğlu olan Canik Emiri Hüseyin Bey Samsun'u ele geçirdi. Bölgede meydana gelen olaylar üzerine Osmanlı Devleti tarafından dönemin Amasya Valisi Lala Yörgüç Paşa isyanları bastırmakla görevlendirildi. Lala Yörgüç Paşa, isyancı Türkmen beylerini mevcut sorunları görüşmek üzere Amasya'ya çağırdı ve kılıçtan geçirtti. Türkmen beylerine uygulanan bu politika üzerine Canik Emiri Hüseyin Bey, Amasya'ya giderek teslim oldu ve kentteki Osmanlı idaresi pekiştirildi³⁷. 1427 yılından itibaren Samsun'da tekrar Osmanlı

³⁴ Öz, "Samsun", s.84.

³⁵ Yankutan, *a.g.e.*, s.6.

³⁶ Öz, "Samsun", s.84.

³⁷ *Samsun İl Yıllığı 1967*, s.125.

hâkimiyeti kuruldu ve bu durum Cumhuriyet devrine kadar sürdü³⁸. Beraberinde Samsun'un diğer bölgelerinin de alınmasıyla birlikte şehir idari bakımdan *Canik* adı verilen sancağın merkezi haline getirildi. Bundan sonraki dönemlerde ise bölge resmi kayıtlarda “*Canik Sancağı*” olarak yer almaya başladı³⁹.

XVI. yüzyıl itibarıyla Canik Sancağı *Rum-ı Kadim Eyaleti* (Sivas) sınırları içerisinde yer alıyordu. Samsun, Bafra, Kavak ve Erim ise sancağın tımarlı sipahilerde bulunan bölgelerini oluşturuyordu. Merkez kaza olan Samsun'a bağlı nahiyeler ise; Kâni, Gülnûş, İkisi ve Kavak idi⁴⁰. Alim Altaylı'ya göre; Osmanlı'nın egemenliğini sürdürdüğü XV, XVI ve XVII. yüzyıllarda bölgenin ticari istikrarı günden güne geriledi. Şehrin liman ticareti zayıfladı ve şehir önemsiz bir iskele haline geldi. Samsun, o dönem itibarıyla bölgedeki bataklıklarda yetişen kenevir ve kendirden yapılan halatlar ile orduya erzak yardımı yapmasının dışında unutulmaya yüz tutmuş bir kent halini aldı⁴¹. Yine de XV ve XVI. yüzyıllar itibarıyla Samsun iskeleleri, Sakarya Irmağı ağzındaki Kerpe limanları ile birlikte Karadeniz'in kuzeyindeki ticari faaliyetlerde önemli rol üstlenen bir yer olmaya devam etti.⁴²

İlerleyen süreçte 1774 yılında imzalanan *Küçük Kaynarca Anlaşması* ile Kırım Hanlığı üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti sona erdi. Böylelikle Karadeniz'deki Osmanlı hâkimiyeti de son buldu. Bu durum Samsun'daki ticareti olumsuz yönde etkiledi⁴³. Bu dönemde Canik Sancağı, Sivas (Rum) Eyaleti'nden alınarak Trabzon Eyaleti'ne bağlandı⁴⁴.

Kent, XVII. yüzyıl itibarıyla Kazaklar'ın saldırısına uğradı ve bölge büyük ölçüde zarar gördü⁴⁵. Öyle ki bölgedeki sönük ticari hayat tamamıyla bitme noktasına geldi. Bölge güvenliğini tehdit eden olayların da devamlı hale gelmesi şehir ahalisinin büyük bir kısmının Anadolu'nun çeşitli bölgelerine göç etmesine sebep oldu. Bu durum

³⁸ Alim Altaylı, *Samsun Tarihi*, Yüceer Matbaası, Samsun, 1967, s.22.

³⁹ Yankutan, *a.g.e.*, s.6.

⁴⁰ “Samsun”, *Yurt Ansiklopedisi*, s.6560.

⁴¹ Altaylı, *a.g.e.*, s.22.

⁴² Altay Tayfun Özcan, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyinde Doğu Mallarına Dair”, *Belleten*, C: 75, S: 274, 2011, s.731.

⁴³ M. Emin Yolalıcı, *XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s.13.

⁴⁴ *Samsun İl Yıllığı 1967*, s.66.

⁴⁵ Öz, “Samsun”, s.85.

ise 1642 ve 1643 yılları itibarıyla şehir nüfusunun ortalama bir köy nüfusuna eş değer hale gelmesiyle sonuçlandı⁴⁶.

Şehrin nüfus bakımından önemli sayıda halk kitlesini kaybetmesi, bölgenin tenhalaşmasına ve asayişsizliklerin çoğalmasına sebebiyet verdi. Kentte eşkıyalık faaliyetleri boy göstermeye başladı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, 1715 yılında Samsun'daki eşkıyalık faaliyetlerini durdurması için Fatsalı Ahmet Ağa'yı görevlendirdi. 1715 yılında şehre intikal eden Ahmet Ağa, 1735 yılına kadar bölgedeki haydutluk faaliyetlerini bitirmeye yönelik çalışmalarda bulundu. Fatsalı Ahmet Ağa'nın ölümünün ardından ise aynı göreve Ahmet Ağa'nın oğlu, Ünye mütesellimi *Süleyman Bey* getirildi. Böylelikle bölgedeki idareciler sürekli olarak değiştirilmeye başlandı. Sultan III. Osman döneminde, Süleyman Bey'e Paşa rütbesi verildi ve Trabzon'a vali olarak atandı. Boşalan muhassıllık makamına ise İstanbul'da bulunan Canikli Ali Bey getirildi. Ali Bey'in Hotin ve Gürcistan seferlerindeki üstün başarısı, ona 1771 yılında Paşa rütbesini getirdi. Böylelikle Canik Sancağı'ndan sorumlu olan Canikli Ali Paşa'ya Amasya, Sivas ve Şebinkarahisar kaymakamlıkları verildi. Ali Paşa, 1808 yılına kadar sancak idaresini elinde tuttu⁴⁷.

Canikli Ali Paşa, idaresi boyunca Canik'ten Samsun'a, Samsun'dan ise Lazistan'a kadar uzanan geniş bir otorite kurdu. Bu dönemlerde Canikli Ali Paşa'nın oğlu olan Amasya Valisi Mehmet Mithat Paşa ile Çapanoğlu Mustafa Paşa'nın Çorum'un idaresi için Zile'de yaptıkları savaş sonucunda yenilen taraf Mithat Paşa oldu. Mağlubiyetin ardından Samsun'a çekilen Mithat Paşa, babası Canikli Ali Paşa ve oğlu Battal Paşa ile birlikte Samsun'un önemli bir bölümünü yakarak Kırım'a kaçtılar. Bunun üzerine Sultan I. Abdülhamid, bu üç paşayı hain ilan etse de daha sonrasında affetmiştir⁴⁸.

1808 yılı itibarıyla Canikli Ali Paşa ve hanedanının Samsun üzerindeki hâkimiyetinin son bulmasının ardından 1810 yılında Sultan II. Mahmut tarafından Canikli Ali Paşa ailesinin haznedarı Ordulu Behram Bey'in oğlu Haznedar Süleyman Ağa Canik Muhassıllığına tayin edildi. Böylece kentte 1854 yılına kadar sürecek bir Haznedarzadeler Dönemi başladı. Süleyman Ağa, 1809-1811 Osmanlı-Rus Harbinde ciddi başarılar elde etti. Devlet tarafından kendisine Paşa unvanı verildi ve Canik,

⁴⁶ "Samsun", *Yurt Ansiklopedisi*, s.6560.

⁴⁷ *Samsun İl Yıllığı 1967*, s.125.

⁴⁸ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun ve Samsun Belediyesi*, Nüve Matbaası, Ankara, 1977, s.33.

Trabzon, Anapa şehirlerinin ve yörelerinin idaresi de ona bağlandı. Zaman içinde sağ kol sürücüsü Rizeli Tuzcuoğlu Memiş Ağa ile bozulan ilişkiler sonucunda Memiş Ağa muhtelif bölgelerin ağaları ile anlaşarak Trabzon'u bastı. Süleyman Paşa, Trabzon kethüdası Çeçenzade ile birleşerek tekrardan şehirdeki asayişî sağladı. Süleyman Paşa'nın ölümünün ardından oğlu Osman Paşa Trabzon Valiliği'ne, Osman Paşa'nın küçük kardeşi Abdullah Paşa ise Canik Muhassıllığı'na tayin edildi. Abdullah Paşa 1854 yılına kadar sürecek olan muhassıllık görevi boyunca; Kocadağ'da bir su kaynağı bulmuş ve bu su kaynağını tamir ederek kente bir çeşme yaptırmış, Abdullah Paşa Camii'ni vakfetmiştir. 1854 yılında Abdullah Paşa'nın muhassıllık görevinin son bulmasının ardından Canik Sancağı İstanbul'dan tayin edilen mutasarrıflar kanalıyla idare edildi⁴⁹.

⁴⁹ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun ve Samsun*, s.35.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DA BELEDİYECİLİK

1. OSMANLI'DA BELEDİYECİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI

“Belediye” sözcüğü, kökeni bakımından Arapça bir kelime olan “belde” kelimesinden türemiştir. Belde, bir insan topluluğunun yerleşim amacıyla ikamet ettiği yer anlamına gelmektedir. Belediye ise; il, İlçe, kasaba, belde vb. yerleşim merkezlerinde temizlik, aydınlatma, su, toplu taşıma, esnafın denetimi gibi kamu hizmetlerine bakan, başkanı ve üyeleri halk tarafından seçilen, tüzel kişiliği olan örgüt, şehremaneti anlamına gelmektedir⁵⁰. Belediyeciliğin ortaya çıkış süreci Avrupa’da geç Orta Çağ sonlarına denk gelen dönemlere rastlamaktadır. Bunun sebebi ise Avrupa şehirlerinin Sanayi Devrimi ile birlikte meydana gelen nüfus artışı ve halkı barındırma faaliyetlerinin belirli bir idari düzene koyabilme kaygısıydı⁵¹.

Sanayi Devrimi ile birlikte kırsaldaki nüfusun da şehre inmesi şehirlerdeki yerel hizmetlerin yetersizliğini gözler önüne serdi. XVI. yüzyıldan itibaren sanayi bölgelerine yoğunlaşan göç dalgaları özellikle XIX. yüzyılda şehirlerdeki küçük imalathanelerin fabrikaya dönüşmesiyle farklı bir boyut kazandı. Zira üretim gücünün artmasıyla şehirlerdeki nüfus arttı. 1830 yılı itibarıyla fabrikalaşan ve belli bir üretim gücünün üzerine çıkan kentlerde demiryolları ve kıyı kesimlerdeki liman şehirleri önem kazandı. Bu demiryolları sayesinde hammaddeye kolaylıkla ulaşıldı ve demiryolunun geçtiği bölgeler birer endüstri merkezi haline geldi⁵². Böylesi bir durumda ise Avrupa’da sanayisini geliştiren ülkeler yerel idare mekanizmasının geliştirilmesinin gerekliliğine yönelik olarak, şehirlerin merkeze bağlı şekilde idaresini öngören bir yerel yönetim mekanizması geliştirme yoluna gittiler⁵³.

1.1. TANZİMAT DÖNEMİNDE BELEDİYECİLİK

Esasen Osmanlı Klasik Dönemindeki belediyecilik olgusu, yerel idareci pozisyonunda bulunan ve merkezden atanan kadının birinci planda olduğu bir yönetim üzerine kuruluydu. Kadıların bu dönemler itibarıyla elinde bulunan yetkiler bugünkü belediye başkanlarınıninkiyle benzerlik göstermekteydi. Kadının beledi işlerde birinci

⁵⁰ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2005, s.236.

⁵¹ Tahir Bilirli, “Osmanlı’da Modern Belediyeciliğin Ortaya Çıkışı ve Safranbolu’da İlk Belediyecilik Faaliyetleri”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, S: 10, C: 3, Eylül, 2021, s.82.

⁵² Kürşat Bumin, *Demokrasi Arayışında Kent*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1990, s.66.

⁵³ Bilirli, *a.g.m.* s.82.

dereceden yardımcısı “Muhtesib” idi. Muhtesibin yardımcıları ise; Kol Ağaları, Çöplük Subaşı, Ayak Naibi ve Mimarbaşları idi. Muhtesib; esnaf işleri, fiyat kontrolü, Çöplük Subaşı; mahalle ve sokakların temizliğinden, kaldırım tamirinden sorumluydu. Bir diğer Subaşı ise ileride belediye teşkilatı içerisinde etkinleştirilecek zabitanın asayiş görevlerini yapıyordu. Ayak Naibi şehir merkezinin muhtelif semtlerindeki fiyat belirleme-kontrol etme, esnaf denetimi ve bölgedeki davalara bakmak ile mükellefti. Mimarbaşı ise kamu malı olan kale ve sur tamiri, sokak ve binaların intizamının sağlanması, kaçak yapıların yıkımı ve bina yapanlara ruhsat verme gibi vazifelere sahipti⁵⁴. Bizzat kadıya bağlı olan mahalle bekçileri şehrin asayişinden sorumluydu⁵⁵.

Kadı’dan sonra ise vakıflara, şehir idarelerinde önemli görevler düşüyordu⁵⁶. Vakıflar, Osmanlı şehirlerinin sosyal yaşayışında bugünkü belediye faaliyetlerinin neredeyse tamamına nüfuz etmiş durumdaydı⁵⁷. Şehirlerde, özel şahıslar tarafından oluşturulan vakıflar, belediye örgütlerinin kuruluşuna kadar kadının denetiminde var oldu. Vakıflar bu dönemlerde şehirlerin genelini ilgilendiren; yol yapım-onarım, imar, şehre su temini ve bu tesislerin bakım-onarımı, aydınlatma, çeşme, han, mezarlık, eğitim-öğretim, sağlık, sosyal yardım ve temizlik işleri gibi günümüz belediyelerine ait hizmetleri yerine getiriyordu⁵⁸. Kısacası şehrin idari, bayındırlık ve asayiş işleri farklı kurumların elinde dağınık bir halde bulunmaktaydı.

Klasik Osmanlı dönemi ve XIX. yüzyıl aralığında imparatorluk idari düzende belirli sancakların birleştirilmesiyle meydana getirilen bir eyalet mekanizması ile yönetiliyordu. Eyalet yöneticisi Beylerbeyi idi. Eyaleti oluşturan Sancakların yöneticisi ise *Sancak beyi* idi. Beylerbeyi, Sancak beylerini idari ve askeri bakımdan denetlemekle mükellefti. XIX. yüzyıl itibarıyla Osmanlı Devleti’nin güçlü dönemlerini geride bırakmasıyla birlikte önceden kendini güçlü devlet idaresi altında belli ettirmeyen yerel idareye yönelik zaafılar belirmeye başladı. Yerel yönetim sistemindeki yetersizlikler zamanla yerel yöneticilerin birtakım yolsuzluklara bulaşmalarına dahi neden oluyordu. Bu idari düzende bir kısım yerel yöneticiler halktan fazla vergi alma, rüşvet yeme,

⁵⁴ Yüksel Demirkaya, “Osmanlı Devletinde Belediye (Hisbe) Teşkilatı”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, C: 0, S: 41-42, Yıl 1998, s.311.

⁵⁵ İlhan Tekeli-İlber Ortaylı, *Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi*, Belediyecilik Araştırma Projesi, Türk İdareciler Derneği Bilimsel Araştırma Dizisi 2, Birinci kitap, (Ed. Ergun Türkcan), Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1978, s.18.

⁵⁶ Tekeli-Ortaylı, *a.g.e.*, s.18.

⁵⁷ Mehmet Bayartan, “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C: 10, S: 1, Yıl 2008, s.157.

⁵⁸ Bayartan, *a.g.e.*, ss.160-162.

zimmete para geçirme gibi faaliyetlere girişmekteydi. Bu durumun ise XIX. yüzyıl itibarıyla tesirini iyice artırması ciddi anlamda bir idari düzenlemeye olan ihtiyacın zaruretinin gözler önüne serdi⁵⁹.

Sultan II. Mahmut döneminde (1808-1839) idari alanda başlatılan düzenlemeler yerel yönetimde merkeziyetçiliği esas aldı. Devlet yerel yönetimleri en küçük idari birimlerine kadar düzenlemeye tabi tuttu. Eyaletlerde muhtarlık örgütleri kuruldu. Ayanlıklar kaldırıldı. Nüfus sayımları yapılarak Defter Nazırlıkları oluşturuldu. Redif teşkilatı eyalet ve sancak merkezlerinde hizmete girdi. 1836 yılında müşirlikler kuruldu. Böylelikle idari yapı baştan aşağı değiştirildi. Aynı zamanda her yıl şevval ayının başında imparatorluk sınırları içerisinde yer alan tüm eyalet ve sancakların yöneticileri belirlenerek bu idarecilerin görev süreleri bir yıl ile sınırlandırıldı. Taşra eyalet ve sancaklarının idarelerinde söz sahibi olan derebeylere alternatif olarak redif teşkilatları kuruldu. Eyaletleri yönetecek olan valiler ekseriyetle Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin başarılı subayları arasından seçildi⁶⁰. Eyaletlerin alt birimlerini oluşturan sancakların idareleri mütesellimlere, sancaktan daha küçük yerleşim birimleri ise voyvoda ve ayanların yönetimine verildi⁶¹.

1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinin ardından Valiler, eyaletlerin en üst idarecisi haline getirildi. Sorumluluk ve yetkileri arasında; asker yazılıp toplatılması, vergilerin toplanarak hazineye gönderilmesi, mütesellimlerin atanıp denetlenmesi gibi görevler yer aldı. Valinin yöneticiliğini yaptığı eyaletlerde bir de eyalet eşrafından kişilerin oluşturduğu bir kurul yer alıyordu. Umumi meclis mahiyetindeki kurulun başkanı vali idi. Kurul belirli aralıklarla toplanmakta ve şehrin yapım-onarım, imar ve bayındırlık hizmetlerine yönelik kararlar almaktaydı. Toplantılara şehir eşrafından kişilerin yanı sıra eyalet sınırları içerisinde bulunan sancakların kadı, naib, mütesellim, voyvoda ve ayan gibi yönetim ve yargı mensupları da katılıyordu⁶². Eyaletlerde kurulan bu meclislere *Büyük Meclis* bir alt birim olan sancak meclislerine ise *Küçük Meclis* deniliyordu⁶³.

1.1.1. İstanbul Şehremaneti'nin Kuruluşu

⁵⁹ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. baskı, Ankara, 2013, ss. 10-12.

⁶⁰ Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, ss.16-18.

⁶¹ Konur Alp Demir, "Osmanlı Devletinde Yerel Yönetim Kültürü", *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 21, S: 2, Yıl: 2019, s. 432.

⁶² Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, ss. 18-20.

⁶³ Ercan Uyanık, *Tanzimat Dönemi'nde (1839-1876) Yönetim Yapısı*, (Ed: Erkan Tural). *Türk İdare Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2012, s.115.

1853 yılında meydana gelen Kırım Savaşı ile birlikte Rusya'ya karşı birleşen Fransa, İngiltere ve İtalya devletleri Osmanlı Devleti idaresinde bulunan İstanbul'u bir üs olarak kullanma eğilimindeydiler. Bunun başlıca sebebi ise şehrin lojistik açıdan önemli bir konumda yer almasıydı. Bu süreçte Avrupa'dan fazla sayıda gazeteci, diplomat, asker, sağlık görevlisi, tüccar, sanatçı vs. unsurların da İstanbul'a yerleşmesi şehrin gayrimüslim nüfusunun da çoğalmasına sebebiyet verdi. Şehir, idari anlamda birtakım sorunlar yaşamaya başladı. Bu durum ise yeni bir beledi teşekkülünün varlığına olan ihtiyacı işaret ediyordu⁶⁴.

Esasen Osmanlı Devleti'nin 1839 yılında Tanzimat Fermanını ilan etmesi, devlet idaresinde batılı anlamda köklü değişiklikler meydana getirmişti⁶⁵. 1854 yılında Osmanlı yönetici ve aydın sınıfı, İstanbul idaresinde Batı'daki kentlerde uygulanan belediye örgütü ve idare modellerine yönelik araştırmalarda bulundu. Bu araştırma ve çalışmalara neticesinde ise 13 Haziran 1854 tarihinde Fransız komünü esas alınarak İstanbul Şehremaneti kuruldu⁶⁶.

İstanbul Şehremaneti aynı zamanda devletin modern belediyeçilik anlayışının temellerini oluşturdu. İstanbul'un düzenlenmesi ile ilgili çalışmalarda devlet müdahalesi yerine yerel tek bir örgütün çalışmaları etkin kılındı⁶⁷. Şehremanetinin idaresi için *Şehremini* görevlendirildi. Bu idarecinin ataması padişah tarafından yapıldı. Bunun dışında bir de on iki üyeden oluşan ve karar alma ve istişare organı olma özelliği taşıyan bir *Şehremaneti Meclisi* oluşturuldu⁶⁸. Bu meclis yapısı bakımından günümüz belediye encümenlerine de benzemektedir⁶⁹. Şehremanetinin çalışma yöntemleri, yetki ve görevleri 13 Haziran 1854 tarihinde, Meclis-i Vala tarafından çıkarılan nizamname ile belirlendi. Buna göre Şehremaneti; şehrin ihtiyaç maddelerinin temin edilmesi, narh tespiti ve kontrolünün sağlanması, bayındırlık ve temizlik hizmetleri, çarşı, pazar ve esnafın denetlenmesi, fiyat hareketlerinin takip edilmesi gibi zabıta faaliyetlerini yürütme ve devlete ait vergilerin toplanarak maliyeye teslim edilmesi gibi beledi

⁶⁴ Selçuk Karabulak, "Türk Kamu Yönetiminde Belediyeçilik Tarihi", İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, ss.40-41.

⁶⁵ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1180)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s.17.

⁶⁶ Tekeli-Ortaylı, *a.g.e.*, s.18.

⁶⁷ Tekeli-Ortaylı, *a.g.e.*, s.138.

⁶⁸ İlber Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihi*, Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1979, s.18.

⁶⁹ Sıddık Tümerkan, *Türkiye'de Belediyeler*, R. Zeliç Basımevi, İstanbul, 1946, s.14.

görevlerle donatıldı⁷⁰. Ancak bu sistem üzerine seçilen yönetici ve meclis üyelerinin yetki, bilgi ve beceri bakımından yetersiz olmaları modern belediyeçiliğin Osmanlı'da ortaya çıkışı bakımından vasat bir başlangıç olmuştur⁷¹.

1.1.2. Altıncı Daire-i Belediye'nin Kuruluşu

İstanbul Şehremaneti'nin kuruluşu ve giriştiği beledi faaliyetlerin olumsuz sonuç vermesi, Osmanlı Devletini idari alanda farklı çözüm yolları aramaya itti. Bu yönde alınan bir kararla 9 Mayıs 1855 tarihinde kurulacak olan belediye idaresine yönelik öneri ve tasarılarından oluşan bir rapor hazırlamakla görevli bir "*İntizam-ı Şehir Komisyonu*" kuruldu⁷².

Komisyon Müslüman ve Gayrimüslim unsurlardan oluşuyordu. Komisyon, raporunda; altyapı ve kanalizasyon çalışmaları, sokakların temizlik, ışıklandırma ve genişletilmesi, belediye bünyesinde muntazam bir şekilde işleyecek bir muhasebe teşkilatının kurulması gibi hususlara açıklık getirerek tavsiyelerde bulunuyordu. Bu raporu izleyen süreçte İstanbul'un 14 daireye bölünmesini öngören bir nizamname hazırlandı ve padişaha sunuldu. Aralık 1857 tarihinde padişah tarafından onaylanan nizamname doğrultusunda İstanbul içerisinde 14 ayrı belediye örgütü kurulması kararı alındı. Kurulan belediyeler içerisinde ise Galata-Beyoğlu bölgesinde kurulan "*Altıncı Daire-i Belediye*" dışında ciddi bir teşkilat oluşturulamadı⁷³.

27 Ocak 1858 tarihinde kurulan Altıncı Daire-i Belediye, Şehremaneti yerine bizzat Bab-ı Ali'ye bağlandı⁷⁴. Osmanlı Devleti açısından ilk belediye olma özelliği taşıyan Altıncı Daire-i Belediye örgütü Daire Müdürü ve Daire Meclisinden mürekkepti. İki unsur da atama usulüyle göreve gelmekle birlikte, mecliste gayrimüslimlere de yer verildi⁷⁵. Yetki alanı kendi sınırları içerisinde olmakla birlikte; mahalle, çarşı ve dükkanların temizlik ve tertibine yönelik kararlar alma, yapım-onarım faaliyetlerine yönelik ihaleler hazırlamak gibi görevleri vardı. İhaleler padişah onayına sunulmakla birlikte, fiyat ve gıda kontrolü yapma hakkı da söz konusuydu. Bunun

⁷⁰ İlber Ortaylı, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s.117.

⁷¹ Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihi*, s.297.

⁷² Halil Nadaroğlu, *Mahalli İdareler*, Beta Basım, Yayım, Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2001, s.297.

⁷³ Ortaylı, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler*, ss.174-175.

⁷⁴ Tekeli-Ortaylı, *a.g.e.*, s.119.

⁷⁵ Tümerkan, *a.g.e.*, s.20.

dışında belediye; itfaiye teşkilatı kurma, beledi konularda cezalandırmaların yapıldığı bir Sulh Mahkemesi kurma gibi yetkilere de sahipti⁷⁶.

Altıncı Daire-i Belediye'nin İstanbul'da kurulması ve uygulanmasıyla birlikte olumlu anlamda kazanımlar elde edildi. Bu kazanımlar ise uygulamanın devletin diğer bölgelerine de uygulanmasında İstanbul'u bir model haline getirdi. Bu bağlamda 1864 ve 1871 yıllarında yerel idareleri kapsayan iki adet nizamname meydana getirildi. Bu nizamnameler ise belediye teşkilatının taşradaki başlangıcını ve sistematüğını oluşturdu⁷⁷.

1.1.3. 1864 Tuna Vilayeti Nizamnamesi

1864 yılında meydana getirilen Tuna Vilayeti Nizamnamesi'nin ortaya çıkış gerekçeleri 1860 yılı itibarıyla Cebel-i Lübnan bölgesinde meydana gelen Dürziler ve Maruniler arasındaki çatışmalara ve beraberindeki ayaklanmalara dayanmaktadır. Esasen Osmanlı Devleti'nin bu bölgeye müdahalesi yine bu sebepten mütevellit 1845 yıllarında bölgeye iki adet kaymakam atanmasıyla halledilmeye çalışılmıştı. Ancak 1860 yılı itibarıyla etki alanını ve şiddetini iyice artıran olaylar zaman içerisinde Avrupa devletlerinin bölgeye müdahalesiyle sonuçlanmıştır. Sorun "Avrupa Komisyonu" adında bir teşekkülün ortaya çıkmasıyla çözümlenmeye çalışılmıştır. Komisyon üyeleri: İngiltere, Rusya, Avusturya, Fransa, Prusya ve Osmanlı Devleti idi. Komisyon bölgedeki olayları incelemekle mükellefti. Komisyon çalışmaları sonucunda 1861 yılı itibarıyla "Lübnan Nizamnamesi" imzalandı. Bu nizamname doğrultusunda Cebel-i Lübnan bölgesi idari bakımdan özerk hale getirildi. Yönetici olarak ise Hristiyan bir mutasarrıf seçildi. Oluşturulacak olan mecliste ise bölgedeki etnik gruplardan unsurların yer alması kararlaştırıldı. Bu etnik grupların da bu meclise mal edilmeleri sonucunda Cebel-i Lübnan Mutasarrıfının ilerleyen süreçte Beyrut ve Suriye'de bulunan valilerden bağımsız olarak hareket etmesiyle sonuçlandı. Bu olaya yönelik olarak 1864 yılında yürürlüğe giren Tuna Nizamnamesi ile olası bir etnik kaynaklı ayaklanma karşısında Avrupa müdahalesinin engellenmesi adına merkeze bağlı bir idari sistem oluşturulmaya çalışıldı⁷⁸.

1864 yılında çıkarılan (Tuna) Vilayet Nizamnamesi yapısı bakımından Fransa'nın taşra yönetimi sisteminden ilham alınarak hazırlandı. Nizamname gereğince

⁷⁶ Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1180)*, s.139.

⁷⁷ Karabulak, *a.g.t.*, s.50.

⁷⁸ Ahmet Çaparlar, "Osmanlı Taşra Teşkilatındaki İdari Düzenlemeler /1864-1868), BENGİ: Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, S: 1, Yıl: 5, 2022, ss.81-82.

Eyalet sistemi terk edilerek liva sistemine geçildi. Buna göre vilayet yöneticisi vali, sancak yöneticisi mutasarrıf, kaza yöneticisi ise kaymakam oldu⁷⁹.

Adı geçen nizamname doğrultusunda vilayetin yöneticisi konumunda bulunan vali, bölgenin hukuki, mali ve asayiş faaliyetlerinden sorumlu tutuldu. Vilayetin mali işleri vali emrinde ve aynı zamanda Maliye Nezareti'ne sorumlu olan Defterdar'a verilecekti. Bu düzen içerisinde Vilayet Mektupçusu müessesesi kuruldu. Mektupçunun sorumlu tutulacağı tahrir işlerinin görülmesi için vilayet matbaası kuruldu. Bunların yanı sıra vilayetin iç işleri için Dahiliye Nezareti tarafından umur-ı nafia, dış işleri için Hariciye Nezareti tarafından umur-ı hariciye, Ziraat ve Ticaret Nezareti tarafından ise ziraat ve ticaret memuru ataması yapıldı⁸⁰.

Nizamnameye göre vilayet sınırları içerisinde kurulacak İdare Meclisi'nin başkanı vali idi. Meclis: Defterdar, Hariciye Müdürü, Mektupçu, Müettiş-i Hükkam-ı Şer'iyye gibi görevlilerden oluştu. Bu görevlilerin ikisi Müslüman ikisi ise Gayrimüslim kişilerden oluşuyordu. Meclis, vilayetin hukuki işleri dışında her türlü mülkiye, maliye, hariciye, nafia ve ziraat işleri hakkında müzakere yapabilme yetkisine sahip oldu. Vilayetin asayiş işleri valinin emrinde olan vilayet zabıtasının göreviydi. *Alaybeyi* denilen asayişten sorumlu baş zabıt ise zaptiye askerlerinin düzeninden sorumluydu. Bunların yanı sıra bir de Vilayet Ticaret Meclisleri oluşturulacaktı. Nizamnamede bir de vilayette oluşturulacak bir umumi meclis işaret edildi. Buna göre oluşturulacak olan bu genel meclis vali başkanlığında yılda bir kez toplanacak ve öncelikli olarak vilayetin yol yapım-onarımı, belediye binalarının inşa ve tamiri hakkında görüşecekti. Meclis üyeleri ise sancaklardan seçilen kişilerdi. Genel meclis bir danışma meclisi mahiyetinde olduğundan vilayet hakkında karar verme yetkisine sahip değildi. Görüşler sonucunda karar yine valinin ve hükümetin tasarrufundaydı. Ancak genel mecliste sancaklardan gelen seçkin üyelere yer verildi. Böylelikle Osmanlı idare sisteminde yerel halkın da söz sahibi olması hedeflendi. Vilayet merkezi olan sancaklar ise mutasarrıf tarafından idare edilecek ve yine başkanlığını mutasarrıfın yaptığı bir idare meclisine sahip olacaktı⁸¹.

Vilayet sınırları dahilinde bulunan liva ve sancaklarda belediye örgütünün kurulmasına yönelik olarak belediyelere herhangi bir özerklik tanınmamakla birlikte yerinden idare yapısı olarak ortaya çıkmaları sağlandı. Buna göre şehrin bayındırlık,

⁷⁹ Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992, s.196.

⁸⁰ Çaparlar, *a.g.m.*, s.83.

⁸¹ Çaparlar, *a.g.m.*, ss.83-85.

zabıta, narh kontrolü, itfaiye ve kira kontrolü doğrulama görevleri buralarda kurulacak olan belediye meclislerine verildi. Belediye başkanı, taşradaki memurlar arasından seçilecekti. Belediye meclisleri ise belediye başkanının yardımcısı ile birlikte altı üyeden oluşacaktı. Belediye meclisi üyesi olmak için; her yıl 500 kuruşluk bir vergi vermek, okuma yazma bilmek, Osmanlı vatandaşı olmak ve otuz yaşını doldurmuş olmak gerekli şartlardı⁸².

Bu düzenlemeler doğrultusunda nizamname hükümlerini uygulamak adına Tuna Vilayeti oluşturuldu. Vilayet: Silistre, Vidin ve Niş eyaletlerini sınırları içerisine aldı. Vilayetin yöneticiliğine ise eski Niş Valisi Midhat Paşa tayin edildi⁸³. 1866 yılı itibarıyla bölgede girişilen beledi faaliyetlerle birlikte hem vilayetin çehresi değişti hem de vilayete bağlı sancak ve kazalardan ciddi oranda gelir sağlandı⁸⁴. Uygulama safhasında olumlu sonuçlar elde edilmesiyle birlikte ilerleyen süreçte belediye örgütlerinin ve sistematığının devletin tüm bölgelerine uygulanması hedeflendi. Buna yönelik olarak nizamnamenin ikinci uygulama alanı olarak Bosna seçildi. Edirne, Halep, Suriye, Trablusgarp ve Erzurum da bu uygulamaya dâhil edildi⁸⁵. 1867 yılında yapılan çalışmalar sonucunda Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi çıkarılarak nizamnamenin ülke genelinde uygulanmasına karar verildi⁸⁶.

Nizamnamenin yeni uygulanış safhası Tuna Vilayetine kıyasla başarısızlıkla sonuçlandı. Bu durum ise vilayet idaresi adına birtakım yeni düzenlemelere girişilmesi gerekliliğini ortaya çıkardı. Böylece 22 Ocak 1871 tarihi itibarıyla İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi yürürlüğe girdi. Bununla birlikte Osmanlı Devleti 123 sancak ve 27 vilayete bölündü. 1864 Vilayet Nizamnamesinden farklı olarak ilk kez vali muavinliği pozisyonu meydana getirildi. Vilayetlerin mülki idarelerinin görevlerinde düzenlemeye gidilerek belediyelere geniş alanda bir uygulama imkânı verildi⁸⁷. Belediyelerin yetki ve görevleri; cadde, sokak, meydanların düzenlenmesi, kaldırım, su yolu, kanalizasyonların yapım ve onarım çalışmaları, yardıma muhtaç ahaliye yardımda

⁸² Erkan Serçe, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Belediye (1868-1945)*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998, s.35.

⁸³ Selda Kılıç, "1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C: 24, S: 37, Mayıs, 2005, s.101.

⁸⁴ Kılıç, *a.g.m.*, s.108.

⁸⁵ Çaparlar, *a.g.m.*, s.100.

⁸⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri (1861-1876)*, 4.Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988., s.156.

⁸⁷ Karabulak, *a.g.t.*, ss.50-51.

bulunma, şehrin aydınlatma hizmetini sağlama, pazar kurma ve itfaiye teşkilatını etkin kılmak şeklindeydi⁸⁸.

1.1.4.İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ve 1877 Belediye Kanunu

1871 yılında çıkarılan nizamname 1864 tarihli nizamnamenin eki niteliğindeydi. Ancak vilayet, sancak, kaza ve köy birimlerinin idareleri bu kez ayrıntılı bir şekilde belirtilirken, idarecilerin görev ve yetkileri de tek tek açıklandı. Bunun yanı sıra idari memurlukların iş bölümlerine de açıklık getirildi⁸⁹. Umur-u ecnebiye, evkaf, ticaret, ziraat, defter-i hakani ve nüfus müdürlüklerinin yanı sıra mektupçu, defterdar, alay beyi, almak ve tarik emini gibi memurluklar doğrudan valiye bağlandı. En küçük yerleşim yerleri olarak belirlenen köylerin idaresi ise muhtarlar bırakıldı⁹⁰.

Vilayetlerin karar verme organı vilayet idare meclisleri oldu. Belediye meclislerinin kuruluş, görev ve çalışma programları yeniden düzenlendi. Vali, mutasarrıf ve kaymakamın görev yaptığı her bölgede belediye meclisi kurulması zorunlu hale getirildi. Belediye meclisi; belediye başkanı, belediye başkan muavini ve altı diğer üyeyi kapsayacak şekilde yeniden düzenlendi. Üyeler seçim ile göreve gelirken her dini cemaat sınıfından üyeye yer verilmesi kararlaştırıldı. Meclis üyesi olmak için yaş şartı minimum 25 olarak belirlendi. Bunun yanında meclis üyesi olmanın şartları da belirlendi. Buna göre; müteahhitler meclis üyesi olamazlardı. Meclis üyesi olmanın diğer şartları Osmanlı vatandaşı ve memur olma idi⁹¹.

Haftada iki kez toplanmakla yükümlü olan belediye meclisinin, imar, yol yapımı-onarım, su, temizlik, ulaşım işleri ve itfaiye örgütü kurma görevleri vardı. Bunun yanında belediyelere, belediye yasaklarını ihlal eden şahıslar adına idari para cezası uygulama yetkisi verildi. Ancak, 1864 ve 1871 Nizamnameleri, her ne kadar taşra idaresi bakımından batılı bir idare biçimini benimsemiş olsa da, uygulama sahasında tam anlamıyla bir başarı elde edemedi⁹².

2. TANZİMAT DÖNEMİNDE CANİK SANCAĞI'NIN İDARİ YAPISI

⁸⁸ Baki Sarısakal, *Bir Kentin Tarihi Samsun*, C: 2, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2003, s.92.

⁸⁹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, ss. 212-213.

⁹⁰ Fatih Sadık Torun, "Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci (1842-1876)", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Kış 2012, S:32, s.94.

⁹¹ Serçe, *a.g.e.*, s.36.

⁹² Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, s.177.

Samsun'un kesin olarak Osmanlı idaresine geçişi 1419 yılına dayanmaktadır⁹³. Şehir bu tarihe kadar farklı medeniyetlerin idaresi altında yönetildi. Tarihin belirli dönemlerinde sürekli isim değişikliğine uğrayan şehir, Osmanlı hâkimiyeti ile birlikte “*Canik Sancağı*” adı altında teşkilatlandırıldı. Samsun ise sancağın merkez kazasını oluşturdu. Şehir ilk olarak Sivas (Rum) Eyaletine bağlandı⁹⁴. Bu idari durum ise XVII. yüzyılın ortalarına kadar korundu. 1760 yılında şehre muhassıllık statüsü verilerek Trabzon Eyaleti'ne bağlandı⁹⁵.

1779 yılında Trabzon Valisi Canikli Hacı Ali Paşa'nın ayaklanması ve bu ayaklanmanın bastırılmasının ardından sancak tekrardan Sivas Eyaleti'ne bağlandı⁹⁶. 1847 yılındaki idari yapılanmanın ardından ise Canik tekrardan Trabzon'a bağlandı⁹⁷. Sancak 1850- 1856 yılları arasını kapsayan idari taksimatta Trabzon sınırları içerisinde kalmaya devam etti. Canik Sancağının kazaları ise; Samsun (Merkez Kaza), Bafra, Alaçam, Kavak, Çarşamba, Akçay, Ünye, Fenares, Fatsa, Ayvacık, Ökse, Nahiye-i Meydan ve Serkeş'ten oluştu⁹⁸.

Canik Sancağı, 1867'de oluşturulan Vilayet Nizamnamesi'nin ardından da Trabzon Vilayeti'ne bağlı bulunuyordu. Sancağın dört adet kazası vardı. Bunlar; Samsun (Merkez kaza), Bafra, Çarşamba ve Ünye idi. Sancak, I. Meşrutiyet dönemine kadar idari taksimatta Trabzon Vilayetine bağlı kaldı. 1877 yılında ise Trabzon Vilayetine bağlı yarı özerk bir mutasarrıflık haline getirilerek “*Müstakil Canik Mutasarrıflığı*” adını aldı⁹⁹.

⁹³ *Samsun İl Yıllığı* 1967, s.66.

⁹⁴ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara 1988, s. 249-251.

⁹⁵ *Samsun İl Yıllığı* 1967, s.66.

⁹⁶ Mehmet Beşirli, “XIX. Yüzyılın Başlarında Samsun Şehri (1755 Numaralı Samsun Şer'iye Siciline Göre) (H.1200-1255 M.1785-1839)” 1.Cilt, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 1993, s.33.

⁹⁷ “Samsun”, *Yurt Ansiklopedisi*, s.6562.

⁹⁸ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*, s. 86.

⁹⁹ “Samsun”, *Yurt Ansiklopedisi*, s.6562.

2.1. SAMSUN'DA BELEDİYE ÖRGÜTÜNÜN KURULUŞU

XVIII. yüzyıl itibarıyla Avrupa'da Sanayi Devrimi ile başlayan ve şehirlere yoğun göç hareketleriyle birlikte devam eden kentleşme hareketleri, Batı Medeniyeti şehirlerinde teknolojik gelişmeyi etkilediği gibi sosyal dengeyi de değiştirdi. İngiltere ve Hollanda, yoğun nüfus hareketleri sonucu hizmet vermesi güç hale gelen şehirleri ıslah etme yoluna gitti. Anılan ülkeler yerinden idare birimi olarak belediye teşkilatları kurmaya başladı. Osmanlı Devleti bu gelişmelerden azade değildi. XIX. yüzyıl itibarıyla Osmanlı coğrafyasında da kentlerin siması değişmeye başladı. Samsun da siması değişen kentlerden biriydi. Şehrin liman kenti olması nüfusu hayli arttırmıştı. Öte yandan Tanzimat ile birlikte bölgede verimli tütün üretiminin çoğalması şehrin önemli bir ticaret merkezi halini almasını sağladı¹⁰⁰. Şehrin ticari alanda gelişim göstermesi de bölgeyi kısa sürede önemli bir Osmanlı kenti haline getirdi. Öyle ki XIX. yüzyılın başları itibarıyla bölgede kaliteli tütün üretiminin artması ve Karadeniz'in buharlı gemi ticaretine açılması bölgenin ticari potansiyelini artırdı¹⁰¹. Aynı zamanda sancağa bağlı Çarşamba, Terme ve Ünye yörelerinde Tersane-i Amire'nin hammadde ihtiyacına yönelik olarak kendir imalâtına önem verilmeye başlandı¹⁰². Anılan şartlar nedeniyle Samsun'da şehirleşme hızlandı¹⁰³.

1864 yılında çıkarılan Tuna Vilayeti Talimatnamesinin ardından alınan olumlu sonuçlar, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde belediye örgütlerinin kurulmasını ön görüyordu. Bu amaçla talimatname zaman içerisinde ülkenin farklı eyaletlerinde kendine uygulama alanı buldu¹⁰⁴. 1867 yılında talimatnamede birtakım düzenlemeler yapılarak, Tuna Vilayetinde uygulanan modelin ülke sınırları içerisindeki tüm vilayetlerde uygulanması kararı alındı¹⁰⁵. 1867 yılında ülke genelinde yeni vilayetler oluşturuldu. Canik Sancağı ise bu vilayetlerden biri olan Trabzon'un sınırları içerisinde yer aldı. Oluşturulan vilayetin valiliğine Muhlis Paşa getirildi¹⁰⁶.

Canik Sancağı, 1869 yılında dört kazadan mürekkepti. Sancağın merkez kazası olan Samsun ise bu dönemlerde Ma'den-i Kâbi ve Kavak nahiyelerini sınırları içerisinde bulunduruyordu. Ünye kazasının içerisinde merkez, Fatsa, Bolaman, Karakuş

¹⁰⁰ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*, İmge Kitabevi, Ankara, 2011, s.95

¹⁰¹ "Samsun", *Yurt Ansiklopedisi* s.6561.

¹⁰² Öz, "Samsun", s.86

¹⁰³ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*, s.95

¹⁰⁴ Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, ss.86-87.

¹⁰⁵ Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, s.196.

¹⁰⁶ Çaparlar, *a.g.m.*, s.104.

ve Niksar nahiyeleri yer alıyordu. Bafra kazası Alaçam'ı; Çarşamba kazası ise Terme nahiyesini kapsıyordu. Bu dönem itibarıyla Canik Sancağı'nda bulunan toplam köy sayısı ise 862 idi¹⁰⁷.

Tanzimat ile başlayan idari alanda yenileşme ve merkeze bağlı bir yerinden yönetim mekanizmasının oluşturulması bağlamında Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde belediye idareleri kurulmaya başlanmıştır. Canik Sancağı da 1869 yılı itibarıyla belediye örgütü kurulan Anadolu kentleri arasındaki yerini aldı. Aynı yılda belediye başkanlığı görevine merkezden atama yoluyla Emrullah Efendi getirildi. Belediye meclis üyeleri ise; Hacı Ömer Ağa, Mihail Ağa, Hasan Efendi, Sarkiz Ağa, Hacı Tahir Efendi, Makarios Ağa, Agop Ağa ve Kâtip Ali Efendi'den oluştu¹⁰⁸.

Kazalarda da idari örgütlenmeye gidilerek sancak birimleri olan Ünye, Bafra ve Çarşamba'da belediye dairesi ve belediye meclisleri kuruldu.¹⁰⁹ Kısa bir süre belediye başkanlığı yapan Emrullah Efendi'nin ardından 1869 yılında göreve Mehmet Kaptan Ağa getirildi¹¹⁰. Mevcut belediye başkanlarının varlık gösterememesi başka arayışları beraberinde getirdi. Anılan isimlerin kısa belediye başkanlığı vazifelerinin ardından 1872 yılında Hacı İsmail Efendi belediye başkanı oldu¹¹¹.

İdari olarak teşkilatlanmanın ardından ulaşım ve imar gibi alanlarda faaliyetler yoğunlaştı. Esasen XIX. yüzyıl itibarıyla ticari faaliyetlerde ulaşımın önemi büyüktü. Bu nedenle idari hizmetlerinde ulaşım faaliyetleri öne çıktı. 1862-1869 yılları arasında kapsayan dönemde hükümet tarafından bir Fransız şirkete Bağdat-Samsun şosesinin etütleri yaptırıldı.¹¹² 1868 yılı itibarıyla bölgede üretim ve bu üretim sonucu artan tütün deposu ihtiyacına yönelik olarak mutasarrıflık onayıyla Hacı Mahmut Ağa Bahçesi adındaki bataklık ve sazlık alana bir adet Tütüncüler Çarşısı ve Rüşumat Dairesi yaptırıldı¹¹³.

¹⁰⁷ Öz, "Samsun", s.86

¹⁰⁸ 1869 Trabzon Vilayeti Salnamesi, Trabzon Vilayeti Matbaası, Trabzon, 1286/1869, s.45.

¹⁰⁹ 1286 Trabzon Vilayeti Salnamesi, Trabzon Vilayeti Matbaası, Trabzon, 1286/1869, ss.45-48.

¹¹⁰ 1869 Trabzon Vilayeti Salnamesi, s.45.

¹¹¹ 1872 Trabzon Vilayeti Salnamesi, Trabzon Vilayeti Matbaası, Trabzon, 1289/1872, s.54.

¹¹² Samsun İl Yıllığı 1967, s.127.

¹¹³ "Belediye", Samsun, S: 214, 31 Mayıs 1928, s.1.

2.1.1. 1869 Büyük Samsun Yangını ve Tanzimat Döneminde Samsun'da Belediyecilik Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin yerel idareler adına ciddi atılımlar gerçekleştirdiği bu dönemde, belediye hüviyeti kazanan Canik Sancağı'nın merkez kazası olan Samsun'da 1869 yılı itibarıyla büyük ölçekte bir yangın meydana geldi¹¹⁴. Süleyman Paşa Medresesi kaynaklı başlayan ve Hançerli mahallesine kadar ilerleyen yangın, civardaki onlarca hane ve iş yerini kullanılamayacak hale getirdi. Samsun dâhilinde 125.000 metrekarelik alan harabeye döndü. 718 adet han, ev ve işyeri de kullanılamayacak hale geldi. O dönem itibarıyla bu sayılar hemen hemen Samsun'un tamamına yakınının kül olması anlamına geliyordu¹¹⁵.

Çıkan yangının şehre ciddi zararlar vermesi dönemin Trabzon Valisi Esad Muhlis Paşa'yı bölgede yaraların yeniden sarılması adına bir dizi imar ve çevre düzenleme faaliyetlerine yöneltti. Bu yönde şehrin teşkilatlandırılarak yeniden imar edilmesine yönelik çalışmalarda bulunuldu. Yapılan tetkikler sonucunda yangından zarar gören 125.000 metrekarelik alanın 121.000 metrekaresinin devredilmesi ve bu alanda yeniden 415 adet bina yapılabileceği kararlaştırıldı. Hariçte kalan 4.000 metrekarelik alanda ise 280 adet dükkanın yapılması öngörüldü¹¹⁶. Şehirde çıkan yangından mütevellit yaraların sarılması için ayrıca bir komisyon oluşturuldu¹¹⁷.

Yangın bölgesinde yapılan tetkiklerin ardından Fransız mimar “Mösyö Briyon” ve Mühendis Hırsan Efendi'ye şehir imar planı çizdirildi. İmar planı dâhilinde; cadde ve sokaklar 10 ila 20 metre genişliğinde, dik ve denize paralel olarak çizildi. 8.165 metre uzunluğunda 36 adet yolun çizimi yapıldı. Yapılacak meydan ve bulvarlar geniş bir düzende konumlandırıldı. O yıllar itibarıyla yangın öncesi Samsun'un cadde ve sokak aralıkları 3 ila 4 metre aralığındaydı. Belediye meclisine sunulan plandaki cadde aralık ölçüleri ise üyeler nezdinde fazlasıyla geniş bulundu. Meclisin bu muhalefeti karşısında Samsun Belediyesi plana kısmen sadık kalarak ölçülerde küçük çapta daraltmalara gitti. Ancak planın olduğu gibi kabul edilmemesi sonucunda Fransız mimar çizilen plana imza atmadan şehirden ayrıldı¹¹⁸.

¹¹⁴ “Samsun”, *Yurt Ansiklopedisi*, s.6562.

¹¹⁵ Mehmet Yavuz Erler, *Samsun (1865-1875): Bir Kentin Yeniden Doğuşu*, Barış Gazetesi İlavesi, 2006, ss.14-15.

¹¹⁶ Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi.*, s.88.

¹¹⁷ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*, s.96.

¹¹⁸ Erler, *a.g.e.*, ss.16-18.

İmar planının çizilmesi ve çalışmalara başlanmasının ardından bugünkü adıyla Atatürk Parkı civarındaki mezarlığın bir kısmı ve Kılınç Ali Paşa Türbesi kaldırıldı. Açılan alanda ise bugünkü Hükümet Caddesi ve Cumhuriyet Meydanını teşkil eden alan inşa edildi. Hırsan Efendi, toplamda 255 metre uzunluğunda, üç metre genişliğinde olacak şekilde dört adet yol planı çizdi¹¹⁹.

Yangının ardından yeni ev ve yol yapımı hususunda duyulan hafriyat ihtiyacı yangın sonrası oluşturan komisyon kararıyla Antik Amisos dönemlerinden kalma harabelerden¹²⁰ ve Samsun'un kıyı şeridinde yer alan ve atıl halde bulunan Samsun Kalesi'nden karşılandı. Kalenin bir kısmı yıktırılarak elde edilen taş malzeme şehrin yeniden inşasında, bina ve yol yapımında kullanıldı.¹²¹ Yapı faaliyetlerinde geometrik bir plan esas alındı. İlerleyen süreçte ise hükümetin yardımıyla şehre bir Hükümet Konağı inşa edildi¹²². (Ek.17)

Başkan Hacı İsmail Efendi (1872-1878) dönemine rastlayan 1874 yılında bir Hükümet Konağı da Alaçam kazasında inşa edildi¹²³. Liman şeridindeki yamaçlara yeni mahalleler kuruldu ve şehir civarındaki muhtelif bataklıklar kurutularak salgın hastalıkların önüne geçilmeye çalışıldı. Ayrıca şehrin havasının temizlenmesine yönelik çalışmalarda yapıldı¹²⁴.

İmar faaliyetlerinin yanı sıra yangından zarar gören afetzedelerin mağduriyetlerinin giderilmesine yönelik sosyal yardım hizmetleri verildi. Belediye meclisi tarafından oluşturulan bir komisyon marifetiyle afetzedelerin temel ihtiyaçları tespit edildi ve karşılanmaya çalışıldı. Çalışmalar sonucunda ise ilk olarak yangın bölgesinde 150 civarında çadır kurularak afetzedelere barınma hizmeti verildi. Kışla-ı Humayun, Mekteb-i Rüştîye ve çeşitli mektepler bu barınma hizmetleri için tahsis

¹¹⁹ Erler, *a.g.e.*, ss.16-18. (Uzuneminoğlu'nun çıkarımlarına göre meydana getirilen şehir planı 1869'da yaşanan büyük yangından önce çizilmiştir. Bu çıkarımın ortaya atılmasındaki etken ise o yıllarda Hükümet Konağı'nın yangında yok olmuş olmasına rağmen Şehir Planında görünüyormuş olmasından kaynaklıdır. Yine aynı şekilde şehir planında yangından sonra yok olan bağ, bahçe ve patikaların dahi gösterilmesi de önem arz etmektedir. Uzuneminoğlu'na göre şehir planı yangından önce 1860-1869 yılları arasında çizilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hamza Uzuneminoğlu, "Şehirlerin Alan Bakımından Gelişmesi ve Samsun Örneği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C: 8, S: 1, Yıl: 1993, s.281.

¹²⁰ Ramire-Pie-Maxime Vadala, *Samsoun-Passé-Présent-Avenir*, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris 1934, s.23.

¹²¹ Yankutan, *a.g.e.*, s.7

¹²² Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*, s.96.

¹²³ *Samsun İl Yıllığı 1967*, s.316.

¹²⁴ "Samsun", *Yurt Ansiklopedisi*, s.6562.

edildi. Geçici barınaklarda ise halkın ihtiyaçları giderildi¹²⁵. Kentte imar faaliyetleri kadar önem arz eden bir başka mesele de göç sorunu idi. 1870’li yıllara gelindiğinde, Rus İstilasası sebebiyle Kırım ve Kafkasya’da bulunan çeşitli etnik gruptan unsurlar Osmanlı topraklarına intikal etmiş bulunuyordu. Göçmenlerin intikal ettiği bölgelerden biri de Canik Sancağı idi. Meydana gelen göçlerle birlikte Müslüman, Rum ve Ermeni unsurların da içinde bulunduğu kozmopolit bir sosyal yapı meydana geldi. Artan nüfus ise çeşitli meslek gruplarından insanların bölge ticaretine entegre olmasıyla sonuçlandı. Böylece Samsun ticareti tekrardan canlanmaya başladı. 1872 yılı itibarıyla ticari açıdan canlanan ve nüfusu artan Canik’in kazalarını ise; Samsun (merkez kaza), Bafra, Çarşamba, Terme, Fatsa, Ünye ve Niksar oluşturdu¹²⁶.

3. I. VE II. MEŞRUTİYET DÖNEMLERİNDE BELEDİYESİCİLİK İLE İLGİLİ DÜZENLEMELER

1877 tarihinde çıkarılan Vilayet Belediye Kanunu, daha ziyade 1871 Nizamnamesinin tadili niteliğindeydi. 1877 tarihli belediye kanunu, belediye başkanının belediye meclis üyeleri içerisinde seçilmesi esasını getirdi. Seçilen başkan hükümet tarafından atanacaktı. Bu kanunda ayrıca meclis üye sayısında da oranlama getirildi. Örneğin belediye meclisi üye sayısının şehir nüfusuna istinaden 6 ila 12 arasında değişeceğine yönelik bir sistem kabul edildi¹²⁷.

Adı geçen kanun doğrultusunda; belediye meclislerinin, belediye başkanı ve meclis üyelerinin yetki ve vazifeleri hakkında düzenlemeye gidildi. Belediye başkanının yetki ve sorumlulukları, belediye meclisinin oluşturulma şekli, belediye meclis azalarının seçiliş yöntemleri, belediyenin gelirleri, belediye meclisi başkanının yetkileri, belediye cemiyeti, belediye zabıtasının görevleri ve belediye yasakları hakkında geniş çaplı esaslar kabul edildi¹²⁸.

1877 yılında yürürlüğe giren Dersaadet Belediye Kanunu ile birlikte İstanbul yirmi daireye ayrıldı. Altıncı Daire-i Belediye’nin ayrıcalıkları kaldırıldı¹²⁹. Bu kanun doğrultusunda belediyenin; reis, meclis ve cemiyetten oluşan üç ayrı kurumsal yapısı meydana getirildi. Bu yapı içerisinde; Belediye meclisi toplantısına reisin katılması,

¹²⁵ Erler, *a.g.e.*, ss.14-15.

¹²⁶ Rıza Karagöz, “II. Meşrutiyet Döneminde Canik Sancağında İdari Yapılanma”, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 1. Kitap, S: 5, (Ed: Cevdet Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı, 2006, Samsun, s.69.

¹²⁷ Baki Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, Cem Ofset, Samsun, 2007, s.60.

¹²⁸ Bilirli, *a.g.m.*, 85.

¹²⁹ Bilal Eryılmaz, “Yerel Yönetim Sendromu”, *Yeni Türkiye*, Yıl: 1, S: 4, Mayıs-Haziran, 1995, s.181.

belediye başkanı seçiminin merkezi idare tarafından meclis üyeleri arasından yapılması gibi usullere de yer verildi¹³⁰.

Bu doğrultuda; haftada en az iki kez toplanacak olan meclisin başkanı belediye başkanı oldu. Belediye meclisi; belediyenin çalışmaları hakkında fikir alışverişinde bulunmak ve karara bağlamak, yıllık bütçe hazırlamak ve mali işler hakkında denetleme yapma gibi yetkilerle donatıldı. Örneğin; meclis, belediyenin yaptıracığı inşaatlara onay verebiliyor ve inşaatın yapılacağı alanı saptayabiliyordu. Meclis aynı zamanda bir danışma, azl ve tayin organı olma hüviyeti kazandı. Mecliste konuşulacak olan zorunlu dil Türkçe oldu. Seçilecek olan belediye başkanı da Türkçe bilmek zorundaydı. Kanun doğrultusunda; imar alanındaki çalışmalarda kamulaştırma yetkisi belediyelere verildi. Belediye; emlak yazımı, nüfus sayımı yapma ve nüfus kütüklerini düzenleme yetkisine sahip oldu. İtfaiye teşkilatı kurma, dilsiz ve sağır okulları, sanayi okulları açma, toplum sağlığını korumak amacıyla hijyen kontrolü ile ilgili tedbirler alma gibi görevler de belediyenin görevleri arasında yer aldı. Ayrıca bu kanun doğrultusunda ilk defa tek dereceli seçim ve gizli oy açık tasnif esasına dayalı bir sisteme de geçilmiş oldu¹³¹.

3.1.I. ve II. MEŞRUTİYET DÖNEMLERİNDE SAMSUN'DA İDARİ YAPI

Osmanlı Devleti'nde I. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile birlikte yerel yönetimlerde de köklü değişikliklere gidildi. Şehir idaresi açısından belediye meclisleri ve belediye başkanlarının vilayet ve sancakların üzerindeki tesiri artırıldı¹³².

İdari alanda yeniliklerin görüldüğü bu dönemde, idari statü bakımından Canik Sancağı'nda da birtakım değişikliklere gidildi. 1877 yılı itibarıyla Canik Sancağı Trabzon'a bağlı kalmakla birlikte vilayete bağlı yarı özerk bir mutasarrıflık halinde idi. Canik Mutasarrıflığı sınırları içerisinde bulunan kazalar ise; Samsun (Merkez Kaza), Bafra, Çarşamba, Terme, Ünye ve Niksar'dı¹³³. XIX. yüzyılın sonlarında ise kazalar: Samsun (Merkez Kaza), Bafra, Çarşamba, Ünye, Fatsa ve Terme şeklindeydi. Mutasarrıflık, Alaçam, Kavak ve Karakuş nahiyesine sahipti¹³⁴.

Canik Mutasarrıflığı'nda sosyal ve ticari hayatın en yoğun yaşandığı birim merkez kaza olan Samsun idi. Kasabanın mahalleleri: Hançerli, Pazar, Kaleiçi, Cedit ve

¹³⁰ Behiç Çelik, "Türk Belediyeciliğinin Tarihsel Gelişimi" *Yeni Türkiye*, Yıl: 1, S: 4, Mayıs-Haziran, 1995, s.592.

¹³¹ Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1180)*, ss. 187-190.

¹³² Bilirli, *a.g.m.*, 85.

¹³³ "Samsun", *Yurt Ansiklopedisi*, s.6562.

¹³⁴ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s.13.

Meğde idi. Hançerli Mahallesi en büyük mahalle ve şehrin en işlek noktasıydı. Şehir nüfusu ticari amaçlarla Merzifon, Çorum, Tokat ve Kayseri'den gelen Ermeni ve Müslüman unsurların da bulunduğu mozaik bir nüfusa sahipti. Kasabadaki Ermeni nüfus Selahiye Mahallesi'nde kümelenmişti. Pazar, Kaleiçi, Cedit ve Meğde mahalleleri ise Müslümanların çoğunlukta olduğu yerlerdi. Zamanla bölgedeki Rum nüfusun çoğalmasıyla Reşadiye, Kırbaç, Yeni Kırbaç ve Kılınç Dede mahalleleri meydana geldi¹³⁵. Şehrin yerli nüfusu ise azdı. Nüfusun büyük kısmını Doğu Karadeniz'den gelenler ihtiva ediyordu. Bu etnik çeşitlilik içerisinde Canik Mutasarrıflığı'nın kuzeyinde Rumlar, güneyinde farklı milletlerden olan azınlık grupları, iki tarafın ortasında ise Müslüman halkın oluşturduğu mahalleler konumlanmıştı¹³⁶.

Dönem itibarıyla Canik Mutasarrıflığı'nda toplam erkek nüfusu 78.545 kişiden mürekkepti. Samsun'un (merkez kaza) erkek nüfusu ise 8.478 kişiden ibaretti. 1887 yılında nüfus 300 bine yakındı. Şehir nüfusunun 207.313 kişiden oluşan bölümünü ise Müslüman kesim oluşturuyordu.¹³⁷ Bu dönemde merkez kaza alan Samsun'un nüfusu ise 11.000 ila 16.000, İkinci Meşruiyet döneminin ardından 1912 yılı itibarıyla ise 25.000 civarındaydı¹³⁸. 1891 yılında kayıtlara geçen toplam hane sayısı 54.365 idi. Nüfus ise 294.488 kişiden mürekkepti¹³⁹.

1892 yılındaki idari taksimatta Canik Mutasarrıflığı yine Trabzon Vilayetine bağlıydı. Samsun (Merkez Kaza), Bafra, Çarşamba, Terme, Fatsa, Ünye olmak üzere toplamda 6 adet de kazadan müteşekkildi¹⁴⁰. 1891 yılı itibarıyla Samsun (merkez kaza'da); 10 mahalle, 203 köy ve bir nahiye yer alıyordu. Mutasarrıflığa bağlı bulunan Fatsa'da; 4 mahalle, 113 köy; Ünye'de; 10 mahalle, 123 köy, 1 nahiye; Terme'de; 2 mahalle, 157 köy; Bafra'da; 13 mahalle, 214 köy ve 1 nahiye; Çarşamba'da ise; 8 mahalle ve 289 köy bulunuyordu¹⁴¹.

¹³⁵ Lütfü Tekin, "60 Sene Evvelki Samsun", *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, S: 11, Eylül 1936, s.12.

¹³⁶ Hasan Çepni, Samsun'da Kurtuluş Savaşı ve Tek Parti İktidarı Döneminde Toplumsal ve Siyasal Değişme, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi*, İstanbul, 2001, ss.47-49.

¹³⁷ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*, s. 94.

¹³⁸ Cem Behar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927)*, Tarihi İstatistikler Dizisi, C: 2, 3. Baskı, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2011, s.33

¹³⁹ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*, s. 96.

¹⁴⁰ "Samsun", *Yurt Ansiklopedisi*, s.6562.

¹⁴¹ *1309 Trabzon Vilayet Salnamesi*, Trabzon Vilayeti Matbaası, Trabzon, 1309/1892, s. 175.

II. Meşrutiyet sonrası Canik Mutasarrıflığı, müstakil (bağımsız) sancak haline getirildi¹⁴². Sancağın bu yeni statü içerisindeki toplam kaza sayısı altı idi. Bunlar: Samsun (Merkez Kaza), Bafra, Çarşamba, Terme, Ünye ve Fatsa idi¹⁴³. Mutasarrıflığa Cemal Paşa getirildi¹⁴⁴. Müstakil Canik Mutasarrıflığı; Samsun (merkez kaza), Bafra, Çarşamba, Terme, Fatsa ve Ünye kazalarından oluşuyordu. Kavak merkeze, Alaçam, Bafra'ya, Karakuş ise Ünye'ye bağlı nahiyelerdi. Sancak sınırları içerisindeki köy sayısı ise 1.096 idi¹⁴⁵.

İçinde bulunulan dönemde bir dizi düzenlemeye gidildi. Adli teşkilatın düzenlenmesine yönelik olarak adli işlemlerin Trabzon vilayetinden alınarak merkeze bağlanması yönündeki başvurulardan olumlu sonuç alınamadı. Polis ve Jandarma Teşkilatını geliştirmeye yönelik adımlar atıldı. Mutasarrıflığın polis müdüriyeti Trabzon vilayetinden ayrılarak merkeze bağlandı. Samsun merkezde ve bağlı kazalarda polis memuru ve jandarma miktarı artırıldı. Mevcudun üzerine 5 adet polis memuru tayini yapıldı¹⁴⁶.

1880'li yıllara gelindiğinde Kafkasya'dan göç ederek bölgeye gelen unsurlarla birlikte merkez kaza Samsun'da nüfus artmaya başladı¹⁴⁷. Esasen bu göç faaliyetlerinde 1853 yılında meydana gelen Kırım Savaşı'nın tesiri büyüktü. Bu süreçte Osmanlı Devleti toprakları, müttefikleri bakımından lojistik hizmetinin sağlandığı bir üs haline getirilmişti. Samsun da bu hizmetin sağlandığı kentlerden biriydi. Çünkü Samsun, Karadeniz bölgesinin önemli liman kentlerinden olmakla birlikte, Anadolu'nun iç kesimlerinden harice gönderilen ya da hariçten Anadolu'ya getirilen malların lojistiğinde Karadeniz'e açılan bir kapı görevi görüyordu. Öyle ki kent bu sebeple savaş boyunca ordunun cepheye sevkıyatı, iâşe hizmetleri ve geri hizmetler bakımından önemli bir üs görevi görmüştü¹⁴⁸.

¹⁴² *Samsun İl Yıllığı 1967*, s.66.

¹⁴³ "Samsun", *Yurt Ansiklopedisi*, s.6562.

¹⁴⁴ Sarcan, *a.g.e.*, s.96.

¹⁴⁵ Nedim İpek, "Canik Umumi Meclisi", Ondokuzmayıs Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, *19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu*, 20-22 Mayıs 1999, Bildiriler, Ondokuzmayıs Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Samsun 2000, s.185.

¹⁴⁶ Karagöz, II. Meşrutiyet Döneminde, ss.72-76.

¹⁴⁷ Rıza Karagöz, "Trabzon Valisi Ahmet Aziz Bey'in Canik Sancağı'nı Vilayete Dönüştürme Projesi", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C: 4, S: 4, ss.30-31.

¹⁴⁸ Abidin Temizer, "Kırım Savaşı Lojistiğinde Samsun'un Yeri", *Samsun Sempozyumu*, 13-16 Ekim 2011, C: III, (Ed. M. Aydın-B. Şişman-S. Özyurt-H.Atsız, Samsun Valiliği Yayınları, Samsun, 2012, ss.687-691.

1880’li yıllarda ise Kırım Savaşı ve Şeyh Şamil Ayaklanması sonucu Osmanlı topraklarına intikal eden göçmen unsurlarla birlikte Samsun nüfusu da günden güne artış gösterdi. Nüfus artışıyla birlikte birtakım beledi faaliyetlere girişildi. Buna yönelik olarak bölgedeki ulaşım imkânları geliştirilmeye çalışıldı. Şehrin ticari hacminin de bu dönemde artış göstermesiyle birlikte 1885 yılı itibarıyla Müstakil Canik Mutasarrıflığı’nın vilayete dönüştürülmesi gündeme gelse de o dönem itibarıyla statü bakımından bir değişiklik gerçekleşmedi¹⁴⁹.

Dönem itibarıyla Samsun’da ikamet etmekte olan göçmen unsurlar önceki yerleşim bölgelerinde tarım ile meşgul olan ailelerden ibaretti. Bu durum ise kentte oluşan mozaik nüfusun faaliyetleri doğrultusunda tarımsal faaliyetlerin artmasını ve Samsun tarımının ilerleme kat etmesini sağladı. Bu yıllar itibarıyla nüfusu artan Müstakil Canik Mutasarrıflığı’nda tütün ve hububat üretimi önemli derecede artış gösterdi¹⁵⁰. XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla kentte mısır, mercimek, yulaf, buğday, fasulye ve tütün bitkilerinin ekimi arttı ve tütüne dayalı tarıma daha da önem verildi¹⁵¹.

XIX. yüzyıl itibarıyla bölgede sanayi adına tütün üretimi ciddi bir sektör halini aldı. Bu devirde, sanayileşmesi gelişmemiş olan Müstakil Canik Mutasarrıflığı’nda Karadeniz’in en kaliteli tütünü yetiştirildi. Bunun üzerine Fransız “*Reji İdaresi*” tarafından 1887 yılında Samsun Sigara Fabrikası kuruldu. Bu yıldan itibaren fabrika bölgenin en önemli üretim tesislerinden biri oldu. Fabrika kuruluşundan itibaren kadın gücüne dayalı olarak 8 saatlik çalışma süresi esas alındı. İşçiler teşvik primi usulüyle çalıştırıldı. Bu da üretimin fazlaşmasına ve makinesiz olarak günde 2.000 Gelincik sigarası üretilmesine olanak sağladı¹⁵².

XIX. yüzyılın ikinci yarısında ise Osmanlı Devleti’nin giriştiği modernleşme çabaları devam ederken Avrupa genelinde Karadeniz ticaretinin önem kazanmasıyla birlikte Müstakil Canik Mutasarrıflığı önemli bir liman kenti halini aldı¹⁵³.

Sigara Fabrikası dışında şehrin sanayileşme faaliyetlerine bakıldığında büyük çaplı sanayi kuruluşları mevcut değildi. Kent sanayisi ve ticareti ekseriyetle gayrimüslimlerin elindeydi. Sanayi ürünleri, şehrin merkezinde bulunan küçük ölçekli imalathanelerde üretiliyordu. Şehirdeki başlıca üretim faaliyetleri: değerli maden

¹⁴⁹ Karagöz, “Trabzon Valisi Ahmet Aziz Bey...”, ss.30-31.

¹⁵⁰ “Samsun”, *Yurt Ansiklopedisi*, s.6567.

¹⁵¹ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*, s. 84.

¹⁵² “Samsun”, *Yurt Ansiklopedisi*, s.6605.

¹⁵³ Çepni, *a.g.t.*, ss.47-49.

(kuyumculuk), kundura, dokuma, deri, bakır, tuğla, kiremit, çanak ve çömlek imalatına dayalıydı¹⁵⁴.

Bölgede ticaretin yıllar içerisinde gelişmesi birtakım meslek kuruluşlarının da teşkil edilmesini beraberinde getirdi. 1901 yılında Canik Mutasarrıfı Hamdi Paşa tarafından kurulan “Canik Ticaret ve Sanayi Odası” bu kuruluşlardan biri idi. Samsun’un canlı bir ticaret merkezi halini alması ve limanlarının sürekli olarak işleyişi, ticaret hacminin artmasıyla birlikte odanın da zaman içerisinde gelişmesine ön ayak oldu¹⁵⁵.

XIX. yüzyıl itibarıyla şehrin ulaşım ve ticari alandaki taşımacılık faaliyetleri halâ at arabaları, kağnılar, eşekler ve katırlar ile sürdürülüyordu. XIX. yüzyıl itibarıyla gazyacı kente yeni geldiğinden aydınlatma için yoğun olarak kullanılmıyordu. Bu nedenle halk, aydınlanma ihtiyacını geleneksel olarak mumla sağlıyordu. Mum ihtiyacını gidermek için mumhaneler önemli merkezlerdendi¹⁵⁶.

1910 yılında Canik Sancağı, Trabzon’dan ayrılıp müstakil mutasarrıflık olma talebinde bulundu¹⁵⁷. Dâhiliye Nezareti bu talebi olumlu karşıladı ve mutasarrıflık Trabzon Vilayeti’nden ayrılarak “*gayr-ı mülhak mutasarrıflık*” haline getirildi¹⁵⁸. Bununla birlikte Müstakil Canik Mutasarrıflığı’nın polis teşkilatı da Trabzon’dan ayrıldı. 1911 yılında Canik II. komiserliği I. komiserliğe dönüştürüldü¹⁵⁹.

Müstakil mutasarrıflık haline gelen Canik Mutasarrıflığı’nın 1910 yılı itibarıyla Belediye; Yolcu, Dakik, Zahir ve Yük iskelelerinden gelir elde etmekteydi. Bunun yanında Dellaliye (Tellallık parası), İhtisap ve hayvan vergileri de diğer gelir kaynaklarındandı. Atık ve Gazhane’nin de kiralari belediye bütçesine intikal ediyordu¹⁶⁰.

Belediyenin büyümesiyle görevli sayısı da zaman içerisinde artış gösterdi. Belediyede belediye başkanıyla birlikte, baş katip, katip, sandık emini, müfettiş, müfettiş muavini, tenzifat müfettişi, doktor, gazcı, iki mühendis ve çavuşlar bulunuyordu. Müstakil mutasarrıflık statüsü kazanıldığında muhtemelen görevlilerin

¹⁵⁴ Yolalıcı, *XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı’nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, ss.93-95.

¹⁵⁵ “Samsun”, *Yurt Ansiklopedisi*, s.6629.

¹⁵⁶ Çepni, *a.g.t.*, 47-49.

¹⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA), Ş.D./1865.8, H.04.11.1327.

¹⁵⁸ BOA, BEO, 3711/278258, H.18.02.1328.

¹⁵⁹ BOA, DH.EUM.THR/41.3, H.01.07.1328.

¹⁶⁰ “Belediye”, *Aks-ı Sadâ*, S: 320, 20 Şubat 1326 (5 Mart 1911), s.4.

maaşlarında da bir artış söz konusuydu. Zira dönemin etkili gazetesinden olan Aks-ı Sadâ gazetesinin 23 Temmuz 1911 tarihli nüshasında belediye çalışanlarının aldığı ücretler kıyaslamalı olarak verilmişti¹⁶¹.

Tablo 1. 1911 Yılı Belediye Görevlileri Maaşları¹⁶²

Belediye Görevlileri	Eski Maaşlar	Yeni Maaşlar (1911)
Belediye Başkanı	35 Lira	85 Lira
Baş Katip	25 Lira	45 Lira
Katip	15 Lira	25 Lira
Sansık Emni	15 Lira	30 Lira
Müfettiş	20 Lira	35 Lira
Müfettiş Muavini	-	25 Lira
Tenzifat Müfettişi	25 Lira	30 Lira
Doktor	15 Lira	50 Lira
Gazcı	-	30 Lira
Mühendis	12 Lira	25 Lira
Mühendis	-	30 Lira
Çavuşlar	12 Lira	20 Lira

Kaynak: *Aks-ı Sadâ*, S: 386, 10 Temmuz 1327 (23 Temmuz 1911), s.3.

3.1.1. Meşrutiyet Dönemlerinde Samsun'da Belediyecilik Faaliyetleri

Meşrutiyet döneminde belediye hizmetleri olmakla birlikte mutasarrıflık daha etkiliydi. Ancak belediye hizmetlerinde yaptıkları katkılarla adından söz ettiren belediye başkanları yok değildi. Samsun belediye başkanı olarak Müftüzade Halim Efendi (1883-1890), Mustafa Efendi (1890-1896) ve Şişboyun Ahmet Rağıp Efendi (1896-1904) dönemlerinde şehrin yeniden imarında ciddi mesai harcadı. İmar ve bataklık kurutma faaliyetlerinde önemli yol kat edildi.

Samsun genelinde sosyal yardım faaliyetleri yürütüldü. Papasoğlu Yorgaki Efendi (1908-1909)döneminde ise diğer dönemlerden farklı olarak kültürel faaliyetlere ağırlık verildi. Gebilizade Mustafa Necip Efendi'nin ikinci belediye başkanlığı döneminde (1909-1914) ise imar faaliyetlerine devam edilse de şehir genelinde temizlik ve sağlık alanlarındaki faaliyetlerde yanlış politikalar izlendi. Samsun Belediyesi'nin I. ve II. Meşrutiyet dönemlerindeki belediye başkanları tabloda görüldüğü şekildedir:

¹⁶¹ *Aks-ı Sadâ*, S: 386, 10 Temmuz 1327 (23 Temmuz 1911), s.3.

¹⁶² *Aks-ı Sadâ*, S: 386, 10 Temmuz 1327 (23 Temmuz 1911), s.3.

Tablo 2. 1879-1914 Samsun Belediye Başkanları Listesi

Belediye Başkanları	Göreve Geldikleri Yıl
Hasan Tahsin Efendi	1879-1881
Mahmut Bey	1881-1883
Müftüzade Halim Efendi	1883-1889
Mustafa Efendi	1890-1896
Şişboyun Ahmet Rağıp Efendi	1896-1904
Hacı Hafız Reşat Efendi	1904-1905
Gebilizade Mustafa Necip Efendi	1905-1907
Şükrü Efendi	1907-1908
Papasoğlu Yorgaki Efendi.	1908-1909
Gebilizade Mustafa Necip Efendi	1909-1914

Kaynak: 1879 *Trabzon Vilayeti Salnamesi*, Trabzon Vilayeti Matbaası, Trabzon, 1296/1879, s.45; 1881 *Trabzon Vilayeti Salnamesi*, Trabzon Vilayeti Matbaası, Trabzon, 1298/1881, s.74; 1895 *Trabzon Vilayeti Salnamesi*, Trabzon Vilayeti Matbaası, Trabzon, 1312/1895, s.260; 1897 *Trabzon Vilayeti Salnamesi*, Trabzon Vilayeti Matbaası, Trabzon, 1314/1897, s.745; 1904 *Trabzon Vilayeti Salnamesi*, Trabzon Vilayeti Matbaası, Trabzon, 1322/1904, s.227; 1905 *Trabzon Vilayeti Salnamesi*, Trabzon Vilayeti Matbaası, Trabzon, 1323/1905, s.391; Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.312; Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.312; “Belediye Riyaseti...”, *Aks-ı Sadâ*, 2 Şubat 1325, S: 165, s.1.

Canik Sancağı’da 1875 ile 1905 yılları arasında görev yapan mutasarrıflar ise sırasıyla: Cemal Paşa, Muhiddin Paşa, Hadi Ahmet Paşa, Deli Osman Paşa, Kamil Paşa, Cavit Paşa, Ziya Paşa, Ata Bey, Hakkı Paşa, Reis Paşa, Osman Paşa, Hasan Paşa, Nasuhi Bey, Vezir Mehmet Paşa, Giritlize Hasan Paşa, Sokulluzade Aziz Paşa, Necip Bey, Rafet Paşa, Vezir Emin Paşa, Cemal Paşa, Ferit Bey (Ohannis), Süleyman Necmi Bey, Muştak Bey, Kemal Bey ve Reşit Bey şeklindeydi¹⁶³.

Samsun belediye başkanları ve mutasarrıfların çalışmalarıyla, Samsun şehrinin mamur hale getirilmesi için çeşitli faaliyetler gerçekleştirildi. 1870’li yıllarda Samsun sokakları kaldırım ve tertipten uzaktı. İri taşlı kaldırımlar ekseriyetle muhtelif caddelerde bulunuyordu. Mesela belediye meydanı önünden geçen büyük cadde Mutasarrıf Trabzonlu Osman Paşa döneminde yapılmıştı¹⁶⁴.

Birinci Meşrutiyet dönemi itibarıyla belediye, şehrin bayındırlık alanındaki faaliyetlerine ağırlık verdi. Osmanlı Devleti’nin 1863 yılında, Anadolu içlerinden Samsun iskelelerine ulaşarak hem şehir hem ülke ticaretini etkin kılmaya yönelik çalışmaları olmuş, bu yönde hükümet, Amasya-Samsun karayolu projesini hazırlamıştı. Bu doğrultuda ise yol yapım çalışmalarına Haziran 1863’te başlanılmış idi¹⁶⁵. Bölgede

¹⁶³ Bu mutasarrıflardan Ziya Paşa döneminde Hicri 1280-1283 yılları arasında Canik Sancağı sınırları içerisinde bulunan Kavak ve Samsun’da yaptırıldı. Cemal Paşa 1908 yılında Canik Sancağı’nın müstakil bir statü kazanmasıyla birlikte Müstakil Canik Sancağı’nın ilk mutasarrıfı oldu. (Sarcan, *a.g.e.*, s.97.)

¹⁶⁴ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*, s. 89.

¹⁶⁵ İbrahim Serbestoğlu, “Tanzimat Döneminde Samsun-Amasya Karayolu Yapım Çalışmaları”, *Bir İnsan-ı Selim Prof. Dr. Azmi Özcan’a Armağan*, (Ed. Refik Arıkan ve Halim Demiryürek), Lotus Yayınevi, İstanbul, 2016, ss.875-876; Haziran 1863 tarihinde başlatılan yol yapım çalışmaları; Canik

başlatılan çalışmalar Samsun'da beledi örgütünün kurulduğu 1869 yılına kadar Canik Sancağı valilerinin etkin çalışmalarıyla idare edildi. 1869'dan sonra ise bu yol yapım çalışmalarında cılız da olsa belediyenin faaliyetleri görülmeye başlandı. Bu dönemlerde Samsun ve Amasya arasındaki yola bir mühendis, iki kondüktör; Ünye, Niksar, Giresun, Karahisar-ı Şarki, Ordu ve Sivas yolları için ise mühendisler görevlendirildi. Bunların yanı sıra kent genelinde Liman İdaresi, Posta ve Telgraf memurlukları kuruldu¹⁶⁶. Ticaretin ve ulaşım ağının geliştirilmesi adına 1883 yılında Samsun-Bağdat şosesi hizmete açıldı ve belediye bu şosenin yapımında ve işletilmesinde görev aldı¹⁶⁷.

XIX. Yüzyıl itibarıyla Karadeniz limanlarının buharlı gemi ticaretine açılması Samsun limanlarının ticari açıdan gelişmesi anlamına geliyordu. Kırım Savaşı ile birlikte Canik limanlarının ticaret ve ulaşım hacmi yetersiz kalmaya başladı. Belediyenin 1880'li yıllarda giriştiği hummalı çalışmalar sonucunda bir demir iskele inşa edildi. Bu inşa çalışmalarını izleyen dönemlerde ise yedi adet daha iskele meydana getirildi ve hizmete açıldı¹⁶⁸. Müftüzade Halim Efendi (1883-1890) dönemine rastlayan yıllarda belediye, Samsun Reji Fabrikası Direktörü Mösyö Richie'nin de yardımlarıyla Samsun'da (Merkez Kaza) bulunan itfaiye teşkilatını modernleştirme çalışmalarında bulundu. Yine Mösyö Richie'nin destekleriyle, Bafra Yolu üzerindeki bataklık alanda kurutma faaliyetleri gerçekleştirildi¹⁶⁹.

Müftüzade Halim Efendi döneminde girişilen bir başka çalışma ise 1869 tarihinde meydana gelen büyük yangın ve beraberinde getirdiği tahribatın izlerini silmeye yönelik faaliyetlerdi. Bu yönde ise imar çalışmalarına ağırlık verildi ve XIX. yüzyılın sonlarına kadar sürecek hummalı bir çalışma başlatıldı. 1883 yılı itibarıyla şehrin doğusunda ve kıyı şeridinde yeni bir Hükümet Konağı inşa edildi.(Ek.17) Bunun yanında merkez kazada yeni bir hapisane yapıldı. İlerleyen süreçte bu imar faaliyetlerini kışla binası, redif deposu ve zabitan dairelerinin inşası izledi. Yangında yanan caminin yerine Hamidiye (Valide Sultan) adında yeni bir cami yapıldı. Ayrıca

Sancağı genelinde beş kolda gerçekleştirildi. Birinci kol Samsun'dan Karamut Köyü Mezarlığına; ikinci kol mezarlıktan Mahmurdağı'na; üçüncü kol Mahmurdağı'ndan Çakallı Hanı'na; dördüncü kol Çakallı'dan Kavak'a ve beşinci kol ise Kavak'tan Karadağ'a(Amasya sınırı) kadar olan bölgede gerçekleştirildi. Detaylı bilgi için bkz. Serbestoğlu, "Tanzimat Döneminde Samsun-Amasya Karayolu Yapım Çalışmaları" ss.875-888.

¹⁶⁶ Çadircı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*, s. 89.

¹⁶⁷ Yankutan, *a.g.e.*, s.7.

¹⁶⁸ Nedim İpek, "Kuruluşundan 19 Mayıs 1919'a Samsun", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi*, C: 1, S: 2, Yıl 2021, s.86.

¹⁶⁹ BOA Y.MTV., 50/61, 19 Mayıs 307 (R.)

muhtemelen yangında başıboş kalan hayvanların barınması için bir de ahır inşa edildi¹⁷⁰.

Şehrin imar faaliyetleri 1886 yılında da devam etti. Anılan yıl itibarıyla Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının onuncu yıl dönümü münasebetiyle tüm vilayetlere saat kulesi yapılması yönünde irade gönderilmesiyle birlikte Samsun'da da bu yöndeki çalışmalar hız kazandı. 1886 yılında İskele Meydanı'nda yapımına başlanan Saat Kulesi inşa çalışmaları 1887 yılında bitti ve aynı yıl içerisinde açılışı yapıldı¹⁷¹.(Ek.11)

1886 yılı itibarıyla Samsun Belediyesi tarafından, şehirde ilk kez kamuya ait bir hastane açılmasına yönelik çalışmalarda bulundu. Hastane yapımına dair harcamalar belediye bütçesinden karşılanarak, sahil şeridinde yer alan ve Karantinahane civarındaki atıl halde bulunan bir bina hastaneye dönüştürüldü. Burada ekseriyetle yoksul ve kimsesiz hastalara bakıldı. Yoksul ve kimsesiz hastaların masrafları da yine belediye bütçesinden ödendi¹⁷².

1888 yılında Samsun Belediyesi tarafından, salgın hastalıklarla mücadele adına bir adet karantinahane kuruldu. Bununla birlikte şehrin muhtelif bölgelerindeki batakliklarda kurutma faaliyetleri gerçekleştirildi¹⁷³.

Şehirdeki mevcut kozmopolit yapı, birçok dini müesseseler ve eğitim kurumlarının inşa edilmesi gerekliliğini doğuruyordu. Bu yıllarda Samsun'da; iki cami, bir Rum Ortodoks, iki Ermeni Gregoryen ve bir Katolik Kilisesi inşa edildi. Eğitim kurumları olarak ise birer idadi ve rüştiye, iki de iptidai yapıldı¹⁷⁴. Yine bu dönemde belediye sosyal yardım faaliyetlerine de önem verdi. Said Bey, Kale, Kılıçdede, Hançerli, Kazı, Pazar gibi mahalleler ile Ermeni ve Rum mahallelerinde bulunan toplam 203 haneye 10150 kuruş tutarında yardımda bulunuldu¹⁷⁵.

1890 yılının başları itibarıyla şehir yıldan yıla artış gösteren nüfusu mukabilinde, güneye doğru genişlemeye başladı ve yeni mahalleler oluştu. Bu genişlemenin başlıca aktörü ise bölgeye gerçekleşen göçlerdi. Bu göçlerle birlikte artan nüfus dahilinde ise Sadibey Mahallesi'nde bulunan Kadıköy Caddesinde, Mecidiye adında bir mahalle meydana getirilerek göçmen unsurlar buraya yerleştirildi. 1870'li yıllar itibarıyla boş bir

¹⁷⁰ İpek, Kuruluşundan, s.85.

¹⁷¹ Vadala, a.g.e., s.24.

¹⁷² Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.184.

¹⁷³ "Belediye", *Aks-ı Sadâ*, S: 320, 6 Şubat 1326 (19 Şubat 1911), s.1.

¹⁷⁴ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*, ss. 94-95.

¹⁷⁵ "Belediye", *Aks-ı Sadâ*, S: 320, 6 Şubat 1326 (19 Şubat 1911), s.1.

arsa mahiyetindeki Selahiye ise civar şehirlerden gelen Ermeni ve Müslüman tüccarların yerleşim alanı oldu. Belediye Başkanı Mustafa Efendi dönemine (1890-1896) rastlayan 1895 yılında, Kışla ve Kırbaç mevkileri parsellendi ve yerleşime açıldı. Buralarda açılan Kışla, Kırbaç ve Reşadiye mahallelerini ise ekseriyetle Rum nüfus oluşturdu¹⁷⁶.

Aynı zamanda bu dönem, Osmanlı Devleti'nin iskele tamiri ve demiryolu çalışmaları üzerinde durduğu dönemlere de rastlıyordu. Belediye 1891 yılı itibarıyla, Reji İdaresi Direktörü Mösyö Riçi'nin de yardımlarıyla “demir iskele” için demir kaynak ve demir direkler imal edildi¹⁷⁷. Aynı yıl içerisinde, Samsun-Sivas- El Cezire arasında yer alan demiryolu projesi çalışmaları üzerinde de duruldu. Çalışmalarına 1891 yılında başlanan proje için “*Baron Macar*” adında Belçikalı bir şahsa imtiyaz verildi. Ancak çalışmalar dönem şartları itibarıyla 1911 yılına kadar proje safhasında kaldı. Bilahare bir Fransız şirketine imtiyaz verilmesiyle proje tekrar gündeme geldi ve yol yapımına yönelik faaliyetler yeniden başladı¹⁷⁸. 1890'lı yıllarda ayrıca sıtma hastalığı ile mücadele adına bataklık kurutma faaliyetlerine girişildi. Fener ve Ilıcak arasında bulunan sazlık ve bataklık alanda çalışmalarda bulunuldu¹⁷⁹.

Belediye, şehrin hastane ihtiyacının ve ulaşım ağının geliştirilmesine yönelik faaliyetlerde de bulundu. Başkan Şişboyun Ahmet Ragıp Efendi (1896-1904) dönemine rastlayan 1900 yılında, Dâhiliye Nezareti ve Şurayı Devlet arasında gerçekleşen yazışmalarda, Samsun'da fakir hastaların tedavisi için bir hastane bulunmadığına yönelik ifadelerde bulunuldu ve ilerleyen süreçte ise şehre bir hastane kazandırılmasına yönelik emir çıkarıldı¹⁸⁰. Hastanenin yapılmasına dair girişimler ise 1895 yılında Canik Mutasarrıflığı'nın arsa satın aldığı ve Dâhiliye Vekâletine başvuruda bulunduğu döneme dayanıyordu. 1895 yılında başlayan girişimler ve hükümet tarafından çıkarılan iznin ardından 1902 yılında hastanenin inşa çalışmalarında sona gelindi. Hastanenin toplam maliyeti 560.264 kuruş idi. ¹⁸¹. İnşa edilen hastaneye “Canik Hamidiye Hastanesi” adı verildi¹⁸². (Ek.16)

¹⁷⁶ İpek, Kuruluşundan, s.86.

¹⁷⁷ BOA, Y.MTV., 50/61, 19 Mayıs 1307.

¹⁷⁸ Vadala, a.g.e., s.24.

¹⁷⁹ Mehmet Emin Yolalıcı, “1922-1923 Yıllarında Samsun Belediyesi'nin Projeleri (Samsun Belediye Meclis Zabıt Defteri'ne Göre)”, 19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu 20-22 Mayıs 1999, Bildiriler, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Samsun 2000, ss. 418-421.

¹⁸⁰ BOA, DH.MKT., 2403/97/22 Cemaziyelevvel 1318 (17 Eylül 1900).

¹⁸¹ Baki Sarısakal, *Samsun Sağlık Tarihi*, Barış Gazetesi Yayınları, Samsun, 2006, ss.39-41; II. Abdülhamid'in tahttan indirildiği 1908 yılında ise hastanenin adı Canik Gureba Hastanesi olarak

1901 yılında, Alaçam nahiyesi ile Bafra kazasını birbirine bağlayacak olan Alaçam-Bafra şosesinin inşa çalışmalarına başlandı. Gayretli çalışmalar sonucunda 1902 yılında şose hizmete açıldı¹⁸³.

1900'lü yılların başları itibarıyla şehir büyük bir hastane teşkilatından yoksundu. Bu yönde şehre bir hastane kazandırma çalışmalarına girişildi. 1903-1904 yılları arasında Memleket Hastanesi inşa edildi. Hastanenin idari işleri belediye meclisi tarafından oluşturulan bir komisyona bırakıldı. Hastane masrafları ise I. Dünya Savaşı'na kadarki süreçte belediyenin tasarrufunda bulunan iskele gelirleri kaleminden karşılandı. Savaş sonrasında ise masraflar hususi muhasebeye bağlandı¹⁸⁴.

İnşa ve imar faaliyetleri idari alanda da devam etti. Farazi olarak Şükrü Efendi (1907-1908) ya da Papasoğlu Yorgaki Efendi (1908-1909) dönemlerine rastlayan 1908 yılında, Pazar Mahallesi'nde Samsun Belediye Sarayının inşasına başlandı. Binanın çizimi Avrupalı bir mimara yaptırıldı¹⁸⁵. Çeşitli kaynaklar ise bu mimarın İtalyan uyruklu olmakla birlikte, ismini "*Mösyö Riçi*"¹⁸⁶ ve "*Mösyö Dana*"¹⁸⁷ biçiminde vermektedir. Ancak bina planını çizen mimarın biyografisine dair kesin bir bilgi yoktur.

Samsun Belediyesi, 1908 yılında kültür ve sosyal yardım anlarındaki faaliyetlere ağırlık verdi. Rum asıllı belediye başkanı Papasoğlu Yorgaki Efendi'nin (1908-1909) kısa belediye başkanlığı döneminde "*Samsun Osmanlı İttihat Milli Kulübü*" kuruldu. Kulübün düzenlediği kültürel faaliyetler belediye tarafından desteklendi. Papasoğlu Yorgaki Efendi'nin girişimleriyle şehirde tiyatro kültürü oturtulmaya çalışıldı. 1908 yılında şehirdeki yardıma muhtaç aileler yararına, Namık Kemal'in "Vatan" piyesi sahnelendi. Gösteriden elde edilen gelirler ise Samsunlu fakir ailelere dağıtıldı¹⁸⁸.

Beledî faaliyetlerin önemli bir kısmını oluşturan kalemlerden biri de iskele gelirleriydi. Ancak o dönemler itibarıyla Samsun'un mevcut iskeleleri tamire muhtaçtı. 1900'lü yıllar itibarıyla belediye gelirleri; muhtelif iskelelerin gelirlerinden, vergilerden ve belediyeye ait arsalarından alınan kira ücretlerinden oluşuyordu¹⁸⁹.

değiştirilmiştir. Hastane, 1940'lı yıllarda Millet Hastanesi, yakın zamana kadar ise Samsun Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi olarak hizmet vermiştir. (Sarısakal, *Samsun Sağlık Tarihi*, s.42.)

¹⁸² BOA, DH.MKT., 2392/138/25 Rebiülahir 1318 (22 Ağustos 1900).

¹⁸³ *Samsun İl Yıllığı* 1967, s.316.

¹⁸⁴ Samsun Valiliği, 1923-1933 10. *Cumhuriyette Samsun*, Vilayet Matbaası, Samsun, 1933, s.10.

¹⁸⁵ Vadala, a.g.e., s.24.

¹⁸⁶ Sarısakal, *Bir Kentin Tarihi Samsun*, C: 1, s.285.

¹⁸⁷ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s.145

¹⁸⁸ "Belediye", *Aks-ı Sadâ*, S: 320, 16 Kanunuevvel 1324 (29 Aralık 1908), s.1

¹⁸⁹ Çepni, a.g.t., 47-49.

II. Meşrutiyet devri itibarıyla Samsun'da yapımı planlanan projelerden biri de Samsun Limanı'nın teşkili meselesiydi. Bu yönde bir projenin gündeme gelmesindeki ana etken XVIII. yüzyılın sonları ve XIX. yüzyılın başları itibarıyla Karadeniz'in ticarete açılması ve buharlı gemilerin Karadeniz üzerinden seferlere başlamasından kaynaklıydı. Bu etkenler ise Samsun'u kısa sürede ticari bakımdan önemli bir liman kenti haline getirmişti¹⁹⁰.

Ancak bu dönemlerde şehir, bir liman teşkilatından yoksundu. Bu yüzden deniz ticareti, şehirdeki mevcut iskeleler kanalıyla yürütülüyordu. Esasen şehre bir liman inşa edilmesine yönelik çalışmalar, 1840 yılında Nafia Nezareti'nin Samsun'da keşif yapmak üzere Mühendishane-i Berri Hümayun'dan Ahmed Efendi'yi görevlendirmesiyle başlamış idi. Anılan şahıs tarafından limanın inşasının öngörüldüğü alanda keşif yapıldı. Çıkarılan harita ve defter Nafia Nezaretine gönderildi ancak sonuç alınamadı. Bu girişimin ardından, Kırım Savaşı'nın gerçekleştiği dönemde, Muhassıl Abdullah Paşa tarafından şehirde taştan bir rıhtım yaptırılrsa da iki ay gibi bir sürede şiddetli dalgalar sebebiyle yıkıldı. Nafia Vekâleti ilerleyen süreçlerde bölgede keşif yaptırmak üzere birçok kişiyi görevlendirdi. 1857, 1863 ve 1864 yıllarında gerçekleştirilen keşif faaliyetleri ekseriyetle ekonomik engellere takıldı. Bölgede yapılan keşifler proje safhasında kalmaktan öteye gidemedi¹⁹¹. Mevcut bu durum ise şehirde 1910 yılına kadar liman inşaatı hususunda ciddi bir girişimde bulunulmamasıyla sonuçlandı.

Samsun'un liman ihtiyacına yönelik girişimler II. Meşrutiyet'in ardından tekrar hız kazandı. Örneğin belediye başkanlığı makamında Gebilizade Mustafa Necip Efendi'nin bulunduğu 1910 yılında, bir İngiliz müşavirlik mühendislik teşekkülüne, limanın etüt ve proje çalışmaları yaptırıldı. 1912 yılında çalışmaların etüt ve proje safhalarında sona gelindi. Ancak I. Dünya Savaşı tehdidinin ortaya çıkması bir kez daha fiziki çalışmalara uzun bir süre ara verilmesine neden oldu ve çalışmalar bir süreliğine durduruldu¹⁹².

Belediyenin sorumlulukları arasında yer alan bir başka faaliyet de sokakların aydınlatılmasına yönelik hizmetlerdi. XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla Samsun,

¹⁹⁰ İbrahim Serbestoğlu, "Tanzimat Dönemi'nde Samsun Limanı Projeleri", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C: 5, S: 12, Yıl 2015, ss.104-105.

¹⁹¹ Serbestoğlu, "Tanzimat Dönemi'nde Samsun Limanı Projeleri", ss.106-112.

¹⁹² <https://samsun.ktb.gov.tr/TR-216771/samsun-limani.html> "Samsun Limanı" (Erişim Tarihi: 8.10.2022)

mum ve gazyağlı fenerlerle aydınlanıyordu. Belediye başkanlığı makamında Gebilizade Mustafa Necip Efendi'nin bulunduğu 1909 yılında belediye, Rus tüccar Merkolyef ile şehre dökme gaz getirilmesi hususunda bir anlaşmaya vardı. Bu anlaşma ile birlikte Samsun genelindeki gaz fiyatları denetim altına alınarak, geçmişte 20 kuruştan satılan bir teneke gazın fiyatı 8 kuruşa düşürüldü¹⁹³. Yine bu dönemde belediye, 1909 yılının sonlarına doğru bir ihale açtı ve bu ihale sonucunda lüks lambaları ile aydınlanma terkedilerek “*Bilansar*” lambalarla aydınlanma usulüne geçildi¹⁹⁴.

1910 yılında girişilen bir başka beledi çalışma da şehirdeki mevcut su sorununu çözüme kavuşturmaya yönelikti. Esasen halkın o yıllar itibarıyla kullandığı su Canik Dağları'ndan Mert Irmağı kanalıyla şehre gelen ve kirli kanallardan geçen su vasıtasıyla sağlanıyordu. Belediye Başkanı Gebilizade Mustafa Necip Efendi (1909-1914) ve Canik Mutasarrıfı Hamdi Bey dönemlerinde şehre temiz su ve elektrik hizmeti getirilmesi adına, Rum asıllı Arzuoğlu Todoraki Efendi ile belediye arasında 35 yıllık bir imtiyaz anlaşmasına varıldı¹⁹⁵.

Bu dönemde yapımına ara verilen bir başka imtiyazlı faaliyete de kalındığı yerden devam edildi. 1911 yılında Samsun-Sivas-El-Cezire demiryolu çalışmaları imtiyaz verilen bir Fransız şirketi marifetiyle sürdürüldü¹⁹⁶. Yapılan çalışmalar sonucunda ise 5 kilometre uzunluğunda bir ray sistemi döşendi ve 30 kilometre tesviye yapıldı. Ancak ilerleyen süreçte I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle çalışmalara bir kez daha ara verildi¹⁹⁷.

Bilindiği üzere beledi faaliyetlerin bir diğer bölümünü de şehrin temizlik işleri oluşturmaktaydı. Ancak dönemin yerel gazetelerinden Aks-ı Sadâ'dan edinilen bilgilere göre; 1911 yılı itibarıyla Samsun Belediyesi, temizlik işlerini yerine getirme noktasında ihmalkâr davranıyordu. Belediye'nin temizlik işlerinde kullandığı araba adedi yeterli değildi. Mutasarrıflık sınırları içerisinde yalnız bir adet Sıhhiye Müfettişi bulunuyordu ve o da Trabzon Vilayeti'nde ikâmet ediyordu. Aks-ı Sadâ'ya göre bu hususta belediyeye gönderilen dilekçelere de çözüm odaklı bir geri dönüş yapılmıyordu¹⁹⁸.

Şehir genelinde temizlik işleri hakkında yerel basının sert eleştirilerde bulunmasının nedenlerinden biri de 1910-1911 yılları arasında kentte kolera vakalarının

¹⁹³ Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, ss.212-214.

¹⁹⁴ “Belediye Riyasetinden”, *Aks-ı Sadâ*, S: 132, 3 Teşrinisani 1325 (16 Kasım 1909), s.1.

¹⁹⁵ 1923-1933 10. Cumhuriyette Samsun, s.45.

¹⁹⁶ *Samsun İl Yıllığı*, s.127.

¹⁹⁷ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*, s. 94.

¹⁹⁸ “Millet Hesap Başına”, *Aks-ı Sadâ*, S: 410, 6 Eylül 1327 (1911), s.1.

görülmeye ve yayılmaya başlamasıydı. Canik Mutasarrıflığı, 1910 yılında şehir dışından Samsun'a gelenleri karantinahane uygulamasına tabi tuttu. Hastalığın 1911 yılında etkisini daha da artırmasının ardından ise Samsun Belediyesi birtakım faaliyetlerde bulundu. 4-5 bin liralık bir bütçe sadareten tahsis edildi ve Samsun merkezde açıkta akan sular ve lağım kanallarının üzerini örtmeye yönelik çalışmalarda bulunuldu¹⁹⁹. Hastalık, Haziran 1911 yılı itibarıyla Samsun merkezde bulunan hapishanede de salgın halini aldı. 200 kişilik kapasiteye sahip olan hapishane, 350 adet mahkumdan mürekkepti. Buna yönelik olarak mutasarrıflık ve belediyenin çalışmaları doğrultusunda bir başka bina tahsis edilerek mahkumların bir kısmı buraya yerleştirildi²⁰⁰.

Beledî faaliyetlerinin halka yansıması noktasında sıkıntı çekilmekle birlikte belediye bütçesinde birtakım iyileştirmeler yapılmaya çalışıldı. Belediye meclisinde yapılan görüşmeler sonucunda, belediye gelir ve giderleri bağlamında 29 kalemlik bir bütçe hazırlandı. 1912 bütçesi 686.850 kuruş olarak açıklandı. Hazırlanan bütçede; belediye memuru maaşına 86.100 kuruş, belediye sağlık memuru maaşına ise 19.300 kuruşluk bir bütçe ayrıldı. Mühendis maaşlarına 16.800 kuruş, iskele tamirine 12.000 kuruş, yurt dışından getirilecek 12 adet temizlik arabasına 16.000 kuruş, tulumbacılar (itfaiye) ve itfaiye araçlarının tamirine 36.800 kuruş, saat kulesinin tamirine 740 kuruş, tamire muhtaç halde bulunan kaldırım, menfez ve lağımın tamirine 4.000 kuruş, Rum Mahallesi'nin muhtelif caddelerindeki kaldırımların tamirine 30.000 kuruş, *Hançerli Mahallesinde Küşat Olunacak Tarike Masrafhane ve Arsa İçin İstimlak Bedeli* olarak 30.000 kuruş, umumi çeşmelerin tamiri için 3.000 kuruş, aceze maaşı için 20.000 kuruş, fakir ailelere yardım için 12.000 kuruş, bulaşıcı hastalıklara maruz kalan fakir halkın tedavisi için 3.000 kuruş, Gureba Hastanesi masrafları için 39.000 kuruş, mezbaha ve bu kurumun memurları için 3.600 kuruş, Padişahın cülûs ve milli şenlik masrafları için 8.000 kuruş, Ramazan'da atılacak toplar için 350 kuruş, Belediye emlâkının tamir, sigorta ve dava ücretleri için 7,600 kuruşluk bir tahsisat ayrıldı²⁰¹.

¹⁹⁹ Rıza Karagöz, "Canik Sancağı'nda Karantina Uygulaması ve Bundan Kaynaklanan Bazı Sorunlar (1910-1911)", *19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu 20-22 Mayıs 1999*, Bildiriler, Ondokuzmayıs Üniversitesi Atatürk İlkeleri e İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Samsun, 2000, ss.210-213.

²⁰⁰ Karagöz, "Canik Sancağı'nda Karantina Uygulaması ve Bundan Kaynaklanan Bazı Sorunlar (1910-1911)", s.213.

²⁰¹ *Aks-ı Sadâ*, S: 450, 27 Kanunuevvel 1327 (9 Ocak 1912), s.4; Gül, *a.g.t.*, ss.59-60.

Tablo 3. 1912 Yılı Bütçesine Ait Kalemler

Harcanan Kalemler	Harcanan Miktar
Belediye Memurları Maaşları	155.700 kuruş
Tamirat ve Bu işleri Yapan Personellerin Maaşları	101.340
Sosyal Yardım (Gureba Hastanesi ve Aceze Maaşları)	74.500 kuruş
Temizlik İşleri (Araç gereç, teşkilat ve personel maaşı)	170.080
Belediye Emlâkı, İstimlak, Sıhhiye	42.520
Ramazan Bayranı ve Cülûs Şenlikleri	8.350
Fevkalâde Masraf	5.200
Diğer Harcamalar (Gazetede Belirtilmemiş)	129.160
Yekûn	686.850

Kaynak: *Aks-ı Sadâ*, S: 450, 27 Kanunuevvel 1327 (9 Ocak 1912), s.4; Gül, *a.g.t.*, ss.59-60.

1913 yılı itibarıyla belediyenin gündeminde olan faaliyetlerden biri de şehrin elektrikle aydınlatılması meselesiydi. Esasen 1888 yılı itibarıyla elektrik enerjisi Osmanlı topraklarında üretilmeye başlanmış bulunuyordu. Bu yönde İstanbul örneğinin olumlu sonuç vermesinin ardından ise elektrik hizmeti, Anadolu şehirlerine elektrik imtiyazlarının verilmesiyle devam etti²⁰². Samsun şehri bu yeniliklerden azade değildi. Samsun’da elektrik imtiyazına yönelik çalışmalara belediye başkanlığı makamında Gebilizade Mustafa Necip Efendi’nin bulunduğu 1913 yılında başlandı. Anılan yılda dönemin Samsun Ticaret Odası Başkanı Arzuoğlu Todoraki Efendi’ye şehrin elektrik ile tenviri adına imtiyaz verildi²⁰³. Çalışmalar I. Dünya Savaşı’nın araya girmesiyle tabi olarak sekteye uğradı.

Muhtelif çalışmalara rağmen, Meşrutiyet dönemleri itibarıyla belediyenin şehir halkına tam anlamda ulaşamadığı, birtakım beledi hizmetlerin ise kamuoyu tarafından tepki topladığı görülmektedir. Belediye, 1912 yılında Samsun’da (Merkez Kaza) Aslıoğlu Han karşısında bulunan meydanı satması²⁰⁴, 1913 yılında fırın, bakkal ve aşçı dükkânlarına yönelik sıhhi denetimleri aksatması, sokak temizliklerini ihmal etmesi²⁰⁵ gibi konularda dönemin yerel basını tarafından sert tepkilere maruz kaldı. Belediye’nin 1914 yılında sıhhat ve idari alanlardaki faaliyetlerinde de zayıf bir politika izlemesi ise aynı yıl içerisinde Başkan Gebilizade Mustafa Necip Efendi’nin görevinden el

²⁰² BOA, Y..PRK.ASK./52.40/07.04.1306.(H); Vahdettin Engin-Ufuk Gülsoy, *İstanbul’dan Cumhuriyet’e İstanbul’da Elektrik*, 1. Baskı, İETT Yayınları, İstanbul, 2016, s.148.

²⁰³ *Doğru Sadâ*, S: 178, 9 Eylül 1329 (22 Eylül 1913), Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.218.

²⁰⁴ “Belediye İş Görüyor mu”, *Aks-ı Sadâ*, S: 347, 10 Nisan 1327, s.1.

²⁰⁵ “Sıhhat Umumiye Namına”, *Aks-ı Sadâ*, S: 184, 30 Eylül 1329, s.1.

çektirilmesine sebebiyet verdi. Yerine ise Sinop Sancağı'ndan, Bidayet Mahkemesi Savcısı Kansızzade Osman Hayri Bey getirildi²⁰⁶.

4. I. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA SAMSUN'UN İDARİ YAPISI

XX. yüzyılın başları itibarıyla şehir idari taksimatta “*Müstakil Canik Mutasarrıflığı*” olarak geçmeye devam etti. Şehrin idari taksimatında I. Dünya Savaşı döneminde birtakım değişiklikler yapıldı. Bu değişikliğin başlıca sebebi ise Trabzon'un 18 Nisan 1916 tarihinde Ruslar tarafından işgal edilmesi idi. Osmanlı Devleti ise buna yönelik olarak 26 Temmuz 1917 tarihinde; Giresun, Ordu ve Tirebolu kazalarının umumî idarelerini, polis ve jandarma kadrolarıyla birlikte seferberlik sonuna kadar Müstakil Canik Mutasarrıflığına bağladı. Kazaların özel idareleri ise Trabzon Vilâyetinde kaldı²⁰⁷.

1918 yılı itibarıyla Müstakil Canik Mutasarrıflığı: Samsun (merkez kaza), Bafra, Çarşamba, Terme, Fatsa ve Ünye kazalarından oluştu. Şehrin toplam nüfusu 395.518 idi. Bu nüfusun önemli bir kısmı ise farklı etnik kökenden insanlardan mürekkepti. Öyle ki merkez kaza olan Samsun'da 49.048 Müslüman varken, Rum nüfusu 50.600, diğer milletlerden olan unsurların nüfusu ise 220 idi²⁰⁸. Şüphesiz şehir nüfusunun en yoğun olduğu bölge Samsun merkez kaza idi. Merkez kazada Rum ve Türk nüfusun neredeyse eşit sayıda bulunması, belediye idaresine ciddi sorumluluklar yüklüyordu. Bu özellik Samsun'un karakteristik yapısının da oturmasını sağlıyordu. 1914 yılıyla birlikte I. Dünya Savaşı tehdidinin ortaya çıkması ise şehir idaresinde taraflı ya da tarafsız kararlar alınmasında etkili olacaktı.

1914-1918 savaş yılları Canik Mutasarrıflığının idari ve ticari yönden zor günler geçirdiği bir süreçti. Bu dönemde şehir ticareti; Şimendifer, Tütün, Yolcu, Gaz, Dakık,

²⁰⁶ “Belediye Riyaseti”, *Aks-ı Sadâ*, S: 494, 10 Nisan 1328, s.1.

²⁰⁷ BOA., DH.UMVM/3.34, H.07.12.1335.

²⁰⁸ Merkez kaza olan Samsun'un toplam nüfusu 104.910 idi. Bu nüfusun 49.048'i Müslüman, 50.600'ü Rum ve 220'si farklı milletlerden olan vatandaşlardan oluşuyordu. Bafra'nın toplam nüfusu 85.589 idi. Bu nüfusun 50.421'i Müslüman 31.445'i Rum ve 205'i diğer milletlerden olan vatandaşlardan oluşuyordu. Çarşamba'nın toplam nüfusu 68.943 idi. Bu nüfusun 50.482'si Müslüman, 7.018'i Rum ve 283'ü farklı milletlerden olan vatandaşlardan oluşuyordu. Terme'nin toplam nüfusu 26.128 idi. Bu nüfusun 22.754'ü Müslüman 877'si Rum, 136'sı ise farklı milletlerden olan vatandaşlardan oluşuyordu. Fatsa'nın toplam nüfusu 42.537 idi. Bu nüfusun 37.835'i Müslüman, 3.076'sı Rum ve 106'sı farklı milletlerden olan vatandaşlardan oluşuyordu. Ünye'nin toplam nüfusu ise 69.474 idi. Bu nüfusun 58.928'i Müslüman 4.989'u Rum 139'u ise farklı milletlerden olan vatandaşlardan oluşuyordu. (Kapancızade Hamid Bey, *Özel Notlar III*, s.4, Halit Eken, “Mutasarrıf Hamid Bey'in Özel Notlarında 1919 Yılında Canik Sancağındaki Siyasi Olmayan Asayiş Sorunları ve Çözüm Arayışları”, *19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu, Bildiriler*, 20-22 Mayıs 1999, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Samsun, 2000, ss.122-123.

Gümrük(Yük), Zahire ve Park iskeleleri ile canlı tutuluyordu²⁰⁹. Öyle ki 10 Temmuz 1915 tarihinde, itilaf devletleri safındaki Rus savaş gemilerinin Samsun sahil şeridini bombardımana tutmasıyla bölgedeki ticaret de tamamıyla tıkanma noktasına geldi. Bilahare 1916 ve 1917 tarihinde de Samsun sahilleri aynı kaderi yaşadı.²¹⁰

Samsun Belediyesi böylesi bir ortamda, azami şartlarda beledî faaliyetlerini yürütmeye çalıştı. Öyle ki Samsun belediye başkanlığı makamı bu çalkantılı dönemden, Türkiye'nin bağımsızlığını kazanacağı 1923 yılına kadarki süreçte yedi kez belediye başkanı değiştirdi. 1914'te Kansızade Osman Hayri Bey²¹¹, 1919'da Ahmet Efendi, 1919'da Ali Rıza Bey, 1920'de Nihat Bey, 1921'de Hacı Hasan Efendi (Pepelek), 1922'de Ömer Bey ve 1922-1924 yılları arasında ise Şefik Avni (Özüdoğru) Bey²¹² göreve getirilen Samsun belediye başkanları oldular.

Mutasarrıflık makamında da sürekli olarak değişikliğe gidildi. Savaşın başladığı 1914 yılından savaşın bittiği 1918 yılına kadarki sürede altı kez mutasarrıf değiştirildi. 1914-1918 yılları arasında; Süleyman Nemli Bey, Giritli Kemal Bey, Müştak Lütfü Bey ve Polis Şefi Bahaddin Bey göreve getirildi. 1918 yılı itibarıyla Mondros Mütarekesi'nin ardından ise Mehmet Reşit Bey ve Giritli Ethem Bey mutasarrıflığa getirilen diğer isimler oldular²¹³. Öyle ki bu mutasarrıflar hakkında ayrıntılı bilgilere rastlanmamakla birlikte, çeşitli Amerikan istihbarat raporlarında haklarında verilen kısa bilgiler ise dikkat çekmektedir. Bu raporlara göre; Giritli Kemal Bey'in 1915-1916 yılları arasında Hakim Nevzat Efendi ve Polis Şefi Hüseyin Bey ile Samsun'da yaşayan Ermenilerin tehcirinde etkin rol aldığı iddia edilmektedir. Mutasarrıf Bahaddin Bey döneminde ise Samsun'da ikamet eden 48 Rum vatandaşın bir gün içerisinde asılmasına yönelik emir verildiği iddialar arasındadır. Mutasarrıflardan Giritli Ethem Bey ise bu raporlarda güçsüz ve zayıf bir kişilik olarak aktarılmaktadır²¹⁴.

Birinci Dünya Savaşı'ndan Haziran 1918 tarihine kadarki geçen sürede, savaş şartları gereğince idari bakımdan birçok beledi faaliyet ya yarıda bırakılmış ya da aynı

²⁰⁹ Coşkun Topal, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Samsun Limanı", *Geçmişten Geleceğe Samsun*, (Ed. Cevdet Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi, Samsun, 2006, s.327.

²¹⁰ Bünyamin Kocaoğlu, "Mütareke Yıllarında Samsun'un Ekonomik Durumu", *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 1. Kitap, S: 5, (Ed. Cevdet Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı, Samsun, 2006, s.307.

²¹¹ *Samsun İl Yıllığı 1967*, s.49.

²¹² *Samsun İl Yıllığı 1967*, s.49.

²¹³ İbrahim Ethem Atnur, "Bir Amerikan Raporunda Samsun ve Çevresi (1919)", *İlk Adımdan Cumhuriyet'e Milli Mücadele*, (Ed: Osman Köse), İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.119.

²¹⁴ Atnur, *a.g.m.*, s.119.

sebepten dolayı idari bütçe korumak istenmiştir. Belirli dönemlerde ise eldeki şartlar dâhilinde sınırlı sayıda beledi faaliyetinde bulunulmuş, zaman zaman ise mutasarrıflar kanalıyla belediyeye ait faaliyetler yürütölmeye çalışılmıştır. Öyle ki bahsedilen dönem içerisinde Müstakil Canik Mutasarrıflığı'nın ve Samsun Belediyesi'nin faaliyetlerini bir alt başlık içerisinde bütünsel bir şekilde ele almak daha faydalı olacaktır.

4.1. I. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE SAMSUN'DA BELEDİYESİCİLİK FAALİYETLERİ

XX. yüzyılın başları itibarıyla Müstakil Canik Mutasarrıflığındaki beledi faaliyetler, imar ve inşa faaliyetleri bakımından sınırlı kaldı. Bu dönemde göze çarpan en belirgin imar faaliyeti, yapımına 1908 yılında başlanan belediye binası inşaatının tamamlanması idi. Bina, Belediye Başkanı Gebilizade Mustafa Necip Efendi (2 Şubat 1909-1914) dönemine rastlayan 1913-1914 yılları arasında hizmete girdi²¹⁵. Bina, eski bir hanın üzerine, dolu tuğla ve yığma kargir tekniğı ile inşa edildi. Cephelerinde ise taş malzeme ve sıva birlikte kullanıldı²¹⁶. Yapının balkon korkulukları üzerine Osmanlı arması yerleştirildi. Armanın altında ise iki satırdan oluşan Osmanlıca bir kitabeye yer verildi. Kitabedeki ifadeler şu şekildeydi: “*Sultan Mehmed Reşad Han-ı Hamis Hazretlerinin zaman-ı saltanatında Gebilizade Necib Efendi'nin esnâ-yı riyasetinde inşa olunmuşdur.*”²¹⁷

Savaş şartları idari yapıda zaafıar oluşturdu. Belediye gerekli hizmetleri yerine getiremediğı için halk tepki gösterdi. Örneğın belediye 1911-1914 yılları arasında yerel basın ve halk tarafından şiddetle eleştirildi. Şehirdeki sağıık koşullarını iyileştirmeme ve şehir temizliğini ihmal etme hususlarında tepkiler aldı. Yerel basına göre Belediye hizmetleri o kadar güdük kalmıştı ki bulaşıcı hastalıklarla mücadele hususunda birkaç uyarı dışında bir şey yapılmıyordu. Belediye salgınlara meydan vermemek için yalnızca çöp dökölmemesi gereken yerleri bildirmekle yetiniyordu. Aks-ı Sadâ gazetesinin 9 Mart 1909 tarihli nüshasında belediye başkanı Gebilizade Mustafa Necip Efendi ve belediye idaresine yönelik sert eleştiriler mevcuttu. Buna göre Samsun kazasında bulunan muhtelif mahallelerin lağıım ve kaldırım çalışmalarının yapılmaması²¹⁸,

²¹⁵ Abdullah Şevki Duymaz, “XIX. Yüzyılda Samsun'un Kentsel Gelişimine Dair Birkaç Mimari Örnek”, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 1. Kitap, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayınları, Samsun 2006, s. 458.

²¹⁶ Emre Kolay, “Geç Dönem Osmanlı Mimarisinde Oryantalist Üslupta Bir Örnek: Samsun Belediye Binası”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C: 4, S: 9, Temmuz 2017, ss. 59-60.

²¹⁷ Duymaz, *a.g.e.*, s. 458.

²¹⁸ “Belediye Riyasetine”, *Aks-ı Sadâ*, 24 Şubat 1324 (9 Mart 1909), S: 60, s.1.

şehirdeki tabiplerin basiretsizlikleri²¹⁹, sokak ve dükkân temizliklerinde sağlık koşullarına dikkat edilmemesi²²⁰, gıda maddelerinde gerçekleşen fahiş fiyat artışlarına belediyenin herhangi bir müdahalede bulunmaması²²¹ ve belediyenin ihale ve satış usullerinde kamu malını rahat bir şekilde elden çıkarması gibi konular dillendirilmekteydi²²². Bu şikâyetlerin günden güne artmasından olacak ki 1914 yılı içerisinde Gebilizade Mustafa Necip Efendi, merkez tarafından görevinden azledildi²²³. Yerine ise 1914-1919 yılları arasında hizmet verecek Sinop Sancağı Bidayet Müdde-i Umumisi Kansızzade Osman Hayri Bey getirildi²²⁴.

Belediye hizmetleri özellikle sağlık alanında eleştirildiği için yeni belediye başkanı Kansızzade Osman Hayri Bey, sağlık alanına öncelik verdi. Samsun Gureba (Hamidiye) Hastanesi'nde tamirat işlemleri gerçekleştirildi ve hastanenin bir kısmı askeriye için tahsis edilerek, savaş şartları dolayısıyla askeri hastane olarak hizmet verdi²²⁵. (Ek.16)

Bu faaliyetin yanı sıra şehirde savaşın getirdiği sosyal ve ekonomik zorluklar nedeniyle artış gösteren birtakım yolsuzluk faaliyetleriyle de mücadeleye girildi. I. Dünya Savaşı dönemi itibarıyla Samsun Belediyesi sınırları içerisinde karaborsacılık faaliyetleri artmıştı. 1915 yılı itibarıyla savaşın yol açtığı kıtlık ve halkın içinde bulunduğu ekonomik darlık bir kısım fırsatçıları bu faaliyetlere yöneltti. Belediye ise bu faaliyetleri engellemek amacıyla belediye yasakları çıkarmakla işe başladı. Kansızzade Osman Hayri Bey (1914-1919) döneminde, Samsun'a hariçten gelen malların fahiş fiyata satılması yasaklandı. Hane ve dükkânlarda karaborsaya düşen ürünlere yönelik tahkikat başlatıldı. Temel ihtiyaç malzemeleri olabilecek sabun, şeker, kahve, kibrit, lastik vb. ürünleri toptan elinde bulunduranların ilan tarihinden itibaren üç gün içerisinde belediyeye intikal etmeleri zorunlu hale getirildi. Belediyeye intikal eden mal sahipleri ve sahip oldukları mallar kayıt altına alınarak yasaklara uyulmaması halinde uygulanacak cezai işlemlerin önü açıldı²²⁶.

Mutasarrıflığın ve belediyenin savaş şartlarından doğan ekonomik sıkıntıları azaltmaya yönelik faaliyetlerden biri de çeşitli beledî vergileri kaldırmaya yönelikti. Bu

²¹⁹ "Millet Hesap Başına", *Aks-ı Sadâ*, 6 Eylül 1327 (19 Eylül 1911), s.1.

²²⁰ "Sıhhat Umumiye Namına", *Aks-ı Sadâ*, 30 Eylül 1329 (13 Ekim 1913), S: 358, s.1.

²²¹ "Belediyemizin Nazarı Dikkatine", *Aks-ı Sadâ*, 5 Mayıs 1327 (18 Mayıs 1911), S: 358, s.1.

²²² "Belediye İş Görüyor mu?", *Aks-ı Sadâ*, 10 Nisan 1327 (23 Nisan 1911), S: 347, s.1.

²²³ "Belediye", *Aks-ı Sadâ*, S: 494, 10 Nisan 1328, s.1.

²²⁴ BOA, 90.6/DH. UMVM/ 30.06.1330.

²²⁵ Sarısakal, *Samsun Sağlık Tarihi*, s.42.

²²⁶ "Belediye", *Aks-ı Sadâ*, S: 979, 13 Eylül 1331 (1915), s.1.

amaçla Canik Umumî Meclisi ve Samsun Belediye Meclisi, deniz yoluyla şehir iskelelerine gelen malların vergilendirmesinde düzenlemeye gitme kararı aldı. 26 Mart 1913 tarihli Vilayet İdare Kanunu'na göre; belediyelerin normal vergileri dışında toplamakla mesul olduğu bir de hususi vergileri yer alıyordu. Zebhiyye²²⁷ vergisinin yarısı ve meydana getirilen köprü, iskele ve nehirleri geçmeye mahsus kayıklardan alınacak ücretin tamamı tahsil edilenlerden sadece ikisiydi. Ancak Canik Umumi Meclisi; savaş tehlikesi, köprüden geçecek kimselerin asker ailesi olması ve köprüünün yapımında kullanılan kerestelerin bölge halkına ait arazilerden tahsis edilmesini gerekçe göstererek 1916-1919 yılları arasında hususi vergi olan Mürûriye²²⁸ resminin alınmaması yönünde karar verdi²²⁹. Alınan bir başka karar doğrultusunda ise belediyeye ait iskeleden yüklenen tütünlerin 1919 yılı itibarıyla beher kilosundan 40 lira ücret alınması kararlaştırıldı²³⁰.

Belediye meclisinin aldığı kararlara bakıldığında önemli bir kısmının savaş şartlarından kaynaklı kararlar olduğu anlaşılır. Bu kapsamda savaştan kaynaklı tedbirler düzenlemeler ve imar faaliyetleri kararları yekûn oluşturmaktadır. Bu kararlardan biri de bir medresenin erzak deposuna dönüştürülmesidir. Alınan karar dâhilinde 1661 yılında Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından Vezirköprü kazasında inşa edilen Taş Medrese, savaş şartları dolayısıyla 1914 yılı itibarıyla erzak deposu olarak kullanılmaya başlandı²³¹.

Savaş döneminde Müstakil Canik Mutasarrıflığı genelinde imar, yol yapım ve onarım çalışmalarına da asgari şartlarda devam edildi. 1914 yılı itibarıyla yolların temizlik, bakım ve tamirâtı, köprü ve menfezlerin inşa ve tamirâtına yönelik faaliyetler devam ettirildi. Anılan hizmetler üç adet amele taburu vasıtasıyla yürütüldü. Şehir genelinde 1.000 civarında amele mevcuttu ve bunun yaklaşık 500'ü fiilen belediye hizmetlerinde de çalıştırılıyordu. 1915 yılında şehir genelinde 290 km'lik bir yol mevcuttu. Yolların inşa ve tamir işlemleri için üç adet silindir alınmasına yönelik ihale yapılması ve kağnıların yolları bozması üzerine dört tekerlekli araba numuneleri getirme

²²⁷ Zebhiye Vergisi; Osmanlı Devleti döneminde, kasaplık hayvanların kesiminin ardından hayvan başına alınan bir vergidir. Detaylı bilgi için bkz. Cengiz Becermen, *Klasik Dönem Osmanlı Vergi Sistemi ve Vergi Türleri*, Vergi Müfettişleri Derneği, Ankara, 2012, ss. 55-56

²²⁸ Mürûriye Vergisi; Osmanlı Devleti döneminde, yurtdışından getirilen ve içeride satılmadan başka ülkelere gönderilen eşyalar üzerinden alınan bir transit geçiş vergisidir. . Detaylı bilgi için bkz. Becermen, *a.g.e.*, s.68.

²²⁹ İpek, "Canik Umumi Meclisi", ss.188-189.

²³⁰ *Canik Sancağı Meclis-i Umumi Zabıtnamesi, 1331*, s.26; İpek, "Canik Umumi Meclisi", s.189.

²³¹ *Samsun İl Yıllığı 1967*, s.389.

faaliyetleri devletin seferberlik durumunda bulunması sebebiyle teşebbüs safhasında kaldı²³².

Belediyenin ve umumi meclisin projeleri arasında yer alan bir diğer husus ise ıslaha muhtaç bataklıkların kurutulmasına yönelikti. Bu bataklıklar Samsun Sazlık mevki ve Karaboğaz deresinde yer alıyordu. Ancak 1916 yılı itibarıyla mevcut şartlar dolayısıyla bu proje de askıya alınmış bulunuyordu²³³.

İçinde bulunulan yıllar itibarıyla Samsun genelinde eğitim kurumlarının inşasına yönelik çalışmalar da ihmal edilmedi. 6 Ekim 1913 tarihli geçici kanuna göre; eğitim binalarının inşaat ve diğer masraflarının yanında, öğretmenlerin maaşları ve harçları bölgede yaşayan halk tarafından ödeniyordu. Bu durum Dahiliye Nezareti'nin 7 Nisan 1915 tarihli genelgesiyle değişikliğe uğramıştı. Canik Umumi Meclisi ise 1916 tarihinde gerçekleştirdiği görüşme sonucunda, Maarif Meclis-i İslamiyye'sine ait emlak ve akarat hasılatının belediye bütçesine eklenmesi yönünde karar aldı²³⁴.

XX. yüzyıl itibarıyla Samsun genelinde dönem şartlarına bakıldığında çok sayıda eğitim kurumu bulunuyordu. Öyle ki sıbyan mekteplerinin yanında, 23 medrese, 8 rüştiye ve bir idadi yer alıyordu²³⁵. Bunların yanında 1914-1915 eğitim öğretim yılında faaliyete geçirilen Dârülmualimîn mektebi ise Samsun genelindeki okullara öğretmen yetiştiriyordu. Kurum 1916 yılında tamirat işlemlerinin tamamlanmasıyla eğitim ve öğretime daha elverişli hale getirilen sultani'nin tahliye ettiği binaya taşındı. Ancak 1915-1916 eğitim öğretim yılındaki savaş ortamı öğrenci sayısının 27 ile 28 arasında sınırlı kalmasına sebebiyet verdi. İlerleyen süreçte ise belirli bir öğrenci sayısının üzerine çıkamayan okul, faaliyetlerine devam edemedi ve kapatıldı²³⁶.

Savaşın etkisini artırdığı 1916 yılında, belediye meclisinden ziyade şehrin beledî faaliyetlerinde etkin idarî mekanizma Canik Umumi Meclisi oldu. Meclis bu yıllarda bayındırlık ile ilgili kararların dışında sosyal alanda kararlar da alıyordu. Meclis, 5 Şubat 1916 tarihli toplantısında şehir genelindeki kadınların ekonomik olarak geçimlerini sağlaması için dikiş ve nakış kurslarının açılması hakkında görüştü. Bu hususta söz alan dönemin Canik Maarif Müdürü Mustafa Zihni Bey; kadınların yalnızca tüketen ve sarf eden taraf olmaktan çok üreten bireyler olarak da ön plana çıkması

²³² *Canik Sancağı Meclis-i Umumi Zabıtnamesi, 1331, s.16; İpek, "Canik Umumi Meclisi", 192.*

²³³ İpek, "Canik Umumi Meclisi", 192.

²³⁴ İpek, "Canik Umumi Meclisi", s.189.

²³⁵ Yolalıcı, *XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s.330.

²³⁶ *Canik Sancağı Meclis-i Umumi Zabıtnamesi, 1331, ss. 11-12; İpek, "Canik Umumi Meclisi", ss. 194-196.*

gerektiğine dair ifadelerde bulundu. Buna yönelik olarak meclis kararıyla bu iş için belediye bütçesine tahsisat konulmasına ve dikiş-nakış yurtlarına kadın muallimler yetiştirilmesine yönelik birtakım kararlar aldı²³⁷.

1915 ve 1916 yıllarında, Müstakil Canik Mutasarrıflığı'nın önemli gündem maddelerinden birisi de sıtma hastalığına yönelik alınan tedbirlerdi. Bu yıllarda bölgedeki sağlık hizmetleri Samsun Belediyesi bünyesindeki doktorlar tarafından veriliyordu. Ancak Fatsa ve Terme gibi mutasarrıflığa bağlı az gelirli belediyeler, sağlık çalışanı istihdamında zorluk çekmekteydi. Bunun üzerine umumi meclis, Dâhiliye Nezareti'nin ilgili genelgesine paralel olarak: Bafra, Çarşamba, Fatsa, Ünye ve Terme belediyelerine 1917 mali yılı itibarıyla 117.000; 1918 mali yılında ise 182.667 liralık yardım yapılması yönünde karar aldı²³⁸.

Anılan dönemde sağlık kurumu inşa çalışmalarına da ağırlık verildi. Ancak savaş şartları ve beraberindeki ekonomik sıkıntılar, şehir genelindeki imar çalışmalarını sınırlandırıyordu. Belediye meclisi ise bu duruma yönelik olarak, 1914 yılında inşa edilmesi planlanan Samsun'da bir Frengi hastanesinin inşasını öngören projede değişikliğe gitti. Belediye meclisi kararıyla, hastanenin merkez kazada yer alan ve atıl halde bulunan altı adet binada faaliyete geçirilmesi yönünde karar alındı²³⁹.

Bu faaliyetlerin yanı sıra tarım alanında da birtakım çalışmalar gerçekleştirildi. 1914 yılından itibaren modern hüviyette “numune tarlaları” oluşturma faaliyetlerine hız verildi. Ziraat Nezareti'nin katkılarıyla yurtdışından 139 adet tarım aleti sipariş edildi. Kazalarda yeni fidanlık ve numune bahçeleri açıldı. Terme'de kamuya ait bir fidanlık tesis edildi²⁴⁰. Buradaki faaliyetler olumlu yönde sonuç verince 1916 yılında fidanlığın büyütülerek bitki türlerinin çeşitlendirilmesi kararı alındı. Şehrin diğer kazalarında yeni fidanlıkların tesis edilmesi için bütçeye ek tahsisatlar konuldu. Bu tahsisatlar ile Çarşamba'da “numune bahçeleri” oluşturuldu²⁴¹. Bu yöndeki çalışmalar için I. Dünya Savaşı sebebiyle bölgeye gelen göçmenlerden faydalanıldı²⁴². Böylelikle hem göçmen unsurların istihdamı sağlandı hem de bölgedeki tarım faaliyetleri savaş döneminde dahi

²³⁷ CSGMT (1916), 23 Kanunusani 1331 (5 Şubat 1916), s.48; Yalçın, *a.g.e.*, s.78.

²³⁸ *Canik Sancağı Meclis-i Umumi Zabıtnamesi, 1331*, s.115; İpek, “Canik Umumi Meclisi”, s.193.

²³⁹ İpek, “Canik Umumi Meclisi”, s. 194.

²⁴⁰ İpek, “Canik Umumi Meclisi”, s.202.

²⁴¹ Canik Sancağı Genel Meclis Tutanakları (1916), 14 Şubat 1916, s.93; Ercan Yalçın, *Canik Sancağı Genel Meclis Tutanakları (1916)*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Samsun Kent Müzesi Araştırma Merkezi Yayını, Samsun, 2017, ss. 122-123.

²⁴² Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA), 9.15.15/272.0.0.11, 23.11.1916.

devam ettirildi. Tarım ile ilintili olarak hayvancılık alanında da faaliyetlerde bulunuldu. Samsun’da at yetiştiriciliğine özendirmek amacıyla at satın alınmaya ve at yarışları düzenlenmeye başlandı²⁴³.

Mutasarrıflık ve belediye savaş döneminde yol yapım-onarım ve imar faaliyetlerini ihmal etmedi. Canik Umumi Meclisi, 2 Şubat 1916 tarihi itibarıyla seferberlik sonuna kadar bir çalışma bitirilmeden başka bir çalışmaya girişilmemesi yönünde karar aldı. Bu doğrultuda ise 1917 yılına ait tamirat bütçesi kapattırılarak 1916 yılı bütçesine aktarıldı²⁴⁴. 2 Şubat 1916 tarihli umumi meclis toplantısının ardından yol yapım ve onarım faaliyetlerine hız verildi. Bu çalışmalarda amele taburlarından faydalanıldı. Aylarca sel altında kalan ve ulaşım elverişsiz halde bulunan Bafra, Çarşamba ve Ünye-Niksar yollarında onarım çalışmaları yapıldı. Bafra Yolu’nda 1.50 kilometre uzunluğunda doldurma ve tamirat çalışmaları hız kazandı. Bölgenin bir haritası çizildi ve güzergâhı belirlendi. Çarşamba Yolu üzerinde ise 4 kilometre uzunluğundaki sahanın onarım çalışmaları yapılarak su baskınlarına karşı dayanıklı hale getirildi. Ünye-Niksar Yolu üzerinde 32 kilometrelik bir mesafeyi esas alan tamirat çalışmaları gerçekleştirildi²⁴⁵.

Tamirat ve inşaa işlemleri elzem olan diğer yollar ise; Ünye-Terme ve Ünye-Fatsa yollarıydı. Umumi meclis, 1916 yılı itibarıyla bu ihtiyaca yönelik olarak; Ünye-Fatsa yolu için 2.000, Ünye-Terme yolu için ise 3.000 kuruş ikramiye verilerek bölgelerin keşif haritalarının çizdirilmesi adına bir ressam istihdam edilmesi kararını aldı²⁴⁶.

1916 yılı sonuna gelindiğinde 290 kilometrelik Canik Mutasarrıflığı sınırları dâhilinde; 1.772 metre tesviye, 2.950 metre banket temizlik ve tamir işlemleri, 14 adet köprünün tamiri ve birçok tamirat ve inşaa çalışmaları gerçekleştirildi. Kağnı arabalarının yolların tahribine sebebiyet vermeleri nedeniyle şehrin muhtelif sokaklarından geçmeleri sınırlandırıldı. Yolların tahrip edilmesini önlemek amacıyla Trabzon’dan dört tekerlekli araba numuneleri getirilmesi yönünde karar alındı ancak uygulama fırsatı bulunamadı. Kentteki zirai faaliyetleri geliştirmek adına 1916 yılı

²⁴³ İpek, “Canik Umumi Meclisi”, s.202.

²⁴⁴ CSGMT (1916), 20 Kanunusani 1332 (2 Şubat 1916), s.35; Yalçın, *a.g.e.*, s. 67.

²⁴⁵ CSGMT (1916), 20 Kanunusani 1332 (2 Şubat 1916), s.35; Yalçın, *a.g.e.*, ss.67-68.

²⁴⁶ CSGMT (1916), 20 Kanunusani 1332 (2 Şubat 1916), s.42; Yalçın, *a.g.e.*, ss.72-73.

içerisinde yurtdışından sipariş edilen tarım aletleri ise savaşın getirdiği lojistik alanındaki sorunlar sebebiyle gerçekleşmedi²⁴⁷.

Savaşın ilerleyen yıllarında salgın hastalıkların görülmesi sıklaşmıştı. 1916 yılında bu durumun önüne geçilmeye çalışıldı. En büyük sıkıntı sıtma hastalığıydı. Bu meyanda sivrisinekler yoluyla bulaşan sıtma hastalığının üreme noktası olan bataklıkların kurutulması için çalışmalar yapıldı. Örneğin Tekkiraz civarında bulunan bataklıklarda ıslah çalışmaları gerçekleştirildi²⁴⁸.

Savaşın devam ettiği dönemlerde şehir idaresi bakımından önem ihtiva eden bir diğer husus ise asayiş faaliyetleriydi. Dönem itibarıyla ülkenin muhtelif bölgelerindeki isyancı Ermeni ve Rumların göçe tabi tutulması, yerel idarelere ciddi sorumluluklar yükledi. Belediye Başkanı Kansızade Osman Hayri Bey dönemini içerisine alan 1915-1917 yılları arasında Canik'te bu yöndeki çalışmalara ağırlık verildi. 26 Temmuz 1915 tarihi itibarıyla 3.711 Ermeni, Ocak 1917 tarihi itibarıyla ise 13.416 Rum sevk ve iskân uygulamalarına tabi tutuldu²⁴⁹.

Şehrin çözüme kavuşturulmayı bekleyen meselelerinden bir diğeri de Trabzon'un işgali ile birlikte Samsun'a yerleşen Trabzonlulara barınma faaliyeti sağlamaya yönelikti. 1918 yılı itibarıyla şehre 18.000'in üzerinde Müslüman nüfus yerleşmiş bulunuyordu. Bu durum ise kentteki yardıma muhtaç; aile, yetim ve öksüz sayısında ciddi bir çoğalmayı beraberinde getirdi. Canik Mutasarrıflığı ve Samsun Belediyesi, göçmenlerin barınma sorununu çözmeye yönelik çalışmalarda bulundu. Örneğin kamuya ait binalarda ve kullanılmayan meskenlerde barınma hizmeti verildi²⁵⁰. Yardıma muhtaç fakir halka maddi yardımda bulunuldu²⁵¹. 1917 yılı itibarıyla başlatılan yardımlar için harcanan tutar, mutasarrıflık bütçesinden tahsis edildi²⁵².

Bu faaliyetlere ek olarak kimsesiz çocukların korunması ve barınması için şehirde yeni bir Dârüleytam (yetimhâne) yapıldı²⁵³. Burada Müslümanlarla birlikte çok

²⁴⁷ Yalçın, *a.g.e.*, ss.54-55.

²⁴⁸ CSGMT (1916), 20 Kanunusani 1332 (2 Şubat 1916), s.35; Yalçın, *a.g.e.*, ss.67-68.

²⁴⁹ İpek, *Kuruluşundan*, ss.90-91.

²⁵⁰ İpek, *Kuruluşundan*, s.89.

²⁵¹ BCA, 272.0.0.11/9.22.3, 06.02.1916.

²⁵² BCA, 272.0.0.11/10.24.12, 10.04.1917.

²⁵³ İpek, *Kuruluşundan*, s.89.

sayıda Gayrimüslim çocuğa da barınma hizmeti verildi²⁵⁴. Kurumun inşa bedeli ve harcamaları belediye bütçesinden karşılandı²⁵⁵.

5. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE SAMSUN'UN İDARİ YAPISI

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak ayrıldı ve 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzaladı²⁵⁶. Bu dönemde Samsun, idari taksimatta “*Müstakil Canik Mutasarrıflığı*” olarak geçmeye devam etti²⁵⁷. Mutasarrıflık sınırları içerisinde bulunan kazalar: Bafra, Çarşamba, Ünye, Terme ve Fatsa idi. Bugün itibarıyla Samsun'un ilçeleri olan Alaçam, Bafra kazasına; Kavak ise Samsun merkez kazasına bağlı birer nahiye idi. Lâdik, Vezirköprü (Köprü) ve Havza ise Sivas Vilayetine bağlı Amasya Sancağının kazaları statüsündeydi²⁵⁸.

1919 yılı itibarıyla şehrin toplam nüfusu 300.000²⁵⁹, İngiliz Dışişleri Ofisi'nin verilerine göre ise 377.500 civarındaydı²⁶⁰. Şehir genelinde nüfus çoğunluğu Müslümanlara aitti. Ancak Samsun merkez kazada Rum nüfusu Müslüman nüfusa oranla daha fazlaydı. Bafra ve Çarşamba kazalarındaki toplam nüfus ise Samsun merkez kazaya oranla daha kalabalıktı²⁶¹.

Savaş şartları mukabilinde şehrin asayişini Pontusçu çete faaliyetlerini kontrol altına almak üzere Batum'dan getirilen XV. Tümen'in denetimindeydi²⁶². 1919 yılı itibarıyla Canik Mutasarrıfı İbrahim Ethem Bey, merkez kaza olan Samsun'un belediye başkanı ise Ahmet Efendi idi²⁶³.

İbrahim Ethem Bey'in ardından Cumhuriyet'in ilan edileceği 1923 yılına kadar görev süreleri kısa olmakla birlikte sekiz farklı isim mutasarrıflık görevine getirildi. Bu isimler sırasıyla: Kapancızade Hamid Bey (1919-1920), Hacı Hüsnü Bey (1920), Cevdet Bey (Şubat 1920-Haziran 1920), Nafiz Bey (Haziran 1920-Ekim 1920), İbrahim Bey (Teşrinisani 1920-1921), Sezai Bey (1921), Faik Bey (1921-1922), Osman Bey

²⁵⁴ BCA, 272.0.0.74/66.28.6, 20.06.1918.

²⁵⁵ Mehmet Emin Yolalcı, “Samsun Belediyesi'nin 1922-1923 Yıllarında Fakir ve Acizlere Yardım Faaliyetleri”, *Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S: 11, Ekim, 1998, s.32.

²⁵⁶ Sabahattin Selek, *Milli Mücadele I Anadolu İhtilali*, 2. Baskı, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1965, ss.36-38.

²⁵⁷ “Samsun”, *Yurt Ansiklopedisi*, s.6573.

²⁵⁸ “Samsun”, *Yurt Ansiklopedisi*, s.6573.

²⁵⁹ “Samsun”, *Yurt Ansiklopedisi*, s.6573.

²⁶⁰ Behar, a.g.e., s.61.

²⁶¹ “Samsun”, *Yurt Ansiklopedisi*, s.6573.

²⁶² “Samsun”, *Yurt Ansiklopedisi*, s.6573.

²⁶³ Yaşar Okay, “Milli Mücadele'de Samsun”, *Samsun 19 Mayıs Halkevi Dergisi*, S: 85, 1947, s.6.

(1922-1924)'dir²⁶⁴. Belediye Başkanı Ahmet Efendi'nin ardından 1923 yılına kadarki süreçte belediye başkanlığına getirilen isimler ise: Ali Rıza Bey (1919-1920), Nihat Bey (1920-1921), Pepelek Hasan Efendi (1921-1922), Ömer Niyazi (Karataş) Efendi (1922-1923), Şefik Avni (Özüdoğru) Bey (1922-1924)'lerdir²⁶⁵.

Milli mücadele yıllarında gerek savaş gerekse Mondros Mütarekesi şartları sonucunda oluşan siyasi ortam dolayısıyla, Samsun'da tam anlamıyla bir Türk idaresi hâkim değildi. 1918 ve 1919 yıllarını ihtiva eden bu dönemde, mütareke şartlarının Osmanlı Devleti'nin geleceğini tayin etmek üzere itilaf devletleri donanmaları Anadolu limanlarına demir atmış bulunuyordu. Bu donanmalardan biri de Samsun'da idi. Bölgenin disiplin ve idaresi ise: İngiliz Askeri Kontrol Memuru Yüzbaşı "Solter"(Zelther), Yüzbaşı Rado, Yüzbaşı Mill, İngiliz temsilcisi Yüzbaşı Hörst (Hurst)²⁶⁶ ve İngiliz Siyasi Mümessili "Mösyö Favre"nin ellerindeydi. Dönemin Müstakil Canik Mutasarrıflığı idarecileri ise İngiliz tesiri altındaydı. Müslüman halk, katliamları ihbar etmek üzere mutasarrıflık binasına gidiyor, tesir altındaki mutasarrıflık idaresi ise şikâyetleri Yüzbaşı Solter'e yönlendirerek adeta bir sekreteryaya görevi görüyordu²⁶⁷. Şehrin muhtelif bölgelerinde meydana gelen ayrılıkçı azınlıkların silahlı faaliyetleri ise ciddi bir idare mekanizması tarafından engellenmiyordu²⁶⁸.

²⁶⁴ Cevdet Bey, Şubat 1920 tarihinde Amasya Mutasarrıflığı'ndan Müstakil Canik Mutasarrıflığı'na atandı. Ancak 1 Haziran 1920 tarihinde Samsun'dan sorumlu İngiliz mümessili ile İstanbul'a kaçması üzerine görevi son buldu. Haziran 1920 tarihinde Cevdet Bey'in yerine mutasarrıflık görevine Nafiz Bey getirildi. Teşrinievvel 1920 tarihinde ise TBMM kararıyla görevden alındı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Vadala, a.g.e., s.23.

²⁶⁵ Sarcan, a.g.e., s.79.

²⁶⁶ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S: 45, Vesika: 1051, Komisyon: 1982, Eylül 1963, ss. 28-29.

²⁶⁷ G. Naşit Arı, "Samsun Destanı", 19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi, S: 7, Mayıs 1936, ss.11-12.

²⁶⁸ Silahlı faaliyetleri yürütenler Pontus Cemiyeti üyeleri ve onların kurucularıydılar. Esasen Pontus Cemiyeti'nin Karadeniz bölgesindeki etkinliğinin artması 1904 yılında Merzifon Amerikan Koleji öğrencilerinin Pontusçuluk düşünceleri çerçevesinde cemiyetleşme faaliyetlerine giriştikleri döneme dayanıyordu. Daha sonrasında ise cemiyet ilk şubelerinden birini Samsun'da açtı ve faaliyetlerine başladı. ("Samsun", *Yurt Ansiklopedisi*, s.6573) Stefanos Yerasimos'a göre; Pontusçu faaliyetlerin I. Dünya Savaşı'nın ardından etkinliklerinin artmasının temelleri 1912 yılında patlak veren Balkan Savaşı'na kadar dayanmaktadır. Ona göre; savaş esnasında silah altına alınması hedeflenen Rumların bunu reddederek kitlesel olarak ordudan kaçmaları ve köylerinin etrafına yerleşerek, çeteleşmeye başlamaları bu faaliyetlerin temelini teşkil etti. İlerleyen süreçte hükümetin Balkan ülkelerinden göç eden unsurların bir kısmını Çarşamba yolu üzerindeki Kirazlık Köyü'ne yerleştirmek istenmesi üzerine ilk çetecilik faaliyetleri gerçekleşti. Türk Jandarma Kuvvetleri ile Pontus çeteleri ilk kez burada çatıştı (Stefanos Yerasimos, "Pontus Meselesi (1912-1923)", *Toplum ve Bilim*, S: 43/44, Kış 1989, s. 34.) Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile artıran itilaf devletlerinin bölgedeki müdahaleleri arttı. Bu süreç, Rumlara Pontus Devletini yeniden ihya etme adına cesaret verdi. Propaganda faaliyetleri, Rumların itilaf devletleri tarafından silahlandırılması ve bölge asayişinin zayıf olması olayların şiddetlenmesine yol açtı. Çetecilik faaliyetleri Müslümanların katledildiği terör faaliyetleri halini aldı. Bafra kazasında konuşlanan Rum "Nebyan Çeteleri". Çağışur Köyü'nde katliamlar gerçekleştirdi. Yağmalama, yakma ve yıkma faaliyetlerinin devamında; Samsun'daki Rumlar tarafından 7 Nisan 1919 tarihinde Yunan bağımsızlık günü kutlandı. Samsun Metropolitisi "Germanos" kanalıyla terör faaliyetlerinin idari mekanizması kuvvetlendirildi. Bafra, Çarşamba, Samsun (merkez kaza), Havza, Ladik, Vezirköprü,

Mutasarrıflık genelindeki zayıf Türk idaresi, bu süreçte yeterli özveriyi gösteremedi. Şehir idaresi, zaman içerisinde Osmanlı Hükümeti'nin yumuşak politikaları doğrultusunda İngiliz tesirine müsaade eder hale geldi²⁶⁹. Canik Mutasarrıfı İbrahim Ethem Bey döneminde (1919), Samsun'da bulunan Türklere ait silah deposu İngilizler'e mütareke şartları gereğince teslim edildi²⁷⁰.

Mütareke şartlarının ağırlığı bölgedeki azınlıkları şımartmıştı. Postus Rum çeteleri insanlık dışı eylemler içerisine girdi. Bu eylemler karşısında Türkler silahlanmaya başladı ve direnişe geçti. Türklerin direnişe geçmesi başta Solter olmak üzere bölgedeki diğer İngiliz temsilcileri rahatsız etti²⁷¹. Osmanlı Devletinden; bölge asayişinin sağlanması adına tedbir alınması istendi. Bu sorunun önüne geçmek adına ise 30 Nisan 1919 tarihinde IX. Ordu Müfettişliğine Mustafa Kemal Paşa atandı ve Samsun'a gönderildi. Müfettişliğin görev tanımında belirtilen hususlar, Mondros Mütarekesi gereği bölgedeki Türk direnişini sağlayan unsurların silahlanmasını engellemeye yönelikti²⁷². Ancak onun düşüncesi İtilaf devletlerinin tesirinde kalan İstanbul Hükümeti'nin politikalarının tam tersi olarak Anadolu'da milli bir direniş hareketi başlatmaktı²⁷³.

5.1. MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN SAMSUN İDARE VE ASAYİŞİNE YÖNELİK MÜDAHALELERİ

Mustafa Kemal Paşa ve beraberindeki kadro, 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a intikal etti²⁷⁴. Burada; yerel bürokratlar, şehir eşrafı ve XV. Fırka tarafından

Fatsa, Ünye, Tokat, Niksar, Merzifon ve Erbaa'da çeteler teşkilatlandırıldı.(Yerasimos, *a.g.m.*, s.44.) Çetecilik faaliyetleri ve hariçten alınan desteklerle şehirdeki Rum nüfusunu artırmaya yönelik iskân faaliyetlerinde bulunuldu. Terör faaliyetleri kapsamında; Samsun, Çarşamba, Bafra, Terme ve Kavak'ta çok sayıda Müslüman katledildi. (İskender Kılıç, *a.g.m.*, ss.490-492.) Çetecilik faaliyetleri ekseriyetle fazla sayıda olan Rum nüfusunun daha da artırılmak istendiği merkez kaza olan Samsun köylerinde gerçekleştirildi. Burada; samanlık yakma, hane baskını, yaşlı, kadın ve çocuk cinayetlerine yönelik terör faaliyetleri düzenlendi. (Arı, *a.g.m.*, s.12.)

²⁶⁹ Yunus Nadi, *Mustafa Kemal Paşa Samsun'da*, Atatürk Kütüphanesi, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.23.

²⁷⁰ Münir Aktepe, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Samsun*, İstanbul, 1973, ss.13-14.

²⁷¹ Ömer Kul, *Şu Pontus Dedikleri*, Togan Yayıncılık, İstanbul, Eylül 2008, s.190.

²⁷² Kemal Atatürk, *Nutuk*, C: I (1919-1920), Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, s. 9; Ercüment Kuran, "Milli Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi*, Bildiriler, 13-17 Ekim 1986, Samsun 1988, s.78

²⁷³ Atatürk, *Nutuk*, C: I (1919-1920), s. 9-22; Nadi, *a.g.e.*, s.23.

²⁷⁴ III. Kolordu Komutanı Kurmay Albay Refet (Bele) Bey, Müfettişlik Kurmay Başkanı Kurmay Albay Kazım (Dirik) Bey, Kurmay Başkan Yardımcısı Kurmay Yarbey Mehmet Arif Bey, Karargah Erkan-ı Harbiye'si İstihbarat ve Siyasiyat Şubesi Müdürü Kurmay Binbaşı Hüseyin (Gerede) Bey, Müfettişlik Topçu Komutanı Binbaşı Kemal (Doğan) Bey, Müfettişlik Sağlık Başkanı Dr. Albay İbrahim Tali (Öngören) Bey, Sağlık Başkan Yardımcısı Dr. Binbaşı Refik (Saydam) Bey, Başyaver Yüzbaşı Cevat Abbas (Gürer) Bey, Kurmay Yardımcısı Yüzbaşı Mümtaz (Tünay) Bey, Kurmay Yardımcısı Yüzbaşı

karşılandılar. Mustafa Kemal Paşa'yı karşılayan isimler ise çeşitli kaynaklarda farklılık göstermektedir. Ali Sarcan'ın ifadelerine göre karşılamaya; hasta olduğu iddia edilen Mutasarrıf Ethem Bey'in yerine Muhasebe Müdürü Osman (Atlı) Bey, Samsun Belediyesi adına ise belediye meclisi üyesi Hacı Molla katıldı. Diğer katılımcılar ise; XV. Fırka Yaveri Üsteğmen İsmail Hakkı Bey ve beraberindeki silahsız asker grubu, şehir eşrafından Boşnakzade Süleyman Bey ve Nemlizade Mehmet (Nemli) Bey'den oluştu²⁷⁵. Ülkütaşır'a göre ise Mustafa Kemal Paşa'yı; Mutasarrıf Ethem Bey ile şehrin ileri gelen askeri ve mülkî memurları ve yerel halkın karşıladığı belirtilmektedir²⁷⁶. Ancak Sarcan'ın ifadelerinde Mustafa Kemal Paşa'yı karşılayan grubun ayrıntılı bir şekilde isim isim verildiği göz önünde bulundurulursa; ne mutasarrıfın ne de belediye başkanının bu kadro içerisinde yer almaması iddiası, daha o günden Samsun idaresi bakımından olumsuz bir izlenimin meydana gelmesinde etkili olmuştur²⁷⁷.

Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler için Mecidiye Caddesinde yer alan Mantika Palas Oteli (bugün itibarıyla Gazi Müzesi) tahsis edildi. Otel balkonuna IX. Ordu Müfettişliği bayrağı asıldı²⁷⁸.

20 Mayıs 1919 tarihinde IX. Ordu Müfettişliği tarafından, Harbiye Nezaretine bölgedeki asayiş sorunlarını belirtilen bir telgraf çekildi. Telgrafta yer alan ifadelere göre; 9 Mart 1919 ve 17 Mayıs 1919 tarihleri arasında İngilizler kanalıyla şehre; 300 civarında asker, malzeme ve hayvan nakledilmiş ve bu faaliyetler yürütülürken mahalli idareye hiçbir şekilde haber verilmemiştir. Ayrıca nakledilen bu birliklerin Sivas'a aktarılmasına çalışılmaktadır. Bu hususta IX. Ordu Müfettişliği tarafından İngiliz yetkililere gönderilen yazılar ise cevapsız bırakılmıştır²⁷⁹. 21 Mayıs 1919 tarihinde Erkân-ı Umûmiye Riyaseti'ne çekilen telgrafta; Rum ve Ermeni çetelerin terör

İsmail Hakkı (Ebe) Bey, Emir Subayı Yüzbaşı Ali Şevket (Öndersev) Bey, Karargah Komutanı Yüzbaşı Mustafa Vasfi (Süsoy) Bey, Kurmay Başkanı Emir Subayı ve Müfettişlik Kalem Amiri Üsteğmen Hayati Bey, İaşe Subayı Üsteğmen Abdullah (Kunt) Bey, Kurmay Yardımcısı Kalem Amiri Üsteğmen Arif Hikmet (Gerçekçi) Bey, Müfettişlik 2. Yaveri Teğmen Muzaffer (Kılıç) Bey, Şifre Katibi 1. Sınıf Katip Faik (Aybars) Bey, Şifre Katibi Yardımcısı 4. Sınıf Katip Memduh (Atasev) Bey ve Gemi Kaptanı İsmail Hakkı (Durusu) Bey. (Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, 1. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1987, s.16.)

²⁷⁵ Sarcan, *a.g.e.*, s.79.

²⁷⁶ M. Şakir Ülkütaşır, "Atatürk Samsun ve Havza'da", *Türk Kültürü*, V/49, 1966, ss.31-32.

²⁷⁷ Sarcan, *a.g.e.*, s.79.

²⁷⁸ Arı, *a.g.m.*, s.12.

²⁷⁹ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S: 4 ,Vesika: 68, Komisyon 199b, II, Yıl: 2, Haziran 1953, s. 313.

faaliyetlerini artırdıkları ve itilaf devletlerince desteklendikleri belirtildi²⁸⁰. Ünye ve civarında bir ila iki Ermeni çete vardı²⁸¹.

Rumlar kent genelinde teşkilatlanarak idaresinde Rum Metropoliti Germanos, terör faaliyetlerinin başında ise Samsun Reji Fabrikası Müdürü “*Tokamanidis*”in bulunduğu bir yapı meydana getirmişlerdi²⁸². Germanos, İstanbul’daki Fransız temsilciliğine; şehirdeki Hristiyanların, Müslümanlar tarafından katlettiğine dair abartılı raporlar göndermekteydi. Bunun yanı sıra Samsun’daki Rum nüfusu çoğaltmak amacıyla, Rusya’daki Rumlar Canik’e göç ettiriliyordu²⁸³. 21 Mayıs itibarıyla, kazalarla birlikte şehir genelindeki Rum çeteleri sayısı 40’ı bulmuş vaziyetteydi. Bölgedeki Türk askeri teşekkülü ise bölge asayişini sağlama bakımından yeterli olanaklara sahip değildi. Bölge halkı ise 13 çeteden oluşan ve eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan Müslüman ve Laz çetelerden medet umar hale gelmişti²⁸⁴.

Aynı tarihte, Mustafa Kemal Paşa, hem şehir idaresi hem de bölgedeki asayiş sorunlarına karşı ne derecede tedbirler alındığına dair incelemelerde bulundu²⁸⁵. Samsun’un dağlarından Havza kazasına kadar uzanan mesafede 750 adet silahlı Pontusçu Rum çetesi olduğu tespit edildi²⁸⁶. Mevcut Canik idarecileri de teftiş edildi ve şehir asayişinde meydana gelen bu aksaklıklar karşısında yeterli özveriyi göstermedikleri anlaşıldı. Bunun üzerine 21 Mayıs 1919 tarihinde IX. Ordu Müfettişliği tarafından, şehirdeki mevcut idari zaaflar Dâhiliye Nezaretine bildirildi. Ardından ise Canik Mutasarrıfı İbrahim Ethem Bey’in görevine son verildi. Yerine ise, yeni mutasarrıf ataması yapılmaya kadar III. Kolordu Komutanı Refet (Bele) Bey görevlendirildi²⁸⁷.

Daha sonrasında ise Refet (Bele) Bey’in de etkisiyle göreve, bölgede asayiş sağlayacağı düşünülen Kapancızade Hamid Bey getirildi²⁸⁸. İstanbul ile IX. Ordu Müfettişliği arasında geçen telgraflaşmaların ardından asayiş sağlamaya yönelik faaliyetlere girişildi. Rum çetelerinin faaliyetlerinin önüne geçmek adına, Laz ve Müslüman çeteleriyle iletişime geçildi. Belirli bir ücret karşılığında bölge güvenliğini

²⁸⁰ Kemal Atatürk, *Nutuk*, C: II (1920-1927), Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, ss.626-627.

²⁸¹ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S: 45, Vesika: 1051, Komisyon: 1982, Eylül 1963, ss. 30-31.

²⁸² Atatürk, *Nutuk*, C: II (1920-1927), s.626.

²⁸³ Atatürk, *Nutuk*, C: II (1920-1927), s.627.

²⁸⁴ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S: 45, Vesika: 1051, Komisyon: 1982, Eylül 1963, ss. 30-31.

²⁸⁵ Ülkütaşır, “Atatürk Samsun ve Havza’da”, ss.31-32.

²⁸⁶ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S: 45 Vesika: 1051, Komisyon: 1982, Eylül 1963, ss.30-31.

²⁸⁷ Atatürk, *Nutuk*, C: I (1919-1920), s. 17.

²⁸⁸ Atatürk, *Nutuk*, C: I (1919-1920), s. 17.

temin etmeleri sağlandı. Giresun'da Rumlara karşı direniş gösteren Topal Osman ve diğer çetelerin liderleri ile görüşüldü²⁸⁹.

Mustafa Kemal Paşa, buradaki temaslarının ardından, karargâhını; Amasya, Merzifon, Havza, Ladik ve Vezirköprü'deki asayişsizlik olaylarını incelemek amacıyla Havza kazasına taşıdı²⁹⁰. 25 Mayıs 1919 tarihi itibarıyla Havza'ya ulaşıldı²⁹¹. 26 Mayıs 1919'da Havzalılarından oluşan bir heyetle görüşüldü. Heyete ülkenin işgal edilen bölgeleri hakkında bilgi verildi ve tek çözüm yolunun bölgede milli bir direniş hareketi oluşturmak olduğu aktarıldı. Bunun yanı sıra kazadaki dernekler, cemiyetler²⁹² ve çalışmaları hakkında da geniş çapta bilgi alındı²⁹³. 28-29 Mayıs 1919 tarihinde Havza Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu²⁹⁴.

Cemiyetin ilk yönetim kurulu üyeleri: Mahmut Ağaoğlu Bayram, Belediye Başkanı Cebecioğlu İbrahim, Kadioğlu Hakkı, Zübeyiroğlu Fuat, Sorgu Yargıcı Rıfat ve Saitoğlu İbrahim beylerden oluştu²⁹⁵. Havza'daki milli mücadele teşkilatlanması sadece milli direniş cemiyetlerinin kuruluşuyla sınırlı kalmadı. 30 Mayıs 1919 tarihinde Havza Mustafa Bey Camii'nde milli mücadelenin ilk büyük mitingi düzenlendi. Mitingden sonraki süreçte Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla, halkın can güvenliğini sağlamaya yönelik olarak, Havza silah deposundaki silahların İngilizlerden gizlenerek yöre halkının ev ve dükkânlarına taşınması sağlandı²⁹⁶.

5.2. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE SAMSUN'DA ASAYİŞ VE BELEDİYESİ FAALİYETLERİ

1918 ve 1922 yılları arasında Canik'in mutasarrıflık ve belediye idarelerinde herhangi bir istikrar söz konusu değildi. 1914-1919 yılları arasında Samsun belediye başkanlığı yapan Kansızade Osman Hayri Bey'in ardından göreve Ahmet Efendi

²⁸⁹ "Samsun", *Yurt Ansiklopedisi*, s.6574.

²⁹⁰ Atatürk, *Nutuk*, C: I (1919-1920), ss.17-22; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S: 4, Vesika: 72, Yıl: 2, Haziran 1953;

²⁹¹ Atatürk, *Nutuk*, C: I (1919-1920), s.22; Mustafa Kemal Paşa'yı burada; ilçenin aydınları, önde gelenleri ve askeri birlik karşıladı. Kendisi için Mesudiye Otelinde, beraberinde gelenler için ise Ali Osmanzadeler'in konağında odalar tahsis edildi. (*Samsun İl Yıllığı 1967*, s.355.)

²⁹² Atatürk, *Nutuk*, C: I (1919-1920), ss.17-22; Mustafa Kemal Paşa daha Havza'ya yeni intikal etmiş iken 18 Mayıs 1919 tarihinde Havza Merkez Okulu'nda kurulan ve faaliyetlerini gizli bir şekilde yürüten bir "Redd-i İlhak Cemiyeti" Milli Mücadele adına faaliyetlerine çoktan başlamış bulunuyordu. (*Samsun İl Yıllığı 1967*, s.355.)

²⁹³ Atatürk, *Nutuk*, C: I (1919-1920), ss. 17-22; (Yazarı yok), *Samsun ve İlkadım*, Kervan Kitapçılık, Samsun, 1981, s. 24.

²⁹⁴ Cebecioğlu, "Atatürk Havza'da Neler Yaptı", *Samsun 19 Mayıs Halkevi Dergisi*, S: 7/66, 1944, ss.2-7.

²⁹⁵ *Samsun ve İlkadım*, s. 24.

²⁹⁶ Cebecioğlu, *a.g.m.*, ss.2-7.

(1919) ve Ali Rıza Efendi (1919-1920) getirilse de²⁹⁷ vazifede bulundukları kısa dönemlerde önemli beledi faaliyetler gerçekleştirilemedi. 21 Mayıs 1919 tarihinde, Mutasarrıf İbrahim Ethem Bey'in yerine ise göreve geçmişte mutasarrıflık, valilik ve dâhiliye müsteşarlığı gibi görevlerde bulunan Kapancızade Hamid Bey getirildi²⁹⁸. Onun göreve getirildiği dönemde Samsun Belediye Başkanlığı makamında Ahmet Efendi bulunuyordu.²⁹⁹

Kapancızade Hamid Bey'in görevde kaldığı 1919-1920 yılları arasında bölge idaresi adına en ciddi mesele asayiş sorunuydu. Bu sebeple şehirde beledi faaliyetler yerine ekseriyetle bölge asayişini sağlamaya yönelik tedbirler alındı³⁰⁰. 1919-1920 yılları arasında üç kez belediye başkanı değiştirilmesi ve göreve getirilenlerin bir yıldan az sürelerde vazifede bulunmaları bu yöndeki faaliyetlerin bir göstergesidir.

Mutasarrıf Kapancızade Hamid Bey döneminde (21 Mayıs 1919-1920) ilk iş olarak Rum çetelerinin faaliyetleri engellenmeye çalışıldı. Şehir idaresinde Milli Mücadele yanlısı bir politika izlendi. Bölgedeki idari mekanizmanın sağlamaştırılmasına yönelik kaza idarelerinde teftişlerde bulunuldu. Şehrin muhtelif iki kazasında görevlerini yerine getirmeyen idareciler tespit edildi. Kapancızade, merkezden atanan idarecilerin işlerini yapmadıklarına dair sert eleştirilerde bulundu. Bununla ilgili olarak Dahiliye Nezaretine gönderdiği bir yazıda şunları ifade ediyordu; *"...Hala üç kazanın idaresi Cenab-ı Hakk'a, diğer ikisinin inzibatı da miskin ve aciz kaymakamlara bırakılmış bulunuyor. Bunlar yetmiyormuş gibi, idare ile hiç alakası*

²⁹⁷ Sarısakal, a.g.e., s.320.

²⁹⁸ Kapancızade Hamid Bey, 1 Eylül 1878 Rodos doğumlu Türk politikacıdır. 1900'li yıllardan itibaren İttihatçı kimliğiyle ön plana çıkmış, 1912'den itibaren sırasıyla Tokat, Çanakkale ve Kırklareli Mutasarrıflığı yapmıştır. Daha sonrasında Basra ve Diyarbakır valilikleri de yapmışsa da Diyarbakır'da üyesi olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin askeri politikalarını sert bir şekilde eleştirdiği gerekçesiyle Talat Paşa tarafından görevden alınarak *"Birinci Sınıf Mülkiye Müfettişliği"* getirilmiştir. 30 Ekim 1915 tarihinde *"Heyet-i Teftiş-iye Müdür-i Umumiliği"*, 1918'de ise Batum'da Türk idaresinin kurulmasıyla görevlendirilmiştir. 1919'da Dahiliye Nezareti Müsteşarlığı'nda yapan Hamit Bey, itttihatçı cemiyetlerdeki faaliyetlerine de devam etmiştir. Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa ile görüşen Karakol Cemiyeti üyeleri arasında yer almış, Refet Bele vasıtasıyla kendisine Canik Mutasarrıflığı teklif edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919 tarihinde 9. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a çıkmasının ardından ise bölgede asayiş sağlamaya ve Milli Mücadele hareketi yararına politika izlemek adına Mustafa Kemal kanalıyla ve Dahiliye Nezareti'nin 21 Mayıs 1919 tarihli kararıyla Canik Mutasarrıflığına atanmıştır. (İsmail Akbal, "Milli Mücadele Yıllarında Muhalif ve Bolşevizm Karşıtı Bir Vali: Kapancızade Hamit Bey", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Volume: 29, Issue: 48, 2010, ss.4-5.) 1919 yılı Samsun'u inceleyen bir Amerikan raporunda Mutasarrıf Kapancızade Hamid Bey hakkında; yetkisi içerisinde yer alan konularda Amerikan menfaatlerine yardımcı olmak amacıyla bütün kolaylıkları sağlayan güçlü bir adam şeklinde ifadelerde bulunulmuştur. (Atnur, a.g.m., s.119.)

²⁹⁹ Sarcan, a.g.e., s.79.

³⁰⁰ Halit Eken, "Samsun'da Asayişin Sağlanması Yolunda Mutasarrıf Hamid Bey'in Aldığı Tedbirler", *19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu*, Bildiriler, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Samsun, 1994, ss.33-37.

*olmayan Konya Nüfus Memurunun mühim bir kazamıza kaymakam tayin edildiği bildiriliyor*³⁰¹.”

Bahsi geçen iki kazadan biri Bafra idi. Ağustos 1919 tarihinde kaza idaresi teftiş edildi. Vazifesini yerine getirmeyen idarecilerin görevlerine son verildi. Bölgede etkisini artıran çetecilik faaliyetleri üzerine çalışmalarda bulunuldu. Hem Rum hem de Rumların terör faaliyetlerine yönelik direniş başlatan Türk çeteleriyle temasa geçilmeye çalışıldı. Kayserili Mustafa Çavuş ve idaresindeki 43 neferden oluşan ve Bafra’daki alaydan kaçarak Alaçam’da çetecilik faaliyetlerine başlayan unsurlar etkisiz hale getirildi. Nebiyan Dağı’ndaki çete üyeleriyle de iletişime geçilerek, teslim olmaları hususunda kendilerine mühlet verildi³⁰². Mutasarrıf Kapancızade Hamid Bey’in çabalarıyla Ekim 1919 tarihinde Fatsa’ya intikal edildi ve burada bulunan ve dört kişiden oluşan Türk çeteleri hakkında incelemelerde bulunuldu. Bölgedeki bir depo binası hükümet konağına dönüştürülerek buradaki idari mekanizma canlandırıldı³⁰³.

Anılan yıl içerisinde birtakım imar faaliyetleri de gerçekleştirildi. Mutasarrıflık, yabancılar tarafından bir özel hastane açılmasına yönelik çalışmalara destek verdi. Amiral Bristol, Hamid Bey ile iletişime geçerek şehirde inşa edilecek olan hastane hususunda teminat aldı. Hastanenin yapımında belediyenin tasarrufunda bulunan rıhtım vergileri ve mahalli abonelik işaretlerinden alınan paylardan yararlanıldı. Hastane, Amerikan idareciler ve mahalli yardımcıları tarafından yönetildi. Hastanenin sağlıkçı kadrosu “*Dr. Schafer*” ve iki adet Amerikalı hemşireden mürekkepti. Hamid Bey ve hastanenin muhasebe işlerinden sorumlu olan eski komite üyesi Samsunlu banker Nemlizade aracılığıyla hastane komitesine bir de Türk üye alımına dair görüşmelerde bulunuldu³⁰⁴.

1919 yılı içerisinde belediye başkanlığı makamında Ali Rıza Bey’in bulunduğu dönemde belediye, fakir halka destek olmak amacıyla dökme gazyağının okkasının 60 liranın üstünde bir fiyata satılmasını yasakladı. Dönem itibarıyla gazyağı dağıtılırken belediye bu işi kayıt altına aldığından teneke ile gazyağı alacak durumda olanların

³⁰¹ Kapancızade Hamid Bey, *Defter-i Hatırat*, s.130; Eken, “Mutasarrıf Hamid Ney’in Özel Notlarında..”, s.125.

³⁰² Kapancızade Hamid Bey, *Defter-i Hatırat*, ss.141-143; Eken, “Mutasarrıf Hamid Ney’in Özel Notlarında..”, s.128.

³⁰³ Eken, “Mutasarrıf Hamid Bey’in Özel Notlarında..”, ss.130-132.

³⁰⁴ Atnur, *a.g.m.*, s.118.

dökme gazyağı almasını da yasakladı. Böylece stokçuluğun da önüne geçilmesi hedeflendi³⁰⁵.

1920 yılı itibarıyla Milli Mücadele hareketi ve beraberinde terör faaliyetlerine karşı Türk direnişinin bölgede etkisini artırması, İngiliz temsilciler Yüzbaşı Solter ve Hurst'ü rahatsız ediyordu. Buna yönelik olarak temsilciler, Mutasarrıf Hamid Bey ile bu husus hakkında bir görüşme gerçekleştirdi. İngiliz temsilciler ile Hamid Bey arasında yapılan görüşmede; Samsun'daki Rum tebaanın Türklere karşı kollarlanmaması ve Türk direniş faaliyetlerine on beş gün içerisinde son verilmesi hususunda mutabakata varıldı. Temsilcilerden şehirdeki asayişin sağlanmasına yönelik teminat alındı³⁰⁶. Anılan yıl içerisinde Hamid Bey'in de Samsun'da Milli Mücadele yanlısı bir politika izlediği anlaşıldı ve Osmanlı Hükümeti tarafından görevinden azledildi³⁰⁷. Ancak başta Mustafa Kemal Paşa'nın telkinleri³⁰⁸ ve Refet (Bele) Bey'in İstanbul'daki Karakol Cemiyeti vasıtasıyla azil kararını geri çekirtmeye yönelik faaliyetleri doğrultusunda görevine geri iade edildi. Hamid Bey hatıralarında; görevden alınma kararının iyi ilişkiler kurduğu İngiliz temsilcilerinin İstanbul'daki faaliyetleri doğrultusunda durdurulduğunu aktarmaktadır³⁰⁹.

Hamid Bey, Ocak 1920 tarihine kadar mutasarrıflık görevine devam etti. 22 Ocak 1920 tarihinde ise Dâhiliye Nezareti tarafından Trabzon Valiliği'ne atandı³¹⁰. Boşalan Canik mutasarrıflığı görevine Hacı Hüsnü Bey (1920) getirildi ancak görev süresi uzun olmadı³¹¹. Ardından ise aynı yıl içerisinde İbrahim Ethem Bey ve Cevdet Bey (Şubat 1920-Haziran 1920) göreve getirilse de idari anlamda istikrar sağlanamadı³¹². Bu dönemde Samsun Belediye Başkanlığı makamında da değişiklikler yapıldı. 1919 yılının sonlarına doğru Ali Rıza Bey (1919-1920) ve 1920 yılında Nihat Bey (1920-1921) göreve getirildi³¹³.

22 Ocak 1920 yılı itibarıyla Trabzon valisi olan Hamid Bey, asayiş çalışmaları doğrultusunda, Milli Mücadele faaliyetlerine ters bir politika izlemeye başladı. Onun bu politikaları Canik Mutasarrıflığı'nı da siyasi ve idari alanda etkiledi. Dönem itibarıyla

³⁰⁵ “Belediye Riyasetinden”, *Aks-ı Sadâ*, S: 870, 25 Teşrinisani 1335 (25 Kasım 1919), s.1.

³⁰⁶ İskender Kılıç, *a.g.m.*, s.495.

³⁰⁷ Atatürk, *Nutuk*, C: I (1919-1920), ss.54-55.

³⁰⁸ Atatürk, *Nutuk*, C: I (1919-1920), ss.55-57.

³⁰⁹ Akbal, *a.g.m.*, s.5.

³¹⁰ Akbal, *a.g.m.*, ss.5-8.

³¹¹ Sarcan, *a.g.e.*, s.79.

³¹² Vadala, *a.g.e.*, s.23.

³¹³ Sarcan, *a.g.e.*, s.79.

itilaf devletlerinin İstanbul'daki Mebuslar Meclisi'ni kapatılması üzerine Milli Mücadele kadrosu tarafından Temsil Heyeti oluşturulmuştu. Temsil Heyeti ise bu gelişmeler karşısında yeni bir meclis kurmak üzere Anadolu'nun her yerinde mebus seçimlerinin yapılmasına yönelik seçim çalışmaları gerçekleştirmekteydi. Ancak Hamid Bey'in izlediği politikalar sonucunda Karadeniz bölgesinin muhtelif yerlerindeki seçimlerle birlikte Canik Mutasarrıflığındaki seçimler de geciktirildi. Keza Trabzon'daki seçimler Refet (Bele) Bey, Kazım (Karabekir) Paşa ve Temsil Heyeti'nin çabaları sonucunda ancak Nisan 1920 itibarıyla seçimler tamamlandı³¹⁴.

Bu dönemde Canik Mutasarrıflığı idaresinde; Mutasarrıf Cevdet Bey (Şubat 1920-Haziran 1920) ve Belediye Başkanı Ali Rıza Bey (1919-1920) bulunuyordu. Onların dönemini içerisine alan 1920 yılı itibarıyla; Samsun'da, Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu ve çalışmalarına başladı. Ancak cemiyet faaliyetleri mutasarrıf, belediye başkanı ve Kadı Nevzat Bey tarafından engellenmeye çalışıldı³¹⁵.

Belediye Başkanı Ali Rıza Bey daha da ileri giderek Samsun eşrafı ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerini belediye binasında topladı. Toplantıda TBMM'ye mebus mu yoksa İstanbul adına mümessil mi seçileceği yönünde sorular yöneltti. Ancak o dönem itibarıyla Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucuları bu sorulara tepki gösterdi. Örneğin cemiyetin üyeleri arasında yer alan Ömerzade Hasan (Umur) Bey Müdafaa-i Hukuk adlı eserinde toplantıda yaşananları dile getirmiştir. Eserde belediye binasındaki çoğunluk ve cemiyet üyelerinin TBMM'yi ve Mustafa Kemal Paşa'yı savunduğu yönünde ifadeler bulunmaktadır. Toplantı sırasında Müdafaa-i Hukuk üyelerinden bir şahsın Ali Rıza Bey'e yönelttiği sözler şu şekildedir:

³¹⁴ Akbal, *a.g.m.*, ss.5-8.

³¹⁵ Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Samsun şubesinin kuruluşunun öncüleri: İlerleyen Hacıömerzade Hasan (Umur) Bey, Öğretmen Adil Bey, Boşnakzade Süleyman (Boşank) Bey ve Hayrullahzade Ömer Bey'ler idi. Cemiyetin başkanı Boşnakzade Süleyman Bey idi. Diğer yönetim kurulu üyeleri ise: Ethem Veysi Bey, Nemlizade Şeref Bey, İslambeyzade Faruk Bey, Hayrettin Nadi Bey ve Osman (Tobruk) Bey'den oluştu. Cemiyet, toplantılarını ekseriyetle Boşnakzade Süleyman Bey'in evinde gerçekleştirdi. Gizli toplantılar, merkez şube ile yapılan gizli yazışma ve bildirimler ise Pazar Mahallesi'nde bulunan Şeyh Sadi Tekkesi'nde görüşüldü. Bu görüşmelerde tekke şeyhi Hacı Mehmet Efendi de yer aldı. Toplantıların gizli yürütülmesindeki ana etken başta Samsun'da bulunan İngiliz işgal kuvvetleri ve bu kuvvetler önünde hiçbir engel teşkil etmeyen Canik Mutasarrıfı Cevdet Bey, Belediye Başkanı Ali Rıza Bey ve Kadı Nevzat Bey idi. Bu isimlerin sergilediği olumsuz tutum sebebiyle cemiyet belirli bir süre toplantılarını gizli olarak yürüttü. (Hasan Umur-Adil Pasin, *Samsun'da Müdafaa-i Hukuk*, Tan Matbaası, , İstanbul, 1946, s.ss.9-10.)

“Buradaki ulul ve emir onu milletin ve İslamların haklarını düşmanlarına ezdirenler değil, bilakis kurtarmağa çalışan ve Ankara’da oturan Mustafa Kemal Paşa’dır. Binaenaleyh biz ancak onun emirlerine bağlı kalabiliriz³¹⁶.”

Bölgedeki bazı idarecilerin engellemelerine rağmen cemiyet çalışmalarına hız verdi ve 1 Şubat 1920 tarihinde, Maraş’ın işgalini protesto etmek üzere belediye binası önünde *“Uyanış Mitingi”* düzenlendi³¹⁷. Ancak aynı tarihte Samsun Limanı’na Fransız ve Amerikan torpidoları çıktı. Devamında ise itilaf donanmaları ve Rum tebaa belediye binasını işgal etti³¹⁸. Bölgede tansiyonun artmasının ardından Ankara’nın Samsun Fırka kumandanı Yarbay İsmail Hakkı Bey, Mutasarrıf Cevdet Bey üzerindeki baskısını artırdı. Bunun üzerine ise mutasarrıf ilerleyen süreçte İngiliz istihbaratçısına ait bir kayıkla İstanbul’a kaçtı³¹⁹. Yerine Nafiz Bey getirildi³²⁰

Mutasarrıf Cevdet Bey’in İstanbul’a kaçmasının ardından ondan farklı düşünmeyen belediye başkanı Ali Rıza Bey bölgedeki hizmetlerine devam etti. Bu dönemde (1919-1920) beledî çalışmalara gerekli ehemmiyet verilmedi. Öyle ki içinde bulunulan dönem itibarıyla şehirde ve ülke genelinde olağanüstü durumların yaşanması beledî faaliyetlerin ikinci planda kalmasına sebebiyet vermektedir. Dönem gazetelerine bakıldığında ise yine 1919-1920 yılları arasını kapsayan dönemde hatırı sayılır bir beledî faaliyete değinilmemektedir. Örneğin Piyasa gazetesinin 1 Eylül 1919 tarihli nüshasında kahvehane sahiplerinin düştüğü ekonomik zorluklar hakkında belediyeye dert yandıkları ifade edilmektedir³²¹.

Bölgedeki bazı askeri yöneticilerle ilgili şikayetler de söz konusu idi. Bu durum Mutasarrıf Nafiz Bey tarafından dile getirilmekteydi. Nafiz Bey tarafından 11 Eylül 1920 tarihinde, Ankara’ya gönderilen bir telgrafta XV. Fırka Komutanı Şefik Bey hakkında şikâyet söz konusuydu. Telgrafta yer alan iddialara göre; Fırka komutanı, Samsun’da terör faaliyetlerinde bulunan Rum, Ermeni ve Çerkezlerin takibine engel oluyor ve milli kuvvetlere görev yaptırmıyordu³²². Bu iddia muhtemelen asılsızdı. Çünkü Mutasarrıf Nafiz Bey, şikayetinden bir süre sonra Ekim 1920 tarihinde TBMM

³¹⁶ Umur-Pasin, *a.g.e.*, s.12.

³¹⁷ “Samsun”, *Yurt Ansiklopedisi*, ss.6574-6575.

³¹⁸ Kapancızade Hamit Bey, *Defter-i Hatırat*, s.125; Baki Sarısakal, *Bir Kentin Tarihi Samsun*, C: 1, Samsun Valiliği, Samsun 2002. s.43.

³¹⁹ Sarcan, *a.g.e.*, s.79.

³²⁰ BCA, 30.10.0.0/55.370.1, 11.09.1920.

³²¹ “Belediye Riyasetinin Nazarı Dikkatine”, *Piyasa*, S: 18, 1 Eylül 1335 (1919), s.1.

³²² BCA, 30.10.0.0/55.370.1, 11.09.1920.

kararıyla görevinden el çektirildi³²³. Nafiz Bey'in görevden alınmasıyla mutasarrıflık vekilliğine Ankara Hükümeti'nin talimatı doğrultusunda III. Kolordu Komutanı Yarbay İsmail Hakkı Bey atandı. Onun görev yaptığı sürede Samsun'da mebus seçimleri yapıldı³²⁴. Seçim sonucunda ise; Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Boşnakzade Süleyman (Boşank) Bey, Meclis-i Mebusan IV. Dönem Canik Mebusu Mehmet Emin (Geveci) Bey, Canik Bidayet Mahkemesi Savcısı Ahmet Nafiz (Özalp) Bey, Samsun Ticaret Odası Başkanı Mehmet Şükrü (Fırat) Bey, Ünye Dava Vekili Hasan Fehmi (Çoldur) Bey ve Fatsa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Ahmet Hamdi (Yalman) Bey Canik Mutasarrıflığından mebus seçilerek Ankara'ya gönderildi³²⁵.

Mutasarrıf İbrahim Bey (1920-1921) ve Belediye Başkanı Nihat Bey (1920-1921) döneminde, Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Yarbay İsmail Hakkı Bey vasıtasıyla Samsun'daki asayiş tedbirleri artırıldı. 17 Mayıs 1921 tarihinde Samsun'da bulunan 15. Tümen'in Batı Cephesine kaydırılması üzerine şehirdeki asayiş sağlamak amacıyla Yarbay İsmail Hakkı Bey komutasında 10. Tümen meydana getirildi. Bu tümen marifetiyle Rum çeteleri karşısında ciddi kazanımlar elde edildi. Aynı yıl içerisinde Batı Cephesi'nden yaralanarak dönen 5. Kafkas Tümen Komutanı Albay Cemil Cahit (Toydemir) Bey tümenin başına geçirildi ve Samsun'da bulunan ciddi sayıdaki Pontus çetesi yok edildi³²⁶.

Bölgenin Rum çetelerinden temizlenmesi, şehirdeki beledî faaliyetlerin de yeniden başlamasına vesile oldu. Belediye Başkanı Nihat Bey (1920-1921) döneminde; şehrin sokak aydınlatması iyileştirildi. Sokak fenerleri kaldırıldı ve yerlerine lüks direkleri dikildi³²⁷. Belediye tarafından satın alınan, amyant adı verilen ve yanmaz lif malzemeden oluşan lambalar ise bu direklere yerleştirildi³²⁸. Lambaların gece açılıp sabah kapatılması, eksilen gazyağlarının doldurulması, periyodik bakım ve temizliklerinin yapılması için ise "*Lüks Fenercileri*" istihdam edildi. Bu personelden sorumlu kişi ise "*Fenercibaşı*" oldu³²⁹.

Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin faaliyetleri desteklendi. 30 Ağustos 1921 tarihinde Saathane Meydanı'nda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından büyük bir

³²³ Sarcan, *a.g.e.*, s.79.

³²⁴ Umur-Pasin, *a.g.e.*, s.19.

³²⁵ TBMM Albümü (1920-2010), 2. Baskı, 1.Cilt (1920-1950), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Haziran 2010, s.19.

³²⁶ Sarısakal, *Bir Kentin Tarihi Samsun*, C: 1, s.43.

³²⁷ Sarcan, *a.g.e.*, s.79.

³²⁸ Samsun Belediyesi Meclisi Zabıt Defteri 1922-1923, Karar No: 120.

³²⁹ Samsun Belediyesi Meclisi Zabıt Defteri 1922-1923, Karar No: 23..

Milli Mücadele mitingi düzenlendi. Mitingin ardından ise Ankara Hükümeti'ne bağlılık telgrafi çekildi³³⁰.

Aynı yıl içerisinde Samsun Belediyesi, faaliyetlerine asgari şartlarda devam etti. Nihat Bey döneminde, iskelelerin tamirat işleri üzerinde yoğunlaşıldı. Gaz İskelesi'nin 10 metre uzatılması, Gümrük İskelesi civarına konulacak 8 tonluk bir vinç imali ve Dakik İskelesinin tamirati yapıldı³³¹. 1921-1922 yılları arasında, iskelelerin tamirat işlerinde ciddi aşama kat edilmekle birlikte yeni iskeleler inşa edildi. Samsun merkezde; kıyı kesiminin farklı noktalarında, demir direkler arasında yükselen Gümrük ve Tütün iskeleleri inşa edildi. Bu yıllarda, Gümrük İskelesi 490 foot uzunluğa kavuşturuldu. Gümrük İskelesinin inşasında, demir kazıklar ve taş malzeme kullanıldı. Tütün İskelesi ise 200 foot uzunluğa kavuşturularak, tütün tekeli olarak da kullanılmaya başlandı³³².

Nihat Bey'in ardından belediye başkanlığına Pepelek Hasan Efendi (1921-1922) getirildi. Bu dönemde belediyenin temizlik personeli kadrosu artırıldı ve sokak temizliği faaliyetlerinde ciddi aşama kat edildi. Şehir temizliğinde çöp arabalarının etkinliği artırıldı. Tenzîfat (Temizlik İşleri) Müfettişliği kurularak, temizlik işleri memuru kadrosu yeniden düzenlendi. Sokak ve dükkân temizliği hususunda birtakım düzenlemeler yapıldı. Her ev ve dükkânda çöp kutusu bulundurulması zorunlu hale getirildi. Sokağa çöp atma, pencere ve kapılardan halı silkeleme, çeşme önlerinde çamaşır, kilim vb. eşyalar yıkama ve sokaklara çamaşır asma gibi faaliyetler belediye yasaklarına eklendi³³³. Samsun halkının sağlığını korumaya yönelik olarak, 1922 yılında belediye tarafından kadrolu doktor ve baytar alımı yapıldı. Her türlü salgın hastalığın önüne geçmek adına Samsun'da bir adet Mezbaha kuruldu ve bataklık kurutma çalışmaları gerçekleştirildi³³⁴.

Pepelek Hasan Efendi'nin ardından Kasım 1922 tarihinde Ömer Bey (1922) belediye başkanlığına getirilse de aynı yıl içerisinde görevden ayrıldı. Yerine ise eski XV. Fırka Komutanı Şefik Avni (Özüdoğru) Bey getirildi³³⁵. Onun döneminde ekseriyetle şehir asayişine ehemmiyet verilmekle birlikte, şehrin kanalizasyon sisteminde bazı yenilikler yapıldı. Samsun'un Hükümet Caddesi'nden Mert Irmağı'na

³³⁰ *Ahali*, S: 20, 30 Ağustos 1921, s.2; Sarısakal, *Bir Kentin Tarihi Samsun*, C: 1, ss.44-45.

³³¹ "Belediyede Faaliyet", *Piyasa*, 3 Temmuz 1336 (1920), S: 61, s.1.

³³² Mihail Vasilyeviç Frunze, *Frunze'nin Türkiye Anıları*, Çev. Ahmet Ekeş, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.31.

³³³ "Belediye Riyasetinden", *Ahali*, 27 Teşrinievvel 1921, S: 45, s.1.

³³⁴ Yolalcı, "1922-1923 Yıllarında Samsun Belediyesi'nin Projeleri", s.408.

³³⁵ *Samsun İl Yıllığı 1967*, s. 49.

kadar uzanan ana lağıımı için 4.000 kuruş sarf edilerek 4 adet pik borusu değiştirildi. 18 Ekim 1922 tarihinde ise çalışmalarda sona gelindi³³⁶.

Şefik Avni Bey dönemini (1922-Haziran 1924) içerisine alan yıllar, aynı zamanda Yunanistan ile çetin muharebelerin gerçekleştiği döneme denk gelmekte idi. Yunanlılar Sakarya yenilgisi sonrasında İzmir’de İonya devleti kurma çabalarının yanında bir de İstanbul’u ele geçirmek için diplomatik faaliyetler içerisine girmişti. Hatta Yunanistan’ın bu isteği İtilaf devletleri arasında gerginlik yarattı. Fransa Yunanlıların İstanbul’a girmesi durumunda silah kullanılacağını bildirdi³³⁷. Ancak Yunanistan buna rağmen askeri girişimlerine devam etti. Örneğin Haziran 1922 tarihinde Yunan Donanması, Samsun kıyılarına yaklaştı. Amerikan torpidosu komutanı vasıtasıyla, dönemin Canik Mutasarrıfı Faik Bey’e (1921-1922) Samsun’un bombalanacağı yönünde ultimatoma gönderildi. Buna göre; Samsun şehri askeri bir üs haline geldiğinden, kente çıkarılacak bir heyet vasıtasıyla şehirdeki askeri mühimmat ve silahlar yok edilecekti. Bu bildiriye ise saat 00.00’a kadar yanıt verilmesi istendi. Bunun üzerine Faik Bey ve Fırka Komutanı Cemil Cahit (Toydemir) Bey, Ankara ile temasa geçti ve ultimatoma ret yanıtı verildi. Bu cevap üzerine, 8 Haziran 1922 tarihinde ve saat 15.00’te Samsun, üç saat sürecek bir bombardımana maruz kaldı³³⁸.

Samsun ise Kadıköy tepelerindeki askeri birlikler ile fırkanın küçük bataryası marifetiyle, Yunan zırhlısına karşı ateşte bulundu. Bu savunma sonucunda; Samsun’da bulunan askeri birlikler tarafından; Yunan zırhlısı Averoff, 1000 kişilik Anglo-Hint müfrezesi ve Fransız Jandarma birlikleri bertaraf edildi³³⁹. Bunun üzerine, Yunan tarafı bombardımanı keserek, Samsun kıyılarını terk etmek durumunda kaldı³⁴⁰.

Bombardımanın ardından üç asker şehit düştü. Üç asker ise yaralandı. Samsun’un merkez kıyı kesiminde bulunan çok sayıda bina, iskele ve işyerinde büyük maddi hasarlar oluştu. Hükümet Konağı’nın kuzeydoğu kısmı, Reji dairesi ve Frenk Kilisesi civarındaki muhtelif binalar, Amerika Kumpanyasına ait tütün deposu, Yolcu İskelesi’nin muhtelif kısımları, Unkapı’nda bulunan muhtelif ticarethaneler, Ermeni

³³⁶ Yolalıcı, 1922-1923 Yıllarında Samsun Belediyesi’nin Projeleri, s.416.

³³⁷ Feyza Kurnaz Şahin, “Büyük Taarruz’un Kazanılmasının İngiliz Prestij Faktörüne Etkileri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Büyük Taarruz Özel Sayısı, s.113.

³³⁸ Mesut Çapa, *Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun’da Milli Mücadele*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1993, s.51.,

³³⁹ Vadala, a.g.e., ss.24-25.

³⁴⁰ Çapa, a.g.e., s.51 Samsun Belediyesi ise Başkan *Yelkencizade Şükrü Bey Döneminde (1 Mart 1927-9 Eylül 1928)* şirkete bir tebligat mektubu göndererek çatının tamir edilmesini sağlamıştır. (“Gazhane Binası”, *Samsun*, S: 118, 24 Mayıs 1927, s.1.)

Yetim Yurdu, Ermeni Kilisesi'nin bir kısmı, XV. Fırkanın erzak deposu, Gazhane, kıyı kesiminde bulunan çok sayıda ev ve işyeri de bu bombardımandan etkilendi³⁴¹. Bombardımanın ardından belediye, Gazhane binasını ihale yoluyla bir Alman şirketine verdi³⁴².

Bombardıman sonrasında Cemil Cahit Bey, Batı Cephesi emrine verildi. Yerine ise Piyade Albay Trabzonlu Veysel Bey getirildi. Bu dönemde Samsun Umumi Pontus Teşkilatı üyeleri yakalandı. Albay Veysel Bey'in de aynı yıl içerisinde Batı Cephesi'ne atanmasının ardından komutanlığa Kurmay Albay Mustafa Bey getirildi. Mustafa Bey komutasında Nebiyan, Bafra, Dazlı ve Tokat civarındaki Rum çeteleri yok edildi. Çarşamba ve Ünye bölgesindeki Rum ve Ermeni çeteleri ise 10. Tümen Tugay Komutanı Kurmay Yarbay Zühtü Bey'in komutasında bozguna uğratıldı. 30 Ağustos 1922 tarihinde ise Milli Mücadele'nin Türk zaferiyle sonuçlanmasının ardından Samsun genelinde asayiş tam anlamıyla sağlanmış oldu³⁴³.

³⁴¹ Sarısakal, *Bir Kentin Tarihi Samsun*, C: 1, ss.48-49.

³⁴² 1927 yılına kadar Gazhane binasının bombardıman sonucunda hasar gören çatısı herhangi bir tamirat işlemine tabi tutulmadı. Samsun Belediyesi ise Başkan *Yelkencizade Şükrü Bey Döneminde (1 Mart 1927-9 Eylül 1928)* şirkete bir tebligat mektubu göndererek çatının tamir edilmesini sağlamıştır. ("Gazhane", *Samsun*, S: 118, 24 Mayıs 1927, s.1.)

³⁴³ Sarısakal, *Bir Kentin Tarihi Samsun*, C: 1, ss.48-50.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE SAMSUN BELEDİYESİ

1. 1923-1930'DA BELEDİYECİLİK İLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER

Belediye; beldenin ve belde sakinlerinin yerel nitelikteki ortak ihtiyaçlarını yerine getirmekle yükümlü, idari bir tüzel kişiliktir. Belediyenin tanımı 1580 sayılı kanunda şu şekilde yapılmıştır: “*Belediye; beldenin ve belde sakinlerinin mahalli mahiyette müşterek ve medeni ihtiyaçlarını tanzim ve tesfiye ile mükellef hükmi bir şahsiyettir*³⁴⁴.”

Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte belediyelerin idari işleyişleri ve faaliyetleri gibi hususlarda birtakım kanuni düzenlemelere gidildi. Böylelikle büyük şehirlerin yanı sıra Anadolu’da bulunan tüm belediyelerin yerel yönetim mekanizmasında etkin bir faaliyet içinde olmaları amaçlandı. Cumhuriyetin belediyecilik anlayışı 1930 yılında çıkarılan 1580 Sayılı Belediye Kanunu ile ortaya koyuldu³⁴⁵. Ancak Cumhuriyet döneminin belediyecilik anlayışının temelleri 1921 yılından itibaren yürürlüğe giren düzenlemelere dayanıyordu.

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyeti yönetim şekli olarak resmen kabul eden Türkiye, anılan yıl itibarıyla Osmanlı Devleti’nden 421 adet belediye idaresi devralmış bulunuyordu. Ancak çoğu belediye teşkilatı yeni bir düzenlemeye muhtaçtı. Bu durum ise doğal olarak devleti, yerel yönetimlerin idare şartlarında birtakım düzenlemeler yapmaya itti³⁴⁶. Bu doğrultuda 1921 yılında çıkarılan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu temel teşkil etmekteydi. Anılan kanun ile güçler birliği ilkesi kabul edildi ve meclis hükümeti sistemi benimsendi. Böylelikle devlet idaresi adına TBMM’ye ciddi bir yetki alanı oluşturuldu. Tüm güçlerin TBMM’de toplanması ise mahalli idarelerde yerinden yönetim anlayışının önem kazanmasını sağladı³⁴⁷.

Bilahare Cumhuriyet ile birlikte, şehirlerdeki nüfus artış hızı yerel idareler adına bir dizi kararlar alınmasını gerektirdi. Cumhuriyet dönemi belediyeciliği ve belediyeleri

³⁴⁴ T.C. Resmi Gazete, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmi Gazete Sayısı: 1471, 14 Nisan 1930, s.8821.

³⁴⁵ T.C. Resmi Gazete, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmi Gazete Sayısı: 1471, 14 Nisan 1930, s.8821.

³⁴⁶ Tekeli ve Ortaylı, a.g.e. , s.25.

³⁴⁷ N. Tortop- B. Aykaç, H. Yayman- M. Akif Özer, *Mahalli İdareler*, 3. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2014, s.79.

adına çıkarılan önemli kanunların çoğu, 1923 yılında Ankara'nın başkent ilan edilmesinin ardından çıkarıldı. 16 Şubat 1924 tarih ve 417 sayılı Ankara Şehremaneti Kanunu ile; bölgede oluşturulacak güçlü bir belediye teşkilatının temelleri atıldı. Bu durum aynı zamanda güçlendirilecek olan yerel yönetim sisteminin de ilk deneyimiydi³⁴⁸.

1924 yılında 423 sayılı Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu çıkarıldı. Bu kanunla birlikte devlet idaresi, belediyeleri mali açıdan güçlendirilmeye ve belediyelerin mali hesaplarını düzenlenmeye başladı. Belediyelere birtakım yerel vergiler aktarıldı ve belediye bütçelerinin bu vergilerle çeşitli faaliyetlerde bulunabilecek kuvvete kavuşturulması hedeflendi³⁴⁹.

18 Mart 1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu doğrultusunda, yasal düzenlemelerde belediye idarelerinin kurulması adına gerekli şartlara açıklık getirildi. Buna göre nüfusu 2000'den fazla olan yerleşim yerleri belediye olarak kabul edildi ve buralarda birer belediye teşkilatı kurulması kararı alındı³⁵⁰. 744 Sayılı Kanun ile belediye sınırlarının nasıl belirleneceği konusuna açıklık getirildi³⁵¹.

16 Nisan 1924 tarihinde ise belediyelerin şehir esnafı ve ticareti üzerindeki etkisini artırmaya yönelik olarak, 486 sayılı Umur-u Belediyeye Muteallik Ahkâm-ı Cezaiye Kanunu çıkarıldı. Bu kanun doğrultusunda belediyelerin şehir esnafı üzerindeki kontrol ve denetimi artırıldı. Bunun yanında belediyelere cezai işlem uygulama yetkisi verildi. Buna göre; belediye ve belediye encümeni, Türk Ceza Kanunu'nun 536, 538, 553, 557 ve 559. maddelerinde yer alan cezaların uygulayıcısı olarak yetkilendirildi³⁵².

Belediyelerin mali alandaki sorumluluklarını ve hesaplarını düzenlemek adına ise 1924 yılı içerisinde Dâhiliye Vekâleti, Umumi Mahalliyeye-i Vilayet Müdüriyeti, Usulü Muhasebe-i Belediye Talimatnamesi çıkardı³⁵³.

22 Nisan 1925 tarihinde, I. Dünya Savaşı'nda yanan ve büyük ölçüde hasara uğrayan Batı Anadolu şehirlerinde yeniden imar hareketine girişmek amacıyla 642 Sayılı Kanun çıkarıldı. Bu kanun doğrultusunda; 150'den fazla binası yanan belediyeler

³⁴⁸ Veysel Atasoy, *Türkiye 'de Mahalli İdarelerin Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992, ss.52-53; İlgili kanun hakkında detaylı bilgi için bkz. *T.C. Resmi Gazete*, Ankara Şehr-i Emâneti Kânunu, Karar No: 417, Resmi Gazete Sayısı: 62, 05.03.1924.

³⁴⁹ Tümerkan, *a.g.e.*, s.68.

³⁵⁰ *Düstur*, Tertip: 3, C: 5, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1948.s.336.

³⁵¹ Tekeli-Ortaylı, *a.g.e.*, s.34.

³⁵² *Düstur*, Tertip: 3, C: 5, s.427.

³⁵³ Tekeli-Ortaylı, *a.g.e.*, s.25.

yeni bir şehir planı hazırlamakla görevlendirildi. Yangının gerçekleştiği alanlar tarla sayılarak yangın bölgesinde arsası olan vatandaşlara belediye tarafından kurulacak bir komisyon marifetiyle, arsayla aynı değerde senet (bono) verilmesi kararlaştırıldı. Belediyelerin hazırlayacağı yeni planlarda, boşta bulunan bu arsaların belediyeler tarafından açık artırma usulüyle satılması kararı alındı. Bu kanunun çıkarılma sürecinde 1882 tarihli Ebniye (Yapılar) Kanunu'nun 20, 21, 22, 23, 24 ve 25. maddeleri değiştirildi³⁵⁴.

10 Mayıs 1926 tarihinde çıkarılan 831 sayılı Sular Kanunu ile birlikte şehre temiz içme suyu getirme görevi belediyelere verildi. Bu kanun doğrultusunda belediyeler sulara ait idare ve kamulaştırma hakkını elde etti.³⁵⁵ İlhan Tekeli'ye göre; bu kanun ile birlikte belediye sınırları içerisinde yer alan içme sularının imtiyazlarını elinde bulunduran her türlü özel, tüzel ve vakıfların etkisi kırılmak istenmiştir.³⁵⁶

Bu dönemde salgın hastalıkların yaygın olması bazı yasal düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılıyordu. Bu meyanda 13 Mayıs 1926 tarihinde çıkarılan 839 Sayılı Kanun ile birlikte, Sıtma hastalığı ile mücadelenin bir gerekliliği olan; bataklık kurutma ve sivrisineklerin üreme alanlarının kontrol altına alınması gibi çalışmalar belediyeler tarafından uygulanmaya başlandı³⁵⁷.

Milli mücadele sonrasında şehirlerin imar ve iskâna ihtiyacı vardı. Savaşlar bütün ülkeyi harap etmişti. Şehirleşmenin planlı olarak ilerlemesi için imar faaliyetlerine hız verildi. Bu anlamda 22 Mayıs 1926 tarih ve 844 Sayılı Kanun ile Ankara'da Emlak ve Eytam Bankası'nın kurulması kararı alındı. Banka kuruluşunun ardından kredi ve fon bakımından ciddi bir meblağ bölgenin imar çalışmalarına harcandı³⁵⁸.

Hükümet 3 Mayıs 1928 tarih ve 1234 sayılı "Hayvanların Sağlık Zabıtası Hakkında Kanun" çıkardı. Söz konusu kanun 14 Mayıs 1928'de 888 sayılı Resmi Gazetede yayımlandı. Kanun üç kısım, fasıl ve 70 maddeden oluşuyordu. Bu kanunla birlikte belediyelere mezbaha çevresinde hayvan pazarları açma yetkisi verildi. Bunun yanında belediye veteriner kliniklerine; şehir sınırları içinde yer alan bölgelerde yaşayan

³⁵⁴ TBMM ZC, Devre: 2, C: 3, 22.03.1926, s.458.

³⁵⁵ TBMM ZC, Devre: 2, C: 25, 10.05.1926, s.689.

³⁵⁶ İlhan Tekeli, *Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s.40.

³⁵⁷ Fatih Tuğluoğlu, "Türkiye'de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)", *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, S:32, C: 4, 2008, ss.353-355.

³⁵⁸ Tekeli, *a.g.e.*, s.45.

hayvanların muayenelerini yapma, kuduz hastalığına karşı tedbirler alma, ahırları dezenfekte etme, mezbahalara getirilen ve kesime tabi tutulan hayvanların denetimini yapma görevleri verildi³⁵⁹.

Türkiye Cumhuriyeti, belirtilen yasal düzenlemeleri 1923-1930 yılları arasında uygulamaya çalıştı. Uygulama sahası bulan şehirlerden biri de; klasik Osmanlı döneminde Sivas'a, daha sonrasında Trabzon'a bağlı olan Canik Sancağı, Tanzimat döneminin ardından yarı özerk bir statüye kavuşan Canik Mutasarrıflığı, II. Meşrutiyet döneminin ardından bağımsız bir mutasarrıflık olan Müstakil Canik Mutasarrıflığı ve Cumhuriyet ile birlikte ise vilayet olan Samsun oldu³⁶⁰.

2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE SAMSUN'DA İDARİ YAPI (1923-1929)

Cumhuriyet'in 1923 yılında ilan edildiği dönemde Canik Mutasarrıflığı, idari bakımdan müstakil mutasarrıflık şeklinde yönetiliyordu. Cumhuriyet ile birlikte 1925 yılında idari taksimatta yapılan değişiklikler neticesinde kent vilayet statüsüne getirildi³⁶¹. Bu dönemde Canik Mutasarrıfı Osman Bey idi. Vilayet halini alan şehrin resmi adı "Samsun" oldu. Önceden Canik Sancağı sınırları içerisinde bulunan; Ünye ve Fatsa kazaları Ordu vilayetine bağlandı³⁶². Amasya'ya bağlı bulunan; Havza, Lâdik ve Vezirköprü kazaları Samsun vilayetine katıldı³⁶³.İlerleyen tarihlerde mutasarrıflık sınırları daha da genişletildi. 1928 yılı itibarıyla, vilayet merkezi olan Samsun ile birlikte, Bafra, Çarşamba, Terme, Lâdik, Vezirköprü ve Havza Samsun'un kazalarını oluşturdu. Samsun merkez kazası bünyesindeki köy sayısı 218'e yükseldi. Bafra 205, Terme 56, Çarşamba 256, Havza 121, Vezirköprü 123 ve Lâdik 58 adet köye sahip oldu³⁶⁴.

1923-1930 yılları arasında şehrin nüfusunda da önemli derecede artış yaşandı. 1925-1926 Türkiye Cumhuriyeti Devleti Salnamesinde vilayetin toplam nüfusu 174.250 olarak açıklandı³⁶⁵. 1927 yılında yapılan genel nüfus sayımında, erkeklerin yanı sıra kadınlar da sayıldı. Böylelikle Türkiye genelindeki gerçek nüfus saptanmış oldu. Bu

³⁵⁹ TC Resmi Gazete, Hayvanların Sağlık Zabıtası Hakkında Kanun, Kanun No:1234, Resmi Gazete Sayı:888, 14 Mayıs 1928, s. 5123-5132; Anonim, *Veteriner Kanunları ve Hayvanların Sağlık Zabıtası Kanunu*, Tarım Bakanlığı Neşriyat Müdürlüğü, Tan Matbaası, İstanbul, 1950, ss.26-27.

³⁶⁰ *Samsun İl Yıllığı 1967*, s.66.

³⁶¹ *Samsun İl Yıllığı 1967*, s.66.

³⁶² *Samsun İl Yıllığı 1967*, s.66.

³⁶³ Sarcan, a.g.e., s..96.

³⁶⁴ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı*, Matbuat Umum Müdürlüğü 1928-1929, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929, 560.

³⁶⁵ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1925-1926)*, Matbaa-i Amire Müdüriyeti, İstanbul, 1926, s.564.

sayım doğrultusunda şehrin kazalarla birlikte toplam nüfusu 260.868 olarak açıklandı³⁶⁶. Nüfusun büyük bir bölümünü kırsalda yaşayanlar oluşturuyordu. Şehir genelinde nüfusun en yoğun olduğu bölge; idari, ticari ve sosyal hayatın merkezi konumunda olan Samsun merkez kaza oldu. Şehrin; Bafra, Çarşamba ve Vezirköprü kazalarında kadın nüfusu erkek nüfusunun üzerinde seyretti. Kırsaldaki nüfus oranlarına bakıldığında ise kadın nüfusunun erkek nüfusundan 1.000 ila 3.000 civarında fazla olduğu gözlemlenmekteydi. Özellikle XIX. yüzyılı savaşlarla geçirmiş bir toplumda ciddi oranda erkek nüfusun hayatını kaybettiği göz önünde bulundurulursa bu durum gayet tabiidir. 1923-1924 yıllarında Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan karşılıklı nüfus değiş tokuşunu öngören anlaşma sonucunda Samsun’a gelen mübâdiller de şehrin nüfusunu artırdı³⁶⁷. Esasen Cumhuriyet’in ilanına kadarki süreçte özellikle şehir merkezinde önemli sayıda gayrimüslim nüfus da yaşamaktaydı. Örneğin XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla; 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile birlikte şehirde gerçekleşen iç ve dış göçler dâhilinde 1911 yılı itibarıyla şehrin %47’si gayrimüslimlerden oluşuyordu. Bu gayrimüslim nüfusun büyük bir çoğunluğunu da Osmanlı’nın eski dönemlerinden beri şehirde bulunan Rumlar oluşturuyordu. Bu gayrimüslimlerin ise büyük bir çoğunluğu ticaretin en yoğun olduğu Samsun merkez kazada ikamet ediyordu³⁶⁸. 1923’te Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan mübadele anlaşması ile 1927 yılına kadar yaşanan göçlerle Samsun merkezde nüfusun sadece %5’i Samsun doğumlulardan oluştu³⁶⁹.

Tablo 4. 1927 Nüfus Sayımı Samsun Verileri

Kazalar	Kaza Merkezleri			Köyler			Toplam		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Samsun	17.507	12.826	30.333	21.447	23.897	45.344	38.954	36.723	75.677
Bafra	4.123	4.059	8.182	18.106	19.570	37.576	22.229	23.529	45.758
Havza	1.740	1.534	3.274	16.302	18.588	34.890	18.051	20.112	38.163
Terme	1.111	954	2.065	8.759	10.511	19.270	9.870	11.465	21.335
Çarşamba	2.892	3.273	6.165	17.947	20.916	38.863	20.839	24.189	45.028
Vezirköprü	2.542	2.898	5.440	13.399	16.068	29.467	15.941	18.966	34.907
Toplam	29.924	25.534	55.459	95.960	109.450	205.410	125.884	134.984	260.868

Kaynak: *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı*, Matbuat Umum Müdürlüğü 1928-1929 s.561.

³⁶⁶ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı*, Matbuat Umum Müdürlüğü 1928-1929, s.561.

³⁶⁷ Nedim İpek, “Canik Sancağı’nın Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C: 10, S: 1, 1991, s.160.

³⁶⁸ İpek, “Kuruluşundan 19 Mayıs 1991’ine Samsun”, ss.86-89.

³⁶⁹ Ercüment Kuran, “Cumhuriyet Döneminde Samsun’un Ekonomik Sosyal ve Kültürel Gelişmesi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C:7, S:1, Samsun, 1992, s.122.

Bu tabloya göre 1927'deki nüfus sayımı verilerinde; Samsun merkez kazası nüfusu köyler hariç tutulduğunda 30.333'tür. Köyler hariç merkez nüfusunun %43'ü kadınlardan oluşurken %57'si erkek nüfusa aitti. Muhtemelen burada şehrin ticaret merkezi halini alan Samsun merkez kazada o yıllar itibarıyla ticari faaliyetlerini devam ettiren ticari ve idari kuruluşlardaki gayrimüslim erkek nüfusunu da göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Merkez kazanın köylerinde %47 erkek, %53 oranında ise kadın nüfus yaşamaktaydı. Bu oran 1927 yılı verileri göz önüne alındığında merkezde özellikle kadın nüfusunun köylerde çoğunlukta olduğunu, erkek nüfusun ise merkezde daha fazla olduğunu göstermektedir. Bunun sebebi muhtemelen şehir merkezinde birçok kamu kuruluşunun bulunduğunu ve erkeklerin iş hayatında kadınlara nazaran çoğunlukta olduğunu ifade etmektedir. Şehrin önemli kazalarından birisi olan Bafra kazasının merkezinde bulunan kadın-erkek nüfusu birbirine çok yakın olmakla birlikte köy nüfusu ile birlikte; erkeklerde %48,5 kadınlarda ise %51,5'lik bir oran karşımıza çıkmaktadır. Havza'nın merkezinde erkek nüfus oranı %53 iken kadın oranı %47 olarak tespit edilmiştir. Ancak anılan kazanın köyleri ile birlikte toplamda %47 erkek, %53 ise kadın nüfusu görülmektedir. Terme'de ise merkez nüfusunda erkek oranının daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Terme'nin merkezinde erkek nüfus %54 iken kadın sayısı ise %46'dır. Ancak köylerdeki nüfus oranı da göz önünde bulundurulduğunda toplamda; %46 erkek ve %54 kadın nüfusunun bulunduğu görülmektedir. Çarşamba kazasına bakılacak olunursa burada da kadın sayısı %53 ve erkek nüfusu ise %47 olarak tespit edilmiştir. Çarşamba'nın köyleri de göz önünde bulundurulduğunda toplam erkek nüfusu %46, kadın nüfusu ise %54'tür. Vezirköprü kazasında da durum farklı değildir burada erkek sayısı %47 iken kadın sayısının genel nüfusa oranı %53 olarak kaydedilmiştir. Vezirköprü'nün köy nüfusu da göz önünde bulundurulduğunda; toplam erkek nüfus oranı %46, kadın oranı ise %54 olarak saptanmaktadır.

1927 yılı nüfus sayımına bakıldığında Samsun geneli toplam nüfus oranı; %48 erkek, %52 kadın olarak tespit edilmiştir. Muhtemelen gerek I. Dünya Savaşı sonucunda ülke genelinde eriyen erkek nüfusla birlikte kadın nüfus oranının erkeklerle kıyasla fazla olması Samsun'a da aynı şekilde yansımıştır. Samsun ve kazalarının merkezlerindeki erkek nüfusu ekseriyetle kadın nüfusunun üzerinde seyretmiş, köylerde ise nüfus çoğunluğu daima kadınlarda olmuştur. Cumhuriyet dönemi ile birlikte gerçekleştirilmeye çalışılan sanayileşme faaliyetleri erkek nüfusu şehir merkezine ya da

kaza merkezlerine çekmiştir. Bu dönemde şehrin merkez kaza nüfusu belediye seçimlerinde ve çalışmalarında belirleyici etken olmuştur.

Samsun Belediyesi de idari ve beledî faaliyetlerini doğal olarak şehir nüfusunun en yoğun olduğu Samsun merkez kazada yoğunlaştırdı. Ancak diğer kazalarda girişilecek belediyecilik faaliyetleri de ihmâl edilmedi.

3. 1923-1930'DA SAMSUN BELEDİYE BAŞKANLARI VE VALİLERİ

Belediye, 1923-1930 yılları arasını ihtiva eden dönemde 11 kez belediye başkanı, 5 kez de vali değiştirdi ve bir dizi belediye faaliyete girdi. Bu faaliyetlere değinmeden önce Samsun idaresinde bulunan belediye başkanı ve valilerin isimlerini ve görev sürelerini belirtmek çalışmanın kronolojisi ve dönemlendirmesi açısından faydalı olacaktır.

Tablo 5. 1923-1930 Samsun Belediye Başkanları

Belediye Başkanları	Görev Başlangıç Tarihi	Görev Bitiş Tarihi
Şefik Avni Bey(Özüdoğru) Bey	16 Mayıs 1922	1 Haziran 1924
Boşnakzade Ahmet Resai Bey	1 Haziran 1924	1 Mart 1925
Şefik Avni Bey (2. kez)	1 Mart 1925	Haziran 1925
İbrahim Veysi Bey	Haziran 1925	Ağustos 1925
Ömer Niyazi (Karataş) Bey	Ağustos 1925	Kasım 1925
Çubukçuzade Mehmet Suphi Bey	Kasım 1925	1 Mart 1927
Yelkencizade Şükrü Bey	1 Mart 1927	9 Eylül 1928
Hacızade Rüstem Bey	24 Haziran 1928	9 Eylül 1928
Rahmi (Taşhan) Bey	9 Eylül 1928	1 Mart 1929
Hacı Hüseyinzade Baha Bey	1 Mart 1929	10 Nisan 1929
Dr. Faik (Öz) Bey	10 Nisan 1929	20 Ekim 1930

Kaynak: *Samsun İl Yıllığı 1967*, s. 49.

1922 yılında TBMM tarafından yapılan bir düzenleme ile belediye başkanının; belediye meclisi üyeleri tarafından; meclis içinden ya da dışından, iki yıllık bir süreyle seçilmesi kararı alınmıştı³⁷⁰ Ancak seçilen kişinin başkanlığı, il merkezi olmayan yerlerde valilik onayı, il merkezi olan yerlerde ise Dahiliye Vekaleti'nin önerisi ve Cumhurbaşkanı kararı ile kesinlik kazanıyordu. Belediye başkanlığının onaylanmaması durumunda ise seçim yeniden yapılıyordu³⁷¹. Buna yönelik olarak 1923-1930 yılları arasında Samsun'da belediye başkanlığı makamında 11 kez değişikliğe gidildi. Örneğin Afyonkarahisar'da anılan yıl aralıklarında sadece bir kez belediye başkanı değişikliği

³⁷⁰ Tarkan Oktay, "1920-2020 Döneminde Türkiye'de Belediyelerin Gelişimi", *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, C: 5, S: 2, Yıl 2020, s.175

³⁷¹ Oktay, *a.g.m.*, 179-180.

yapıldı (Saraçzade Halil Ağa (1923-1929))³⁷². Yine aynı yıl aralıklarında Aydın Belediyesi'nde yaşanan belediye başkanı değişikliği sayısı üç idi³⁷³. Bu örneklerin artırılabilceği de göz önünde bulundurulursa, o dönemler itibarıyla Samsun Belediyesi'nin idari mekanizmasında ve faaliyetlerinde bir istikrarsızlık yaşandığı gayet tabidir. Araştırmamızın ilerleyen safhalarında da değinileceği üzere Samsun'da önemli beledî faaliyetlerde bulunulsa da, özellikle 1925-1926 yılları arasında yaşanan sık belediye başkanı değişikliği aynı şekilde belediye faaliyetlerinin de sınırlı kalmasına sebebiyet vermiştir.

1923 yılına gelindiğinde Samsun şehri, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemini atlatmış, hem idari hem de içtimai bakımdan hasarlı ve yorucu bir süreci geride bırakmıştı. Cumhuriyet'in ilanı, ülke olarak bağımsızlığın elde edilmesi ve asayiş sorunlarının büyük ölçüde halledilmesi Samsun'da beledî faaliyetlerin yeniden işlerlik kazanmasını sağladı. Bu süreçte şehrin yeni belediye başkanlığı çerçevesinde gelişimine gayret edildi.

Göreve getirilen belediye başkanlarının görev sürelerinin çok kısa olması münasebetiyle sık sık vekâlet etme usulüne başvuruldu. Önceden de belirtildiği üzere 1 Haziran 1924 tarihinde Şefik Avni Bey'in rahatsızlığından dolayı Boşnakzade Ahmet Resai Bey, 13 Haziran 1926'da Çubukçu zade Mehmet Suphi Bey'in yerine Hacı Nafiz zade İhsan Bey, 1 Haziran 1928'de ise Hacızade Rüstem Bey'in yerine Kavalalı Mehmet Ali Bey vekâleten belediye başkanlığı yapan isimler oldular³⁷⁴. Bu dönemde belediye hizmetlerine valilikler de dahil olmakta idi. Valilerin şehrin yol ve imar faaliyetlerinde çabaları olduğu görüldü. Bu nedenle valilerin şehrin beledi hizmetlerine katkıları belediye başkanlarından aşağı değildi. Bu süreçte 1923'ten 1930 yılına kadar beş ayrı isim Samsun Valiliği yaptı. Ancak bu isimlerin de görev süreleri çok kısa idi. Valiler arasında özellikle Kazım (İnanç) Paşa döneminden itibaren şehrin idari ve beledi faaliyetler bakımından gelişmesi hızlandı. Onun döneminde birçok imar ve yol yapım-onarım faaliyetlerine girişildi ve belediyeyle ortak hareket edildi.

³⁷² İrfan Ünver Nasrattınoğlu, Mehmet Sarlık, *Cumhuriyetimizin Kuruluş Yıldönümünde Cumhuriyet Dönemi Afyonkarahisar Milletvekilleri, Senatörler, Temsilciler Meclisi, Kurucu Meclis Üyeleri, Belediye Başkanları ve Valiler*, Afyonkarahisar Belediyesi, Afyonkarahisar, 1998, s.129.

³⁷³ <https://aydin.bel.tr/mobil/detail/4522/belediye-tarihcesi> "Belediye Tarihçesi" (Erişim Tarihi: 7.12.2022)

³⁷⁴ *Samsun İl Yıllığı 1967*, s.49.

Tablo 6. 1923-1930 Samsun Valileri

Valiler	Göreve Başlama Tarihi	Görevden Ayrılma Tarihi
Sezai Bey	1923	1923
Faik Bey ³⁷⁵	1923	1924
Osman Bey ³⁷⁶	1924	1924
Fahri Bey	1924	1925
Ferik Kazım (İnanç) Paşa	1926	1930

Kaynak: Vadala, *a.g.e.*, s.23, Sarcan, *a.g.e.*, s.98.

4. CUMHURİYET DÖNEMİNDE SAMSUN'UN İLK YAPILARI VE KURUMLARI

Cumhuriyet'in ilanının ardından ilk on yıllık süre zarfında Samsun'da ekseriyetle kamu kuruluşları, sağlık ve eğitim kurumlarının inşası adına önemli çalışmalar yapıldı. Özellikle Emrâz-ı Zühreviye Hastanesinin yapılması, Memleket Hastanesi'nin koşullarının iyileştirilmesi, merkezde ve merkeze uzak kazalarda eğitim kurumlarının oluşturulması önemliydi. Bunun yanı sıra; Gazi Kütüphanesi, Kazım Paşa Sineması ve Vilayet Matbaasının oluşturulması şehirde kültürel alanda da birtakım faaliyetlere girişildiğinin bir göstergesiydi.

Tablo 7. Cumhuriyet'in İlk 10 Yılında Samsun'da İnşa Edilen Yapılar

Onur Anıtı (1932)	Öğretmen Evleri (7 adet)
Nafia Garajı	Memleket Hastanesi intaniye pavyonu (1929)
Vali Konağı	Memleket Hastanesi hizmet pavyonu (1932)
Gazi Kütüphanesi (1929-1930)	Memleket Hastanesi röntgen pavyonu 1932)
Samsun Gazi Mektebi (1928)	Emrazı Zühreviye Hastanesi
Samsun İnönü Mektebi	Bafra Dispanseri
Vezirköprü Gazi Mektebi	Kazım Paşa Sineması
Havza İstiklal Mektebi	Vilayet Matbaası

Kaynak: 1923-1933 10. Cumhuriyette Samsun, ss.27-28.

Bu yapıların dışında Cumhuriyet'in ilk yılları itibarıyla Samsun'da sıhhi, eğitim, sosyal ve adli kurumlar da meydana getirildi. 1923 yılında Samsun Barosu kuruldu³⁷⁷. Bunu 22 Mart 1925 tarihinde Türk Hava Kurumu'nun Samsun şubesinin açılması izledi. Kurumun ilk başkanı Nazım (Tıkıroğlu) Bey oldu. 10 Kasım 1926 tarihinde ise Kızılay Cemiyeti Samsun şubesi açıldı. Kurumun başkanlığına Dr. Adnan Omay getirildi³⁷⁸. Merkeze uzak kazalarda da kamu kurumları oluşturuldu. Böylece halkın, devlet tarafından verilen hizmetlere yakın olması hedeflendi. Bu dönemde; Merkeze ve Bafra

³⁷⁵ Vali Faik Bey görev yaptığı 1923-1924 devresinde meydana gelen Atatürk'e suikast girişimi faaliyetlerinde hakkında idam hükmü verilen milletvekili Ziya Hurşit'in ağabeyi idi. (Sarcan, *a.g.e.*, s.97.)

³⁷⁶ Vali Osman Bey, 1924 yılında Amasya Mutasarrıflığı görevindeyken Canik (Samsun) Mutasarrıflığı'na getirildi. Görevinde ikinci ayın ardından istifa ederek ticari hayata atıldı. (Sarcan, *a.g.e.*, s.97.)

³⁷⁷ "Samsun", *Yurt Ansiklopedisi*, s.6629.

³⁷⁸ *Samsun İl Yıllığı 1967*, s.57.

kazasına uzak olan Alaçam'da adli işlerin daha hızlı ve kolay yürütülmesi adına Sulh ve Hukuk Mahkemesi binası açıldı³⁷⁹.

5. 1923-1930 DÖNEMİNDE SAMSUN'DA BELEDİYECİLİK FAALİYETLERİ

Belediye Cumhuriyet döneminden itibaren şehrin çehresini değiştirmeye yönelik faaliyetlerde bulundu. Belediye hizmetlerinde Osmanlı tecrübesinden de faydalanıldı. Örneğin yeni yolların yapımında 1869 yılında meydana gelen Büyük Samsun Yangınının ardından çizilen imar planı esas alındı. Yol yapım ve onarım çalışmalarında belediye mühendislerinden istifade edildi. Mühendisler tarafından şehrin muhtelif noktalarında keşifler yapıldı ve beraberinde bir rapor hazırlandı. Hazırlanan raporlar doğrultusunda ise 1923 yılı itibarıyla ilk olarak tamire muhtaç halde bulunan yollar tamir edildi³⁸⁰.

5.1. YOL YAPIM-ONARIM VE DEMİRYOLU ÇALIŞMALARI

Cumhuriyet'in ilk on yılı itibarıyla İdare-i Hususiye varidatı olarak 6.210,140 lira 80 kuruşluk harcama yapıldı. Bu harcamaların 2.127,786 liralık kısmı yol ve köprü çalışmaları için sarf edildi. Yapılan harcamaların %34,2'si yol ve köprü içindi. Bu çalışmalar dâhilinde toplamda 286 kilometre yol yapıldı. Mevcut yolların üzerinde bulunan köprü ve menfezlerin ise tamamı yeniden inşa edildi³⁸¹. Bu da belediyenin 1923-1930 yılları arasında ekseriyetle yol yapım-onarım faaliyetlerine ağırlık verdiğini göstermektedir.

Tablo 8. Cumhuriyet'in İlk 10 Yılında Samsun'da Yapılan Yollar

Yol adı	Yolun Uzunluğu (km)
Samsun-Bafra	51
Bafra-Alaçam	30
Samsun-Çarşamba	35
Çarşamba-Terme	20
Samsun-Sivas	90
Karadağ-Ladik	15
Ladik-Erbaa	16
Havza-Köprü	29

Kaynak: 1923-1933 10. Cumhuriyette Samsun, s.27.

Yol yapım çalışmaları ve beraberindeki imar faaliyetleri, devletin modern bir Cumhuriyet kenti oluşturma çabalarının bir tezahürüydü. Samsun şehri, çok eski

³⁷⁹ Samsun İl Yıllığı 1967, s.316.

³⁸⁰ Yolalıcı, 1922-1923 Yıllarında Samsun Belediyesi'nin Projeleri, ss.410-412.

³⁸¹ 1923-1933 10. Cumhuriyette Samsun, s.27.

devirlerde, Osmanlı döneminde³⁸², I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemlerinde;³⁸³ yağmalara, büyük yangınlara, savaş şartlarıyla birlikte ise bombardımanlara³⁸⁴ sahne olmuştu. Bu çalkantılı dönemlerin ardından ise 1923 yılı itibarıyla sönük bir Samsun meydana gelmişti.

Esasen Samsun ve havalisinin mamur hale getirilmesine Cumhuriyet öncesinde kısmen başlanmıştı. Ancak savaş şartları buna fazla müsaade etmedi. Ancak yine de 1922'de Belediye Başkanlığı görevi yapan Şefik Avni (Özüdoğru) Bey döneminde kısıtlı da olsa bu hususta çalışmalar vardı. Örneğin elverişsiz ulaşım şartlarına sahip olan Bafra-Alaçam şosesinin onarımına bu dönemde ağırlık verildi. Ancak belediye bütçesinde yeterli tahsisat olmaması ve savaş dönemi itibarıyla bu çalışmalarda ciddi bir aşama kat edilemedi³⁸⁵. Uygun koşulların oluşmasının ve Lozan Antlaşması'nın imzalanmasının ardından ise çalışmalara yeniden başlandı. 1924 yılında demiryollarının tamiratına önem verildi, ilk lokomotif gelerek inşa faaliyetleri sürdürüldü. Hattın hizmete girmesinin ardından ilk tren Samsun'dan Sivas'a 23 Nisan 1932 tarihinde ulaştı³⁸⁶.

Bu dönemde şehir içinde kaldırım ve imar faaliyetleri önemli idi. Kaldırım döşeme çalışmalarına da hız verildi. Tamirat işlemlerine mezarlık, bina ve şoseler de dâhil edildi. 1923 yılında, Fener'den Ilıcak Çeşmesi'ne kadarki alana 32 metre genişliğinde bulvar yapıldı. Hatab Pazarında; Şadırvan önünden Subaşı Mektebi İbtidaiyyesi'ne kadarki alana kaldırım taşı döşendi. Samanyolu Caddesi'ndeki çeşmenin ön tarafında yer alan yola yaya kaldırımları yapıldı. Subaşı Mektebi'nden Frenk Kilisesi'ne kadar uzanan yollardaki kaldırımlar tamir edildi. Yeni yol yapımı ve yol genişletme çalışmalarında istimlak yöntemini uygulandı. Kumpanyalar, Hükümet ve Kuyumcular caddelerinde yer alan ve atıl halde bulunan eski binalar kamulaştırılarak

³⁸² 1869 yılında meydana gelen Büyük Samsun Yangını şehre ciddi zararlar vermiş, o yıllar itibarıyla Canik Sancağı'nın merkez kazası konumundaki Samsun'un tamamına yakını harabeye çevirdi. Detaylı bilgi için bkz. ss.20-21.

³⁸³ 1915, 1917 ve 1922 tarihleri itibarıyla devam etmekte olan I. Dünya Savaşı esnasında Samsun limanları İtilaf Devletleri tarafından bombardımana tutulmuştu. Detaylı bilgi için bkz. Osman Köse, "Rusların Samsun'u Bombardımanı (1915)", Geçmişten Geleceğe Samsun, 2. Kitap, (Ed. Cevdet Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, Samsun 2007, ss. 95-112.

³⁸⁴ Vadala, *a.g.e.*, s.24.

³⁸⁵ BCA 30.18.1.1/5.24.18, 15.08.1922.

³⁸⁶ *Samsun İl Yıllığı 1967*, s.127.

yıktırıldı. Kazanılan boş alanlara ise yeni yollar ve genişletilmiş caddeler yapılmaya başlandı³⁸⁷.

Şefik Avni Bey'in yerine vekâleten göreve gelen Boşnakzade Ahmet Resai Bey (1 Haziran 1924-1 Mart 1925), ardından İbrahim Veysi Bey (Haziran 1925-Ağustos 1925), Ömer Niyazi (Karataş) Bey (Ağustos 1925-Kasım 1925 ve Çubukçuzade Mehmet Suphi Bey (Kasım 1925-1 Mart 1927) dönemlerinde, yol yapım-onarım çalışmaları aksadı. Muhtemelen belediye başkanlarının birkaç ay arayla göreve gelmelerinin de belediyenin uzun soluklu işlerini aksatmıştır.

Yelkencizade Şükrü Bey (1 Mart 1927-9 Eylül 1928)'in belediye başkanlığı yaptığı 1928 yılında, Samsun-Çarşamba şosesi inşasına engel teşkil eden Yeşilırmak nehri üzerine betonarme köprü inşaatı yapılması için çalışmalar başlatıldı. Bu suretle, 1929 yılında geçerli olmak üzere bir sözleşme yapıldı. Bu sözleşme Nafia Vekaleti'nin 17 Nisan 1928 tarih ve 689/2129 sayılı, Maliye Vekaleti'nin ise 30 Nisan 1928 tarih ve 54559 tekliflerinin Bakanlar kurulunun 2 Mayıs 1928 tarihli toplantısında onaylandı³⁸⁸.

Şehrin yol yapım ve onarım faaliyetlerinde demiryolu inşa çalışmaları da büyük önem arz ediyordu. 1923 yılı itibarıyla demiryolu yapımı adına ilk adımlar atıldı. Bu adımlardan biri de; Samsun-Bafra ve Samsun-Çarşamba; Çarşamba-Terme ve Bafra-Alaçam hattı projesi oldu. Demiryolu inşaatı projesine yönelik teklif imtiyaz sahibi ve aynı zamanda Samsun eşrafından olan Nemlizade Galip Bey kanalıyla TBMM'ye taşındı. TBMM I. Dönem Samsun (Canik) Milletvekili Mehmet Şükrü (Fırat) Bey tarafından meclise intikal eden proje 2 Aralık 1923 tarihinde onaylandı³⁸⁹. Bahsi geçen projede yer alan demiryolu; buharlı ve elektrikli tramvayın geçeceği şekilde, 75 santimetre uzunluğunda ve yaklaşık 150 kilometre mesafeden ibaretti. Bu yollar Aralık 1923 tarihinde imzalanan sözleşme gereğince; 75 cm genişliğinde ve 150 km uzunluğunda Samsun-Bafra ve Samsun-Çarşamba demiryollarının döşenmesine yönelik olarak kararlaştırıldı. Hat inşası Samsun Sahil Demiryolları Türk Anonim Şirketi tarafından üstlenildi. Ayrıca proje, demiryolunun Terme ve Alaçam'a uzatılmasını da öngörüyordu³⁹⁰.

Demiryolunun temel atma töreni, 21 Eylül 1924 yılında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in de teşrifleriyle gerçekleştirildi. Törende; belediye idaresi, vali,

³⁸⁷ Yolalcı, 1922-1923 Yıllarında Samsun Belediyesi'nin Projeleri., ss.411-412.

³⁸⁸ BCA, 30.18.1.1/28.26.15, 02.05.1928.

³⁸⁹ BCA, 30.18.1.1/8.42.3, 02.12.1923.

³⁹⁰ BCA, 30.18.1.1/8.42.3, 02.12.1923.

memurlar, askeri erkân ve Samsun halkı da bulundu. Törende söz alan Gazi Mustafa Kemal; demiryolu yapımına yönelik milli teşebbüslerin önemine değindi. Ona göre; devletin asırlardır yetersiz ulaşım koşulları vesilesiyle yolsuz bırakılması, Cumhuriyet ile birlikte bu yöndeki teşebbüslere olan ihtiyacı artırmış bulunuyordu³⁹¹. İnşaatın ilk kazması 21 Eylül 1924'te vuruldu³⁹². Yine aynı tarihte demiryolu yapımını üstlenen Samsun Sahil Demiryolları Ticaret Anonim Şirketi'nin iç tüzüğü de İcra Vekilleri Heyeti içtimasında onaylandı³⁹³. Hattın inşa çalışmalarında kullanılacak 500 tonluk çimento yurtdışından tedarik edildi. Bunun sebebi ise yurtiçindeki çimento fabrikalarının o dönem itibarıyla ihtiyacı karşılayamayacak durumda olmasıydı³⁹⁴. Hattın inşaat çalışmaları Ağustos 1926 tarihi itibarıyla tamamlandı³⁹⁵. Çalışmalarında sona gelinen 37 kilometre uzunluğundaki Samsun-Çarşamba Demiryolu hattı aynı yıl içerisinde hizmete girdi. İlk tren seferi, Samsun-Tekkeköy-Dikbıyık-Çarşamba istasyonlarına gerçekleştirildi³⁹⁶.

Bu dönemde Samsun'da yapımına devam edilen bir başka demiryolu projesi de Samsun-Sivas Demiryolu hattı çalışmaları idi. Esasen bu hattın yapımı 1862-1869 yılları arasını kapsayan dönemlere uzanıyordu. Bu yıllarda yolun etüt çalışmalarına başlanmış ancak 1883 yılına kadar çalışmalarda sona gelinememişti³⁹⁷. I. Dünya Savaşı'nın başlaması hattın yapımına ara verilmesine neden oldu. Savaşın 1918 yılında sona ermesi ve Türkiye'nin Cumhuriyet rejimine geçmesiyle birlikte, Samsun-Sivas Demiryolu hattı çalışmaları, 1923 yılının ikinci yarısı itibarıyla tekrar başlatıldı³⁹⁸. 1925 yılında, Samsun-Sivas Demiryolu idaresi mühendisliklerine: "*Rober Furuh*", "*Alber Vidman*",³⁹⁹ ve "*Legal*" adında yabancı uyruklu isimler getirildi⁴⁰⁰. Lozan Anlaşması'nın ardından ise 12. protokolün 2. maddesi gereğince, demiryolunun inşa ve idaresine dair imtiyazlar "*Reji Jeneral*" adlı şirkete verildi⁴⁰¹.

³⁹¹ Sarcan, a.g.e., ss.86-89.

³⁹² *Samsun İl Yıllığı 1967*, s.127.

³⁹³ BCA, 30.18.1.1/11.45.15, 21.09.1924.

³⁹⁴ BCA, 30.18.1.1/17.89.1, 31.01.1926.

³⁹⁵ BCA, 30.10.0.0/151.69.21, 09.08.1926.

³⁹⁶ "Samsun-Çarşamba...", *Samsun*, 29 Birinci Teşrin 1938, s.4.

³⁹⁷ Vadala, a.g.e., s.51.

³⁹⁸ BCA, 30.18.1.1/5.24.18, 15.08.1922.

³⁹⁹ BCA, 30.11.1.0/14.25.8, 08.06.1925.

⁴⁰⁰ BCA, 30.11.1.0/14.25.17, 09.06.1925.

⁴⁰¹ BCA, 30.18.1.1/15.54.19, 30.08.1925.

5.2. İMAR VE İNŞAAT ÇALIŞMALARI

Belediyelerin faaliyetlerin temelini imar alanındaki çalışmalar oluşturmaktadır. Diğer beledi hizmetler ise bu ana faaliyetlerle bağlantılı olarak gelişmektedir. Bu sebeple Cumhuriyet'in ilanından sonra hükümet, ekseriyetle şehirlerin imarına öncelik verdi. Bunun başlıca nedeni şehirlerin; I. Dünya Savaşı sürecinde yaşanan sosyal ve ekonomik sıkıntılardan ziyadesiyle etkilenmesiydi. Ayrıca yoğun göç, mübadele ve depremler de şehirlerin yapısında ciddi sorunlara neden oldu⁴⁰².

Yaşanan bu olaylar, şehirlerin yeniden imarını ve yeni imar planlarının hazırlanmasını gerekli kıldı. Bu süreçte devlet idaresinin girdiği imar politikaları, belediyelere önemli görevler yükledi.

5.2.1. Şehir İmar Planı

Samsun şehri, Cumhuriyet'in ilk yılları itibarıyla imar faaliyetlerine muhtaç halde bulunan Anadolu şehirleri arasında yer alıyordu. İmar faaliyetlerine başlamak için ise birincil vazife yeni bir şehir imar planı hazırlamaktan geçiyordu. Samsun adına girilen son imar faaliyeti 1869-1870 yıllarına dayanıyordu. Anılan yıllarda Samsun merkez kazasında çıkan büyük yangın sonrasında⁴⁰³ şehrin önemli bir kısmı harabeye dönmüştü. Yangının ardından Osmanlı hükümeti ve şehir idaresi bölgenin yeniden imarına yoğunlaştı. Buna yönelik olarak, 1869-1870 yılları arasında bir imar planı çizildi⁴⁰⁴.

Cumhuriyet'in ilan edilmesinin ardından hükümet, Anadolu şehirlerinin yeniden imarına yoğunlaştı ve şehir idarelerine yeni imar planlarının çizilmesini talimatını verdi⁴⁰⁵. Buna yönelik olarak 1923 yılı itibarıyla Samsun'daki imar faaliyetleri hız kazandı. Yeni bir imar planının hazırlanmasına yönelik çalışmalara başlandı. Belediye, imar planı çizim işini ihaleye çıkardı. İhalenin ardından ise Samsun'da ikamet eden Mühendis Nazif Bey görevlendirildi. İki taraf arasında mukavele ve şartname imzalandı. Planın çizimine yönelik çalışmalar 1923 yılında başladı. Planın hazırlanmasında 1869-1870 yıllarında çizilen şehir imar planına sadık kalındı. Anılan planda yer almayan yeni kurulmuş mahalle, şose, cadde, yol ve genişlemeye elverişli alanlara yer verildi⁴⁰⁶. 1923

⁴⁰² Tekeli, *a.g.e.*, ss.35-36.

⁴⁰³ BOA, İ.DH. 624.43410/11.09.1287 (H) (05.12.1870)

⁴⁰⁴ Erler, *a.g.e.*, ss.16-18

⁴⁰⁵ Tekeli, *a.g.e.*, ss.35-36.

⁴⁰⁶ Yolalcı, "1922-1923 Yıllarında Samsun Belediyesi'nin Projeleri", s.410.

yılı itibarıyla şehir planında yer verilen Samsun merkez ilçesi mahalleleri; Pazar, Çiftlik, Cedit, Kadıköy, Hançerli, Kılıçdede, Saitbey, Kökçüoğlu ve Kale idi⁴⁰⁷

Planın çizimi 1923 yılının sonlarına doğru bitti ve hazırlanan plan dâhilinde fiziki çalışmalara başlandı. Yeni imar planı, yıldan yıla gelişen ve kalabalıklaşan şehrin yeni yerleşim yerlerinde, elektrik ve su projelerinde kullanıldı⁴⁰⁸. Bu imar planı, belediye başkanlığı makamında Çubukçuzade Mehmet Suphi Bey'in bulunduğu 1926 yılında yeni bir şehir haritasının hazırlanmasına vesile oldu. Hazırlanan haritada Samsun sınırları; Kuzeyde Fener ve Toraman Tepesi, Güneyde Derbent ve Çiniloğlu Çiftliği, Doğuda Karadeniz, Batıda ise Kadı Mahallesi ve Askeri Pavyonların olduğu bölgelere uzanıyordu⁴⁰⁹ 1926 yılına ait Samsun haritası için bkz. (Ek.23)

5.2.2.Numune Köyleri Kurulması ve Sağlık Kurumlarında Tadilat Faaliyetleri

1923 yılı itibarıyla Samsun'da izlenen imar faaliyetleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin savaş sonrasında izlediği politikalarla doğru orantılıydı. Öyle ki 1923 yılında Yunanistan ile Türkiye arasında imzalanan sözleşme sonucunda karşılıklı yer değiştirme yöntemiyle, Batı Trakya haricindeki Yunanistan topraklarında ikamet eden Türklerin Türkiye'ye, Türkiye'deki Rumların ise İstanbul'da ikamet edenler hariç Yunanistan'a göç etmeleri sağlandı. Mübâdil yerleştirme mıntıklarından biri de Samsun olduğundan bölgeye intikal eden Türklerle birlikte şehir nüfusu arttı⁴¹⁰.

Nüfusta görülen bu artış ve mübadele ile gelen kitlelerin çoğunluğunu ziraat ile uğraşan ailelerden oluşması köylerde girişilecek imar faaliyetlerinin önünü açtı. 1925 yılı itibarıyla Samsun Belediyesi, Yunanistan'dan gelen göçmenleri yerleştirmek üzere numune köyleri kurmak için keşif raporları hazırlatmaya başladı⁴¹¹. Haziran 1925'te, Tekkeköy ilçesi civarında beş adet numune köy yapımına başlandı⁴¹². Kasım 1925 tarihinde; Canik, Çırakman, Ökse, Asarağaç ve Çınarağıl'da numune köyleri

⁴⁰⁷ Hayrettin Nadi, Samsun Ticaret Rehberi 1923, (Sayfa numarası ve basım tarihine yönelik bilgiler yok)

⁴⁰⁸ Yolalıcı, "1922-1923 Yıllarında Samsun Belediyesi'nin Projeleri", s.410.

⁴⁰⁹ SBMK, Meclis Kararları 1937, "Belediye Meclisinin 13 Şubat 1927 tarihli ve 74 numaralı kararı suretidir"

⁴¹⁰ İpek, "Canik Sancağı'nın Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme", s.158.

⁴¹¹ BCA, 272.0.0.80/4.10.7, 11.06.1925.

⁴¹² BCA, 272.0.0.80/4.10.9, 24.06.1925.

oluşturuldu⁴¹³. Oluşturulan köylere; Selanik, Karacaova, Kavala, Karacaabad ve Sarışaban'dan gelen mübâdiller yerleştirildi. Mübadillere hane ve arazi tahsis edildi⁴¹⁴.

Şehir nüfusunda gerçekleşen artış ve buna bağlı olarak yükselen hastalık oranları, kamuya ait sağlık kurumlarındaki şartların da iyileştirilmesini gerektiriyordu. Dönem itibarıyla Samsun'da bulunan hastanelerin muayenehane ve pavyonları yeterli konfor ve donanımına sahip değildi. Belediye ise buna yönelik olarak, hastanelerde kapsamlı bir tadilat ve tamirat çalışmalarına başladı. Örneğin, belediye başkanlığı makamında Yelkencizade Şükrü Bey'in bulunduğu 1927 yılında, Samsun Memleket Hastanesi'nin tadilat ve tamirat çalışmaları için belediye bütçesinden 4.873 lira harcandı. Bu parayla, ameliyathanelerin; dam, çatı, tavan, cam ve çerçeveleri onarıldı. Hastanede pansuman odası bulunmadığından bir adet de pansuman odası yapıldı⁴¹⁵.

Bu yöndeki çalışmalara; Rahmi (Taştan) (9 Eylül 1928- 1 Mart 1929), Hacı Hüseyinzade Baha (1 Mart 1929-10 Nisan 1929) ve Dr. Faik (Öz) beylerin belediye başkanlığı dönemlerinde de devam edildi. 1929 yılında, günden güne artış gösteren bulaşıcı hastalık vakalarının tedavisinde kullanılmak üzere Samsun Memleket Hastanesi'nde bir adet intaniye pavyonu yapıldı. Aynı yıl içerisinde, hastanenin muhtelif çalışma ve harcamaları için belediye bütçesinden 1.668 liralık tahsisat ayrıldı. Bu meblağın önemli bir kısmı ise hastane aydınlatmasının Samsun'un elektrik tesisatına bağlanmasına yönelik çalışmalarda kullanıldı⁴¹⁶.

5.2.2. Liman ve İskelelerde Tamirat ve Tadilat Faaliyetleri

Samsun şehri ticari açıdan önemli bir liman kentiydi. Ancak bugün Karadeniz Bölgesi'nin en büyük limanı konumundaki Samsun Limanı, 1920'li yıllar itibarıyla mevcut değildi. Çeşitli kaynaklarda yer alan ifadelerle göre, Samsun'un Kara Samsun semtinde; Pont, Roma, Bizans ve Cenevizliler devrinde bir liman bulunduğu, ancak bu unsurların bölgeden çekilirken limanın yıkıldığı öne sürülmektedir. Şehrin Türk hâkimiyetine girmesinin ardından liman yapımına dair birtakım teşebbüslerde bulunulsa

⁴¹³ BCA, 30.18.1.1/12.70.1, 18.11.1925.

⁴¹⁴ BCA, 272.0.0.12/46.84.13, 24.11.1925; BCA, 272.0.0.11/21.107.23; 15.08.1925; BCA, 272.0.0.12/45.78.17, 21.09.1925, BCA; 272.0.0.13/79.2.10, 24.11.1925, BCA, 272.0.0.13/79.2.18, 07.01.1926; BCA, 272.0.0.11/22.109.18, 14.02.1926,

⁴¹⁴ Arazi dağıtımında birtakım yolsuzluklara rastlandı. 28 Ağustos 1927 yılında, Dâhiliye Vekâleti tarafından Samsun Tapu Müdürü Selami Bey ve diğer sorumlular hakkında tahkikat başlatıldı. (BCA, 272.0.0.12/54.133.18, 28.08.1927)

⁴¹⁵ 1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun, ss.10-11.

⁴¹⁶ 1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun, ss.10-11.

da bu yönde fiziki bir çalışmaya girişilemedi. Örneğin 1863 yılında Osmanlı Hükümeti'nin bu yöndeki girişimleri sonuçsuz kaldı⁴¹⁷.

XX. yüzyıla gelindiğinde şehir hala bir liman teşkilatına sahip değildi. Ancak liman ticareti, Samsun'un muhtelif iskeleleri olan; Gümrük, Yolcu, Gaz, Tütün, Zahire, Şimendifer ve Dakik (Un) iskeleleri ile sürdürülüyordu. Bu iskeleler ise, Samsun Belediyesi'ne bağlı olarak hizmet veriyordu⁴¹⁸. 1910 yılında şehre bir liman inşa edilmesi tekrar gündeme gelse de sonuçsuz kaldı⁴¹⁹. I. Dünya Savaşı yıllarında iskelelerin tek bir merkezden yönetilmesi için bir çatı altında toplanması planlandı. Bu amaçla muhtelif iskeleler, Askeri Demiryolu ve Limanları Umûmî İdaresi'ne bağlandı. Yeniden gündeme gelen liman kurmaya yönelik teşebbüsler I. Dünya Savaşının doğurduğu ekonomik sıkıntılar dolayısıyla amacına ulaşmadı. Örneğin, dalgakıran seddinin başlangıcını oluşturacak 400 metrelik bir bent yapımına yönelik proje savaş nedeniyle hayata geçirilemedi⁴²⁰. Böylesi bir ortamda ise Samsun şehri, Cumhuriyet dönemine kadar liman işlerini mevcut iskele teşkilatıyla halletmeye çalıştı ve uzun bir süre daha yüksek tonajlı gemilerin yaklaşabileceği bir liman teşkilatından ve varlığından yoksun olarak faaliyetlerine devam etti⁴²¹.

Cumhuriyet döneminde belediye başkanları iskelelerin tadilat ve tamiratına özel bir önem verdi. 1923 yılı itibarıyla, belediye başkanlığı makamında bulunan Şefik Avni Bey, iskelelerin tamirat ve tadilat işlemleri için 97.300 lira harcadı. Mevcut meblağla Yeni Gazhane, Gümrük Yük ve Dakik iskelelerine ek yapılarak uzatıldı. İskelelere dekovil hattı döşendi ve mevcut teşkilat güçlendirildi⁴²². 1926 yılında Samsun Limanı'nın inşası yeniden gündeme geldi. Nafia Vekaleti, 22 Eylül 1926 tarihinde Samsun Limanının hükümet tarafından inşası adına teklifte bulundu. Nafia Vekaletinin 2810/6529 sayılı teklifi aynı gün içerisinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından onaylandı. Beraberinde ise limanın inşası için Nemlizade Sıdkı Bey'e üç ay süre ile imtiyaz verildi⁴²³.

⁴¹⁷ "Samsun'a Bir Liman Yapılması Ne Zamandan Beri Düşünüüyordu?", 19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi, C: 7, S: 74, Mart-Nisan 1946, ss.22-23.. (22-24.)

⁴¹⁸ Sarısakal, *Samsun Belediye*, ss.267-269.

⁴¹⁹ <https://samsun.ktb.gov.tr/TR-216771/samsun-limani.html> "Samsun Limanı" (Erişim Tarihi: 08.10.2022)

⁴²⁰ Topal, *a.g.e.*, s.327.

⁴²¹ Abidin Temizer, Karadeniz Ticaretinde Seyyar İskeleler: Kayıkçılar", *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik*, (Ed: Osman Köse), Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2013, s.1077.

⁴²² Yolalıcı, 1922-1923 Yıllarında Samsun Belediyesi'nin Projeleri, ss.424-425.

⁴²³ BCA, 30.18.1.1/21.60.3, 22.09.1926.

TBMM tarafından, 12 Aralık 1926 tarihinde limanın inşası hakkında kanun tasarısı çıkarıldı⁴²⁴. 15 Mayıs 1927 tarihinde ise 25 Aralık 1926 tarih ve 945 numaralı kanunun 1. maddesini düzenleyen kanun tasarısı çıkarıldı⁴²⁵. Samsun Belediyesi bu süreçte liman ihalesinin verilmesi adına birçok şirketle müzakerelerde bulundu. 1927 yılında liman ihalesi “*Belçika Grubu*”na verildi⁴²⁶. İhalenin Belçika Grubu’na geçmesinin ardından müzakerenin mali taahhüdünde birtakım gecikmeler yaşanmaya başlandı. Buna yönelik olarak Başvekâlet, ihale sahibine 15 Eylül 1927 yılına kadar süre tanıdı. Şartların yerine getirilmemesi halinde ise ihale için, Mersin Limanı’nın ihalesini alan “*Habriman Gökeylimyöler Alman Anonim Şirketi*” ile müzakerelere başlanacağı bildirildi⁴²⁷.

9 Kasım 1927 tarihli Başvekâlet kararnamesinde ise Samsun Limanı’nın inşası hususunda “*Societe Technigue Algerien*” ve “*Societe National de Travaux*” şirketleri ile müzakerelere başlanmasına yönelik ifadeler yer verildi⁴²⁸. Bu şirketlerle de uyuşma sağlanamadı ve Şubat 1928 yılı itibarıyla Alman “*Lerhe Vienebert*” firması ile yapılacak görüşmelere izin verildi⁴²⁹. Buradan da olumlu bir sonuca varılamadı ve 1928 yılında, Fransız menşeli “*General Mougin et Banque Courvoisier Berthoud*” adlı bir şirketle görüşüldü ve ihale bu şirkete verildi⁴³⁰. Ancak bu yıllar itibarıyla limanın inşaatına başlanamadı.

5.2.3. Park ve Bahçelerle İlgili Çalışmalar

Cumhuriyet idaresi, şehirlerin yeniden imarına yönelik olarak kentlere yeni parklar kazandırılmasına özel bir önem verdi. Bu konuda yerel yönetimlere direktifler verdi. Bu direktifler sonucunda çoğu Anadolu şehirlerinde park inşa etme çalışmalarına başlandı. Öyle ki 1923 yılı itibarıyla ülke genelindeki park sayısı 29 iken, 1945 yılında bu sayı 536’yı bulmuştur⁴³¹.

Yukarıda ifade edilen çalışmalar doğrultusunda Samsun’da da faaliyetler başladı. Bu meyanda şehre park kazandırma çalışmaları yoğunlaştı. Belediye tarafından şehrin muhtelif bölgelerinde; park, bahçe ve meydan yapılmasını öngören bir proje hazırlandı.

⁴²⁴ BCA, 30.18.1.1/22.74.19, 12.12.1926.

⁴²⁵ BCA, 30.18.1.1/24.29.14, 15.05.1927.

⁴²⁶ BCA, 30.10.0.0/151.69.25, 22.01.1927.

⁴²⁷ BCA, 30.18.1.1/23.21.3, 29.03.1927.

⁴²⁸ BCA, 30.18.1.1/26.60.18, 09.11.1927.

⁴²⁹ BCA, 30.18.1.1/27.79.14, 08.02.1928.

⁴³⁰ BCA, 30.10.0.0/207.412.12, 06.06.1928.

⁴³¹ Tekeli-Ortaylı, *a.g.e.*, s.89.

Projenin onaylanmasının ardından, Mert Irmağı civarında bulunan Dakik Fabrikası bahçesinde Belediye Parkı (Ek.12), Tophane Meydanı'nda ise Tophane Parkı yapılmasına başlandı⁴³².

1923 yılında belediye başkanlığı makamında bulunan Şefik Avni Bey döneminde Fener civarında bulunan sazlık alanda kurutma, doldurma faaliyetleri yapılarak Hükümet Caddesinin genişletme çalışmaları gerçekleştirildi⁴³³. 1926 yılına gelindiğinde ise Samsun Valisi Kazım (İnanç) Paşa, bugün itibarıyla Kazım Paşa ve Hükümet caddelerinin arasında bulunan alanda bir şehir parkının inşasını öngören çalışmalarda bulundu⁴³⁴. Aynı yıl içerisinde parkın inşa çalışmalarına başlandı ve park anılan yıl içerisinde bitirildi. Parka “*Gazi Parkı*” adı verildi⁴³⁵. (Ek.7)

Bu dönemde şehir içi parklar yanında mesire alanları ve ilk deniz hamamı alanlarının da düzenlendiği görülmektedir. Deniz hamamı yapında Rus girişimcilerden yararlanıldı. İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar da buna müsaade ediyordu. Zira ekonominin gelişmesine katkı sağlaması koşuluyla yabancı sermaye ve özel teşebbüslere müsaade edilmesi kararı söz konusuydu⁴³⁶. Cumhuriyet'in ilk yılları itibarıyla şehirdeki beledî faaliyetler, dönemin yenilikçi yerel idare anlayışıyla doğru orantılıydı. Samsun Belediyesi, 1923 yılı itibarıyla şehir genelinde özel teşebbüslerle kurulacak müesseselere kolaylık sağladı. Buna yönelik olarak Samsun'da ikamet eden Rus mültecilerinden Bekir oğlu Paşa Bey'in “deniz hamamı” kurmaya yönelik müracaatı, belediye meclisinin 23 Mart 1923 tarihli oturumunda kabul edildi. Plajın, Eski Gazhane ve Yeni Gazhane iskeleleri arasındaki alana açılması kararlaştırıldı. Ayrıca bu yöndeki girişimlerin de önü açılarak, deniz hamamı yapacaklar için; belediyeye tesis masrafı olarak bir defaya mahsus 10 lira, aylık kira ücreti olarak ise 10 lira ödeyecekleri bildirildi. Ancak öyle anlaşıyor ki bu şartları sağlayacak girişimci başvurusu azdı. Bu nedenle belediye ciddi bir başvuruya karşılaşmayınca deniz hamamı açma projesini kendisi üstlendi. Aynı yıl içerisinde, Eski Gazhane ve Yeni Gazhane arasında deniz hamamı tesisi çalışmalarına başlandı. 18 Haziran 1923 tarihinde inşaat faaliyetlerinde sona gelindi. Bu iş için belediye bütçesinin “*Emlak ve Akar*

⁴³² “Belediye”, *Haber*, S: 12, 20 Kanunuevvel 1339 (20 Aralık 1923), s.1.

⁴³³ Yolalıcı, 1922-1923 Yıllarında Samsun Belediyesi'nin Projeleri., ss.411-412.

⁴³⁴ Vadala, a.g.e., s.25.

⁴³⁵ Sarcan, a.g.e., s.96.

⁴³⁶ Şehirlerde ticari hayatı düzenlemeye yönelik kararlar için bkz. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir, Haberler Belgeler Yorumlar*, 3. Baskı, Ankara, 1981, ss.406-437.

Masârıf-ı Tamiriyyesi” tertibinden 33.566 kuruş harcandı⁴³⁷. Belediyenin deniz hamamı projesi, erkeklerle birlikte kadınların da aynı sosyal ortamda bulunmasını hedefliyordu. Bu faaliyetin açık bir şekilde kadınları sosyal hayata kazandırmaya yönelik olduğu görülmektedir. Tesisin hizmete açılmasının, Samsun genelinde olumsuz bir tepkiye yol açtığını gösteren bir kanıt rastlanmamıştır⁴³⁸.

Deniz hamamının şehir genelinde ciddi bir tepkiyle karşılanmaması muhtemelen daha ziyade erkekler tarafından kullanılmasından kaynaklıdır. Öte yandan şehre çok sayıda göçmenin gelmesi sosyal ve kültürel değişimi hızlandırmış olmalıdır. Zira Kırım (1853-1856) ve Osmanlı-Rus (1877-1878) savaşları arası dönemler Türkiye topraklarına yoğun göç hareketlerinin gözlemlendiği dönemlerdi. Kırım Savaşı sonucunda, Kafkasya ve Kuzey Karadeniz’den 600.000’e yakın nüfus Anadolu topraklarına göç etmişti⁴³⁹. Vital Cuinet’in *La Turquie d’Asie* adlı eserinde belirtildiği üzere, göç eden unsurların sayıları 1860’lı yıllar itibarıyla Samsun’da (Merkez Kaza) 3.000, 1890’lı yıllarda ise 16.000 civarındaydı. Göç eden toplulukların yaklaşık olarak 5.000’ini Müslüman, 6.000’ini Ortodoks Rum, 3.000’ini Ermeni ve 2.000’i ise diğer etnik gruplardan kimseler oluşturuyordu. 1890-1891 yılları arasında Canik Sancağı’nın toplam nüfusu 294.477 idi. Bu nüfusun ise yaklaşık olarak; 62.000’i Rum, 17.000’i Ermeni ve 215.477’i Müslüman ve Türk unsurlardan mürekkepti⁴⁴⁰. 1914 yılında Müstakil Canik Mutasarrıflığı’nın toplam nüfusu 393.292 idi. Bu nüfusun; 265.950’si Müslüman, 98.739’u Rum, 27.058’i (Gregoryen) Ermeni ve 1.545’i ise Ermeni Protestan, Ermeni Katolik ve Yahudi kökenli idi⁴⁴¹. Aynı yıl içerisinde Samsun’da (Merkez Kaza); 44.992 Müslüman ve 54.709 Rum nüfus barındırıyordu. Bafra kazası ise 48.944 Müslüman ve 30.838 Rum nüfustan mürekkepti. 1922 yılında ise mutasarrıflık genelinde 180.000 Müslüman ve 50 ila 55.000 arasında Hristiyan bulunuyordu⁴⁴². 30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan karşılıklı mübadele anlaşmasının ardından ise yaklaşık 25.000 Rumeli Türk’ü Canik Mutasarrıflığı’na yerleştirildi. Bunların yaklaşık 3.500’ü ise merkez kaza olan Samsun’a

⁴³⁷ Yolalıcı, 1922-1923 Yıllarında Samsun Belediyesi’nin Projeleri, ss.417-418.

⁴³⁸ Yolalıcı, 1922-1923 Yıllarında Samsun Belediyesi’nin Projeleri, s.418.

⁴³⁹ Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, Trabzon, 2006, s.40.

⁴⁴⁰ Cevdet Yılmaz “Samsun İlinde Nüfus Hareketleri”, Geçmişten Geleceğe Samsun, 2.Kitap, (Ed. Cevdet Yılmaz, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, Samsun, 2007, s.305.

⁴⁴¹ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914; Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, 2003, ss.222-226.

⁴⁴² Nedim İpek, *Mübadele ve Samsun*, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara, 2000, s.6.

yerleşti⁴⁴³. Böylelikle Samsun genelinde mozaik bir nüfus oluştu⁴⁴⁴. 1935 yılında yapılan nüfus sayımı doğrultusunda ise Samsun nüfusunun %17,8’lik kesimini bugünkü ülke sınırları dâhilinde olmamakla birlikte yurtdışında doğanların oluşturduğu belirlendi⁴⁴⁵.

Nüfus ve göç hareketlerinin yıllar içerisinde dağılımına bakıldığında deniz hamamı projesinin aslında o dönem Samsun’unun dini ve kültürel değerlerini ciddi anlamda etkilemediği yargısına ulaşılabilir. Ancak Samsun’daki Rum ve diğer etnik grupların nüfus hareketleri dikkate alındığında belediyenin bu tesisi yapmaktaki amacının merkezdeki Müslümanlardan daha ziyade gayrimüslim nüfusa yönelik olarak planladığı ve gelir elde etmek istediği yorumuna ulaşılabilir. Deniz hamamlarının açılmasına yönelik faaliyetler yalnızca 1920’li yıllarla sınırlı kalmadı. Belediye bu yöndeki çalışmalarına 1930’lu yıllarda da devam etti⁴⁴⁶.

Samsun’da belediye, TBMM tarafından çıkarılan bir başka kanun olan “Muayyen Tarifeli Vesaiti Nakliye ile Seyahat Eden Yolculardan Alınacak Nakliyat Resmi Hakkında Kanun”u da uygulamaya başladı. Kanun aynı zamanda belediye bütçesine de gelir sağlıyordu. Buna yönelik olarak, belediye başkanlığı makamında Yelkencizade Şükrü Bey’in bulunduğu 1927 yılında, belediye meclisinin aldığı karar doğrultusunda; başka şehirlerden Samsun’a gelen umumi ve hususi araç sahiplerinin, şehirde 15 günden fazla durmaları halinde “*Vesait Nakliye Rüşumu*” ödemeleri kararlaştırıldı. Bu düzenlemeyle birlikte; şahısların araç kayıtlarını belediyeye yaptırmaları sağlandı. Kayıt yaptırmayanlar için ise cezai işlem uygulandı⁴⁴⁷.

5.2.4. Su İşleri ve İçme Suyunun Temini Meselesi

Cumhuriyet’in ilk yılları itibarıyla Samsun şehrinin içme suyu temini hususunda ciddi sorunlar yaşanmaktaydı. Belediye idaresinin içme suyu temini hususunda imar faaliyetlerine girişmesi ivedilik arz ediyordu. Esasen şehir, içme suyu ihtiyacını Osmanlı Devleti’nin çok eski dönemlerinden itibaren Mert Irmağı’ndan karşılıyordu.

⁴⁴³ Yılmaz, “Samsun İlinde Nüfus Hareketleri”, s.304.

⁴⁴⁴ Samsun’da bulunan Fransa Konsolosu Vadala’nın aktardıklarına Cumhuriyet’in ilan edilmesinin ardından Samsun merkezde nüfusun büyük bir çoğunluğu, Yunanistan, Kırım, Kafkasya ve Anadolu’nun iç kısımlarından gelen ve Samsunlu olmayan Müslüman unsurlarla doluydu. 1920’li yıllar itibarıyla köken olarak Samsunlu olduğu bilinen aileler ise şunlardı: *Hacı Hüseyinzadeler, Raşid Efendi, Gebilizadeler, Hacı İshaklar, Abdullah Paşazadeler, Hasan Kahya Oğulları, Hüseyin Yazıcılar, Abdurrahman Beyzadeler, Rakib Efendizadeler, Bekir Efendizadeler, Abdullah Beyler*. (Vadala, a.g.e., s.41.)

⁴⁴⁵ Yılmaz, “Samsun İlinde Nüfus Hareketleri”, s.295.

⁴⁴⁶ “Samsun Belediye Riyasetinden”, *Ahali*, S: 559, 14 Haziran 1932, s.3.

⁴⁴⁷ “Samsun Belediye Riyasetinden”, *Samsun*, S: 110, 26 Nisan 1927, s.1.

Buradaki su eski ve pek temiz olmayan bir ark vasıtasıyla şehre getiriliyor, oradan ise çeşme ve şadırvanlarla Samsun halkına dağıtılıyordu. Osmanlı'nın son dönemlerinde ise su çoğunlukla teneke ile fiyatı beş kuruştan temin ediliyordu⁴⁴⁸.

Cumhuriyet'in ilanının ardından hükümet, belediye idarelerinin şehirlerin yeniden imarındaki etkinliğini artırması yönünde kararlar almaktaydı. Bu noktada yabancı şirketlerin ellerinde bulunan bazı imtiyazlar sınırlandırıldı. Bu meyanda Samsun'daki mevcut imtiyaz sorunlarına yönelik birtakım kararlar alındı. 1922 yılı itibarıyla, Samsun'un su, elektrik ve tramvay işletmesi imtiyazları Arzu-oğlu Todoraki adında bir şahısta bulunuyordu. Ancak imtiyaz sahibi şehre içme suyunun tanzimi konusunda herhangi bir ilerleme kat edememişti. Bunun yanı sıra adı geçen şahıs, Milli Mücadele döneminin ardından İstiklal Mahkemelerinde yargılanmış ve idam edilmişti⁴⁴⁹. Böylelikle İcra Vekilleri Heyeti'nin 5 Eylül 1922 tarihli kararıyla, Todoraki'ye ait imtiyazlar feshedildi⁴⁵⁰. İmtiyazlar, 27 Mart 1923 tarihinde; su, elektrik ve tramvay hattı çalışmalarının tesis edilmesi adına 60 yıl müddetle Samsun Belediyesi'ne verildi⁴⁵¹. 8 Nisan 1923 tarihinde ise TBMM ve İcra Vekilleri Heyeti kararıyla; su, elektrik ve elektrikli tramvay hatlarının tesisat izni çıkarıldı⁴⁵². Böylelikle hem bölgede girişilecek çalışmaların önü açıldı hem de imtiyaz hakkı yerel bir idareye verildi.

Belediye başkanlığı makamında Şefik Avni Bey'in bulunduğu 1923 yılında şehre temiz içme suyu getirmeye yönelik çalışmalara başlandı. Bu hususta İstanbul'dan iki adet son sınıf öğrencisi olan mühendis namzedi getirildi⁴⁵³. Haziran 1923 tarihinde, Mühendis Nazif Bey'e şehir haritası ve kaynağını Mert Irmağı'ndan alan su şebekesinin haritaları çizdirildi⁴⁵⁴. Belediye bu iş için harcanacak meblağı kararlaştırmak üzere toplandı. Şehirdeki 200 hektarlık yerleşim alanında hektar başına 12,5, şehir dışında kalan bölge için ise hektar başına 2,5 liralık bir bütçe ayrıldı⁴⁵⁵. Ancak proje dönem ekonomik şartları itibarıyla hayata geçirilemedi.

Temiz su istihsaline yönelik çalışmalar, Şefik Avni Bey'in ardından belediye başkanlığına getirilen; İbrahim Veysi ve Ömer Niyazi (Karataş) beylerin dönemlerinde

⁴⁴⁸ Emin, "Şehirde İlk Çeşmenin Küşadı...", *İkdam*, S: 11389, 7 İkinci Teşrin 1928, s.1.

⁴⁴⁹ BCA, 30.18.1.1/5.27.10, 05.09.1922.

⁴⁵⁰ BCA, 30.18.1.1/5.27.10, 05.09.1922.

⁴⁵¹ BCA, 30.18.1.1/7.13.11, 27.03.1923.

⁴⁵² BCA, 30.10.0.0/157.102.1, 08.04.1923.

⁴⁵³ Yolalcı, 1922-1923 Yıllarında Samsun Belediyesi'nin Projeleri, ss.414-415.

⁴⁵⁴ "Su...", *Haber*, S: 12, 20 Kanunuevvel 1339 (20 Aralık 1923), s.1.

⁴⁵⁵ "Su...", *Haber*, S: 12, 20 Kanunuevvel 1339 (20 Aralık 1923), s.1.

asgari şartlarda devam ettirildi. 1926 yılında Nafia Vekâleti, Samsun Belediyesi'nde bulunan su ve elektrik dağıtımı imtiyazının inşaat ve idare safhası için herhangi bir şirket kurulmaması yönünde karar aldı⁴⁵⁶.

Böylelikle Çubukçuzade Mehmet Suphi Bey (Kasım 1925-1 Mart 1927) döneminde su sorunun çözüme kavuşturulması yönündeki çalışmalar hızlandırıldı. Bu duruma göre su imtiyazı ve projenin saha faaliyetleri özel bir teşebbüs olmaksızın, belediye tarafından yapılmaya devam edildi.

Belediye Başkanı Yelkencizade Şükrü Bey döneminde (Mart 1927-Eylül 1928) belediye, bu faaliyetlere daha da ehemmiyet verdi. Su deposu, su yolları, su şebekesi, su kuyuları ve su kulübelerinin inşa edilmesine yönelik çalışmalarda bulunuldu⁴⁵⁷. 9 Eylül 1928-1 Mart 1929 yılları arasında belediye başkanlığı makamında bulunan Rahmi (Taşhan) Bey döneminde ise çalışmalarda sona gelindi. 1928 yılında; Samsun Valisi Kazım İnanç, Belediye Başkanı Rahmi Taşhan ve Belediye Sermühendisi Asım Bey'in çabalarıyla şehre temiz içme suyu getirildi⁴⁵⁸.

Şehre getirilen temiz içme suyu, ilk kez Gazi Park'ında yapılan bir çeşmeden akıtıldı. Bu faaliyeti izleyen süreçte ise sistemin, 28 adet otomatik çeşme vasıtasıyla faaliyete geçirilmesi hedeflendi. İçme suyu, otomatik bir düzenek vasıtasıyla bir kuruş karşılığında dağıtılacaktı. Beraberinde ise üç ayrı bölgede yeni çeşmeler faaliyete geçirilecek ve içme suyunun on iki litresi 20 kuruştan satılacaktı⁴⁵⁹. Samsun Su Şebekesi 1929 yılında çalışmalarda sona gelinmesiyle hizmete açıldı⁴⁶⁰. Su satışı, 1929 yılından itibaren; Hançerli Camii ve Tütün Merkezi önü, Hapishane karşısı, Buğday Pazarı, Gaziler Kahvesi karşısı, Mecidiye Caddesi ve Saathane Meydanı'nda bulunan çeşmelerden yapıldı⁴⁶¹.

5.2.5. Samsun'a Elektriğin Gelişi ve Elektrik İşleri

Türkiye'de bilinen ilk sokak aydınlatması, İstanbul'da kandiller vasıtasıyla 1847 yılında⁴⁶², ilk modern aydınlatma da yine İstanbul'da havagazı yöntemiyle 1853 yılında

⁴⁵⁶ BCA, 230.0.0.0/143.24.4, 02.11.1926.

⁴⁵⁷ Samsun, S: 165, 15 Teşrinisani 1927, s.1.

⁴⁵⁸ Emin, "Şehirde İlk Çeşmenin Küşadı...", *İkdam*, S: 11389, 7 İkinci Teşrin (Ekim) 1928, s.1.

⁴⁵⁹ Emin, "Şehirde İlk Çeşmenin Küşadı...", *İkdam*, S: 11389, 7 İkinci Teşrin 1928 (Ekim), s.1.

⁴⁶⁰ "Samsun", *Yurt Ansiklopedisi*, s.6575.

⁴⁶¹ Samsun Belediye Meclis Zabıt Defteri, 1928-1929, s.212.

⁴⁶² Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye*, C: 2, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, s.916.

yapıldı⁴⁶³. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise gazyağlı fenerlerle ile aydınlanma yaygınlaştı⁴⁶⁴. Anadolu kentlerinin elektrikle aydınlanması hususundaki girişimlere 1875 yılı itibarıyla başlandı. Anılan yılda bir Fransız şirketine devletin muhtelif şehirlerinde elektrikli aydınlanma deneme çalışmalarının yapılmasına dair imtiyaz verildi ancak başarı sağlanamadı⁴⁶⁵. Elektrik enerjisinin Türkiye'ye gelişi ise, 1888 yılında İstanbul'da bulunan Haliç Tersanesi'nde bir elektrik santralinin kurulmasıyla oldu⁴⁶⁶ Türkiye'nin ilk elektrik santrali ise 1910 yılında Tarsus Belediyesi tarafından Tarsus'ta inşa edildi⁴⁶⁷.

XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla Samsun, mum ve gazyağlı fenerlerle aydınlanıyordu. Hatta 1909 yılı itibarıyla Samsun Belediyesi, Rus tüccar Merkolyef ile şehre dökme gaz getirilmesi hususunda bir anlaşma yapmıştı⁴⁶⁸. Ancak 1888 yılı itibarıyla elektrik enerjisinin Türkiye topraklarında üretilmeye başlanmasıyla, Anadolu şehirlerinin elektrikle tenvirine yönelik imtiyazlar verilmeye başlandı. Samsun'un elektrik, tramvay ve telefon hattı imtiyazları 1913 yılında dönemin Samsun Ticaret Odası Başkanı Arzuoğlu Todoraki Efendi'ye verildi⁴⁶⁹. Ancak I. Dünya Savaşı'nın araya girmesi bu yöndeki çalışmaların sekteye uğramasına sebebiyet verdi. Savaşın ve Milli Mücadele döneminin ardından Todoraki Efendi'de bulunan imtiyazlar TBMM kararıyla feshedilerek Samsun Belediyesi'ne aktarıldı⁴⁷⁰.

Samsun'un elektrik imtiyazını eline alan belediye, ilk iş olarak keşif yaptırmak üzere Alman Mühendis "Huzi"yi Samsun'a getirtti. 1922 yılı itibarıyla cadde ve sokakların aydınlatılmasını öngören bir proje hazırlandı ve belediye meclisinde görüşülmeye başlandı⁴⁷¹.

Projenin belediye meclisinde görüşülmeye başlandığı dönemde, hazırlanan proje doğrultusunda fizikî çalışmaları gerçekleştirmek üzere, İstanbul Mühendis Okulu Müdürü Mühendis Burhaneddin Bey Samsun'a getirtildi. Kendisine belediye bütçesinden maaş bağlandı. Onun çalışmaları doğrultusunda, şehir genelinde elektrik,

⁴⁶³ Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, C: 2, ss.920-921.

⁴⁶⁴ Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, C: 2, ss.917-918.

⁴⁶⁵ Aliye Önay, "Türkiye'de İlk Elektrik Tesisi", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi Dün/Bugün Yarın*, S: 59, ss.28-29.

⁴⁶⁶ BOA, Y..PRK.ASK./52.40/07.04.1306.(H); Engin-Gülsoy, *a.g.e.*, s.148.

⁴⁶⁷ BCA, 230.0.0.0/1.2.3/29.09.1910;

⁴⁶⁸ Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, ss.212-213.

⁴⁶⁹ *Doğru Sadâ*, S: 178, 9 Eylül 1329 (22 Eylül 1913), Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.218.

⁴⁷⁰ BCA, 30.18.1.1/5.27.10, 05.09.1922.

⁴⁷¹ Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.240.

telefon ve tramvay hatlarının geçeceği yerler tespit edildi. Atıl durumda bulunan Kılıçdede Mahallesi'ndeki bir fabrikanın elektrik üretimine yönelik kullanılabilirliği üzerinde tetkikler yapıldı. Bu hususta olumlu yönde bir rapor hazırlandı ve belediye meclisine sunuldu. Belediye meclisi ise projeyi Aralık 1923 yılı sonlarında kabul etti⁴⁷².

1925 yılında, “*Samsun Şehrinin Elektrikle Tenviri ve Su Te’sisatı İçin Mahalli Belediyesince Akd Edilecek Üç Yüz Bin Liralık İstikraza Hükümetçe Kefâlet Edilmesi Me’zuniyetine Dâir Kanun*” çıkarıldı⁴⁷³. Bu kanun doğrultusunda, Eylül 1925 tarihinde, Samsun Belediyesine Hazine-i Maliye’den 300.000 lira borç verildi⁴⁷⁴. Bilahare alınan bu borç da belediyenin elektrik işleri ile ilgili imtiyaz şartlarını yerine getirmesinde yetersiz kaldı. Buna yönelik olarak Nafia Vekâletinin 30 Haziran 1927 tarihli kararı doğrultusunda; Samsun’un elektrik imtiyazı, “*Kerim ve İtalyan Tekaç*”a verildi⁴⁷⁵.

Nafia Vekâleti, Samsun’da yapılacak elektrik tesisatı projesini Aralık 1927 tarihi itibarıyla Samsun vilayetine gönderdi⁴⁷⁶. Aynı yıl içerisinde santralin inşasına yönelik çalışmalara başlandı ve 1928’de sona gelindi. Kurulan elektrik santrali için toplamda 380.000 lira harcandı⁴⁷⁷. Elektrik, ilk olarak Samsun’un sokak ve caddelerine verildi. Bu çalışmaların başarıya ulaşmasının ardından ise kamu ve özel kurumların yanı sıra özel hanelere de elektrik tesisatı verildi⁴⁷⁸. Belediye sınırları içerisinde kullanılacak elektrik saati markaları, Nafia Vekâleti tarafından belirlendi ve belirlenen bu markalar dışındaki saatleri kullanmak yasaklandı⁴⁷⁹. Aynı dönemde hayata geçirilmesi planlanan elektrikli tramvay projesinde aşama kat edilemedi. Ancak şehrin telefon hatlarının geliştirilmesine yönelik faaliyetlere devam edildi. Bu yönde bir proje hazırlandı ve harita üzerinde telefon hatlarının yerleri tespit edildi. Yerleri tespit edilen telefon hatları Posta İdaresi tarafından tesis edildi. Bu hizmet sonrasında ise Samsun genelinde telefon abone sayısı günden güne artış gösterdi⁴⁸⁰.

1929 yılına gelindiğinde, Samsun’un elektrik işlerine hız verilmesi adına Samsun Belediyesi ile yabancı bir şirket olan Alman “*Bergmann*” Elektrik Şirketi

⁴⁷² Yolalcı, 1922-1923 Yıllarında Samsun Belediyesi’nin Projeleri, s.413.

⁴⁷³ T.C. Resmi Gazete, Samsun Şehrinin Elektrikle Tenviri ve Su Te’sisatı İçin Mahalli Belediyesince Akd Edilecek Üç Yüz Bin Liralık İstikraza Hükümetçe Kefâlet Edilmesi Me’zuniyetine Dâir Kanun, Kanun No: 662, Resmi Gazete Sayısı: 228 , 25.11.1925, s.671-676; *Samsun İl Yıllığı* 1967, s.270.

⁴⁷⁴ BCA, 16.64.6/30.18.1.1/20.09.1925.

⁴⁷⁵ BCA, 143.24.7/230.0.0.0/30.06.1927.

⁴⁷⁶ BCA, 143.24.10/230.0.0.0/01.12.1927.

⁴⁷⁷ Vadala, a.g.e., s. 114.

⁴⁷⁸ *Samsun İl Yıllığı* 1967, s.270.

⁴⁷⁹ BCA, 143.24.13/230.0.0.0/01.11.1928.

⁴⁸⁰ Yolalcı, 1922-1923 Yıllarında Samsun Belediyesi’nin Projeleri, s.414.

arasında bir anlaşma imzalandı⁴⁸¹. Böylece bu tarihten itibaren 1922 yılında gayrimüslim Arzuoğlu Todoraki'den alınarak belediyeye devredilen elektrik işlerine ait imtiyazlar yeniden yabancı bir teşekkülün idaresine verildi.

Anılan yıldan itibaren özel bir şirketin idaresi altına giren elektrik işleri, Samsun Elektrik Şirketi'nin elektrik tesisatını kurma çalışmalarıyla devam etti. 1929 yılında Bafra kazası da elektriğe kavuştu⁴⁸². Elektrik tesisatında kullanılacak malzemeler ise ekseriyetle yurtdışından temin edildi⁴⁸³.

5.3.TEMİZLİK İŞLERİ

Şehirlerin temizlik işleri, Osmanlı'da belediye örgütünün kurulmadığı yıllarda kadının idaresinde, meslek kolu olan loncalar tarafından yapılıyordu⁴⁸⁴. Ancak 1826 yılında, idaresi kadında bulunan temizlik işleri ve muhtelif beledî faaliyetler İhtisap Nezareti'ne bağlandı⁴⁸⁵. 1855 yılında İstanbul Şehremaneti'nin kurulmasıyla İhtisap Nezareti kaldırıldı ve temizlik görevleri şehremaneti idaresine verildi⁴⁸⁶. 1868, 1871 nizamnameleri ve son olarak, 1877 yılında çıkarılan belediye kanunuyla, temizlik işlerinin yanı sıra birçok beledî faaliyet belediye idarelerine bırakıldı. Osmanlı'nın son dönemleri ve Cumhuriyet'in ilk sekiz yılı şehir temizliği faaliyetlerinde, 1877'de çıkarılan belediye kanunu esas alındı⁴⁸⁷. 1930 yılında çıkarılacak olan belediye kanununa kadar ise beledî faaliyetlere mevcut sistem üzerinde devam edildi⁴⁸⁸.

Samsun'da, 1921-1922 yılları itibarıyla temizlik faaliyetleri yeterli düzeyde değildi. Anılan yıllarda bu problem görülmüş olsa gerek belediye temizlik işlerinin sistematik yapılabilmesi için bazı adımlar atıldı. Örneğin 1921-1922 yıllarında belediye başkanlığı makamında bulunan Pepelek Hasan Efendi, “*Tenzifat Müfettişliği*”ni kurdu.

⁴⁸¹ BCA, 230.0.0.0/143.24.16, 09.02.1929.

⁴⁸² Elektriğin ilk kez 1927 yılında Samsun'a gelişini; 1931'de Çarşamba, 1938'de Havza, 1948'de Vezirköprü, 1950'de Lâdik, 1951'de Terme ve 1953'te Kavak'a aynı hizmetin getirilmesi faaliyetleri izledi. (*Cumhuriyet'in 50. Yılında Samsun 1973 İl Yıllığı*, Samsun Valiliği, 1974, ss.304-321.)

⁴⁸³ BCA, 230.0.0.0/143.24.17, 03.03.1929.

⁴⁸⁴ Tekeli-Ortalı, a.g.e., s.18.

⁴⁸⁵ Cengiz Sunay, “Belediyeciliğin Doğuşu Sürecinde Osmanlı Mirası”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 3, Yıl 2002, s.126.

⁴⁸⁶ Ergin, *Türkiye'de Belediyeciliğin Tarihi İnkişafı*, s.122.

⁴⁸⁷ Sunay, a.g.m., s.130.

⁴⁸⁸ 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu kapsamında belediye idareleri, belediye sınırları içerisinde bulunan her türlü kamuya açık alanın temizlik işlerine bakmakla vazifelidir. Bunun yanı sıra; halkın sosyal hayata karıştığı ve ticari faaliyetlerin yapıldığı mekanlarda satılan ve kullanılan şeylerin temizliğini, sıhhi şartlarını ve sağlamlığını denetleme görevi de belediyeye aitti. Belediye yaya veya vasıtaların geçmesine engel teşkil eden ve rahatsızlık veren her türlü umumi temizliğe aykırı yapıyı kaldırma, sokak, meydan, iskele, köprü, pazar, panayır yerleri gibi umumi mahalleri ise daima temiz tutmakla görevliydi. (*T.C. Resmi Gazete*, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmi Gazete Sayısı: 1471, 14.04.1930, s. 8823-8824.)

Müfettişliğin kuruluş amacı; belediyenin gerçekleştireceği temizlik faaliyetlerinde teşkilatlanarak, disiplinli ve sistematik bir şekilde işleyen bir temizlik işleri kadrosu oluşturmak ve faaliyette bulunmaktır. Müfettişliğin kurulmasının ardından, temizlik işlerinin işlerliği ve denetim mekanizması güçlendirildi. Sonrasında ise temizlik işleri memuru ve personel kadrosu yeniden oluşturuldu⁴⁸⁹.

Pepelek Hasan Efendi döneminde kurumsallaştırılmaya çalışılan temizlik işleri, Cumhuriyet devriyle birlikte daha da işlerlik kazandı. Belediye başkanlığı makamında Şefik Avni Bey'in bulunduğu 1923 yılında, temizlik işlerinde kullanılan arabalar (tenzifat arabaları) numaralandırma uygulamasına tabi tutuldu. Böylelikle hangi arabanın hangi sürücü tarafından kullanıldığı kayıt altına alındı. Bu vasıta ile, sürücüde bulunan temizlik arabasının temiz ve dikkatli kullanılması hedeflendi⁴⁹⁰. Temizlik işlerinin daha etkin bir şekilde yapılması dönem şartları itibarıyla belediye bütçesinin de iyi durumda olmasını gerektiriyordu. Samsun Belediyesi bütçesi ve faaliyetleri, savaştan yeni çıkmış, Milli Mücadele döneminde Rum çete faaliyetlerine sahne olmuş ve bombardımanlara maruz kalmış bir şehrin yeniden imarına yoğunlaşmış bulunuyordu. Belediye, belirli bütçe kalemlerine yönelik ekonomik tedbirler alıyordu. Örneğin, anılan yıl içerisinde, temizlik işlerinde kullanılan atlara, daha az maliyetli, bölgenin zemin şartlarına uyumlu ve aynı zamanda nalın tırnağa daha iyi oturması için bir nal tekniği olan sıcak nal çakılmaya başlandı. Böylelikle nalınlar için belediye bütçesinden çıkan harcamalarda tasarruf edilmeye çalışıldı⁴⁹¹.

Yerel yönetimlerin zor ekonomik şartlardan geçtiği bu dönemlerde tabi olarak birçok belediye faaliyeti bir arada yürütmek mümkün olmamıştır. Dönem gazetelerine bakıldığında özellikle 1923-1929 yılları arasını ihtiva eden dönemde Samsun Belediyesi'nin, sokak temizliğini fazlasıyla ihmal ettiğine dair ifadeler yer almaktadır. Örneğin, Haber Gazetesi'nin 10 Nisan 1924 tarihli nüshasında; şehre intikal eden göçmenlerle birlikte, temizlik faaliyetlerinde meydana gelen aksaklıklar bildiriliyordu. Gazeteye göre belediye bu hususta yeterli özveriye göstermiyordu. Muhtelif cadde ve sokaklara tuvalet yapılmadığından, sokakların köşeleri birer abdesthane halini almış bulunuyordu. Belediye, sahil şeridinde bulunan lağımın üzerini de kapatmıyordu⁴⁹².

⁴⁸⁹ "Belediye Riyasetinden", *Ahali*, 27 Teşrinievvel 1921, S: 45, s.1.

⁴⁹⁰ *Samsun Belediye Meclisi Zabıt Defteri 1922-1923*, Karar No: 115.

⁴⁹¹ *Samsun Belediye Meclisi Zabıt Defteri 1922-1923*, Karar No: 348.

⁴⁹² Aziz Samih, "Belediyemiz", *Haber*, S: 28, 10 Nisan 1340 (10 Nisan 1924), s.1.

Şefik Avni Bey'in ardından belediye başkanlığına seçilen Boşnakzade Ahmet Resai Bey döneminde de belediyenin temizlik işlerinin aksadığına yönelik şikâyetler devam etti. Bu dönemde şikâyetler genellikle sokak temizliği saatlerinde herhangi bir düzenlemeye gidilmemesinden kaynaklıydı. Örneğin, Haber Gazetesi'nin gazetesinin 31 Temmuz 1924 tarihli nüshasında; sokakların sabah saat 9.00 ile 11.00 arasında temizlenmesinin doğurduğu olumsuz sonuçlar aktarılıyor, temizlik işlerinin gece vakti yapılması isteniyordu⁴⁹³. 7 Ağustos 1924 tarihli nüshada ise, belediyenin halkı sokak temizliği hakkında bilinçlendirilmesi ve buna yönelik bazı yasaklar koymasının gerekliliği vurgulanıyordu⁴⁹⁴. Ancak belediye, muhtelif gazetesinin bu yöndeki telkinlerine kulak asmiyordu⁴⁹⁵. Çünkü Belediye, temizlik işlerinden ziyade yol yapım-onarım ve imar faaliyetlerine ağırlık vermişti⁴⁹⁶.

Belediyenin temizlik faaliyetlerinde izlediği pasif politikalar, belediye başkanlığı makamında Yelkencizade Şükrü Bey'in bulunduğu 1928 yılında da devam etti. Samsun Gazetesi'nin 9 Nisan 1928 tarihli nüshasında; çarşıda bulunan abdesthanelerin temizlenmediği, Kale Mahallesi'nin muhtelif bölgelerinde lağım teşkilatının olmadığı, Kırbaç Mahallesi'nde bulunan Ağabali Sokağı'nda atıl halde bulunan bir arsanın ise pislikle dolduğuna yönelik habere yer verildi⁴⁹⁷. Temizlik alanındaki bu aksaklıklara rağmen belediye bu dönemde, elektrik santrali inşaatı ve temiz içme suyu getirme çalışmalarına ağırlık vermiş ve yüksek meblağda bütçeler ayırmış bulunuyordu⁴⁹⁸.

Anılan çalışmaların bitmesinin ardından şehrin temizliğine yönelik faaliyetlere hız verildi. Belediye başkanlığı makamında Dr. Faik Bey'in bulunduğu 1929 yılında muhtelif yerlerde umumi tuvaletler açma ve halk tarafından pisletilen alanların kapatılmasına yönelik çalışmalar yapıldı. Örneğin, Kılıçdede Mahallesi'nde bir umumi tuvalet yapılmasına yönelik çalışmalara başlandı. Yalı Cami civarında bulunan ve etrafa pis koku saçan arsaya tel örgü çekildi ve pis alanın üzeri kapatıldı. İhtiyaç fazlası olarak ahırda tutulan beş adet temizlik hayvanı, satılmak üzere müzayedeye konuldu. Bu hayvanlardan elde edilecek gelirle, diğer temizlik hayvanlarının bir yıllık arpa ve saman

⁴⁹³ “Belediyenin Nazarı Dikkatine”, *Haber*, S: 41, 31 Temmuz 1340 (31 Temmuz 1924), s.1.

⁴⁹⁴ “Yine Belde ve Belediye”, *Haber*, S: 42, 7 Ağustos 1340 (7 Ağustos 1924), s.1.

⁴⁹⁵ “Şikayet Şikayet Üstüne”, *Haber*, S: 51, 21 Teşrinievvel 1340 (21 Ekim 1924), s.1; Aziz Samih, “Belediyemiz”, *Haber*, S: 52, 8 Teşrinisani 1340 (8 Kasım 1924), s.1.

⁴⁹⁶ Aziz Samih, “Belediyemiz”, *Haber*, S: 52, 8 Teşrinisani 1340 (8 Kasım 1924), s.1.

⁴⁹⁷ “Belediye’den Şikayetler”, *Samsun*, S: 304, 9 Nisan 1928, s.1.

⁴⁹⁸ Vadala, *a.g.e.*, s. 114.

ihtiyacının giderilmesi hedeflendi. Belediye meclisi kararıyla; bir yıl için 21.900 okka arpa ve 17.280 okka saman alınmasına yönelik şartname hazırlandı⁴⁹⁹.

5.4.SALGIN HASTALIKLARLA MÜCADELE VE ALINAN TEDBİRLER

Cumhuriyetin ilanının ardından Anadolu'da girişilen imar faaliyeti bu kez yapısal olarak değil, Türk insanının yeniden imarına yönelikti. Anadolu coğrafyası, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemi süresince yalnızca itilaf devletleriyle değil salgın hastalıklarla da mücadele etmek durumunda kalmıştı. Milli Mücadelenin ardından ise Anadolu coğrafyası hem salgın hastalıklarla hem de savaş sonrası ekonomik sıkıntılarla mücadele etmiştir. Cumhuriyet idaresi, sağlık teşkilatını yeniden kurarak; sağlık kurumları inşa etme, sağlık personeli yetiştirme ve Anadolu'nun tüm köylerine sağlık hizmeti götürmeye yönelik politikalar izledi. Cumhuriyet dönemi itibarıyla, Anadolu'nun birçok kentinde; sıtma, verem, trahom, frengi, kızıl, çiçek vs. salgın hastalıklar görüldü. Devlet idaresi ise bu hastalıklar üzerine ciddi bir mücadeleye girişti. Bu mücadelelerde şehir idarelerine önemli görevler düşmekteydi⁵⁰⁰.

5.4.1.Bataklık Kurutma Faaliyetleri

Salgın hastalıklarla mücadele adına tedbirlerin alındığı şehirlerden biri de Samsun idi. Sıtma hastalığı, 1922 yılı itibarıyla Samsun genelinde etkisini artıran hastalıkların başında geliyordu. Hastalığının kaynağını parazit taşıyan sivrisineklerin üreme bölgesi olan bataklık ve gölet halindeki alanlar teşkil ediyordu⁵⁰¹. Anılan dönem Samsun'unda, sivrisineklerin üreme sahaları; Fener ve Ilıcak çeşmesi arasında bulunan bataklık ve gölet alan ile Irmak yönündeki Kiremithaneler ve Tabakhanenin civarında bulunan bataklıklar idi⁵⁰².

Buradan sivrisinekler yoluyla yayılan hastalık kısa sürede Samsun'u etkisi altına aldı. Bu durum ise belediye sınırları içerisinde bulunan bataklıkların kurutulması faaliyetlerini zorunlu kılıyordu. Bataklık alanları belediyenin tasarrufunda bulunduğundan, doğal olarak buralarda yürütülecek olan her türlü kurutma ve ıslah çalışması da belediyenin kontrolündeydi⁵⁰³. Samsun'daki bataklık kurutma faaliyetlerinin geçmişi 1890'lı yıllara dayanıyordu. Bu dönemlerde sıtma hastalığına

⁴⁹⁹ Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.339.

⁵⁰⁰ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1973,s.7.

⁵⁰¹ Tuğluoğlu, "Türkiye'de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)", s.352

⁵⁰² Tekin, *a.g.m.*, s.13.

⁵⁰³ *T.C. Resmi Gazete*, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmi Gazete Sayısı: 1471, 14.04.1930, ss. 8839-8840

yönelik başlatılan bataklık kurutma çalışmaları, 1904-1905 yıllarına kadar kesintili olarak devam etti. Ancak 1904-1922 yılları arasında anılan bölgede herhangi bir bataklık kurutma faaliyeti söz konusu olmadı⁵⁰⁴. I. Dünya Savaşı ve sonrasında Samsun'a gerçekleşen göçler sonucunda artan nüfus salgın hastalıkların yeniden etkisini artırmasına yol açtı. 1922 yılına gelindiğinde sıtma, Samsun genelinde tesirini artırmış bulunuyordu. Bu durum ise belediyenin bataklık kurutma faaliyetlerine ağırlık vermesini zorunlu hale getirdi. Belediye başkanlığı makamında Şefik Avni Bey'in bulunduğu 1922 yılında, Sarı Mağazalar Mevkii'nden Fener'e kadar uzanan bataklık alan ve sazlıkta kurutma ve ıslah çalışmaları gerçekleştirildi. Bu yönde bir proje de hazırlandı⁵⁰⁵.

Fizikî alanda çalışmalar için Müteahhit Mehmed Efendi ile anlaşıldı. Ancak ilerleyen süreçte imzalanan şartname şartlarının yerine getirilmediği görüldü. Bunun üzerine 13 Eylül 1922 tarihinde anlaşma feshedildi. Bilahare çalışmalar, belediye meclisi içerisinde oluşturulacak bir komisyon marifetiyle devam ettirildi. Belediye, bu çalışmalarda büyük harcamalar sarf etti. Proje bölgesine toprak taşıma faaliyetleri gerçekleştirdi. Bu faaliyetlerde, dekovil hattı vasıtasıyla vagon çekebilen iki adet katana beygiri ve dinamit kullanıldı. Kurutma çalışmaları bir yıl sürdü. 5 Eylül 1923 tarihinde ise çalışmalarda sona gelindi. Islah edilen alanda; yol, kaldırım ve ağaçlandırma çalışmaları yapıldı. Sazlık alan son olarak dikilen ağaçlarla birlikte mesire alanı haline getirildi⁵⁰⁶.

Bataklık kurutma faaliyetlerinin yanı sıra belediye, salgın hastalıklarla mücadele adına Dâhiliye Nezaretinden gelen emir üzerine cilt ve frengi hastanesi için bina tesis etme çalışmalarına girişti. Samsun merkezde bahsi geçen hastanenin kurulması için bir bina tahsis edildi ve burası hastane haline getirildi. 1924 yılında çalışmalarda sona gelindi ve Samsun Askeri Cilt ve Frengi Hastalıkları Hastanesi hizmete açıldı⁵⁰⁷.

Belediye sağlık alanındaki imar faaliyetlerinin yanı sıra, bulaşıcı hastalıkların şehir genelinde yayılmasını en aza indirmek amacıyla birtakım beledî yasaklar koyma yoluna gitti. Belediye başkanlığı makamında Yelkencizade Şükrü Bey'in (1 Mart 1927-9 Eylül 1928) bulunduğu dönemde, hayvan yoluyla bulaşan hastalıklara ve özellikle kuduza yönelik olarak; şehir içinden ve köylerden getirilen köpeklere ağızlık takılması

⁵⁰⁴ Yolalıcı, 1922-1923 Yıllarında Samsun Belediyesi'nin Projeleri, ss. 418-421.

⁵⁰⁵ Tekin, *a.g.m.*, s.13.

⁵⁰⁶ Yolalıcı, 1922-1923 Yıllarında Samsun Belediyesi'nin Projeleri, ss. 418-421.

⁵⁰⁷ BCA, 30.18.1.1/10.42.8, 01.09.1924.

zorunlu hale getirildi. Bu yasak dâhilinde, ağızlık takılmadığı tespit edilen köpeklerin itlâf edileceği belediyeden ilan edildi⁵⁰⁸.

1929 yılına gelindiğinde belediye bütçesinin biraz daha rahatlamasıyla, bataklık kurutma çalışmaları hızlandı. Belediye başkanlığı makamında Dr. Faik Bey'in bulunduğu dönemde, sivrisineklerin üreme noktası olan ve sıtma tehdidi taşıyan Kara Mustafa Bataklığı'nda 150 metrekarelik alanı kapsayan kurutma çalışmaları gerçekleştirildi⁵⁰⁹.

5.4.2.Salgın Hastalıklarla Sıhî Alanda Mücadele

Belediye bataklık kurutma faaliyetleri kadar kamuya ait sağlık teşekküllerinin kurulmasında da etkin rol üstlendi. Belediye Başkanı Çubukçuzade Mehmet Suphi Bey ve Vali Kazım (İnanç) Paşa dönemlerine rastlayan 1926 yılında, Samsun genelinde sıtma hastalığı üzerine tetkikat yapması için yabancı bir uzman olan Profesör Martini görevlendirildi⁵¹⁰. Bölgede yapılan tetkikler, Samsun'da sıtmayla mücadeleye yönelik bir teşekkülün kurulmasını öngörüyordu. 1928 yılında hükümet, sıtma hastalığına yönelik olarak Anadolu genelinde laboratuvar teşkilatlanmaları kurmaya başlamıştı. Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiyye Vekâletinin 18 Nisan 1928 tarih ve 56/2802 sayılı tezkeresi doğrultusunda, harcamaları 1928 yılı belediye bütçesinden karşılanmak üzere, Samsun'da bir sıtma ile mücadele heyeti reisi ve laboratuvar şefi kadrosu açılması kararı alındı⁵¹¹. Bu karar sonrasında ise aynı yıl içerisinde Samsun Mıntıkası Sıtma ile Mücadele Teşkilatı kuruldu. Çalışma sahası, Samsun, Bafra, Çarşamba, Terme ve Amasya olarak belirlenen teşkilat; 1 başkan, 1 uzman, 5 doktor, 24 sağlık memuru, 1 laboratuvar şefi ve 1 kâtipten oluşuyordu⁵¹².

Teşkilat kurulduğu yıldan itibaren çalışmalarına hız verdi. Sıtma hastaları tedavi edildi ve Samsun köylerine ilaç ulaştırdı. Bu hizmet dâhilinde, Samsun mıntıkası 22 sağlık dairesine ayrıldı. 1928-1932 yılları arasında belirtilen mıntika içerisinde 564.435 kişi tedavi edildi. 177.019 kişiye ise sıtma ilacı verildi. Sıtma ile mücadele için açılan polikliniklerde 53.887 sıtmalı hastaya bakıldı. 1928-1929 yılları itibarıyla, Samsun

⁵⁰⁸ "Samsun Belediye Riyasetinden", *Samsun*, S: 192, 23 Şubat 1928, s.1.

⁵⁰⁹ Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.183.

⁵¹⁰ Dr. Mazhar Ülgen, "Sıtma ve Samsun", *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 7, S: 72, Eylül-Ekim-Kasım 1945, s.23.

⁵¹¹ BCA, 28.23.8/30.18.1.1/18.04.1928.

⁵¹² 1923-1933 10 *Cumhuriyet'te Samsun*, s.18-20.

Valiliği, Samsun Belediyesi ve anılan komisyonun çalışmaları doğrultusunda, bölgede görülen sıtma vakaları %19'dan %13'lere indirildi⁵¹³.

Anılan komisyonun ve Samsun Belediyesi'nin sağlık alanında gerçekleştirdiği faaliyetler döneminde, bulaşıcı hastalıklar ve mıntika genelindeki vaka sayıları şu şekildedir:

Tablo 9. 1928 ve 1929 Yıllarında Samsun'daki Bulaşıcı Hastalıklar ve Vaka Sayıları

	Yıllar	
	1928	1929
Hastalıklar	Vaka Sayısı	Vaka Sayısı
Dizanteri	16	3
Kara Humma (Tifo)	44	47
Kızıl	58	50
Kuduz	16	2
İltihabı Seyaha (seyahat hastalığı)	2	1
Hummayı Nifasi (Al Basması) ⁵¹⁴	3	6
Kızamık	7	3
Cüzzam	3	-
Ruam ⁵¹⁵	2	-
Şarbon	9	37
Tetanoz	2	2
Difteri (iltihaplı solunum yolu hatsalığı)	-	9
Trahom (Görme kaybı ve körlük)	-	3
Toplam Vefat Sayısı	40	35

Kaynak: 1923-1933 10 Cumhuriyet'te Samsun, s.9.

5.5.SOSYAL YARDIM FAALİYETLERİ

Sosyal yardım, temel gereksinimlerini karşılamaktan yoksun olan yardıma muhtaç insanlara karşılıksız olarak yapılan ve bireylerin yaşam kalitesinin yükseltilmesini amaçlayan ayni ve nakdi yardımlardır⁵¹⁶. Osmanlının klasik dönemlerinde sosyal yardım faaliyetleri vakıflar aracılığıyla yürütülüyordu. Devlet idaresi, 1877 yılında çıkardığı Dersaadet Belediye Kanunu doğrultusunda sosyal yardım faaliyetleri gerçekleştirme görevini belediyelere de verdi. Bu düzenlemeyi izleyen yıllarda ise; sosyal yardım kuruluşları olan Himaye-i Etfal (Çocuk Esirgeme) ve Hilal-i

⁵¹³ 1923-1933 10 Cumhuriyet'te Samsun, s.18-20.

⁵¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. B.H., *Mubahese-i Sihhiye ve Tıbbiye (Humma-i Nifasi-Al Basması)*, Servet-i Fünûn, C: 3, S: 60, 23 Nisan 1308/6 Mayıs 1892.

⁵¹⁵ Ruam hastalığı, ekseriyetle tek tırnaklı hayvanlarda (at, eşek, keçi vs.) görülen bulaşıcı bir hastalıktır. İnsanlara bulaşabilme özelliği de vardır. (Şule Osmanoğlu-Berfin Melikoğlu, "Türkiye'de Ruam Hastalığı Eradikasyon Çalışmalarına Tarihsel Bir Bakış Açısı", *Kafkas Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, C:3, S:15, 2009, ss.331-332.

⁵¹⁶ Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, *Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü*, Ankara., 2010, s.28.

Ahmer (Kızılay)'in etkinlikleri artırıldı. Bunun yanı sıra evsizler için Darülaceze, ekonomik açıdan zor durumda olan yetim çocukların eğitimini sağlamak için Darüşşafaka ve şehit çocukları için Darüleytamlar açıldı. Osmanlı'nın son dönemlerinde etkinliklerini artıran bu kurumlar Cumhuriyet döneminde de faaliyetlerine devam etti⁵¹⁷.

1877 yılında çıkarılan Dersaadet Belediye Kanunu doğrultusunda belediyelere sosyal yardım faaliyetlerinde bulunma görevi verilmişti. Belediyeler ise bu dönemlerden itibaren ihtiyaç sahiplerine sosyal yardımda bulunma faaliyetlerine girişti. Samsun da bu belediyelerden biriydi. 1922-1923 yılları itibarıyla belediye, bütçesinin büyük bir kısmını şehrin yeniden imarı çalışmaları için kullansa da sosyal yardım faaliyetlerini de göz ardı etmedi. Anılan yıllarda Samsun'da ikamet eden ihtiyaç sahibi aileler tespit edildi ve hayatlarını idame ettirmeleri adına onlara maddi destek sağlandı. Bu yönde izlenen faaliyetlerden biri de “*aceze maaşı*” uygulamasıydı⁵¹⁸.

Dönem itibarıyla aceze maaşları, ihtiyaç sahiplerinin, maaş başvurusuna yönelik dilekçelerini belediye meclisine göndermeleriyle veriliyordu. Dilekçede, ihtiyaç sahibinin gerçekten yardıma muhtaç olduğuna dair ibarelere yer verilir, bu ibarelerin doğruluğu ise başvuru sahibinin ikamet ettiği mahalın ihtiyar heyeti tarafından verilen bir şahadetname ile tasdiklenirdi. Ardından belediye meclisine gönderilen dilekçe, meclisin içtima günlerinde okunur ve olumlu bulunması halinde, ihtiyaç sahiplerine aceze maaşı bağlanırdı. 1922-1923 yılları itibarıyla bir aylık aceze maaşının miktarı 100 ilâ 1.900 lira arasındaydı. Örneğin 1923 yılı itibarıyla belediyeden en yüksek maaş alan kişi Pazar Mahallesi'nde oturan ve iki çocuğa bakan Bevvab İsmail Efendi'nin zevcesi Peyker Hanım idi. Bu dönemde aceze maaşı verilen kişi sayısı 79 idi. Ancak belediye belirli dönemlerde bütçede yeterli tahsisat olmadığından aceze maaşı talebine yönelik dilekçeleri reddedebiliyordu. Örneğin meclisin 21 Mayıs 1923 tarihli oturumunda, aceze maaşı başvurusunda bulunan Süleyman Paşa Camii müezzini Hacı Hakkı Efendi'nin dilekçesi yeterli tahsisat olmadığı gerekçesiyle reddedildi. Bağlanan maaşın yetersiz görülmesi halinde, aceze maaşı alanların belediyeden zam talebinde bulunma hakları da vardı. Örneğin 7 Haziran 1923 tarihi itibarıyla belediyeden aldığı 200 kuruşluk maaşın yetmediğini belirten ve Saitbey Mahallesi'nde ikamet eden Feride Hanım'ın maaşı 400

⁵¹⁷ Eyüp Zengin-Ayhan Şahin-Salih Özcan, “Türkiye’de Sosyal Yardım Uygulamaları”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C: 19, S: 2, 2012, s.136.

⁵¹⁸ Yolalcı, 1922-1923 Yıllarında Samsun Belediyesi'nin Projeleri, s.409.

kuruşa yükseltildi. Aceze maaşı ihtiyaç sahibinin vefat etmesi ya da maddi durumunun iyileşmesi halinde kesilirdi⁵¹⁹.

Belediye'nin sosyal yardım faaliyetlerinden bir diğeri ise aynî yardımlardı. Ekonomik bakımdan yardıma muhtaç halde bulunan; hasta, muhacir ve diğr ihtiyaç sahiplerinin; hastane ve cenaze nakil işlemlerinin yanı sıra kefenlenme ve defin işlemleri de belediye tarafından yapılıyordu. Bunlara ek olarak yetim ve öksüz çocukların himaye edilmesi görevi de belediyeye aitti. Bu meyanda Samsun Belediyesi, yardıma muhtaç kimsesiz çocukları, belediye meclisinde oluşturulan bir komisyon marifetiyle tespit ediyordu. 1922-1923 yılları arasında, öksüz, yetim ve şehit çocukları koruma altına alınarak onlara ücretsiz yetimhane, bakıcı ve yemekhane desteği verildi. Örneğin 23 Haziran 1923 tarihi itibarıyla belediyeden 600 kuruş aceze maaşı alan ve Hançerli Mahallesinde oturan Sıdika Hanım'ın vefatı üzerine bakmakta olduğı iki torunu Darüleytam'a yerleştirildi Keza kendine bakabilecek durumda olan çocuklara ise harç bağlanıyordu. Örneğin 7 Haziran 1923 tarihinde Samsun polisi tarafından belediyeye getirilen ikiz kardeşlere iâşe ve erzak ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için toplamda 1.500 kuruş maaş bağlandı⁵²⁰. Cumhuriyet'in ilk yılları itibarıyla ehemmiyet verilen bu faaliyetler ise günümüze kadar süregeldi.

5.6. TİCARİ ALANDAKİ FAALİYETLER

Cumhuriyet'in ilk yılları itibarıyla belediyeler ticari alandaki faaliyetlerini 1871 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesine göre icra ediyorlardı. Bu kapsamda belediye, limanların/iskelelerin işletilmesi ve onarılması, şehir ticaretinin denetlenmesi ve fiyat kontrolleri gibi çalışmalardan sorumluydu⁵²¹. Samsun Belediyesi 1923-1924 yıllarında ağırlıklı olarak şehirdeki ani fiyat artışları, özellikle odun ve kömür fiyatlarının düzenlenmesi, fiyat tarifesinin oluşturulması çalışmalarına ağırlık verdi. Ancak bu tedbirlere rağmen fiyat artışları önlenemez haldeydi ve belediyenin aldığı tedbirler zamanla yetersiz kaldı. Bu durum dönemin yerel basınına da yansdı. Örneğin Haber gazetesinin 8 Kasım 1924 tarihli nüshasında belediyenin şehir genelinde gerçekleşen ani fiyat artışlarına karşı yeterli seviyede tedbir almadığına yönelik eleştiriler vardı.

⁵¹⁹ Yolalıcı, "Samsun Belediyesi'nin 1922-1923 Yıllarında Fakir ve Acizlere...", ss.52-55; 1923 yılında Samsun Belediyesi'nden aceze maaşı alanların detaylı listesi için bkz. Yolalıcı, "Samsun Belediyesi'nin 1922-1923 Yıllarında Fakir ve Acizlere...", ss.51-54.

⁵²⁰ Yolalıcı, "Samsun Belediyesi'nin 1922-1923 Yıllarında Fakir ve Acizlere...", ss.55-58.

⁵²¹ Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, s.177; Ayrıca Cumhuriyet'in ilk yılları itibarıyla Samsun'un ekonomisi ve ticari hayatında detaylı bilgi edinmek için bkz. Coşkun Topal, *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Samsun Ekonomisi*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2008.

Gazetede, sadece fiyat artışlarına müdahale yetersizliği eleştirilmedi Aynı zamanda belediyenin de bu fiyat artışının aktörlerinden olduğu vurgulandı. Mesela belediye tarafından odun ve kömüre zam yapıldığı bildiriliyordu. Yazının ilerleyen satırlarında şu ifadeler yer alıyordu:

“Muhacirlerin ve fukaranın ihtiyacına bir odun galesi zam olundu. İşin, katır, at üzerinde bir soba borusu kadar genişlikte çuvallar içindeki kömürlere elmas fiyatı isteniyor. Kaç okka olduğu meçhul olan kömürler ve öküz arabalarına uzanılan yaş odunların tartılarak satılması ve odunla kömürde ekmek ve at gibi ihtiyaçtan olduğundan bunların da sair memleketlerde olduğu gibi çeki ve kilo ile satılması ve bir narh konulması zaruridir...”⁵²²

Aynı gazetenin 21 Ekim 1924 tarihli nüshasında ise, belediyenin şehir genelinde artış gösteren fiyatlar karşısında kayıtsız kaldığı ve zabitanın gerekli titizliği göstermediğine vurgu vardı. Bu durum belediye zabıtalарının görevlerini layıkıyla yapmamalarından kaynaklıydı. Zira şehirdeki esnaf ve dükkanlara neredeyse hiç denetim yapılmıyordu. Gazetede esnafa denetim yapılmadığına ilişkin şu ifadeler yer almakta idi:

“Samsun gibi esnafı keyfe-ma-yeşa [dilediği gibi hareket etmek] hareket eden, en mübrem ihtiyacı istediği fiyata satan ve hiçbir kayda tabi olmayan bu pahalılıkta bir tecelli ihraz eden bir belediye daha gösteremeyiz. Yenilecek maddelerin sahte olup olmadığını ihtikâr (vurgunculuk) yapıp yapılmadığını arayıp soran hiç yoktur...”⁵²³

Ani fiyat artışlarının yaşandığı bu dönemde Orta Karadeniz Bölgesi'nin ticaret ve sanayi merkezi olarak kabul edilen Samsun'da bir ticaret kongresi toplandı. Kongrede alınan kararlar aynı zamanda belediye tarafından yürütölen şehir ticaretinin geliştirilmesi, ticaret alanlarının onarılması ve inşa edilmesine yönelik konulara da açıklık getiriyordu. Kongrenin toplanış tarihi belediye başkanlığı makamında Çubukçüzade Mehmet Suphi Bey'in bulunduğu 25 Ağustos 1926 yılına tekaböl ediyordu⁵²⁴.

Kongre anılan tarihte, Ticaret Mıntika Müdürü Zekeriya Bey'in başkanlığında toplandı. Kongrenin amacı Samsun'da ticari hayatın canlandırılmasına yönelik tedbirler almaktı. Kongrenin katılımcıları; Samsun, Bafra, Çarşamba, Fatsa, Lâdik, Havza,

⁵²² Aziz Samih, “Belediyemiz”, *Haber*, S: 52, 8 Teşrinisani 1340 (8 Kasım 1924), s.1.

⁵²³ Aziz Samih, “Belediyemiz”, *Haber*, S: 52, 8 Teşrinisani 1340 (8 Kasım 1924), s.1.

⁵²⁴ Topal, *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Samsun Ekonomisi*, s.76.

Amasya, Tokat, Niksar, Ünye ve Gümüşhacıköy’den gelen 15 delegeden oluştu. Açılış konuşması dönemin Samsun Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Yelkencizade Şükrü Bey tarafından yapıldı⁵²⁵. Görüşülen önemli hususlardan birisi bir liman teşkilatından yoksun olan Samsun’da bir liman yapılması üzerineydi. Ancak bu yöndeki çalışmalardan önce mevcut iskelelerin ve daha sonrasında inşa edilecek limanın güvenliğini sağlamak amacıyla belediyenin de çalışmalarıyla bir dalgakıran inşa edilmesi kararı alındı. Bunun yanında Samsun’un gemi sanayinin merkezi yapılması konusu görüşüldü. Yapılacak gemilerin kereste ihtiyacını karşılamak adına şehirde bir hızar fabrikası açılması kararlaştırıldı. Bunun yanı sıra Çarşamba’da; konserve, şeker ve kendir; Samsun merkezde ise buz fabrikası açılması esasa bağlandı. Aynı zamanda Lâdik’teki dokuma tezgâhlarının geliştirilmesi de alınan kararlardan biriydi⁵²⁶.

Hiç şüphesiz kongre kararlarına bakıldığında o dönem Samsun’unun ekonomik sorunlarına gerçekçi çözüm önerileri sunulduğu ve bu yönde kararlar alındığı görülmektedir. Bu kararların uygulanmasında Samsun Belediyesine de görevler düşmektedir.

Alınan bu tedbirler Samsun’da ticaret ve sanayinin ilerlemesine katkı sağlamış olmalıdır. Belediyenin de içinde bulunduğu ticaret ve sanayi faaliyetlerinin Samsun’daki görünümü dikkate değerdir:

Tablo 10. 1927 Sanayi Sayımına Göre Samsun’daki İşyeri ve Çalışan Sayısı

Sektörler	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Tarıma Yönelik Sanayii	415	3.101
Maden, Maden İşletmesi ve Makine Sanayii	250	740
Maden Çıkarma Sanayii	2	12
Ağaç Ürünleri Sanayii	83	185
Kağıt ve Basım Sanayii	3	21
Dokuma Sanayii	150	353
İnşaat Sanayii	94	417
Kimya Sanayii	3	8
Diğer Sanayi Dalları	3	12
Toplam	1.003	4.749

Kaynak: Devlet İstatistikleri Enstitüsü, *1927 Sanayi Sayımı*, “Samsun”, *Yurt Ansiklopedisi*, s.6603.

⁵²⁵ Sadık Sarısan, “Samsun ve Trabzon Mıntıkası Ticaret Kongreleri (Ağustos-Eylül 1926), *Atatürk Yolu Dergisi*, C: 5, S: 20, Yıl 1997, ss.460-461.

⁵²⁶ Sarısan, *a.g.m.*, ss.461-462.

5.6.1.Samsun Sigara Fabrikası'nın Devletleştirilmesi

Samsun'da tütün üretiminin temelleri 1788 yılına dayanıyordu. Osmanlı Devleti bu dönemde tütün üretimine yönelik olarak, Canik Sancağı genelinde arazi tespit ve sınıflandırma çalışmaları yapmıştı⁵²⁷. Bunun izleyen yıllarda ise şehirde tütün üretimine başlandı ve 1835 yılına gelindiğinde Samsun genelindeki tütün ziraatında ciddi oranda verim sağlandığı gözlemlendi. Böylelikle Samsun tütününü zaman içerisinde, önce İstanbul pazarına sonrasında ise İngiliz ve Avusturyalı tüccarlar kanalıyla yabancı pazarlara aktarıldı⁵²⁸.

Şehirdeki tütün üretimi, 1865 yılına kadar ekseriyetle Hristiyan çiftçiler tarafından yapıldı. Ancak 1853-1856 yılları arasında gerçekleşen Kırım Savaşı sonucunda bölgeye göç eden ve tütün üretiminde uzman olan Müslümanlar ile birlikte ibre tersine döndü. Bu durum 1865 yılı itibarıyla, Canik Sancağına bağlı; Samsun, Bafra, Çarşamba ve Kavak'ta tütün üretiminden anlayan Müslüman bir nüfusun varlığını sağladı⁵²⁹.

Şehirde tütün üretiminin geliştiği dönemleri içerisine alan 1883-1886 yılları arasında ise yabancı sermayenin ağırlığı hissedilmeye başlandı. Bu dönemde Fransız Reji İdaresi tarafından, Mecidiye ve Gazi caddeleri güzergâhında bir tütün fabrikası ve ambar inşa edildi. Fabrika idaresi zaman içerisinde, tütün üretiminin yanı sıra beledi faaliyetlerle de ilgilenmeye yönelik politikalar izledi. Reji Fabrikası, Müftüzade Halim Efendi (1883-1890) ve Mustafa Efendi (1890-1896) dönemlerinde; Direktör Mösyö Richie vasıtasıyla, kaza merkezinde itfaiye teşkilatının modernleştirilmesi, Bafra Yolu üzerindeki bataklık alanın kurutulması ve demir iskele projesi için demir direk imalatında belediyeye maddi destekte bulundu. Fabrika hizmette bulunduğu yıllarda Samsunlu erkek ve kadınları istihdam etti. Ancak çalışanlar arasında çocuk işçilere de yer verildi. İdare zamanla bölgede tekelleşmeye yönelik faaliyetlerde bulundu. Samsunlu tütün tüccarlarının yurtdışına gerçekleştirdikleri sevkiyatlar engellenerek tütün satışının fabrikaya yapılmasına çalışıldı⁵³⁰.

⁵²⁷ BOA, C.ML. 675/27687/11 Za. 1203 (H).

⁵²⁸ BOA, MAD.d. Defter No: 9680, 03.08.1268.(H).

⁵²⁹ Mehmet Yavuz Erler, Kerim Edinsel, "Samsun'da Tütün Üretimi (1788-1919)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C: 4, S: 18, Yaz 2011, ss.232-233.

⁵³⁰ Erler ve Edinsel'in çıkarımlarına göre; Reji İdaresi, belediyeye sağladığı bu yardımlarda kendi ticari çıkarlarını gözetmiş ve hep tütün imalatının lojistiğini ilgilendiren konularda belediyeyle eş zamanlı olarak hareket etmiştir. (Erler-Edinsel, *a.g.m.*, ss. 236-239.)

Fabrikanın tüccarlar ve işçiler üzerinde izlediği politikalar 1908 yılında protesto faaliyetlerine neden oldu⁵³¹.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise Samsun'un tütün ticareti yine Fransız Reji İdaresi'nin tekelindeydi. Ancak Cumhuriyet idaresi yerli üretim ve milli ekonomiye yönelik çalışmalara hız vermiş bulunuyordu. Bu çalışmalardan biri de kamulaştırma faaliyetleriydi. 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir İktisat Kongresi toplandı. Kongrede Reji İdaresi'nin 1924 yılı itibarıyla kaldırılması kararı alındı. Böylelikle Türk mallarının hak ve taahhütlerinin devlete intikal etmesi sağlandı⁵³². 1926 yılında uygulanan yasa ile birlikte ise; 1887 yılında Reji İdaresi tarafından Samsun'da kurulan sigara fabrikası, hak ve taahhütleri ile birlikte Tekel'e devredildi ve devletleştirildi⁵³³. Bunu 1928 yılında ise “*Samsun Tütün Müstahsilleri Şirketi*”nin kuruluşu izledi⁵³⁴.

5.6.2. Tarım, Kurumsallaşma ve Özel Teşebbüs Alanlarında Faaliyetler

1923 yılı itibarıyla Cumhuriyet Türkiye'si, Osmanlı'dan modern anlamda geri ve ilkel bir üretim politikasını devralmıştı. Cumhuriyetin ilk yılları itibarıyla Türkiye nüfusunun %90'ı tarımla uğraşan halk kitlelerinden oluşuyordu. Cumhuriyet idaresi ise Türk milletinin asırlardır uğraştığı bu sektörü modern anlamda geliştirerek ekonomik bir kalkınma politikası izledi⁵³⁵.

Tarımsal üretimin artırılması Cumhuriyet döneminin en önemli ekonomik politikasıydı. 1923 yıl içerisinde toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde tarım alanında önemli hedefler konulmuştu⁵³⁶. Kongrede; Aşâr Vergisi'nin kaldırılması, yabancı şirketlerin tekelinde (Reji) bulunan tütün üretimi ve ticaretinin serbest hale getirilmesi ve tekelin kapatılması, Ziraat Bankası sermayesinin artırılarak çiftçilere kredi sağlanması, tarımda makineleşmeye gidilerek tarım aleti ithali ve üretimi, hayvanların ıslahı ve çoğaltılması, toprağı olmayan çiftçilerin topraklandırılması, meraların tarıma açılması ve ekilebilir alan sayısının artırılmasına yönelik kararlar alındı⁵³⁷. TBMM bu

⁵³¹ Erler-Edinsel, *a.g.m.*, s.244.

⁵³² “Samsun”, *Yurt Ansiklopedisi*, s.6603.

⁵³³ “Samsun”, *Yurt Ansiklopedisi*, s.6575.

⁵³⁴ BCA, 30.18.1.1/30.62.9, 21.10.1928.

⁵³⁵ Zeynep Dernek, “Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, C: 1, S: 1, 2006, ss.2-3.

⁵³⁶ Ökçün, *a.g.e.*, s.405.

⁵³⁷ Ökçün, *a.g.e.*, ss.406-437.

alandaki icraat olarak 17 Şubat 1925 tarihinde Aşâr Vergisi'ni kaldırdı⁵³⁸. Kongrede alınan kararların ise ilk on yıllık sürede uygulanmasıyla, 1929 yılı itibarıyla tarım sektöründe %27 oranında bir büyüme sağlandı⁵³⁹.

Bu dönem Samsun'unda ise şehirdeki tütün üretimini geliştirmek adına Tütüncüler Birliği ve Samsun Ticaret Odası'nın ortak kararları doğrultusunda 16 Kasım 1924 tarihinde Tütün Kongresi toplandı. Kongre katılımcıları; Samsun merkez, Bafra, Çarşamba, Alaçam, Havza, Sinop, Gümüşhacıköy, Tokat, Erbaa, Niksar ve Zile'den gelen 29 delegeden oluştu. Karşılama töreni dönemin Samsun Belediye Başkanı ve aynı zamanda Samsun delegesi olan Boşnakzade Ahmet Resai Bey tarafından gerçekleştirildi. Açılış konuşması ise Samsun Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Yelkencizade Şükrü Bey tarafından yapıldı. Kongre başkanlığına Alaçam delegesi ve aynı zamanda Tütüncüler Birliği başkanı olan Emin Bey seçildi. Kongre; tütün üretiminde eski sınırlamaların kaldırılarak çağın gerekliliklerine uygun bir yasanın çıkarılması fikrini savundu. Bunun yanı sıra yabancıların idaresinde bulunan tütün ticaretindeki inhisar (tekel) usulü de kesin bir dille reddedildi. Buna göre tütün üretiminde ve ticaretinde bandrol usulünün esas alınması yönünde fikir beyan edildi. İzmir'de toplanan İktisat Kongresinde tekel usulünün kaldırılması yönünde alınan karara rağmen Maliye Bakanlığı'nın bu karar hakkında düzenleme yapmaması üzüntüyle karşılandı. Bu surette kongre tekel usulünü kesin bir dille reddederek bandrol usulünden başka bir düzenlemenin kabul edilemeyeceğini bildirdi⁵⁴⁰. Kongrede alınan kararların ilgili makamlar tarafından izlenmesi ve uygulanması adına ise Nemlizade Mahdumları, Yoğurtçuzade İbrahim Bey ve ortağı Bafralı Rahmi Bey, sabık mebus Şükrü Bey ve Mirzazade Mustafa Beyler'den mürekkep bir kurul oluşturuldu⁵⁴¹.

Cumhuriyet idaresinin tarım alanındaki politikaları Anadolu'nun her şehrinde olduğu gibi Samsun'da da uygulanmaya çalışıldı. Öyle ki 1927 yılı itibarıyla Samsun genelinde, tarımsal faaliyetlerde ve tarım ürünlerinde ciddi bir yükseliş meydana geldi. Belediye ise sektörle ilgili sorumluluk alanı dahilinde bulunan faaliyetlerde bulundu. Belediye başkanlığı makamında Yelkencizade Şükrü Bey'in (1 Mart 1927-9 Eylül 1928) bulunduğu dönemde, belediye hükümetin sağladığı destekleri halka ulaştırmaya çalıştı. 1927 yılı itibarıyla şehirde yetiştirilen tahıl ürünlerinde % 90,7, sanayi

⁵³⁸ T.C. Resmi Gazete, Aşârın İlgâsıyla Yerine İkâme Edilecek Vergi Hakkında Kanun, Kanun No: 552, Resmi Gazete Sayısı: 84, 17.02.1925. s.7.

⁵³⁹ Dernek, a.g.m., ss.2-3.

⁵⁴⁰ Topal, Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Samsun Ekonomisi, s.76.

⁵⁴¹ "Tütün Kongresi", Haber, S: 54, 24 Teşrinisani 1340 (24 Kasım 1924), s.1.

bitkilerinde ise %7,9'luk bir artış gerçekleşti. Başta tütün olmak üzere; 22.000 ton mısır, 15.750 ton buğday ve arpada ise 12.000 tonluk verim sağlandı. Toplamda 86.000 hektarlık ekili alana ulaşıldı⁵⁴². Şehirde tarım ve ticaretin gelişmesi, birtakım bankaların şubeler açmasını da beraberinde getirdi. 19 Mayıs 1927 tarihinde İş Bankası'nın Samsun şubesi hizmete girdi⁵⁴³.

Tarım ve ticaretle ilgili yapılan faaliyetler ve kongreler doğrudan belediye ile ilgili olmasa da ticaretin arttırılması için alınacak tedbirler bağlamında belediyeyi ilgilendiren kısımlar da vardı. Örneğin bölge ihracatının önemli merkezlerinden olan Samsun limanının iskele vergisinin düşürülmesi hususunda bazı kongrelerde isteklerde bulunulmuştu. Çünkü belediyenin iskele vergisini artırması transit geçişlerin başka şehirlere kaymasına neden olmuştu ve bunun önünün alınması gerekiyordu. Örneğin bölgede tarımın geliştirilmesi ve ziraat ürünlerine yönelik ihtiyaçların belirlenmesi amacıyla 1928 yılında Samsun'da bir kongre toplandı. Tütün işlerinin ihracat ve ziraat boyutunun incelenmesi için iki ayrı encümen oluşturuldu. Tütün ziraat encümeni mecliste görüşülen İnhisar Kanunu hakkında tütün ziraatının iyileştirilmesini sağlayacak neden ve önlemler üzerine fikir alışverişinde bulundu. Yabancı tekelinde olan tütün ticaretinin serbest hale getirilmesi uygun görüldü. Tüccar sınıfının tütünün ipe dizilmiş halde satılmasının yasaklanmasını öngören fikirler Ziraat Encümeni tarafından reddedildi. Ayrıca anılan encümen, yeni çıkacak inhisar kanununda tütünlerinin ambarlara teslim edilip edilmemesinin çiftçilerin tasarrufuna bırakılması fikrini savundu. Kongrenin ikinci oturumunun toplandığı 29 Ocak'ta ise İthalat Encümeni tarafından bir rapor hazırlandı. Raporda; 1927 yılında Samsun Belediyesi tarafından iskele resminde yapılan zam sonucunda transit geçiş işlemlerinin kısmen Samsun'dan başka şehirlerde yapılmaya başlandığına dikkat çekildi⁵⁴⁴.

Bölgede tarımın arttırılması ve tarımsal ürünlerin standartlara uygun olarak saklanması için belediyeye de bazı görevler düşüyordu. İhracatın geliştirilmesinde standardizasyon önemliydi ve belediyeden buna yönelik buzhane açması talep edildi. Örneğin Mart 1929'da toplanan bir kongrede belediyeden bu hususta isteklerde bulunuldu. Kongre bölgedeki tarım ve ticaretin geliştirilmesi için önemli kararlar aldı. Kongrenin açış konuşması İktisat Müdürü Zekeriya Bey tarafından yapıldı. Toplantıda Samsun'da yetiştirilen tütünün kalitesini koruyucu önlemlerin alınmadığına vurgu vardı.

⁵⁴² "Samsun", *Yurt Ansiklopedisi*, ss.6588-6593.

⁵⁴³ "Samsun", *Yurt Ansiklopedisi*, s.6575.

⁵⁴⁴ Topal, *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Samsun Ekonomisi*, ss.77-80.

Üstelik üreticiler ve aracılar arasında birliğin sağlanamadığı, içinde bulunan yılda ise Samsun tütününün dış rekabetin etkisiyle değer kaybetmeye başladığı belirtildi. İşlenmemiş tütünün çuvallara basılarak satılması tütünün zarar görmesine sebebiyet verdiğinden işlenmemiş tütün ihracatının yasaklanması istendi. Bunun yanı sıra köylünün tefecinin elinden kurtarılması için Ziraat Bankasının çiftçiye verdiği kredilerde artışa gitmesinin gerekliliği belirtildi. Fasulye, ceviz, mısır ve yumurta ihracatının geliştirilmesi için ise belediye tarafından bir buzhane açılması istendi⁵⁴⁵.

5.7.BELEDİYE KADROSUNDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

1923-1930 yılları arasını ihtiva eden dönemde Samsun Belediyesi, imar ve inşaat, yol yapım-onarım ve diğer bayındırlık hizmetlerine yönelik çalışmalarında zaman zaman birtakım sorunlarla karşılaşılıyordu. Bu sorunlar bazen ekonomik şartlar olurken bazen de idare ve kadro alanında yaşanan zafiyetlerden kaynaklıydı. Belediye ve belediye meclisi ise bu sorunlara dönem dönem idari ve personel kadrosunda yaptığı düzenlemelerle önlem aldı.

Bu düzenlemelerden biri de belediyenin personel ihtiyacının karşılanış biçimine yönelikti. Özellikle 1923 yılında belediye, muhtelif kadrolarındaki personel ihtiyacını bünyesinde gerçekleştirdiği sınavlarla ya da liyakat usulü gerçekleştirilen alımlarla karşılıyordu. Görevinde basiretsizlikleri görülen ya da kasıtlı olarak görevini yerine getirmeyen belediye memurlarına idari para cezaları veriliyordu. Görevinde başarı sağlayan memurlara ise teşvik mahiyetinde, mükâfat ve takdimnameler ihsan ediliyordu⁵⁴⁶.

Belediye, zabıta kadrosuna yaptığı alımlarda belirli kriterler koymaktaydı. Başkan Hacızade Rüstem Bey (1928) döneminde, göreve getirilecek Zabıtai Belediye Müfettişi alım şartlarında değişiklikler yapıldı. Bu düzenlemeler kapsamında; tayin edilme şartları olarak ortaokul mezunu olmak, 25-30 yaşları arasında olmak ve bu alanda deneyimli olmak istendi⁵⁴⁷.

1927 yılı itibarıyla belediye, bünyesinde çalışan memurların görev ve sorumluluk bilincinin artırılması yönünde çalışmalar gerçekleştirildi. Anılan yıl içerisinde, dönemin Samsun Milletvekili Cavit Paşa kanalıyla TBMM’de belediye

⁵⁴⁵ Topal, *Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Samsun Ekonomisi*, ss.82-83.

⁵⁴⁶ Yolalcı, 1922-1923 Yıllarında Samsun Belediyesi’nin Projeleri s.409.

⁵⁴⁷ “Samsun Belediye Riyasetinden”, *Samsun*, S: 182, 19 Kanunusani 1928, s.1.

işleriyle alakalı cezai hükümlerin ilgili maddelerine eklemeler yapılmasına yönelik kanun teklifinde bulunuldu⁵⁴⁸:

Belediye, Samsun sınırları içerisinde bulunan eğitim kurumlarının masraflarını kendi bütçesinden karşıladığı gibi bu kurumların idari kadro değişikliklerinde de etkili idi. Örneğin; 1929 yılında Samsun Kız Lisesi'nin Müdürlük makamında bir değişiklik söz konusu oldu. Anılan yıl içerisinde, belediyeye bağlı Samsun Kız Lisesi müdürlüğüne, Maarif Vekâletinin de kararıyla, 7 Mart 1929 tarih ve 1223 sayılı tezkere ile İcra Vekilleri Heyeti'nin 20 Mart 1929 tarihli toplantısında alınan karar doğrultusunda lise müdürlüğüne Belçikalı Matmazel Antoinette Guise getirildi⁵⁴⁹.

6. 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ VE YAŞANAN GELİŞMELER

1929 ve 1930 yılları, Türkiye'nin hem ekonomi hem de siyasi alanda yeni gelişmeler yaşadığı dönemlerdi. Ekonomik anlamda yaşanan gelişmelerin ana sebebi 1929 yılında patlak veren Dünya Ekonomik Buhranı idi⁵⁵⁰. Ekonomik buhran, bu dönemde ülke ekonomilerini etkisi altına aldığı gibi Türkiye ekonomisini de derinden sarstı. Özellikle Avrupa devletleri, krizin yol açtığı sorunlarla baş etmek amacıyla ekonomik ve siyasi anlamda birtakım önlemler alma yoluna gitti⁵⁵¹.

Türkiye'de mevcut krizi atlatabilmek amacıyla bazı tedbirler aldı. Ancak hükümetin uyguladığı politikalar kısa vadede gerçekleşecek türden değildi. I. Dünya Savaşı'ndan beri devamlı olarak maddi sıkıntılarla boğuşan Türk halkı, buhran döneminde hükümet politikalarını iyiden iyiye sorgular hale geldi. Ülke idaresinde etkin güç Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ve CHF Hükümeti idi. Tek parti konumunda bulunan CHF'nin ekonomi politikaları ise meclis içerisinde herhangi bir denetleme ve kontrol mekanizmasından yoksundu⁵⁵².

Öyle ki Başbakan İsmet İnönü'nün 1925 yılında kabul edilen Tahrir-i Sükûn Kanunu ile birlikte iktidarını iyice güçlendirmesi, hükümetin dengelenmesi ve denetlenebilmesi açısından bir muhalefet partisinin varlığını gerektiriyordu⁵⁵³. Dönem itibarıyla Avrupa konjonktüründe çok partili sistemin benimsenmesi de bu yöndeki

⁵⁴⁸ BCA, 30.10.0.0/3.15.5, 20.01.1927.

⁵⁴⁹ BCA, 30.18.1.2/2.18.22, 20.03.1929.

⁵⁵⁰ 1929 Dünya Ekonomik Buhranı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Tekeli-Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1983.

⁵⁵¹ Cem Emrence, *Dünya Krizi ve Türkiye'de Toplumsal Muhalefet, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Liberalizm*, C: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.213.

⁵⁵² Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.259-260.

⁵⁵³ Zürcher, *a.g.e.*, s.260.

düzenlemeleri kaçınılmaz hale getiriyordu⁵⁵⁴. Buna yönelik olarak Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, hükümet politikalarını denetleyecek ve kontrol edecek bir siyasi partinin kurulması fikrini benimsedi⁵⁵⁵. O, bir muhalefet partisi kurma fikrini hayata geçirmek üzere Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Ali Fethi Okyar ile görüştü. Bu görüşmelerin sonucunda Serbest Cumhuriyet Fırkası, 12 Ağustos 1930 tarihinde resmen kuruldu⁵⁵⁶.

SCF'nin kuruluşunun ana amacı; Türkiye ekonomisinin düzelmesi bağlamında yapıcı çözümler üretmektir. Parti ise bu yöndeki fikirlerine programında yer verdi. SCF, liberalizmi esas alan ve serbest piyasa ekonomisini benimseyen bir ekonomi politikasını savundu⁵⁵⁷. Bunun yanında parti programında genel ve yerel idare ile ilgili hükümlere de yer verildi. Bunların yanı sıra; iktisadi ve mali her türlü teşebbüste hükümete yardımcı olma, icra kuvvetini kontrol etme ve denetleme, vatandaşların belediye ve vilayet idarelerinde kendi işlerini kendilerinin görmesi gibi hükümler de yer aldı⁵⁵⁸.

Kısa süre içerisinde çalışmalarına başlayan SCF, programını geniş kitlelere yaymak amacıyla birtakım faaliyetlere girişti. Parti, 3-13 Eylül 1930 tarihleri arasında Batı Anadolu bölgesini kapsayan bir gezi düzenledi⁵⁵⁹.

Gezilerin amacı, kamuoyunun partiyi ve parti politikalarını tanımasını sağlamaktır. Ardından ise anılan yılın Eylül ve Ekim aylarında yapılacak yerel seçimlerde yer almak amacıyla, Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde hızlı bir teşkilatlanma dönemine girildi. Partinin ilk teşkilatlarını kurduğu şehirler; İstanbul, Ankara ve İzmir, Samsun ve Antalya oldu⁵⁶⁰. Bu teşkilatlanmaların yanı sıra parti, 14 Eylül 1930 tarihi itibarıyla; Kars, Malatya, Sivas, Tokat, Kırşehir, Kastamonu, Konya,

⁵⁵⁴ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitabevi, 3.Baskı, Ankara, 2004, ss.328-329.

⁵⁵⁵ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 1991, s.279. SCF'nin kurucularından olan Ahmet Ağaoğlu, hatıralarında; Atatürk'ün SCF'yi, İsmet Paşa kabinesini yeni bir parti kurarak, parlamento vasıtasıyla saf dışı bırakmak amacıyla kurdurduğunu iddia etmektedir. (Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1994, s.44.)

⁵⁵⁶ Çavdar, a.g.e., s.329; SCF hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tevfik Çavdar, "Serbest Fırka", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C: 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

⁵⁵⁷ Barış Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C: 1, S: 2, Aralık 2010, ss.72-88.

⁵⁵⁸ Çavdar, a.g.e., s.331.

⁵⁵⁹ Çetin Yetkin, *Atatürk'ün Vatana İhanetle Suçladığı SCF Olayı*, Otopsi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2004, s.235.

⁵⁶⁰ Serap Tabak, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın İzmir Vilayeti'ndeki Teşkilatı ve Faaliyetleri", *Tarih Ocak İncelemeleri Dergisi*, Volume: 8, Issue: 1, Yıl: 1993, ss.186-192. (s.183-202)

Antalya, Bolu, Denizli, Kütahya, Bursa, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Tekirdağ, Kırklareli, İstanbul ve Edirne gibi şehirlerde teşkilatını tamamladı⁵⁶¹.

6.1. SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN SAMSUN TEŞKİLATLANMASI

SCF'nin teşkilatını hızlı bir şekilde kurduğu şehirlerden biri de Samsun idi. Ancak bu teşkilatlanma şehirdeki ilk muhalif parti teşkilatlanması değildi. Esasen Samsun'daki ilk muhalif parti teşkilatlanmasına dair girişimler Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) 1925 yılına dayanıyordu. O dönem itibarıyla bu yöndeki faaliyetler; İstanbul merkez şubesi kâtibi Kara Vasıf, dönemin Canik mebusu Emin ve Ziya Hurşit beylerin girişimleriyle gerçekleştirildi⁵⁶². Ancak TCF'nin İstiklal Mahkemesi kararıyla yasadışı faaliyetlerde bulunduğu ve halkı galeyana getirdiği yönündü karar verildi⁵⁶³. 3 Haziran 1925 tarihinde ise parti İcra Vekilleri Heyeti kararıyla kapatıldı⁵⁶⁴.

Samsun idaresi ve Samsun Belediyesi, 1923-1930 yılları arasında CHF ve onun yerel idarecileri tarafından idare edildi. 1930 yılı itibarıyla Türkiye'de yeniden çok partili idari sisteme geçilince SCF tarafından Samsun'da bir teşkilat kurulması yönünde faaliyetlere girişildi. 1930 yılı içerisinde Samsun'da SCF vilayet ocağını kurma görevi Samsun eşrafından olan ve önceden Samsun Belediye Başkanlığı ve XV. Fırka komutanlığı yapmış Şefik Avni (Özüdoğru) Bey'e verildi⁵⁶⁵.

⁵⁶¹ Ertem, *a.g.m.*, s.82. SCF'nin teşkilatını kurduğu şehirler ve bu teşkilatların kurucuları hakkında detaylı bilgi için bkz. Cem Emrence, *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2006, s.157.

⁵⁶² Ahmet Yeşil, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2002, s.243.

⁵⁶³ Atatürk, *Nutuk*, C: II (1920-1928), ss. 889-893.

⁵⁶⁴ BCA, 30.18.1.1/14.32.19/03.06.1925.

⁵⁶⁵ Şefik Avni Özüdoğru, 1886 yılında Samsun'da dünyaya geldi. Kökenleri, Samsun'u fetheden Türklere dayanıyordu. Eğitim yıllarında, İsmet (İnönü) Paşa ile birlikte Harp Akademisini bitiren 15 kişi arasında yer aldı. 1906 yılında Erkan-ı Harp Yüzbaşılığı görevine getirildi. Bu görevdeyken askeri eğitim için 1908 yılında Almanya'ya gönderildi. Balkan Savaşı sırasında Türkiye'ye döndü. Kurtuluş Savaşı sırasında ise İstanbul'dan Anadolu'ya geçerek 1919 yılında Karadeniz Mıntıkası Örfi İdare Kumandanlığı görevine getirildi ve Milli Mücadele hareketine destek verdi. Milli Mücadele'nin ilerleyen dönemlerinde İstanbul Hükümeti tarafından hakkında idam kararı verildi. Ancak 1922 yılına kadar mevcut görevinde kaldı ve anılan yıl içerisinde askerlikten emekli oldu. 1924-1925 yılları arasında Samsun Belediye Başkanlığı görevine getirildi. Belediye başkanlığı döneminde şehrin yeniden imarında önemli hizmetlerde bulundu. 1930 yılında SCF'nin kurulmasının ardından anılan partinin Samsun teşkilatını kurmaya memur edildi. Bu dönemde SCF Samsun'daki seçimleri %90 ekseriyetle kazandı. Ancak ilerleyen süreçte parti kapatılınca bir müddet siyasetten çekilme kararı aldı. Daha sonrasında 1946'da kurulan Demokrat Parti'nin Samsun teşkilatını kurdu. Demokrat Parti'nin Samsun'daki seçimleri kazanmasının ardından bölgede etkin bir siyaset izledi. Ancak anılan yılda Demokrat Parti idarecileriyle anlaşmazlık yaşadı ve Demokrat Parti'den istifa etti. Bundan sonraki hayatında tekrar CHF'ye de katılan Özüdoğru, 3 Temmuz 1960 tarihinde vefat etti. (Abidin Temizer, *Şefik Avni Özüdoğru'nun Serbest Fırka Hatıratı*, 2. Baskı, Libra Kitap, İstanbul, 2018, ss.9-17; Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun* ss.148-149.)

Anılan partinin Samsun SCF teşkilatı 25 Eylül 1930 tarihinde kuruldu. Teşkilatın merkez binası olarak geçici süreliğine Samsun Palas Oteli tahsis edildi. Fırkanın kâtipliğine Avukat Bahri Bey, muhasebeciliğine Kulaksızzade Kenan Bey getirildi. Üyeler ise; Mirzazade Şevki, Doktor Osman Senai, Pirmehmetzade Yunus, Eczacı Reşitcan, İslam Beyzade Faruk, Kefelizade Muhittin (Özkefeli), Hamit Erip (Kember), Fuat (Gümbül) ve Avni (Musaoğlu) beylerden mürekkepti⁵⁶⁶. SCF Samsun Vilayet Ocağı'nın kuruluşunu, Samsun'un muhtelif kazalarındaki diğer teşkilatlanmalar izledi. Eylül 1930'da Samsun'un en büyük kazalarından biri olan Bafra'da SCF Kaza Ocağı kuruldu. Ocağın başkanlığına Cennetlikzade İbrahim Bey getirildi. Üyeler ise; Avukat Yusuf Kemal, Hafız Mustafa, Kundakçızade Hacı Süleyman, Hacı Bekirzade Saip, Yahya Mehmet ve Diş Doktoru Yekta beylerden oluştu⁵⁶⁷.

SCF'nin Bafra şubesinin açılışını Eylül 1930'un sonları itibarıyla Çarşamba şubesinin açılışı izledi. Çarşamba şubesi SCF Samsun Vilayet Ocağı Başkanı Şefik Avni Bey ve beraberindeki altı kişilik heyet tarafından açıldı. Bafra'da ve Çarşamba şubelerinin açılışları halk tarafından yoğun ilgiyle karşılandı⁵⁶⁸.

1930 Türkiye yerel seçimlerinin yaklaştığı dönemde SCF, içinde Samsun'un da bulunduğu 63 ilden 37'sinde teşkilatlanmasını tamamlamış bulunuyordu⁵⁶⁹. Seçimlerin yapıldığı Eylül-Ekim 1930 tarihlerinde ise Samsun'daki teşkilatını tamamlamış olan SCF seçimlere hazırды.

6.2. 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ VE SAMSUN

Samsun'da yapılan seçimlerde, daha sonradan seçim sonucuna doğrudan etki edecek birtakım önemli olaylar yaşandı. Bu olaylar seçim arifesinde ve sırasında, Samsun Belediye Başkanlığı makamında Dr. Faik Bey'in bulunduğu 1930 yılında

⁵⁶⁶ Temizer, *Şefik a.g.e.*, ss.13-14; Önder Duman, *Meşrutiyet'ten "Beyaz Devrime" Canik- Samsun'da Seçimler ve Siyaset (1877- 1950)*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, No: 8, Samsun, 2015, s. 118; *Samsun*, S: 357, 25 Eylül 1930, s.1.

⁵⁶⁷ Halis Çanakçı, *Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Yarın Gazetesine Yansıması*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, İstanbul 2008, s.88.

⁵⁶⁸ Duman, *a.g.e.*, s.118; Şefik Avni Bey'in görevi yalnızca Samsun'daki SCF teşkilatını oluşturmakla sınırlı değildi. Aynı zamanda SCF'nin Karadeniz teşkilatlanması adına bir organizatör görevi görüyordu. Bu yönde Samsun'daki teşkilatın oluşturulmasının ardından 13 Ekim 1930 tarihinde SCF Amasya Vilayet Ocağı'nın açılmasında ön ayak oldu.⁵⁶⁸ İlerleyen süreçte ise Karadeniz Bölgesi'ndeki bu örgütlenmeleri Trabzon ve Giresun da izledi. Giresun teşkilatının oluşturulması için emekli asker Dede Ziya Bey görevlendirildi. (Emrence, *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*, s.148.)

⁵⁶⁹ Günver Güneş, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C: 25, S: 39, Yıl 2006, s.123.

gerçekleşti⁵⁷⁰. Bu yılı itibarıyla Samsun genelinde taksi tarifeleri herhangi bir denetime tabi olmaksızın taksicilerin tasarrufundaydı. Belediye ise bu soruna yönelik olarak taksilere taksimetre takılması ve ücretlerin sabitlenmesi yönünde karar aldı. Ancak belediyenin bu kararı Samsunlu taksicilerin sert tepki ve muhalefetiyle karşılaştı⁵⁷¹.

Bu dönemde Samsun'da belediye başkanı adayları; CHF kanadından Dr. Faik Bey, SCF kanadından ise Boşnakzade Ahmet Resai Bey idi⁵⁷². Samih Tiryakioğlu'nun iddialarına göre; Samsunlu taksiciler, belediyenin taksimetre uygulamasının hayata geçirilmesini önlemek adına siyasi konjonktürden faydalandılar. Buna yönelik olarak açık bir şekilde SCF'nin adayı Boşnakzade Ahmet Resai Bey'i desteklediler⁵⁷³.

Seçimler Türkiye'nin her bölgesinde olduğu gibi Samsun'da da Eylül ve Ekim ayları içerisinde yapıldı ve on üç gün sürdü⁵⁷⁴. Tiryakioğlu'na göre; bu süreçte taksi şoförleri; şehrin muhtelif sokaklarında yaşayan ve ekonomik durumu yerinde olmayan işçi, memur ve yoksul sınıfa mensup seçmenleri ücretsiz olarak seçim bölgesine taşıdı. Yine anılan yazarın ifadelerine göre; dönem itibarıyla maddi sıkıntılar yaşayan bu halk kitleleri ise oylarını SCF'nin adayı Boşnakzade Ahmet Resai Bey'e verdi⁵⁷⁵.

Seçimin seyrini değiştiren olaylar bununla sınırlı kalmadı. Samsun Valiliği ve kolluk kuvvetleri, seçim güvenliğinin sağlanmasında zafiyet gösterdi. Tiryakioğlu'na göre polis ve jandarma seçim bölgesindeki gürültü ve kavgalarla meşgul olmuş, sandık güvenliği ikinci planda bırakılmıştır. Bunun yanı sıra Samsun'da CHF ileri gelenlerinin de halkı ücretsiz olarak sandığa taşımaya yönelik faaliyetleri olmuş ancak SCF destekçileri bu araçların depolarına kezzap dökerek sabotaj faaliyetlerinde bulunmuşlardır. CHF destekçileri seçim sürecinde sandık başına gelen halka pasta dağıtmış, SCF destekçileri ise bu faaliyetlere misilleme olarak ekmek dağıtmıştır⁵⁷⁶.

Dönemin SCF'yi destekleyen basın yayın organları CHF'nin seçimlere hile karıştırdığını savunurken⁵⁷⁷, CHF'yi destekleyen yayınlar ise muhtelif şehirlerdeki

⁵⁷⁰ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s.140

⁵⁷¹ Samih Tiryakioğlu, "Serbest Fırka Samsun'da Belediye Seçimlerini Taksilerle Kazanmıştı", *Hayat Tarih Mecmuası*, S: 2, 1 Şubat 1972, s.46.

⁵⁷² Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.340.

⁵⁷³ Tiryakioğlu, *a.g.m.*, s.46.

⁵⁷⁴ Çetin Yetkin, *Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Devrimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1997, s.187; Temizer, *a.g.e.*, s.87.

⁵⁷⁵ Tiryakioğlu, *a.g.m.*, ss.46-47.

⁵⁷⁶ Tiryakioğlu, *a.g.m.*, ss.46-47.

⁵⁷⁷ Ağaoğlu, *a.g.e.*, ss.44-45.

seçimlerin olaylı geçmesinin faturasını SCF'ye kesmiştir⁵⁷⁸. Örneğin Son Posta Gazetesi'nin 23 Eylül 1930 tarihli nüshasında, SCF Genel Başkanı Fethi Okyar'ın parti teşkilatının Samsun şubesini ziyaret edeceği yönünde söylentiler çıkması üzerine CHF üyesi Fehmi Efendi'nin Kayıkçı ve Motorcular Cemiyeti idarecileriyle görüşerek olası bir vaziyette motor ve kayık vasıtalarının karşılamaya gitmemesi yönünde direktiflerde bulunduğu haberine yer verilmiştir⁵⁷⁹.

Samsun'da CHP ve SCF arasında yaşanan gerginlik dönemin ulusal basınına ve manşetlere yansımıştı. Örneğin Hakimiyet-i Milliye'nin 18 Teşrinievvel 1930 ve İnkılap gazetesinin 14 Teşrinievvel 1930 tarihli nüshalarında; seçim sürecinde SCF taraftarlarının şehrin sokak ve mahalle aralarında teşkilatlandıkları ve belediyenin kapı ve camlarını kırarak içeri girdikleri, seçim encümeninin çalışmalarına mani oldukları, encümen üyelerinin istifa ettikleri ve yine SCF taraftarlarının sandığa kanuna aykırı bir şekilde fazladan oy attıkları bildirilmiştir⁵⁸⁰. Hakimiyet-i Milliye'nin aynı sayısında yer alan bir başka haberde ise; Sarayköy'de imamlık yaptığı anlaşılan Ahmet isimli bir şahsın, SCF Samsun Teşkilatına giderek burada İslam dininin kurtuluşu için ardında bin kişiden mürekkep bir cemaatin hazır bulunduğunu ifade ettiği, bu sebepten Samsun polisinin anılan şahsı tutukladığı aktarılmıştır⁵⁸¹.

Keza nakledilen haberlerin doğruluğu ya da yanlışlığı, basın tabanlı haberler olmaları sebebiyle tartışmalı hususlardır. Öyle ki dönem kaynaklarından bazıları SCF'nin seçimleri sabote ettiğini aktarırken, bazı kaynaklar ise seçimlerin güvenli bir ortamda gerçekleştiğini belirtmektedir. Örneğin Cumhuriyet'in ve daha sonrasında SCF'nin önemli bürokratları arasında yer alan Ahmet Ağaoğlu hatıralarında; CHF merkezinin seçim boyunca sürekli taraflı yerel basın organları vasıtasıyla, SCF aleyhinde asılsız haber yapıldığını belirtmektedir⁵⁸².

1930 Türkiye yerel seçimlerinin Ekim ayında bitmesinin ardından ülke genelindeki belediyeler ekseriyetle CHF idaresinde kalsa da özellikle başta Samsun şehri olmak üzere Türkiye'nin muhtelif kazalarındaki birtakım belediye idareleri

⁵⁷⁸ Çavdar, *a.g.e.*, s.554; Güneş, *a.g.m.*, S.132

⁵⁷⁹ Duman, *a.g.e.*, s. 117.

⁵⁸⁰ "Samsun'da Seçim Encümenine Tecavüz", *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Teşrinievvel 1930, s.1; "Samsun'da Bir Feryat", *İnkılap*, S: 46, 14 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁵⁸¹ "Samsun'da Bir İmam Tevkif Edildi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁵⁸² Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.71-72.

SCF'ye geçti⁵⁸³. SCF, Samsun genelinden %78,85 oranında oy topladı⁵⁸⁴. Ancak ilginç bir şekilde seçime erkeklerden ziyade kadınların katılım sağladığı görülmektedir. CHF 3. Dönem Samsun Milletvekili Ethem Tuncel'in aktardığı bilgilere göre; SCF'nin Samsun'da topladığı toplam 3200 oyun 2500'ü kadınlardan geldi. Buda %75,48 oranındaki oyun kadınlardan geldiği anlamına gelmekteydi⁵⁸⁵. Samsun'da yapılan seçimlerin kesin sonuçları şu şekilde idi; SCF 3.312, CHF ise 416 oy topladı ve 472 oy geçersiz sayıldı⁵⁸⁶. Seçime katılım oranı tam olarak bilinmemekle birlikte; 1934 yılında yapılan belediye seçimlerinde seçme sayısının 11.590 olduğu ve 1935 yılında Samsun nüfusunun 32.482 olduğu göz önünde bulundurulursa 1930 seçimlerindeki nüfusun %35,68'inin seçmen olduğu anlaşılmaktadır. Şehrin 1927 ve 1929 yıllarına ait nüfus dikkate alındığında Samsun'daki %51,76 olarak tespit edilmektedir. Hatta muhtemelen bu oranın da altında bir katılım söz konusu olmuştur⁵⁸⁷.

6.2.1. SCF'nin Samsun'da 1930 Seçimlerini Kazanmasındaki Faktörler

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye, geçimini ağırlıklı olarak tarımsal faaliyetlerle sağlıyordu. Türkiye'nin ticari gelirlerini oluşturan; gümrükler, demir ve deniz yollarının idaresi ise yabancı şirketlerin elindeydi. Ancak ekonominin Türkleştirilmesi çabaları doğrultusunda bazı şirketlerin imtiyazlarına son verilmesi yabancı şirketlerin Türkiye'deki yatırımlarını çekmelerini de beraberinde getirdi. Bu durum bazı aksaklıklara neden oldu. Ticari hayat olumsuz yönde etkiledi. Bunların yanı sıra Osmanlı Devletine ait borçların Düyun-u Umumiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi kararıyla Türkiye Cumhuriyeti'ne aktarılması bir başka ifadeyle Osmanlı borçlarının bir kısmının Türkiye tarafından ödenmesi mali durumu sıkıntıya sokmuştu. Bu durum ise ülke ticaretinin zarar görmesine yol açtı⁵⁸⁸.

⁵⁸³ Yetkin, *Atatürk'ün Başarısız...* ss. 37-39; SCF 1930 Yerel Seçimlerinde; Aydın: Bozdoğan, Çine Yenipazar, Karapınar, Atça, Nazilli; Edirne: Keşan, Silifke; Merkez; İzmir: Bergama, Foça, enemen, Seferihisar, Urla, Kuşadası, Buca, Kınık, Şirince, Armutlu; Manisa: Gördes, Soma; Samsun: Merkez, Lâdik; Amasya: Merzifon... SCF'nin seçimi kazandığı bölgeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Koçak, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, ss.340-342.

⁵⁸⁴ Yetkin, *Atatürk'ün Başarısız...* ss. 37-39.

⁵⁸⁵ TBMM ZC, Devre: 3, C: 22, ss. 16-23; O dönem itibarıyla SCF Samsun İl Teşkilatı'nın kurucusu olan Şefik Avni Özüdoğru hatıratında; azıcık nahoşluğa razı olunsaydı SCF Samsun'un pek çok ilçesinde hatta Çarşamba'daki seçimleri dahi kazanabilirdi. (Temizer, *a.g.e.*, ss.88-89)

⁵⁸⁶ Emrence, *a.g.e.*, s.185.

⁵⁸⁷ Çepni, *a.g.t.*, s.131.

⁵⁸⁸ Muhammed Karataş, "Türkiye Cumhuriyeti Ekonomisinin Temellerinin Atılmasında İzmir İktisat Kongresinin Yeri ve Önemi", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı:23-24, Cumhuriyet Özel Sayısı V, 1998, s.3318.

Ülkenin savaş sonrası ekonomik kalkınması adına kararlar almak üzere 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir İktisat Kongresi toplandı ve kongrede uzun vadede fayda sağlayacak kararlar alındı⁵⁸⁹. Ancak 1929 yılında patlak veren dünya ekonomik buhranı bu yöndeki çabaları gölgeledi. Kriz Türkiye’yi de etkiledi. Örneğin Türk lirası hızlı bir şekilde değer kaybetti ve iç ticaret bundan zarar gördü. Tarım ürünlerinin hızlı bir şekilde fiyat düşüşü yaşaması Türkiye’nin ithalatını düşürdüğü gibi ziraat ile uğraşan Türk köylüsünü de zor durumda bıraktı⁵⁹⁰.

Bu koşullarda Türkiye, ekonomik bunalımın olumsuz etkilerini en aza indirmek için bazı tedbirler aldı. 16 Mayıs 1929’da Türk parasının değer kaybını önlemek amacıyla 1447 sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu çıkarıldı. 20 Şubat 1930’da 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun çıkarıldı. Bu kanun doğrultusunda her çeşit mal, para ve kıymetli evrakın Türkiye’ye giriş ve çıkışında Türk parasının korunmasına yönelik alınacak kararlar devlete bırakıldı. Ayrıca anılan kanuna uymayanlar için ağır para cezalarının uygulanmasına dair düzenlemeler yapıldı. Kambiyo piyasasını düzenlemek ve Türk parasının aşırı dalgalanmalarını engellemek amacıyla, 24 Mart 1930’da Bankalar Konsorsiyumu kuruldu. 11 Haziran 1930’da 1715 Sayılı Kanun ile Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kuruldu ve hükümet ile ortak çalışmak koşuluyla Türk parasının değerini koruma göreve bankaya verildi. Öyle ki bu son düzenleme ile Türkiye piyasasındaki yabancı bankaların tesiri azaltıldı. Banka yetkisi dâhilinde bulunan para basma görevini ölçülü kullansa da Türk parası 1930 yılına kadar geçen sürede Sterlin karşısında düşüş yaşadı⁵⁹¹. 1 Temmuz 1929’da “Gümrük Tarifesi Kanunu” çıkarıldı. Bu kanunla birlikte gümrük vergilerini artırma, ithalatta yasaklar koyabilme yetkisine kavuşuldu. Ayrıca Kliring (Takas) anlaşmaları yaparak döviz kurlarındaki dengesizlik nedeniyle dış ticaretteki olumsuzluklar giderilmeye çalışıldı. Bununla birlikte İktisat Vekâletinin yeniden yapılanması için yeni bir kanun da çıkarıldı⁵⁹². Merkez Bankası’nın faaliyetleri doğrultusunda Türk parasının değeri ancak 1931 yılından itibaren yükselmeye başladı⁵⁹³.

⁵⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ökçün, *a.g.e.*, ss.406-437.

⁵⁹⁰ Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, s.82.

⁵⁹¹ Nedin Sarıgüzel, “Türkiye’nin 1929 Dünya Ekonomik Krizine Karşı Aldığı Mali ve Ticari Tedbirler”, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C: 18, S: 43, 2021, ss.7058-7060.

⁵⁹² Feyza Kurnaz Şahin, “Cumhuriyet Dönemi Dış Ticaret Politikası ve Bir Örgütlenme Örneği: Türkofis ve Faaliyetleri (1934-1939)”, *History Studies*, Volume: 10, Issue: 8, November 2018, s.146-148.

⁵⁹³ Sarıgüzel, *a.g.m.*, s.7060.

Devlet tarafından alınan yapıcı mahiyetteki bu tedbirler halka kısa sürede yansımadaı. CHF iktidarı ise mevcut ekonomik buhran ile yıpranmaya başladı. Bu durum iç politikada yeni tedbirler almayı gerekli kıldı. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, ekonomi politikalarında hükümete yardımcı olmak, halk nezdinde iktidara karşı oluşan tepkiyi düşürmek ve hükümetin çalışmalarının denetlenmesini sağlamak amacıyla yeni bir parti kurulmasına karar verdi⁵⁹⁴. 12 Ağustos 1930 yılında ise Fethi Okyar tarafından SCF resmen kuruldu⁵⁹⁵.

SCF'nin kurulduğu dönemde Türkiye'nin önemli liman şehirlerinden birisi olan Samsun ihracata dayalı bir kent olma özelliğine sahipti. Şehir, Anadolu'dan toplanan her türlü ihracat ürününün getirildiği ve ticaret hacmi geniş bir merkez konumundaydı. O dönem itibarıyla oldukça önemli bir tütün üretim bölgesi de olan Samsun, Türkiye ekonomisi açısından da stratejik bir öneme sahipti. Ancak 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile birlikte Samsun'daki ticari hayat da zarar görmüş vaziyetteydi. Zira tütün ithal eden Almanya ve ABD gibi ülkelerin ithalatı azaltması ve ziraat ürünlerinde yaşanan ani fiyat düşüşleri Samsunlu çiftçi ve tüccarların mali yükün altında ezilmelerine sebebiyet verdi. Ekonomik buhran devam eden bayındırlık faaliyetlerinin de aksamasına neden oldu. Örneğin; demiryolu şebekesi çalışmaları sekteye uğradı. Diğer yandan Samsun'da demiryolu yapımına ait malzemeler de Almanya'dan gelmekte olduğundan, ekonomik bunalımın kendini göstermesiyle birlikte demiryolu malzemesi ithalatı da tıkanma noktasına geldi⁵⁹⁶.

Sanayi ürünlerindeki fiyat artışlarının fahiş noktaya ulaşmasına karşısında Samsun'da buğday ve özellikle tütün fiyatlarında % 50 oranında gerçekleşen düşüş şehir ekonomisini felç etti. Finansal kaynakları tamamen buğday ve tütüne dayalı olan Türk köylüsünün alım gücü azaldı. Böylelikle başta tüccar ve köylü sınıfı olmak üzere Samsun halkının alım gücünün düşmesi ve ekonomik olarak güç kaybetmesi, halkın CHF iktidarının karşısında bir safta yer almalarıyla sonuçlandı⁵⁹⁷.

SCF'nin Samsun'daki seçimleri kazanmasının altında yatan sebeplerden bir diğeri de teşkilat kurucusu Şefik Avni Bey ve belediye başkan adayı Boşnakzade Ahmet Resai Bey'in Samsun eşrafından olmakla birlikte geçmiş dönemlerde de şehir

⁵⁹⁴ A. Yavuz Ergun, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu Üzerine "İktisadi" Bir İnceleme", *Belgi Dergisi*, S: 7, C: 1, Kış, 2014, s.839.

⁵⁹⁵ Çavdar, *a.g.e.*, s.329.

⁵⁹⁶ Tiryakioğlu, *a.g.m.*, s.46; Samsun Belediyesi, *Bütün Yönleriyle Samsun*, Nüve Matbaası, Ankara, 1978, ss.12-13.

⁵⁹⁷ Çepni, *a.g.t.*, ss.130-131.

idaresinde görev almış olmalarıydı. Bunun yanı sıra Mustafa Kemal Paşa'ya yakınlığı ile bilinen Vali Kazım (İnanç) Paşa'nın ve CHF Müfettişi Avni Aktulga ile yaşadığı kişisel gerginlik ve buna yönelik olarak seçim güvenliğinin yeteri kadar iyi ortamda sağlanamaması seçimlerin SCF'nin lehine sonuçlanmasında etkili olduğu iddia edilebilir⁵⁹⁸.

6.2.2. Seçim Sürecinde CHF'nin Samsun'daki Durumu

1930'lu yıllarda gerek köklü bir inkılaplaşma süreci gerekse 1929 Ekonomik Buhranı'nın getirmiş olduğu ağır yük CHF'yi halk nezdinde zor duruma sokmuştu. CHF bu durumun farkındaydı ve yerel teşkilatlarda gücünü artırmak için önde gelen milletvekillerini Anadolu'ya göndererek belediye idarelerini ve bölgeyi inceleyen raporlar hazırlattı. Böylece CHF ile halk arasındaki ilişkilerin karakterinin anlaşılması ve buna yönelik tedbirlerin alınması hedeflendi. Bu anlamda Karadeniz'in muhtelif şehirlerindeki mevcut idari durumu gözlemlemek adına Aziz Samih (İlter) ve Ahmet Fuat (Bulca) beyler görevlendirildi⁵⁹⁹.

Karadeniz Bölgesi'nde CHF teşkilatı hakkında rapor hazırlanması istenen şehirlerden biri de Samsun idi. Samsun idaresinin durumunu ise ayrıntılı olarak inceleyecek olan isim Aziz Samih Bey idi. Aziz Samih Bey, Samsun hakkında hazırladığı raporlarda CHF idaresinin Samsun genelindeki zayıflıklarına ve halka inememesi sorunlarına değiniliyordu. Örneğin, 8 Ocak 1931 tarihli raporda; Samsun'daki parti teşkilatı idarecilerinin, parti ilkelerini üyelere yeterli seviyede telkin etmedikleri böylelikle parti ilkelerini bilmeyen azaların yetiştiği bildiriliyordu. Bu durum zamanla halka da sirayet etmekte ve Samsun'un uzak köylerindeki halk CHF'yi sadece Gazi Mustafa Kemal'in adı ile bağdaştırmaktaydı. Aziz Samih Bey ise bu sorunun ancak içinde bulunulan dönem itibarıyla kanunda öğretmenlerin de fırkaya katılımının sağlanmasına yönelik bir düzenlemeyle mümkün olacağını belirtmiştir. Böylece ocak idarelerine bilgili ve halkı da bilinçlendirebilecek kişiler getirilecektir⁶⁰⁰.

Tüm bunların yanı sıra, CHF Samsun teşkilatı; nahiyelelerdeki teşkilatların idarelerine donanımlı insanlar getirmek yerine adam kayırma yöntemini benimsiyordu. Göreve getirilen bu idarecilerin ihmalkâr ve halka yüksek mevkiden bakan profilleri ise,

⁵⁹⁸ Çepni, *a.g.t.*, s.132-134; SCF'nin Samsun'daki belediye seçimlerini kazanmasında Vali Kazım İnanç faktörüne değinen Abidin Temizer, Şefik Avni Özüdoğru'nun hatıratındaki bilgiler doğrultusunda seçimin SCF lehine sonuçlanmasında halkın teveccühünün ağır bastığını belirtmektedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Temizer, *a.g.e.*, ss.101-103.)

⁵⁹⁹ Koçak, *a.g.e.*, s.

⁶⁰⁰ BCA, 490.01/724.447.1/08.01.1931.

fırkaya bağlılıkları bulunan ve fırka esaslarını bilen üyelerin ve halkın küstürülmesine sebep oluyordu. Samsun genelinde parti ocaklarında üyeliği bulunan kadın aza sayısı yalnızca üçtür. Bu mevcudun ise CHF kongre ve toplantılarına katılımı sağlanamamıştır. Partinin Samsun idare heyeti içerisinde birçok idari görev tek bir şahsın elinde toplandığı belirlenmiştir⁶⁰¹.

Bu dönemlerde SCF'nin CHF kanadına nazaran halk tarafından daha fazla rağbet görmesinin bir başka nedeni de hayata geçirilen reformların yeterince iyi benimsenmemesi ya da benimsetilememesiydi. Öyle ki Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in 1930 Kasım'ında gerçekleştirdiği yurt gezilerinde, Samsun ziyareti esnasında CHF teşkilatını yerinde inceleyerek, Başbakan İsmet İnönü'ye çektiği telgrafta CHF Samsun İdare Heyeti'nin görevden alınmasını istemesi tesadüf olarak görülmemektedir. Ona göre; Samsun teşkilatı mevcut görevlerinden ziyade kendi özel işleriyle ilgilenmekte ve ihmalkar bir siyaset izlemekteydi.⁶⁰²

Aziz Samih İlder'in raporundaki dikkat çekici tespitlerden birisi de CHF'nin Samsun genelinde bünyesine soktuğu üye sayısının fazlalığıdır. Öyle ki 8 Ocak 1931 tarihi itibarıyla CHF'nin Samsun genelindeki toplam üye sayısı 26.409 idi. Üyelerin 23.290'ını ise köylüler oluşturuyordu⁶⁰³. Bu durum CHF Samsun teşkilatının üye kaydı anlamında başarı sağladığını göstermekte idi. Zira Önder Duman'ın nüfus üzerinden yaptığı çıkarımlara göre; 1930 yılı itibarıyla Samsun'un nüfusunun 300.000 olduğu düşünülürse CHF'nin Samsun genelindeki üye sayısının nüfusa oranı % 8 idi. Türkiye genelinde CHF'nin üye sayısı %5,5 olduğundan bu oran Samsun teşkilatı çalışmalarının iyi yönde olduğunu göstermektedir⁶⁰⁴. Ancak partinin ilkelerinin halka benimsetilmesi bağlamında aynı başarının sağlandığını söylemek oldukça zordur. Parti teşkilatının halkı eğitme, bilinçlendirme ve cumhuriyetin temel değerlerine bağlılık hususunda yeterli düzeye getiremediği seçim sonuçlarından anlaşılmaktadır⁶⁰⁵.

SCF'nin Samsun'da teşkilatını kurmasının öncesinde ve sonrasında hali hazırda Samsun Belediyesini iktidarında bulunduran CHF Samsun teşkilatı, halka ulaşma konusunda pek başarılı olamamıştır. Muhtemelen bunun nedeni o dönem şartlarında daha önce de belirttiğimiz gibi halkın büyük bir kesiminin kırsalda yaşaması, 1929

⁶⁰¹ BCA, 490.01/724.447.1/08.01.1931.

⁶⁰² Duman, *a.g.e.*, s. 93.

⁶⁰³ BCA, 490.01/724.447.1/08.01.1931.

⁶⁰⁴ Duman, *a.g.e.*, s. 94.

⁶⁰⁵ BCA, 490.01/724.447.1/08.01.1931.

Ekonomik Bunalımı'nın liman ticaretiyle bilinen Samsun'da da etkisini hissettirmesi, fakir, işsiz ve köylü halkın kendi geçim sıkıntıları sebebiyle bu gibi meselelerle arasının olmaması şeklinde yorumlanabilmektedir. Öyle ki 1930 seçimlerinde Samsun genelindeki katılım oranının tahmini %51,76⁶⁰⁶, daha sonrasında iptal edilerek 1931'de tekrar yapılan seçimlerde ise %45 olması⁶⁰⁷, Samsun halkının önemli bir kısmının seçimle pek ilgilenmediğini göstermektedir.

CHF'nin Samsun'daki durumuna genel olarak değinmek gerekirse; Samsun halkı ve özellikle kırsalda yaşayan halk, partiyi Gazi Mustafa Kemal ile özdeşleştirmişti. CHF Samsun teşkilatının zayıf çalışmaları doğrultusunda halka parti ilkeleri ve esasları yeterli seviyede anlatılmadı. 1930 yılı itibarıyla Samsun genelinde CHF'nin üye sayısı 26.409 idi. Bu üye sayısının 23.290'ını ise köylü kesim oluşturuyordu. Ancak 1930 yılındaki belediye seçimlerine Samsun genelindeki katılım oranın %50'yi zor aşması, 1931'deki seçimlerde ise %46'da kalması halkın hem CHF hakkında hem de siyasi hayata katılım anlamında ilgisiz olduğunu göstermektedir.

6.2.3. Seçim Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

1930 yerel seçimleri, sonuçlarının yanı sıra ekseriyetle ülkede çıkan karışıklık ve asayiş sorunları ile gündeme geldi. Özellikle Samsun'da yapılan seçimler, TBMM'nin de gündemini meşgul etti. Samsun'daki seçimlerin işleyişinden sorumlu Mülkiye Müfettişleri, TBMM'ye verdikleri takrirde; Samsun ve Havza'da yapılan belediye seçimlerinde kanuna aykırı olayların yaşadığına dair bulgularını sundular. Bu takrir sonucunda ise anılan bölgedeki seçimler hakkında tahkikat başlatıldı. Devam etmekte olan tahkikatın selameti adına ise Samsun'daki seçimlerin güvenliğini sağlayamadığı anlaşılan Vali Kazım (İnanç) Bey⁶⁰⁸ görevinden el çektirildi. Boşalan Samsun

⁶⁰⁶ Çepni, a.g.t., s.131.

⁶⁰⁷ Duman, a.g.e., s. 94.

⁶⁰⁸ Kazım İnanç Paşa; Mütarekede Genelkurmay İkinci Başkanlığı, Milli Mücadele Döneminde Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı, Büyük Taarruzda 6. Kolordu Komutanlığı, Cumhuriyetten sonra Üçüncü Ordu Kumandanlığı yapmıştır. Sakarya ve Büyük Taarruz'da gösterdiği fevkalâde hizmetlerden dolayı Millet Meclisi'nde takdir edilmiştir. (Cemal Kutay, *Üç Devirde Bir Adam Fethi Okyar*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980, ss.384-385.) Çanakkale'de Mustafa Kemal kolordu kumandanı iken Kazım Paşa onun kurmaylarındandır. (Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, Tan Matbaası, İstanbul, 1945., s.36.) İlerleyen safhalarda ise Kazım Paşa'nın izinli olarak İstanbul'a gitmesi ve Mustafa Kemal Atatürk ile ziyareti karşımıza çıkmaktadır. Cemal Kutay'ın belirttiklerine göre; Burada Mustafa Kemal ve Fethi Okyar'ın aralarında geçen toplantıya şahit olmuş, Mustafa Kemal'in kendisine; "Vaziyetimizi dahilden nasıl görüyorsunuz?" şeklinde yönelttiği soruya karşılık olarak Kazım Paşa; valilerin Cumhuriyet Halk Fırkası karşısında çok yetkisiz kaldığını, en küçük memuru bile tayin edemediklerini söylemiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün "Halk hükümetten şikayetçi midir?" sorusuna

Valiliği'ne ise vekâleten Çarşamba Kaymakamı Mazhar Bey getirildi⁶⁰⁹. 18 Ocak 1931 tarihinde ise Bayazıt Valisi Etem Bey Samsun valiliğine tayin edildi⁶¹⁰. Görevden alınan Kazım (İnanç) Bey, 30 Kasım 1930 tarihinde Dahiliye Vekaleti'nin 26.11.1930 tarih ve 5736 numaralı tezkeresi ve İcra Vekilleri Heyeti'nin 30.11.1930 tarihli kararıyla vekalet emrine verildi⁶¹¹. 25 Şubat 1931 tarihide ise hakkında kanuni işlem yapılması kararı alındı⁶¹².

Seçimin seyrini değiştiren olaylardan birisi de taksimetre uygulamasıydı. Dr. Faik Bey'in taksilere taksimetre takmaya yönelik girişimi doğru ve adaletli bir sistemdi. Ancak taksicilerin kendi menfaatleri doğrultusunda giriştikleri faaliyetler seçimin seyrini değiştirdi⁶¹³. Dönem kaynakları incelendiğinde, Samsun Belediye idaresini elde eden SCF'li Boşnakzade Ahmet Resai Bey'in taksi şoförleri lehine taksimetre muafiyeti sağlayacak bir girişimine rastlanılmamaktadır.

Samsun'da seçimlerin SCF yönünde ağırlık kazanmasının nedenlerinden birisi de kadınların yerel seçimlerde ilk defa oy kullanmaları idi. Seçime katılım oranının az olması, ilk defa sandık başına giden Samsun kadınlarının ise oylarının ciddi bir bölümünü SCF'den yana kullanması seçimde belirleyici rol oynadı ve SCF'nin lehine bir sonuç doğurdu⁶¹⁴. Seçimlerin sonuçlanmasının ardından CHF, hızlı bir şekilde mebuslarını Anadolu şehirlerinde görevlendirerek, kaybedilen bölgelerde seçimler ve CHF teşkilatları hakkında araştırmalarda bulunulması direktifini verdi. Karadeniz şehirlerinden sorumlu müfettişler; CHF Erzincan Milletvekili Aziz Samih (İlter) ve

karşılık da halkın hükümetten şikayetçi olduğunu, mahkemelerde davaların çok uzun sürdüğünü belirtmiş ancak suçlu olarak hükümeti görmediğini de ifade etmiştir. Toplantıda Mustafa Kemal Atatürk bir muhalefet Fırkası'nın kurulması gerektiğini Fethi Okyar'a söylerken Kazım Paşa'nın orada olduğu belirtilmektedir. Toplantıdan sonra Fethi Okyar ile birlikte otele gitmişler ve burada Mustafa Kemal Atatürk'ün fikrini kendi aralarında tartışıp uygun bulmuşlardır. Kazım Paşa odada bir kahve içtikten sonra Fethi Okyar ile tebrikleşmiş ve Samsun'a gitmek ve vapuru kaçırmamak için otelden ayrılmıştır. (Kutay, *a.g.e.*, s.534.) Yukarıda bahsedilen bölümler hiç şüphesiz 1930 yılında Samsun Valisi olarak karşımıza çıkan Kazım İnanç Paşa'nın Serbest Cumhuriyet Fırkası henüz daha kurulma aşaması olarak masadayken bu ana tanık olması hatta fikirlerini dahi belirtmesi maksadıyla önem taşımaktadır.

⁶⁰⁹ BCA, 30.10.0/64.432.12, 26.11.1930, Ağaoğlu'nun iddialarına göre bu dönemde Vali Kazım (İnanç) Bey, görevi bünyesindeki talimatlara uyarak tarafsızlığın hiçbir parti lehine bozulmamasını sağlamıştır. (Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.88.) Dönemin Samsun CHF kaza idare heyeti üyelerinden Hasan (Umur) Bey ise anılan valinin CHF Müfettişi III. Dönem Milletvekili Avni (Aktulga) Bey ile yaşadığı bir sorundan mütevellit SCF'yi destekleyen bir tavır takındığını iddia etmektedir. (Hasan Umur, *Samsun'da On Beş Sene*, Güven Basımevi, İstanbul, 1947, s.43, Çepni, *a.g.t.*, s.134.)

⁶¹⁰ BCA, 30.18.1.2/17.2.9, 18.01.1931.

⁶¹¹ BCA, 30.18.1.2/15.78.7, 30.11.1930.

⁶¹² BCA, 30.18.1.2/18.13.17, 25.02.1931.

⁶¹³ Tiryakioğlu, *a.g.m.*, s.46.

⁶¹⁴ TBMM ZC, Devre: 3, C: 22, ss. 16-23.

CHF Rize Milletvekili Ahmet Fuat (Bulca) Beyler idi⁶¹⁵. 1931 yılı itibarıyla hazırlanan raporlardaki ortak görüş; CHF'nin seçimi kaybettiği bölgelerde, vilayet ve kaza idare heyetlerinin hantal ve basiretsiz bir yönetime sahip olmalarıydı⁶¹⁶.

Raporların hazırlanış süreci, seçimin ardından TBMM'de çıkan tartışmalar ve memleket genelindeki tepkiler üzerine Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, olayları yakından incelemek üzere yurt gezisine çıktı. 17 Kasım 1930'da Ankara'dan hareket eden Cumhurbaşkanı, muhtelif şehirlerin ardından Amasya'ya geçti. Burada Samsun Valisi Kazım (İnanç) Bey tarafından karşılandı. Ardından ise özel bir terenle Samsun'a geçildi⁶¹⁷. 22 Kasım 1930 'da gece saat 21.00'de Samsun'a ulaşan Gazi, geceyi o dönemde alt katı CHP binası olan köşkünün geçirdi. 23 Kasım'da ise İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Samsun Valisi Kazım (İnanç) Paşa ile Samsun'un muhtelif yerlerini gezdi. 24 Kasım'da Çarşamba ilçesinde Türk Ocağı'ndaki gençlerle bir araya geldi. 26 Kasım'da bir lisede derse girdi ve Türk Ocağı'nda verilen konsere iştirak etti⁶¹⁸.

Gazi Paşa'nın geldiği gün olan 22 Kasım tarihi Samsun idaresi ve Samsun Belediyesi adına son derece hareketli bir gündü. Cumhurbaşkanı burada Samsun idarecileri ile bir akşam yemeğinde bir araya geldi. O dönemde Mustafa Kemal ile birlikte Samsun'a gelen Ahmet Hamdi Başar'ın anılarında 22 Kasım gecesini ile ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilmektedir. Başar'ın aktardıklarına göre; Mustafa Kemal ve beraberindeki bürokratlar, 22 Kasım akşamı Samsun'a gelmiş ve oradan Gazi'ye tahsis edilen Mantika Palas'a⁶¹⁹ geçmişlerdi. Akşam yemeğinde Samsunlu idareciler ve Gazi Mustafa Kemal ile Samsun'a gelen kadro bir araya geldi. Ancak yemekte 1930

⁶¹⁵ BCA, 490.01/724.477.1/08.01.1931.

⁶¹⁶ "C.H Fırkası Teşkilatını Yer Yer Gözden Geçirecek"; Vakit, 17 Teşrinisani 1930: Döndü Sena Göndürü, "1930 Yılı Sonlarında Cumhuriyet Halk Fırkası Taşra Teşkilatı: Heyet Raporları Üzerinden Bir Değerlendirme", *Atatürk Yolu Dergisi*, C:0, S: 66, Yıl: 2020, s. 128.

⁶¹⁷ Özen Topçu, *Atatürk ve Samsun*, Erol Ofset, Samsun, 2005, ss.189- 191.

⁶¹⁸ BCA, 30.10.0.0/2.9.33, 22.11.1930, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in 1930 yılındaki Samsun'a gelişi onun dördüncü ve son gelişidir. 19 Mayıs 1919 tarihindeki ilk gelişinden sonra, ikinci gelişi 1924, üçüncü gelişi ise 1928 yılındadır. Eşi Latife Hanım ile olan ikinci gelişinde Atatürk Çarşamba- Samsun demiryolunun temel atma töreninde bulunmuş, üçüncü gelişi de harf devrimini tanıtmak amacıyla yönelik olmuştur. (Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1998., s. 403.)

⁶¹⁹ Mantika Palas Otel'i'nin geçmişi 1902 yılına dayanmaktadır. Anılan yılda bina, Jean Ionnis Mantika tarafından otel olarak inşa edilmiştir. Atatürk'ün 1919'da Samsun'a geldiği dönemde otel kullanıma kapalıydı. Ancak valilik tarafından açılarak Mustafa Kemal Paşa'nın konaklaması için yeniden düzenlendi. Anılan bina, 1926 yılında Samsun halkı tarafından Gazi'ye armağan edildi ve Gazi Evi adını aldı. Atatürk'ün vefat etmesinin ardından bina Makbule Atadan'a geçti. 1939 yılında, Samsun Belediyesi'ne teslim edildi. Üst katı müzeye dönüştürüldü ve 19 Mayıs Halk Müzesi adını aldı. Bina, 1997 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığına devredildi. Gerekli düzenlemelerin yapılmasının ardından 8 Kasım 1998'de hizmete açılan bina, Gazi Müzesi adını aldı. (<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/samsun/gezilecek-yer/gazi-muzesi> "Gazi Müzesi" (Erişim Tarihi: 19.05.2022)

seçimlerini kazanan Samsun Belediye Başkanı Boşnakzade Ahmet Resai Bey yer almıyordu. Bu durum Gazi'nin de dikkatini çekti ve Vali Kazım İnanç'a Ahmet Resai Bey'in neden yemeğe gelmediğini sordu. Gazi'nin bu dikkati zerine Ahmet Resai Bey yemeğe o sırada davet edildi. Ahmet Resai Bey'in gelmesiyle birlikte Gazi, kendisine neden gelmediğini sorunca Ahmet Resai Bey ağırılmadığını ifade etti. Bunun zerine Gazi Mustafa Kemal, Vali Kazım Bey'e dönerek, belediye başkanının neden çağırılmadığı yönünde bir soru yöneltmiş, vali ise herhangi bir cevap verememişti. Başar'a göre valinin bu tutumu, Samsun'da karışıklıklarla geçen seçimler sonucunda alınan inzibati tedbirlere dayanmaktaydı⁶²⁰.

Başar, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ve Ahmet Resai Bey arasında geçen ikili diyaloglara da yer verdi. Buna göre; Gazi'nin "İelim" ifadesi zerine Ahmet Resai Bey bu teklifi kibarca reddederek, tok geldiğini belirtmiştir. Yemeğin ilerleyen safhalarında ise konu SCF'den ve SCF'nin lağvedilişinden açılmıştır. Gazi Mustafa Kemal, Ahmet Resai Bey'e şunları söylemiştir: "*şimdi, Reis beyefendi; zatiâliniz de artık feshedilmiş olan bir fırkanın belediye reisi olarak vazifenizde devam etmek istemezsiniz değil mi? İstifa ediniz; yeniden intihap yapılsın; belki yine zatiâliniz seilirsiniz.*" Gazi Mustafa Kemal'in bu teklifi zerine Ahmet Resai Bey ise şu şekilde cevap vermiştir:

"Paşam bendeniz Serbest Fırka'yı tanımıyorum. Ve reisliğe de o fırkanın namzedi olarak seildiğimi kabul etmiyorum. Bu intihap halkın, şahsıma karşı bir itimadı şeklinde tecelli etmiştir. Mesele sırf seçimin serbest olmasından ibarettir. Eğer bu vaziyette istifa edersem halkın bu teveccüh ve itimadına karşı kfranı nimette bulunmuş olurum. Eğer bendenizin bu işte kalması arzu buyurulmuyorsa, hükümetin elinde kuvvet vardır, şurayı Devlet vardır, intihabı fesheder. Bendeniz de o zaman halka karşı mahcup vaziyette kalmam." Bu cevap zerine Gazi'nin ifadeleri: "*Düşündüğünüz doğru. Arzu ettiğiniz gibi olsun.*" şeklinde olmuştur. Yine Başar'ın ifadelerine göre; Ahmet Resai Bey, bu konuşmanın ardından Atatürk'ten izin alarak yemekten ayrılmıştır. Bunun zerine Atatürk Kazım Bey'e şu soruyu yöneltmiştir: "*Vali Paşa hazretleri; Belediye Reisi diye seçtiğiniz bu adamın yaptıklarını gördünüz m? Her şeyden evvel terbiyesiz... şehirlerine misafir geliyoruz; soframıza yemek yiyerek geliyor. İki ikram ediyoruz, içmiyor; sonra da bir Reisicumhur sofrasında biz kalkmadan sofradan kalkıp*

⁶²⁰ Başar, a.g.e., ss.36-38.

defolup gidiyor. Reisinizin hakaretlerini beğendiniz mi?” Bu yöndeki konuşmaların ardından ise yukarıda bahsi geçen konular hakkındaki konuşmalar devam etmiştir⁶²¹.

Yaşanılan olayı izleyen günlerde Mustafa Kemal, CHF Samsun teşkilatı üyelerini kabul ederek, onlarla görüştü, ardından Samsun'da bulunan Trabzon Milletvekili Hasan ve Rize Milletvekili Fuat Bey'ler ile birlikte Samsun Valisi Kazım İnanç'ı kabul ederek, memleket meseleleri üzerine uzunca konuştu⁶²². Öyle anlaşıyor ki görüşmeden iki gün sonra Vali Kazım Bey görevinden alındı. Bu kararda Gazi Mustafa Kemal'in Dâhiliye Vekâletini temsilen Samsun'a getirdiği Necati Bey'in etkili olduğu anlaşılmaktadır⁶²³. Konunun devlet kayıtlarına geçen gerekçelerine bakıldığında seçim hakkında başlatılan tahkikat nedeniyle soruşturma sürecinin selameti açısından Kazım Bey'in görevden alındığı anlaşılmaktadır⁶²⁴.

Belediye Başkanı Boşnakzade Ahmet Resai Bey, 20 Ekim 1930 ve 17 Aralık 1930 tarihleri arasında belediye başkanlığı görevini bir süre daha yürütmeye devam etti. Bu süre içerisinde SCF kendi kendini feshedinceye kadar anılan partinin belediye başkanı olarak hizmet verdi. Parti feshedildikten sonra ise 8 Mart 1931 tarihine kadar bağımsız olarak görevini sürdürdü. Anılan tarihte ise 1930 yerel seçimleri Danıştay tarafından bozduruldu ve seçimin yeniden yapılması kararının alınmasının ardından Ahmet Resai Bey'in belediye başkanlığı düşürüldü⁶²⁵. Samsun belediye başkanlığına ise Ahmet Resai Bey'den önce görevde bulunan Dr. Faik Bey getirildi⁶²⁶. *Samsun SCF teşkilatında bulunan muhtelif isimlerin ise CHF'ye geçirilmesi sağlandı⁶²⁷.*

⁶²¹ Başar, *a.g.e.*, ss. 37-39.

⁶²² Topçu, *a.g.e.*, ss.189- 191.

⁶²³ Başar, *a.g.e.*, s.39.

⁶²⁴ BCA, 30.10.0/64.432.12, 26.11.1930.

⁶²⁵ Ahmet Kabaklı, *Temellerin Duruşması*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, ss.292-294.

⁶²⁶ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s.152.

⁶²⁷ Temizer, *a.g.e.*, s.107.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1930-1945 DÖNEMİNDE SAMSUN BELEDİYESİ

1. 1930-1945'DE BELEDİYECİLİKLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER

1930 yılına gelindiğinde, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile mali anlamda ciddi sorunlarla karşılaşan ülke ekonomilerinden birisi de Türkiye ekonomisi idi. Ekonomik buhranın getirdiği olumsuz koşullar yerel idarelerle ilgili bazı kararların alınmasını gerekli kıldı. Zira şehirler ekonomik buhrandan ziyadesiyle etkilenmişti ve yerel idare bütçeleri ciddi zararlara uğradı. Bu meyanda belediyelere yönelik bir dizi yasal düzenleme yapılması gerekti⁶²⁸.

Cumhuriyet idaresi, 1930 yılı itibarıyla beledi örgütlerini geçmiş yıllara nazaran daha etkin ve güçlü kılmaya yönelik olarak, 3 Nisan 1930 tarihinde 1580 sayılı *Belediye Kanunu* 'nu yürürlüğe soktu⁶²⁹. TBMM, 1930 yılı itibarıyla buna yönelik olarak 3 Nisan 1930 tarih ve 1580 sayılı Belediyeler Kanunu'nu çıkardı. Bu kanun doğrultusunda Osmanlı Devleti'nden kalan ve belediye örgütlerinin idare şeklini belirleyen Dersaadet ve Vilayet Belediye Kanunları yürürlükten kaldırıldı. Kanun Osmanlı'dan kalan eski teşkilatların eksiklikleri göz önünde bulundurularak, Fransız yerel yönetim sistemi başta olmak üzere hemen hemen tüm batılı belediyeler incelenerek meydana getirildi⁶³⁰.

İlgili kanun doğrultusunda belediye idarelerine girişecekleri çalışmalarda (sosyal alandaki faaliyetler, bayındırlık, imar, sağlık, eğitim, kültür, spor vs.) izleyecekleri yöntemler detaylı bir şekilde aktarıldı⁶³¹. Şehirlerin büyüklüğü ya da küçüklüğü fark etmeksizin Türkiye sınırları içerisinde bulunan tüm belediyeler eşit kabul edildi. Ayrıca belediyeler girişecekleri faaliyetlerde özgür ve geniş bir hizmet alanına kavuşturuldu. Çeşitli kurumlar arasında dağınık vaziyette bulunan birçok idari görev belediyelerin yetki alanlarında toplandı⁶³². 442 sayılı *Köy Kanunu*'nda yer alan köy, kasaba, şehir, büyükşehir gibi nüfusa dayalı tanımlamalar terkedilerek köy dışındaki tanımlamalar tek

⁶²⁸ Tekeli, *a.g.e.*, s.50.

⁶²⁹ Tekeli, *a.g.e.*, s.55.

⁶³⁰ Osman Nuri Ergin, *Türkiye'de Belediyeciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İktisat ve İctimaiyet Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul, 1936, s.134.

⁶³¹ Fethi Aytaç-Orhan Pirler, Fikri Gökçeer, *Belediyelerimize Rehber*, Türk Belediyecilik Derneği Konrad Adenauer Vakfı Ortak Eğitim Projesi Yayını, Ankara, 1992, ss. 11-12.

⁶³² Korel Göymen, *Türkiye'de Kent Yönetimi*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s.20.

bir belediye örgütü içerisine dâhil edildi⁶³³. Belediyeler üzerinde güçlü bir merkezi denetim mekanizması oluşturuldu. Tek dereceli seçim ve halkın da içinde bulunduğu bir düzen hayata geçirilmeye çalışıldı⁶³⁴.

Halka açık halde bulunan alanların temizliği, toplum sağlığına yönelik talimatnamelerin uygulanması ve denetiminin sağlanması, sosyal yardım faaliyetleri, fiyat tarifeleri, dilencilikle mücadele, belediyeye ait kurumlar imar etmek, çeşitli alanlarda mektepler açmak, itfaiye ve zabıtaı etkin kılmak gibi vazifeler de kanun çerçevesinde açıklandı⁶³⁵.

Kanun genel anlamda önemli özellikler taşıyordu. Belediyeler adına serbest seçim ve halkın denetimi esastı. Kanunun birinci maddesinde yer alan ifadelerde belediye; belde ve belediye halkının müşterek ihtiyaçlarını karşılamakla sorumlu tüzel bir kişilik olarak tanımlandı. Üçüncü bölümde yer alan 20. madde ile belediye meclislerine kadınların seçilmesine ve seçme işlemlerine yer verildi⁶³⁶.

24 Nisan 1930 tarihinde 1593 sayılı *Umumi Hıfzısıhha Kanunu*⁶³⁷, 1933 yılında 2301 sayılı *Belediyeler Bankası Hakkında Kanun*⁶³⁸, 31 Mayıs 1933 tarihinde 2256 sayılı; 4 Haziran 1929 Tarih ve 1499 Numaralı Gümrük Tarife Kanununu Değiştiren 31 Mayıs 1933 Tarihli Kanuna Eklenen Kanun⁶³⁹ ve 2290 sayılı *Belediye Yapı ve Yolları Hakkında Kanun*⁶⁴⁰ yürürlüğe girdi. Bu kanunları Haziran 1934 tarihinde çıkarılan 2497 sayılı *Belediyece Yapılacak İstimlak Hakkında Kanun*⁶⁴¹ ve 7 Haziran 1935 tarihinde çıkarılan 2763 sayılı 14/4/1930 ve 1580 Sayılı Belediye Kanununa Ek Kanun⁶⁴² izledi.

⁶³³ T.C. Resmî Gazete, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmi Gazete Sayısı: 1471, 14 Nisan 1930, s.8821.

⁶³⁴ Tekeli - Ortaylı, a.g.e. , s.51.

⁶³⁵ T.C. Resmî Gazete, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmi Gazete Sayısı: 1471, 14 Nisan 1930, ss.8823-8826.

⁶³⁶ Nilgün Adıgüzel, “Cumhuriyet Döneminde Belediyecilik (1923-1938)”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Bolu, 2010, ss.41-43.

⁶³⁷ *Düstur*, Tertip: 3, C: 11, Başvekâlet Müdevvenat Müdüriyeti, Ankara, 1930, s.143.

⁶³⁸ T.C. Resmî Gazete, Belediyeler Bankası Hakkında Kanun, Kanun No: 2301, Resmi Gazete Sayısı: 2435, 24.06.1933, ss.2776-2777.

⁶³⁹ T.C. Resmî Gazete, 4 Haziran 1929 Tarih ve 1499 Numaralı Gümrük Tarife Kanununu Değiştiren 31 Mayıs 1933 Tarihli Kanuna Eklenen Kanun, Kanun No: 2256, Resmi Gazete Sayısı: 2415, 31 Mayıs 1933, s.2576-

⁶⁴⁰ T.C. Resmî Gazete, Belediye Yapı ve Yolları Hakkında Kanun, Kanun No:2290, Resmi Gazete Sayısı:2433, 21 Haziran 1933, ss.2755-2760.

⁶⁴¹ T.C. Resmî Gazete, Belediyece Yapılacak İstimlak Hakkında Kanun, Kanun No:2497, Resmi Gazete Sayısı: 2722, 9 Haziran 1934, ss.3956-3958.

⁶⁴² T.C. Resmî Gazete, 14/4/1930 ve 1580 Sayılı Belediye Kanununa Ek Kanun, Kanun No:2763, Resmi Gazete Sayısı: 3029, 15 Haziran 1935, s.5327.

1933 tarih ve 2290 sayılı *Belediye Yapı ve Yollar Kanunu*’nda ise izlenecek beş yıl ve ilerleyen 50 yıllık zaman dilimi için belediyelere şehir planı hazırlatma zorunluluğu getirildi. Bunun yanı sıra kanunun içeriğinde belediyelerin girişeceği harita, imar projeleri ve yapım-onarım faaliyetlerinde uyulacak kurallar belirtildi. Buna göre; çizilen şehir planı belediye meclisi tarafından incelemek ve kabul edilecekti. Son olarak ise şehrin en büyük mülki amiri ve Ankara İmar Müdürlüğü’nün onayı doğrultusunda hayata geçirilecekti⁶⁴³.

1930’lu yılların başı itibarıyla Türkiye kentleri çağın gereklilikleri itibarıyla dönüşüme ve dolayısıyla yatırıma muhtaçtı. TBMM ise 1933 yılı itibarıyla bu ihtiyaca yönelik olarak *Belediyeler Bankası Kanunu*’nu çıkardı. 11 Haziran 1933 tarihli kanunun amacı; Cumhuriyet’in ardından büyük şehirlerde ve Anadolu’nun diğer kentlerinde bir dönüşüm ve imar çalışmalarına başlamaya yönelik olarak belediyelere finansman sağlamaktı. Belediyeler bankada kısa veya uzun vadeli avans ve cari hesaplar açtırabilecekti. Banka belediyelere verdiği borçların ödenmesinde teminat olarak belediye bütçelerinden veya belediye gayrimenkullerinden birine ipotek koyabilme hakkına sahipti. Bankanın kuruluş sermayesi 15 milyon lira idi⁶⁴⁴.

Belediyelere beledi faaliyetlerinde yardım sağlamak adına *Belediyeler Fen Heyeti* kuruldu ve Belediyeler Bankası ile 1945 yılına kadar işbirliği içinde oldu. Bu birliktelik sonucunda ise iki kurumun yerine 13 Haziran 1945 yılında *İller Bankası* meydana getirildi. Böylelikle vücuda getirilen banka ile belediyelerin yanı sıra İl Özel İdareleri, Köy İdareleri ve buralara bağlı kurumları da kapsamına aldı. Banka belediyelere finans sağlamanın yanında imar planı, şehir haritası, keşif, proje ve etütlerde de belediyelere yardımcı olmaktaydı⁶⁴⁵.

II. Dünya Savaşı’nın ardından Avrupa devletlerinin çoğunda belediyecilik anlamında şehircilik, konutlaşma ve imar planları hususlarında gelişmeler yaşandı. Özellikle İngiltere’de imar ve konutlaşma faaliyetlerinde oluşturulan komisyonlar marifetiyle kentlerde araştırmalarda bulunması ve raporlar çıkarması Türkiye’nin de bu alandaki gelişmeleri yakından takip etmesiyle sonuçlandı⁶⁴⁶. Türkiye bu gelişmelere yönelik olarak 1943 yılında gerçekleştirilen “*Bretton-Woods*” adlı konferansa katıldı.

⁶⁴³ TBMM ZC, Devre: 4, C: 16, 10.06.1933, s.938.

⁶⁴⁴ TBMM ZC, Devre: 4, C: 16, 24.06.1933, s. 978.

⁶⁴⁵ İmar ve İskân Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü, *50 Yılda İmar ve Yerleşme*, Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi Başkanlığı Teksir Matbaası, Ankara, 1973, s.83.

⁶⁴⁶ Tekeli, *a.g.e.*, s.119.

Türkiye ise bu konferans sonucunda kurulan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası, Dünya Bankası'na 1947 yılında katıldı⁶⁴⁷.

2. 1930-1945 YILLARI ARASINDA SAMSUN'DA İDARİ YAPI

1930 yılı itibarıyla Samsun'un idari sınırları; doğuda Karadeniz, batıda Çorum vilayetinin Merzifon kazası ile Amasya vilayeti, kuzeyde Sinop vilayetinin Turagan kazası, güneyde Ordu vilayetinin Ünye kazası ve Tokat vilayetinin Niksar kazası ile çevriliydi. Şehrin yüzölçümü ise 9.210 kilometre idi⁶⁴⁸. 1937 yılında şehrin sınırları yeniden belirlendi. Yeni kabul edilen sınırlara göre; şehrin kuzeyinde Fener, Kara Samsun'un batısında "mevaddı müşteile deposu"(yanıcı madde) ve deponun doğu sınırını takip ederek; Oğuz Batarya Mevkii, Yavuz Bataryası, Toraman Tepesi, Hilmi Çiftliği, Hilmi Çiftliğini takiben Kuyu Sokağında Kışla Sınırı Köşesi, sınırı takiben Bağdat Caddesi birinci kilometre taşı, eski askeri siperlerin Gebi Yolunu kat ettiği nokta, Mert Irmağı sırtlarının yarış yerinin doğusu ve güney hudutlarını takiben Çarşamba şosesinin birinci kilometresi, ve Karadeniz'e doğru uzanan hattın sonu, Samsun'un yeni sınırları olarak belirlendi⁶⁴⁹.

Şehir nüfusu 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre 260.868 idi⁶⁵⁰. 1933 yılında bu sayı 272.287⁶⁵¹, 1935 yılında ise 337.817'ye yükseldi. 1935 yılına ait nüfusun 66.723'ü şehir merkezinde, 271.094'ü ise kırsalda yaşıyordu. 1940 yılına gelindiğinde Samsun'un toplam nüfusu 363.384 idi. Bu mevcudun 73.409'unu şehir merkezindeki, 289.975'ini ise kırsaldaki nüfus oluşturuyordu. 1945 yılında Samsun nüfusu hızlı bir artış gösterdi. Şehrin toplam nüfusu 407.541'e ulaştı. Bu mevcudun 82.110'unu şehir merkezinde, 325.431'i ise kırsalda bulunuyordu⁶⁵².

Daha önce de belirtildiği üzere Cumhuriyet ile birlikte nüfusu yıldan yıla artan Samsun, vilayet statüsüne getirilmişti. Vilayetin kazaları konumundaki; Bafra, Çarşamba, Havza, Terme ve Vezirköprü'de; vali yardımcıları ve kaymakamlar bulunuyordu. Samsun mahalleleri belediyenin idaresinde CHF'li belediye başkanları tarafından yönetiliyordu. Tüm sivil ve askeri yönetimler, adlî teşkilat ve gümrükler ise

⁶⁴⁷ Ethem Murat Gül, "Demokrat Parti'nin Belediyecilik Anlayışı İçerisinde Samsun Belediyesi Örneği", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Kırşehir, Eylül 2013, s.17.

⁶⁴⁸ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı*, Matbuat Umum Müdürlüğü 1928-1929, s.560.

⁶⁴⁹ SBMK, Meclis Kararları 1937, "Samsun Belediye Sınırlarını Gösterir Sınır Kağıdı", 13.04.1937.

⁶⁵⁰ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı*, Matbuat Umum Müdürlüğü 1928-1929, s.561

⁶⁵¹ Vadala, a.g.e., s.110.

⁶⁵² Hamza Uzuneminoğlu, 1990 Genel Nüfus Sayımı ve Samsun İli Nüfusu, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C: 7, S: 1, Yıl 1992, ss.279-280.

valinin idaresindeydi. 1930 yılı itibarıyla Samsun'da çok sayıda meslek birlikleri ve spor kulüpleri de faaliyete geçmiş bulunuyordu⁶⁵³. Vilayetin kazaları: Samsun (merkez kaza), Bafra, Çarşamba, Terme, Havza ve Vezirköprü'den oluştu⁶⁵⁴. 1928 yılının mülki taksimatında Samsun merkez ile birlikte, Bafra, Çarşamba, Terme, Lâdik⁶⁵⁵, Vezirköprü ve Havza, şehrin ilçeleri konumundaydı. Samsun merkez kazası bünyesindeki köy sayısı 218 idi. Bafra kazası 205, Terme kazası 56, Çarşamba kazası 256, Havza kazası 121, Vezirköprü kazası 123 ve Lâdik kazası ise 58 adet köyü sınırları içerisine alıyordu⁶⁵⁶. 1930'lu yıllarda kaza idarelerine uzak olan yerleşim yerleri en yakın kazaların idaresine bağlanmaya başlandı. Örneğin, 1932 yılında şehir merkezine 80, Bafra'ya ise 29 kilometre uzaklıkta olan Alaçam, nüfus, tapu müdürlükleri ve mahkemesi ile birlikte lağvedilerek Bafra'ya bağlandı⁶⁵⁷.

Aynı yıl içerisinde, şehrin bir başka şehirle olan ihtilaflı sınırları netleştirildi. Örneğin, Samsun-Amasya sınırı, Samsun Valisi Arif Bey, Nafia Müfettişi Şefik Bey, Amasya Valisi Kadri Bey ve Nafia Başmühendisi Resmi Bey'in incelemeleri sonucunda yeniden tespit edildi. Amasya-Samsun şosesinde yapılan tetkiklerde mezkûr kısmın Amasya'ya ait olduğuna karar verildi⁶⁵⁸. 1934 yılından itibaren bucak statüsündeki muhtelif mahaller kaza statüsüne getirilmeye başlandı. 17 Mayıs 1934 tarihinde Kavak⁶⁵⁹ ve 1944 yılında Alaçam bucakları Samsun'un birer ilçesi haline getirildi. Böylelikle Samsun'un kaza sayısı sekize yükseldi⁶⁶⁰. 1936 yılında, Samsun köylerinin bağlı bulundukları kaza idarelerine olan uzaklıkları en yakın mesafeye indirgenmeye

⁶⁵³ Vadala, a.g.e., s.57.

⁶⁵⁴ Vadala, a.g.e., s.57.

⁶⁵⁵ 1927 yılı Türkiye Geneli Nüfus Sayımı verilerine bakıldığında Samsun'un kazalarında yapılan nüfus sayımlarında Lâdik kazasının nüfusuna dair bir veri yer almamakla birlikte 1928-1929 Devlet Salnamesinde de Lâdik kazası isim olarak verilmiş ancak nüfus verileri girilmemiştir. Lâdik kazası esasen sayımın yapıldığı dönemde Havza kazasına bağlı bir nahiye statüsündeydi. Bu yüzden de Havza kazası dâhilinde nüfus sayımına tabi tutuldu. Devlet salnamesinin meydana getirildiği 1929 yılında ise kaza statüsü kazanan Lâdik, verisiz de olsa tabloya aktarılmıştır. (<http://www.samsun.gov.tr/ladik>) (Erişim Tarihi: 04.09.2022).

⁶⁵⁶ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, Matbuat Umum Müdürlüğü 1928-1929, s.560.

⁶⁵⁷ "Alaçam'ın Bugünkü Vaziyeti", *Ahali*, S: 573, 4 Birinci Teşrin 1932, s.1.

⁶⁵⁸ "Samsun Amasya Hududu Tashih Edildi", *Ahali*, S: 573, 4 Birinci Teşrin 1932, s.2.

⁶⁵⁹ BCA, 30.18.1.2/45.31.18, 17.05.1934; Kavak'ın kazaya dönüştürülmesi yönündeki ilk girişimler belediye başkanı Hasan Umur dönemini teşkil eden 10 Ocak 1934 ve 25 Ekim 1934 tarihleri arasında gündeme getirildi ve belediye bu hususta TBMM ile irtibat halinde oldu. ("Kavak Kaza Oluyor", *Ahali*, S: 653, 29 Mayıs 1934, s.2.) Yine aynı dönemde TBMM tarafından Muş, Erzurum, Samsun, Bolu ve Giresun vilayetlerinde beş adet yeni kaza ve iki adet vali muavinliğinin oluşturulması yönünde karar alındı. ("BMM Meclisinde Bazı Vilayetler Hakkında Bir Karar", *Ahali*, S: 657, 26 Haziran 1934, s.1.) Nazif Biğat döneminde (25 Ekim 1934-25 Ocak 1935) teşkilatlandırma çalışmaları başlatılan Kavak'a; maliye, nüfus, mülkiye ve tapu müdürlükleri kuruldu. Bölgede adliye teşkilatının oluşturulmasına yönelik faaliyetlerde bulunuldu. ("Kavak Kazasında İmar İşleri", *Samsun*, Yıl: 8, S: 568, 15 İkinci Teşrin 1934, s.1.)

⁶⁶⁰ <http://www.alacam.bel.tr/?icerik=2291> "Alaçam'ın Tarihi" (Erişim Tarihi: 04.09.2022).

çalışıldı. Samsun'un merkezinde ve muhtelif ilçelerinde yeni nahiyeler kurularak buralardaki idari teşkilatlar güçlendirildi. Örneğin, Samsun merkezde; Gaman, Çarşamba'da; Ayvacık, Vezirköprü'de; Mezraa ve Bafra'da Darboğaz adında dört adet nahiye kuruldu ve birtakım köyler de bu nahiye sınırları içerisine dâhil edildi. Merkeze bağlı olarak kurulan Gaman nahiyesi içerisinde yer alan köyler: Karagöl, Adatepe, Gölalan, Demircisu, Sarıbıyık, Tuzaklı, Gödekli, Yayla, Tekkeköy, Başalan, Karaperçin ve Fındıcak idi⁶⁶¹.

Bu yöndeki çalışmalara 1942 yılına kadar devam edildi. 5 Haziran 1942 tarihinde; Bafra ilçesine idari anlamda bağlı olan ancak mesafe olarak uzakta bulunan 12 adet köy idari alanda düzenlemelere tabi tutuldu. Örneğin, bahsi geçen köyler ticari ve iktisadi alandaki münasebetlerini yakın bulundukları Vezirköprü ve Havza ilçelerinde gerçekleştiriyordu. Ancak idari olarak Bafra'ya bağlıydılar. Bu durum üzerine Samsun Vilayeti ve Dâhiliye Vekâleti'nin incelemeleri neticesinde, 5 Haziran 1942 tarihli kararname ile Bafra'ya bağlı; Çiftlik, Hecimli, Belalan, Erikbelan, Çelikalın ve Boyalı köyleri Havza'ya bağlandı. Kaplancık, Devalan, Kabalı, Kuyumcu, Alancık ve Furundar köyleri ise Vezirköprü sınırlarına dâhil edildi⁶⁶². 1943 yılında nüfusun artmasıyla doğru orantılı olarak Samsun genelinde nahiye sayıları çoğaltıldı. Merkez kazada, merkezi Taflan köyü olmak üzere; Taflan, Bafra ilçesinde merkezi Sarpun köyü olmak üzere Sarpun, Çarşamba ilçesinde merkezi Dikbıyık köyü olmak üzere Dikbıyık, Vezirköprü ilçesinde ise merkezi Çakal köyü olmak üzere Çakal nahiyesi kuruldu⁶⁶³. Mayıs 1944 tarihinde Bafra'da kurulan Sarpun nahiyesi kaldırıldı. Nahiye sınırları içerisinde bulunan 6 köy Havza kazasına, 6 köy Vezirköprü kazasına, 7 köy Bafra merkez kazaya ve 1 köy de Bafra'nın Alaçam nahiyesine bağlandı⁶⁶⁴. Nahiye taşıma faaliyetleri 1945 yılında da devam etti. Bafra ilçesine bağlı bulunan Darboğaz nahiye merkezi ve Bafra merkez kazaya bağlı bulunan; Meşeli-Türkmenler, Gökalan, Çağşur, Elalan, Ağalan, Kasnakçı-Mermer, Sarpun ve Kapukaya köyleri Tosköy nahiyesine bağlandı⁶⁶⁵.

1945 yılında Samsun-Amasya sınırları arasındaki ihtilaflı bölgeler tekrar gündeme geldi. Buna yönelik olarak, Dâhiliye Vekaleti'nin aldığı 02 Mayıs 1945 tarihli karar dâhilinde; Amasya'nın merkez ilçesine bağlı Suluova bucağının Soku köyü ile

⁶⁶¹ BCA, 30.11.1.0/107.35.14, 30.09.1936.

⁶⁶² BCA, 30.11.1.0/154.18.3, 05.06.1942.

⁶⁶³ BCA, 30.11.1.0/164.27.4, 28.11.1943.

⁶⁶⁴ BCA, 30.11.1.0/167.14.11, 17.05.1944.

⁶⁶⁵ BCA, 30.11.1.0/173.1.20, 14.01.1945.

Samsun'un Lâdik kasabası arasındaki ihtilafli sınır, Ulutepe'den başlayarak “Çift kapu” mevkiinde bitecek şekilde yeniden çizildi⁶⁶⁶.

2.1. 1930-1945 YILLARINDA SAMSUN'DAKİ İDARİ YAPILAR

Bu yıllar itibarıyla şehrin idari yapıları bugün itibarıyla Samsun'un tarihi merkezini oluşturan Kale Mahallesi ve çevresinde inşa edilmişti. Şehirdeki idari yapıların büyük bir çoğunluğu 1869 yılında meydana gelen Büyük Samsun Yangını'nın ardından yeniden girilen imar faaliyetlerinin ardından inşa edilmişti. 1930 yılına gelindiğinde şehirde şu yapılar bulunuyordu: Çarşı Karakolu Saathane Meydanı civarı, Vakıflar Bölge Müdürlüğü Binası Pazar Mahallesi, Karakol binası Ulugazi Mahallesi, Alay Karargah Binası Kadıköy Mahallesi, Askerlik Şubesi Kadıköy Mahallesi, Fransa Konsolosluk binası Çiftlik Caddesi, Avusturya-Macaristan Konsolosluk binası Cumhuriyet Meydanı, Alman Konsolosluk binası Mecidiye Caddesi, İtalyan Konsolosluk Binası Bankalar Caddesi, Lokomotif Atölyesi ve Vagon Bakım Atölyeleri idi.⁶⁶⁷

Bunların yanında yeni eğitim kurumları meydana getirilmiş, sağlık kurumlara modernize edilmiş ve bir adet Atatürk heykeli yaptırılmıştır. Bunlar: Onur Anıtı, Nafia Garajı, Vali Konağı, Gazi Kütüphanesi, Emrazı Zühreviye Hastanesi, Samsun Gazi Mektebi, Samsun İnönü Mektebi, Vezirköprü Gazi Mektebi, Havza İstiklal Mektebi, Öğretmen Evleri (7 adet), Memleket Hastanesi intaniye pavyonu, Memleket Hastanesi hizmet pavyonu, Memleket Hastanesi röntgen pavyonu, Bafra Dispanseri, Vilayet Matbaası, Kazım Paşa Sineması idi.⁶⁶⁸

1930-1945 yılları arasında temelleri Cumhuriyet döneminde atılmış birçok kurum ve cemiyet de Samsun sınırları içerisinde yer alıyordu. Öyle ki Cumhuriyet ile başlayan bu kurum ve cemiyetlerin oluşturulması 1945 yılına kadar devam etti. 1921 ile 1945 yılları arasında Samsun'da kurulan ve faaliyet gösteren kurum ve cemiyetler şu şekildeydi:

⁶⁶⁶ BCA, 30.11.1.0/173.3.13, 05.02.1945.

⁶⁶⁷ Ali Yılmaz ve Seyfullah Gül, “Samsun Şehrinde Tarihi yapı Mirası ve Şehirselleştirme”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, C: 5, S: 11, 2018/11, ss.55-56.

⁶⁶⁸ 1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun (1923-1933), ss.27-28.

Tablo 11. 1921-1945'te Samsun'da Açılan Kurum ve Cemiyetler

Kaza	Kurum Adı	Kuruluş Tarihi
Samsun Merkez Kaza	Çocuk Esirgeme Kurumu	1925
	Türk Hava Kurumu	23.08.1926
	Kızılay	1926
	Bakkallar Cemiyeti	1926
	Ekmekçiler Cemiyeti	1926
	Ulusal Ekonomi ve Artırma Kurumu	12.12.1929
	Şehir Kulübü	27.11.1937
	Avcılar Cemiyeti	18.07.1940
	Yardım Sevenler Cemiyeti	29.03.1941
	Arabacılar Cemiyeti	26.12.1941
	Lokantacılar Cemiyeti	26.12.1941
	Motorcular Cemiyeti	18.05.1942
	Tahmil ve Terbiye Cemiyeti	21.05.1942
	Şoförler Cemiyeti	20.01.1943
	Ayakkabıcılar Cemiyeti	15.04.1943
	8.Mıntıka Edibba Odası	10.05.1943
	Terziler Cemiyeti	08.07.1943
	Tütünçüler Birliği	07.08.1943
	Veremle Mücadele Cemiyeti	08.10.1943
	Balıkçılar Cemiyeti	06.12.1943
Bafra	Kızılay	-
	Hava Kurumu	-
	Çocuk Esirgeme Kurumu	-
	Tütünçüler Birliği	1940
	Avcılar Kulübü	1943
	Bafra'yı Güzelleştirme Cemiyeti	1943
Çarşamba	Türk Hava Kurumu	1925
	Çocuk Esirgeme Kurumu	-
	Kızılay	-
Terme	Türk Hava Kurumu	1926
	Kızılay	1930
	Çocuk Esirgeme Kurumu	1933
Vezirköprü	Çocuk Esirgeme Kurumu	1921
	Kızılay	1924
	Türk Hava Kurumu	1925
Havza	Kızılay	1921
	Çocuk Esirgeme Kurumu	25.11.1921
	Türk Hava Kurumu	16.2.1925
	Ulusal Ekonomi ve Artırma Kurumu	16.12.1929
Kavak	Kızılay	-
	Türk Hava Kurumu	1926
	Çocuk Esirgeme Kurumu	1927
Ladik	Türk Hava Kurumu	1924
	Çocuk Esirgeme Kurumu	1924
	Kızılay	1925
Alaçam	Kızılay	1926
	Türk Hava Kurumu	1929
	Çocuk Esirgeme Kurumu	1930
	Maarif Sevenler	1945

Kaynak: BCA, 490.1.0.0/596.62.2, 13.10.1945.

2.2. 1930-1945 DÖNEMİ SAMSUN BELEDİYE BAŞKANLARI VE VALİLERİ

Samsun'un idaresi adına Cumhuriyet dönemi itibarıyla öncül yetkili amirler; valiler ve belediye başkanlarıydı. 1580 Sayılı Kanun doğrultusunda, belde sakinlerinin medeni ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kurulan belediye idaresinin organları ise başkan, meclis ve encümen idi⁶⁶⁹.

Çalışmada yoğunlaşıldığı üzere Samsun'da gerçekleştirilen beledi faaliyetlerde ana aktör belediye başkanı ve belediye meclisidir. Samsun'da belediye idaresinin kurulduğu 1868 yılından itibaren birçok belediye başkanı göreve getirildi. 1930-1945 yılları arasında ihtiva eden dönemde, 12 farklı belediye başkanı görev yaptı. 1923-1945 yılları arasında ise bu sayı 21 idi⁶⁷⁰.

Göreve gelen belediye başkanları çeşitli meslek gruplarından ya da eşraftan kişilerdi. 1923-1945 yılları arasında göreve getirilen belediye başkanlarının altısı eşraftan, üçü doktor, üçü emekli asker, ikisi tüccar ve üçü memur idi. 1930-1945 yılları arasında ise dört eşraf, üç doktor, iki asker, bir mühendis ve bir memur, belediye başkanlığı görevini yürüttü⁶⁷¹.

1923-1930 yılları arasında görev yapan belediye başkanlarının büyük bir çoğunluğu şehrin ticaretle uğraşan, varlıklı ve önde gelen simalarıydı. Öyle ki belediye idaresi uzun bir süre şehir eşrafından olan isimlerin başkanlığına sahne oldu. 1930-1945 yılları arasında göreve getirilen belediye başkanları, mensup oldukları sınıf ve meslek türlerine göre çeşitlilik gösterdi. Bunun yanı sıra görevde kalma süreleri de hiçbir zaman üç yılı geçmedi. Belediye başkanlarının görev sürelerinin uzun veya kısa olması, merkezle olan ilişkilerinin iyi olmasına bağlıydı. Bir diğer önemli faktör de göreve gelen belediye başkanının CHF Samsun Başkanlığı ve Samsun Belediye Meclisi üyeleriyle olan ilişkisiydi. Öyle ki bu etkenler doğrultusunda 1930-1945 döneminde göreve getirilen çoğu belediye başkanının görevi bir yılı dahi geçmemiştir.

Örneğin 1930 Belediye Seçimlerinin geçersiz sayılmasıyla 1931 yılı içerisinde SCF kanadından seçilen Boşnakzade Ahmet Resai Bey'in belediye başkanlığının düşürülmesi⁶⁷², merkez odaklı bir etkendi. Öte yandan Belediye Başkanı Kefelizade Sami Bey'in belediye meclisi toplantılarında izlediği totaliter politikalar (belediye

⁶⁶⁹ Belediye Kanunu, Belediye ve Belediye Meclisinin görevleri hakkında detaylı bilgi için bkz. *T.C. Resmî Gazete*, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmi Gazete Sayısı: 1471, 14 Nisan 1930.

⁶⁷⁰ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, ss.148-158.

⁶⁷¹ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s.140.

⁶⁷² *Samsun*, 1 Mart 1934, S:572, s.2.

kadrosundaki yaşlı itfaiye erleri, çavuş ve zabıtalari işten çıkarmak), CHP Samsun Vilayet Başkanı Şerafettin Bey ile ters düşmesine ve görevden alınmasına sebep olmuştur⁶⁷³. Onun ardından göreve getirilen Kefelizade İhsan Bey ise 1933 sonunda meclise verilen icraat raporu neticesinde güvensizlik oyu aldı ve Dahiliye Vekaleti tarafından başkanlığı düşürüldü⁶⁷⁴. Yine muhtemelen bir yıl görevde kalabilen Ömerzade Hasan (Umur) Bey'in de esaslı belediyeçilik faaliyetlerinde bulunmasına rağmen erkenden görevinden alınması da şehirdeki iktidar odaklarıyla arasındaki anlaşmazlıklardan kaynaklanmaktadır. Onun ardından göreve getirilen Nazif Biğat'ın üç ila dört ay görevde kalması, 1935 Seçimlerinin yapılmasıyla sona erdi. Biğat'ın yerine göreve gelen İsmail Hüsnü Yeğen ise seçimlerde yolsuzluk yapıldığı gerekçesiyle görevden alındı⁶⁷⁵. Tekrarlanan seçimlerin ardından ise göreve Ahmet Naşit Fırat getirildi ve 1938 yılına kadar görevde kaldı⁶⁷⁶.

Samsun Belediye Meclis Zabıtlarına bakıldığında, Fırat'ın hiçbir şekilde merkez, CHF Samsun teşkilatı ve beledi meclis üyeleri ile ters düşmediği görülmektedir. Bunun yanı sıra görev süresi boyunca yürüttüğü önemli çalışmalar sonucunda 1938 yılında CHF Samsun Milletvekili seçildi. 1938 yılında Samsun'da yapılan belediye seçimlerinde Dr. Necmettin Divitçioğlu göreve getirildi. 17 aylık görev süresi boyunca esaslı çalışmalarda bulunsa da belediye meclisi ile yaşadığı ihtilaflar sebebiyle 1939 yılı sonlarında istifa etti⁶⁷⁷.

Divitçioğlu'nun yerine göreve gelen Rüstem Mesutoğlu ise 1942'de yapılan belediye seçimleri sonucunda görevi Dr. Mümtaz Arkayın'a devretti⁶⁷⁸. Arkayın ise 2 Kasım 1942'de devraldığı belediye başkanlığı görevinden 24 Nisan 1943 tarihinde paratifo (kanatlı hayvanlardan elde edilen gıda maddeleri aracılığıyla insanlara geçen enfeksiyon hastalığı) hastalığına yakalanması sebebiyle ayrıldı⁶⁷⁹. Arkayın'ın yerine göreve vekâleten Vilayet Hususi Muhasebe Müdürü Ahmet Rifat Eymir getirildi. Nisan 1944'e kadar görevde kalan Eymir, Nisan 1944'te belediye meclisi tarafından asaleten

⁶⁷³ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s.191.

⁶⁷⁴ Duman, *a.g.e.*, s.378.

⁶⁷⁵ *Samsun*, 5 Temmuz 1935, s.1

⁶⁷⁶ *Samsun*, 26 Temmuz 1935, s.1

⁶⁷⁷ BCA, 490.1.0.0/700.384.1, Lef: 2, 02.05.1940.

⁶⁷⁸ BCA, 30.11.1.0/157.35.16, 27.11.1942;

⁶⁷⁹ Duman, *a.g.e.*, s.392.

belediye başkanlığına seçildi ve 26 Temmuz 1946 tarihine kadar görevde kaldı⁶⁸⁰. 1946'da yapılan seçimlerde ise Amasya'dan milletvekili seçilerek görevden ayrıldı⁶⁸¹.

Samsun Belediyesi'nin 1923-1945 yılları arasında 22 yıllık bir dönemde 22 kez belediye başkanı değiştirmesi, şehirdeki belediye idaresinin tam anlamda oturmadığı yönünde bir izlenim verse de muhtelif belediye başkanları kısa sürede ciddi işlere imza atmış, bazıları ise bugünün Samsun'unun inşasında çok önemli rol oynamıştır.

Tablo 12. 1930-1945 Samsun Belediye Başkanları

Belediye Başkanları	Görev Süreleri
Dr. Faik Bey	10 Nisan 1929-20 Ekim 1930
Boşnakzade Ahmet Resai Bey	20 Ekim 1930-8 Mart 1931
Dr. Faik Bey (2.kez)	8 Mart 1931-14 Nisan 1931
Kefelizade Sami Bey	14 Nisan 1931-1 Ağustos 1932
Kefelizade İhsan Bey	1 Ağustos 1932-10 Ocak 1934
Ömerzade Hasan (Umur) Bey	10 Ocak 1934-25 Ekim 1934
Nazif Biğat	25 Ekim 1934-25 Ocak 1935
Hüsnü İsmail Yeğen	25 Ocak 1935-8 Ağustos 1935
Ahmet Naşit Fırat	8 Ağustos 1935-2 Kasım 1938
Dr. Necmettin Divitçioğlu	2 Kasım 1938-1 Nisan 1940
Rüstem Mesutoğlu	4 Haziran 1940-2 Kasım 1942
Dr. Mümtaz Arkayın	2 Kasım 1942-24 Nisan 1943
Ahmet Rifat Eymir	24 Nisan 1943-26 Temmuz 1946

Kaynak: Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s.140; BCA, 30.11.1.0/62.11.17, 12.05.1931; BCA, 30.11.1.0/73.27.1, 24.09.1932; BCA, 30.11.1.0/84.3.5, 29.01.1934; BCA, 30.11.1.0/91.39.9, 13.11.1934; BCA, 30.11.1.0/93.5.10, 10.02.1935; BCA, 30.11.1.0./98.29.12, 14.09.1935; BCA, 30.11.1.0/127.47.12, 31.12.1938; BCA, 30.11.1.0/141.27.9, 22.08.1940; BCA, 30.11.1.0/157.35.16, 27.11.1942; BCA, 30.11.1.0/167.12.6, 25.04.1944.

Samsun'da 1930-1936 yılları arasında oturmuş bir CHF'li belediye idaresi hâkimdi. 1936-1940 yılları arasında ise şehir yönetiminde valinin etkin idareciliği söz konusuydu.⁶⁸² Öyle ki 1936 ile 1940 yılları aralığına bakıldığında, belediye başkanları belirli dönemlerde faaliyetleriyle ön plana çıktılar. Naşit Fırat ve Necmettin Divitçioğlu dönemlerinde Samsun'daki beledî faaliyetler yoğunlaştırılarak devam etti.

Aşağıdaki tabloda ise Samsun valilerinin görev süreleri verilmektedir. 1930-1945 yılları arasında 10 ayrı vali görev yaptı. Valilerin görev süreleri belediye başkanlarının görev süreleri ile kıyaslandığında gayet istikrarlı ilerlemiştir. Bu durum ise zaman içerisinde, vali idaresine dayalı bir yönetim sisteminin oluşmasına sebep

⁶⁸⁰ Duman, a.g.e., ss.392-393.

⁶⁸¹ TBMM Albümü (1920-2010), 1.Cilt (1920-1950), s.448.

⁶⁸² Çepni, a.g.t., s.142.

olmuş, belediye başkanları şehir idaresinde zaman zaman sönük bir çizgi çizmişleridir⁶⁸³.

Tablo 13. 1930-1945 Samsun Valileri

Valiler	Göreve Başlama Tarihi	Görevden Ayrılma Tarihi
Ferik Kazım (İnanç) Paşa	1926	1930
İbrahim Ethem Akıncı	15.02.1931	17.10.1931
Mehmet Salim Gündoğan	17.10.1931	12.05.1932
Mustafa Arif Akgün	25.08.1932	13.01.1935
Fahri Kiper	13.06.1935	22.06.1935
Fuat Tuksal	21.07.1935	19.07.1940
Avni Doğan	20.07.1940	03.06.1941
Etem Aykut	26.05.1941	01.03.1942
Faik Türel	10.05.1942	10.02.1943
Rükneddin Nasuhioğlu	10.03.1943	21.11.1946

Kaynak: Vadala, *a.g.e.*, s.23, Sarcan, *a.g.e.*, s.97.

Şehir idaresini ve tabi olarak belediye başkanlarını belirleyen unsurlardan biri de seçimlerdir. 1930 ile 1945 yılları arasında gerçekleştirilen belediye seçimleri ile ilgili bilgiler bize şehrin yerel idareye katılımı hakkında esaslı fikirler vermektedir. 1930 Belediye Seçimleri'nin ardından SCF'nin feshedilmesi ile birlikte Türkiye şehirleri tek parti iktidarı doğrultusunda CHF'li belediye başkanları tarafından yönetilmeye devam etti. 1934 yılında yapılan belediye seçiminde Samsun genelinde % 58 oranında katılım sağlandı. Aktif 11.590 seçmen arasından ise sadece 6.756 seçmenin katılımı sağlanabildi⁶⁸⁴.

1934 yılında Samsun'da gerçekleştirilen belediye seçimleri, seçimlerde yolsuzluk yapıldığı gerekçesiyle 1935'te bozduruldu. Böylelikle seçim sonucunda oluşturulan Samsun Belediye Meclisi dağıtıldı ve meclis başkanı Hüsnü Yeğen ise görevden alındı⁶⁸⁵. Temmuz 1935 yılında yenilenen belediye seçimleri sonucunda ise 27 kişilik yeni belediye meclisi seçildi. Belediye başkanlığına Naşit Fırat (8 Ağustos 1935-2 Kasım 1938) getirildi⁶⁸⁶. 1938 yılında yapılan belediye seçimlerinde Samsun genelinde; 3.936 erkek, 4.189 kadın olmak üzere toplamda 8.125 seçmen oy kullandı. Samsun genelinde sandığa gitmede kadınlar önemli bir çoğunluğu oluşturdu. Bu seçimde katılım oranı ise % 50 olarak tespit edildi⁶⁸⁷.

Samsun belediye başkanlığı makamı 1930 yılından 1945 yılına kadar 13 kez el değiştirdi. Bu yüzden beledi faaliyetlerine geçmeden önce bu belediye başkanları

⁶⁸³ Tortop-Aykaç-Yayman-Özer, *a.g.e.*, s.324.

⁶⁸⁴ *Samsun*, 18 Birinciteşrin (Ekim) 1934, s.1; Çepni, *a.g.t.*, s.140.

⁶⁸⁵ *Samsun*, 5 Temmuz 1935, s.1

⁶⁸⁶ *Samsun*, 26 Temmuz 1935, s.1

⁶⁸⁷ "Belediye...", *Samsun*, 14 Birinciteşrin 1938, S.1.

hakkında birtakım biyografik bilgiler sunmak çalışmanın derinliği açısından faydalı olacaktır.

2.2.1. 1930-1945'te Görev Yapan Samsun Belediye Başkanları'nın Biyografileri

Samsun Belediye Başkanı olarak 1930'da göreve başlayan Dr. Faik (Öz) Bey; Ermeni asıllı Osmanlı Devleti vatandaşı olarak İstanbul'da dünyaya geldi. İstanbul Tıp Mektebini bitirerek doktor unvanı aldı. Meslek hayatının büyük bir çoğunluğunu ünlü tiyatro ve sinema sanatçısı oğlu Vahi Öz'ün de doğacağı Samsun'da geçirdi. Burada uzun bir süre serbest doktorluk yaptı. 10 Nisan 1929-20 Ekim 1930 ve 8 Mart 1931-14 Nisan 1931 tarih aralıklarında iki kez Samsun belediye başkanlığı yaptı⁶⁸⁸. Belediye başkanlığı görevinin sona ermesinin ardından ise İstanbul'a yerleşen Dr. Faik Bey, 1944 yılında burada vefat etti⁶⁸⁹.

Boşnakzade Ahmet Resai Bey; Samsun doğumlu, Boşnak asıllı Osmanlı vatandaşı ve Samsun eşrafının önemli isimlerindendir. Aynı zamanda Samsun Ticaret Bahriye Mektebi mezunudur⁶⁹⁰. Üniversite eğitiminin ardından hukuk diplomasına da sahip olan Ahmet Resai Bey kısa bir süre serbest avukatlık mesleğiyle uğraştı. II. Abdülhamid döneminde ittihatçılık faaliyetlerinden dolayı bir müddet hapis hayatı yaşadı. Aralık 1876 yılında I. Meşrutiyetin ilan edildiği dönemde hürriyetine kavuşmuş bulunuyordu.⁶⁹¹ 1876 yılında Kanun-u Esasi'sinin kabul edilmesiyle birlikte yeniden hizmete açılan Mebusan Meclisine Samsun'dan "Dava Vekili" olarak aday gösterildi⁶⁹². Ancak bu dönemde Samsun merkez kazada Rum asıllı seçmen sayısının Rum kökenli adayları desteklemesinden mütevellit yeterli sayıda oy toplayamadı ve meclise seçilemedi⁶⁹³.

Aynı zamanda 1910 yılında Samsun'da kurulan ve Samsunspor'un temellerini teşkil eden Tenvir-i Efkar'ın da başkanlığını yaptı⁶⁹⁴. 1923 yılında Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte bürokrasi alanında etkin görevler almaya başladı. Haziran 1924 yılında belediye meclisinde yapılan intihap sonucunda Samsun belediye başkanlığına

⁶⁸⁸ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s. 152.

⁶⁸⁹ M. Şükrü Fırat, "Cumhuriyet'in Kurulmasından Bugüne Kadar Samsun'da İlcilik ve Şehircilik", 19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi, C: 8, S: 82, Mayıs 1947, s.6.

⁶⁹⁰ "Yine Belde ve Belediye", *Haber*, S: 42, 7 Ağustos 1340, s.1.

⁶⁹¹ *Ahali*, 27 Şubat 1334, S: 641, s. 3.

⁶⁹² *Aks-ı Sada*, 27 Eylül 1324, S:17, s.1.

⁶⁹³ *Aks-ı Sada*, 1 Teşrinisani 1324, S: 27, s.1.

⁶⁹⁴ Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.343.

getirildi ve 1 Mart 1925 tarihine kadar görevde kaldı⁶⁹⁵. Daha sonrasında bir müddet kereste ticareti ile uğraştı. 1930 yılında gerçekleştirilen belediye seçimleri neticesinde SCF safından halk oyunun büyük bir çoğunluğunu alarak ikinci kez Samsun belediye başkanı oldu⁶⁹⁶. 20 Ekim 1930-8 Mart 1931 tarihleri arasında belediye başkanlığı yaptı⁶⁹⁷. 1931 yılı itibarıyla SCF'nin feshedilmesi ve 1930 Belediye Seçimleri'nin Danıştay kararıyla iptal edilmesinin ardından belediye başkanlığı düşürüldü. Bundan sonraki hayatında ise aktif olarak siyasetten çekildi ve ticaretle uğraştı. 25 Şubat 1934 tarihinde ise mesane iltihabı rahatsızlığı sonucu vefat etti⁶⁹⁸.

Kefelizade Sami (Kefeli) Bey; 1903 yılında Trabzon'un Sürmene ilçesinde dünyaya geldi. Daha sonrasında ailesiyle Samsun'a yerleşti ve burada Samsun Rüştîyesinden mezun oldu. Samsun eşrafındandı. İyi seviyede Fransızca konuşabilmekteydi. Kumaş, manifatura ticareti ve bankerlik yaptı. 10 Nisan 1931 yılında Samsun belediye başkanlığına getirildi ancak Temmuz 1932 tarihinde görevinden istifa etti⁶⁹⁹. Belediye Başkanlığı görevinin ardından Samsun CHF Başkanlığı yaptı. Bu görevinin ardından ise siyasi hayattan çekilerek bir müddet kendine ait çiftliğinde ziraat ve hayvancılık ile uğraştı. 21 Nisan 1963 yılında ise İstanbul'da vefat etti⁷⁰⁰.

Kefelizade İhsan (Kefeli) Bey; Trabzonlu Kefelizadelerin bir üyesiydi. Samsun eşrafındandı. Samsun Rüştîyesinde eğitim gördü. 1 Ağustos 1932-10 Ocak 1934 tarihleri arasında Samsun belediye başkanlığı yaptı⁷⁰¹.

Ömerzade Hasan (Umur) Bey; 1880 yılında Trabzon Of'ta doğdu. Medrese eğitimi gördü. Of'ta Tayyip Zühtü Efendi, İstanbul'da ise Cevdet Efendi'den icazet aldı. Of'ta bulunan köy medresesinde müderrislik yaptı. Bu yıllardan itibaren ticaret ve yerel tarih yazıcılığı ile meşgul olmaya başladı. İlköğretim müfettişliği yaptı. 1. Dünya Savaşı dönemlerinde askerlere nasihat verme vazifesi için Sahil Cephesi Kumandanlığında görevlendirildi. Of'un düşman kuvvetleri tarafından işgal edilmesinin ardından

⁶⁹⁵ "Belediye", *Haber*, 1 Temmuz 1340, S: 38, s.1.

⁶⁹⁶ Yetkin, *Atatürk'ün Başarısız*, ss. 37-39.

⁶⁹⁷ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s.152.

⁶⁹⁸ *Samsun*, 1 Mart 1934, S:572, s.2.

⁶⁹⁹ "Belediye Reisi Sami Bey", *Ahali*, S: 564, 26 Temmuz 1932, s.1. Ahali gazetesi bu istifanın gerekçesini; beledi ve şahsi işlerini aynı anda yürütememenin vermiş olduğu mental yorgunluk olarak aktarmaktadır.

⁷⁰⁰ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s. 153.

⁷⁰¹ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s. 153.

Samsun'un Bafra kazasına yerleşti⁷⁰². 1919 yılından itibaren Samsun'da Milli Mücadele'nin yürütülmesinde, Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasında ve Türk bağımsızlık hareketinde etkin rol aldı⁷⁰³. Samsun'da bulunduğu 1919-1935 yılları arasında; Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye İdare Heyeti Azalığı, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İdare Heyeti Azalığı, CHF İdare Heyeti Azalığı, Himaye-i Etfal İkinci Reisliği, Ticaret Odası İdare Heyeti Azalığı, Zahir Borsası İdare Heyeti Azalığı, Tayyare Cemiyeti İdare Heyeti Azalığı ve İkinci Reisliği, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Reisliği, Bozkurt Mektebi Himaye Heyeti Reisliği, Türk Ocağı İdare Heyeti Azalığı ve Belediye Meclisi Azalığı görevleri yaptı⁷⁰⁴.

Ömerzade Hasan (Umur) Bey, 10 Ocak 1934 tarihinde Samsun belediye başkanlığı görevine getirildi⁷⁰⁵ ve 5 Ekim 1934'tarihine kadar görev yaptı⁷⁰⁶. Samsun'da bulunduğu yıllarda siyasi faaliyetlerinin yanı sıra ticaret ile de uğraştı. Uzun yıllardan beri Samsun ve İstanbul'da şubeleri bulunan Ömerzade Biraderler firmasının müdürlüğünü de yapan Hasan Umur⁷⁰⁷, 1977 yılında vefat etti⁷⁰⁸. Ardında Milli Mücadele, Trabzon ve Samsun ili tarihlerine ışık tutacak altı adet eser bıraktı. Bunlar; *Samsun'da Müdafaa-i Hukuk (İstanbul, 1944)*, *Samsun'da On Beş Sene (İstanbul, 1947)*, *Of ve Of Muharebeleri (İstanbul, 1949)*, *Of Tarihi Vesikalar ve Fermanlar (İstanbul, 1951)*, *Of Tarihine Ek (İstanbul, 1956)*, *Kuyucu Murat Paşa (İstanbul, 1973)* adlı kitaplardır⁷⁰⁹.

Nazif (Biğat) Bey; 25 Ekim 1934- 23 Ocak 1935 tarihleri arasında Samsun Belediye Başkanlığı görevini yürütmüş daha sonrasında istifa etmiştir⁷¹⁰. Bulunduğu görevde çok kısa süre kalması sebebiyle dönemi ve hayatına dair bilgilere tam anlamıyla ulaşılammıştır.

Samsun'un diğer belediye başkanlarından birisi olan Hüsnü İsmail (Yeğen) Bey; İstanbul Harp Okulu mezunudur. I. Dünya Savaşına katılmış ve savaşta geçirdiği bir

⁷⁰² İsmail H. Demircioğlu, "Trabzonlu Bir Yerel Tarihçi: Hasan Umur", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 6, S: 22, Yaz 2009, s. 118.

⁷⁰³ Umur-Pasin, *a.g.e.*, ss. 9-10.

⁷⁰⁴ Demircioğlu, *a.g.m.*, s. 118.

⁷⁰⁵ "Belediye Reisi İntihabı", *Ahali*, S: 637, 23 İkinci Kanun 1934, s.1.

⁷⁰⁶ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, *a.g.e.*, s. 154.

⁷⁰⁷ Hasan Bey", *Ahali*, S: 637, 23 İkinci Kanun 1934, s.1.

⁷⁰⁸ Demircioğlu, *a.g.m.*, s. 117.

⁷⁰⁹ Demircioğlu, *a.g.m.*, ss. 119-120.

⁷¹⁰ Samsun Gazetesinde yer alan bilgilere göre Nazif Biğat'ın görevden ayrılma tarihi 23 Ocak 1935 olarak geçmektedir. Görevden ayrılma usulü ise istifa etmesi üzerinedir. ("Belediye Reisi Çekildi", *Samsun*, Yıl: 9, S: 578, 24 Sonkanun 1935, s.1.)

otomobil kazası sonucu kolunun kırılması ile sakat kalmış ve Topçu Yüzbaşılığından emekliye ayrılmıştır⁷¹¹. Savaşın ardından Samsun'da bulundu. Belediye Başkanı Nazif Bey'in istifası üzerine hiçbir siyasi teşekkülde görev almamasına rağmen belediye meclisi tarafından başkan seçildi⁷¹². 25 Ocak 1935-8 Ağustos 1935 tarihleri arasında Samsun belediye başkanlığı görevini yürüttü. Başkanlık görevinin ardından ise bir süre serbest olarak çalıştı⁷¹³. 1938 yılında ise vefat etti. Hüsnü İsmail Bey, evli ve iki çocuk babasıydı⁷¹⁴.

Samsun'un diğer belediye başkanlarından birisi olan Ahmet Naşit Fırat; 1895 yılında Erzincan Eğin'de doğdu. Eğitim hayatı süresince devamlı olarak şehir değiştirdi. İlköğrenimini Samsun'da, Ortaokulu Edirne'de, Üniversite eğitimini ise İstanbul Kara Harp Okulu'nda tamamladı. I. Dünya Savaşı dönemine rastlayan 1914 yılında Zabıt Namzedi olarak orduya katıldı. İstiklal Savaşı yıllarında, Amasya İstiklal Mahkemesinde Refakat Subaylığı ve Polatlı'da Ağır Topçu Subaylığı yaptı⁷¹⁵. 1925 yılında ise sağlık sorunları sebebiyle askerlikten emekliye ayrıldı ve Samsun'a yerleşti. Burada bir müddet çiftçilikle ve belediye meclisi kanalıyla siyasetle uğraştı⁷¹⁶. 8 Ağustos 1935 tarihinde Samsun belediye başkanlığına getirildi⁷¹⁷ ve 2 Kasım 1938 tarihine kadar görevde kaldı⁷¹⁸. Belediye başkanlığının ardından Samsun Halkevi Başkanlığı da yapan Fırat, 1939 yılında Vilayet Umumi Meclisi üyeliği ve CHP İlyönkurul üyeliği görevlerinde de bulundu⁷¹⁹. Bu görevlerin ardından milletvekili seçimlerine katıldı ve VI, VII ve VIII. Dönem Samsun milletvekilliği ve TBMM Başkanlık Divânı Kâtip Üyeliği yaptı. IX. dönemde Ordu, XI. dönemde ise Çankırı milletvekilliği yaptı⁷²⁰ 1960 darbesinin ardından siyasetten çekildi. 2 Ağustos 1978 tarihinde ise Ankara'da vefat etti.

Dr. Necmettin Divitçioğlu, Afganistan'da Kraliyet Doktorluğu yaptı⁷²¹. Afganistan'daki görevinin bitmesinin ardından Bafra'da ikamet eden akrabası Dr. Cavid

⁷¹¹ "Elim Bir Ziya", *Ahali*, S: 813, 19 Birinci Teşrin 1938, s. 2.

⁷¹² "Belediye Reisi Çekildi", Samsun, Yıl: 9, S: 578, 24 Sonkanun 1935, s.1

⁷¹³ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s. 155.

⁷¹⁴ "Çok Hazin Bir Ölüm", *Ahali*, S: 813, 19 Birinci Teşrin 1938, s. 2.

⁷¹⁵ *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. Cilt, s.497.

⁷¹⁶ Duman, *a.g.e.*, s.199.

⁷¹⁷ BCA, 30.11.1.0/98.29.12. 14.09.1935.

⁷¹⁸ BCA, 30.11.1.0/127.47.12, 31.12.1938.

⁷¹⁹ Duman, *a.g.e.*, s.199.

⁷²⁰ *TBMM Albümü (1920-2010)*, 2. Cilt (1950-1980), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Haziran 2010, s.588.

⁷²¹ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s. 156.

Bey'in teşvikiyle Samsun'a yerleşti⁷²². Burada bir müddet doktorluk mesleğiyle meşgul oldu. 2 Ocak 1938 tarihinde Samsun Belediye Başkanlığına seçildi⁷²³ ve bu görevi 1 Nisan 1940 tarihine kadar sürdürdü. Belediye başkanlığı görevinin ardından Samsun'da kaldı ve uzun süre Kadın Hastalıkları Uzmanı olarak doktorluk mesleğini sürdürdü⁷²⁴. Samsun'da bulunduğu süreçte Halkevi çalışmalarında etkin rol oynadı. 19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi'nde sağlık alanında makaleler yazdı⁷²⁵. 1943 yılında vatani görevini yerine getirmek üzere Çankırı'nın ilçesi Çerkeş'e gitti. Burada askerlik vazifesini yerine getirirken 1944 yılında meydana gelen deprem sonucunda vefat etti⁷²⁶.

Dr. Necmettin Divitçioğlu'nun ardından belediye başkanlığı görevine gelen Rüstem Mesut (Mesutoğlu), 1894 yılında Rize'de doğdu⁷²⁷. I. Dünya Savaşı yıllarında babasıyla birlikte Samsun'a yerleşti. Burada İdadiyi bitirdi ve bir müddet ticaretle uğraştı. CHF Samsun teşkilatına katıldı ve buradaki etkin çalışmaları sonucunda Samsun CHF başkanlığına getirildi. 4 Haziran 1940 yılında belediye başkanlığına seçildi ve bu görevi 2 Kasım 1942 tarihine kadar sürdürdü⁷²⁸. Belediye başkanlığı sona erdikten sonra da Samsun'da kalmaya devam etti. Samsun Belediye Meclis Üyeliği ve 1944 yılında CHP İl İdare Kurulu üyeliği görevlerinde bulundu. Hem belediye meclisi hem de Samsun'daki parti idaresine yönelik çalışmalarda etkin rol aldı⁷²⁹. Bunların yanı sıra; Maarif Sevenler Kurumu Başkanlığı⁷³⁰ görevini de yürüttü. 1955 yılında ise vefat etti⁷³¹.

Samsun'un diğer belediye başkanlarından birisi olan Mümtaz Arkayın, Nevşehir'de dünyaya geldi. İlköğrenimini doğduğu şehirde, yükseköğrenimini ise İstanbul'da tamamladı. 1902 yılında Askeri Tıbbiyeden mezun oldu. Eczacı Birinci Mülazımı olarak Osmanlı ordusuna katıldı. Aynı yıl içerisinde Trablusgarp'a tayin edildi. 1903 yılında Yüzbaşı rütbesiyle Edirne'deki Birinci Süvari Alayında görev yaptı. 1908 yılında rütbesi yükseltildi ve kolağası oldu. 1909 yılında İstanbul Kuleli Hastanesine tayin edildi. 1911 yılında, İtalya Harekâtına katılmak üzere İzmir'e geçti.

⁷²² "Elim Bir Ziya", *Ahali*, S: 1039, 11 Şubat 1944, s.1.

⁷²³ BCA, 30.11.1.0/127.47.12, 31.12.1938; "Belediyeden Dileklerimiz", *Ahali*, S: 807, Temmuz 1938, s.1.

⁷²⁴ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s. 156.

⁷²⁵ Dr. Necmettin Divitçioğlu, "Cumhuriyet Sıhhiyesi", *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: II, S: 23, Birinci Teşrin 1937, ss. 6-7.

⁷²⁶ "Elim Bir Ziya", *Ahali*, S: 1039, 11 Şubat 1944, s.1.

⁷²⁷ BCA, 490.1.0.0/422.1754.1, 10.01.1944.

⁷²⁸ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s. 156.

⁷²⁹ BCA, 490.1.0.0/276.1107.2, 24.01.1946.

⁷³⁰ BCA, 490.01/596.62.2.

⁷³¹ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s. 156.

1913 yılı itibarıyla Balkan Harbine katılmak üzere Rumeli'ye geçti ve savaş sonuna kadar burada görev yaptı. 1913 yılında İstanbul'a döndü ve Yıldız Hastanesi Eczacıbaşılığı görevine getirildi. Bu unvanının yanında Diş Hekimliği diplomasını da bu dönemde aldı. 1914 yılı itibarıyla Umumi Seferberliğin ilan edilmesiyle 9. Kolordu emrine verildi. 1916 yılında ise Gümüşhane Sıhhiye Deposuna tayin edildi. Kasım 1916 tarihinde Erzurum Menzil Hastanelerine Diş Hekimi olarak atandı ve bu mesleğini Sivas'ta da sürdürmeye devam etti. 1918 yılında Binbaşı rütbesiyle Kafkas Kolordusuna katıldı. Kars, Gümrü, Azerbaycan ve Tebriz gibi bölgelerde baş eczacılık yaptı. İlerleyen süreçte Kafkas Kolordusu dağıtılınca İstanbul'a döndü. 1919 yılında askerlik mesleğinden emekliye ayrıldı. Emekliye ayrılmasının ardından Samsun'a yerleşti ve burada serbest diş hekimliği yaptı. 1932 yılında CHF'ye üye oldu ve 1934-1942 yılları arasında belediye meclis üyeliği, iki kez Samsun Halkevi Başkanlığı ve bir kez de CHP Samsun başkanlığı yaptı. 2 Kasım 1942 yılında Samsun Belediye Başkanlığı görevine getirildi ve 24 Nisan 1943 yılına kadar görevde kaldı⁷³². Belediye Başkanlığı görevinin ardından idari hayattan kopmayan Arkayın, 1944 yılında CHP İl İdare Kurulu Üyeliği yaptı⁷³³. Aynı zamanda 1954 yılına kadar serbest diş hekimliği mesleğine devam etti. 1954 yılında ise Samsun'da vefat etti⁷³⁴.

Dr. Mümtaz Arkayın'ın ardından belediye başkanlığı görevine getirilen Ahmet Rifat Eymir, 1894 yılında Artvin'e bağlı Livana Sancağında doğdu⁷³⁵. Daha sonrasında ailesiyle birlikte Samsun'a yerleşti ve ortaöğrenimini Samsun Rüştîyesinde tamamladı. Mezuniyetinin ardından Mecitözü Kaymakamlığı, Dâhiliye Vekâleti Tekâüt Şubesi Müdürlüğü ve Samsun Özel Muhasebe Müdürlüğü yaptı⁷³⁶. 1942 yılı itibarıyla belediye meclisi üyeliğinde de bulunan Eymir, Arkayın'ın belediye başkanlığı döneminde bir müddet vekâleten belediye meclisi toplantılarını yönetti. 3 Nisan 1942 tarihinde ise belediye başkanlığına seçildi⁷³⁷. Görev süresinin bitmesinin ardından 3 Nisan 1944 tarihinde belediye meclisi tarafından tekrar belediye başkanı seçildi⁷³⁸ ve 26 Temmuz 1946 tarihine kadar görevde kaldı⁷³⁹. Belediye başkanlığının ardından, 1946 yılında

⁷³² Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s. 157.

⁷³³ BCA, 276.1107.2/490.1.0.0/24.01.1946.

⁷³⁴ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s. 157.

⁷³⁵ *TBMM Albümü (1920-2010)*, 2. Baskı, 1.Cilt (1920-1950), s.448.

⁷³⁶ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s.158; *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1.Cilt (1920-1950), s.448.

⁷³⁷ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s.158; SBMK, 1944, İntihap Devresi: 4, İçtima Devresi: 1, 03.04.1944, ss. 1-2;

⁷³⁸ SBMK, 1944, İntihap Devresi: 4, İçtima Devresi: 1, 03.04.1944, ss. 1-2;

⁷³⁹ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s. 157.

Amasya'dan VIII. dönem milletvekili seçildi. Milletvekilliği görevinin ardından ise Ankara'da serbest olarak çalıştı ve muhtarlık yaptı. 4 Haziran 1964 tarihinde ise vefat eden Eymir, evli ve bir çocuk babasıydı⁷⁴⁰.

3. 1930-1945 DÖNEMİNDE SAMSUN'DA BELEDİYECİLİK İLE İLGİLİ FAALİYETLER

Türkiye'de belediyeçilik hizmetleri Cumhuriyet'in ilk yıllarında olduğu gibi bu dönemde de ülkeyi mamur hale getirmek için çalışmalar yürüttü. Bu meyanda Cumhuriyet idaresinin yeni belediyeçilik anlayışı ve bu yöndeki anlayış biçiminin 3 Nisan 1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu'nda vücut bulmasıyla birlikte yeni bir döneme girildi⁷⁴¹.

Diğer belediyelerde olduğu gibi Samsun Belediyesi de 1930-1945 yılları arasında bu anlayışla çalışmalar yaptı. Bu dönemde imar, yol yapım-onarım, su ve elektrik işleri, asayiş, eğitim-kültür, sağlık, sosyal yardım, tarım, ticaret ve yetkisi altında bulunan diğer bayındırlık faaliyetleri yürütüldü. Girişilen çalışmalar 1930 yılı itibarıyla, 1929 ekonomik krizinden çıkmış bir coğrafyada, 1940'ların başlarında ise II. Dünya Savaşı tehdidine karşı kemer sıkma politikasının gerçekleştiği güç dönemlerde yapıldı⁷⁴². Diğer belediyeler gibi Samsun Belediyesi de bu kritik dönemlerde yetersiz bütçelerle farklı alanlarda faaliyette bulundu⁷⁴³ ve bugünün Samsun'unun oluşmasında temel oluşturdu.

Samsun Belediyesi'nin 1930-1945 yılları arasında gerçekleştirdiği çalışmaların altyapısını oluşturmak adına konuya ilk olarak anılan yıllar arasındaki ilk olarak belediye bütçeleri hakkında bilgi vermek gerekli görülmüştür.

3.1. 1930-1945 DÖNEMİNDE SAMSUN BELEDİYESİ'NİN BÜTÇESİ VE BORÇLARI

Belediyelerin çalışma imkânlarını belirleyen yegâne unsur mali kaynaklarıdır. Belediyenin gelir ve gider dengesinin korunması yatırımların yapılması açısından önem

⁷⁴⁰ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, a.g.e., s. 158; *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1.Cilt (1920-1950), s.448.

⁷⁴¹ İlgili kanun hakkında detaylı bilgi için bkz. *T.C. Resmi Gazete*, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmi Gazete Sayısı: 1471, 14 Nisan 1930, s.8821.

⁷⁴² Tekeli-Ortaylı, a.g.e., ss.56-58; Belediye faaliyetlerinde halkın da görüş ve şikâyetlerine önem veriliyor ve buna göre çalışmalar gerçekleştiriliyordu. Samsun Gazetesinin 22 Kasım 1934 tarihli nüshasında belediyenin halkın arzu, ihtiyaç ve şikâyetlerini kolayca iletmesi için belediye binası kapısına bir şikâyet ve talep kutusu koyduğu aktarılmaktadır. ("Belediyede Şikâyet ve Umumi Talep Kutusu", *Samsun*, Yıl: 8, S: 569, 22 İkinci Teşrin (Ekim) 1934, s.3.)

⁷⁴³ Tekeli, *Cumhuriyet'in Belediyeçilik Öyküsü (1923-1990)*, s.91.

arz eder. Zira belediye meclislerinin aldıkları kararlar doğrultusunda; bayındırlık, sağlık, eğitim, yardım vs. işler için her yıl tahsisat ayrılmakta ve bu plan ve bütçeye göre hareket edilmektedir. Örneğin, Samsun Belediyesi 1930-1934 yılları arasında meclise sunulan tüm mesai raporlarında gelir ve gider çizelgesini kuruşu kuruşuna düzenlemişti. Bu gelir gider çizelgeleri çoğu zaman vilayet gazetesinde de yayınlanmakta idi. Örneğin Kefelizade İhsan Bey dönemine ait mesai raporu Samsun'un resmi vilayet gazetesi olan Samsun gazetesinde de yayınlandı⁷⁴⁴.

Belediyenin 1930-1945 yılları itibarıyla en ciddi sorunlarından biri imtiyaz sahibi yabancı şirketlere ve muhtelif bankalara olan borçları idi. Belediye borçları hakkında dönemin gazetelerinde de çarpıcı bilgiler bulunmaktaydı. Örneğin Ahali Gazetesi'nin, 27 Eylül 1932 tarihli nüshasında; belediyenin Alman Bergman Elektrik Şirketine olan borçlarından bahsedilmektedir. Öyle ki belediyenin bu yıllarda adı geçen şirkete ödemekle yükümlü olduğu toplam miktar 220.000 lira olarak verilmişti. Şirket alacaklarına yönelik haciz duyurusunda bulunmuş ve belediyeye ait iki yer adına haciz işlemlerine başlamıştı. İlerleyen süreçte dönemin Samsun valisi ve milletvekilleri kanalıyla Bergmann şirketi ile anlaşarak, borçlar yapılandırıldı. Buna göre yılda 22.000 lira olacak şekilde 10 yıl taksitle ödenmesi kararlaştırıldı. Belediye tarafından 14.000 lira verilerek şirket tarafından haczedilen mahaller geri alındı⁷⁴⁵.

Belediye elektrik ve su işlerinin yürütülmesinde yabancı şirketlerden hizmet alıyordu. Ancak bütçesi yeterli olmadığından ve dünya ekonomik buhranı nedeniyle ödemelerde sorunlar yaşadı. Örneğin Kefelizade İhsan Bey'in Belediye başkanlığı görevini yürüttüğü dönemde (1 Ağustos 1932- 10 Ocak 1934), Samsun'un su işleri ihale yoluyla A.G. Rumpell adlı bir su Şirketi tarafından yürütülüyordu. Ancak su şirketine olan borçlar ödenemediği için şirketle ihtilaflar çıktı. Aynı şekilde elektrik işlerini elinde bulunduran bir diğer yabancı şirket olan Bergmann Elektrik Şirketine de borçlanma söz konusu idi. Öyle ki belediye bu şirketler tarafından icra işlemleriyle mücadele eder hale gelmişti. Bu dönemde Samsun valisi ve milletvekilleri kanalıyla şirketlerle anlaşma ortamı oluşturularak uyuşma yoluna gidildi ve borçlar taksitlendirme usulüyle halledilmeye çalışıldı⁷⁴⁶.

⁷⁴⁴ “Vilayet İdare-i Hususiyesinin 933 Mali Senesi İçindeki Faaliyetlerini Arz Eder Rapordur”, *Samsun*, S: 565, 29 Birinci Teşrin 1934, s.2.

⁷⁴⁵ “Belediyemiz Bergman Elektrik Şirketi ile Uyuştur”, *Ahali*, S: 573, 27 Eylül 1932, s.1.

⁷⁴⁶ “Belediyemiz Bergman Elektrik Şirketi ile Uyuştur”, *Ahali*, S: 573, 27 Eylül 1932, s.1.

Belediye borçlarının önemli bir kısmını da Emlak Bankası'na olan borçlar oluşturuyordu. Öyle ki Emlak Bankası'nın 1932 yılının sonları itibarıyla belediyeden alacaklarını istediği görülmektedir. Emlak Bankası, Samsun Belediyesinden ipotekli halde bulunan bina ve emlakını müzayede yoluyla almıştı. İlerleyen süreçte ise belediye meclisinin her yıl borç karşılığı olarak bütçesine koyduğu 70-80 bin liranın faizlerini dahi ödeyemeyecek hale gelmesi sonucunda Emlak Bankası ile itilaf edilir hale gelindi. Belediye ve Emlak Bankası'nı ortak bir noktada buluşamaması sonucunda dönemin Samsun Milletvekili Emin Bey'e salahiyyet verildi ve konu TBMM'ye taşındı⁷⁴⁷.

Taraflar arasındaki borç sorunu Samsun Belediye Başkanı Hasan Umur (10 Ocak 1934-25 Ekim 1934) döneminde de devam etti. 1934 yılı itibarıyla mevcut husus hakkında hükümet ile temaslarda bulunan Samsun Belediye Meclisi, başkanlığını Hasan Umur'un yaptığı bir heyeti Ankara'ya gönderdi⁷⁴⁸. Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile kurulan temalar sonucunda borçların Maliye Vekâleti tarafından üstlenilerek Musakkafat⁷⁴⁹ ve Okturva⁷⁵⁰ vergilerinden alınan belediye hisseleriyle telafi edilmesi üzerine TBMM'ye kanun teklifi şeklinde sunulması hedeflenerek borçlar konusunda çözüm arayışına girildi⁷⁵¹. Belediyenin, Emlak Bankasına olan borçları hususuyla giriştiği temalar doğrultusunda Temmuz 1934 tarihinin sonlarına doğru olumlu anlamda gelişmeler yaşandı. Samsun Belediyesi'nin Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya ve TBMM ile olan temaları doğrultusunda Emlak Bankası Müdür Muavini ve Müdür Vekili Ziya Bey Samsun'a geldi. Beraberinde ise Nafia Hukuk Müşaviri de vardı. Belediyenin mevcut borçları hususunda bir toplantı tertip edildi. Konuyu görüşmek üzere Samsun Belediyesini temsilen hazır bulunan heyet Belediye Başkanı Hasan Umur ve Daimi Encümen azalarından mürekkepti⁷⁵². Bu çabalar sonuç verdi ve Naşit Fırat'ın belediye başkanlığı görevini yürüttüğü 1935 yılında belediyenin Emlak Bankası'na olan borçları yapılandırıldı. Mevcut borçların 15 yıl içinde ödenmesi kararlaştırıldı⁷⁵³.

⁷⁴⁷ “Belediye'nin Emlak Bankasına Olan Büyük Borç Meselesi Matlup Surette Neticelenmiştir”, *Ahali*, S: 585, 20 Birinci Kanun 1932, s.1.

⁷⁴⁸ Hasan Umur'un Ankara'ya gitmesiyle birlikte Belediye Başkanlığı görevine vekalet etmek üzere Kılıçcızade Ahmet Ziyaettin Bey getirildi. (“Belediye Reis Vekaleti”, *Ahali*, S: 653, 29 Mayıs 1934, s.2.)

⁷⁴⁹ Bir çeşit bina ve emlak vergisi. Detaylı bilgi için bakınız: (Onur Eroğlu, “Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C: 12, Özel Sayı 2010, 2012, s.64.)

⁷⁵⁰ Ticaret amacıyla şehre getirilen her türlü eşyadan alınan vergidir. Detaylı bilgi için bakınız: (Mehmet Süme, “Osmanlı Vergi Uygulamalarına Bir Örnek; Okturva Resmi”, *Belleten*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Cilt: LXXX, Sayı: 288, Ağustos 2016, s.531.

⁷⁵¹ “Belediyenin Borçlar Meselesi Halledilecek”, *Ahali*, S: 654, 5 Haziran 1934, s.1.

⁷⁵² “Ziya Bey”, *Ahali*, S: 662, 31 Temmuz 1934, s.1.

⁷⁵³ “Uray Kurulu”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 624, 6 Birincikanun (Aralık) 1935, s.1.

Esasen Samsun Belediyesi yabancı şirketlere ve bankalara 1930-1945 yılları arasında borçlanmamıştı. Öyle ki belediyenin 1923 yılı öncesinde devraldığı borçlar, 1923 yılından itibaren asgari şartlarda ödenerek 1932 yılına kadar devrederek gelmişti. Belediye bu borçlarla mücadele ederken kendi faaliyetlerini de devam ettirmekle yükümlüydü. Öyle ki Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren şehrin yeniden imar çalışmalarına muhtaç olması, belediye borçları kadar, beledi faaliyet anlamında da önemli gider kalemlerinin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Örneğin 1923-1932 yılları arasını ihtiva eden belediye giderleri şu şekildeydi:

Tablo 14. 1923-1932 Samsun Belediyesi'nin Giderleri

Kurum Adları	Yapılan Harcamalar
Meclis, Encümen ve Muhasebe İşleri	401.112 lira 25 kuruş
Yol ve Köprü İşleri	2.127.786 Lira
Ziraat ve Baytar İşleri	118.856 Lira 4 Kuruş
Sağlık Ve Sosyal Yardım İşleri	940.081 Lira 45 Kuruş
Eğitim İşleri	1.848.187 Lira 47 Kuruş
Müşterek Masraflar ve Cemiyetlere Yardım	771.955 Lira 60 Kuruş
Toplam	6.207.981 Lira 81 Kuruş

Kaynak: 1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun, s.27.

Tabloda görüldüğü üzere belediye, anılan yıllar arasındaki en yüksek miktardaki giderleri yol ve köprü işleri ve yeni eğitim kurumlarının oluşturması yönündeki faaliyetler üzerineydi. Bunların dışında içinde bulunulan dönem itibarıyla salgın hastalıkların önüne geçmek adına sağlık işlerine, halkın yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak üzere ise sosyal yardım faaliyetleri üzerine harcamalar yapılmıştır. Dönem içerisinde belediye ile iç içe faaliyet gösteren cemiyetlere de harcama yapılmıştır, bölgenin zirai kalkınmasını sağlamak üzere önemli bir meblağ da ziraat ve baytar işlerine harcanmıştır.

Samsun Belediyesi, 1930-1945 yılları arasında elinde buluna sınırlı bütçeler dâhilinde faaliyetler yürüttü. Örneğin 1937 yılı belediye bütçesi şu şekildeydi: Umumi Bütçe 303.360 lira, Elektrik ve Su Mülhak Bütçesi 103.000 lira toplamda ise 406.360 lira idi. Anılan yıl itibarıyla bütçenin önemli bir kısmı idari sorumluluğu belediyede olan şehir iskelelerinin tamirat işlerine harcandı. Aynı yıl içerisinde belediye, elektrik ve su santrallerinden mütevellit imtiyaz sahibi şirketlere toplamda 500.000 lira borçlanmış bulunuyordu. Belediye Başkanı Naşit Fırat dönemini içerisine alan 1937 yılında borçlar

yapılandırılarak ödemelerin taksitlendirme usulüyle, 1937 yılını izleyen on yıl sonunda bitirilmesi hedeflendi⁷⁵⁴.

1938 yılı itibarıyla Samsun Belediyesi'nin genel bütçesinin vezne mevcudu 1937 mali yılından 1938 mali yılına 163.180 lira 79 kuruş devretti. Samsun Belediye Meclisi'nde sunulan 1938 Yılı Mesai Raporu'nun devamında ise bütçe ile ilgili şu detaylar şu şekilde aktarıldı:

“Teşrinievvel 1938 evasatına kadar tahsil olunan 104.180 lira 93 kuruş ile birlikte 267.361 lira 72 kuruşa baliğ olan bu miktardan 105.449 lira 86 kuruş muhtelif hususata sarf edilerek 15 Teşrinievvel 1938 tarihinde İş Bankası carimize 161.911 lira 86 kuruş nakit mevcut olduğu anlaşılmıştır. Beş senelik mesai programında yer almış olup, 1940 senesine kadar temini iktiza eden mevaddan mezbaha tesisi için 53.554 lira elektriğin buhara tahvili için 61.000 lira, Asri Mezarlık tesisi için 14.000 lira, tahsisat mevcuttur.” İfadelerine yer verildi⁷⁵⁵.

Bunun yanı sıra belediye, 1938 yılında da imtiyaz sahibi şirketlere borçlarını ödemeye devam ediyordu. Anılan yıl itibarıyla Samsun'a su hizmetinin getirildiği dönemden itibaren 1938 yılına devreden borçtu. Borcun ödendiği şirket A.G. Rumpell İnşaat A.Ş. idi. Belediyenin anılan şirkete olan toplam borcu 89.257 lira 65 kuruş idi. Borç 1933 mali yılından itibaren her ay 1.250 lira, senelik olarak ise 15.000 lira olacak şekilde taksitlendirilmişti. Belediye, anılan şirkete 1933-1934 yıllarında 30.000 liralık ödeme yaptı. 1935 yılına ise 59.337 lira 65 kuruş borç devredildi. 1935, 1936 ve 1937 yıllarında 45.000 liralık ödeme yapıldı. 1938 mali yılına 14.237 lira 65 kuruş borç devredildi. Haziran 1938 tarihinde ise 1.250 lira taksit ödendi. Aynı yılda belediye ile A.G. Rumpell Şirketi arasında borç yapılandırmasını öngören bir anlaşma yapıldı. 1938 yılının sonunda ise borçtan geriye kalan 12.338 lira 27 kuruş tamamen ödendi⁷⁵⁶.

Belediye'nin bir başka güncel borcu da Samsun'a elektrik tesisatı hizmeti veren Bergman Şirketi'ne olan borçtu. Samsun Belediyesi, 1938 Yılı Mesai Raporu'nda bu borcun ödenme serüveni hakkında bilgi verildi:

“Şirketin elektrik tesisatından belediyemizdeki bakiyesi 3.000 bono karşılığı 63.282 lirası 1936-37-38-39 yıllarında vadelerinde ödenmiş ve 1939 senesi Temmuz ayının bidayetinde ödenmek üzere yalnız bir bono karşılığı 31.094 lira borç kalmıştır.

⁷⁵⁴ Gül, a.g.t., ss.67-68.

⁷⁵⁵ SBMK, 1938, 1938 Yılı Mesai Raporu.

⁷⁵⁶ SBMK, 1938, 1938 Yılı Mesai Raporu.

*Gelecek mali yılda bu bono da ödeneceğinden Bergmann Şirketi'ne olan borcumuz tamamen ifa edilmiş bulunacaktır*⁷⁵⁷.

1930-1945 yılları arasını ihtiva eden dönemde belediyenin bir başka borç kalemini de Emlak ve Eytam Bankası'na olan borçlar oluşturuyordu. 209.000 lira tutarındaki borç 1927 yılında yapılmıştı. Ancak Samsun Belediyesi, 1928-1933 yılları arasında istikrarlı bir ödeme planı izleyemedi. Bu süreçte mezkûr banka ile ihtilafa düştü 1934 yılı itibarıyla güncel borç faizlerle birlikte 294.223 lira 41 kuruş olarak bildirildi. Belediye, banka ile anlaşma yaparak borcun 1934 yılından itibaren %6 faiz uygulanarak 15 yılı kapsayan bir sürede yılda 30.294 lira 1 kuruş taksitle ödenmesini kararlaştırdı. 1935 ve 1936 yılları arasında belediye ve banka tekrardan ihtilafa düştü. Böylelikle 31 Aralık 1936 tarihi itibarıyla güncel borç 268.840 lira 29 kuruş olarak tespit edildi. Güncel borç tekrar yapılandırıldı ve %6 faizle yılda 30.368 lira olacak şekilde 13 taksit şeklinde ödenmesi kararlaştırıldı. Yeni yapılandırmanın ardından ilk iki taksit 1937 ve 1938 yıllarında ödendi⁷⁵⁸.

1939 Mali Yılı itibarıyla Samsun Belediyesi imtiyaz sahibi şirketlere ve bankalara olan 690.343 lira 76 kuruş borcun 1939 yılına kadarki ödeme sürecini 1938 yılı mesai raporunda detaylı bir şekilde belirtti. Raporda yer alan ifadelere göre; 1935 yılında 132.740 lira 14 kuruş, 1936 yılında 70.388 lira 1 kuruş, 1937 yılında 66.162 lira 2 kuruş, 1938 yılında 65.090 lira 49 kuruş ödenmişti. Başkan Naşit Fırat döneminin başlangıcı ve bitişi itibarıyla 1935-1939 yılları arasında belediyenin genel borçlarına toplamda 334.460 lira 96 kuruş ödendi. 1939 yılına ise toplamda 355.144 lira 42 kuruşluk borç devredildi⁷⁵⁹.

Kasım 1938 tarihi itibarıyla Dr. Necmettin Divitçioğlu'nun belediye başkanlığı görevine geldiği dönemde belediye bütçesi 321.217 lira 12 kuruş idi. 1939 yılı bütçesi ise 250.000 lira idi. Samsun Belediyesi'nin 1939 yılı Mesai Raporu'nda bütçe ile ilgili detaylar şu şekilde aktarıldı:

“1938 mali yılından 1939 mali yılına 164.503 lira 12 kuruş vezne mevcudu devredilmiş ce 01.06.1939 tarihinden 16.10.1939 tarihine kadar vuku bulan 83.954 lira 88 kuruş makbuzat ile birlikte vezne mevcudu 248.458 liraya baliğ olmuştur. Bundan 61.473 lirası belediye hizmetleri ile maaş ve ücretlere sarf edilmiş ve 5.138 lira 31

⁷⁵⁷ SBMK, 1938, 1938 Yılı Mesai Raporu.

⁷⁵⁸ SBMK, 1938, 1938 Yılı Mesai Raporu.

⁷⁵⁹ SBMK, 1938, 1938 Yılı Mesai Raporu.

*kuruşu da emanet hesabından reddedilip yekunu 66.612 lira 31 kuruşa baliğ olmuş ve 16.10.1939 tarihine 849 lira 69 kuruş vezne mevcudu devredilmiş bulunmaktadır*⁷⁶⁰. ”

1939 Mali Yılında Samsun Belediyesi’nin A.G. Rumpell Şirketi’ne olan borcun tamamı ve Bergman Şirketi’ne olan borcun 21.094 liralık son taksiti ödendi. Belirtilen yıl itibarıyla Emlakve Eytam Bankası’na olan borç ödenmeye devam edildi⁷⁶¹.

Samsun Belediyesi’nin 1941 yılı bütçesi 200.000 lira, 1942 yılı bütçesi ise 320.003 lira olarak açıklandı⁷⁶².

1940’lı yıllara gelindiğinde II. Dünya Savaşı tehdidinin ortaya çıkışı liman şehirlerini ve bu şehirlerin ticaretini de kötü anlamda etkilemişti. Öyle ki 1943’lü yılların başlangıcı itibarıyla Samsun da bu siyasi ortamdan olumsuz yönde etkilendi. Böylesi bir ortamda ise Samsun Belediyesi mevcut maddi sıkıntılardan hareketle belirli kalemlere zam yaparak gelir elde etme yoluna gitti. Belediye Başkanı Mümtaz Arkayın tarafından 12 Mart 1943 tarihli Belediye Meclisi toplantısında zam kararını öngören ifadelerle şu ifadelerle yer verildi:

*“Belediyemizin malum bulunan mali durumunun gösterdiği gibi fevkalade lüzuma mebni Ankara ve İstanbul belediyelerinde olduğu gibi kanunun bahsettiği bu haktan ve varidat menbağından belediyemizce de istifade edilmesi icap etmekte ve şehrimizde muayyen tarifeli nakil vasıtaları ve banliyö trenleri olmadığından, yalnız elektrik cereyan bedelleriyle, telefon abone ücretlerine zam yapılmasının mümkün olduğu anlaşılmaktadır*⁷⁶³. ”

Arkayın’ın ifadelerinde İstanbul ve Ankara belediyelerinde uygulanan zam usulünün Samsun’da da uygulanmasının kanunen mümkün olduğu belirtildi. 1943 yılı itibarıyla İstanbul ve Ankara gibi şehirlerde zam tarifeleri, tarifeli nakil vasıtalarına da uygulanmaktaydı. Ancak Samsun’da İstanbul ve Ankara’daki gibi tarifeli nakil vasıtaları bulunmadığından, zamlar elektrik ve telefon ücretlerine yansıtıldı. 12 Mart 1943 tarihli meclis kararı doğrultusunda; Samsun sınırları içerisinde sarf edilecek elektriğin her bir kilovatına 2 kuruş, devinme kuvveti olarak sarf edilen elektriğin her bir kilovatına 1’er kuruş, şehirler ve milletlerarası muharebeler hariç olmak üzere

⁷⁶⁰ SBMK, 1939, 1939 Yılı Mesai Raporu.

⁷⁶¹ SBMK, 1939, 1939 Yılı Mesai Raporu.

⁷⁶² SBMK, 1942, 1942 Yılı Mesai Raporu.

⁷⁶³ SBMK, 1943, Samsun Belediye Muhasebeciliği, Mümtaz Arkayın, S: 676, Lef: 1, 12.03.943, s. 1.

telefon abone ücretlerine ise %20 oranında zam yapıldı. Yapılan bu zamlarla birlikte abone ve elektrik ücretlerinden toplamda 2.100 liralık bir gelir hedeflendi⁷⁶⁴.

Belediye gelirleri sadece zamlarla artırılmaya çalışılmadı. Örneğin 1943 yılı itibarıyla Samsun'da varlık gösteren genelevlerin belediyeye ödedikleri aylık ücretlerde de artışa gidildi. Fuhuş ve Fuhuş Yoluyla Bulaşan Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi'nin 116. maddesinde; genelevlerin birinci sınıfından 30-50, ikinci sınıfından 20-30 lira ücret alınacağı belirtiliyordu. Samsun'da dokuz adet evden ibaret olduğu anlaşılan bu müesseselerin 1943 yılı itibarıyla belediye meclisi kararıyla ödedikleri 20'şer liralık aylığın da artırılması kararı alındı. Böylelikle "Mücadele Komisyonu" kararı doğrultusunda belirtilen karar çıkartıldığı takdirde, 1.500 lira civarında bir gelir elde edilmesi hedeflendi⁷⁶⁵.

1944 yılına gelindiğinde Samsun Belediye Başkanlığı görevinde Ahmet Rifat Eymir bulunuyordu. Eymir, göreve gelişinin ardından Samsun Belediyesi Bütçe Encümeni ile birlikte belediye bütçesinin mevcut durumu üzerine birtakım tetkiklerde bulundu. Tetkiklerin ardından belediyenin altı yıllık bütçe açıkları tespit edildi. 21 Nisan 1944 yılında raporladığı bütçe tetkiklerini aynı yıl içerisinde belediye meclisine takdim etti. Tetkikler sonucunda 1937-1942 yılları arasını ihtiva eden dönemlerde Samsun Belediyesi gelirlerinin daima giderlerden az olduğu belirtildi. Eymir, altı yıllık bütçe açıklarına istinaden sunduğu raporda şu ifadeleri kullandı⁷⁶⁶:

"Belediyemizin teşkil ettiği idare şubelerinden alınan ve cem ve telfik olunan 1944 Mali Yılı ihzari bütçesinin varidat ve masraf tabloları Daimi Encümence incelenmiş ve fakat; denkleştirilememiş, iki yüksek heyetimizin bulacağı çarelere arz eyleyerek (85000) lira açıkla sunmuştur. Gerçi; bütçemizin maruz bulunduğu güç durumun mühim sebeplerini, Dünya Harbi'nin memleketimize yaptığı iktisadi akislerde ve tesirlerde aramak yerinde olsa da içinde bulunduğumuz mali yıl bütçesiyle, buna tekaddüm eden sene bütçelerinin hiçbir zaman gelirlerinin giderleri derecesini bulmaması, durmayan, terk ve ihmali mümkün olamayan masraflar karşısında bankada nakden mevcut olan ve fakat; programlı işler tertiplerine muhassas bulunan paralardan mutlak bir zaruretin tesiri altında harcayarak müteakip yıllar bütçelerine "bütçe açığı" adı altında tahsisatlar konulması intizam etmiştir. Samsun şehri ve sakinleri hesabına

⁷⁶⁴ SBMK, 1943, İhtihap Devresi: 4, İctima Devresi: 1, İctima: Fevkalade, 12.03.1943, ss. 1-3.

⁷⁶⁵ SBMK, 1943, İhtihap Devresi: 4, İctima Devresi: 1, İctima: Fevkalade, 12.01.1943, s. 3.

⁷⁶⁶ SBMK, 1944, Ahmet Eymir'den, Yüksek Belediye Meclisine, Samsun Belediyesi Başkanlığı, S: 250, 21.04.1944, s. 1.

büyük ve hayati vazife ve mesuliyet almış olan belediyemizin 6 senelik bütçe tetkiklerinin seneleri sonu itibarıyla mizanlarını ve kati hesaplarını tetkik ettim.”

Ahmet Eymir tarafından Samsun Belediye Meclisi'ne gönderilen 21 Nisan 1944 tarihli yazıda, belediyeni; 1937, 1938, 1939, 1940, 1941 ve 1942 yıllarında verdiği bütçe açıkları bildirilmiştir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere; belediye bütçesinin özellikle 1940 yılından itibaren, geçmiş yıllara nazaran ciddi oranda açıklar vermeye başladığı görülmektedir. Bu durum muhtemelen 1939 yılından itibaren II. Dünya Savaşı tehdidinin önce ülke ekonomisini daha sonrasında ise belediye bütçelerini de olumsuz yönde etkilemesinden kaynaklıydı. Öyle ki bu durum Samsun Belediyesi'ni pasif korunma tedbirleri almaya itmiş, ilerleyen sayfalarda da değinileceği üzere özellikle şehrin elektrik ve su teşkilatını olası bir hava taarruzuna korumaya yönelik tedbirler alınmıştır. Bunun yanı sıra 1939 ve 1943'te Samsun'da meydana gelen doğal afetler sonucunda şehrin belirli noktalarında ciddi zayıatlar meydana gelmiş⁷⁶⁷, belediye, mevcut zayıatın giderilmesi adına giriştiği imar, inşa ve onarım faaliyetlerinde bütçesinden yüklü miktarda harcamalarda bulunmuştur.

Tablo 15. 1937-1942 Samsun Belediyesi'nin Bütçe Açıkları

Mali Yıl	Bütçe Açıkları
1937	13.782 lira
1938	11.103 lira
1939	16.245 lira
1940	26.515 lira
1941	30.511 lira
1942	36.570 lira

Kaynak: SBMK, 1944, Ahmet Eymir'den, Yüksek Belediye Meclisi'ne, Samsun Belediyesi Başkanlığı, S: 250, 21.04.1944, s. 1.

3.2. BELEDİYE KADROSUNDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

Samsun Belediye idaresi, Cumhuriyet'in başlarını ihtiva eden 1923-1930 yılları arasında modern belediyeçilik açısından çeşitli faaliyetler üzerine yoğunlaşarak, Samsun halkına hizmette bulunmaya çalıştı. Gerek 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu'nda belediyelerin görev ve sorumluluklarıyla ilgili düzenlemeler⁷⁶⁸, gerekse 1930 yılında yapılan, Samsun'da CHF ve SCF arasında geçen belediye seçimleri sonucunda SCF'nin buradaki seçimleri kazanması⁷⁶⁹, şehir idaresi adına birtakım düzenlemelerin de gerekliliğini gözler önüne serdi. 1931 yılında 1930

⁷⁶⁷ SBMK, 1939, 1939 Yılı Mesai Raporu; Fahri Sakal, “Tek Parti Devrinde Samsun'da Tabii Afetler”, *Studies of The Ottoman Doman*, V/8, Şubat 2015, s. 16.

⁷⁶⁸ T.C. Resmî Gazete, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmi Gazete Sayısı: 1471, 14 Nisan 1930, ss.8821-8840.

⁷⁶⁹ Yetkin, *Atatürk'ün Başarısız...ss. 37-39*

seçimlerinin bozdurulmasının ve SCF'nin kendi kendini feshetmesinin ardından⁷⁷⁰, Samsun Belediyesi yeniden CHF idaresine geçti. Bu tarihten sonra belediye idarecileri, ekseriyetle beledî faaliyetlerine geçmişe nazaran daha fazla ehemmiyet verdiler. Belediye bu hususlara ek olarak idari kadrosunda da köklü değişikliklere gitmekten de imtina etmedi.

Kefelizade Sami Bey döneminde (14 Nisan 1931-1 Ağustos 1932), belediye kadrosunda gençleşmeye gitmek amacıyla, kadrodaki ileri yaşlı itfaiye ve zabıta memurlarının görevlerine son verildi⁷⁷¹. Mayıs 1932 tarihli meclis toplantılarında hararetli tartışmalara sahne olan husus, belirli gerekçelere dayanıyordu. Görevlerine son verilen memurların ihtiyar ve verimli çalışma düşüncesinden uzak olmaları başlıca gerekçelerdi. 1580 sayılı Belediye Kanunu, bu hususta belediyeye doğrudan karar verme organı hüviyeti veriyordu⁷⁷². Belediye, işten çıkarılan memurlara tazminatlarını verdi ve kadrosunda yenilenmeye gitti⁷⁷³.

Belediye başkanlığı makamında Nazif Biğat'ın bulunduğu 25 Ekim 1934-25 Ocak 1935 tarihleri arasında belediye, boşta olan belediye memurluğu kadrosuna yaptığı alımlarda birtakım şartlar getirdi. Örneğin tahsildarlık kadrosu için; T.C. kimlik kartı sahibi olma, yüz kızartıcı suçlarla ilintili sabıka kaydı olmama, en az ortaokul mezunu olma, askerlik ile ilişkisi bulunmama ve mesleği icrâ etmeye mâni olacak bir sağlık sorunu bulundurmama şartları getirdi. Tahsildarın alacağı maaş ise 16 lira olarak bildirildi⁷⁷⁴.

Belediye başkanlığı makamında Naşit Fırat'ın bulunduğu dönemde (8 Ağustos 1935-2 Kasım 1938) belediye memurları ile birlikte halkı da eğitmeye yönelik olarak kurslar açıldı. Örneğin belediye zabıtası, belediye itfaiyesi ve diğer belediye çalışanları için şoför kursları açıldı. Bu kurlara halkın da katılımı sağlandı. Bu çalışma ile birlikte başta belediye çalışanları olmak üzere, Samsunlu vatandaşların otomobil motorları ve otomobillerle ilgili teknik bilgileri edinmeleri sağlanmaya çalışıldı⁷⁷⁵.

Belediye idaresi, 1939 yılı itibarıyla zabıta kadrosunda birtakım değişiklikler yapma yoluna gitti. Bu yöndeki çalışmaların gerekçesi; belediye zabıtasının görevini

⁷⁷⁰ Kabaklı, *a.g.e.*, ss.292-294.

⁷⁷¹ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, ss. 191-192.

⁷⁷² "Samsun Belediyesi Meclis Müzakeratı Zabıtnamesi", *Ahali*, S: 555, 17 Mayıs 1932, s.3; *T.C. Resmî Gazete*, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmi Gazete Sayısı: 1471, 14 Nisan 1930, s.8834.

⁷⁷³ "Samsun Belediyesi Meclis Zabıtnamesi", *Ahali*, S: 556, 24 Mayıs 1932, s.3.

⁷⁷⁴ "Samsun Belediye Riyasetinden", *Samsun*, Yıl: 8, S: 573, 20 Birinci Kanun (Aralık) 1934, s.4.

⁷⁷⁵ SBMK, 1938, *1938 Yılı Raporu*.

yerine getirmemesi idi. Buna yönelik olarak Necmettin Divitçioğlu dönemine (2 Kasım 1938-1 Nisan 1940) rastlayan 1939 yılında, belediye tarafından Dâhiliye Vekaletine belediye zabıtasının ıslahını öngören bir şikayette bulunuldu. Dâhiliye Vekaletinin 6 Ocak 1939 tarih ve 50/3 sayılı tezkeresi doğrultusunda ise İcra Vekilleri Heyeti'nin 13 Ocak 1939 tarihli kararıyla Samsun Belediye Zabıtası, emniyet ile birleştirildi⁷⁷⁶. 15 Nisan 1941 tarihinde ise belediye meclisi, hiçbir gelişme kat etmeyen bu müessesenin ıslah edilmesine yönelik görüşmelerde bulundu⁷⁷⁷.

Belediye meclis üyesi Nejat Sunar⁷⁷⁸, aynı tarihli toplantıda, zabıta üzerinde yaptığı tetkiklerden yola çıkarak; zabıta'nın disiplinsiz hareketler sergilediğini, görevlerini layığıyla yerine getirmediğini ve şehirde meydana gelen birçok yolsuzluğu görmezden geldiklerini belirtti. Ona göre bu gerekçeler kurumun sıkı bir denetim altına alınmasına delaletti. Bu yönde atılacak ilk adım ise Zabıta Talimatnamesinde düzenlemeye gidilmesinden geçiyordu⁷⁷⁹. Üyeler arasından söz alan Fazıl Tekalp⁷⁸⁰ ise; belediye memurların yapacakları işleri tespit etmek ve rapor halinde meclise sunmak adına bir komisyon kurulmasını teklif etti. Tekalp'in bu teklifi meclis tarafından ekseriyetle kabul edildi⁷⁸¹.

Rüstem Mesutoğlu dönemine (4 Haziran 1940-2 Kasım 1942) rastlayan 1940 yılında ise belediye meclisi kararıyla belediye zabıtası ıslah faaliyetine tabi tutuldu. Zabıta kadrosunda daralmaya gidildi. Çalışma saatleri yeniden düzenlendi. Bu faaliyetlerin ardından ise belediye zabıtası çalışmalarında gözle görülür gelişme izlendi. Zabıta; 1940 yılı itibarıyla; Ladik kazasının numarataj işlerinde ve II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi sebebiyle; seferberlik, pasif korunma ve şehir asayişini sağlama hususlarında gayretli çalışmalarda bulundu⁷⁸².

Mesutoğlu döneminde hayata geçirilen bir başka uygulama ise sokak temizliğini yapan belediye personelinin mesai saatlerinde değişiklik yapılması oldu. 1942 yılı itibarıyla sokak temizlik saatleri sabahı izleyen saatlere alındı. Bu durumun gerekçesi

⁷⁷⁶ BCA, 30.18.1.2/85.115.11, 13.01.1939.

⁷⁷⁷ SBMK, 1941, İhtihap Devresi:3, İctima Devresi: 3, İctima: 3, 15.04.1941, s. 3.

⁷⁷⁸ Nejat Sunar, 1938 yılı Belediye Seçimleri esnasında, Samsun Merkez Bankası Müdürü idi. 1938 seçimleri ile ise Samsun Belediye Meclis azalığına seçildiği görülmektedir. ("Belediye", *Samsun*, 30 Eylül 1938, s.1.)

⁷⁷⁹ SBMK, 1941, İhtihap Devresi:3, İctima Devresi: 3, İctima: 3, 15.04.1941, s. 3.

⁷⁸⁰ Fazıl Tekalp, 1938 yılı itibarıyla Samsun İş Bankası şubesinde Hukuk Müşavirliği ile meşguldü. Daha sonrasında 1938 yılı Belediye Seçimlerinde de meclis azalığına aday gösterilenler arasında yer aldığı bilinmektedir. ("Belediye", *Samsun*, 30 Eylül 1938, s.1.)

⁷⁸¹ SBMK, 1941, İhtihap Devresi: 3, İctima Devresi: 3, İctima: 3, 15.04.1941, ss. 4-5.

⁷⁸² SBMK, 1940-1941, İhtihap Devresi: 3, İctima Devresi: 3, İctima: 3, 15.04.1940, s. 6.

ise II. Dünya Savaşı gerekçesiyle saat 00.00'dan sonra sokak lambalarının söndürülmesi zorunluluğu idi⁷⁸³.

3.3.BELEDDİYE'NİN ARAÇ GEREÇ İHTİYACINI KARŞILAMA ÇABALARI

Boşnakzade Ahmet Resai Bey döneminde (20 Ekim 1930-8 Mart 1931), Samsun'da sağlam bir İtfaiye teşkilatı kuruldu⁷⁸⁴. Teşkilat detaylı bir düzenlemeye tabi tutularak, el tulumları ile çalışan sistem terkedildi. Yerine ise, makine ile çalışan modern itfaiye cihazları ile donatılmış bir sistem meydana getirildi⁷⁸⁵. 1930 yılının sonlarında ise itfaiye teşkilatını daha da güçlendirmek adına bir adet kamyon temin edildi. Bir kamyon da sıhhiye olmak üzere temin edilen iki kamyonu toplamda 5.780 lira harcandı⁷⁸⁶. İtfaiye teşkilatının geliştirilmesi yönündeki çalışmalar Kefelizade İhsan Bey döneminde diğer Samsun ilçelerine yönelik olarak devam etti. Örneğin Eylül 1933 tarihinde, Köprü Belediyesi için bir itfaiye aracı alınmasına yönelik olarak belediye tarafından piyango bileti satışları yapıldı⁷⁸⁷. 1930 yılı itibarıyla Samsun merkezde geliştirilen itfaiye teşkilatı şehir genelinde önemli faaliyetlerde bulundu. Örneğin, Ömerzade Hasan (Umur) Bey'in belediye başkanlığı görevinde bulunduğu Eylül 1934 tarihinde itfaiye, Askeri Hastane bacasında çıkan yangına müdahale etti. İtfaiye yangın bölgesine dönem şartları itibarıyla hızlı bir şekilde ulaştı. Modern cihazlarla donatılan itfaiye aracı vasıtasıyla yangın kısa sürede kontrol altına alındı⁷⁸⁸.

1944 yılına gelindiğinde Samsun İtfaiyesi, dönem şartları itibarıyla sürat ve kudretten yoksun bir teşkilata sahipti. Belediye İtfaiyesi araçları yokuşlara çıkma noktasında zafiyet gösteriyordu. Buna yönelik olarak ise İtfaiye arazözlerinin dönem şartlarına göre yenilenmesi hedefleniyordu. Bu yönde yapılan tetkikler dâhilinde mevcut kamyonlara pompa ve depo ilavesiyle de kuvvetli bir arazöz meydana getirilmesi öngörülmekteydi. Ancak Belediye'nin bu hususta girişeceği çalışmaları zorlaştıran ana etken Belediye bütçesindeki yetersizlik idi. Bu yöndeki ihtiyaçların temini ile birlikte diğer belediye hizmetlerinde de tahsisata ihtiyaç olduğundan, masraf bütçesinin bazı kısımlarına tahsisat ilavesi yapıldı. Bu yönde ise Temizlik işleri ahırında bulunan hurda demirler satıldı ve elde edilen 6200 lira civarındaki para varidat bütçesine eklendi.

⁷⁸³ SBMK, 1942, *1942 Yılı Mesai Raporu*.

⁷⁸⁴ Ramire Vadala, *Samsun Geçmiş-Bugün-Gelecek*, Çev. Halil Aytekin, Ali Yağlı, Rıfat Günday, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları, Samsun, 2016, s.114.

⁷⁸⁵ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s. 152.

⁷⁸⁶ BCA, 30.18.1.2/14.65.19, 08.10.1930.

⁷⁸⁷ "Fırsatı Kaçırmayınız", *Ahali*, S: 622, 19 Eylül 1933, s.3.

⁷⁸⁸ "Yangın", *Samsun*, Yıl:8, S: 560, 29 Eylül 1934, s.3.

Buradan gelen 3.000 lira ile ise itfaiye teşkilatının araç ve gereç ihtiyaçları karşılanmaya çalışıldı⁷⁸⁹.

Bundan başka 1931 yılı itibarıyla belediyeler gerekli görülen birtakım araç ve gereçleri yurtdışından tahsis ediyorlardı. Öyle ki İcra Vekilleri Heyeti'nin 11 Mart 1931 tarihli toplantısında onayladığı yurtdışından tahsis edilecek malzeme ve araç gereç ihtiyacı bulunan şehirler arasında Samsun'da yer aldı⁷⁹⁰.

Naşit Fırat dönemi ve Eylül 1935 tarihi itibarıyla Samsun Belediyesine beş adet uçak kazandırıldı. Bu uçaklardan üçü Samsun için diğer ikisi ise Kavak ve Fatsa ilçeleri adına temin edildi⁷⁹¹. 25 Eylül itibarıyla Samsun halkı önünde sergilenen uçakların ad koyma töreni ve uçuş gösterileri gerçekleştirildi⁷⁹².

Naşit Fırat dönemini içerisine alan 1938 yılında şehre kazandırılan bir diğer araç ise vinç idi. Samsun'un liman ticareti ile bilinen bir kent olmasından mütevellit içinde bulunulan dönem itibarıyla bir vincin teşkil edilmesi elzemdi. Buna yönelik olarak 1937 yılında inşasına Gümrük İskelesi üzerinde başlanan vinç inşaatı 1937 Teşrinievvelinde tamamlandı. 1938 yılında ise liman ticaretinde etkin olarak faaliyetlerine başladı⁷⁹³. Bu dönemde çöp arabalarında takılı olan demir tekerlekler çıkarılarak yaylı bir sistem üzerinde bulunulan lastikli tekerlek uygulamasına geçildi. Esasen bu uygulamaya geçişin başlıca sebebi çöp arabalarının çıkardığı rahatsızlık verici seslerden kaynaklanıyordu. Öyle ki belediyenin sokak temizliği ile ilgili işlerinin gece vakitlerinde gerçekleştirilmesi, demir tekerleklerden çıkan gürültünün de hesaba katılmasıyla birlikte ses kirliliğine sebebiyet veriyordu. Samsun Belediyesi ilk olarak Samsunlu vatandaşların ilgili konu hakkındaki şikayetlerini kabul etti. Ardından ise mevcut husus belediye meclisi gündemine taşındı. 1938 yılı meclis müzakereleri sonucunda ise çöp arabalarının tekerleklerinin yaylı bir sistem üzerinde, lastikli şekilde imal edilmesine karar verildi. Aynı tarihli toplantıda yayaların seyrüsefer güvenliği hakkında da birtakım kararlar alındı. Buna yönelik olarak sokaklara trafik levhaları koyma çalışmalarına hız verildi⁷⁹⁴.

⁷⁸⁹ SBMK, 1944, T.C. Samsun Vilayeti Hususi Muhasebe Müdürlüğü ve Belediyeler Bürosu, Samsun Valisi Rükneddin Nasuhioğlu'ndan, Samsun Belediye Başkanı Ahmet Eymir'e, S: 1411, 29/1/1944.

⁷⁹⁰ BCA 30.18.12/18.16.19, 11.03.1931.

⁷⁹¹ "Uçaklara Ad Koma Töreni", *Samsun*, Yıl: 9, S: 614, 20 Eylül 1935, s.1.

⁷⁹² "Uçaklarımıza Ad Konma Töreni", *Samsun*, Yıl: 9, S: 615, 27 Eylül 1935, s.1.

⁷⁹³ SBMK, 1938, *1938 Yılı Raporu*.

⁷⁹⁴ SBMK, 1938, *1938 Yılı Raporu*.

Belediye başkanlığı makamında Dr. Necmettin Divitçioğlu'nun bulunduğu Kasım 1938'de, çöp arabaların çalışma saatleri üzerinde birtakım düzenlemeler yapıldı. Buna yönelik olarak Samsun'da baş gösteren ses ve çevre kirliliğiyle ilgili meseleler üzerine yoğunlaşıldı. Belediye, basın yoluyla yayımladığı ilanlar vasıtasıyla çöp arabalarının sokaklardan geçiş saatleri duyurdu ve ayrıca halkın etrafı temiz tutması yönündeki uyarılara da yer verdi. Samsun Gazetesinin 11 Kasım 1938 tarihli nüshasında yer alan ilan şu şekildeydi⁷⁹⁵:

“Çöp arabalarının her gün sabahleyin saat 8'den itibaren sokak ve caddelerden geçeceğinden çöplerin çöpçüye verilmesi lazımdır. Kapı önlerine hiçbir suretle çöp tenekesi koyulmayacaktır. Çöp arabası uğramadığı taktirde keyfiyet belediyeye haber verilmelidir. Sayın halkımızın bu tebligata göre hareket etmeleri rica olunur. Kış gelmesi hasebiyle sobalar kullanılmaya başlayacağından bacaların temizlettirilmesi sayın halkımızdan rica olunur.”

Yine aynı dönemde şehre çöp kamyonu kazandırmaya yönelik faaliyetlere hız verildi. Belediye meclisi buna yönelik olarak aldığı karar doğrultusunda; bütçeden 3.000 liranın, 23. faslın 10. maddesine (Çöp kamyonu mubayya ve karasörü bedeli) eklenmesi ve belirtilen meblağın bu iş için harcanması kararı aldı⁷⁹⁶.

Belediyenin bu yönde giriştiği faaliyetlerin iyi anlamda yansımaları olsa da zaman zaman birtakım şikâyetler de dikkat çekmekteydi. Bu faaliyetlerden biri belediyenin yol sulama ve süpürme çalışmalarıyla ilgiliydi. Ahali gazetesinin 14 Temmuz 1938 tarihli nüshasında yer alan habere göre; yaz mevsimi itibarıyla işlek sokakları sulayan belediye araçlarının temizlik işlerini çok vakitsiz yaptığından yakınılmaktaydı. Buna göre güneşin etkisini artırdığı vakitlerde yollar sulanmakta, birkaç dakika içinde ise kurumaktaydı. Bu faaliyet mantıksızlıktan başka bir izlenim vermemekteydi. Arazözlerden çıkan tazyikli suyun ise vatandaşların üzerine sıçradığına ve toz tabakalarını kaldırarak kirliliğe sebebiyet verdiği de değinilmekteydi. Ahali'nin süpürme konusuna getirdiği eleştiriler ise *“Belediyenin bu yanlış sulama usulüne ilaveten bir de süpürme usulü vardır ki, ikincisi rahmet okutacak derecede ilkinin aratır.”* cümleleriyle başlamaktadır. Sokaklar, sokak temizlikçileri vasıtasıyla gece yarısından sonra süpürgelerle kuru kuruya temizlenmektedir. Böylelikle yerden kalkan toz bulutunun yaz mevsimi itibarıyla açık bulundurulan pencerelerden içeri girdiği

⁷⁹⁵ “Belediye Riyasetinden”, *Samsun*, 11 İkinci Teşrin (Kasım)1938, S: 770, s.1.

⁷⁹⁶ SBMK, 1939, Samsun Belediyesi'nden, Vilayet Yüksek Katına, 17.10.1939.

belirtilmektedir. Ahali'ye göre sulama ve süpürme işleri eş zamanlı olarak halkın evine çekildiği vakitlerde yapılmalıydı⁷⁹⁷.

Belediye, halkın bu husustaki şikâyetlerine tümüyle kayıtsız kalmamıştır. Belediye'nin 1939 yılına ait mesai raporundaki ifadelere göre; kuru süpürge ile süpürülen sokakların sulandıktan hemen sonra süpürülmeye başlandığına değinilmiştir. Bunun yanında şehir merkezine yakın noktada bulunan çöp döküm merkezleri (Lazzade Bostanı ile Stadyum çevresindeki bostanlar) şehre 5 km uzaklıktaki Derbent civarındaki uçurumdan denize dökülerek imha edilmiştir. Bu yıllar itibarıyla Samsun genelindeki çöp sandıkları kaldırılarak yerlerine modern el çöp arabaları getirildi. Böylelikle çöplerin taşınmasında kolaylık sağlandı. 1939 yılı itibarıyla girişilen çalışmaların bir başka boyutu da belediye temizlik personeli maaş ödemeleri ile ilgiliydi. Temizlik personeli maaşlarının aylık olarak ödenmesi sağlanarak ilgili hizmetlerdeki verimin artırılması hedeflendi⁷⁹⁸.

İlerleyen dönemlerde temizlik işleri kadrosundaki iyileştirmelere devam edildi. Belediye başkanlığı makamında Rüstem Mesutoğlu'nun bulunduğu 1940 yılında, belediye araç envanterine yeni temizlik araçları eklendi. Şehir temizliğinin daha sürekli ve düzenli bir şekilde yürütülmesi adına mevcut 12 çöp arabası kadrosuna 8 adet çöp arabası eklemeye yönelik çalışmalarda bulunuldu. Bu meyanda 1940 bütçesine gerekli tahsisat eklendi. Ancak bölgedeki işletmelerin bu meselede belediyeye yeterli desteği sağlamamaları sonucunda araba ihtiyacı karşılanamadı. Böylesi bir ortamda ise belediye, temin ettiği demirler vasıtasıyla 6 adet çöp arabası imal ettirerek çöp arabası kadrosunu azami imkânlarda genişletti⁷⁹⁹.

3.3. BAYINDIRLIK FAALİYETLERİ

Cumhuriyet döneminde şehirler ve ülke belediyeciliği adına bir başka önemli husus ise bayındırlık faaliyetleriydi. Cumhuriyetin ilk yıllarından 1930 yılına kadar geçen süreçte Samsun Belediyesi; birçok imar, imar planı, yol yapım-onarım, iskele tamiri, park, bahçe, kurum inşası, kamulaştırma faaliyetleri gerçekleştirdi. 1927-1929 yılları arasında şehre elektrik hizmeti ve temiz içme suyu getirme çalışmalarına yoğunluk verildiğinden⁸⁰⁰ 1928 ve 1929 yıllarında yol yapım ve onarım hususunda

⁷⁹⁷ “Belediye'nin Süpürme ve Sulama İşleri”, *Ahali*, 14 Temmuz 1938, S: 807, s.1.

⁷⁹⁸ SBMK, 1939, *1939 Yılı Mesai Raporu*.

⁷⁹⁹ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 3, İçtima: 3, 15.11.1940, s. 7.

⁸⁰⁰ *Samsun İl Yıllığı 1967*, s.270; Emin, “Şehirde İlk Çeşmenin Küşadı...”, *İkdam*, S: 11389, 7 İkinci Teşrin 1928, s.1.

girişilen bayındırlık hizmetleri sönük kaldı. 1930 yılında ise esaslı şekilde yol yapım ve onarım çalışmalarına girişildi. Şehir genelinde yeni yollar yapıldı. Bozuk olan çok sayıda yol ise tamir edildi. Bu dönemlerde Samsun'daki toplam yol adedi 17 oldu 1930 yılı Samsun belediye idaresi, geçmiş yıldan 54 adet köprü devraldı. 1930'da mevcut köprülerin üzerine 5 adet yeni köprü yapıldı, 8 adet köprü ise tamirat gördü⁸⁰¹. 1923-1929 yılları arasına kıyasla 1930 yılında belediyenin bayındırlık işlerine ayırdığı bütçe 636.618 lira 59 kuruş idi. Bu meblağ aynı zamanda anılan dönemlerle birlikte 1930-1938 yılları arasının da en yüksek değeri idi⁸⁰².

Muhtemelen 1930 yılıyla birlikte bayındırlık işlerine bu denli ehemmiyet verilmesi ve bütçeye yüklü tahsisatın konulması 3 Nisan 1930 tarihinde çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun bir tezahürüydü. Kanun belediyeye yolların tamiri, yeni yolların, imar planlarının hazırlanması, iskelelerin onarımı ve imar faaliyetlerinin yapılması hususunda ciddi sorumluluklar yüklüyordu⁸⁰³. Bu cihetle çalışmanın bu kısmına 1930 yılı bayındırlık faaliyetleri ile başlanarak, kronolojik bir şekilde devam edilecektir.

3.3.1. İnşaat ve İmar Faaliyetleri

İnşaat ve imar faaliyetleri belediyelerin toplumun içtimai ve zaruri yaşama ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak adına oldukça ehemmiyetli bir alanı teşkil etmektedir. Cumhuriyet idaresi buna yönelik olarak; deprem, göç, I. Dünya Savaşı ve mübadeleler sonucunda imara muhtaç hale gelmiş olan Anadolu şehirlerinin yeniden imarına önem verdi. Bu yönde Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlatılan çalışmalarda ciddi mesafe kat edildi⁸⁰⁴. Çalışmanın ikinci bölümünde detaylı bir şekilde aktarıldığı üzere, Samsun Belediyesi de imar faaliyetlerinde önemli çalışmalar yaptı. Öyle ki 1923-1930 aralığında; yeni şehir imar planının çizilmesi, iskelelerin tamiri, park ve bahçe çalışmaları, kurutulan bataklıkların doldurularak yeni imar alanlarının açılması, telefon hatlarının kurulması, temiz içme suyu ve elektriğin getirilmesi gibi faaliyetlerde belediye etkin bir rol oynadı. 1930 yılına gelindiğinde ise imar ve inşaat çalışmalarına üzerine katılarak devam edildi. Samsun Belediyesi'nin 1930-1945 yılları arasında

⁸⁰¹ Vadala, a.g.e., s. 137.

⁸⁰² T.C Genel Kitabsaray Y.T.E., *Samsun 15*. (Sayfaları numaralandırılmamış.)

⁸⁰³ T.C. Resmi Gazete, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmi Gazete Sayısı: 1471, 14 Nisan 1930, ss.8822-8824.

⁸⁰⁴ Tekeli, a.g.e., ss.35-36.

giriştiği imar faaliyetlerini ayrıntılarıyla vermek, çalışmanın gidişatı açısından faydalı olacaktır.

1930 yılında belediye başkanlığı makamında 1930 yerel seçimlerini kazanan SCF'li Boşnakzade Ahmet Resai Bey bulunuyordu. Onun dönemindeki çalışmalar ekseriyetle, eğitim ve kültür kurumlarını artırmak ve istimlak faaliyetlerinde bulunmak üzerinde yoğunlaştı. Örneğin, 1930 yılı itibarıyla Samsun merkezde bir şehir kütüphanesinin kurulması gündeme geldi. Şehrin bu yöndeki ihtiyacına yönelik olarak belediyenin de yoğun çabalarıyla, 29 Ekim 1930 tarihinde 19 Mayıs Kütüphanesi (bugünkü adı Gazi İl Halk Kütüphanesidir) hizmete açıldı⁸⁰⁵. Bunun yanı sıra Aralık 1930 tarihinde Rumlardan kalan ve askeri hastane olarak kullanılan eski mektep binalarının eğitim kurumu olarak kullanılmasına yönelik çalışmalarda bulunuldu. Anılan binaların, Cumhurbaşkanlığı kararıyla Milli Eğitim Bakanlığına devredilmesinin ardından, Samsun'da yeni bir askeri hastane inşaatına başlandı⁸⁰⁶.

1931 yılının başlarında ise şehre yeni imar alanları kazandırmak amacıyla istimlak çalışmaları üzerinde duruldu. Örneğin, inşa tarihi 1912 yılına dayanan ve Ermeni mahallesinde atıl halde bulunan Venüs Sinematografhanesi bahçesi belediye tarafından istimlak edildi. İstimlaktaki amaç, sinema bahçesini değerlendirerek burada bir çocuk bahçesi inşa etmektir⁸⁰⁷. Anılan yıl içerisinde kamu kurumlarının şehrin muhtelif kazalarında şube açmasında da ön ayak olundu. Örneğin, Terme'de Kızılay, Alaçam'da ise Çocuk Esirgeme Kurumu açıldı⁸⁰⁸. Yine bu dönemde Emlak Bankası'nın inşa çalışmalarına başlandı ve aynı ay içinde faaliyete geçirilmesi hedeflendi⁸⁰⁹. 16 Eylül 1931 tarihinde ise Merkez Bankası Samsun Şubesi hizmete girdi⁸¹⁰.

⁸⁰⁵ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s.124.

⁸⁰⁶ BCA, 30.10.0.0/143.28.5, 01.12.1930, Milli Eğitim Bakanlığından, Başvekalet'e gönderilen telgrafta bu yöndeki çalışmaların başlatılmasına yönelik olarak şu ifadelerde bulunulmaktaydı: "*Askeri Hastane binasının inşasına mütevekkif bulunduğu ve bu maksat için 1931 ve 1932 seneleri bütçelerine 250'şer bin liranın konulmasının makamı sanilerine arz edildiği bildirilmektedir. Samsun'daki talebe kesafeti dolayısıyla Maarifin bu binalara şiddetle ihtiyacı vardır. Bu husustaki yapılacak muamelenin emir ve irade buyurulmasını arz ve rica ederim Efendim.*"

⁸⁰⁷ Ayrıca Samsun'da kurulan sinemalar için bkz. Baki Sarısakal, *Samsun Eğlence Tarihi*, Samsun Büyükşehir Belediyesi, İstanbul, 2007, ss.196-200.

⁸⁰⁸ BCA, 490.1.0.0/596.62.2, 13.10.1945.

⁸⁰⁹ "Emlak Bankası", S:623, *Ahali*, 14 Kanunusani (Ocak) 1931, s.2.

⁸¹⁰ "Samsun", *Yurt Ansiklopedisi*, s.6575.

Belediye başkanlığında Dr. Faik Bey'in bulunduğu 8 Mart 1931 ve 14 Nisan 1931 yılları arasında Samsun'un ihtiyaçları doğrultusunda bir hal inşasına yönelik çalışmalar başladı. Hal inşaatı için belediye bütçesinden ciddi bir meblağ ayrıldı⁸¹¹.

İmar alanındaki çalışmalara 14 Nisan 1931-1 Ağustos 1932 tarihleri arasında belediye başkanlığı yapan Kefelizade Sami Bey döneminde de devam edildi. Onun döneminde ekseriyetle şehre bir telsiz ahize tesisi kurma ve Gazi Parkına kurulacak olan Onur Anıtı'nın getirilmesi çalışmalarına ehemmiyet verildi. 1927 yılı itibarıyla Samsun Elektrik Şebekesinin hizmete açılması⁸¹² bu yılı izleyen üç yıl içerisinde şehir genelinde iletişim ağlarının geliştirilmesine yönelik faaliyetleri kaçınılmaz hale getirmişti. Belediye ise bu ihtiyaca yönelik 1931 yılının sonlarına doğru telsiz ahize tesisi kurma çalışmalarına başladı. Tesisin inşasında kullanılacak olan malzemeler yurtdışından, "Société Française Radio Electrique" adlı bir Fransız şirketinden temin edildi⁸¹³.

Belediye, şehrin simgesi haline gelen tarihi dokulara yönelik tamirat faaliyetlerinde de bulundu. Örneğin, Kefelizade Sami Bey'in belediye başkanlığı dönemine rastlayan 1932 yılında, Saathane Meydanında yer alan kulenin saat yuvasına elektrikle çalışan saat taktırıldı⁸¹⁴. Kulenin onarıma muhtaç kısımları tamir edildi. Bu yöndeki çalışmalar, Sami Bey'in ardından göreve gelen Kefelizade İhsan Bey döneminde de devam etti. Yuvasına elektrikli saat takılan kule, Ağustos 1932'de faaliyete geçirildi⁸¹⁵.

Kefelizade Sami Bey döneminin imar faaliyetlerinden bir diğeri de Onur Anıtı'nın Samsun'a kazandırılması çalışmalarıydı⁸¹⁶. Anıt heykel, 1927 yılında dönemin Samsun Valisi Kazım (İnanç) Bey tarafından, Samsun halkı adına Avusturyalı heykeltıraş Heinrich Krippel'e sipariş edilmişti. Anılan yılda hazırlanmakta olan heykelin temel atma töreni de yapılmıştı. 1931 yılında yapımı tamamlanan heykel, 15 Ekim 1931 tarihinde bir Alman Deutsche Levante-Linie adlı kumpanyaya ait Nicea vapuru vasıtasıyla Samsun'a getirildi⁸¹⁷. Heykel 29 Ekim 1931 tarihinde Cumhuriyet Meydanında bulunan kaidenin üzerine yerleştirildi. Anıtın resmi açılışı 15 Ocak 1932 tarihinde gerçekleştirildi. Törene; yabancılar, konsoloslar, sınaî ve malî kurum

⁸¹¹ "Acaba Olamaz mı?", *Ahali*, S:623, 14 Kanunusani (Ocak) 1931, s.1.

⁸¹² *Samsun İl Yıllığı 1967*, s.270.

⁸¹³ BCA, 30.18.1.2/23.66.2, 20.09.1931.

⁸¹⁴ "Yeni Getirilen Saat", *Ahali*, S:564, 26 Temmuz 1932, s.1.

⁸¹⁵ "Yeni Saat İşlemeye Başladı", *Ahali*, S: 569, 30 Ağustos 1932, ss. 2-3.

⁸¹⁶ BCA, 30.10.0.0/136.975.12, 25.11.1931.

⁸¹⁷ Kıvanç Osma, "Atatürk'ün Samsun'a Çıkışının 80. Yıldönümünde Samsun Atlı Atatürk Anıtı", *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, Erdem*, C: 11, S: 33, 1999, s.854;

mensupları, askeri kıtaat, polis, jandarma, belediye ve belediye zabıtası, Samsun'da bulunan okullar, esnaf cemiyetleri, Heykeltıraş Krippel, Samsun ve civar kasabalardan gelen halk katılım sağladı⁸¹⁸.

Belediye meclisi içerisinde bir “Abide Komisyonu” oluşturuldu. Heykeltıraş Krippel’e ödenen tutar ve heykelin kaideye dikilme masrafları belediye bütçesinden karşılandı. İlk etapta 40.000 lira hususi muhasebe ve 38.000 lira belediye bütçesinden olmak üzere toplamda 78.000 lira sarf edildi. Belediye, kambiyo farkları ile ödeme taahhüdünü zamanında yapmayınca 3.000 liralık daha tahsisat ayrılarak ödemeler bitirildi. Krippel’e ise 5.500 dolar ödendi⁸¹⁹. Aynı zamanda heykel, Gümrük Resmi ile Muamele Vergisi’nden muaf tutuldu ve bu husus hakkında 28 Aralık 1931 tarihinde bir de kanun çıkarıldı⁸²⁰. Anılan Alman kumpanyası Hamburg’dan Samsun’a kadar getirilen heykel için herhangi bir ücret almadı⁸²¹. Kefelizade İhsan Bey döneminde (1 Ağustos 1932-10 Ocak 1934) ise, anıtın etrafında çevre düzenleme çalışmaları yapıldı. 12.500 metrelik bir alanda imar çalışması gerçekleştirildi. Yapılan çalışmalar sonucunda bir dinlenme yeri inşa edildi. Gazi Parkı adı verilen park, 1933 yılı içerisinde hizmete açıldı⁸²². (Ek.25)

Kefelizade İhsan Bey döneminin imar alanındaki çalışmaları ekseriyetle şehirde bulunan hastaneler ve iskeleler üzerine yoğunlaştı. 1931 ve 1932 yılları arasında Samsun Memleket Hastanesi’nde ve etrafında imar çalışmalarında bulunuldu. Hastaneye bir adet intaniye pavyonu yapıldı. Bunun yanında; karantina, çamaşırhane ve etüv dairelerini içine alan bir daire pavyonu inşa edildi. Bu binaya ek olarak bir de “inbik dairesi” yapılarak, hastane personelinin konfor alanları genişletildi. 1932 yılında

⁸¹⁸ Osma, *a.g.m.*, ss.854-856; Heykelin kaidesiz yüksekliği 4.75 metre, kaideli yüksekliği ise 8.85 metredir. Heykelin yapısı şahlanan bir at üzerinde dimdik duran bir Atatürk silüetinden oluşmaktadır. Anlam bakımından ise Ata, gururlu bir duruşla batı yönüne ve çok uzaklara bakmaktadır. Atatürk’ün at üzerindeki dimdik olarak tabir edilen oturuşunda Türk’ün gücü ifade edilmektedir. Sert çelik bir kol kılıca uzanmaktadır. Anıtın kaide bölümündeki kabartmalarda ise; iskele sandalının yanında mermi ve cephane taşıyan bir Türk halkı görünmektedir. Arkalarında beliren top arabası ise savaş anında verilen mücadeleyi simgelemektedir. Diğer bir kabartmanın ortasında ise Atatürk, dik bir duruşla zafer simgesi olarak belirmektedir. Bu bölümde Atatürk’ün başı halka dönük, halk ile el eledir. Çevresindeki unsurlar ise yaşlı, köylü, kentli kısacası her kesimden olan Türk halkından oluşmaktadır. Heykelin kaide bölümünde yer alan yazılar ise şu şekildedir: “a) *Vatanda Milli Mücadeleye başlamak için Gazi, 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun’a çıktı. b) Bu heykel, Samsun Vilayeti halkı tarafından 29 Birinci Teşrin 1931 tarihinde dikildi.* <http://www.samsun.gov.tr/ataturk-parki-onur-aniti> (Erişim Tarihi: 08.04.2022)

⁸¹⁹ “Samsun Belediyesi Meclis Zabıtnamesi”, *Ahali*, S: 560, 21 Haziran 1932, ss.2-3.

⁸²⁰ *T.C. Resmi Gazete*, Gazi Hazretlerinin, Samsun’da Rekzedilmek Üzere Vürüt Eden Heykellerinin Gümrük Resmile Muamele Vergisinden Muafiyeti Hakkında Kanun, Kanun No: 1908, Resmi Gazete Sayısı: 1990, 31 Aralık 1931, s.1103.

⁸²¹ Osma, *a.g.m.*, s.854.

⁸²² 1923-1933 10. *Cumhuriyet*’te Samsun, ss. 48-50.

tüm hastane genel tamirat çalışmasına tabi tutuldu⁸²³. Zührevi Hastalıklar Hastanesi'ne ek binalar yapıldı. Hastane ulaşımını kolaylaştırmak için ise yeni yollar yapıldı. Belediye bu dönemde yalnız hastaneler ve hastane çevrelerinin imarıyla meşgul olmadı. Aynı zamanda Samsun merkezin tüm sokakları parke taşlarıyla döşendi⁸²⁴.

Samsun Belediyesi'nin 1920'li yıllarda başlattığı deniz hamamı projesine bu dönemde de ehemmiyet verildi. Örneğin, Gazi İskelesinin baş tarafında deniz hamamı inşasına yönelik çalışmalar yapıldı. Planlanan proje ve şartname doğrultusunda deniz hamamı ve gazino inşası yapımı için 20 gün süreyle bir müzakere gerçekleştirildi. Müzakere kapalı zarf usulü ile yapıldı. Keşif bedeli ise 4.500 lira olarak belirlendi⁸²⁵.

Anılan dönemdeki imar faaliyetlerinin bir başka boyutunu da bölgede ticaretin geliştirilmesine yönelik yapı imar faaliyetleri oluşturdu. Örneğin, şehirdeki tütün ticaretinin geliştirilmesi ve tütün kalitesinin korunması amacıyla belediyeye bağlı olarak "Tütün İstifa Tecrübegâhı" kuruldu. Şubat 1932 yılı itibarıyla kuruma bir de yabancı uzman istihdam edildi⁸²⁶.

Samsun'da girişilen imar faaliyetleri doğrultusunda üzerinde çalışılan konulardan bir diğeri de kamulaştırma çalışmaları idi. 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması şartları gereğince Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi kapsamında şehirde Rumlardan kalan yapıların değerlendirilmesine yönelik faaliyetlerde bulunuldu. Bu faaliyetlerin önemli bir kısmı 1920'li yıllarda yapılmakla birlikte, 1930'lu yıllarda da bu çalışmalara devam edildi. 1932 yılı itibarıyla Samsun merkezde bulunan Sakarya Mektebi,⁸²⁷ İsmet Paşa ve Dumlupınar, Bafra ilçesinde; Kızılırmak, Çarşamba ilçesinde; Yeşilirmak okulları,⁸²⁸ Alaçam ilçesinde bulunan kilise binası⁸²⁹ ile birlikte çocuk bahçesi yapılan ve Yunanistan'a giden Rumlara ait olduğu anlaşılan bina ve mahaller kamulaştırıldı. Başvekâlet kararıyla, Rumlardan kalan bu mahal ve yapılardan hazineye intikal edenlerin okul ya da toplum yararına kullanılacak kuruluş olarak değerlendirilmelerine karar verildi⁸³⁰.

⁸²³ 1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun, ss.10-11; 1923 ve 1933 yılları arasında hastanenin inşaat, tamirat ve teknik ihtiyaçları için toplamda 616216 lira harcanmış idi. (1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun, s.14.)

⁸²⁴ Sarısakal, Samsun Belediye Tarihi, ss.350-351.

⁸²⁵ "Samsun Belediye Riyasetinden", Ahali, S: 559, 14 Haziran 1932, s.3.

⁸²⁶ BCA, 30.18.1.2/25.10.17, 20.02.1932.

⁸²⁷ BCA, 30.18.1.2/26.14.13, 02.03.1932.

⁸²⁸ BCA, 30.18.1.2/25.1.16, 03.01.1932.

⁸²⁹ BCA, 30.18.1.2/26.14.12, 02.03.1932.

⁸³⁰ BCA, 30.18.1.2/30.56.3, 19.07.1932.

Ağustos 1932 tarihi itibarıyla belediye idaresi tarafından yapılması zaruri olan bir başka yapı da Tephirhane (buğuevi)⁸³¹ idi. Belediye bu yönde inşa çalışmaları yapmak üzere, kapalı zarf yöntemi uyguladı⁸³². Belediye Encümeni kararı ve kapalı zarf usulü ile yürütülen imar işleri bununla sınırlı kalmadı. Ekim 1932 tarihinde, Gazhane İskelesi'nin 50 metre, Gümrük civarındaki Zahire İskelesinin ise 10 metre uzatma ve tamir işlemleri için harekete geçildi. Bu meyanda inşaat keşfi dairesinde 30 ve 20 günlük mühletlerle ihaleye çıkıldı⁸³³. İhsan Bey dönemi imar çalışmalarından bir diğeri de şehir haritası üzerine yapılan çalışmalar idi. Dönem itibarıyla çizimi devam eden memleket haritasında sona gelindi. 1933 yılı itibarıyla son halini yansıtan memleket haritası, 1/500 ölçeğinde, gerçekte paftalarda ise 1/1000 ve 2000 ölçeklerinde bir plan üzerine konumlandırılmaktaydı⁸³⁴.

İmar ve inşaat alanındaki faaliyetlere bir sonraki belediye başkanı Ömerzade Hasan (Umur) Bey döneminde (10 Ocak 1934 ve 25 Ekim 1934) de devam edildi. Onun döneminde ekseriyetle halkın sosyalleşebileceği alanların çoğaltılması, kamu kurumlarının kurulması ve kaçak yapılarla mücadele hususlarındaki faaliyetlere ağırlık verildi. Hiçbir kazaya mahal vermeden, çocukların rahatça oyun oynayabileceği bir sosyal alan oluşturmaktı. Bu doğrultuda; Selahiye Mahallesi'ne bir çocuk parkı yapıldı. Bu yönde girişilen bir çalışmayla, tütün tüccarı Sabit Efendi'ye ait eski sinema alanı ve bahçeden mürekkep bir arsa belediye tarafından istimlak edildi. Yapılan çalışmalar neticesinde bir çocuk parkı inşa edildi⁸³⁵.

Söz konusu faaliyetlerin yanı sıra, Samsun'a bir stadyum kazandırmaya yönelik çalışmalarda da bulunuldu. Samsunlu gençlere tahsis edilmek üzere belediyeye ait olan ve Fener civarında bulunan 52.000 metre karelik alanda bir stadyum yapımına karar verildi. Bu iş için, belediye bütçesinden 30.000 lira tahsisat ayrıldı⁸³⁶. Samsunluları spora yöneltmeye yönelik imar çalışmaları bununla sınırlı kalmadı. Mayıs 1934 tarihinde, şehre bir de "Sipahi Ocağı" kazandırıldı⁸³⁷.

Belediye bu faaliyetlerinin yanı sıra, halkın doğal sebze ve meyveye ulaşımını kolaylaştırmak ve kent içi ticareti arttırmak amacıyla bir meyve ve sebze hali inşa etme

⁸³¹ Hastalık dolayısıyla mikroplu sayılan eşyanın sıcak buğu ile temizlendiği yer.

⁸³² "Samsun Belediye Riyasetinden", *Ahali*, S: 567, 16 Ağustos 1932, s.3.

⁸³³ "Samsun Belediye Riyasetinden", *Ahali*, S: 573, 4 Birinci Teşrin 1932, s.3.

⁸³⁴ 1923-1933 10. *Cumhuriyet'te Samsun*, ss. 48-50.

⁸³⁵ "Çocuk Bahçesi", *Samsun*, Yıl: 8, S: 557, 30 Ağustos 1934, s.2.

⁸³⁶ "Belediye Şehrin Muhtaç Olduğu Asri Teşkilata Başlıyor", *Ahali*, S: 643, 13 Mart 1934, s.1.

⁸³⁷ "Samsun Sipahi Ocağının Açılma Merasimi", *Ahali*, S: 651, 16 Mayıs 1934, s.1.

çalışmalarına da ağırlık verdi. Mayıs-Haziran 1934 tarihlerinde, Kale Mahallesi ve Yangın Yerini kapsayan bölgede, 50 adet dükkân ve bir adet buzhaneden mürekkep bir halin inşasını öngören proje hazırlandı⁸³⁸.

Daha önce de değinildiği üzere Ömerzade Hasan (Umur) Bey döneminin öne çıkan faaliyetlerinden bir diğeri de kamu kurumlarının Samsun'un muhtelif yerlerinde artırılması yönündeki hizmetlerdi. 1930'lu yıllar itibarıyla Samsun'un gelişen ulaşım ve haberleşme imkânları, şehirde bir Telgrafhane ve Postaneye duyulan ihtiyacı kaçınılmaz hale getirmişti. Samsun Belediyesi bu eksikliğin giderilmesi amacıyla 7 Nisan 1934 tarihinde, Posta Telgraf ve Telefon Umumi Müdürlüğü ile iletişime geçti⁸³⁹. 17 Nisan 1934 yılında Posta Telgraf ve Telefon Umumi Müdürlüğü tarafından, Samsun Belediyesi'ne gönderilen yazıda; ilgili talep doğrultusunda, ilk fırsatta idare ihtiyacına yönelik olarak modern bir bina yapılmasına yönelik Ankara ile temasa geçildiği bildirildi. Bunun yanı sıra aynı yazıda; belediyenin bu iş için belirlediği arsa bedelinin daha uygun bir fiyata çekilmesi istendi⁸⁴⁰. Bu yöndeki yazışmalar mayıs ayında da devam etti. Ancak süreç yavaş ilerliyordu. Öyle ki belediye, anılan kuruma gönderdiği 14 Mayıs 1934 tarihli yazısında; sürecin hızlandırılmasını talep etmekteydi. Belediye uzun süren bu süreçte, bina yapımı için ayrılan arsaya belediye bütçesine katkı sağlayacak tekliflerin geldiğini ancak reddedildiğini bildirdi⁸⁴¹. Mayıs ayının sonlarına doğru taraflar arasında anlaşma sağlandı ve mezkûr arsa postane ve telgrafhane binası yapılması şartıyla anılan kuruma satıldı⁸⁴².

1934 yılı itibarıyla, belediyenin imar faaliyetlerinden birini de kaçak yapılarla mücadeleyle yönelik çalışmalar oluşturdu. Belediye, zabıta faaliyetlerini sıklaştırarak kaçak inşaat çalışmalarını tespit etti. Örneğin, Mart 1934 tarihinde; Fazıl adında bir şahsın ruhsatsız olarak bina inşa ettiği ve yürüttüğü inşaat faaliyetlerinde, dayanıksız malzeme kullandığı tespit edildi. Şahıs hakkında belediye tarafından cezai işlem uygulandı⁸⁴³. Ancak adı geçen şahıs ceza bedelini belediyeye ödememekte direten bir tavır takındı. Bunun üzerine belediye, 7 Mart 1934 tarihinde Samsun Cumhuriyet

⁸³⁸ “Belediye Şehrin Muhtaç Olduğu Asri Teşkilata Başlıyor”, *Ahali*, S: 643, 13 Mart 1934, s.1.

⁸³⁹ SBMK, 1934-1936, Samsun Belediyesi'nden, Posta Telgraf ve Telefon Umumi Müdürlüğüne, 17.04.1934.

⁸⁴⁰ SBMK, 1934-1936, Posta Telgraf ve Telefon Umumi Müdürlüğünden, Samsun Belediyesine, 17.04.1934

⁸⁴¹ SBMK, 1934-1936, Samsun Belediyesinden, Posta Telgraf ve Telefon Umumi Müdürlüğüne 14.05.1934

⁸⁴² SBMK, 1934-1936, Samsun Belediyesinden, Tapu Müdürlüğüne, 30.05.1934.

⁸⁴³ SBMK, 1934-1936, Samsun Belediyesi Hesap İşleri Müdürlüğünden, Samsun Cumhuriyet Başsavcılığına, 07.03.1934.

Başsavcılığına bir yazı gönderdi⁸⁴⁴. Anılan şahsın belediyeye gönderdiği 5 Mart 1934 tarihli yazıda ise belediye tarafından bildirilen suçlar alenen reddediliyordu. Şahıs, yazısında; kayıtlara ruhsatsız olarak geçen inşaatın bir ruhsatının olduğunu ancak, ruhsatının belediye zabıtalrı tarafından geri verilmemek suretiyle alındığını iddia etti. Yazının devamında, belediyenin uyguladığı cezai işlem karşısında sulh mahkemesine başvurulduğu da belirtildi⁸⁴⁵. İnşaat sahibi, bu konuyla alakalı bir yazı da Samsun Cumhuriyet Başsavcılığına gönderdi. Mağduriyet ifadelerinin yer aldığı 7 Mart 1934 tarihli yazıda; mezkûr inşaatın ruhsatsız olmadığı, bu husus hakkında mahkemeye başvurulduğu ve itiraz edildiği ancak belediyenin mahkeme sonuçlanmadan haciz işlemlerini başlattığı bildirildi. Anılan şahsın ifadelerine göre, belediyenin bu tutumu, bizzat Belediye Ceza Kanunu'nun ilgili maddelerini ihlal etmekteydi. Şahıs yazısının devamında; belediyenin yaptığı usulsüzlükler karşısında oluşan zararı ödemesi talep edildi⁸⁴⁶.

Muhtemelen yaşanan bu olay üzerine belediye, Mayıs 1934 tarihi içerisinde inşaat faaliyetlerinde kaçak yapıların yapılması ve inşaat malzemelerine yönelik belediye yasakları çıkarmaya başladı. Ahali gazetesinin 16 Mayıs 1934 tarih ve 651 sayılı nüshasında yer alan belediye ilanında; teneke ve türevlerinden yapılan küçük ve büyük her türlü inşaatın yasaklandığı duyuruldu. Belediye Encümeni'nin aldığı 1608 numaralı yasaklara, teneke maddesinden oluşan; bahçe duvarı, kümes, ahır vs. yapılar da dâhil idi.⁸⁴⁷

Belediyelerin inşaat ve imar çalışmalarının yanı sıra şehir sınırları içerisinde bulunan ve harabe halini almış bazı yapıların yıkılması ve yerlerine yeni yapıların inşa edilmesi yönünde kararlar alınıyordu. Örneğim, Belediye Başkanı Ömerzade Hasan (Umur) Bey döneminde harap halde bulunan Kaptan Ağa Camii'nin yıkım kararı alındı⁸⁴⁸. Esasen bu karara yönelik ilk resmi yazışmalar, Evkaf Müdürlüğü tarafından Samsun Belediyesine gönderilen 12 Ocak 1934 tarihli yazıya dayanıyordu. Yazıda,

⁸⁴⁴SBMK, 1934-1936, Samsun Belediyesi Hesap İşleri Müdürlüğünden, Samsun Cumhuriyet Başsavcılığına, 07.03.1934.

⁸⁴⁵SBMK, 1934-1936, Sadıkzade Mustafa Lütfü ve Fazıl'dan, Samsun Belediyesine, 05.03.1934.

⁸⁴⁶SBMK, 1934-1936 Sadıkzade Mustafa Lütfü ve Fazıl'dan Samsun Cumhuriyet Başsavcılığına, 07.03.1934.

⁸⁴⁷ "Samsun Belediye Riyasetinden", *Ahali*, S: 651, 16 Mayıs 1934, s.2.

⁸⁴⁸ Kaptanağa Camii, 1869-1872 yılları arasında Samsun Belediye Başkanlığı görevini yürüten Mehmed Kaptan Ağa tarafından yaptırılmıştır. Yapıldığı yıllar itibarıyla Sadi Bey Mahallesinde yer almaktaydı. 1872 yılında Hakkari'den İstanbul'a götürülmek üzere yola çıkarılan Hz. Muhammed'e ait nalın-ı şerif bir müddet Kaptanağa Camii'nde bekletilmiştir. İçinde bulunduğumuz yıl itibarıyla camii'nin yeri bilinmemektedir. (Osman Köse, *Gelenekten Moderniteye Samsun 1923-1950*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2014, ss. 278-279.)

kamulaştırılmamış durumda bulunan Kaptan Ağa Camii'nin yıkılması halinde arsanın kaderinin belirlenmesi hakkında gerekli inceleme ve işlemlerin yapılması rica ediliyordu⁸⁴⁹.

Belediye tarafından, Evkaf Müdürlüğüne gönderilen 20 Şubat 1934 tarihli yazıda ise şehrin henüz bir haritası çıkarılmadığından, Kaptan Ağa Camiinin kamulaştırılmayacağına dair ifadeler yer alıyordu⁸⁵⁰. Bu sebepten bölgede herhangi bir yıkım işlemi bulunulmadı. Öyle ki Samsun üzerine yapılan muhtelif çalışmalar anılan camiinin 24 Nisan 1943-17 Kasım 1948 yılları arasında belediye başkanları Ahmet Rifat Eymir ya da Muhittin Özkefeli dönemlerinde yıktırıldığını aktarmaktadır⁸⁵¹.

Hasan Umur döneminin bir başka yıkım ve yeniden tadilatı öngören çalışması da Abdullah Paşa Camii⁸⁵² çevresinde harap ve atıl halde bulunan kütüphanenin kaldırılması ve yerine bir park yapılmasına yöneliktir. Belediyenin bu hususta girişeceği çalışmalara yönelik ilk resmi yazı, 12 Temmuz 1934 tarihinde Samsun Evkaf Umum Müdürlüğü tarafından belediyeye gönderildi. Yazıda; Abdullah Paşa Camii bitişiğinde atıl ve harap halde bulunan eski kütüphanenin kaldırılmasının gerekliliği bildirildi. Böylelikle, kazanılan alanda çevre düzenleme faaliyetlerine girişilerek; mezkûr camiinin etrafının duvarla çevrilmesi ve park haline getirilmesi ve alana, kaynağını içme suyundan alan bir çeşmenin inşa edilmesi istendi. Camii ve medrese etrafına yapılacak duvarın, çocukların ulaşamayacağı yükseklikte yapılması, park halini alacak olan bölgenin namaz vakitlerinde kapılarının kapatılması ve inşa edilecek çeşme yerine ise bir abdesthane yapılması gibi hususlara da yer verildi⁸⁵³.

Aynı dönemde harabe halini almış yapıların yıkılması ve kazanılan alanlara yeni yaşam alanları inşa etme faaliyetlerine devam edildi. Örneğin, Ekim 1934 tarihinde

⁸⁴⁹ SBMK, 1934-1936, Evkaf Müdürlüğünden Belediyeye, 12.02.1934.

⁸⁵⁰ SBMK, 1934-1936, Belediyeden Evkaf Müdürlüğüne, 20.02.1934; SBMK, 1934-1936, Samsun Belediyesi Daimi Encümeni Kararı, Karar no: 118, 15.02.1934.

⁸⁵¹ Köse, *Gelenekten Moderniteye Samsun*, s. 279.

⁸⁵² Abdullah Paşa Camii, bugün itibarıyla Bafra Caddesi üzerinde, Buğdaypazarı ile Gümrük Pazarı kavşağı arasında, Samsun Müftülüğü civarında bir konumda yer almaktadır. Haznedar Süleyman Paşa'nın oğlu Canik Mutasarrıfı Abdullah Paşa tarafından 19. Asrın ikinci yarısında inşa edilmiştir. 19. Asrın sonlarında tamamıyla yanan camiinin yerine Cumhuriyet Dönemi itibarıyla yeni bir camii inşa edilmiştir. (Tekin, *a.g.m.*, s.26.) Belediye Başkanı Çubukçuzade Mehmet Suphi Bey döneminde, camiye ek halde bulunan medrese binasının çökmek üzere olduğu ve derhal yıkılması kararı alınmıştır. Yıkılan enkazın müzayade ile satılacağı kararı alınmıştır. Camii bölgesine ait medrese kısmının ilerleyen süreçte camii bahçesi olarak kullanıldığı bilinmektedir. (*Samsun*, 22 Şubat 1927, s. 2, *a.g.e.*, s. 275.)

⁸⁵³ SBMK, 1934-1936, Samsun Evkaf Müdürlüğünden (Evkaf Umum Müdürü Rüştü Bey'den), Samsun Belediyesine, 12.07.1934, No: 9329/184.

Osmanlı Bankası'nın karşısında bulunan ve harabe halini almış olan Hasalı Camii'nin yıkım çalışmaları üzerinde duruldu. Bu hususta 3 Ekim 1934 tarihinde Samsun Evkaf Müdürlüğü ile iletişime geçildi ve mezkûr camiinin tamamen hadım ettirilerek kaldırılacağı bildirildi⁸⁵⁴. Yıkım-yeniden imar faaliyetleri yalnızca Samsun merkez ile sınırlı kalmadı. 1934 yılı içerisinde Çarşamba'da harabe halini almış eski ahşap köprü yıktırıldı ve yerine demir malzemeden büyük bir köprü yapıldı. Bunun yanı sıra Havza'da bulunan yedi adet eski un fabrikasına ilave olarak dört adet modern ve elektrikli un değirmeni yapıldı. Yine Havza'da bulunan üç adet kaplıcada kaplama çalışmaları gerçekleştirildi. Aynı yıl içerisinde, Vezirköprü'de alçı fabrikası inşa edildi ve hizmete açıldı. Mezkûr ilçenin kaldırım ihtiyacına yönelik olarak kaldırım döşeme çalışmalarında bulunuldu⁸⁵⁵.

Ömerzade Hasan (Umur) Bey dönemi imar çalışmalarının önemli bir kısmı da şehir kanalizasyonu üzerine gerçekleştirildi. 1934 yılında, Memleket Hastanesinden şehrin ana lağımına kadar uzanan, açık halde bulunan ve mezarlığa akan kanalizasyon bölgesinde çalışmalar gerçekleştirildi. Memleket Hastanesinden şehrin ana lağımına kadar uzanacak yeni bir lağım projesinin yapımı planlandı ve meclis kararı ile tartışmaya açıldı. Belediye meclisinde yapılan istişare sonucunda lağım projesi, ihale yoluyla müteahhit Mürsel Ağa adında bir şahsa verildi⁸⁵⁶. Aynı yıl içerisinde projenin fizikî çalışmalarında sona gelindi. Memleket Hastanesine ait kanalizasyon yeniden teşkil edildi ve üstü kapalı bir şekilde kent kanalizasyonuna bağlandı⁸⁵⁷. Hasan Umur'un ifadelerine göre bu proje, bölgede girişilecek diğer birçok lağım tamirâtı faaliyetlerinin de önünü açmıştır. Şehrin muhtelif yerlerindeki lağım lar tamir ettirilmiş, ihtiyaç dâhilinde yeni lağım ların da yapımına başlanmıştır⁸⁵⁸.

Belediyenin ehemmiyet verdiği imar faaliyetlerine Nazif Biğat'ın kısa belediye başkanlığı döneminde (25 Ekim 1934-25 Ocak 1935) de devam edildi. 1934 yılında kaza statüsüne getirilen Kavak'ta imar faaliyetlerine girişildi. Kavak'a; maliye, nüfus, mülkiye ve tapu müdürlükleri kuruldu. Bölgede adliye teşkilatının oluşturulmasına yönelik faaliyetlerde bulunuldu. Kavak'ın muhtaç olduğu itfaiye teşkilatı güçlendirildi. Bu doğrultuda, Samsun Belediyesine ait eski bir itfaiye tulum bası tamir edildi ve ilçeye

⁸⁵⁴ SBMK, 1934-1936, Belediyeden Evkaf Müdürlüğüne, 3.10.1934.

⁸⁵⁵ Vadala, a.g.e., ss.134-135.

⁸⁵⁶ "Belediyede", *Samsun*, Yıl: 8, S: 555, 16 Ağustos 1934, s.1.

⁸⁵⁷ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s. 154.

⁸⁵⁸ Hasan Umur, *Samsun'da On beş Sene*, Güven Basımevi, İstanbul, 1947, ss. 54-75, Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s. 356.

kazandırıldı. Muhtelif cadde ve sokaklara lüks ve adi lambalar yerleştirildi. Sokak temizliğinin işlerlik planı oluşturuldu. 1933 yılında yapımına başlanan ancak sekteye uğrayan mektep inşaatına hız verildi⁸⁵⁹. Belediyenin de yardımlarıyla, Kavak kaymakamı tarafından bölgeye beş kilometre uzaklıkta bulunan temiz içme suyu tedarik edildi⁸⁶⁰.

Nazif Biğat'ın ardından göreve gelen Hüsnü Yeğen döneminde (25 Ocak 1935-8 Ağustos 1935), ekseriyetle Samsun ilçelerine yeni okulların yapılması yönündeki faaliyetler yoğunlaştırıldı. Eğitim kurumlarının inşası adına belediye bütçesinden yüklü miktarda tahsisat ayrıldı. Terme'de yapılacak olan mektep için 3.000, Çarşamba için 1.000, Havza için 2.000, Alaçam için 1.000, Havza için 5.000 ve Samsun merkez için 15.000 liralık tahsisat ayrıldı⁸⁶¹. Haziran 1935 tarihi itibarıyla yapımına başlanan çoğu okulun inşaat faaliyetlerinde ilerleme kat edildi. Örneğin, 1935 yılı itibarıyla, Osmanlı'nın son dönemlerinde fazlasıyla ihmal edilmiş olan Alaçam'da bir ilkokulun temelleri atıldı. 19 Mayıs Mahallesinde bulunan 19 Mayıs İlkokulu'nun inşaatında ise sona gelindi⁸⁶².

Anılan dönemde belediye, yalnızca eğitim kurumlarının inşası ile sınırlı kalmadı. Örneğin, Lâdik'te bir mezbaha binasının yapımına yönelik çalışmalara hız verildi⁸⁶³. 1935 yılı itibarıyla Samsun'da yeni inşa edilen evlerin planlarında kübik model esas alınmaya başlandı⁸⁶⁴.

Anılan yılda Samsun'un merkezinde bulunan sokaklarla ilgili düzenlemelerde de bulunuldu. Dönem itibarıyla Samsun'daki genelevlerin toplandığı bir sokak haline gelen Ünye Sokağı, civar sokaklarda ikamet eden halkı rahatsız ediyordu. Bunun başlıca sebebi sokağa gidenlerin civar sokaklardan geçmesi ve taşkınlıklar çıkarmasıydı. Belediye ise buna önlem olarak önce genelevlerin kapatılmasına yönelik faaliyetlerde bulundu. Ardından ise Sinema Sokağı'ndan Ünye Sokağı'na çıkan yol kullanıma kapatıldı⁸⁶⁵. Aynı dönemde Ünye Sokağı'nın isminin değiştirilmesi de belediye meclisi gündemine taşındı. İsim değişikliğindeki başlıca etken, sokak isminin Samsun genelinde kötü bir üne sahip olmasıydı. Hatta bu yönde bir şikâyet yazısı da aynı yıl içerisinde

⁸⁵⁹ “Kavak Kazasında İmar İşleri”, *Samsun*, Yıl: 8, S: 568, 15 İkinci Teşrin 1934, s.1.

⁸⁶⁰ “Kavak Kazasında İmar İşleri”, *Samsun*, Yıl: 8, S: 568, 15 İkinci Teşrin 1934, s.2.

⁸⁶¹ “Vilayet Umumi Meclisi Müzakeratı”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 587, 28 Mart 1935, s.2.

⁸⁶² “Bayındırlık İşleri”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 598, 6 Haziran 1935, s.1.

⁸⁶³ “Vilayet Umumi Meclisi Müzakeratı”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 587, 28 Mart 1935, s.1.

⁸⁶⁴ “Samsunlular Sizin İçin!..”, *Tan*, Yıl: 11, S: 105-3408, 5 Ağustos 1935, s.10.

⁸⁶⁵ “Umumi Evler”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 584, 7 Mart 1935, s.3.

Ünye Belediyesi'nden Samsun Belediyesine gönderilmiş ve sokak isminin ilçe isminin itibarını zedelediği vurgulanmıştır⁸⁶⁶. Samsun Belediye Meclisi ise bu şikâyet üzerine Nisan 1935 tarihinin ilk haftası itibarıyla Ünye Sokağı'nın ismini Orta Sokak olarak değiştirdi⁸⁶⁷.

Hüsnü Yeğen'in kısa belediye başkanlığı döneminin ardından göreve gelen Ahmet Naşit Fırat döneminde (8 Ağustos 1935-2 Kasım 1938), ekseriyetle; yeni eğitim kurumlarının inşası, müze ve sıfat istasyonu (aygır deposu) kurulması, mahalle-sokak isimlerinde değişiklik, şehir imar planı ve Samsun haritasının çizilerek belediye sınırlarının belirlenmesine yönelik faaliyetlerde bulunuldu.

Fırat'ın göreve geldiği 1935 yılı itibarıyla yeni eğitim kurumlarının inşaa faaliyetleri devam etti. Belediye meclisi Eylül 1935'te yaptığı toplantıda merkezde bir öğrenci yurdu kurulmasını görüştü. Alınan karar neticesinde; Samsun merkezde yer alan hususi muhasebeye ait evlerin öğrenci yurdu haline getirilmesi kararlaştırıldı. Böylelikle merkeze uzak yerlerde konaklayan öğrencilerin eğitim kurumlarına yaklaşması hedeflendi⁸⁶⁸. Ekim 1935 tarihinde; Samsun merkezde Sakarya ve Bafra'da İsmet Paşa okullarının inşaatlarında sona gelindi. Mezkûr okulların açılış törenleri ise 29 Ekim 1935'te gerçekleştirilen Cumhuriyet Bayramı törenlerinde yapıldı⁸⁶⁹.

Şehrin önemli ihtiyaçlarından birisi de müze idi. 1936 yılına gelindiğinde Samsun'da henüz bir şehir müzesi bulunmuyordu. Şehirde bulunan tarihi eserler ise Samsun'un muhtelif okullarında bulunan küçük müzelerde korunuyordu. Belediye, bu ihtiyaca yönelik olarak Naşit Fırat dönemini içerisine alan 1936 yılında şehre bir şehir müzesi kazandırmaya yönelik imar faaliyetlerinde bulundu. Şehir müzesi meselesi, anılan yıl içerisinde belediye meclisinde görüşüldü. Şehir müzesinin yapılacağı yer olarak, Selahiye Mahallesi'ndeki özel bir idareye ait bina tahsis edildi⁸⁷⁰.

Ağustos 1936'da, Samsun Halkevi karşısında bulunan Çocuklar Bahçesi Okulu binasında imar ve onarım faaliyetleri yapıldı. Ardından ise aynı yıl içerisinde müze haline getirildi. Müzenin yapılmasının ardından, Samsun ilçelerinde ve Bozkurt

⁸⁶⁶ "Umumi Evler", *Samsun*, Yıl: 9, S: 584, 7 Mart 1935, s.3.

⁸⁶⁷ "Ünye Sokağının Adı Orta Sokak Oldu", *Samsun*, Yıl: 9, S: 588, 4 Nisan 1935, s.2.

⁸⁶⁸ "Kültür İşleri", *Samsun*, Yıl: 9, S: 614, 20 Eylül 1935, s.1.

⁸⁶⁹ "Temel Atma Törenleri", *Samsun*, Yıl: 9, S: 618, 11 İlkteşrin (Ekim) 1935, s.2.

⁸⁷⁰ "Şehir Müzesi", *Ahali*, S: 732, 23 İkinci Kanun (Aralık) 1936, s.1.

Okulu'nda bulunan yüzden fazla eski eser tasnif edildi ve müze olarak tahsis edilen binaya taşındı⁸⁷¹.

Belediye Başkanı Naşit Fırat döneminde gerçekleştirilmeye çalışılan bir başka imar faaliyeti de Samsun'a bir "Aygır Deposu"⁸⁷² kazandırmaktı. Bu yöndeki çalışmalara, Haziran 1936 yılı itibarıyla Samsun Valisi Fuat Tuksal'ın girişimleriyle başlandı. Tuksal tarafından Samsun-Bafra Yolu üzerinde bulunan Matosyan Çiftliği, Samsun'da at yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması adına ilk istasyon alanı olarak belirlendi. Alınan karar doğrultusunda, burada küçük çaplı at yetiştiriciliği ile cins atların çoğaltılmasına çalışılacaktı. Bu faaliyetleri izleyen dönemde ise bölge, belediyeye bağlı bir aygır deposu haline getirilecekti. Bunun üzerine Samsun Belediyesi, belirlenen bölgeyi muhtelif binaların yapılması şartıyla ihaleyle bir müteahhide verdi⁸⁷³. 3 Eylül 1936 tarihinde ise çiftliğin Samsun Valiliği ve Ziraat Vekâletine devredildiğine yönelik Başvekâlet kararı çıkartıldı⁸⁷⁴.

1937 yılına gelindiğinde belediye, imar alanındaki faaliyetlerin teknik yönlerine ağırlık verdi. 27 Temmuz 1937 tarihli belediye meclisi toplantısı kararıyla Samsun sınırları yeniden belirlendi. Meclisin 14 Temmuz 1937'de kabul ettiği sınırlar, muhtelif hudutlarda yapılan yanlışlıklardan ötürü iptal edildi. Belediye tarafından yaptırılan yeni sınır haritası, 1/25.000 ölçeğe çizildi⁸⁷⁵. 1937 yılı itibarıyla Samsun şehrinin sınırları; şehrin kuzeyinde Fener, Kara Samsun'un batısında "mevaddı müşteile" (yanıcı madde) deposu ve deponun doğu sınırını takip ederek; Oğuz Batarya Mevkii, Yavuz Bataryası, Toraman Tepesi, Hilmi Çiftliği, Hilmi Çiftliğini takiben Kuyu Sokağında Kışla Sınırı Köşesi, sınırı takiben Bağdat Caddesi birinci kilometre taşı, eski askeri siperlerin Gebi Yolunu kat ettiği nokta, Mert Irmağı sırtlarının yarış yerinin doğusu ve güney

⁸⁷¹ "Vilayet Müzesi", *Samsun*, Yıl: 12, S: 657, 7 Ağustos 1936, s.1.

⁸⁷² Aygır depolarının tarihi Osmanlı İmparatorluğu'nun eski dönemlerine kadar dayanıyordu. Osmanlı'da "Atlı Bölük Halkı" ve Tımarlı Sipahiler denilen askeri sınıf ordunun atlı süvari kanadını oluşturuyordu. Tımarlı Sipahiler savaş dönemi dışında kendilerine tahsis edilen topraklarda at yetiştirmekle de sorumluydular. Temelleri bu oluşumla başlayan at yetiştiriciliği saray ile askeri yönetici kesimin at ihtiyacını karşılamak adına "ıstabl-ı amire" adında saraya bağlı çiftlik teşkilatının kurulmasıyla devam etti. Bu teşkilatın İstanbul'da olduğu gibi Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerinde de şubeleri vardı. Padişah III. Selim dönemi itibarıyla askeri teşkilatta düzenlemeye gidilmesiyle birlikte kapıkulu ve tımarlı sipahi sınıfları tasfiye edildi. Bu durum Türk atçılığı adına da bir düzenlemeyi beraberinde getirdi ve İstanbul civarında saraya bağlı olarak at yetiştiren "haralar" oluşturuldu. (Osman Köksal, "Osmanlı Dönüşüm Sürecinde Bir Devlet Teşebbüsü Olarak Çifteler Hara-yı Hümayunu ve Türk Atçılığına Katkıları", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/2, Yıl: 2009, ss.335-3370.)

⁸⁷³ "Sifat İstasyonu", *Samsun*, Yıl: 12, S: 651, 26 Haziran 1936, s.1.

⁸⁷⁴ BCA, 30.18.1.2/68.73.16, 03.09.1936.

⁸⁷⁵ SBMK, Meclis Kararları 1937, İçtima: Fevkalade, 27.07.1937.

hudutlarını takiben Çarşamba şosesinin birinci kilometresi ve Karadeniz'e doğru uzanan hattın sonu olarak belirlendi⁸⁷⁶.

Belediye, imar planı dâhilinde şehir sınırlarını belirlediği dönemde Samsun'un mahalle ve sokak isimlerinde de değişiklik yaptı. Bu yönde girişilecek olan faaliyetler, belediye meclisinin 9 Kasım 1937 tarihli toplantısında görüşüldü. Toplantıda şehrin muhtelif mahalle ve sokaklarına konulacak isimlerin Türkçeye uygun olması ve bazı mahallerin tarihi dokusunu korumak amacıyla isimlerinin değiştirilmemesi hususlarında yapıcı görüşler bildirildi. Örneğin, Belediye Başkanı Ahmet Naşit Fırat, şehirdeki muhtelif mahallelerin isimlerinin Türk diline yabancı olduğunu belirtti. Meclis üyesi Arslan Bayrak'a⁸⁷⁷ göre, mahalle ve sokak isimlerinin değiştirilmesi ilerleyen süreçte veraset davaları, tapu ve nüfus işlemleri gibi resmi münasebetlerde karışıklığa sebebiyet verebilirdi. Mezkûr konu üzerine söz alan meclis üyelerinden bir diğeri de Hüsnü Yeğen idi. Yeğen, 1930'lu yıllar itibarıyla sık sık isim değiştirme yöntemine başvurulmasının mağduriyetlere sebep olacağı yönünde görüş bildirdi. Söz alan bir başka isim olan Nasuhi Erzurumlu'ya göre, mevcut mahalle ve sokak isimlerinin tarihi değer taşıdığından mütevellit benimsenmiş olduğu bu cihetle korunması gerekliliği üzerineydi. Bu görüşler üzerine tekrar görüş bildiren Naşit Fırat, tarihi nitelik taşıyan mahalle ve sokak isimlerinin korunacağı, bu ayrıcalığı taşımayan yabancı kökenli isimler taşıyan mahalle ve sokakların ise pekâlâ değişikliğe tabi olabileceğini belirtti. Bu görüş meclis genelinde kabul gördü. Buna ek olarak Fırat tarafından konuyla Müteferrika Encümeni'nin⁸⁷⁸ ilgilenmesi teklifi sunuldu ve oybirliğiyle kabul edildi⁸⁷⁹.

Belediye, Naşit Fırat öneminde kamulaştırma faaliyetlerine de ağırlık verdi. 1937 yılının sonları itibarıyla şehrin kamulaştırmaya tabi bulunan alanlarında yer alan hamam ve dükkânların mali bedelleri ödenerek istimlak edilmesi yönünde çalışmalarda bulunuldu. Ancak dönem itibarıyla belediyenin içinde bulunduğu mali sıkıntılar mezkûr işlerin yapılmasına engel teşkil etti. Konu, belediye meclisinin 12 Kasım 1937 tarihli

⁸⁷⁶ SBMK, Meclis Kararları 1937, "Samsun Belediye Sınırlarını Gösterir Sınır Kağıdı", 13.04.1937.

⁸⁷⁷ Arslan Bayrak, 1937 yılı itibarıyla Samsun'da fabrikatörlük ile meşguldü Daha sonrasında 1938 yılı Belediye Seçimlerinde de meclis azalığına aday gösterilenler arasında yer aldığı bilinmektedir. ("Belediye", *Samsun*, 30 Eylül 1938, s.1.)

⁸⁷⁸ Samsun Belediyesi Meclis Zabıtlarına göre Müteferrika Encümeni'nin Naşit Fırat tarafından 1937 yılı içerisinde meydana getirildiği görülmektedir. Belediye meclisinin 01.02.1937 tarihli toplantısında meydana getirilen encümenin daha çok şehrin imar ve sosyal alanlarındaki konularda incelemelerde bulunarak elde edilen sonuçları meclise taşıması hedeflenmektedir. "*Müteferrika Komisyonu*" olarak da geçen Encümenin üyeleri ise Hayri Karaoğuz, Osman Nuri Ertekin ve Naci Süreyya Duru gibi meclis üyelerinden oluşmaktaydı.

⁸⁷⁹ SBMK, 1937, İçtima Devresi: 4, İçtima: 1, İnikat:3, 9.11.1937, s. 2.

oturumunda görüldü. Hesap İşleri Müdürlüğü'nün; istimlak alanı üzerinde bulunan hamam ve işyeri bedellerinin sahiplerine taksitlendirilerek ödenmesini öngören yazısı okundu. Mezkûr müdürlüğün belirttiklerine göre bu usulün belirlenmesinin ana sebebi istimlak işleri için bütçede yeterli tahsisatın bulunmamasıydı. Hesap İşleri Müdürlüğü'nün teklifi meclisin aynı tarihli toplantısında oylamaya sunuldu. Oylama sonucunda ise istimlak işlerinde taksitlendirme usulünün uygulanması yönünde oybirliğine varıldı ve gerekli karar Bütçe Encümeni'nin tasarrufuna bırakıldı⁸⁸⁰.

Naşit Fırat'ın belediye başkanlığı görevinin son dönemlerinde bir de belediye ormanı tesis etme çalışmalarına girildi⁸⁸¹. Bu yöndeki faaliyetlere başlama kararı alınmasındaki ana etken 8 Şubat 1937 tarihli Orman Kanunu ve dipnotta belirtilen diğer tamim ve kanuna ek kanun idi⁸⁸².

Kanun, belediyelere en az beş hektarlık bir alanda orman tesis etme zorunluluğu getiriyordu. Kanun aynı zamanda şehir sınırları içerisinde bulunan ve devlete ait olan bir araziye bu iş için belediyelere vermekteydi. Samsun Belediye Meclisi ise bunun üzerine çalışmalarına başladı. Belediye, Kara Samsun ve civarında yer alan devlete ait araziye devraldı. Bu iş için gereken ağaç fidanları tahsis edilerek, şehir sokakları ve parklara ağaç fidanı yetiştirmek üzere Koşu mahali civarında bir fidanlık inşa edildi⁸⁸³.

Ahmet Naşit Fırat'ın ardından göreve Dr. Necmettin Divitçioğlu getirildi. Onun döneminde (2 Kasım 1938-1 Nisan 1940) ekseriyetle; parkları yeşillendirme, şehre yeni kurumlar kazandırma ve mahalle ve sokak isimlerinde değişiklik yapma faaliyetleri üzerinde duruldu. Park çalışmalarına örnek olarak; Lise Bulvarı'nda bulunan boşluk alan yeşillendirildi ve çiçek dikme çalışmaları gerçekleştirildi. Bunun yanı sıra, Cumhuriyet Meydanı ve İstasyon önünde yer alan ve atıl halde bulunan arsa, park sınırlarına dâhil edildi ve etrafı duvarlarla çevrildi. Yeşillendirme faaliyetlerine spor kulübünün önünde yer alan ve belediyeye ait olan arsada da devam edildi. Irmak üzerinde yer alan fidanların bakımı üzerinde yoğunlaşıldı. Burada yetişen fidanların

⁸⁸⁰ SBMK, 1937, İçtima Devresi: 4, İçtima:1, İnikat: 4, 12.11.1937, ss. 1-2.

⁸⁸¹ SBMK, 1938, 1938 Yılı Raporu.

⁸⁸² T.C. Resmi Gazete, Orman Kanunu, Kanun No: 3116, Resmi Gazete Sayısı: 3537, 18.02.1937, ss.7687-7695; T.C. Resmi Gazete Orman Kanunu'nun Muvakkat İnci Maddesi Mucibince İstimlak Edilecek Ormanlar Hakkında Tamim, Resmi Gazete Sayısı:3654; T.C. Resmi Gazete, Orman Kanunu'nun 127'nci Maddesi Tatbik Sureti Hakkında Tamim, Resmi Gazete Sayısı:3893, 28.04.1938; T.C. Resmi Gazete, Orman Kanununa Ek Kanunu, Kanun No: 3444, Resmi Gazete Sayısı: 3943, 25.06.1938, ss.10095-10096.

⁸⁸³ SBMK, 1938, 1938 Yılı Mesai Raporu.

sayısı artırıldı. 1939 yılı itibarıyla büyük parkın etrafında yapılan çalışmalarda sona gelindi. Anılan yılda park tamamen yeşillendirildi⁸⁸⁴.

Belediye bu dönemde yalnız yeşillendirme faaliyetleri ile yetinmedi. Bu faaliyetin yanı sıra, Mahalle ve sokak isimlerinde değişiklik yapmaya yönelik çalışmalar yapıldı. Bu yöndeki faaliyetlerin amacı özellikle Samsun merkezde bulunan mahalle ve sokakların, ekseriyetle Arapça kökenli isimlere sahip olmasıydı. Belediye, muhtelif mahalle ve sokaklara ekseriyetle Türkçe ve Cumhuriyet döneminde iz barakan idarecilerin isimlerini verdi. Örneğin, Divitçioğlu döneminde belediye meclisi, Çiftlik Caddesi'nin adının İsmet İnönü Caddesi; Gazi Caddesi'nin Atatürk Caddesi ve Bağdat Caddesi'nin İstiklal Caddesi olarak adlandırılması üzerine görüşmeler gerçekleştirdi. Yapılan incelemeler ve görüşmelerin ardından, Mülkiye ve Kanunlar Encümeni'nin 17 Şubat 1939 tarihli mazbatasına belediye meclisinin 27 Şubat 1939 tarihli toplantısında kabul edildi. Böylelikle anılan caddelerin adları değiştirildi⁸⁸⁵.

Meclisin aynı tarihli toplantısında yalnızca muhtelif cadde ve sokakların isimlerinin değiştirilmesiyle sınırlı kalınmaması üzerine fikirler beyan edilse de meclis üyelerinden İbrahim Doğru ve Hayri Karaoğuz'un görüşleri, isim değişikliklerinin sıklaştırılması için yeni şehir imar planının beklenmesi üzerineydi. Bu görüşler meclis genelinde kabul gördü⁸⁸⁶.

Divitçioğlu döneminde hayata geçirilmesi için yoğun çaba harcanan bir başka faaliyet de şehre mezbaha kazandırmaya yönelik çalışmalardı. 1939 yılı itibarıyla bu yöndeki ilk teklif belediye meclisinin 13 Şubat 1939 tarihli toplantısında gündeme getirildi. Meclis gerekli bütçenin bu iş için kullanılması yönünde karar aldı⁸⁸⁷. Ancak belediyenin bu yöndeki çabaları anılan yıl itibarıyla birtakım engellere takıldı. Dönem şartları itibarıyla Samsunlu müteahhitler ile belediye arasında fiyat ve çalışma şartları üzerinde anlaşılamadı. Belediye bu yönde farklı özel teşebbüs arayışlarına girişse de yeni talipler bulunamadı ve mezbaha inşası fikri bir müddet için ertelendi⁸⁸⁸.

İmar çalışmalarına Divitçioğlu'nun ardından göreve getirilen Rüstem Mes'ut (Mesutoğlu) döneminde (4 Haziran 1940-2 Kasım 1942) de devam edildi. Onun döneminde geçmiş belediye başkanlarına nazaran imar işlerine daha da önem verildi.

⁸⁸⁴ SBMK, 1939, *1939 Yılı Mesai Raporu*.

⁸⁸⁵ SBMK, 1939, İhtihap Devresi: 3, İctima Devresi: 1, İctima: 2, İnkat: 6, 2. Celse, 27.02.1939, ss. 8-9.

⁸⁸⁶ SBMK, 1939, İhtihap Devresi: 3, İctima Devresi: 1, İctima: 2, İnkat: 6, 2. Celse, 27.02.1939, ss. 8-9.

⁸⁸⁷ SBMK, 1939, İhtihap Devresi: 3, İctima Devresi: 1, İctima: 2, İnkat: 2, 13.02.1939, ss. 3-5.

⁸⁸⁸ SBMK, 1939, *1939 Yılı Mesai Raporu*.

Belediye bu dönemde ekseriyetle; şehir imar planının hazırlanması, Samsun Garı ve sağlık kurumlarının inşası, kamulaştırma faaliyetleri ve 1942 yılında meydana gelen depremin ardından bir dizi tamirat ve onarım faaliyetleri ile meşgul oldu

Rüstem Mesutoğlu'nun belediye başkanlığı görevinin ilk aylarında bir türlü sonuçlandırılmayan şehir imar planının bitirilmesine yönelik çalışmalarda bulunuldu. 1940 yılının başlarında bu yöndeki çalışmaları hızlandırmak amacıyla, dönemin ünlü Fransız şehir plancılarında Jak H. Lambert Samsun'a getirildi⁸⁸⁹. Bunun yanı sıra girişilen çalışmalarda dönemin Samsun Valisi Avni Doğan ile de ortaklaşa harekete edildi. Belediye, imar planı çalışmalarına hız kazandırmak amacıyla sürekli olarak Dâhiliye Vekâleti ile yazışmalarda bulundu. Belediye ile Dâhiliye Vekâleti arasındaki bu yazışmalar sonucunda, Eylül 1940 tarihinde Belediyeler İmar Heyeti Fenniyesi Şefliği tarafından şehri tetkik etmek üzere Şehircilik Şefi Mitat Venet görevlendirildi. Venet tarafından şehirde birtakım tetkiklerde bulunuldu. Müsabakaya esas olacak haritalar Ankara'ya götürüldü. Eylül ayında başlayan çalışmalarda Ekim 1940 itibarıyla sona gelindi ve Mitat Venet tarafından Samsun'un imar planı hazırlandı⁸⁹⁰.

İmar çalışmalarına 1941 yılında da devam edildi. Bu yıl itibarıyla II. Dünya Savaşı tehdidine yönelik olarak, 3887 Sayılı Kanun ve milli müdafaa ihtiyaçlarından doğan gereklilikler nedeniyle kamulaştırma faaliyetlerine girişildi. Örneğin, olası harp halinde, bir telsiz istasyonu ihtiyacına yönelik olarak, 33.881 metre uzunluğunda bir arsa kamulaştırıldı⁸⁹¹. Anılan yılda bazı kurumların imar faaliyetlerinde de sona gelindi. Örneğin, Ağustos 1941 yılı itibarıyla, Samsun yeni yolcu garı projesinin inşaat faaliyetleri bitirildi. Yeni yolcu garı binası, Zafer Bayramı'nın yıldönümü münasebetiyle 30 Ağustos 1941 tarihinde hizmete açıldı⁸⁹².

1942 yılında üzerinde yoğunlaşılacak imar faaliyetleri, anılan yılda meydana gelen doğal afetlerin yaralarını sarmaya yönelikti. Bu yıl itibarıyla Samsun'da meydana gelen doğal afetler sonucunda birçok cadde, sokak ve köy yolları zarar görmüş bulunuyordu. Hasara uğrayan yapıların bir kısmı da iskele bölgesinde yer alıyordu. Belediye ise mevcut şartlarda tamirat faaliyetlerine girişti. Örneğin, Gazhane İskeleyi'nde detaylı

⁸⁸⁹ "Belediye", *Samsun*, 1 Mart 1940, s.1.

⁸⁹⁰ Bu imar planından hareketle, anılan yıl içerisinde, 3.874 metre uzunluğunda lağım tamir ve ıslah çalışmaları gerçekleştirildi, SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 3, İçtima: 3, 15.11.1940, ss. 5-6.

⁸⁹¹ BCA, 30.18.1.2/94.35.2, 28.04.1941; Kanun hakkında detaylı bilgi için bkz. *T.C. Resmi Gazete*, Milli Müdafaa İhtiyaçları İçin Yapılacak İstimlâkler Hakkında Kanun, Kanun No: 3887, Resmi Gazete Sayısı: 4548, 29 Haziran 1940, s.14165.

⁸⁹² BCA, 30.10.0.0/152.77.24, 20.08.1941.

tamirat faaliyetlerinde bulunuldu. Yük İskelesine elektrikli vinç yerleştirildi ve dayanak yaptırılarak mevcut sistem sağlamlaştırıldı. Tahrip olduğu gerekçesiyle sıkça belediye meclisine intikal eden Yolcu İskelesi ise tamamen sökülerek yeniden inşa edildi⁸⁹³.

Tüm bu faaliyetler ek olarak anılan yılda; yeni sağlık kurumlarının, bahçelerin ve asri mezarlığın inşa edilmesine yönelik çalışmalarda da bulunuldu. Örneğin, yeni bir doğum ve çocuk baskım evi binasının teşkili için bir arsa belirlendi ve kamulaştırma bedeli için bütçeye yeni tahsisatlar eklendi⁸⁹⁴. Kamulaştırma faaliyetlerine ek olarak; Cumhuriyet Meydanı, Kimyahane, Asri Mezarlık ve Çocuk Bahçesi'nin kamulaştırma ve tesis faaliyetlerine başlandı⁸⁹⁵. Bu faaliyetlerin yanı sıra mevcut sağlık kurumlarının şartları da iyileştirildi. Bu iyileştirmelerle birlikte 1942 yılı itibarıyla, çocuk polikliniğinde 112, kadın polikliniğinde ise 984 adet hasta tedavi edildi⁸⁹⁶.

Ancak II. Dünya Savaşı tehdidinin ortaya çıkması sonucu İç İşleri Bakanlığı tarafından gelen emir doğrultusunda Samsun'da gerçekleştirilen imar faaliyetleri durduruldu. Belediye bütçesi ekseriyetle pasif korunma tedbirlerine yönelik faaliyetlerde kullanılmaya başlandı. Ancak belediye, her ne kadar imar alanındaki faaliyetlerini durdursa da bu çalışmalara yönelik kaynakları hazır bekletmişti⁸⁹⁷.

Rüstem Mesutoğlu'nun ardından belediye başkanlığına Mümtaz Arkayın getirildi. Onun kısa belediye başkanlığı döneminde (2 Kasım 1942-24 Nisan 1943) ekseriyetle; imar planında değişiklik ve su taşkınlarını engellemeye yönelik imar ve inşaat faaliyetlerinde bulunuldu. İmar alanında yapılan değişiklikler, belediye bütçesinde yeterli tahsisat bulunmamasından kaynaklıydı. Örneğin, belediye bütçesi, imar planında öngörülen transit yolunun açılmasına yönelik projeye yönelik harcamaları kaldıracabilecek durumda değildi. Ayrıca belediye meclisinin ortak görüşü, anılan projenin uygulama sahasındaki tarihi dokuya zarar vereceği yönündeydi. Bu durumdan mütevellit belediye, mevcut planda birtakım değişiklikler yaptı. Ardından ise plan uygulamaya kondu. Örneğin, İstasyondan başlayan ve Hükümet Konağı'nın önünden geçen iki taraflı beton yolun elektrik santrali ve depolar civarına kadar uzatılması kararı alındı. Böylelikle yolun aynı zamanda Bafra yoluna bağlanması sağlanacaktı. Belediye binası önünde yeni bir meydan inşa etmeyi öngören proje, belediyeye yeni istimlak

⁸⁹³ SBMK, 1942, *1942 Yıllık Mesai Raporu*.

⁸⁹⁴ SBMK, 1942, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 4, İçtima: Fevkalade, 28.09.1942, s. 2.

⁸⁹⁵ SBMK, 1942, *1942 Yılı Mesai Raporu*.

⁸⁹⁶ SBMK, 1942, *1942 Yılı Mesai Raporu*.

⁸⁹⁷ SBMK, 1942, *1942 Yılı Mesai Raporu*.

bedelleri getireceğinden dolayı üzerinde birtakım değişiklikler yapıldı. Örneğin, projede bulunan meydanın küçültülmesi kararı alındı. Buna göre yeni meydan sınırları Buğday Pazarı'nın diğer tarafına geçmeyecek şekilde belirlendi⁸⁹⁸.

1943 yılı imar faaliyetlerinden bir diğeri de Çarşamba ilçesinde, Yeşilırmak sahilinden kaynaklı meydana gelen su taşkınları üzerineydi. Belediye meclisi, taşkınların önüne geçmek amacıyla 15 adet set yapılması kararı aldı. Fizikî çalışmalara ise Nafia Vekâletinin 15 Eylül 1943 tarih ve 5755/8867 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekâletinin 21 Ekim 1943 tarih ve 112235/5/5842 sayılı mütalaanamesinin kabul edilmesiyle başladı⁸⁹⁹.

Bu yönde yürütülen çalışmalara Mümtaz Arkayın'ın yerine göreve getirilen Ahmet Eymir döneminde (24 Nisan 1943-26 Temmuz 1946) de devam edildi. Ancak çalışmaların yürütüldüğü dönemde en büyük sıkıntı “*Tosya/Ladik (Samsun) Depremi*”nin meydana gelmesi oldu⁹⁰⁰. Samsun'daki şiddeti 7.2 olan deprem sonucunda Samsun'un muhtelif noktalarında hasar meydana geldi. Samsun Belediyesi, depremin ardından deprem bölgelerinde oluşan zayıatı belirlemek adına geniş çapta tetkiklerde bulundu. Yapılan tetkiklerin ardından belediye bütçesinde, mevcut zayıatı gidermeye yönelik düzenlemeler yapıldı⁹⁰¹. Belediye Başkanı Ahmet Eymir tarafından yedi kalemden oluşan ve deprem sonucunda hasara uğrayan yerlerin tamirat bedellerini bildiren bir liste hazırlatıldı. Liste şu kalemlerden mürekkepti:

Tablo 16. 1943 Tosya/Ladik (Samsun) Depremi'nde Hasar Alan Bölgeler ve Tamirat Bedelleri

Zayıatın Bulunduğu Alan	Tamirat Bedeli
Su Santralinin tamiri için betonarme tahvili	14.900 lira
Saat Kulesinin ⁹⁰² tamiri için öngörülen miktar	1.000 lira
Gazhane	11.896 lira 82 kuruş
Elektrik İşletme Müdürlüğü Binasının tamiri	2.000 lira
870 metrelik tuğla ihtiyacı için	52.452 lira 30 kuruş
Hasar gören Belediye tesisleri için	100.000 lira

⁸⁹⁸ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, ss.84-85.

⁸⁹⁹ BCA, 30.18.1.2/103.79.15, 26.10.1943.

⁹⁰⁰ Sakal, *a.g.m.*, s.16; 26 Kasım 1943 tarihinde meydana gelen ve 7.2 şiddetinde olan “*Tosya / Ladik (Samsun) Depremi*” sonucunda resmi kayıtlara göre; 2.824 kişi hayatını kaybetti. Deprem Samsun ile birlikte Amasya, Çorum ve Tokat şehirlerinde de ciddi hasara yol açtı. (Sakal, *a.g.m.*, s.16.)

⁹⁰¹ SBMK, 1944, Ahmet Eymir'den, Samsun Belediye Meclisi'ne, 21.04.1944, ss. 2-3.

⁹⁰² Bugün itibarıyla Samsun, Saathane Meydanında yer alan tarihi Samsun Saat Kulesi'nin yapımı Sultan II. Abdülhamid dönemine ve 1886 yılına dayanmaktadır. Yapı malzemesini Ünye taşının oluşturduğu Saat Kulesi, taş örgü tekniğinde çokgen kaideli ve gövdeli biçimde yapılmıştır. 1943'te gerçekleşen Ladik Depreminde zarar görmesinin ardından yıkılmak suretiyle, aslına uygun olmayan modern bir tarzda, beton malzeme kullanılarak yeniden inşa edilmiştir. 2000 yılında ise, Samsun Büyükşehir Belediyesi tarafından orijinaline uygun bir biçimde ve aynı taş malzeme ile yeniden inşa edilmiştir. (Yılmaz ve Gül, *a.g.m.*, ss. 61-62)

Tablo 16'nın Devamı	
Zabıttā belirtilmeyen, diğēr kalemler ve genel toplamdan geriye kalan tutar	144.479 lira 18 kuruş
Belirtilmeyen diğēr kalemlerle birlikte İhtiyaç duyulan toplam miktar	326.728 lira 3 kuruş

Kaynak: SBMK, 1944, Ahmet Eymir'den, Samsun Belediye Meclisi'ne, 21.04.1944, ss. 2-3.

Ahmet Eymir tarafından belediye meclisine sunulan listede; en yüksek tamirat bedeli, belediye tesislerinin yeniden onarım işlerine ayrılmıştır. Tabloya bakıldığında, Saat Kulesi, Su Santrali, Elektrik İşletme Müdürlüğü Binası ve Gazhane binasının da deprem sonucunda zarar gördüğü anlaşılmaktadır. Belediye bu yerler için de tamirat bedellerini gösterir bir tahsisat ayırmış, hasar gören alanların tamiri için ikinci en yüksek miktar olan 52.452 lira 50 kuruşu, 870 metrelik tuğla ihtiyacına ayırmıştır. Ahmet Eymir tarafından, belediye meclisine sunulan listede tamirat işleri için toplamda 326.728 lira 3 kuruşluk bir bedel belirlendiği görülmektedir. Öyle ki belediye bu tamirat bedellerini hazırlarken dahi gerek II. Dünya Savaşına yönelik kemer sıkma politikası gerekse deprem ile meydana gelen ekonomik külfetin altında eziliyordu. Belediye meclisinin 21 Nisan 1944 tarihli toplantısında Eymir mevcut vaziyet ile ilgili şu ifadeler kullanmıştır: *“Belediyemiz, halkın her gün müracaatlarını, temennilerini ve ricalarını dinleyip, karşısında bir şey yapamamaktan mütevellit bir sıkıntı ile ezilmektedir⁹⁰³.”*

Samsun Belediyesi dönemin getirdiği mali şartlar altında faaliyetlerini sürdürmeye devam etti. Depremde hasar gören alan ve yapıların onarım işlerine hız verildi. 12 Mayıs 1944 tarihli toplantıda belediye meclisi, Saathane Meydanı'nda bulunan saat kulesinin tamiri üzerine görüşmelerde bulundu. Samsun Belediye Başkanlığı tarafından meclise tarihi saat kulesinin bir an önce tamirini öngören 251 sayılı tezkere⁹⁰⁴ görüşülmek üzere ruznameye alındı⁹⁰⁵. Teklif üzerine söz alan meclis üyelerinden biri Cevat Özlü idi. Özlü'ye göre; kulenin tamiri ile vakit kaybetmek yerine mevcut kule yıktırılarak, yeni bir kule inşa edilmeliydi. Üyelerden İsmail Hamami⁹⁰⁶, ye göre; kule tamirat işlemi görmeli ve buna yönelik faaliyetlerde halkın güvenliği gözetilmeliydi. Bir başka üye olan Rüstem Mesutoğlu ise; kulenin tamirat işlerinde ekonomik engele takılmamak adına, belediyeye ait bahçelerden birkaçı satılarak gelir

⁹⁰³ SBMK, 1944, Ahmet Eymir'den, Samsun Belediye Meclisine, 21.04.1944, ss. 2-3.

⁹⁰⁴ Belediye bütçesinin programlı inşaat, yeni tesisat ve teşkilat konularını içeren altıncı faslından faydalanılmasını öneren 12 Mayıs 1944 tarih ve 251 sayılı tezkere. (SBMK, 1944, İntihap Devresi: 4, İçtima Devresi: 3, İnikat: 8, 12.05.1944, s. 1.)

⁹⁰⁵ SBMK, 1944, İntihap Devresi: 4, İçtima Devresi: 3, İnikat: 8, 12.05.1944, s. 1.

⁹⁰⁶ İsmail Hamami, 1938 yılı Belediye Seçimleri esnasında Samsun'da hırdavat tüccarlığı ile meşguldü. 1938 seçimleri ile ise Samsun Belediye Meclis azalığına seçildiği görülmektedir. (“Belediye”, *Samsun*, 30 Eylül 1938, s.1.)

elde edileceği yönünde görüş bildirdi⁹⁰⁷. Görüşlerden bir diğeri de Hamit Fırat'a aitti. Fırat'a göre; içinde bulunulan dönem itibarıyla radyolar günde dört defa saat haberi vermekteydi. Bu durumda ise saat kulesinin tamiri yerine deprem sonrası ciddi hasar alan lağım ve kaldırımların onarımına ehemmiyet verilmeliydi. Ona göre; kulenin alt kaidesi sağlam olduğundan, saat kısmı için Singer Kumpanyasından bir saat alınarak sorun kısa sürede çözülebilirdi⁹⁰⁸.

Hamit Fırat'ın görüşü mecliste tepkilere yol açtı. Söz alan İsmail Hamami'nin ifadeleri şu şekildeydi: *"Saat Kulesi, eslafın yadigârıdır. Memleketimizin tezyini bakımından muhafazası lazımdır."* Bu görüşlerin ardından Bütçe Encümeni adına Atıf Olgaç söz aldı. Olgaç'a göre, belediye bütçesi, tamirat işlemlerini karşılamakta yetersizdi. Son olarak söz alan Rüstem Mesutoğlu, geçmiş teklifini yineleyerek; saat kulesinin Samsun adına tarihi bir değer olduğunu ve orijinal dokusunun korunması gerektiğini belirtti. Mesutoğlu ayrıca; saatin tamirâtı için, başka bütçe kalemlerine dokunmaksızın sivrisineklerin üreme bölgesi haline gelmiş bataklık alanları satarak elde edilen gelirin bir kısmının bu iş için harcanabileceği yönünde teklifte bulundu. Mesutoğlu'nun teklifi oylamaya sunuldu ve kabul edildi⁹⁰⁹.

Haziran 1944'te muhtelif arsalardan gelir elde eden belediye, tamirat işleri adına; Vakıflar İdaresi Uzman Mimarı Alaattin Bey ve beraberindeki diğer şehircilik uzmanlarını Samsun'a getirtti. Yapılan keşif ve tetkikler sonucunda ise Saat Kulesi'nin tamir edilmesi kararı alındı⁹¹⁰.

Belediye, 1944 yılı itibarıyla depremde hasar gören alanların yanı sıra, Samsun merkezde bulunan muhtelif sokakların lağım teşkilatlarını geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulundu. Belediye tarafından; Dr. Kamil, Bağ, Bahar, Talimhane, Ağabali, Gündoğdu ve Toraman sokaklarında tetkikler yapıldı. Yapılan tetkik sonuçları belediye meclisinin 21 Nisan 1944 tarihli toplantısında görüşüldü ve anılan sokaklarda lağım teşkilatının oluşturulması çalışmalarına başlanması yönünde karar alındı⁹¹¹. 1945 yılında ise Samsun merkezdeki imar faaliyetlerine daha da ağırlık verildi. Anılan yılda nüfusu hızlı bir şekilde artış gösteren ancak imar ve altyapı hizmetlerinden yoksun olan

⁹⁰⁷ SBMK, 1944, İntihap Devresi: 4, İçtima Devresi: 3, İnikat: 8, 12.05.1944, ss. 1-2.

⁹⁰⁸ SBMK, 1944, İntihap Devresi: 4, İçtima Devresi: 3, İnikat: 8, 12.05.1944, ss. 2-3.

⁹⁰⁹ SBMK, 1944, İntihap Devresi: 4, İçtima Devresi: 3, İnikat: 8, 12.05.1944, ss. 2-3.

⁹¹⁰ SBMK, 1944, Samsun Belediyesi Başkâtipliğinden, Samsun Valiliğine, S: 359, 08.06.1944; Ancak Ali Yılmaz ve Seyfullah Gül'ün aktardıkları bilgilere göre; Saat Kulesi belediye tarafından yıktırılarak, aslına uygun olmayan modern bir tarzda, beton malzeme kullanılarak yeniden inşa edilmiştir. (Yılmaz ve Gül, a.g.m., ss. 61-62.)

⁹¹¹ SBMK, 1944, Ahmet Eymir'den, Samsun Belediye Meclisine, 21.04.1944, s.2.

Çiftlik Mahallesi ve 56'lar Semtinde hummalı bir altyapı ve imar faaliyetlerine girişildi. Esasen anılan mahallerde imar faaliyetlerine girişilmesinin sebebi bu mahallerin şehrin merkezinde yer almaları ve kentin genel görünüşünü yansıtmalarından kaynaklıydı. 1973 yılına ait Samsun İl Yıllığı'ndaki ifadelere göre 1945 yılının büyük bir bölümü anılan mahallerin imar ve altyapı çalışmalarına ayrıldı⁹¹².

1945 yılı itibarıyla, belediyenin imar çalışmaları yalnızca merkezle sınırlı kalmayarak Samsun'un muhtelif ilçelerinde de gerçekleştirildi. Örneğin anılan yıl itibarıyla Bafra'da; Cumhuriyet Meydanı genişletildi. Bu yöndeki faaliyetlerde Samsun Belediyesi, Bafra Belediyesi ve Bafra'yı Güzelleştirme Cemiyeti etkin rol oynadı. Cemiyetin katkılarıyla, Cumhuriyet Meydanı etrafındaki muhtelif arsalar 68.000 lira varidatla satın alındı ve meydan genişletildi. Alana 3.000 metrekare parke döşendi. Meydana dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün büstü dikildi⁹¹³. Aynı yıl içerisinde ilçeye bir de toplantı salonu kazandırıldı. Bunun yanı sıra bir cami onarıldı ve umumi bahçede ıslah çalışmaları yapıldı. Bafra'da bir ortaokula pavyon inşa etmek amacıyla arsa satın alındı⁹¹⁴.

Belediye meclis zabıtlarından edinilen bilgilere göre Samsun Belediyesi, 1930-1945 yılları arasında birçok imar faaliyetine girişmiş, bir nevi günümüz Samsun'unun altyapısının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Ancak tüm bu imar faaliyetlerine rağmen 1973 yılında kaleme alınan Samsun İl Yıllığı, belediyenin 1945 yılına kadar şehir genelinde ciddi anlamda bir imar faaliyetine girişmediğini belirtmektedir⁹¹⁵.

Elbette belediyenin teşebbüste bulunduğu her faaliyet başarıya ulaşmamıştır. Ancak, gerek 1930 yılı itibarıyla etkisini artıran ekonomik buhran, 1940'lı yıllar itibarıyla Türkiye adına bir tehdit halini alan II. Dünya Savaşı, belediye bütçelerini de olumsuz yönde etkiledi. Samsun Belediyesi'nin 1930-1945 yılları arasında gerçekleştirdiği meclis toplantılarına ait zabıtlarda belediye bütçesindeki sınırlılıklar açıkça görülmektedir. Ancak Samsun Belediyesi, anılan dönemlerde ciddi anlamda imar faaliyetlerine girişmiş; kamulaştırma teşebbüsleri, imar planlarının hazırlanması, yeni kamu kurumlarının inşası, yerleşim alanlarına altyapı hizmetlerinin getirilmesi, şehri

⁹¹² *Cumhuriyet'in 50. Yılında Samsun 1973 İl Yıllığı*, s.305.

⁹¹³ Anıt, Güzel Sanatlar Akademisi Heykel Bölümü öğretmeni Nusret Suman tarafından tasarlandı. Büst, ronze malzemeden imal edildi. Kaidenin cephesinde Atatürk'ün; "Siz orada düşmanı değil Milletin makus talihini yendiniz" sözleri sağ tarafta ise İnönü'nün; "Bizim idealimiz Vatan ve Millet hizmetinde toplanır" sözlerine yer verildi. (Türk, a.g.m., ss.11-12.)

⁹¹⁴ Türk, a.g.m., s.11.

⁹¹⁵ *Cumhuriyet'in 50. Yılında Samsun 1973 İl Yıllığı*, s.305.

yeşillendirme çalışmaları, iskele, tarihi yapı ve binaların tamir ve onarımı, 1943 depreminin ardından yeni imar faaliyetleri ve 1945 yılı itibarıyla II. Dünya Savaşına yönelik pasif korunma tedbirlerinin alınması gibi birçok faaliyette bulunmuştur. Belediye, bu faaliyetlerin önemli bir bölümünü ise sınırlı bütçelerle gerçekleştirmeye çalışmıştır.

3.3.1.1. Binaların Dış Cephe Düzenlemeleri

Samsun Belediyesi, 1930-1945 yılları arasında imar faaliyetlerine ehemmiyet verdiği kadar şehrin muhtelif bölgelerindeki binaların görünüm ve konumlandırmasına da önem vermiştir. Öyle ki belirli dönemlerde bu hususlarda belediye kararları hatta belediye yasakları çıkartılmıştır. Örneğin, belediye başkanlığı makamında Hüsnü Yeğen'in bulunduğu 1935 yılında, ev ve iş yerlerinin pencerelerinde demir kafes bulundurmamak yasaklandı. Alınan karar basın aracılığıyla da ilan edildi. Örneğin, Samsun gazetesinin 23 Mayıs 1935 tarihli nüshasında yer alan belediye ilanında kafeslerin kaldırılma nedenleri; evlerin güneş ve ışıktan mahrum kalmasını önlemek ve Umumi Hıfzısıhha Kanunu⁹¹⁶ hükümlerini yerine getirmek olarak belirtildi. Belediye'nin kafeslerin kaldırılması için verdiği mühlet 15 Haziran 1935 tarihine kadardı. Ayrıca, kafeslerini kaldırmayan vatandaşlar hakkında 50 liralık idari para cezası uygulanacağı ilan edildi⁹¹⁷.

Ağustos 1935 tarihi itibarıyla, binalarla ilgili düzenlemelerden bir diğeri de ticari müesseselerde tabela bulundurma zorunluluğuna yöneliktir⁹¹⁸. Esasen belediye bu yönde karar alma ve yasak koyma yetkisini, 1924 yılında yürürlüğe giren 423 sayılı Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu'nun 14. maddesinden alıyordu⁹¹⁹. 1935 yılı itibarıyla Samsun genelinde hala işyeri unvanını belirten tabelaların olmadığı dükkân, mağaza ve çeşitli ticari müesseseler bulunuyordu. Belediye meclisi bu duruma yönelik olarak şehir genelindeki tüm ticari müesseselerde tabela bulundurma zorunluluğu getirdi. Belediye meclisinin aldığı karar aynı yıl içinde belediye ilanı olarak yayınlandı. Samsun gazetesinin 6 Haziran 1935 tarih ve 598 sayılı nüshasında tabelalarda uyulması gereken zorunluluklara açıklık getirildi ve dükkânlarda tabela bulundurma mühleti en son 25

⁹¹⁶ 24 Nisan 1930 tarih ve 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu hükümlerinde belediyelere; halkın sıhhatine zarar veren amilleri izale etme görevi belediyelere verilmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Düstur*, Tertip: 3, C: 11, s.143.

⁹¹⁷ “Kafesler Kalkacak”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 596, 23 Mayıs 1935, s.3.

⁹¹⁸ “Sayın Tüccar ve Esnafımıza”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 598, 6 Haziran 1935, s.4.

⁹¹⁹ 423 Sayılı Belediye Vergi Ve Resimleri Kanunu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Düstur*, Tertip: 3, C:5, ss. 642-656; Sıddık Tümerkan, *a.g.e.*, s.68.

Haziran 1935 olarak duyuruldu. Bu zorunluluklara göre; tabelalarda işyeri sahibinin adı bulunacak ve müessese ismi Türkçeye uygun karakterlerden oluşacaktı⁹²⁰.

Tabelalar hususundaki düzenlemeler ilerleyen süreçte de devam etti. Örneğin Fırat'ın ardından göreve gelen Dr. Necmettin Divitçioğlu döneminde, merkezde yer alan muhtelif caddelerdeki bazı mağazaların tabelaları hakkında yeni düzenlemeler getirildi. Belediye meclisinin, 9 Ocak 1940 tarihinde aldığı karar doğrultusunda; işletmelerde dikey tabela kullanılması yasaklanarak yatay tabelanın kullanımı zorunlu hale getirildi⁹²¹.

Belediye Başkanı Ahmet Naşit Fırat döneminde, binalar ile ilgili bir başka düzenleme gündemdeydi. Bu yöndeki düzenlemelerin önünü açan kanun 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yolları Hakkında Kanun idi. Kanunun 9. maddesinde yer alan hükümlere göre belediye sınırları içerisinde bulunan meydan ve yolların etrafını kapsayan binaların yükseklik ve cephe inşa tarzlarını belirleme yetkisi belediye meclislerine veriliyordu⁹²². Belediye meclisinin 15 Şubat 1938 tarihli toplantısında şehrin muhtelif bölgelerindeki binaların yüksekliği ile ilgili hususlarda görüşüldü. Toplantıda, Fen Müdürlüğü'nün 15 Şubat 1938 tarihli yazısı okundu. İlgili yazıdaki ifadeler; Samsun'un merkezini teşkil eden binaların yükseklikleri, şehrin görünümü açısından çirkin bir manzara oluşturuyordu. Bu hususta ise belediye meclisinden gerekli tetkiklerin yapılması isteniyordu. Meclis gündemine taşınan konu üzerine söz alan Ahmet Naşit Fırat, gerekli tetkiklerde bulunacak bir Nafia Encümeni'nin oluşturulması yönünde teklifte bulundu. Bu teklif ise ekseriyetle kabul edildi ve konuyla alakadar olmak ve bir rapor hazırlamakla görevli Nafia Encümeni oluşturuldu⁹²³.

8 Nisan 1938 tarihinde Nafia Encümeni'nin binaların yüksekliği ve mevcut durum üzerine belediyenin girişeceği faaliyetler hakkında hazırladığı mazbata, meclis huzurunda okundu. Mazbatada yer alan ifadelerde; şehrin belirli bölgelerindeki bina yüksekliklerinin en fazla 9 metre olabileceği öngörülüyordu⁹²⁴. Ancak geçmiş dönem belediye meclisleri şehrin muhtelif noktalarındaki bina yüksekliklerini 12,5 metre ve 8,5 metre olarak belirlemişti. Meclis üyelerinden Mümtaz Arkayın'ın ifadelerine göre bina

⁹²⁰ “Sayın Tüccar ve Esnafımıza”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 598, 6 Haziran 1935, s.4.

⁹²¹ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 2, İçtima: 3, 09.02.1940, s. 4.

⁹²² *T.C. Resmî Gazete*, Belediye Yapı ve Yolları Hakkında Kanun, Kanun No:2290, Resmi Gazete Sayısı:2433, 21 Haziran 1933, ss.2755-2760.

⁹²³ SBMK, 1938, İçtima Devresi: 4, İçtima: 2, İnkat: 4, 15.02.1938, s. 1.

⁹²⁴ SBMK, 1938, İçtima Devresi: 4, İçtima:3, İnkat: 3, 08.04.1938, ss. 4-5.

yüksekliklerinde kısa süre sonra yeniden değişiklik yapmak meclisin otoritesini sorgulatabileceği gibi halkın tepkisine de yol açabilirdi⁹²⁵.

Konu, meclisin 24 Nisan 1938 tarihli toplantısında görüşülmeye devam edildi. Toplantıda; iki yıl içerisinde iki kez değişikliğe uğrayacak olan bina yüksekliğine yönelik kararın inşaat sahiplerini ve maddi durumu sınırlı olan halkı mağdur edeceğine yönelik görüşler belirtildi. Bu cihetle yeni yapılacak binaların iki katlı ve dokuz metre, maddi durumu yetersiz kimselerin ise minimum beş metre yüksekliğinde bina inşa etmeleri yönünde bir mazbata okundu. İlgili mazbata hakkında söz alan isimlerden birisi de Ekrem Ruacan idi. Ruacan'a göre; şehir merkezindeki çoğu bina alçak olduğundan, geçmiş dönemde kabul edilen 12,5 metre yüksekliği öngören karar yersiz bir karardı. Bu konu üzerine söz alan bir başka isim ise Mümtaz Arkayın idi. Ona göre; hâlihazırda yapımı devam eden Halkevi binasının yüksekliği dokuz metreyi geçmiş bulunuyordu. Bu yüzden yeni karar kendi içerisinde çelişkiliydi. Bu cihetle, şehir imar planının çıkacağı tarih beklenmeli ve ona göre karar alınmalıydı⁹²⁶. Görüş bildiren bir başka isim olan Naci Duru ise; bina yüksekliğini dokuz metre ile sınırlandırma fikrinin, serveti ve iktidarı olmayan halkı aşağılamak anlamına geldiğini belirtti. Diğer bir meclis üyesi Rüstem Mesutoğlu'na göre; olası yeni düzenleme ticari kuruluşların kar dengesini olumsuz yönde etkileyecekti. Bu yüzden, konuyla ilgili geçmiş kararlar da reddedilerek imar planının hazırlanması beklenmeli ve ona göre hareket edilmeliydi⁹²⁷.

Toplantının ikinci celsesinde söz alan Hayri Karaoğuz, Mesutoğlu'nun görüşlerine katılmakla birlikte, bina yapma keyfiyetinde herhangi bir sınırlamanın olmaması yönünde görüş bildirdi. Üyelerden Rüştü Başaran ise; meclisin bu hususta karar almakta zorlanacağını belirterek, kararda Samsun halkının görüş ve itirazlarının esas alınması ve ona göre hareket edilmesi yönünde teklifte bulundu. Bu görüş oylamaya sunulurken kabul edildi ve çıkan sonuca göre Nafia Encümenin tekrar görüş bildirmesine karar verildi⁹²⁸. Nafia Encümenine geri gönderilen mazbata, 13 Mayıs 1938 tarihli meclis toplantısında üzerinde ufak çaplı birtakım değişiklikler yapılmış bir halde yeniden okundu. Mazbatada; eski kararların iptal edilerek, beş caddelik bir alanı kapsayan alanda yapılacak binaların bundan sonraki süreçte, bodrum kat üzerine 9 metrelik bir yükseklikte inşa edilmesine yönelik hükümlere yer verildi. Bunun yanı sıra,

⁹²⁵ SBMK, 1938, İctima Devresi: 4, İctima:3, İnikat: 3, 08.04.1938, ss. 4-5.

⁹²⁶ SBMK, 1938, İctima Devresi: 4, İctima: 3, İnikat: 12, 1. Celse, 11.05.1938, ss. 1-2.

⁹²⁷ SBMK, 1938, İctima Devresi: 4, İctima: 3, İnikat: 12, 1. Celse, 11.05.1938, ss. 2-3.

⁹²⁸ SBMK, 1938, İctima Devresi: 4, İctima: 3, İnikat: 12, 2. Celse, 11.05.1938, s. 4.

Cumhuriyet Meydanı civarında inşa edilecek binaların yüksekliklerinin daimi encümen kararı esas alınarak belirlenmesi istendi⁹²⁹.

Nafia Encümeni'nin bu teklifi meclis genelinde kabul görmedi. Üyelerden; Hüsnü Yeğen, Rüstem Mesutoğlu, Naci Duru ve Haydar Aydınol gibi isimler, teklifin doğuracağı olumsuz tablo hakkında görüş bildirdiler. Oylamaya sunuldu ve dokuz oya karşılık yedi ret oyla kabul edildi⁹³⁰. Buna göre kat irtifaları; bodrum üzerine en fazla dokuz metre yükseklikte inşa edilebilecekti. Yeni düzenlemenin geçerli olacağı sınırlar ise; Yolcu İskelesi, Saathane Meydanı, Kazım Paşa Caddesi, Lise Caddesi, Hükümet Caddesinden bot ile Bağdat caddesine kadar, Subaşı'ndan bot ile Osmaniye Caddesine kadar ulaşan muhitten mürekkepti⁹³¹.

1938 yılında kabul edilen bu kararın izlerini bugün itibarıyla Samsun'un belirtilen muhitlerinde görmek mümkündür. Öyle ki, Saathane Meydanı, belediye binası ve Lise Caddesi etrafındaki eski ve çoğu atıl halde bulunan binalar, iki katlı ve bodrum üzerine dokuz metre olarak inşa edilmiş şekilde yer almaktadır.

Belediye başkanlığı makamında Dr. Necmettin Divitçioğlu'nun bulunduğu dönemde (2 Kasım 1938-1 Nisan 1940), Ahmet Naşit Fırat döneminde üzerinde çokça tartışılan bina kat yükseklikleri hakkında yeni bir düzenleme yapıldı. 13 Şubat 1939 tarihinde toplanan belediye meclisinde, Samsun Belediyesi Fen Dairesi'nin aynı tarihli ve kat irtifaları hakkında kesin bir sınır çizilmesini talep eden mazbatası okundu. Ardından ise, Nafia Encümeni'nin ayrıntılı bir inceleme için çalışmalarına başlanması yönündeki teklifi oylamaya sunuldu ve oybirliğiyle kabul edildi⁹³²:

Mezkûr konu, belediye meclisinin 6 Şubat 1940 tarihli oturumunda görüşülmeye devam etti. Üyelerden Rıza Ergin⁹³³; yeni şehir imar planı hazırlanana kadar mevcut hükümlerin uygulanmaya devam edilmesi yönünde görüş bildirdi. Söz alan Nejat Sunar ise; meselenin fazlaca uzatıldığını, alınacak yeni kararların şehrin muhtelif caddelerini değil tüm Samsun'u kapsaması gerektiğini belirtti⁹³⁴. Toplantının sonunda Nejat Sunar'ın teklifi oylamaya sunularak oy çokluğuyla kabul edildi. Böylelikle mahalle ve

⁹²⁹ SBMK, 1938, İçtima Devresi: 4, İçtima: 3, İnkat: 13, 13.05.1938, s. 1.

⁹³⁰ SBMK, 1938, İçtima Devresi: 4, İçtima: 3, İnkat: 13, 13.05.1938, ss. 2-3.

⁹³¹ SBMK, 1938, İçtima Devresi: 4, İçtima: 3, İnkat: 13, 13.05.1938, ss. 2-3.

⁹³² SBMK, 1939, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 1, İçtima: 2, İnkat: 2, 13.02.1939, ss. 5-7.

⁹³³ Rıza Ergin, 1938 yılı Belediye Seçimleri esnasında eski Samsun Belediyesi Meclisi azası olarak aday meclis azası adayı gösterilmişti. 1938 seçimleri ile ise Samsun Belediye Meclis azalığına seçildiği görülmektedir. ("Belediye", *Samsun*, 30 Eylül 1938, s.1.)

⁹³⁴ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 2, İçtima: 2, 06.02.1940, s. 4.

sokak gözetmeksizin incelemeler yapılarak, azami bina yüksekliği ve azami kat adedi hususlarında Nafia Encümeni'nin incelemeleri doğrultusunda bir neticeye varılması yönünde karar alındı⁹³⁵.

Samsun Belediyesi, 1930-1945 yılları arasında binalar hakkında yaptığı düzenlemelerde yalnızca bina kat irtifalarını değiştirmekle kalmadı. Nisan 1938 tarihi itibarıyla belediye meclisi, şehrin umumi görünüşünü güzelleştirmek amacıyla, Samsun merkezin muhtelif caddelerinde yer alan binaların renkleri hususunda birtakım düzenlemelere gitti. Belediyenin bu yönde bir düzenlemeye gitmesindeki ana etken, 229 sayılı Belediye Yapı ve Yolları Hakkında Kanun hükümlerinde her türlü binada renk belirleme salahiyetinin belediye idarelerine verilmesiydi⁹³⁶. Anılan tarih itibarıyla, Samsun'un muhtelif caddelerinde yer alan; mağaza, dükkân ve binaların camekan kısımlarının beyaz, kargir kısımların ise açık malta rengine boyanması zorunlu hale getirildi⁹³⁷.

3.3.1.2. Mezarlıklarla İlgili Düzenlemeler

Samsun Belediyesi, 1930-1945 yılları arasında mezarlıkların imarına da önem verdi. Belediyenin bu yöndeki çalışmalara girişmesinin temel gerekçesi ise 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 160. maddesindeki hükümlere dayanıyordu. Mezkûr maddedeki hükümlere göre; terk edilmiş ve kimsesiz mezarlıklarla vakfa ait olan umumi mezarlıkların hukuk ve sorumluluğu belediyelere devredilmişti⁹³⁸. Kanunun öncesinde ise Samsun'da bulunan mezarlıklar ve mezarlık işleri belediyeye ait olmadığından her türlü denetim ve izinden uzaktı. Düzensiz, dağınık ve keyfi bir şekilde yürütülen defin işlemleri mezarların geniş alana yayılmasına ve dolmasına sebebiyet veriyordu. Bu durum ise mezarlıkların dağınık bir şekilde şehrin muhtelif yerlerine kadar yayılmasıyla sonuçlanıyordu. Öyle ki anılan yıllar itibarıyla mevcut durum, belediye meclisini, mezarlıkların belediyeye devredilmesi yönünde çalışmalara itti. Boşnakzade Ahmet Resai Bey döneminde belediye (20 Ekim 1930-8 Mart 1931), valilikle temasa geçti ve 26 Ağustos 1930 tarihinde, 1580 Sayılı Kanun⁹³⁹ gereğince muhtelif mezarlıkların

⁹³⁵ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 2, İçtima: 2, 06.02.1940, s. 5.

⁹³⁶ T.C. Resmî Gazete, Belediye Yapı ve Yolları Hakkında Kanun, Kanun No:2290, Resmi Gazete Sayısı:2433, 21 Haziran 1933, s.2758.

⁹³⁷ Samsun, S: 739, 8 Nisan 1938, s.1.

⁹³⁸ T.C. Resmî Gazete, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmi Gazete Sayısı: 1471, 14 Nisan 1930, s.8839.

⁹³⁹ 1580 sayılı Belediye Kanunu ile birlikte belediyelere; ölenlerin muayenesi gerçekleştirme, defin işlemleri için ruhsat verme, defin edilecek alanı belirleme, ücretli ve ücretsiz cenazeleri fenni şartlar

devrini aldı. Devri alınan mezarlık alanları; Kasımpaşa, Tophane, Sahil Demiryolu ve İstasyon Caddesi arasındaki 1.447 metre 59 santimetreden mürekkep kimsesiz mezarlıklar idi⁹⁴⁰.

Belediye bu tarihten itibaren mevcut faaliyetlerine mezarlıkların masraf, ihtiyaç, bakım ve tamir işlerini de ekledi. Örneğin, Kefelizade İhsan Bey döneminde (1 Ağustos 1932-10 Ocak 1934), harabe halini almış olan Rum Mezarlığı'nın kapı ve duvarları tamir ettirildi. Bunun yanı sıra mezarlık alanda ağaçlandırma çalışmaları yapıldı. Pazar Mahallesinde yer alan mezarlığın yanındaki derenin iki tarafına 15'er metre uzunluğunda duvar örüldü⁹⁴¹. Dönem itibarıyla etrafı tamamıyla dağınık ve sahipsiz mezarlarla dolu olan Yalı ve Hançerli camilerinin bahçeleri ve civarları bakım ve onarım faaliyetlerine tabi tutuldu. Bölgede, mezar taşı ve bahçelendirme faaliyetleri gerçekleştirildi⁹⁴². Tüm bu faaliyetlerle birlikte, Unkapanı'nda bulunan ve kaderine terk edilmiş haldeki mezarlıkta bakım ve onarım çalışmaları yapıldı. Mezkûr mezarlıkta bir adet de gasilhane inşaatına başlandı⁹⁴³.

Belediyenin mezarlık düzenleme faaliyetleri Kefelizade İhsan Bey'in ardından göreve getirilen Ömerzade Hasan (Umur) Bey döneminde (10 Ocak 1934-25 Ekim 1934) de devam etti. Onun döneminden itibaren dağınık halde bulunan kimsesiz ve harabe mezarlıkların taşınması faaliyetlerine başlandı. Taşınan eski mezar alanlarında ise bahçe ve yeşillendirme çalışmaları gerçekleştirildi. Örneğin Yalı Camii civarındaki düzensiz ve bozuk mezarlar şehrin en büyük mezarlığı olan Seyyid Kutbiddin⁹⁴⁴ Mezarlığı'na nakledildi⁹⁴⁵. Mezarların taşınmasının ardından kazanılan bölge bahçe haline getirildi ve yeşillendirme çalışmalarına tabi tutuldu⁹⁴⁶.

Şehirdeki mezarlıkların dolması farklı arayışları beraberinde getirdi. Dr. Necmettin Divitçioğlu döneminde (2 Kasım 1938-1 Nisan 1940) mezarlıklarla ilgili bu

altında teçhiz, tekfin ve nakletme, belediye mezarlıkları ve gasilhane tesis etme gibi görevler verildi. (T.C. Resmi Gazete, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmi Gazete Sayısı: 1471, 14 Nisan 1930, s.8823.)

⁹⁴⁰ SBMK, 1934-1936, Samsun Belediyesi Meclis Kalemî tarafından, Vilayeti Celile'ye, S: 547/507, 26.08.1930.

⁹⁴¹ 1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun,, a.g.e., ss. 48-50.

⁹⁴² SBMK, 1934-1936, Samsun Belediyesi'nden, Vilayeti Celile'ye, 01.08.1933.

⁹⁴³ Samsun, S: 503, 27 Temmuz 1933.

⁹⁴⁴ Bugün itibarıyla Samsun'un İlkadım İlçesinde, Kökcüoğlu Mahallesi'nde bulunan Seyyid Kutbiddin Mezarlığı'nın tarihi XIV. yüzyıla dayanmaktadır. Alanda ilk olarak 1292 yılında Abdülkadir Geylani'nin soyundan geldiği iddia edilen Seyyid Kutbiddin tarafından bir cami yaptırıldı. İlerleyen dönemlerde ise caminin etrafı mezarlık haline aldı. Zaman içerisinde ise mezarlık, Samsun'un en eski ve en büyük mezarlıklarından biri haline geldi. (<https://samsun.ktb.gov.tr/TR-216760/seyyid-kutbiddin-cami-ve-turbesi.html>, "Seyyid Kutbiddin Camii ve Türbesi", (Erişim Tarihi: 05.10.2022.))

⁹⁴⁵ Sarısakal, Samsun Belediye Tarihi, s. 354.

⁹⁴⁶ Samsun Belediyesi, Tarih Boyunca Samsun, s. 154.

alandaki çalışmalara hız verildi. Konu 29 Kasım 1938 tarihinde Dr. Necmettin Divitçioğlu tarafından belediye meclisine taşındı ve çözüm yolları üzerinde tartışıldı. O, 1935 ve 1937 yıllarındaki belediye meclisi kararıyla, şehrin doğusunda yer alan Kemal Çiftliği eteğindeki sahanın mezarlık olarak tespit edildiğini belirtti. Buna göre; tamamıyla dolma noktasına gelen mezarlığa alternatif olarak yeni bir “*Asri Mezarlık*” oluşturmak için mevcut durumda bütçede 14.000 lira tahsisat bulunuyordu. Ancak bölgenin kamulaştırma işlemleri tamamlanmadığından mesele proje safhasında kalmıştı⁹⁴⁷.

Divitçioğlu’na göre; eski belediye yönetimlerinin hantal idare biçimi ve yeni bir mezarlığın tesisine yönelik kamulaştırma faaliyetlerine önem vermemesi durumu bu noktaya ulaştırmıştı. Eski yönetimler daha ziyade mevcut mezarlığı genişletme yoluna gitmişti. Divitçioğlu, yeni bir mezarlığın oluşturulmasından yanaydı. Bu sebeple meclisin 29 Kasım 1938 tarihli oturumunda mezarlık ihtiyacını değerlendirmek ve mevcut mezarlığı incelemek üzere bir de komisyon oluşturdu. Bu komisyon öncelikle yeni bir mezarlık oluşturmanın önemine işaret etti. İlaveten mevcut mezarlığın kapısı tamir ettirildi, halktan haraç aldığı anlaşılan mezarlık bekçisi Ömer Efendi ise görevinden alındı. Yine bu doğrultuda, mezarlığı yabani otlardan temizleme ve etrafını tel örgü ile çevirme kararı alındı⁹⁴⁸.

Divitçioğlu döneminde gündeme gelen mezarlıklar meselesi, 1940 yılında da gündemdeki yerini korudu. Belediye Başkanı Rüstem Mesutoğlu döneminde, daha evvel oluşturulması planlanan yeni mezarlık sahasının kamulaştırılması adına ciddi çabalar harcandı. Mezarlık sahası içerisinde toprağı bulunan arazi sahipleri sürecin uzamasındaki başlıca etkendi. Belediye birçok arazi sahibi ile uzlaşıırken bazılarıyla ortak bir noktada buluşamadı⁹⁴⁹. Öyle ki 1944 yılına gelindiğinde merkezin tek mezarlığı olan Seyyid Kutbiddin Mezarlığı tamamen dolmuş durumdaydı ve yapılması planlanan asri mezarlık projesinde ciddi bir aşama kat edilemedi⁹⁵⁰. Yeni mezarlığın oluşturulması daha sonraki dönemde gerçekleşecekti.

3.4.1.3 İskeleler İle İlgili Yapım-Onarım Faaliyetleri

Samsun’un liman ticareti Cumhuriyet öncesinde ve ilk yıllarında iskeleler kanalıyla gerçekleştirilmekteydi. Bugün itibarıyla Karadeniz Bölgesi’nin en büyük limanı konumundaki Samsun Limanı, 1920’li yıllar itibarıyla mevcut değildi. Daha

⁹⁴⁷ SBMK, 1939, *1939 Yılı Mesai Raporu*.

⁹⁴⁸ SBMK, 1938, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 1, İçtima: 1, İnkat: 6, 29.11.1938, ss. 1-2.

⁹⁴⁹ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 3, İçtima: 3, 15.11.1940, s. 4.

⁹⁵⁰ SBMK, 1944, İntihap Devresi: 4, İçtima Devresi: 2, 09.02.1944, s. 1.

önce de değinildiği üzere, liman teşkilatının kurulmasına yönelik birtakım teşebbüsler 1910 yılında gerçekleştirilse de ilerleyen süreçte I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi çalışmaları sekteye uğratmıştı⁹⁵¹. Yeni Gazhane, Dakik, Reji Gümrük Yük ve Gümrük Yolcu İskeleleri liman teşkilatından bağımsız olarak şehrin deniz ticaretindeki önemli indirme-bindirme noktalarıydı. Ancak şehrin bir liman teşkilatına muhtaç olduğu aşikârdı. Bunun üzerine Cumhuriyet'in ilk yılları itibarıyla liman teşkilatının kurulması çalışmalarına yeniden başlandı⁹⁵². Ancak daha önce de belirtildiği üzere 1926 yılı itibarıyla Samsun Limanı'nın yapımını öngören ihaleler sürekli olarak el değiştirdi.

Bir liman teşkilatının kurulamaması iskele bölgelerindeki çalışmaların ihmal edildiği anlamına gelmiyordu. Belediye, özellikle 1932 yılından itibaren iskeleler üzerinde esaslı onarım faaliyetlerine girişti. Örneğin belediye başkanlığı makamında Kefelizade İhsan Bey'in bulunduğu dönemde (01.08.1932-10.01.1934) Samsun iskelelerinin tamamında bakım ve tamirat çalışmaları gerçekleştirildi⁹⁵³. Bu dönemde Yolcu İskelesi beş metre uzatıldı ve döşemeleri yenilendi. Mezkûr iskelenin iki tarafına da korkuluklar yaptırıldı. Onarım çalışmalarına tabi tutulan bir başka iskele de Zahire İskelesi idi. İskele, 10 metre uzatıldı, eski döşemeleri sökülerek yenileri takıldı ve eksik yerleri tamir edildi. Park İskelesi de tamirat gördü. Döşemeleri uzatılarak, eksik halde bulunan çaprazları tamamlandı. Un İskelesi'nin ise kazıkları sağlamlaştırıldı ve döşemeleri tamir edildi⁹⁵⁴. Gazhane'de bulunan dekovil hattının tamir edilmesi de yine bu dönemde gerçekleştirildi⁹⁵⁵.

Tablo 17. 1933-1937 Samsun İskelelerine Gelen Malların Mali Dökümü

Yıl	Lira	Ton
1933	7.326.000	43.201
1934	7.817.000	53.393
1935	6.957.000	58.196
1936	8.825.000	68.593
1937	10.915.000	101.635

Kaynak: Samsun Belediyesi, *Bütün Yönleriyle Samsun*, Nüve Matbaası, Ankara, 1977, s.27.

⁹⁵¹ <https://samsun.ktb.gov.tr/TR-216771/samsun-limani.html> “Samsun Limanı” (Erişim Tarihi: 08.10.2022)

⁹⁵² Yolalıcı, 1922-1923 Yıllarında Samsun Belediyesi'nin Projeleri, ss.424-425.

⁹⁵³ Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.351.

⁹⁵⁴ 1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun, ss.48-50.

⁹⁵⁵ 1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun, ss 48-50.

Tablo 18. 1933-1937 Samsun İskelelerinden Giden Malların Mali Dökümü

Yılı	Lira	Ton
1933	12.175.000	65.333
1934	11.412.000	82.073
1935	13.378.000	54.151
1936	14.568.000	48.446
1937	20.896.000	104.302

Kaynak: Samsun Belediyesi, *Bütün Yönleriyle Samsun*, s.27.

Samsun, 1941 yılı itibarıyla hala bir liman teşkilatından yoksundu. Mevcut ticari faaliyetler önceki dönemlerde olduğu gibi mevcut iskeleler vasıtasıyla yürütülüyordu. Bu dönemde şehir, tütün ve yumurta ticaretiyle ön plana çıktı⁹⁵⁶.

1942 yılında meydana gelen doğal afetler ve 1943 yılında gerçekleşen Tosya/Lâdik Depremi, Samsun iskelelerinin hasar görmesiyle sonuçlandı. Belediye, asgari şartlarda iskelelerin onarımıyla uğraştı. 1944 yılında dönemin Samsun milletvekilleri Cemil Bilsel ve Ahmet Naşit Fırat, Samsun’a giderek geçmiş deprem hakkında tetkiklerde bulundular. Ardından İl Genel Meclisi’nin açılışına katılan ikili burada eski belediye meclisi üyesi ve Ahali Gazetesi’nin sahibi İsmail Cenani Oral ile görüştü. İki taraf arasında gerçekleşen görüşmelerde İsmail Cenani Oral, liman ticareti bu denli gelişmiş bir şehirde hala bir liman inşa edilmemiş olmasına dikkat çekti. Ona göre; İzmir’de bir liman olmasının sebebi Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun İzmirli olmasıydı. Ancak Samsun’un böyle bir ayrıcalığı yoktu. İskelelere yaklaşan vapurlar bazen 2 gün bazen ise bir hafta bekliyordu. Cemal Bilsel, sorunu ilgili mercilerle görüşmeye karar verdi. Bu meyanda ilk olarak Bayındırlık Bakanı Sırrı Day ile görüştü. Bakan Sırrı Day, mevcut koşullarda Samsun’a yeni bir liman yapmanın ekonomik olarak mümkün görünmediğini ancak ele alınacak ilk liman inşaatının da Samsun Limanı olacağına dair bir teminat verdi. İlerleyen süreçte Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile yapılan görüşmede de bu konu yeniden gündeme geldi⁹⁵⁷.

1943 yılı itibarıyla Samsun Belediye Meclisi, Samsun’da bir liman teşkilatının var olmaması üzerine bu teşkilatın bir öncülü olarak “*Liman İşleri Anonim Şirketi*” kurmaya yönelik çalışmalarda bulundu. Bu hususta meclise intikal eden ilk girişim 8 Ocak 1943 tarih ve 82/37 sayılı tezkerenin üyeler huzurunda okunması oldu. Tezkeredeki ifadeler liman işlerinin düzenleme altına alınması için bir anonim şirketinin vücuda getirilmesi gerekliliğini bildiriyordu. Şirket devlet tarafından işletilecekti. Bu iş

⁹⁵⁶ M. Kolaylı, “Samsun’un Rıhtım İhtiyacı”, *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 5, S: 53, Şubat 1941, s.28.

⁹⁵⁷ Cemil Bilsel, “Samsun-San Fransisko V”, *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 7, S: 77, Eylül-Ekim 1946, ss.6-7.

için belediyenin kasasından 25.000 lira çıkacaktı. Sermaye ise 300.000 lira olacaktı. Böyle bir kuruluşun meydana gelmesiyle birlikte liman işleri teşkilatlı bir yapıya kavuşturulacaktı. Samsun Belediyesi'nin şirketin kurulmasına onay vermemesi halinde ise hükümetin konunun takipçisi olması sağlanacaktı.

Tezkerenin okunmasının ardından ise Anonim Şirketi'nin vücuda getirilmesi adına Belediye'nin bütçesinden 25.000 liranın bu iş için kullanılması yönünde teklifte bulunuldu. Bu teklif üzerine söz alan Muhittin Özkefeli; konunun Mülkiye, Kanunlar ve Bütçe Encümenlerinin konuyla ilgili yapacakları incelemelerin ardından karara bağlanmasını teklif etti. Özkefeli'nin teklifi kabul edilerek konu Mülkiye, Kanunlar ve Bütçe Encümenlerine intikal etti⁹⁵⁸. 15 Ocak 1943 tarihli meclis toplantısında ise adı geçen encümenlerin gerekli incelemeleri sonucunda, Samsun Liman İşleri Anonim Şirketi'nin vücuda getirilmesi kararı alındı. Belediye kasasından çıkacak 25.000 liranın 4/1'inin mevcut programlı işlere ait bütçeden karşılanmasına karar verildi. Şirket mukavelenamesine kurucu aza sıfatıyla imza atmak üzere ise Mümtaz Arkayın'a yetki verildi⁹⁵⁹. 1944 yılında dahi Samsun iskelelerinde hızlı bir şekilde yükleme ve boşaltma çalışmaları yapılamıyordu. Bu sorun üzerine Samsun Belediyesi'ne ait 6, Özel İdare'ye ait 1 iskele Münakalât Vekilliği'nin (Ulaştırma Bakanlığı) 10 Mayıs 1943 tarih ve 75743 sayılı tezkeresinin İcra Vekilleri Heyeti'nin 6 Ocak 1944 tarihli toplantısında onaylanmasıyla Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü emrine verildi⁹⁶⁰. Ancak liman inşasına yönelik çalışmalar bu yıllarda da gerçekleştirilemedi. Öyle ki Samsun limanının yapımına dair en ciddi faaliyetlere 27 Temmuz 1953 tarihinde girişilmiştir. Anılan tarihte bir Türk-Alman işbirliği kuruluşu olan “*Par Türk Ltd. Sosyetesı Philipp Halzmann Hoehtief AG*” adlı bir şirkete liman ihalesi verilmiş, 3 Eylül 1953'te de anlaşma imzalanmıştır⁹⁶¹. 66 ay müddetle yapımına başlanan liman inşaatı ise 1960 yılında tamamlanmış ve liman hizmete açılmıştır⁹⁶².

3.3.2. Yol Yapım ve Onarım Faaliyetleri

a. Şehir Kaldırımlarının Yapım ve Onarımı

Yol yapım ve onarım çalışmaları, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tüm Türkiye coğrafyasında modern Cumhuriyet kentleri oluşturma çabalarının bir tezahürü idi. Öyle

⁹⁵⁸ SBMK, 1943, İntihap Devresi: 4, İçtima Devresi: 1, İçtima: Fevkalade, 12.01.1943, ss. 4-5.

⁹⁵⁹ SBMK, 1943, İntihap Devresi: 4, İçtima Devresi: 1, İçtima: Fevkalade, 15.01.1943, s. 2.

⁹⁶⁰ BCA, 30.18.1.2/104.6.17, 06.01.1944.

⁹⁶¹ BCA, 30.11.1.0/271.19.3, 19.08.1958.

⁹⁶² Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.276.

ki Samsun şehri, tarihin çok eski dönemlerinden yakın döneme kadar savaş, yangın ve yağmalardan etkilendi. Örneğin Osmanlı döneminde⁹⁶³, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemlerinde;⁹⁶⁴ yağmalara, büyük yangınlara, savaş şartlarıyla birlikte ise bombardımanlara⁹⁶⁵ sahne olmuştu. Bu çalkantılı dönemlerin ardından ise Anadolu'nun muhtelif şehirlerinin yanı sıra Samsun şehri de sönük bir hal almıştı. 1923 yılından itibaren Cumhuriyet idaresi, Türkiye kentlerinin bayındırlık hizmetleriyle geliştirilmesine önem verdi ve bu yönde birtakım yasal düzenlemeler getirdi⁹⁶⁶. Daha önce de değinildiği üzere, 1921 yılında çıkarılan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu bu yöndeki düzenlemelerin temelini oluşturdu. Kanun doğrultusunda, mahalli idarelerde yerinden yönetim anlayışı benimsendi ve belediyelere, şehirlerin yeniden imarı hususunda geniş yetkiler verildi⁹⁶⁷.

Bu düzenlemeyi izleyen kanunlar, Cumhuriyet'in ilk yılları itibarıyla düzgün bir karayolu teşkilatından yoksun Anadolu şehirlerinde gerçekleştirilecek imar ve yol yapım-onarım faaliyetlerine açıklık getirdi. Örneğin şehirlerin yeniden imarı adına 22 Nisan 1925 tarihinde, 642 Sayılı Kanun çıkarılarak kent idarelerine yeni şehir imar planları hazırlama görevi verildi⁹⁶⁸. 1930 yılında 1580 sayılı Belediye Kanunu çıkarılarak belediyelere, hayata geçirecekleri bayındırlık faaliyetlerinde geniş yetkiler verildi⁹⁶⁹. 21 Haziran 1933 yılında ise 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yolları Hakkında Kanun yürürlüğe girdi⁹⁷⁰. Bu kanun doğrultusunda; şehir yolları, kaldırımlar, döşemeler, yol levhaları, kanalizasyonlar ve menfezlerin yapılması ve onarımına yönelik izlenecek beledi faaliyetler belirlendi⁹⁷¹.

Tüm bu düzenlemelerin yapıldığı dönemde Samsun Belediyesi de düzensiz ve bozuk olan şehir kaldırım, menfez, köprü, yol vb. alanlarındaki yapım-onarım çalışmalarına başlamış bulunuyordu. 1930-1945 yılları arasında belediye, yol yapım ve

⁹⁶³ 1869 yılında meydana gelen Büyük Samsun Yangını şehre ciddi zararlar vermiş, o yıllar itibarıyla Canik Sancağı'nın merkez kazası konumundaki Samsun'un tamamına yakını harabeye çevirdi. Detaylı bilgi için bkz. Erler, *a.g.e.*, ss.16-18.

⁹⁶⁴ 1915, 1917 ve 1922 tarihleri itibarıyla devam etmekte olan I. Dünya Savaşı esnasında Samsun limanları İtilaf Devletleri tarafından bombardımana tutulmuştu. Detaylı bilgi için bkz. Köse, "Rusların Samsun'u Bombardımanı (1915)", s. 95-112.

⁹⁶⁵ Vadala, *a.g.e.*, s.24.

⁹⁶⁶ Tekeli ve Ortaylı, *a.g.e.*, s.25.

⁹⁶⁷ Tortop-Aykaç-Yayman-Özer, *a.g.e.*, s.79;

⁹⁶⁸ TBMM ZC, Devre: 2, C: 3, 22.03.1926, s.458.

⁹⁶⁹ Aytaç-Pirler-Gökçe, *a.g.e.*, ss. 11-12; Ayrıca kanun hakkında detaylı bilgi için bkz. *T.C. Resmî Gazete*, Belediye Kanunu, Kanun No:1580, Resmi Gazete Sayısı:1471, 14 Nisan 1930, ss.8821-8840.

⁹⁷⁰ *T.C. Resmî Gazete*, Belediye Yapı ve Yolları Hakkında Kanun, Kanun No:2290, Resmi Gazete Sayısı:2433, 21 Haziran 1933, ss.2755-2760.

⁹⁷¹ *T.C. Resmî Gazete*, Belediye Yapı ve Yolları Hakkında Kanun, Kanun No:2290, Resmi Gazete Sayısı:2433, 21 Haziran 1933, ss.2758-2760.

onarım faaliyetlerinde çoğu zaman valilikle koordineli olarak çalıştı. Yerel gazeteci ve Samsun 19 Mayıs Halkevi Dergisi yazarı M. Şükrü Fırat, Samsun Belediyesi'nin 1927-1930 yılları arasında yol yapım ve onarım çalışmalarına ağırlık verdiği dönemde bu koordineli çalışmayı dile getirmişti. Şükrü Fırat, 1929-1931 arasında yol yapım ve onarım çalışmalarında Belediye Başkanları Dr. Faik Bey, Boşnakzade Ahmet Resai Bey ve Vali Kazım İnanç'ın etkili olduğunu dile getirmektedir⁹⁷².

Yol yapım ve onarım faaliyetleri incelendiğinde öncelikle şehir içi kaldırımların yapılması ile ilgili düzenlemeler dikkat çeker. Belediye başkanları bu faaliyetlere öncelik verdiler. Örneğin 1929-1930 yılları arasında belediye başkanlığı yapmış olan Dr. Faik Bey döneminde, şehirdeki kaldırımların ıslahı hususunda çalışıldı. Beton ve yaya kaldırımlarının çoğaltılmasına özen gösterildi⁹⁷³. Bağdat, Gazi ve Buğday Pazarı caddelerine beton yaya kaldırımları döşendi⁹⁷⁴. Böylece Samsun halkının şehir içerisindeki gezintisi rahatlatılmaya çalışıldı⁹⁷⁵. Ancak şehrin yeni kaldırımları zaman zaman eleştiri konusu oluyordu. Yerel gazeteci M. Şükrü Fırat'ın aktardıklarına göre; 1930 ile 1946 yılları arasında yapılan kaldırım çalışmaları olumlu olmakla birlikte şehrin görüntüsüne zarar veriyordu. Örneğin Irmak ve Tütün Fabrikası caddeleriyle, Kız Ortaokulu Sokağı, Kazım Paşa Caddesi'nden bulvara uzanan geçitlerin tamamı parke kullanılarak yapılmıştı. Caddelerin kenarlarına adi kaldırımlar döşenmişti. Fırat'a göre yapılan bu kaldırımlar dar olan caddelerin ve şehrin genel görüntüsünü bozmuştu⁹⁷⁶.

Kaldırım çalışmalarına Dr. Faik Bey'in ardından göreve gelen diğer belediye başkanları da devam etti. Örneğin 1 Ağustos 1932-10 Ocak 1934 tarihleri arasında belediye başkanlığı yapan Kefelizade İhsan Bey döneminde, bu yöndeki çalışmalara önem verildi. Onun döneminde, şehrin az sayıda olan kaldırımları çoğaltılmaya çalışıldı. Esasen Cumhuriyetin ilanı ile birlikte birçok imar faaliyetine girilmiş ise de hala bu noktada istenilen düzeye gelinememişti. Buna yönelik olarak, 1932-1934 yılları arasında birçok cadde ve sokağa parke döşenmişti ancak hala kaldırımı olmayan mahalleler vardı. Bu eksikliği gidermek için Samsun merkezdeki muhtelif mahallelere

⁹⁷² Fırat, *a.g.m.*, s.6.

⁹⁷³ Fırat, *a.g.m.*, s.6.

⁹⁷⁴ Fırat, *a.g.m.*, ss.6-7-.

⁹⁷⁵ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s. 15.

⁹⁷⁶ Fırat, *a.g.m.*, s.7

yeni parke kaldırımlar yapıldı. Mevcut kaldırımlar ise tamir edildi. Hükümet Konağı önünden başlayarak ırmağa kadar uzanan alana şose yaptırıldı⁹⁷⁷.

1933 yılında gerçekleştirilen belediye çalışmalarıyla şehre; 611.040 metre uzunluğunda ve 762.09 metre beton yaya kaldırımı inşası, 1.695 metre uzunluğunda ve 3.398,98 metre kaldırım inşası, 360 metre uzunluğunda ve 2.352 metre adi kaldırım tamirati, 3.629,50 metre uzunluğunda ve 17.917,12 metre uzunluğunda adi kaldırım inşası, 780 metre uzunluğunda ve 3.398.98 metre parke kaldırım tamirati yapıldı⁹⁷⁸.

Şehirde kaldırım yapılması ve onarılmasına yönelik faaliyetlere sonraki süreçlerde de devam edildi. Örneğin Belediye başkanı Hasan Umur Bey döneminde (10 Ocak 1934-25 Ekim 1934), şehir içi yolların bir kısmına parke döşeme çalışmalarına hız kazandırıldı. Mart 1934 tarihi itibarıyla; Subaşı Mektebi, İstiklal Caddesi, Halkevi ve Zafer Sinemasını içine alan hatta parke kaldırım çalışmaları yapmak üzere keşif yapıldı⁹⁷⁹. Parke kaldırım döşeme işlemleri sadece Samsun merkez ile sınırlı kalmadı. Gümrük Caddesi civarından Bafra şosesine kadar olan bölüm de parke kaldırım döşeme çalışmalarına tabi tutuldu⁹⁸⁰. Ağustos 1934 tarihi itibarıyla proje, belediye meclisi tarafından ihale usulüyle Müteahhit Mustafa Bey'e verildi⁹⁸¹. Mezkûr proje aynı yıl içerisinde hayata geçirildi ve geniş ölçekli bazı caddelere parke döşendi. İkinci ve üçüncü derecedeki yol ve sokaklara ise Arnavut kaldırımları yapıldı⁹⁸². Bu çalışmalara ek olarak aynı dönemde, Samsun'un mevcut yolları üzerinde yeşillendirme çalışmalarına da yer verildi. Örneğin elektrik santralinden itibaren Fener yönüne kadar devam eden yolun iki ayrı kanadına akasya ve çeşitli ağaçların fidanları diktirilerek ağaçlandırma çalışmaları yapıldı⁹⁸³.

1935 yılında Samsun merkezde bulunan Cumhuriyet Meydanının parke ile döşenmesine yönelik bir proje başlatıldı. Belediye başkanlığı makamında Ahmet Naşit Fırat'ın bulunduğu 1935 yılında, mezkûr alandaki demir örgüler söküldü ve yerlerine parke döşendi. Yine bu tarihlerde bozuk haldeki Ziraat ve Osmanlı bankaları arasında bulunan caddenin yol düzeltme çalışmalarına başlandı⁹⁸⁴. Bu yöndeki çalışmalara 1936 yılı itibarıyla Samsun merkezde bulunan farklı cadde ve yollarda da devam edildi.

⁹⁷⁷ 10. Cumhuriyette Samsun (1923-1933), ss. 49.

⁹⁷⁸ 10. Cumhuriyette Samsun (1923-1933), ss.48-50.

⁹⁷⁹ "Belediyemizin Meşkur Faaliyetleri", *Ahali*, S: 642, 6 Mart 1934, s.1.

⁹⁸⁰ "Belediyede", *Samsun*, Yıl: 8, S: 553, 2 Ağustos 1934, s.2.

⁹⁸¹ "Belediyede", *Samsun*, Yıl: 8, S: 555, 16 Ağustos 1934, s.1.

⁹⁸² Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s. 356.

⁹⁸³ "Belediyemizin Meşkur Faaliyetleri", *Ahali*, S: 642, 6 Mart 1934, s.1.

⁹⁸⁴ "Cumhuriyet Alanı", *Samsun*, Yıl: 9, S: 614, 20 Eylül 1935, s.2.

Haziran 1936 itibarıyla, Subaşı'ndan Yelkenci evine ve ardından İstiklal Caddesine kadar uzanan yollarda parke kaldırım döşeme faaliyetleri gerçekleştirildi⁹⁸⁵. Bu yöndeki çalışmalara 1937 yılında da devam edildi. Anılan yıl itibarıyla Samsun Belediyesi'nin çalışmaları doğrultusunda şehir, 1923-1937 yılları arasında 319 kilometre uzunluğunda şose yola ulaştı⁹⁸⁶. Naşit Fırat'ın belediye başkanlığı görevine devam ettiği 1937 yılında toplamda, 14.000 lira sarf edildi ve şehrin muhtelif noktalarına 12.853 metre uzunluğunda kaldırım döşeme ve onarma faaliyetlerinde bulunuldu⁹⁸⁷.

Bu faaliyetlerin yanı sıra belediye, şehre yeni kaldırımlar yaparken mevcut kaldırımların korunmasına ve onarılmasına yönelik çalışmalarına devam etti. Bu meyanda 29 Temmuz 1938'de yapılan bir belediye meclisi toplantısında konu gündeme geldi. Toplantıda yolların ve kaldırımların kağı arabalarının tahribinden korunmasına yönelik bir talimatname taslağı tartışıldı. Bu taslağa göre; kağı arabalarının ve “hayvan arabalarının” yollara zarar vermesini önlemek için şehir merkezinden geçmesinin yasaklanması öngörülüyordu. Talimatname onaylandığı takdirde arabalar merkeze uzak bölgelerden geçiş yapabileceklerdi. Ancak bazı meclis üyeleri, bu yönde bir yasağın çıkarılmasının köylüler açısından sıkıntı yaratacağını dile getirerek mevcut düzenlemeye karşı çıktı⁹⁸⁸.

Karşı çıkanların başında dönemin belediye başkanı Ahmet Naşit Fırat da vardı. Fırat'a göre; köyden şehre inen Samsun köylüsünün maddi durumu sadece mezkûr arabalarla seyahat ve taşımacılığa yetiyordu. Ona göre; teklif onaylandığı takdirde, köylü halk mağdur edilecekti. Fırat'ın bu yöndeki görüşleri, Mümtaz Arkayın ve Rüstem Mesutoğlu gibi üyeler tarafından da destek gördü. Arkayın, Samsun'daki mevcut köy yollarının kağı arabasından başka vasıtalarla aşmaya elverişsiz olduğunu belirtti. Köyden şehre inen halk; odun, tütün, kömür gibi ihtiyaç malzemelerini bu arabalarla şehre getirdiğinden mevcut teklif kabul edilmemeliydi. Mesutoğlu da bu görüşlere katılarak, teklifin Zabıta Talimatını İhzar Komisyonu tarafından tetkik edilerek görüşülmesinin daha uygun olacağını ifade etti. Toplantı sonunda Mesutoğlu'nun teklifi oylamaya sunuldu ve kabul edildi⁹⁸⁹.

⁹⁸⁵ “Bayındırlık”, *Samsun*, Yıl: 12, S: 650, 19 Haziran 1936, s.2.

⁹⁸⁶ Samsun-Çarşamba..., *Samsun*, 29 Birinci Teşrin 1938, s.4.

⁹⁸⁷ Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.365.

⁹⁸⁸ SBMK, 1938, İçtima Devresi: 4, İçtima: Fevkalade, İnikat: Adedi: 2, 29.07.1938, s.5.

⁹⁸⁹ SBMK, 1938, İçtima Devresi: 4, İçtima: Fevkalade, İnikat: Adedi: 2, 29.07.1938, ss. 5-6.

Aynı yıl içerisinde belediye meclisi karar olarak, anılan hayvan arabalarının şehir içinde bulunan muhtelif yollardan geçişini yasakladı ve hayvan sürülerinin takip edecekleri güzergâhı şehir içinden geçemeyecek şekilde yeniden düzenledi. Naşit Fırat, 1938 yılı mesai raporunda bu konuya şu ifadelerle açıklık getirdi:

“...hayvan sürülerinin şehir içinden geçişlerinde takip edecekleri güzergaha ait talimatın tatbikine hususi bir ehemmiyet atfedilmekte olup, ancak şehre müteaddit suret ve sebeplerle sokularak yularsız ve serbest bir halde en işlek ve mutena caddelerden ve en temiz ve en güzel tesisat önünden geçirilmekte ve etrafı telvis etmekte ve yurttaşların rahatsız kalmalarına badi olmakta bulunduğundan bahisle bu huzur hakkında da takyidat vaz’ı Yüksek Vilayet Makamından iş’ar kılınmış olup buna ait evrak ve daimi encümenin müta’leası ayrıca Yüksek Meclise arz olunmuştur⁹⁹⁰.”

Ahmet Naşit Fırat döneminde, bu çalışmaların dışında 1938 yılı itibarıyla şehrin muhtelif yerlerinde inşa edilen kaldırımlar için belediye bütçesinden 8.227 lira 88 kuruş harcandı⁹⁹¹.

Kaldırım yapım-onarım çalışmalarına Belediye başkanlığında Dr. Necmettin Divitçioğlu’nun bulunduğu 1939 yılında da devam edildi. Şehrin muhtelif sokaklarının yanı sıra Gazi, İstiklal, Kazım Paşa, Gümrük, Necip Bey gibi önemli caddelerinde bulunan ve onarıma muhtaç haldeki çökmüş kaldırımlar tamir edildi. Ayrıca seller sonucunda zarar gören; Bağdat Caddesi, Subaşı Caddesi, Güz Sokak ve ara sokaklardaki toplam 8.901 metrekairelik adi ve parke kaldırımlar tamir edildi. Elektrik santrali karşısında bulunan sokağa 118 lira 50 kuruş harcanarak, 611.72 metrekairelik yeni adi kaldırım yapıldı. Bu yönde bir çalışma da Ulugazi Mahallesi Şükran Sokak’ta gerçekleştirildi. Buraya 700 lira harcandı ve 896.90 metrekairelik yeni kaldırım yapıldı⁹⁹².

Samsun Belediyesi, 1938-1941 yılları arasında kaldırım tamirini öngören faaliyetlerine maddi olanaklar çerçevesinde devam etti. Belediye başkanlığı makamında Rüstem Mesutoğlu’nun bulunduğu 1942 yılında, şehrin muhtelif mahalle ve sokaklarında 2.250 lira bütçeyle 1.474 metre uzunluğunda yeni kaldırımlar yapılarak mevcut kaldırım teşkilatı çoğaltıldı⁹⁹³.

⁹⁹⁰ SBMK, 1938, 1938 Yılı Mesai Raporu.

⁹⁹¹ SBMK, 1939, 1939 Yılı Mesai Raporu.

⁹⁹² SBMK, 1939, 1939 Yılı Mesai Raporu.

⁹⁹³ SBMK, 1942, 1942 Yıllık Mesai Raporu.

b. Köprü Yapım ve Onarımı

Samsun Belediyesi, 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu doğrultusunda⁹⁹⁴, 1930-1945 yılları arasını ihtiva eden dönemde yapım-onarım faaliyetlerinde mevcut köprülerin tamiri ve yeni köprülerin inşa edilmesine de önem verdi. Özellikle 1927 yılında hız verilen köprü çalışmaları 1930 yılı itibarıyla belediyenin devamlı olarak üzerinde çalıştığı bir faaliyet alanı idi⁹⁹⁵. Örneğin Dr. Faik Bey'in belediye başkanlığı makamında bulunduğu 1931 yılında, şehrin ilçeleri olan Bafra ve Alaçam'da köprü ve şose yapım-onarım çalışmaları üzerinde duruldu. Köprü ve şose çalışmaları hakkında tetkiklerde bulunmak üzere belediye meclisi üyeleri ve İdare-i Husuiye Müdürü Ali Kemal Bey anılan ilçelere gönderildi⁹⁹⁶.

Aynı yıl içerisinde belediye başkanlığı görevine getirilen Kefelizade İhsan Bey döneminde (14 Nisan 1931-1 Ağustos 1932) ise çalışmalara devam edildi. Bafra Kızılırmak ve Çarşamba köprülerinin tamirat ve tadilat işlemlerine hız verildi. Bafra İdare Meclisi'nin de yardımıyla 5.000 lira ve üzerine ilavelerle Kızılırmak Köprüsü'nün araba ve yaya geçişine elverişli hale getirilmesine yönelik çalışmalar yapıldı. Çarşamba Köprüsü'nün her iki ucundaki divanların inşasına başlandı⁹⁹⁷. Ancak 1932 yılının Mayıs ayında meydana gelen seller, üzerinde çalışmalarda bulunan Kızılırmak Köprüsü'nün bir kısmında ağır hasarlara neden oldu. Selden etkilenen tek yer köprü değildi. Bafra şosesinin 29. kilometresi geçilmez hale geldi. Bu mevcut durum dâhilinde belediye, mezkûr köprü ve şosenin yapım ve onarım çalışmalarına daha da önem verdi⁹⁹⁸.

Ancak belediyenin zaman içinde mali sıkıntılardan dolayı çoğu çalışmaya tahsisat ayıramaz hale gelmesi sonucunda yarıda kalan yapım ve onarım çalışmalarının ihale yoluyla şahıslara verildiği görülmekteydi. Alaçam'da bulunan Sarılık Köprüsü ve menfezleri bu yönde örnek teşkil etmektedir. Anılan yapılar ve çalışma hakları 10 Temmuz itibarıyla ihale yoluyla müteahhit Fazıl ve Ömer beylere verildi.⁹⁹⁹ İhalenin ardından ise bölgedeki çalışmalara hız verildi ve Eylül 1933 tarihi itibarıyla sona gelindi. Köprü her türlü yolcu ve nakliye vasıtalarının geçişine açıldı.¹⁰⁰⁰ Yine Ağustos

⁹⁹⁴ Kanunda, köprülerin imar planlarının hazırlanması, inşaatı ve temizliği gibi sorumluluklar belediye idarelerinin sorumluluğuna veriliyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. *T.C Resmî Gazete*, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmî Gazete Sayısı:1471, 14 Nisan 1930, ss.8823-8824.

⁹⁹⁵ Fırat, *a.g.m.*, s.6.

⁹⁹⁶ "Alaçam Şosası", *Ahali*, S:623, 14 Kanunusani (Ocak) 1931,s.2

⁹⁹⁷ "Şose ve Köprüler", *Ahali*, S:731, 27 Ağustos 1931, s.1.

⁹⁹⁸ "Köprü ve Şosası", *Ahali*, S:553, 3 Mayıs 1932, s.1.

⁹⁹⁹ "Alaçam Köprü ve Menfezleri", *Ahali*, S: 613, 18 Temmuz 1933, s.2.

¹⁰⁰⁰ "Alaçam Şosasında Faaliyet", *Ahali*, S: 622, 19 Eylül 1933, s.1.

ayı içerisinde, Kızılırmak Köprüsü'nün tamir ve onarımı yapıldı. Ahali gazetesine göre bu çalışma gelip geçici bir tedbirden ibaretti¹⁰⁰¹.

Belediyenin köprülere yönelik çalışmaları 1933 yılı boyunca devam etti. Özellikle 29 Kasım 1933 tarihinde Samsun'un kıyı şeridinde yaşanan fırtına ve sel olayları şehrin muhtelif köprü ve iskelelerinin ağır hasar almasına sebebiyet verdi¹⁰⁰². Belediye afetlerin meydana geldiği tarihten itibaren onarım ve yeniden inşaa faaliyetlerine girişmeye başladı. Örneğin 2 Aralık 1933'te Samsun Gümrük İstasyonları arası tamir edildi ve tekrardan işletmeye açıldı¹⁰⁰³. Belediye bu yılda, 40 adet köprünün inşaa ve yapım-onarım faaliyetleri için toplamda 308.000 lira harcadı¹⁰⁰⁴.

Cumhuriyet'in ilanından itibaren 1933 yılı toplam yol yapım-onarım ve köprü çalışmaları hakkında detaylı bilgi veren kaynak, Samsun Valiliği'nin 1933 tarihli yayınıdır. Anılan yıl itibarıyla, belediyenin İdare-i Hususiye varidatı olarak 6.210,140 lira 80 kuruşluk harcama yaptığı ve bu harcamaların 2.127,786 liralık kısmının % 34,2'sinin yol ve köprü çalışmaları için sarf edildiği aktarılmıştır. 1923-1933 yılları arasında yapılan 286 kilometrelik yol çalışmalarında, çalışma alanı üzerinde bulunan tüm köprü ve menfezler yeniden inşaa edilmiştir¹⁰⁰⁵.

Köprü yapım-onarım çalışmalarına belediye başkanları Nazif Biğat (25 Ekim 1934-25 Ocak 1935) ve Hüsni Yeğen'in kısa belediye başkanlığı dönemlerinde (25 Ocak 1935-8 Ağustos 1935) de devam edildi. Bu dönemde köprülere yönelik inşaat faaliyetlerine hız verilmesindeki ana etken 29 Kasım 1933 tarihinde Karadeniz'in kıyı şehirlerinde başlayan fırtına ve sellerdir. Bu afetler, Samsun'da da gerçekleşmiş ve şehrin kıyı kesiminde ciddi oranda hasara sebep olmuştu¹⁰⁰⁶. Bu dönemler itibarıyla belediye, Bafra dolaylarında yer alan ve Kızılırmak üzerinde bulunan 600 metrelik eski ve hasar almış olan ahşap köprünün yerine beton bir köprü inşasına başladı¹⁰⁰⁷. Köprünün inşaatı için ihale usulü uygulandı ve ihale, Mahmut Hüseyin, Mustafa Reşit ve Şeriki Kolektif Şirketi'ne verildi¹⁰⁰⁸. Kızılırmak Köprüsü'nün (bugünkü adıyla Bafra

¹⁰⁰¹ "Kızılırmak Köprüsü", *Ahali*, S:618, 22 Ağustos 1933, s.1.

¹⁰⁰² BCA, 30.10.0.0/121.861.8/17.12.1933; "Şimdiye Kadar Görülmemiş Müthiş Büyük Bir Fırtına", *Samsun*, S:520, 30 İkinci Teşrin 1933, s.1.

¹⁰⁰³ BCA, 30.10.0.0/121.861.8/17.12.1933.

¹⁰⁰⁴ Vadala, *a.g.e.*, s.110.

¹⁰⁰⁵ 1923-1933 10. *Cumhuriyette Samsun*, s.27.

¹⁰⁰⁶ BCA, 30.10.0.0/121.861.8/17.12.1933; Ayrıca, 1933-1943 yılları arasında Samsun'da yaşanan doğal afetler için bkz. Sakal, *a.g.m.*, ss.1-20.

¹⁰⁰⁷ "Kızılırmak Köprüsü Beton Yapılacak", *Samsun*, Yıl: 9, S: 583, s.3.

¹⁰⁰⁸ <https://www.samsunharitasi.com/turizm/cetinkaya-koprusu/> "Çetinkaya Köprüsü", (Erişim Tarihi: 11.07.2022.)

Çetinkaya Köprüsü) inşaatının muayene ve keşif işlemleri için Bayındırlık Bakanlığı tarafından Köprüler Şefi Kemal Bey görevlendirildi ve Nisan 1935'in ilk haftası içerisinde Samsun'a gönderildi. Bölgede gerekli tetkikleri yapan Kemal Bey aynı zamanda Samsun'da yapılması planlanan diğer köprü alanlarında da tetkiklerde bulundu¹⁰⁰⁹. Köprünün inşaatında Bafra'da yaşayan tütün üreticisi halkın da etkin yardımları görüldü. Öyle ki halk, dönem itibarıyla bu köprünün imarı için ürettikleri ve sattıkları tütünlerin kilosundan kırkar liralık bir meblağı inşaat için hibe etti¹⁰¹⁰.

Halkın köprünün yapımında belediyeye verdiği destek, 1930'lu yıllar itibarıyla sınırlı olan belediye bütçesini kısmen de olsa rahatlatmıştı. Samsun Belediye Meclisi, öncelikle köprüden tasarruf edilen 15.000 liraya ek olarak tahsisatı 35.000 liraya çıkardı. Ardından ise toplanan paranın üç yıllık bir sürede tamamı ödenmek şartıyla, Ünye Gümenüs sahil yollarında yer alan altı adet köprünün tamir ve imarına başlandı¹⁰¹¹. Aynı bölgede bulunan Alaçam-Gümenüs yolu üzerinde yer alan menfezlerin inşasına yönelik çalışmalara ise Haziran 1935 tarihinde başlandı¹⁰¹². Aynı tarih itibarıyla, 1933 yılında meydana gelen seller sonucunda zarar gören Lâdik-Erbaa Yolu üzerindeki köprüler ve Bafra- Alaçam yolu üzerinde inşasına başlanan tamirci barakalarına yönelik çalışmalarda sona gelindi¹⁰¹³.

1936 yılı itibarıyla belediyenin giriştiği köprü imar ve onarım çalışmalarında önemli gelişmeler kat edildi. Belediye başkanlığı makamında Ahmet Naşit Fırat'ın bulunduğu 1936 yılı ilkbaharında, Kızılırmak Köprüsü'nün inşa çalışmalarına hız kazandırıldı ve 15 Ekim 1937 tarihinde inşa faaliyetlerinde sona gelindi. (Ek.26) Mezku köprünün yapımına toplamda 221.062 lira harcandı. Daha sonraki süreçte köprüye Çetinkaya Köprüsü adı verildi¹⁰¹⁴.

Samsun'da köprülerin yapım ve onarımına 1939 yılında da devam edildi. Faaliyetlerin bu dönemde hız kazanmasındaki ana etken 17-23 Temmuz 1939 tarihlerinde meydana gelen büyük sel baskınları idi. 23 Temmuz'da gerçekleşen sel baskının ardından Samsun genelinde altı adet köprü yıkılmış bulunuyordu. Öyle ki bu durum üzerine belediyenin maddi imkânları zarar gören mahalleri onarmakta tek başına

¹⁰⁰⁹ “Kızılırmak Köprüsü”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 588, 4 Nisan 1935, s.1.

¹⁰¹⁰ “Vilayet Umumi Meclisi Müzakeratı”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 587, 28 Mart 1935, s.2.

¹⁰¹¹ “Vilayet Umumi Meclisi Müzakeratı”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 587, 28 Mart 1935, s.2.

¹⁰¹² “Bayındırlık İşleri”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 598, 6 Haziran 1935, s.1.

¹⁰¹³ “Bayındırlık İşleri”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 598, 5 Haziran 1935, s.1.

¹⁰¹⁴ <https://www.samsunharitasi.com/turizm/cetinkaya-koprusu/> “Çetinkaya Köprüsü”, Erişim Tarihi: 11.07.2022.

yeterli olmamış ve bu nedenle seferberlik başlatılmıştı. Selden zarar gören akarsu yataklarının temizlenmesi için belediye, halkın da yardımına başvurdu. 15 yaşından büyük olmak şartıyla, çalışanlara dört günlük çalışma için 3 lira verilmiş ve kendi vasıtalarıyla katkıda bulunmaları istenmiştir. Çalışmalardan kaçanlar hakkında ise cezai işlem uygulanması kararlaştırılmıştır¹⁰¹⁵.

c. Menfez ve Lağımın Bakımı

Belediyenin yol yapım-onarım faaliyetlerinde önem verdiği bir başka alanı da menfez ve lağımın tamiri ve yeniden inşası oluştuyordu. 1930-1945 yılları arasındaki dönemde de belediye, şehrin yeniden imarında bu yöndeki çalışmalara ağırlık verdi. Belediye başkanlığı makamında Kefelizade İhsan Bey'in bulunduğu 1933 yılında şehirde; 18.000 metre uzunluğunda ve 1,5 santim yüksekliğinde kapaklı lağım mecrası inşası, 7.632 metre uzunluğunda ve 30 santimetre genişliğinde lağım mecrası inşası, 750 metre uzunluğunda muhtelif lağımın onarımı, 6.200 metre uzunluğunda ve 50 metre 60 santimetre yüksekliğinde beton lağım inşası çalışmaları gerçekleştirildi¹⁰¹⁶.

1930-1945 yılları arasında özellikle 1939 yılı ve ondan sonraki yıllarda menfez ve lağımlara yönelik faaliyetlere ağırlık verildiği görülmektedir. Bundaki ana etken ise 17 Temmuz ve 23 Temmuz 1939 tarihlerinde Samsun'da meydana gelen şiddetli sellerdi¹⁰¹⁷. Seller; Mert, Yeşilirmak, Kızılırmak, Apdal ve Kürtün ırmaklarının taşmasıyla sonuçlanmış ve şehir genelinde ciddi hasarlar meydana gelmişti¹⁰¹⁸. Bu hasarlarla birlikte şehrin içlerine kadar ilerleyen iki sel, muhtelif menfezleri tıkayarak kullanılamaz hale getirdi¹⁰¹⁹.

Samsun Belediyesi, mevcut ortamda selden zarar gören muhtelif sokakları iki kez tamir ettirdi. Bunun yanı sıra, sekiz adet büyük, beş adet küçük menfez yaptırıldı. Sel sonucunda toprak ile dolan birçok lağım ise temizlendi. Belediye bütçesinin önemli bir kısmı sadece bu işler için kullanıldı. Ancak tüm uğraşlara rağmen tamiratın önemli bir kısmı ekonomik sıkıntılardan dolayı yerine getirilemedi¹⁰²⁰. 1939 mali yılı bütçesinin 27. faslını oluşturan, *Kaldırım ve Lağımın Tamiri Masarifi*" maddesine konulan 5.000 lira; menfez, lağım ve kaldırımların tamirat işleri için harcandı ancak

¹⁰¹⁵ SBMK, 1939, *1939 Yılı Mesai Raporu*; Sakal, a.g.e., s.9.

¹⁰¹⁶ 1923-1933 10. Cumhuriyette Samsun, ss.48-50.

¹⁰¹⁷ Sakal, a.g.e., s.5.

¹⁰¹⁸ SBMK, 1939, *1939 Yılı Mesai Raporu*; Sakal, a.g.e., ss.6-8.

¹⁰¹⁹ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 2, İçtima: Fevkalade, 03.01.1940, ss. 1-2.

¹⁰²⁰ SBMK, 1939, *1939 Yılı Mesai Raporu*.

yeterli olmadı¹⁰²¹. Bunun üzerine belediye meclisi, çökmüş durumda bulunan kaldırım, lağım ve menfezlerin tamiri için 3.500 liralık ek tahsisat ayırdı. Muhasebe İşleri'nin 22 Aralık 1939 tarih ve 639 sayılı kararının ardından ise mezkûr alanların tamir ve iyileştirme çalışmalarına hız verildi¹⁰²².

1939 yılı itibarıyla Halis Kaptan Sokağında, Arasta Sokağı, Ağabali Sokağı, Salih Bey Sokağı başlarında orta ve küçük olmak üzere yeni menfezler yapıldı. Bu menfezler için belediye bütçesinden 75 lira 50 kuruş harcandı. Tamire muhtaç halde bulunan menfezler ise tamir edildi. 41 adet menfez onarıldı. Onarım çalışmaları için 205 lira harcandı. Sel nedeniyle patlayan muhtelif menfezler ise tuğla ile kapatıldı ve bu çalışmalar için 180 lira harcandı. Şehrin muhtelif yerlerinde büyük menfezler de yapıldı. Firuz Ağa Sokağı başında, Bahtiyar Sokağında, Belediye karşısında, Necip Bey caddesinde, Belediye köşesinde, Hava Hatun Sokağı başında, Yeni Hamam Sokağında ve Hava Kurumu önünde 500 lira harcanarak yeni büyük menfezler inşa edildi. Bu faaliyetlerin yanı sıra aynı yıl içerisinde, sel sebebiyle dolan ve patlayan 8.901 metrekarelik muhtelif yerlerdeki lağım mecralar onarıldı. Osmaniye Caddesi, Zafer Sineması, İstiklal Caddesi arasında 41.50 metrekare lağım mecrası inşa edildi. Bu iş için 1.328 lira 2 kuruş harcandı¹⁰²³.

Çalışmalara 1939-1942 yılları arasında da devam edildi. Ancak belediye başkanlığı makamında Rüstem Mesutoğlu'nun bulunduğu 1942 yılında bu alandaki çalışmalar daha ön plandaydı. 1942 yılında, doğal afetler sebebiyle zarar gören lağım, menfez ve kaldırımların tamir ve yeniden inşa çalışmalarına hız verildi. 3.874 metre uzunluğunda lağım tamir edildi. Bunun yanı sıra 356 metre uzunluğunda yeni lağım ve 22 adet de menfez yapıldı¹⁰²⁴.

d. Şehir İçi ve Bağlantı Yollarının Yapım ve Onarımı

Samsun'da hız verilmesi gereken bir başka mesele de şehir yollarının yapım ve onarım çalışmalarıydı. Cumhuriyet'in ilk yılları itibarıyla Samsun'un karayolu teşkilatı denizyolu ve demiryolu teşkilatlarına kıyasla yetersiz ve düzene muhtaçtı¹⁰²⁵. 1930-1945 yılları arasında Samsun Belediyesi de şehrin muhtelif noktalarında yol yapım-onarım

¹⁰²¹ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 2, İçtima: Fevkalade, 03.01.1940, ss. 1-2.

¹⁰²² SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 2, İçtima: Fevkalade, 03.01.1940, ss. 1-2.

¹⁰²³ SBMK, 1939, 1939 Yılı Mesai Raporu.

¹⁰²⁴ SBMK, 1942, 1942 Yıllık Mesai Raporu.

¹⁰²⁵ 1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun, s.28.

faaliyetleri gerçekleştirdi. Cumhuriyet ile birlikte 1927’de hız kazanan çalışmalarla birlikte 1930 yılına gelindiğinde Samsun’a iç ve dış yollar açılmaya başlanmıştır¹⁰²⁶.

Belediye Başkanı Kefelizade İhsan Bey dönemi ve 1932 yılının sonları itibarıyla ise Alaçam-Bafra arasındaki mesafeyi kısaltmaya yönelik yol yapım-onarım faaliyetlerinde bulunuldu. Alaçam nahiyesinde, Dürtmen, Kapaklı ve muhtelif köylere yeni yollar yapıldı ve Bafra-Alaçam arası mesafe bu yollar sayesinde kısaltıldı. Mezkûr faaliyetlerde, Alaçam nahiyesi müdürü Atıf Bey’in de etkin çalışmaları görüldü¹⁰²⁷. Bunun yanı sıra Samsun-Çarşamba hattı içerisinde Çarşamba-Terme yolu çalışmalarına başlandı¹⁰²⁸. Aynı yıl içerisinde şehir genelinde yol yapım-onarım çalışmalarına da hız verildi. Şehir, 55 kilometre uzunluğunda yola kavuştu¹⁰²⁹. Yılsonunda ise şehrin toplam yol uzunluğu 286 kilometreye ulaştı. Bu yıl itibarıyla inşa edilen yollar için belediye bütçesinden 8.000 lira harcandı¹⁰³⁰.

Yol yapım-onarım çalışmalarına Kefelizade İhsan Bey’in ardından diğer belediye başkanlarının dönemlerinde de devam edildi. Belediye Başkanı Hüsnü Yeğen dönemine rastlayan Haziran 1935 tarihi itibarıyla, çalışmalarına devam edilen Çarşamba-Terme Yolunun kalan son parçaları tamamlandı. Aynı zamanda yine bu yol üzerinde bulunan ahşap menfezler ve Samsun-Bafra Yolu üzerinde yer alan üç adet ahşap köprü betonarmeye tahvil edildi¹⁰³¹.

Samsun Belediyesi’nin Belediye Başkanı Hüsnü Yeğen dönemindeki bayındırlık faaliyetleri, ulusal basında da yer buldu. Tan gazetesi, 5 Ağustos 1935 tarihli nüshasında Samsun Belediyesi’nin yol yapım ve onarım faaliyetleri hakkında övgü dolu ifadelerde bulundu. “*Samsunlular Sizin İçin*” başlıklı yazıda: “*Mamañih... Samsun’un çalışkan bir urayı (belediye başkanı) vardır. Her gün bir parça daha değişen şehir bir parça daha güzelleşiyor...*” şeklindeki haberin devamında, ana caddelerin tamamına yakınının parke kaldırımlarla döşendiği, tüm sokakların tamirat faaliyetlerine tabi tutulduğu ve birçok yeni cadde ve sokağın hizmete açıldığı belirtildi¹⁰³².

Çarşamba-Terme Yolu çalışmalarına Hüsnü Yeğen’in ardından göreve getirilen Ahmet Naşit Fırat döneminde de devam edildi. Uzunluğu 2,5 kilometre olan yolun inşa

¹⁰²⁶ Fırat, a.g.m., ss.6-7.

¹⁰²⁷ “Köy Yolları”, *Ahali*, S:582, 29 İkinci Teşrin 1932, s.2.

¹⁰²⁸ “Bayındırlık İşleri”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 598, 5 Haziran 1935, s.1.

¹⁰²⁹ 10. *Cumhuriyet*’te *Samsun*, s.28.

¹⁰³⁰ Vadala, a.g.e., s.110.

¹⁰³¹ “Bayındırlık İşleri”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 598, 5 Haziran 1935, s.1.

¹⁰³² “Samsunlular Sizin İçin!..”, *Tan*, Yıl: 11, S: 105-3408, 5 Ağustos 1935, s.10.

çalışmaları, Ağustos 1935 sonlarında bitirildi¹⁰³³. Ardından ise Çarşamba'nın köy yollarının tamamen düzeltilmesine yönelik çalışmalara başlandı¹⁰³⁴. Bunun yanı sıra, Vezirköprü-Boyabat Yolunun yapımına hız verildi¹⁰³⁵. Ahmet Naşit Fırat dönemi yol yapım-onarım çalışmaları 1936 ve 1937 yıllarında da devam etti. 1937 yılında, Fener şosesi üzerine 500 adet ağaç diktirildi ve belediye tarafından bu ağaçların muhafazası sağlandı¹⁰³⁶. 1938 yılında şehrin muhtelif sokaklarına trafik levhaları konuldu. Şehrin umumi cadde ve sokaklarına çok sayıda lamba takıldı. Hastane ve Kışla yolları üzerindeki muhtelif ahşap elektrik direkler söküldü ve yerlerine demir direkler dikildi¹⁰³⁷.

Belediye, yol yapım-onarım çalışmalarının yanı sıra şehrin muhtelif cadde, sokak ve yollarında başboş hayvan bırakmayı ve ahır bulundurmaya yasaklıyordu. Örneğin belediye, Mart 1937 tarihi itibarıyla; Mert Irmağı'ndan itibaren, Kemal Çiftliği, Çiftlik Caddesi, Su Deposu, askeri toplantı salonu ve hastane pavyonundan, batıya doğru 500 metre ilerisinden geçen hattı takiben İsa Baba, Fener ve sahil şeridinin çevrelediği sınırlar içerisinde koyun ve keçi ahırları inşa etmeyi yasakladı¹⁰³⁸. Belediyenin bu yöndeki yasaklamaları 1938 yılında da devam etti. Belediye meclisinin 15 Eylül 1938 tarihli kararıyla; kümes ve sokak hayvanlarının şehir içi yollarda başboş halde bırakılması yasaklandı¹⁰³⁹. Ağustos 1938 tarihinde ise bu kez şehrin muhtelif sokaklarında bisiklet yarışı ve sporları yapmak yasaklandı. Belediye meclisi kararıyla mezkur faaliyetlerin yapılabileceği yerler; spor sahası pisti, Samsun Askerlik Şubesi bitişiğindeki alan ve İsmet Paşa Okulu civarındaki alan olarak belirlendi¹⁰⁴⁰.

Yol yapım-onarım faaliyetlerinin yanı sıra belediye, 1937-1944 yılları arasında Samsun'un muhtelif ilçelerinde de mezkûr çalışmalarına devam etti. Örneğin belediye, 1944 yılında Bafra Belediyesi ile ortak hareket ederek Bafra Cumhuriyet Meydanı'nın düzenlenmesi çalışmalarında bulundu. Bu faaliyetlerde Bafra'yı Güzelleştirme

¹⁰³³ “Çarşamba Nafia İşleri”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 611, 30 Ağustos 1935, s.2.

¹⁰³⁴ “Çarşamba Nafia İşleri”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 611, 30 Ağustos 1935, s.2.

¹⁰³⁵ “Bayındırlık İşleri”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 598, 5 Haziran 1935, s.1.

¹⁰³⁶ Sarısakal, *Samsun Belediyesi Tarihi*, s.366.

¹⁰³⁷ SBMK, 1938, *1938 Yılı Mesai Raporu*.

¹⁰³⁸ “Samsun Belediye Riyasetinden”, *Samsun*, S: 684, 5 Mart 1937, s.1.

¹⁰³⁹ SBMK, 1938, Belediye Meclisi Kararı: “Büyük Caddeleri Telvis Eden Hayvanlara Konulması İstenilen Takdiyat Hakkında”, 15.09.1938.

¹⁰⁴⁰ “Belediye Riyasetinden, Sokaklarda Bisiklet Yarışı Yasak”, *Samsun*, S: 758, 19 Ağustos 1938, s.1.

Cemiyeti'nin etkin çabaları görüldü. Anılan yıl içerisinde Cumhuriyet Meydanı genişletildi ve meydana 3.000 metrekare alana parke döşendi¹⁰⁴¹.

e. *Demiryolu Bakım İşleri*

Cumhuriyet'in ilk yılları itibarıyla yol yapım-onarım faaliyetleri kadar demiryolu inşa faaliyetleri de büyük önem arz etmekteydi. Bu yönde Samsun Belediyesi 1923-1929 yılları arasında yürüttüğü demiryolu çalışmalarına 1930-1945 yılları arasında da devam etti. Yapımına devam edilen demiryolu projelerinden biri Samsun-Sivas Demiryolu hattı projesi idi.

Mezkûr projenin yapımına dair ilk teşebbüsler 1862-1869 yılları arasındaki çalışmalara dayanıyordu. Bu yıllarda yolun etüt çalışmalarına başlanmış ancak 1883 yılına kadar çalışmalarda sona gelinememişti¹⁰⁴². 1910'lu yıllar itibarıyla ise I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, çalışmaları bir kez daha sekteye uğratmıştı. Savaşın 1918 yılında sona ermesi ve Türkiye'nin Cumhuriyet rejimine geçmesiyle birlikte, demiryolu çalışmalarına yeniden işlerlik kazandırıldı¹⁰⁴³. 1925 yılında, Samsun-Sivas Demiryolu idaresi mühendisliklerine: "*Rober Furuh*", "*Alber Vidman*",¹⁰⁴⁴ ve "*Legal*" adında yabancı uyruklu isimler getirildi¹⁰⁴⁵. Lozan Anlaşması'nın ardından 12. protokolün 2. maddesi gereğince, demiryolunun inşa ve idaresine dair imtiyazlar "*Reji Jeneral*" adlı şirkete verildi ve inşa çalışmalarına devam edildi¹⁰⁴⁶.

Demiryolu hattı projesinin ihalesi, 1930 yılına kadar sürekli olarak el değiştirdi. Bu durum ise tabi olarak çalışmaların uzamasına neden oldu¹⁰⁴⁷. Aynı yıl içerisinde çalışmalara hız verildi. Hat için gerekli malzemeler daha önceden de olduğu gibi yurtdışından temin edildi. 18 Mayıs 1931 tarihinde, Alman Sanayi Komisyonu ile Nafia Vekâleti arasında bir mukavele imzalandı. Anlaşma dâhilinde; mezkûr hatta demir köprü montajında kullanılacak malzemelerin temini sürecinde herhangi bir gümrük ücretinin ödenmemesi kararlaştırıldı¹⁰⁴⁸. 1931 yılının ortaları itibarıyla çalışmalarda ciddi aşama kat edildi. Nisan 1932 tarihinde ise çalışmalarda sona gelindi. İnşa edilmesi

¹⁰⁴¹ Süleyman Türk, "Bafra'da İnönü Anıtı ve Verimli Çalışmalar", *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 7, S: 69, Ocak-Şubat 1945, s.11.

¹⁰⁴² Vadala, *a.g.e.*, s.51.

¹⁰⁴³ BCA, 30.18.1.1/5.24.18, 15.08.1922.

¹⁰⁴⁴ BCA, 30.11.1.0/14.25.8, 08.06.1925.

¹⁰⁴⁵ BCA, 30.11.1.0/14.25.17, 09.06.1925.

¹⁰⁴⁶ BCA, 30.18.1.1/15.54.19, 30.08.1925.

¹⁰⁴⁷ BCA, 30.11.1.0/14.25.8, 08.06.1925; BCA, 30.11.1.0/14.25.17, 09.06.1925; BCA, 30.18.1.1/15.54.19, 30.08.1925.

¹⁰⁴⁸ BCA, 30.18.1.2/20.31.5, 18.05.1931.

yaklaşık olarak 22 yıl süren ve 404 kilometre uzunluğa sahip olan Samsun-Sivas Demiryolu Hattı, 23 Nisan 1932 tarihinde hizmete girdi¹⁰⁴⁹. Hattın son 100 kilometrelik kısmı 15 Aralık 1932 tarihinde hizmete açıldı. Hizmete açılan kısım; Musaköy, Topalyurdu, Çamlıbel, Subaşı, Yıldızeli, Menteşe ve Kalın duraklarını içerisine alıyordu¹⁰⁵⁰.

Samsun Belediyesi'nin Samsun-Sivas Demiryolundaki faaliyetleri de hat inşaatının bitmesinin ardından başladı. Örneğin Eylül 1933'ten itibaren belediye, demiryolu istasyonlarının uzatılması çalışmalarında bulundu. Aynı yıl içerisinde, hattın Irmak semtindeki istasyonunun Çarşamba istasyonu mevkiine kadar uzatılması çalışmalarına başlandı¹⁰⁵¹.

Samsun'da gerçekleştirilen demiryolu projelerinden biri de Samsun-Çarşamba Hattı'nın Terme'ye, Samsun-Bafra Hattı'nın ise Alaçam'a kadar uzatılmasına yönelikti. Belediye'nin bu yöndeki çalışmaları ekseriyetle Belediye Başkanı Kefelizade Sami Bey döneminde (14 Nisan 1931-01 Ağustos 1932) gerçekleştirildi. Temmuz 1932 tarihi itibarıyla Çarşamba ve Terme arasında yapılacak olan hattın bağlantı noktasını sağlamak adına Çarşamba ve Yeşilirmak üzerinden büyük bir geçit kurma projesi de düşünüldü. Geçidin belirlenen uzunluğu 200 metre, toplam maliyeti ise 500.000 lira idi¹⁰⁵².

f. Otobüs İşletmesi'nin Teşkili Meselesi

1923-1945 yılları itibarıyla Samsun genelindeki bayındırlık faaliyetlerine hız verilmiş ve şehirde birçok yol onarım çalışması yapılırken, ihtiyaç ve olanaklar dâhilinde ise yeni yollar yapılmıştır. 1930'lu yıllar itibarıyla inşa edilen ve iyileştirilen yollar üzerinde çok sayıda tesis ve sosyal alanların açılması halkın şehre ulaşımını kolaylaştırdı. Bu durum bir vasıta teşkilatını da gerekli kıldı. Belediye bu eksikliği görerek ihtiyacı karşılamaya yönelik faaliyetlerde bulundu. Örneğin belediye başkanlığı makamında Dr. Necmettin Divitçioğlu'nun bulunduğu 1939 yılında, şehrin; Derbent, Matosyan Çiftliği, Cumhuriyet Meydanı, Kışla ve Plaj gibi işlek noktalarına ulaşımı kolaylaştırmak amacıyla bir şehir içi otobüs ağı oluşturma projesini başlattı¹⁰⁵³.

¹⁰⁴⁹ “Samsun-Sivas Hattı Sivas’a Bağlandı”, *Ahali*, S:553, 3 Mayıs 1932, s.2.

¹⁰⁵⁰ BCA, 30.10.0.0/152.76.18, 28.11.1932.

¹⁰⁵¹ “Sahil Caddesi ve İstasyon”, *Ahali*, S: 621, 12 Eylül 1933, s.2.

¹⁰⁵² Samsun-Sivas Hattı İşletme Müfettişi H. Yakup, “Samsun-Çarşamba Hattı ve Termeye Temdidi, Samsun- Bafra Hattı ve Alaçama Temdidi”, *Ahali*, S: 562, 16 Temmuz 1932, ss.1-3.

¹⁰⁵³ SBMK,1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 2, İçtima: Fevkalade, 03.01.1940, ss. 1-2.

Projenin hayata geçirilmesi için konu, Belediye Başkanı Dr. Necmettin Divitçioğlu tarafından 3 Ocak 1940 tarihinde belediye meclisi gündemine taşındı. Divitçioğlu, toplantıda; şehir içi ulaşımı kolaylaştırmak için bir otobüs ağı oluşturulması yönündeki teklifini sundu. Konuyla ilgili söz alan üyelere biri olan Mümtaz Arkayın, bu yönde girişilecek bir faaliyet için henüz erken olduğunu belirtti. Ona göre; Samsun'un mevcut yollarının çoğu tenha ve düzensiz bir biçimde olduğundan, bir otobüs işletmesinin kurulması için yeterli donanımına sahip değildi. Otobüs işletmesinin faaliyete geçmesi hem bozuk yollarda seyahat yapılmasına hem de tenha yollarda eşkıyalık faaliyetlerinin artmasına sebep olacaktı. Bu yüzden şehrin muhtelif yollarındaki yapım-onarım faaliyetleri artırılmalı, tenha yollarda asayiş tedbirleri alınmalıydı. Kısaca Arkayın'a göre; bu faaliyet için acele edilmemeli, uygun şartların oluşturulmasına çalışılmalıydı¹⁰⁵⁴.

Söz alan bir diğer meclis üyesi de İbrahim Doğru idi. Ona göre; dönem itibarıyla Eskişehir yolları ile Samsun yolları arasında herhangi bir fark yoktu. Bu şartlara rağmen Eskişehir Belediyesi, otobüs işletmesini faaliyete geçirmiş ve herhangi bir sıkıntıyla karşılaşmamıştı. Bu yüzden Samsun gibi bir şehir bu tür bir işletmeden mahrum kalmamalıydı. Bu görüşler üzerine Divitçioğlu'nun teklifi oylamaya sunuldu ve meclis kararıyla, Samsun'da bir otobüs işletmesinin kurulmasına karar verildi¹⁰⁵⁵.

Otobüs işletmesinin ulaşım faaliyetleri ile ilgili bilgiler son derece sınırlıdır. Öyle ki Divitçioğlu'nun ardından belediye başkanlığına getirilen; Rüstem Mesutoğlu, Mümtaz Arkayın ve Ahmet Eymir dönemlerine ait mesai raporlarında da otobüs işletmesiyle ilgili verilere rastlanmamıştır. İşletme hakkında karşılaşılan ilk veriler, çalışmanın sınırları dışında kalan 1947 (Muhittin Özkefeli dönemi) yılına ait mesai raporlarıdır. Mevcut verilere göre; otobüs işletmesinin 1939-1947 yılları arasında kurulduğu rahatlıkla söylenebilir. 1947 yılı itibarıyla, otobüs işletmesi idaresi bütçesinin 190.000 lira olduğu, Aynı yılda, mezkûr işletmenin araç kadrosunda; şehir içi ulaşımı sağlamak için 3 otobüs, Samsun-Bafra arası ulaşımı sağlamak için ise 1 adet belediye otobüsünün bulunduğu görülmektedir. Aynı yıl içerisinde şehir içi otobüslerde; yetişkinlere 15 kuruş, öğrencilere ise 5 kuruşluk fiyat tarifesi uygulanmıştır. 1 Ocak-1 Eylül 1947 tarihleri arasında; 337.201 adet yetişkin, 14.640 adet ise öğrenci taşınmıştır.

¹⁰⁵⁴ SBMK,1940-1941, İntihap Devresi: 3, İctima Devresi: 2, İctima: Fevkalade, 03.01.1940, ss. 1-2.

¹⁰⁵⁵ SBMK, 1939, İntihap Devresi: 3, İctima Devresi: 1, İctima: 2, İnikat: 1, 06.02.1939, ss. 4-5.

Samsun-Bafra arasında ise; 1 Ocak-16 Mart 1947 tarihleri arasında 1.329 yolcu hizmet almıştır¹⁰⁵⁶.

Eldeki mevcut verilere göre; belediye tarafından 1939-1947 yılları arasında açılan otobüs işletmesinin çok sayıda yetişkini ve özellikle öğrenciyi taşıdığı görülmektedir. Çalışma gereği 1930-1945 yılları arası beledi faaliyetler yerel basında da taranmış ve bu taramalarda herhangi bir otobüs kazası ya da otobüs yolcularına yönelik eškıya faaliyetlerine rastlanmamıştır.

3.3.2.1. Bataklık Islah Çalışmaları

Belediye'nin yol yapım-onarım çalışmalarında giriştiği faaliyetlerin önemli bir kısmını da bataklıkların ıslahı oluşturmaktaydı. Esasen bataklık kurutma çalışmaları daha önce de değinildiği üzere, yakın dönemde bulaşıcı hastalıkların engellenmesine yönelik bir beledi faaliyetti. Ancak bugün itibarıyla geçmişte kurutma faaliyetlerinin yapıldığı bataklık alanlar, şehre imar alanı ya da yeni yollar olarak kazandırıldığından yol yapım-onarım faaliyetleri başlığı altında değerlendirmek çalışmanın gidişatı açısından daha faydalı olacaktır.

1930'lu yıllar itibarıyla Samsun, Sıtma hastalığı ile mücadele eden Anadolu şehirlerinden biriydi. Çünkü şehir bataklıkları, Samsun'da belediye idaresinin kurulduğu 1869 yılından itibaren kurutma ve ıslah çalışmalarına sahne oldu, belediye ise bu yöndeki çalışmalarına ağırlık verdi. 1930 yılı itibarıyla Samsun'da kurutulması elzem olan başlıca bataklıklar; Fener ve Irmak civarındaki bataklıklardı. Belediye, 1930-1937 yılları arasında şehrin muhtelif bataklıklarını mazot dökme ya da toprak dökme usulüyle kurutuyordu. 1930-1937 yılları arası Samsun Belediyesine ait mesai raporlarına bakıldığında, belirli aralıklarda bataklık kurutma faaliyetlerinde bulunduğu görülmektedir. Örneğin belediye başkanlığı makamında Nazif Biğat'ın bulunduğu dönemde (25 Ekim 1934-25 Ocak 1935) Samsun'un muhtelif ilçelerinde bataklık kurutma faaliyetleri gerçekleştirildi. Aralık 1934 tarihi itibarıyla Çarşamba ilçesinde bulunan ve bataklık halini alan Kocagöl'de yapılacak ıslah çalışmaları için hafriyat işlerinin yürütülmesine yönelik ihaleler yapıldı¹⁰⁵⁷.

¹⁰⁵⁶ SBMK 1947, *1947 Yılı Mesai Raporu*.

¹⁰⁵⁷ SBMK, 1934-1936, Samsun Belediyesinden, Samsun Belediyesi 8. Daire Su İşleri Müdürlüğüne, 10.12.1934, S: 382/2295.

Aynı ay içerisinde Alaçam Deresi üzerinde yapılacak bataklık kurutma çalışmaları için bir komisyon oluşturuldu¹⁰⁵⁸. Kurutma faaliyetlerindeki fizikî ve yoğun çalışmalara 1937 yılından itibaren hız verildi. Örneğin anılan yılda belediye başkanlığı makamında bulunan Naşit Fırat'ın çalışmaları doğrultusunda; Irmak Caddesi civarındaki arsalar ile elektrik santrali yakınlarında bulunan gölcük ve Fener civarındaki sazlık sahaya toprak ve inşaat molozları döktürüldü ve doldurma çalışmaları yapıldı. Muhtelif bataklıkların kurutulmasına yönelik faaliyetlerle birlikte, 1937 yılı sonunda 5.000 metrelik bir bataklık alan kurutulmuş bulunuyordu¹⁰⁵⁹. Bu çalışmalarda belediye, Aral Şirketi tarafından ABD'den temin edilen ekskavatörlerden (kepçe) de büyük ölçüde yararlandı¹⁰⁶⁰.

Bataklık kurutma faaliyetlerine, Naşit Fırat'ın ardından göreve getirilen Dr. Necmettin Divitçioğlu döneminde de devam edildi. Onun döneminde, bataklıkların kurutulmasına yönelik olarak uygulanan çukurlara mazot dökme usulü terk edildi ve ekseriyetle toprakla doldurma faaliyetlerine ağırlık verildi¹⁰⁶¹. Çalışmalarda, Nafia Vekâletine ait ekskavatörler kullanıldı. Bu doğrultuda; Çarşamba deltasında açtırılan altışar kilometrelik iki büyük kanal bölgesinde bulunan binlerce hektarlık bataklık üzeri toprakla doldurularak kurutuldu¹⁰⁶².

Divitçioğlu, bataklıkları mazotla kurutma yönteminin terk edilmesindeki gerekçeleri belediye meclisine sunduğu 1939 yılı mesai raporunda şu şekilde açıkladı¹⁰⁶³:

“Bizce sivrisinek mücadelesi uğrunda bataklığa mazot dökmek, suya para dökmek kabilinden görülmektedir. Bu sebeple çok kıt olan paramızı suya dökecek yerde daha esaslı bir hizmet olmak üzere gelecek sene bu bataklıkları Belediye Kanunu'nun 158. maddesi mucibince idare-i hususiye ile müştereken vasi'an dolduracağız.”

Bataklık kurutma ve ıslah çalışmalarına Divitçioğlu'nun ardından belediye başkanlığına getirilen Rüstem Mesutoğlu (4 Haziran 1940-2 Kasım 1942), Mümtaz Arkayın (2 Kasım 1942-24 Nisan 1943) ve Ahmet Rifat Eymir (24 Nisan 1943-26 Temmuz 1946) dönemlerinde de devam edildi. Özellikle belediye başkanlığı

¹⁰⁵⁸ SBMK, 1934-1936, Samsun Nafia Vekaleti Su İşleri Müdürlüğünden, Samsun Belediyesine, 10.12.1934, S: 384/2292.

¹⁰⁵⁹ Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.366.

¹⁰⁶⁰ BCA, 30.18.1.2/79.86.15, 15.10.1937.

¹⁰⁶¹ SBMK, 1939, *1939 Yılı Mesai Raporu*.

¹⁰⁶² BCA, 490.1.0.0/700.383.1, 17.07.1939.

¹⁰⁶³ SBMK, 1939, *1939 Yılı Mesai Raporu*.

makamında Ahmet Rifat Eymir'in bulunduğu 1943 yılında bu yöndeki çalışmalar hızlandırıldı. Örneğin Çarşamba'da, bataklıklardan oluşan geniş bir bölgede kurutma faaliyetleri gerçekleştirildi. Mezkûr bölgede üç adet mıntıka belirlendi. Birinci mıntıka: Kirazlık'tan Turgutlu Deresi'ne kadar olan 250.000 dekarlık saha, ikinci mıntıka: Çarşamba civarında, Yeşilirmak'ın eski yatağı olan Körirmak ile Sarılık Deresi bataklıkları sahasını içine alan 150.000 dekarlık alan, üçüncü mıntıka ise: Yeşilirmak'tan Terme'ye kadar uzanan ve sağ sahil kısmını içine alan 600.000 dekarlık saha idi¹⁰⁶⁴.

Birinci mıntıka sınırları içerisinde bulunan; Tekkeköy, Kirazlık, Çinik, Mecinni, Güdedi, Hamzalı, Kahyalı, Tatarlı, Elekçi, Taşdemir, Ağsıklıdere, Abdal Irmağı ve Turgutlu deresini de içine alan bölge, 1.800.000 lira ihale bedeliyle bir müteahhide verildi. Mezkûr mıntıkada, 13 Haziran 1943 tarihi itibarıyla kanal açma çalışmalarına başlandı. İlerleyen süreçte diğer iki mıntıkada da kurutma faaliyetlerine hız verildi. Bu çalışmalarda; hem sıtma hastalığının önüne geçilmesi hem de Samsun çevresinin ve tüm Karadeniz sahil şeridinin gıda ve iâşe darlığı sorunun çözülmesi hedeflendi¹⁰⁶⁵

3.3.3. Su İşlerine Yönelik Faaliyetler

Samsun Belediyesi'nin şehre temiz içme suyu getirmeye yönelik faaliyetleri, Osmanlı dönemine ve daha sonrasında ise Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki yoğun çalışmalara dayanıyordu. Cumhuriyet'in ilk yılları itibarıyla belediye, şehirde uzun yıllardan beri süren içme suyunun teminine yönelik çalışmalara önem verdi. Bu dönemlerde Samsun, temiz içme suyu ihtiyacını yaklaşık iki asırdır Mert Irmağı'ndan şehre akan eski bir ark vasıtasıyla karşılıyordu. Buradan şehre ulaşan su ise sınırlı sayıdaki çeşme ve şadırvanlarla Samsun halkına dağıtılıyordu¹⁰⁶⁶.

Cumhuriyet rejimine geçiş dönemlerinde ise şehrin su imtiyazı Arzu-oğlu Todoraki adında bir gayrimüslimdeydi. Cumhuriyet idaresinin ilk işi, 5 Eylül 1922 tarihinde anılan şahsa ait imtiyazları feshederek Samsun Belediyesi'ne vermek oldu¹⁰⁶⁷. Bu tarihten itibaren ise şehrin su işleri belediyenin imtiyazında halledilmeye çalışıldı. Şehre temiz içme suyu getirmeye yönelik ilk çalışmalara 1923 yılında başlandı¹⁰⁶⁸.

¹⁰⁶⁴ İleri, "Çarşamba Bataklıklarının Kurutulması", *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 6, S: 64, 29 Birinciteşrin (Ekim) 1943, s.11.

¹⁰⁶⁵ İleri, *a.g.m.*, ss.11-13.

¹⁰⁶⁶ Emin, "Şehirde İlk Çeşmenin Küşadı...", *İkdam*, S: 11389, 7 İkinci Teşrin 1928, s.1.

¹⁰⁶⁷ BCA, 30.18.1.1/5.27.10, 05.09.1922; BCA, 30.18.1.1/7.13.11, 27.03.1923.

¹⁰⁶⁸ Yolalıcı, 1922-1923 Yıllarında Samsun Belediyesi'nin Projeleri, ss.414-415; "Su...", *Haber*, S: 12, 20 Kanunuevvel 1339 (20 Aralık 1923), s.1.

Hummalı bir şekilde sürdürülen çalışmalar 1928 yılında bitirildi ve şehir temiz içme suyuna kavuşturuldu¹⁰⁶⁹. 1929 yılında ise Samsun su şebekesi hizmete açıldı¹⁰⁷⁰.

Şehrin temiz suya kavuşmasında Samsun Valisi Kazım İnanç'ın gayreti de etkili oldu. Onun döneminde (22 Ağustos 1926-20 Mart 1931) 400.000 lira tahsisat ile 25-30 metre derinliğinde inşa edilen su santrali¹⁰⁷¹, birbirine bağlı yedi adet kuyudan oluşuyordu. Kuyulardan gelen 3.600 litre su; dakikada 1.200 devirle, 80 metre yüksekliğindeki Meteoroloji Parkı'nın yanından İlyasköy'e giden yolun solunda ve mezarlığın karşısındaki iki adet 500 metreküplük depolara santrfüj tulum balar vasıtasıyla çıkartılıyordu. Santral kanalıyla su, 300 milimetre çapındaki sıhhi ve fenni şartlara uygun borular aracılığıyla depolara oradan da şehre ulaşıyordu. 1930 yılı itibarıyla santralin yedek deposu, Kökçüoğlu Mahallesi'nde bulunuyordu. Şebeke 48 çeşmeyi beslemekle birlikte, hamam, han, daire ve dükkân olmak üzere 1.200 aboneye ulaşmıştı¹⁰⁷².

1930 yılına gelindiğinde Samsun şehri hem temiz içme suyuna hem de bir su şebekesi teşkilatına kavuşmuş bulunuyordu. Anılan tarihten itibaren belediye, mevcut teşkilatı daha da geliştirmek üzere çalışmalarına hız verdi. Belediye başkanlığı makamında Boşnakzade Ahmet Resai Bey'in bulunduğu dönem (20 Ekim 1930-8 Mart 1931) Ekim 1930 tarihinde belediye, su santrali için 5.250 dolar değerinde elektrik gücüyle çalışan motor, kablo ve transformatör satın aldı¹⁰⁷³.

Ayrıca bu dönemde, valiliğe müracaat edildi ve Tayyare Cemiyeti'ne bağışlanan arsanın su santrali kurmak amacıyla geri alınması için Avukat Halil Vehbi Bey görevlendirildi. Gerekli incelemelerin ardından arsanın iadesi istendi. Su Şirketi'nin havuz meselesi için bir komisyon oluşturuldu. Bu iş için belediye meclisi üyelerinden Mühendis Nazif ve Avukat Hamit Erip Beyler yetkilendirildi. Belediye meclisinin 17 Kasım 1930 tarihli toplantısında mezkûr komisyonun, su şirketiyle temasa geçmesine ve incelemelerde bulunmasına karar verildi¹⁰⁷⁴.

¹⁰⁶⁹ Emin, "Şehirde İlk Çeşmenin Küşadı...", *İkdam*, S: 11389, 7 İkinci Teşrin 1928, s.1.

¹⁰⁷⁰ "Samsun", *Yurt Ansiklopedisi*, s.6575; *Samsun Belediye Meclis Zabıt Defteri, 1928-1929*, s.212.

¹⁰⁷¹ Macit Karakurum, "İçme Sularımız ve Kaplıcalar", *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 7, S: 69, Ocak-Şubat 1945, s.14.

¹⁰⁷² Karakurum, *a.g.m.*, s.14.

¹⁰⁷³ BCA, 30.18.1.2/14.65.19, 08.10.1930.

¹⁰⁷⁴ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, ss. 171-172.

1931 yılına gelindiğinde Samsun Belediyesi Su İnşaat Dairesi'nin bütçesi: 37.590 lira idi¹⁰⁷⁵. Ancak bu meblağ dönem şartları itibarıyla büyük çapta çalışmalara girişmek için yeterli değildi. Ancak belediye, eldeki imkânlarla su sorununun önünü almaya çalıştı. İçme suyunun temini, tabi olarak su teşkilatı ve idaresi tam anlamda oturmamış şehirde belli başlı kesinti ve arızaları da beraberinde getirdi. Belediye ise yaşanan arıza ve kesintileri minimuma indirmek adına Ağustos 1932 tarihinde, Macar Kazar¹⁰⁷⁶ adında bir su ustasını görevlendirdi. Macar Kazar'ın çalışmaları doğrultusunda; Çarşı ve Yukarı Çiftlik dolaylarında meydana gelen su kesintisinin tespit edilmesi ve giderilmesine yönelik çalışmalarda bulunuldu¹⁰⁷⁷. Aynı şahıs tarafından, Büyük Cami civarında meydana gelen arıza da giderildi. Ahali Gazetesi'nin 9 Ağustos 1932 tarihli nüshasında yer alan iddialara göre; 400.000 lira sarf edilerek vücuda getirilen su teşkilatında arıza yaşanmasındaki ana etken, belediyenin su santralinin başına yetkin bir uzman getirmemiş olmasıydı. Aynı gazetenin bir başka iddiasına göre Irmak su yolları ve belediye arazözleri de tamire muhtaçtı¹⁰⁷⁸.

Belediye'nin su işlerinde yaşadığı sorunlar sadece bununla sınırlı kalmıyordu. 1932 yılı itibarıyla belediye, hem su işlerini ihale yoluyla üzerinde bulunduran G. Rumpell Su Şirketi'ne hem de elektrik işlerini elinde bulunduran Bergmann Elektrik şirketine borçluydu. Öyle ki belediye bu şirketler tarafından icra işlemleriyle mücadele eder hale gelmişti. Bu dönemde Samsun valisi ve milletvekilleri kanalıyla mezkûr şirketlerle anlaşma zemini oluşturulmaya çalışıldı. Belediye ve valiliğin bu yöndeki çabaları Eylül 1932 tarihi itibarıyla olumlu sonuç verdi ve şirketlerle uyuşma yoluna gidildi. Borçlar yeniden yapılandırılarak taksitlere bölündü¹⁰⁷⁹.

Taraflar arasında pürüzlerin kısmen de olsa ortadan kalkmasının ardından belediye, su işleri ile ilgili faaliyetlerine hız verdi. Belediye başkanlığı makamında Ömerzade Hasan (Umur) Bey'in bulunduğu dönemde, şehrin muhtelif cadde ve sokaklarında yeni çeşmeler inşa edildi. Çeşme inşaatında halkın en önemli isteği çeşmelerin eşit şartlarda ulaşabilecekleri mesafelere konulmasıydı. Örneğin Samsunlu

¹⁰⁷⁵ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s.175.

¹⁰⁷⁶ *Ahali*'de yer alan habere göre; Macar Kazar adlı şahsın 1932 yılı itibarıyla belediye kadrosunda memuriyetinin kabul edildiği ancak Türk olmaması sebebiyle vazifeye başlaması geciktirilmiştir. Yazara göre Kazar ustanın su teşkilatında yer alan boşluğun doldurulması adına doğru kişi olduğu vurgulanmakta ve Belediye Başkanı Kefelizade İhsan Bey'den ricada bulunmaktadır. ("Şehir Suyu Niçin Kesildi?", *Ahali*, S: 566, 9 Ağustos 1932, s.1.)

¹⁰⁷⁷ BCA, 30.18.1.2/35.23.15, 12.04.1933.

¹⁰⁷⁸ "Şehir Suyu Niçin Kesildi?", *Ahali*, S: 566, 9 Ağustos 1932, s.1.

¹⁰⁷⁹ "Belediyemiz Bergman Elektrik Şirketi ile Uyuştur", *Ahali*, S: 573, 27 Eylül 1932, s.1.

bir şahıs CHF Vilayet İdare Heyetine gönderdiği bir dilekçede; Hançerli Mahallesinde, Müftü Sokağı'nın üst tarafına yapılan çeşmenin mahallenin ortasına yapılmasının daha faydalı olacağını belirtti. Dilekçe 25 Nisan 1934 tarihinde belediyeye intikal ettirildi¹⁰⁸⁰. Bu konuya binaen belediye meclisi, 29 Nisan 1934 tarihinde meseleyi gündeme aldı. Görüşmelerden sonra 265 sayılı karara göre Güzel Hamam Sokağına daha önceden konulmuş olan eski sistem yangın musluğunun kaldırıldığı ve yerine daha dayanıklı ve dökme demirden imal edilen bir çeşmenin inşa edildiği hatırlatılarak çeşmenin bulunduğu mevki itibarıyla herhangi bir mağduriyete sebep olmadığına karar verildi¹⁰⁸¹.

Ömerzade Hasan Umur Bey'in ardından göreve getirilen Nazif Biğat ve Hüsnü Yeğen'in birkaç ay süren kısa belediye başkanlığı dönemlerinde fiziki su işlerinde kayda değer bir gelişmeye rastlanmadı. Ancak 8 Ağustos 1935 tarihinde göreve getirilen Ahmet Naşit Fırat'ın belediye başkanlığı döneminde su işleri ile ilgili faaliyetlere ehemmiyet verildi. Örneğin 1936 yılı içerisinde belediye, Samsun'un muhtelif ilçelerinde yeni su kaynakları bulmaya yönelik çalışmalarda bulundu. Bu çalışmalar doğrultusunda, Nisan 1936'da Lâdik Akdağ'da 12 metre derinliğe sahip sıcak su kaynağı tespit edildi. Mezkûr alanda kazı çalışmaları gerçekleştirildi. Çalışmalar sonucunda ulaşılan su kaynağında kükürt maddesine rastlandı. Yeni çıkarılan sıcak su ile birlikte belediye, Havza ve Hilyas bölgelerindeki iki kaplıcanın yanı sıra Lâdik'te de bir kaplıca kurulmasına ve mevcut kaplıcaların şartlarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalarda bulundu¹⁰⁸².

Belediye bu dönemde şehir genelinde artış gösteren su zayıflığını engellemeye yönelik faaliyetlere de hız verdi. 1936 yılında, Samsun'da su işleri ile ilgili sorunların artması üzerine 29 Temmuz 1936 tarihinde, Samsun Su İşleri Müdürlüğü'ne 300 lira maaşla "*Bruno Hamann*" adında Avusturyalı bir mühendis getirildi¹⁰⁸³. Böylelikle 1936 tarihinden itibaren Samsun'un su işlerine idari anlamda işlerlik kazandırılmak istendi. 1936 yılını sonlarında Samsun genelindeki su saatlerinde düzenlemeye gidildi. Konu, belediye meclisinin 17 Kasım 1936 tarihli toplantısında görüşülmeye başlandı. Toplantıda, Samsun Elektrik ve Su İşletme İdaresi'nin su saati uygulamasıyla alakalı bütçesi görüşüldü. Bütçe görüşmesinde, şehre yeni su saatlerinin satın alınması için 750 lira tahsisata ihtiyaç duyulduğu belirlendi. Meclis üyeleri arasından konuyla ilgili söz

¹⁰⁸⁰ SBMK, 1934-1936, CHF Vilayet İdare Heyetinden, Samsun Belediyesine, 25.04.1934.

¹⁰⁸¹ SBMK, 1934-1936, Samsun Belediye Meclis Kararı, 29.4.1934, No: 265.

¹⁰⁸² "Bir Kaplıca Daha Mı?", *Ahali*, S: 739, 2 Nisan 1936, s.1.

¹⁰⁸³ BCA, 30.18.1.2/67.65.1, 29.07.1936.

alan geçmiş dönem Samsun Belediye Başkanı Hüsnü Yeğen, şehir genelindeki mevcut su saatlerinin sürekli olarak bozulduğu yönünde görüş bildirdi. Ona göre; mevcut saatler, belediye tarafından sıklıkla kontrol edilmeli, denetlenmeli ve gerekli durumlarda yedek saatlerle değiştirilmeliydi. Bu ifadelerden hareketle Yeğen, şehirdeki su saati ihtiyacına yönelik olarak bu iş için ayrılacak tahsisatın 1.000 liraya çıkarılmasını teklif etti. Oylamaya sunulan teklif oybirliğiyle kabul edildi¹⁰⁸⁴. Bu kararın ardından 1937 yılı içerisinde, Samsun’da 6.830 lira harcanarak bir ayar istasyonu kuruldu ve çalışmalarına başladı¹⁰⁸⁵. Aynı yıl itibarıyla, belediyeye yapılan müracaatlar dâhilinde abonelere 50 adet su sayacı temin edildi¹⁰⁸⁶.

Su işleri ile ilgili beledî faaliyetler bununla sınırlı kalmadı. Naşit Fırat Dönemi itibarıyla Samsun genelinde ciddi bir sorun halini alan su israfını önlemeye yönelik çalışmalara hız verildi. Şehrin muhtelif yerlerindeki bakıma muhtaç halde bulunan umumi otomatik çeşmeler onarım ve yenileme çalışmalarına tabi tutuldu. Bozuk olduğu tespit edilen otomatik çeşme kolları, belediyeye ait atölyelerden çıkan yeni kollarla değiştirildi. Tamire muhtaç olanları ise yine burada onarıldı ve geri takıldı¹⁰⁸⁷.

Belediye, bu dönemde, muhtelif kamu kurumlarının su ve elektrik harcamalarını kendi bütçesinden karşılıyordu. Ancak 1937 yılı itibarıyla, belediye bütçesi yüksek oranda açıklar vermeye başlayınca belediye meclisi, 12 Kasım 1937 tarihli toplantısında ilgili konu hakkında görüşmelerde bulundu. Toplantıda, Bütçe Encümeni’nin; “*Polis Karakollarına Verilecek Su Ücreti Hakkında*” ifadeleriyle başlayan mazbatasını okundu. Mazbatada; su işlerine ait hesaplarda inceleme yapıldığı ve belediyenin su işinden yıllık 6-7 bin lira zarar ettiği açıklandı. Bu sebeple polis karakollarına ücretsiz su hizmeti vermenin mümkün olmadığı belirtildi. İlgili mazbatanın okunmasının ardından karar vermek üzere oylamaya geçildi ve Polis karakollarına verilen ücretsiz su hizmetine yönelik düzenlemenin kaldırılmasına, oybirliğiyle karar verildi¹⁰⁸⁸.

Samsun Belediyesi 1938 yılında, geçmiş dönemlerde sıkça gündeme gelen elektrik, su ve tramvay işletmelerinin imtiyazı hakkındaki belirsizlikleri çözmeye yönelik çalışmalarda bulundu. Konunun gündeme getirilmesindeki ana etken, ilgili imtiyazlar hakkında belediye ile Nafia Vekâleti arasında ihtilafa düşülmesiydi. İhtilafın

¹⁰⁸⁴ SBMK, 1934-1936, , İçtima Devresi: 1, İnkat: 17.11.1936, ss. 1-2.

¹⁰⁸⁵ Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s. 365.

¹⁰⁸⁶ SBMK, 1938, *1938 Yılı Raporu*.

¹⁰⁸⁷ SBMK, 1938, *1938 Yılı Raporu*.

¹⁰⁸⁸ SBMK, 1937, İçtima Devresi: 4, İçtima: 1, İnkat: 4, 12.11.1937, ss. 2-3.

ana sebebi, elektrik ve su imtiyazları hususunda belediyenin mukavele hükümlerini yerine getirmemesiydi. Bu konu üzerinde taraflar arasında ortak bir noktada buluşamadı ve mesele 1938 yılı itibarıyla Şûrâ-yı Devlet'e (Danıştay) intikal ettirildi¹⁰⁸⁹.

Belediyenin 1938 yılında gerçekleştirdiği faaliyetler sonucunda, Samsun genelindeki su abonesi sayısı 645'e yükseltildi. Elektrik ve Su İşletme İdaresi tek bir kurum olarak bulunduğundan, idarenin İş Bankası hesabı carisinde Eylül 1938 tarihi itibarıyla vezne mevcudu 28.126 lira 85 kuruş emanet ve 39.663 lira 93 kuruş ilişiksiz olmak üzere toplamda 67.790 lira 78 kuruş olarak açıklandı¹⁰⁹⁰.

Belediye başkanlığı makamında Dr. Necmettin Divitçioğlu'nun bulunduğu 1939 yılında belediye, su işlerine yönelik çalışmalara devam etti. Bu dönemde, Elektrik ve Su İşletme İdaresi'nde bulunan eski mazot makineleri değiştirilerek yerlerine Samsun'un şebeke suyundan faydalanılarak ucuz elektrik üreten bir sistem kuruldu¹⁰⁹¹. Divitçioğlu'nun belediye başkanlığının son dönemlerine rastlayan 22 Mayıs 1940 tarihinde ise, Nafia Vekâletinin 11 Mayıs 1930 tarih ve 2970/5914 sayılı tezkeresi doğrultusunda, belediyeye ait su ve elektrik imtiyazlarına dair mukavele feshedildi¹⁰⁹².

1940-1941 yılları itibarıyla belediye su işlerinde mevcut su teşkilatını korumaya yönelik çaba harcadı. Bu yönde faaliyetlerde bulunulmasındaki ana etken II. Dünya Savaşı tehdidine karşı önlem almak ve şehrin hayati ihtiyaçlarına cevap veren elektrik ve su santrallerini korumaktı. Bu hususta belediye meclisi, 1941 yılı itibarıyla alınacak tedbirler hakkında görüşmeler yaptı¹⁰⁹³. Savaşın Türkiye'ye sıçraması durumunda, şehirlerin hayati ihtiyaçlarından biri olan su kaynaklarının korunması elzemdi. Buna yönelik olarak Samsun Belediyesi de birtakım önlemler alma yoluna gitti. Örneğin belediye meclisinin 17 Şubat 1941 tarihli toplantısında, Elektrik-Su İşletme Müdürlüğü'nden gönderilen 17 Şubat 1941 tarihli tezkere okundu. Tezkerede; olası bir savaş tehlikesi karşısında, şehrin su sıkıntısı çekmemesi adına alınması gereken tedbirlere yer veriliyordu. Öngörülen tedbirler belediyeden, çeşitli yerlerden akan beş ayrı kaynak suyunun bir araya getirilerek bir depoda birleştirilmesini talep ediyordu. Böylelikle Samsun halkının su ihtiyacı tek bir kaynaktan karşılanacak ve olası bir hava

¹⁰⁸⁹ BCA, 30.10.0.0/157.104.8, 21.10.1938.

¹⁰⁹⁰ SBMK, 1938, 1938 Yılı Mesai Raporu.

¹⁰⁹¹ SBMK, 1939, 1939 Yılı Mesai Raporu, "Elektrik ve Su İşletme Dairesi".

¹⁰⁹² BCA, 30.18.1.2/91.49.7, 22.05.1940.

¹⁰⁹³ SBMK, 1940-1941, İhtihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 3, İçtima: 3, 17.02.1941, s.1.

saldırısında su kaynaklarının imha edilmesi olasılığı en aza indirilecekti. Tezkeredeki ifadeler şu şekildeydi¹⁰⁹⁴:

“Hudutlarımıza yaklaşması muhtemel olan harp tehlikesi karşısında şehrin hayati olan her ihtiyacını, imkan nispetinde karşılayabilmek vazifesiyle mükellef bulunuyoruz. Bu cümleden olarak bu ihtiyaçların en başında gelen şehrin su vaziyeti tarafımızdan tetkik edilmiş ve bir iki hal şekli bulunmuştur. Bunlardan birisi yüksek meclisimize biraz evvel arz edildiği üzere su santralinin lokomobille tahriki, diğeri de Samsun sırtlarında boş yere akan bazı kaynak sularının bir araya toplanarak birkaç çeşme yaptırılmasıyla harp zamanında su santralinin herhangi bir arızalı vaziyeti karşısında şehir halkını büsbütün susuz bırakmamak ve Pasif Korunma Kanunu¹⁰⁹⁵ hükümlerini kısmen olsun yerine getirmiş olabilmek meseleleridir. Arz ettiğimiz kaynak suları beş yerden çıkmaktadır. Bunların kış 24 saatlik su verme vaziyetleri 150 ton ve yaz mevsiminde 4800 vatandaşın ihtiyacını karşılayacaktır. Belirtilen kaynak suları bir araya getirilerek bir depodan dağıtılması için sarf olacak para miktarı 4500 lira olduğuna nazaran, üç sene zarfında bu bedel amorti edilmiş olacak, ondan sonra her sene idareye 1600 lira kar bırakacaktır.”

İlgili görüşmenin ardından belediye meclisi, okunan tezkerenin ardından alınacak tedbirler hususunda oylamaya gitti ve müzakerenin yeterli olduğuna karar verildi. Böylelikle, belirtilen su tesisatı için 4.500 liranın elektrik ve su şebekesi amortismanına ayrılan paradan sarfına ve bütçede *kaynak suları su akıtma bedeli* adı altında 16. fasılda 8. mükerrer bir madde açılmasına karar verildi¹⁰⁹⁶. Aynı tarihli toplantıda, karara bağlanan bir diğer husus ise sudan elektrik üretimi konusunda önem arz eden lokomobil satın alma meselesiydi. Öyle ki olağanüstü şartlar dolayısıyla Gerze'nin Gümenüs mevkiinde yer alan 78 ila 110 beygirlik bir lokomobil satın alındı ve şehrin su teşkilatı güçlendirildi¹⁰⁹⁷.

¹⁰⁹⁴ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 3, İçtima: 3, 17.02.1941, ss. 1-2.

¹⁰⁹⁵ T.C. Resmî Gazete, Devlet Şurasınca Görülerek 15/2/1939Tarih ve 1608 Sayılı Tezkere ile Tadilen Tevdi Olunan Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Nizamnamesinin Mer'iyete Konulması Hakkında Kararname, Kararname No: 2/10680, Resmi Gazete Sayısı: 4178, 08.04.1939, ss.11543-11555; T.C. Resmî Gazete, Hava Taarruzlarına Kaşı Pasif Korunma Nizamnamesi Hakkında Talimatname, Resmi Gazete Sayısı: 4432, 13.02.1940, s.13358; T.C. Resmî Gazete, Şehir Planlarının Tanziminde ve Mühim Bina Yerlerinin Tayininde Tatbik Edilecek Pasif Korunma Şartlarına Dair Nizamname Hakkında Kararname, Kararname No:2/13510, Resmi Gazete Sayısı:4532, ss.14065-14066; T.C. Resmî Gazete, Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Nizamnamesinin 22nci 98inci Maddelerine Bazı Hükümler Eklenmesi Hakkında Nizamname Hakkında Kararname, Kararname No:2/14544, Resmi Gazete Sayısı: 4666, 21.11.1940, ss.69-70.

¹⁰⁹⁶ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 3, İçtima: 3, 17.02.1941, s. 2.

¹⁰⁹⁷ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 3, İçtima: 3, 17.02.1941, s. 5.

Belediye 1942 yılında, muhtelif su kaynaklarından 450.000 metreküp su çıkardı. Çıkarılan suyun 200.000 metreküpü aboneler tarafından, 250.000 metreküpü ise şehrin; cami, çeşme ve umumi tuvaletlerinde kullanıldı. Bunun yanı sıra aynı yıl içerisinde şehrin muhtelif yerlerinde bulunan 200 metre uzunluğunda eski pik boru çıkarıldı ve yerine, çeşitli ölçülerde olmakla birlikte toplamda 300 metre uzunluğunda pik boru döşendi. Samsun merkezde bulunan Kadıköy Mahallesi'ne yeni bir çeşme yapıldı. Mevcut yedi adet belediye vanasının tamir ve temizlik işlemleri halledildi. Su santralinde yeni bir ambar inşa edildi. 1942 yılı zarfında, su ayar istasyonunda; Samsun'un su sayaçlarının yanı sıra farklı belediyelerin su sayaçlarının da ayarı yapıldı. Ayarı yapılan su sayacı adedi 268 olarak tespit edildi¹⁰⁹⁸.

Belediye, Ahmet Rifat Eymir'in belediye başkanlığı dönemine rastlayan 1944 yılında alternatif su tesisi kurmaya yönelik faaliyetlerde bulundu. Belediyenin bu yöndeki çalışmalarının ana amacı; II. Dünya Savaşı tehdidi sebebiyle olası bir su kesintisi dâhilinde Samsun'u susuz bırakmamaktı. Bu yönde hayata geçirilmesi düşünülen plan ise alternatif bir su tesisi kurma çalışmalarından geçmekteydi. Bu amaca yönelik ilk görüşler, belediye meclisinin 25 Şubat 1944 tarihli toplantısında gündeme getirildi. Toplantı sonunda, Samsun Elektrik ve Su İşleri Müdürlüğü'ne bu hususta gerekli etüt çalışmalarını yapması görevi verildi. Yapılan tetkikler sonucunda; su santralinin ciddi bir hasara uğraması halinde belediye bütçesinden 18.000 lira harcanarak alternatif bir su tesisinin kurulabileceği yönünde karara varıldı. Ancak belediyenin 1944 yılı bütçesi, bu yöndeki bir çalışmayı karşılayabilecek tahsisata sahip değildi. Buna yönelik olarak zaruri ihtiyaç dâhilinde Belediyeler Bankası'ndan borç alınmasına ve su tesisi inşası için saha çalışması gerçekleştirmek amacıyla Ankara'dan bir su ve su makinesi uzmanı getirilmesine karar verildi¹⁰⁹⁹.

İlçeler su temini hususunda daha evvel yapılan teşkilatı kullanıyordu. Çarşamba ilçesinde; su şehre 15 kilometre uzaklıktaki Emirhan'dan düşey dökme demirden imal edilen, sağlam ve kalın borular aracılığıyla ilçedeki depolara oradan da abonelere dağıtılmaktaydı. Bu su halkın içme suyu idi. Diğer su ihtiyacı ise kuyulardan ve Yeşilirmak'tan karşılanıyordu. Terme ilçesinde içme suyu ihtiyacı Terme Deresi'nden akan su ile karşılanıyordu. Bölgenin zengin kesimi ise ilçenin 12 kilometre kuzey doğusunda bulunan "Çangeriş" suyunu tenekelerle temin ediyordu. Bafra'da; içme suyu

¹⁰⁹⁸ SBMK, 1942, *1942 Yılı Mesai Raporu*.

¹⁰⁹⁹ SBMK, 1944, Samsun Belediyesi Bütçe Encümeni Başkanı Atıf Olgaç'tan, Samsun Belediye Başkanı Ahmet Eymir'e, Samsun Belediyesi Başkanlığı, S: 190, 25.02.1944.

3 kilometre uzaklıktaki Akteke köyü ve Dededağ'dan borularla dağıtılıyordu. Bunların yanında Elmacık Köyü'ndeki Fındıklı suyu, Ağlan suyu, Örencik suyu, Şube suyu ve Böğürtlen suyu ise şehre içme suyu sağlayan diğer su kaynaklarıydı. Alaçam'da; Çamlık ve Pergeli'den borularla gelen sular, Kavak'ta; Çamlık'tan borularla dağıtılan Çarşı suyu ve şehrin içindeki Söğüt Pınar suyu kullanılıyordu¹¹⁰⁰.

3.3.4. Elektrik İşleri

Daha önceki bölümlerde de değinildiği üzere¹¹⁰¹, Cumhuriyet'in ilk yılları itibarıyla Samsun Belediyesi'nin şehre elektrik hizmeti getirmeye yönelik çalışmaları, hükümetin 1925 yılında 662 Sayılı Kanunu çıkarmasıyla başladı¹¹⁰². Esasen 1927 yılına kadar belediye, devlet hazinesinden aldığı borçlara rağmen şehrin elektrikle aydınlatılması hususunda mali engellere takılmıştı ve anılan yılda elektrik imtiyazları “Kerim ve İtalyan Tekaç” adında bir şirkete verilmişti¹¹⁰³. Aynı yıl içerisinde işlerlik kazandırılan çalışmalarda 1928 yılı itibarıyla sona gelindi ve 380.000 lira bütçeyle şehre elektrik santrali kuruldu. Böylece Samsun'a ilk elektrik gelmiş oldu¹¹⁰⁴. 1929 yılında belediye, mevcut elektrik teşkilatını güçlendirmeye yönelik olarak Alman “Bergmann” Elektrik Şirketi ile anlaşma imzaladı¹¹⁰⁵. Anılan yıldan itibaren ise Samsun Elektrik Şirketi'nin elektrik tesisatını kurma çalışmaları gerçekleştirildi. Ayrıca Bafra ilçesine de ilk kez elektrik hizmeti bu yıllarda getirildi¹¹⁰⁶.

1930 yılına gelindiğinde belediye, şehrin elektrik hizmetlerine yönelik çalışmalarına hız verdi. 1923-1929 yılları arasına genel olarak bakıldığında, belediyenin 1928 yılına kadar elektrik santralini kurmak için yoğun bir şekilde çalıştığı görülmektedir. 1930 yılından itibaren ise belediye, hali hazırda yeni oluşturulmuş olan elektrik tesisatını güçlendirmeye çalıştı. Örneğin belediye başkanlığı makamında Boşnakzade Ahmet Resai Bey'in bulunduğu 1930 yılında, Samsun Elektrik İdaresi

¹¹⁰⁰ Karakurum, a.g.m., s.15; Samsun'un diğer ilçelerinin kaynak suları hakkında detaylı bilgi için bkz. Karakurum, a.g.m., ss.15-16

¹¹⁰¹ Çalışmanın ikinci bölümünü teşkil eden “Cumhuriyet Dönemi Samsun Belediyesi” başlığı altında bulunan “Samsun'a Elektriğin Gelişi ve Elektrik İşleri” adlı alt başlıkta, Samsun'un elektrik tarihi hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

¹¹⁰² T.C. Resmi Gazete, Samsun Şehrinin Elektrikle Tenviri ve Su Te'sisatı İçin Mahalli Belediyesince Akd Edilecek Üç Yüz Bin Liralık İstikraza Hükümetçe Kefâlet Edilmesi Me'zuniyetine Dâir Kanun, Kanun No: 662, Resmi Gazete Sayısı: 228, 25.11.1925, s.671-676; Samsun İl Yıllığı 1967, s.270.

¹¹⁰³ BCA, 230.0.0.0/143.24.7, 30.06.1927.

¹¹⁰⁴ Vadala, a.g.e., s. 114.

¹¹⁰⁵ BCA, 230.0.0.0/143.24.16, 09.02.1929.

¹¹⁰⁶ Elektriğin ilk kez 1928 yılında Samsun'a gelişini; 1931'de Çarşamba, 1938'de Havza, 1948'de Vezirköprü, 1950'de Lâdik, 1951'de Terme ve 1953'te Kavak'a aynı hizmetin getirilmesi faaliyetleri izledi. (Cumhuriyet'in 50. Yılında Samsun 1973 İl Yıllığı, ss.304-321.)

kadrosu oluşturuldu ve mezkûr kadroya alınan personellerin maaşlarında düzenleme yapıldı. Toplamda 14 kişiden mürekkep kadroda; birer adet olmak üzere elektrik mütehassısı, elektrik mütehassısı muavini ve hattı havai şefi, saat kontrol memuru, tesisat rabt memuru, tesisat rabt memur muavini, kâtip, ustabaşı ve tablo memuruna yer verildi. Bunların yanında; iki adet makinist, iki adet makinist muavini ve iki adet de abone memuru yer aldı¹¹⁰⁷.

Oluşturulan kadronun ardından elektrik işleri belirli bir sistematığe oturtuldu. 1931-1932 yıllarında belediye, Samsun'da bulunan özel ve resmi kurumlara elektrik tesisatı vermeye yönelik faaliyetlerde bulundu. Örneğin belediye başkanlığı makamında Dr. Faik Bey'in bulunduğu kısa belediye başkanlığı döneminde (8 Mart 1931-14 Nisan 1931), XV. Fırka Komutanlığı'nın müracaatı üzerine belediye tarafından 45. Alay kışlasına elektrik direkleri dikildi. Ancak bu faaliyeti izleyen günlerde taraflar verilecek elektrik hizmeti ve masraflar hususunda anlaşamayınca, çalışmalar yarıda kaldı¹¹⁰⁸.

Yarıda kalan faaliyetler, belediye başkanlığı makamında Kefelizade Sami Bey'in bulunduğu dönemde devam ettirildi. 1932 yılı itibarıyla belediyeye yeniden müracaatta bulunan XV. Fırka Kumandanlığı Vekâleti, belediye meclisine; bünyesinde bulunan ve gaz lambalarıyla aydınlanan 45. Alay'a elektrik tesisatı verilmesi yönünde yazı gönderdi. Gönderilen yazı, meclisin Şubat 1932'de gerçekleşen oturumunda görüşüldü ve üyelerin görüşleri dinlenildi. Kefelizade Muhittin (Özkefeli) Bey'e göre; kurulacak olan elektrik hattı, Kadıköy yolunu takip ederek kışlalara kadar uzatılmalıydı. Böylece, tesisatın geçtiği mahalle sakinleri de elektrik hizmetinden istifade edebilirdi¹¹⁰⁹. Bir sonuca vardırılamayan husus, meclisin Mart'ın ilk haftasında gerçekleştirdiği içtimasında da görüşüldü. Üyelerden söz alan Faruk Bey'e göre, elektrik tesisatı kurulana kadar kışlada var olan direklere lüks lambaları yerleştirilmeli ve bir müddet bu şekilde idare edilmeliydi. Görüşlerin dinlenmesinin ardından meclis, kışlaların aydınlatılması yönünde karar aldı. Ayrıca Kefelizade Muhittin Bey'in görüşleri doğrultusunda, mezkûr kışlaya uzatılacak hattın Kadıköy yolunu takip etmesi kararlaştırıldı. Gerçekleştirilecek faaliyet için XV. Fırka'dan ücret alınmamasına ve Hesab-ı Kat'i Encümenine danışılarak ilgili tahsisattan 2.000 lira harcanmasına karar verildi¹¹¹⁰.

¹¹⁰⁷ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, ss. 171-172.

¹¹⁰⁸ "Samsun Belediyesi Meclis Müzakeratı Zabıtnamesi", *Ahali*, S:545, 25 Şubat 1932, ss.1-2.

¹¹⁰⁹ "Samsun Belediyesi Meclis Müzakeratı Zabıtnamesi", *Ahali*, S:545, 25 Şubat 1932, ss.1-2.

¹¹¹⁰ "Samsun Belediyesi Meclis Müzakeratı Zabıtnamesi", *Ahali*, S:546, 8 Mart 1932, s.1.

1932 yılı itibarıyla belediye, elektrik işlerinin yanı sıra Samsun'un elektrik işlerine yönelik imtiyazları elinde bulunduran Bergmann Elektrik Şirketi ile de sorunlar yaşıyordu. Bundaki ana sebep belediyenin şirkete olan mevcut borcunu ödeyememesiydi. Belediye başkanlığı makamında Kefelizade İhsan Bey'in bulunduğu Eylül 1932 tarihinde, belediyenin Bergmann Elektrik Şirketine olan borçları gündeme geldi. Eylül 1932 tarihi itibarıyla mezkûr şirkete olan borç 220.000 lira idi. Belediye, borçlarını mukavele şartlarında belirlenen süreler içerisinde ödememiş ve hakkında haciz duyurusunda bulunulmuştu. Bu süreçte belediyeye ait muhtelif mahaller haczedildi. Bu durum üzerine belediye, dönemin Samsun valisi ve milletvekilleri vasıtasıyla Bergmann şirketi ile uzlaşma yolları aradı. Aynı yıl içerisinde belediye ve şirket arasında yeni bir anlaşma yapılarak mevcut borçlar yapılandırıldı. Anlaşma şartları gereğince; borçların yılda 22.000 bin lira olmak üzere 10 yıl taksitle ödenmesi kararlaştırıldı. Anlaşmanın ardından haczedilen muhtelif mahaller belediye bütçesinden 14.000 lira ödenerek geri alındı¹¹¹¹.

Ömerzade Hasan (Umur) Bey dönemi (10 Ocak 1934-25 Ekim 1934) Samsun Belediyesi, 1934 yılı itibarıyla elektrik işlerine yoğun mesai harcadı. Ancak içinde bulunulan dönemde Samsun basını, verilen elektrik hizmetinin pahalılığından yakınmakta ve bu duruma manşetlerinde de yer vermekteydi¹¹¹². Böylesi bir ortamda Ağustos 1934 tarihi içerisinde Nafia Vekâleti tarafından yayınlanan genelgeye göre Samsun'daki elektrik abonelerine verilen ve kira usulüyle ödemesi alınan su saatlerinin yedi buçuk yıl sonra tamamen kullanıcıya tahsis edilmesi kararlaştırıldı. Bu karar doğrultusunda elektrik saatleri tamamen müşteriye mal edilerek herhangi bir saat kira ücreti alınmayacaktı. Bunun üzerine belediye, Ağustos 1934'te dileyenlerin saat bedelini ödemek şartıyla da satın alma işlemini tamamlayabileceklerini ilan etti¹¹¹³.

Belediye bu dönemde, elektrik santralinin ıslahına yönelik çalışmalar üzerinde de durdu. Belediye Başkanı Ömerzade Hasan Bey'in anılarında belirttiklerine göre, 1934 yılı içerisinde belediye meclisine, elektrik santralinde çıkan bir idari kriz intikal

¹¹¹¹ “Belediyemiz Bergman Elektrik Şirketi ile Uyuştı”, *Ahali*, S: 573, 27 Eylül 1932, s.1.

¹¹¹² “İhtiyaçlarımızdan”, *Ahali*, S: 659, 10 Temmuz 1934, ss.1-2; Dönem itibarıyla şehre elektrik getirilmesine rağmen kısmen de olsa pahalıydı. Ancak şehrin muhtelif yerlerindeki işletmeler bunun için de bir çözüm yolu üretmeye başlamışlardı. Örneğin Haziran 1933 yılı itibarıyla Alaçam'da Ali ağa zade Hacı İsmail Efendi oğulları Hakkı ve İbrahim beylerin kasaba sınırları içerisinde yer alan değirmen işletmelerine türbin tertibatı kurdurdukları bilinmektedir. Ayrıca kurulan bu tertibat dâhilinde, elektrik enerjisi mazot yerine su ile temin ediliyor ve kısmen de olsa tasarruf sağlanıyordu. (“Alaçam'da Elektrik”, *Ahali*, S: 610, 27 Haziran 1933, s.1.)

¹¹¹³ “Elektrik Saatleri”, *Samsun*, Yıl: 8, S: 556, 23 Ağustos 1934, s.2.

etti. Konuya göre; elektrik santralinde çalışan bir kısım memurlar, fabrikanın başında bulunan Macar asıllı makinistle sık sık anlaşmazlığa düşmekteydi. Belediye meclisi üyelerinin aktardıklarına göre, fabrikanın başında bir Türk yetkilinin yerine yabancı uyruklu birinin bulunması garipti. Onlara göre; yürütülen işleri, memleketin yetiştirdiği Türk bir makinist de yapabiliirdi. Macar makinistin görevden alınmasıyla birlikte ise ağır maaş yükünden de tasarruf edilebiliirdi. Mecliste görüşülen bu hususlar sonucunda oy çokluğuyla, Macar makinistin görevine son verildi. Yerine ise ilerleyen süreçte Almanya’da mühendislik eğitimi görmüş, Türk asıllı bir şahıs getirildi. Ömerzade Hasan (Umur) Bey’in anılarında aktardıklarına göre; belediye meclisinin aldığı bu karar yanlıştı. Ona göre; Macar makinist işinde uzmandı ve aldığı parayı hak ediyordu. Fabrikada çalışan bir kısım memurlar ise hem başlarında bulunan yetkilinin kendilerinden fazla maaş almasının adaletsizlik olduğunu savunmuşlar hem de milli duyguları bahane etmişlerdir. Bu süreçte bir kısım belediye meclisi üyesiyle de irtibata geçerek, konuyu meclise taşımışlardır¹¹¹⁴.

Macar makinistin görevden alınması ve yerine Türk asıllı bir makinistin getirilmesi, 11 Haziran 1932’de çıkarılan “*Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun*” doğrultusunda da uygulanmış olabilir. Öyle ki kanun, belli başlı mesleklerin yalnızca Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olanlar tarafından yapılmasını ön görüyordu. Kanunun 1. maddesinde bulunan su işçiliği ibaresi ve aynı kanunun 2. maddesinde bulunan “*Devlete ve vilayetlere merbut müessesat veya belediyeler ile bunlara merbut tesisat hizmetleri*” şeklindeki ibarelerde açıkça belediye bünyesinde, yabancı uyruklu şahısların yerine Türklerin istihdam edilmesi isteniyordu¹¹¹⁵. Bu cihetle belediye meclisinin bu kararı almasındaki sebebin kanun hükümlerini yerine getirmek olduğu da düşünülebilmektedir.

Bu doğrultuda, yeni makinistin göreve getirilmesinin ardından fabrikada yürütülen işler eskisi gibi düzenli bir şekilde yapılmamaya başlanmıştır. Bunun üzerine belediye idaresi, fabrika işlerinin belirli bir düzene oturtulmasına yönelik çalışmalarda bulundu. Örneğin fabrika nöbetçisinin her gün mesai başlangıcında “sağlam teslim aldım”, mesai sonunda ise “sağlam teslim ettim” şeklinde kayıt tuttuğu ve imzaladığı bir defter uygulaması getirildi¹¹¹⁶.

¹¹¹⁴ Umur, a.g.e., 54-75, Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s. 356.

¹¹¹⁵ T.C. *Resmî Gazete*, Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun, Kanun No: 2007, Resmi Gazete Sayısı: 2126, 16.06.1932, s.1564.

¹¹¹⁶ Umur, a.g.e., 54-75, Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s. 356.

Ancak mezkûr fabrikada baş gösteren sorunlar bununla sınırlı değildi. Ahali Gazetesi'nin 8 Mayıs 1934 tarihli nüshasında yer alan haberde; Nisan 1934 tarihi içerisinde fabrikadaki muhtelif makinelerde çıkan arızalar sebebiyle şehrin elektriklerinin kesildiği belirtilmektedir. Haberin devamında yer alan bilgiler, elektrik kesintinin ana sebebinin fabrika çalışanlarının ihmalleri sonucunda fabrikadaki muhtelif makinelerin ağır hasara uğraması şeklinde belirtilmektedir. Habere göre; belediyenin başlattığı tahkikat doğrultusunda, fabrikadaki büyük motorlardan birinin su musluğunun kapatıldığı, diğerinin ise 6 silindirinden ikisinin gaz musluğunun kapalı olduğu, dört musluğun açık bırakıldığı ve akümülatör kablosunun boşandırıldığı tespit edilmiştir¹¹¹⁷.

Bu olay üzerine belediye, şehir genelindeki elektrik kesintilerine geçici önlemler aldı. Mevcut makinelerin gücünden kısmen de olsa faydalanmaya yönelik olarak, sokak lambalarının elektriğini tamamen keserek evlere verdi. Ağır hasara uğrayan muhtelif makinenin tamirâtı için gerekli parçalar yurtdışından tedarik edildi ve onarım işleri ancak Haziran ya da Temmuz ayı itibarıyla bitirilebildi¹¹¹⁸. (Ek.15)

Belediye'nin elektrik hizmetleri ile ilgili çalışmaları 8 Ağustos tarihinde belediye başkanlığı görevine getirilen Ahmet Naşit Fırat döneminde de devam etti. 1935 ve 1936 yıllarında ekseriyetle kamu kurumlarına sağlanan düzenlemelere yer verildi. Örneğin 1935 yılının Kasım ayı içerisinde, belediye meclisi kararıyla Orduesine verilen elektrik hizmetlerinde %40 indirim yapıldı¹¹¹⁹. 13 Kasım 1936 tarihinde ise İsmet Paşa ve Fazıl Kadı İlkokullarına ücretsiz elektrik hizmeti verilmeye başlandı¹¹²⁰.

Samsun Belediyesi, elektrik işleri ile ilgili faaliyetlerine Ahmet Naşit Fırat'ın görevini sürdürdüğü 1937 ve 1938 yıllarında da devam etti. 1937 yılında Gümrük İskelesine elektrikli vinç sistemi kuruldu. Belediye bu iş için 6.000 lira harcadı. Elektrik santralinin; yedek malzeme, hat ölçüm aletleri ve kablo gibi muhtelif ihtiyaçları karşılandı. Bu malzemelerin temini için 10.000 lira harcadı. Aynı yıl içerisinde şehirde kurulan ayar istasyonu marifetiyle elektrik saatlerinin ayarları yapılmaya başlandı. Yine bu yıl itibarıyla muhtelif semtlerin elektrik şebekeleri genişletildi ve elektrik hizmetini tüm Samsun geneline yaymaya yönelik çalışmalara girildi¹¹²¹.

¹¹¹⁷ "Kasıt mı, Kaza mı?", *Ahali*, S: 650, 8 Mayıs 1934, s.2.

¹¹¹⁸ Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s. 357.

¹¹¹⁹ "Uray Kurulu", *Samsun*, Yıl: 9, S: 624, 6 Birincikanun (Aralık) 1935, s.1.

¹¹²⁰ SBMK, 1934-1936, , İçtima Devresi: 1, İnkat: 13.11.1936, s. 2.

¹¹²¹ Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, ss.365-366.

Belediyenin mezkûr alandaki faaliyetleri 1938 yılında da devam etti. Bu yıl içerisinde Samsun Elektrik Santrali'nde 1.199,53 kilovat elektrik üretildi ve Samsun genelindeki elektrik abone sayısı 2.665 kişiye yükseltildi. Şehir genelindeki muhtelif sokak ve caddelere çok sayıda yeni sokak lambası takıldı. Kışla ve hastane istikametindeki yollarda bulunan ahşap direklerin bazıları söküldü ve yerlerine demir direkler dikildi. O dönem itibarıyla elektrik ve su işletme idareleri tek bir kurum olarak hizmet veriyordu. Eylül 1938 yılı itibarıyla bu kurumun, İş Bankası hesabı carisindeki vezne mevcudu 28.126 lira 85 kuruş emanet ve 39.663 lira 93 kuruş ilişiksiz olmak üzere toplamda 67.790 lira 78 kuruş idi¹¹²².

Belediye başkanlığı makamında Dr. Necmettin Divitçioğlu'nun bulunduğu dönemde (2 Kasım 1938-1 Nisan 1940), şehrin elektrik ve su sorununa yönelik çalışmalarda ciddi aşama kat edildi. 1939 yılında, elektrik santralindeki eskimiş ve yıpranmış vaziyette bulunan mazot makinelerinin yerini, su yoluyla elektrik üreten lokomotifler aldı¹¹²³. Bu faaliyetteki ana etken dönem itibarıyla mazotun dış kaynaklardan yüksek meblağlar karşılığında satın alınmasıydı. Lokomotifler kullanılarak su vasıtasıyla daha ucuza elektrik üretilebilecekti. Bu sistemin hayata geçirilmesi için su ikmal alanı olarak Lâdik Gölü-Tersakan Çayı arasında bir kanal ve şelale yapılması planlandı. Plana göre; ikmal edilecek olan su, santralde 1200-2000 beygirlik bir kuvvetle elektrik üretilmesini sağlayacaktı. Bu yöndeki proje, belediye meclisinin 6 Şubat 1939 tarihli toplantısında gündeme getirildi ve üyelere görüş bildirmeleri istendi. Üyelerin bir kısmı su ile enerji sağlanması fikrini desteklerken, diğer bir kesim ise enerjinin kömür vasıtasıyla sağlanması fikrini benimsedi¹¹²⁴. Aynı toplantıda, ilk etapta ortak bir karara varılamadı ve konu görüşülmek üzere Su İşletme İşleri Müdürlüğüne bırakıldı¹¹²⁵.

Belediye meclisinin 15 Eylül 1939 tarihli zabıtlarına bakıldığında, bu yöndeki çalışmalara başlandığı görülmektedir. Çalışma sürecinde, Lâdik Gölü üzerinde yapılan tetkikler sonuçsuz kalmış ve çalışmalar, Yeşilirmak üzerinde bulunan Üçtaşlar Mevkiine kaydırılmıştır. Burada yapılan tetkikler sonucunda ise, belediye bütçesinin

¹¹²² SBMK, 1938, 1938 Yılı Mesai Raporu.

¹¹²³ SBMK, 1939, 1939 Yılı Mesai Raporu.

¹¹²⁴ Belediye Başkanı Divitçioğlu'na göre; ne mazot ne de kömür ile elektrik üretimi Samsun için bir gelecek vadetmiyordu. II. Dünya Savaşı sebebiyle kömür ve mazotun ikmal pek mümkün değildi. Ayrıca bu unsurların mali külfeti de belediyenin üstesinden gelemeyeceği seviyelere ulaşmıştı. (SBMK, 1939, İhtihap Devresi: 3, İhtima Devresi: 1, İhtima: Fevkalade, İnikat: 1, 15.09.1939.)

ss. 1-5.)

¹¹²⁵ SBMK, 1939, İhtihap Devresi: 3, İhtima Devresi: 1, İhtima: 2, İnikat: 1, 06.02.1939, ss. 1-4.

buradaki çalışmalar için yetersiz kalacağı anlaşılmıştır. Bunun üzerine belediye, Mert Irmağı üzerinde tetkikler yapmış ve çalışmalara bu bölgede başlanması kararlaştırılmıştır.

Belediye'nin bu yöndeki faaliyetleri devam ederken, Belediye meclisinin 11 Ekim 1939 tarihli toplantısında elektrik santrali inşaatına yönelik çalışmalar gündeme getirildi. Konu ile ilgili konuşan Rüstem Mesutoğlu, elektrik mühendislerini verdiği raporlar doğrultusunda, santralde çalışan makinistlerin mesleki yetersizliklerine değindi ve şu ifadelerde bulundu: *“Şu hale göre yenisini de alsak o da bilmeyen makinistler elinde berbat olacaktır. Madem ki makinistler işe yaramıyor, niye duruyoruz, bilenleri alalım. Milletin parasını istediğimiz gibi sarf edemeyiz!”* Mesutoğlu'nun ifadeleri üzerine meclis, 700 beygirlik bir lokomobil alınması teklifini oy birliğiyle kabul etti¹¹²⁶.

Belediye, bu faaliyetlerinin yanı sıra Samsun genelindeki tüm hane ve kurumlara elektrik saati takılmasını zorunlu hale getirdi. 1939 yılı itibarıyla, geçmiş yıllara kıyasla eksik olan su ve elektrik saatleri tamamlandı. Belediye bu dönemde, resmi ya da özel fark etmeksizin saatsiz elektrik ve su teminine imkân vermemeye çalıştı¹¹²⁷. Divitçioğlu'nun ardından belediye başkanlığı görevine 4 Haziran 1940 tarihinde Rüstem Mesutoğlu getirildi. Onun döneminde, imtiyaz hakkı Samsun Belediyesi'nde bulunan elektrik dağıtımı ve elektrikli tramvay inşası için belirlenen 60 yıllık süreyi içeren mukavele, 22 Mayıs 1940 tarihinde feshedildi¹¹²⁸.

Belediyenin 1941 yılından sonraki elektrik faaliyetleri ekseriyetle II. Dünya Savaşı'na yönelik pasif korunma tedbirlerini uygulamakla geçti. Öyle ki böylesi bir dönemde alınan tedbirlerden biri de olası bir savaş durumunda, şehrin elektrik tesisatını korumaktı. Örneğin Samsun Elektrik- Su İşletme Müdürlüğü'nden belediyeye intikal eden 14 Nisan 1941 tarih ve 1077 sayılı tezkerede şu ifadeler yer alıyordu:¹¹²⁹

“Harp tehlikesinin yakın veya uzak bir zamanda memleketimize de sirayeti ihtimali göz önünde tutularak ammenin mübrem ihtiyaçlarını karşılayan idaremiz hakkında mümkün olan her tedbiri şimdiden ittihaz etmenin bir ileri görüş meselesi ve zevkli bir belde vazifesi olduğu malumdur.”

¹¹²⁶ SBMK, 1939, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 3, İçtima: Fevkalade, İnikat: 1, 11.10.1939, ss. 1-3.

¹¹²⁷ SBMK, 1939, 1939 Yılı Mesai Raporu.

¹¹²⁸ BCA, 30.18.1.2/91.49.7, 22.05.1940.

¹¹²⁹ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 3, İçtima: 3, 15.04.1941, s. 1.

Yazının devamında ise eldeki mevcut motorlardan daha iyi durumda olan 200 beygirlik dizel motoru, alternatör, tablo ve diğer aksamın olası bir hava taarruzuna karşı korunma gerekliliği aktarılıyordu. Bu cihetle, elektrik şebekesinin Hançerli Mahallesi'nde bulunan çocuk bahçesindeki bir alana nakledilmesi ve burada açılacak bir çukur marifetiyle yer altına inşa edilmesi düşünülüyordu Böylelikle şehir genelindeki her türlü hane ve kurumun elektriksiz kalması önlenmiş olacaktı. Mezkûr bölgeye yapılacak nakil işlemleri için öngörülen meblağ 8.300 lira idi. Ancak nakil işlemlerindeki en büyük engel belediye bütçesinin bu iş için yeterli tahsisata sahip olmamasıydı. Buna yönelik olarak belediye, bu iş için muhtelif bankadan “Elektrik Amortismanı” adı altındaki meblağı da bütçeye katma kararı aldı¹¹³⁰.

Mezkûr tezkere, belediye meclisinin 15 Nisan 1941 tarihli toplantısında görüşüldü ve kabul edildi¹¹³¹. Aynı yıl içerisinde, elektrik santralının zarar görmesi halinde devreye sokulacak 330 beygir gücündeki makinenin bahsi geçen alana gömülmesine yönelik çalışmalara başlandı¹¹³².

Ancak dönem itibarıyla elektrik ve su temini hususundaki tek sorun makinelerin güvenliğine yönelik nakliye süreci değildi. Dönem itibarıyla Samsun genelinde yedek parça sıkıntısı da çekiliyordu. Elektrik-Su İşletme Müdürlüğü, bu durum ile ilgili 3 Temmuz 1941 tarihinde 97 sayılı tezkeresini görüşülmek üzere belediye meclisine gönderdi. Mezkûr tezkere, belediye meclisinin 8 Temmuz 1941 tarihli toplantısında görüşüldü. Tezkerede yer verilen hususlar; elektrik santralindeki dizel motorlar için gerekli olan yedek parçaların yurtdışından temin edilmesine yönelikti. Mevcut konu hakkında izahat vermek üzere söz alan Elektrik-Su İşletme Müdürü Naci Berkman; yedek parça aciliyeti ve teminine açıklık getirdi. Temin bedeli, Türk- Alman Takas Protokolü gereğince Deutsche Orient Bank'a ilk etapta depozito olarak yatırılacaktı. Bu ifadelerin ardından tezkere belediye meclisi tarafından oybirliğiyle kabul edildi¹¹³³.

Belediye, bütçesinde yaşadığı sıkıntılar dâhilinde ilginç uygulamalara da imza atıyordu. 1941 yılının sonları itibarıyla belediye, Samsun'daki birçok kurumun elektrik hizmeti ihtiyacına yetişememekteydi. Bu kurumlardan biri de İnhisarlar (Tekel) İdaresi idi. Belediye bu dönemde, mezkûr idare ile iletişime geçerek harp şartları ve diğer sanayi müesseselerinin elektrik ihtiyacına yönelik görüşmelerde bulundu. Belediye,

¹¹³⁰ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 3, İçtima: 3, 15.04.1941, ss. 1-2.

¹¹³¹ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 3, İçtima: 3, 15.04.1941, s. 2.

¹¹³² Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.405.

¹¹³³ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 3, İçtima: Fevkalade, 08.07.1941, ss. 1-2.

idareye; günde 64 kilovat elektrik harcadıklarını, bu miktarın Samsun'un muhtelif sanayi müesseselerine dağıtılmasının mevcut koşullar itibarıyla bir gereklilik halini aldığını belirtti. Bunun üzerine iki taraf arasında anlaşmaya varıldı. Bu doğrultuda; İnhisarlar İdaresi'nin elektriğinin bir süreliğine kesilmesine ve mezkûr idarenin bir müddet elektrik olmadan da üretim sağlayabilen makineleriyle çalışmalarına karar verildi. Belediye, idareye acil ihtiyaçları doğrultusunda ayda iki ila üç defa elektrik verecekti. İki taraf arasında sağlanan bu anlaşma belediye meclisinin 15 Ekim 1930 tarihli toplantısında oylamaya sunuldu ve oybirliğiyle kabul edildi¹¹³⁴.

Böylelikle iki resmi kurumun karşılıklı anlaşmaya varmalarıyla İnhisarlar İdaresinin elektriği kesilerek, elde edilen elektrikle Samsun'un elektrik ihtiyacı kısmen de olsa karşılanmaya çalışıldı.

3.3.5. Samsun İtfaiye Teşkilatını Geliştirmeye Yönelik Faaliyetler

Osmanlı Devleti döneminde şehrin muhtelif yerlerinde çıkan yangınlar, hemen hemen her mahallede bulunan ve “tulumbacı” adı verilen teşkilatlar tarafından söndürülmeye çalışılırdı. Tulumbacı teşkilatında bulunan personel yalnızca bu iş ile meşgul değildi. Yakın civarda yangın çıktığına dair bir haber alındığında teşkilat üyeleri toplanır ve o dönemler itibarıyla pek de büyük olmayan su dolu bir tulumbayı sırtlayarak yangının olduğu mahale giderlerdi. Tulumbacıların teyakkuzda bulundukları alan, kendilerine özel tahsis edilmiş olan tulumbacı kahvehaneleri idi. Yangın söndürme aletleri olan; tulumba, tulumba hortumu, tulumba borusu, yangın feneri, balta, kanca, kırbaç ve 20 ila 30 civarında içi su dolu büyük tahta kovalar da bu kahvehanelerde bulunurdu. Tulumbacılar özellikle akşam vakitlerinde burada toplanırlardı¹¹³⁵.

Anadolu şehirlerinde tulumbacı teşkilatlarının kurulmasına yönelik faaliyetler Tanzimat dönemi ve onu izleyen yıllarda gerçekleşti. Örneğin 1850 yılı itibarıyla Samsun'un da (Canik) bağlı bulunduğu Trabzon Eyaletinde, iki adet yangın tulumbası ve bu araçlardan sorumlu müdür ve personel bulunmaktaydı. Yine 1876 yılında Trabzon'da, belediye idaresine bağlı bir tulumbacı teşkilatı vardı. Tulumbacı teşkilatının mevcudu; Tulumbacıbaşı Mehmed Efendi ile birlikte 13 idi. İtfaiye örgütlerinin tüm taşra teşkilatında kurulması ise 1890 yılında, Men-i Harîk Tedâbirini Hâvî Nizamname'nin yayımlanmasıyla mümkün oldu. Devlet, Ağustos 1894 yılında

¹¹³⁴ SBMK, 1940-1941, Samsun Belediyesi'nin 15 Ekim 1941 tarih ve 611 sayılı tezkeresi; SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 3, İçtima: Fevkalade, 15.10.1941, s. 1.

¹¹³⁵ Abdülaziz Bey, “Osmanlı Adet Merasim ve Tabirleri”, S: 190, s.389, Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.84.

Uşak'ta meydana gelen büyük yangının ardından, kazalarda itfaiye örgütlerinin kurulmasını hızlandırmak amacıyla, Anadolu'nun muhtelif bölgelerine itfaiye aletleri göndermeye başladı¹¹³⁶. 1910'lu yıllar itibarıyla Samsun Belediyesi'nin yerel basına tulumbacı arandığına yönelik ilan verdiği görülmektedir¹¹³⁷.

25 Kasım 1925 tarihinde Samsun Belediyesi tarafından bir İtfaiye Birliği kuruldu ve belediye binasının altı itfaiye garajı olarak kullanılmaya başlandı. Garaj, 1927 yılında Hükümet Caddesi üzerinde yer alan Eski Kabristan'ın olduğu alana taşındı. 1928 yılında belediye tarafından itfaiye teşkilatına; motor, pompa, üç ton kapasiteli iki adet arazöz ve 1.450 lira değerinde Fiat marka bir kılavuz alındı. Bu kılavuza ek olarak 1929 yılında, taşıma ve hızlı yol gidebilmek amacıyla 2.750 lira harcanarak yeni bir kılavuz alındı¹¹³⁸.

1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu doğrultusunda ise her belediyenin itfaiye teşkilatı kurması zorunu hale getirildi¹¹³⁹. Bu kanun doğrultusunda Samsun'da var olan itfaiye teşkilatı daha da güçlendirildi. Belediye başkanlığı makamında Boşnakzade Ahmet Resai Bey'in bulunduğu 1930 yılında el tulumbaları ile çalışan eski tip itfaiye örgütü kaldırıldı. Yerine ise makine ve modern itfaiye cihazları ile çalışan donanımlı bir itfaiye örgütü kuruldu¹¹⁴⁰. 1930 yılının sonlarına doğru ise teşkilata bir adet kamyon kazandırıldı¹¹⁴¹.

İlerleyen yıllarda belediye, itfaiye teşkilatını cihaz anlamında donatırken, personel bakımından da birtakım düzenlemelere gitti. Belediye başkanlığı makamında Kefelizade Sami Bey'in bulunduğu dönemde (14 Nisan 1931-1 Ağustos 1932), itfaiye kadrosunun gençleştirilmesi düşünüldü. Bu amaçla, belediye kadrosundaki ileri yaşlı itfaiye personellerinin görevlerine son verildi¹¹⁴². Belediye başkanlığı makamında

¹¹³⁶ Kemalettin Kuzucu, "İtfaiye", TDV İslam Ansiklopedisi, 2. Basım, Ek.1., Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2020, s.677.

¹¹³⁷ Örneğin Aks-ı Sadâ Gazetesinin 3 Nisan 1911 tarihli nüshasındaki belediye ilanı şu şekildeydi: "40 yaşından ziyade olmamak ve tulumba alet ve edevatını takmak sökmek gibi sanata aşına üç yüz kuruş aylıkla bir tulumbacı aranıyor. Evsaf mezkureyi haiz var ise belediyeye müracaat eylemeleri ilan olunur." ("Tulumbacı Aranıyor", Aks-ı Sadâ, S: 338, 20 Mart 1327 (2 Nisan 1911), s.1.)

¹¹³⁸ Sarısakal, Samsun Belediye Tarihi, s.100.

¹¹³⁹ T.C. Resmî Gazete, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmi Gazete Sayısı: 1471, 14 Nisan 1930, s.8824

¹¹⁴⁰ Samsun Belediyesi, Tarih Boyunca Samsun, s.152.

¹¹⁴¹ BCA, 30.18.1.2/14.65.19, 08.10.1930.

¹¹⁴² Samsun Belediyesi, Tarih Boyunca Samsun, ss. 191-192.

Kefelizade İhsan Bey'in bulunduğu 1933 yılında ise, itfaiye teşkilatı büyük ölçüde modern cihazlarla donatılmış bulunuyordu.¹¹⁴³.

Belediye bu dönemde yalnızca merkezde bulunan İtfaiye teşkilatını modernize etmekle kalmadı. İlçelerdeki itfaiye teşkilatını da güçlendirmeye çalıştı. Örneğin Eylül 1933 tarihinde Köprü Kazası Belediyesi itfaiye teşkilatında muhtelif düzenlemeler yapıldı. İtfaiye aracı ihtiyacı için ise yardım piyango bileti satışları gerçekleştirildi¹¹⁴⁴. Kasım 1934'te, Kavak'ın muhtaç olduğu itfaiye teşkilatı güçlendirildi. Bu doğrultuda, Samsun Belediyesine ait eski bir itfaiye tulumbası tamir edildi ve ilçeye kazandırıldı¹¹⁴⁵.

1930 yılından itibaren hızlı bir şekilde modernize edilmeye başlanan Samsun İtfaiyesi, özellikle 1934 yılında gerçekleşen yangınlarda başarılı çalışmalara imza attı. İtfaiyenin bu yöndeki faaliyetleri basına da yansıdı. Örneğin Samsun Gazetesinin 29 Eylül 1934 tarihli nüshasında yer alan haberde; Askeri Hastane'nin bacasında çıkan bir yangının çevreye hızla yayıldığı ancak itfaiyenin kısa sürede bölgeye intikal ederek yangını kontrol altına aldığı aktarılmaktaydı¹¹⁴⁶. Aynı gazetenin 20 Aralık 1934 tarihli nüshasında yer alan haberde ise; Osmanlı Bankası'nın bacasında çıkan yangının belediye itfaiyesi tarafından büyümeden kontrol altına alındığı belirtilmekteydi¹¹⁴⁷. Samsun Gazetesi'nin 20 Eylül 1935 tarihli nüshasında, 12 Eylül 1935'te Terme ilçesinde bulunan Akgül mahalindeki kamışlıkta çıkan yangının başta belediye İtfaiyesi olmak üzere Orman Muhafaza Memurları ve Terme halkının yoğun çabaları sonucunda kontrol altına alındığı aktarılmaktadır. İtfaiyenin bölgeye hızlı bir şekilde intikal etmesi ve etkin çalışmaları sonucunda, yangının kamışlığa 8 kilometre uzaklıkta bulunan sahil ormanlarına kadar ilerlemesinin de önüne geçilmiştir¹¹⁴⁸.

1937 yılı itibarıyla İstanbul Saraçhane'de İtfaiye Okulu açılmış bulunuyordu. Okulda, Türkiye'nin her şehriden itfaiye personelinin katılımı sağlanarak; söndürme, kurtarma ve genel kültür derslerini kapsayan dokuz aylık bir eğitim verilmekteydi¹¹⁴⁹.

¹¹⁴³ Örneğin; 1 adet Enternasyonal marka kılavuz otomobil (20 beygir gücünde, saatte 50 kilometre hıza ulaşma özelliğinde, kapasite: 1,5 ton, itfaiye eri ve alet nakline mahsus), 1 adet Fiat marka pompalı motor (4 silindirli ve 12 beygir kuvvetinde, dakikada 1.200 devirli, çift piston ve çift musluk pompa, saate 60 ton su devredebilme özelliği, kılavuz otomobil tarafından çekilebilir), 2 adet Fiat marka arazöz (4 silindirli, 35 beygir kuvvetinde, dakikada 1.200 devirli, 350 metre uzaklığa su devredebilir, 25 metre yüksekliğe ve 30 metre uzaklığa su fişkırtabilir güçte, pompalı ve üçer ton su kapasiteli depoya sahip), teşkilat envanterinde bulunan araçlardan başlıcalarıydı. (1923-1933 10. Cumhuriyette Samsun, s.46-47.)

¹¹⁴⁴ "Fırsatı Kaçırmayınız", *Ahali*, S: 622, 19 Eylül 1933, s.3.

¹¹⁴⁵ "Kavak Kazasında İmar İşleri", *Samsun*, Yıl: 8, S: 568, 15 İkinci Teşrin 1934, s.1.

¹¹⁴⁶ "Yangın", *Samsun*, Yıl:8, S: 560, 29 Eylül 1934, s.3.

¹¹⁴⁷ "Yangın", *Samsun*, Yıl: 8, S: 573, 20 Birinci Kanun 1934, s.3.

¹¹⁴⁸ "Terme'de Sekiz Kilometre Murabbai Kamışlık Yandı", *Samsun*, Yıl: 9, S: 614, 20 Eylül 1935, s.2.

¹¹⁴⁹ Kuzucu, "İtfaiye", s.677.

Muhtemelen bu eğitimlere Samsunlu itfaiyeciler de katılmıştır. Öyle ki Samsun Belediyesi, Ahmet Naşit Fırat'ın belediye başkanlığı makamında bulunduğu 1938 yılında İstanbul'daki mevcut eğitimlerin yanı sıra şehirde de itfaiyenin talim ve terbiyesine yönelik eğitimler vermeye devam etti. Yine bu yıl içerisinde belediye bünyesinde açılan şoför kurslarına itfaiye erlerinin de katılımı sağlandı¹¹⁵⁰. Temmuz 1938 yılı itibarıyla itfaiye arazözlerinin şehrin muhtelif caddelerini suladığı görülmektedir¹¹⁵¹.

Belediye başkanlığı makamında Dr. Necmettin Divitçioğlu'nun bulunduğu 1939 yılında, Samsun İtfaiyesine yeni bir arazöz alınması adına bütçeye ek tahsisat konulsa da II. Dünya Savaşı şartlarından dolayı alınamadı. Bu nedenle belediye, hali hazırda bulunan üç adet arazözü detaylı bir şekilde tamir ettirdi. Bunun yanı sıra teşkilat envanterine bir adet de 250 metrelik yangın hortumu ekledi¹¹⁵².

Belediye başkanlığı makamında Rüstem Mesutoğlu'nun bulunduğu 1942 yılı içerisinde şehir ve şehir hududu dâhilinde toplamda 34 adet yangın meydana geldi. Belediye İtfaiyesi 34 yangından 33'üne zamanında yetişti ve yangınların büyümesine meydan vermeksizin kontrol altına aldı. Aynı yıl içerisinde belediye tarafından her üç ayda bir olmak üzere 55 adet yangın musluğunun tamir ve temizlik işleri yapıldı. 1942 yılı itibarıyla, Fiat, Kılavuz ve Ford arazözleri tamir ettirildi. Ford ve Kılavuz arazözünün iç ve dış lastikleri, yedekleri de dâhil olmak üzere yenilendi. Mevcut makinelerin bir yıllık benzin ve yağları erkenden alınarak envantere katıldı. 1940 yılında Gümrük İdaresi'nden alınan iki adet el ile çalışan emme basma yangın söndürme tulumları mahalle itfaiyeleri emrine verilmek suretiyle tamir ettirildi¹¹⁵³.

Belediye başkanlığı makamında Ahmet Rifat Eymir'in bulunduğu 1944 yılında, Samsun İtfaiyesi sürat ve kudretten yoksun bir teşkilata sahipti. Belediye İtfaiyesi araçları yokuşlara çıkma noktasında ciddi sorunlar yaşıyordu. Buna yönelik olarak belediye tarafından İtfaiye arazözlerinin yenilenmesine yönelik çalışmalarda bulunuldu. Bu yönde yapılan tetkikler dâhilinde mevcut kamyonlara pompa ve depo ilavesiyle de kuvvetli bir arazöz temin edilmek istendi. Ancak belediye dönem şartları itibarıyla belediye bütçesinde yaşanan mali sıkıntılar dolayısıyla bu yöndeki faaliyetler sonuçsuz kaldı. İtfaiye teşkilatının ihtiyaçlarının karşılanması büyük önem arz etmekteydi. Buna

¹¹⁵⁰ SBMK 1939, *1938 Yılı Mesai Raporu*.

¹¹⁵¹ "Belediye'nin Sulama ve Süpürme İşleri", *Ahali*, S: 807, 14 Temmuz 1938, s.1.

¹¹⁵² SBMK 1939, *1939 Yılı Mesai Raporu*.

¹¹⁵³ SBMK, 1942, *1942 Yılı Mesai Raporu*.

yönelik olarak belediye, bütçedeki farklı tahsisatlardan itfaiye ile ilgili tahsisata aktarmalar yaptı. Bunun yanı sıra, temizlik işleri ahırında bulunan hurda demirler satıldı ve elde edilen 6.200 lira varidat bütçesine eklendi. Buradan elde edilen 3.000 lira ise itfaiye teşkilatının araç ve gereç ihtiyaçlarına harcandı¹¹⁵⁴. Örneğin Temmuz-Ağustos 1944 tarihleri itibarıyla itfaiye teşkilatını güçlendirmek adına 3 tonluk bir arazöz satın alındı ve envantere eklendi¹¹⁵⁵.

3.4. BELEDİYE’NİN ASAYİŞ İLE İLGİLİ TEDBİRLERİ

Belediyeler tarafından yürütülen teftiş, güvenlik ve denetleme vazifelerini yerine getiren müessese belediye zabıtası idi. 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanununda vazifesi bildirilen zabıta, doğrudan belediye idaresine bağlıydı. Belediye zabıtasına karşı gelmek devlet zabıtasına karşı gelmek anlamına geldiğinden devlet memuruna mukavemet teşkil ediyordu¹¹⁵⁶. Mezkûr kanunun 104. maddesine göre belediye zabıtasının görev ve sorumlulukları şu şekildeydi:

*“Belediye zabıtası, belediye sınırı içinde beldenin intizam, sıhhat ve hududunun temin ve muhafazası ile mükellef olup bu sıfatla belediye kanununun ve nizam ve yasaklarının ve bunlara müsteniden verilen emirlerin ve mahkûmun bihcezaların 16 Nisan 1340 tarih ve 486 numaralı umuru belediyeye ait ahkâmı cezaiye hakkındaki kanuna ve zeyillerine tevfikân infazı, on beş ve on dokuzuncu maddelerinde muharrer vazifelerin ifası ve ceraimi belediyenin takip ve taharrisi ile mükelleftir.”*¹¹⁵⁷

Bu yetkiler belediye zabıtasını şehrin asayişini sağlamak adına önemli bir konuma getiriyordu. Samsun Belediyesi, zabıtanın yetki ve sorumlulukları dâhilinde dönem dönem bu müesseseyi etkin bir biçimde kullandı. Örneğin belediye başkanlığı makamında Kefelizade İhsan Bey’in bulunduğu 1932 yılında belediye, belediye zabıtası vasıtasıyla silah arama denetimlerine ağırlık verdi. Dönem itibarıyla zaman zaman yapılan denetimlerde olumlu sonuç alındı ve şehir genelinde çok sayıda ruhsatsız silaha el konuldu¹¹⁵⁸.

¹¹⁵⁴ SBMK, 1944, T.C. Samsun Vilayeti Hususi Muhasebe Müdürlüğü ve Belediyeler Bürosu, Samsun Valisi Rükneddin Nasuhioğlu’ndan, Samsun Belediye Başkanı Ahmet Eymir’e, S: 1411, 29.01.1944.

¹¹⁵⁵ “Belediyemizin Çok Önemli Teşebbüsü”, *Ahali*, S: 1062, 4 Ağustos 1944, s.1.

¹¹⁵⁶ *T.C. Resmî Gazete*, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmi Gazete Sayısı: 1471, 14 Nisan 1930, s.8834.

¹¹⁵⁷ *T.C. Resmî Gazete*, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmi Gazete Sayısı: 1471, 14 Nisan 1930, s.8834.

¹¹⁵⁸ “Zabıtamızın Faaliyeti”, *Ahali*, S:584, 13 Birinci Kanun 1932, s.3.

Belediyenin Osmanlı devrinden beri üzerinde yoğun çaba harcadığı hususlardan biri de dilencilik faaliyetleriydi. Mezkûr faaliyetler 1930'lu yıllar itibarıyla önlenemez bir hal almıştı. 1934 yılında belediye başkanlığı görevini yürüten Hasan Umur'un aktardıklarına göre; anılan dönemde, şehir genelinde faaliyet gösteren dilencilerin sayısı azımsanmayacak derecedeydi. Umur, belediye başkanlığının ardından kaleme aldığı eserinde dilencilik faaliyetleri hakkındaki görüşlerini şu şekilde dile getirmekteydi: *“Birçok meziyetleri toplayan insan cemiyetleri arasında tufeyli bir şekilde geçinmek isteyen dilencilerin bulunması, her millet için yüz karasıdır. Bilhassa Türk milleti gibi onur ve şerefini daima üstün tutmak isteyen bir milletin ruhuna asla uygun sayılamaz.”*

Öyle ki bu yönde çalışmalara girişen Samsun Belediyesi, 1934 yılının Şubat ve Mart aylarında dilencilik faaliyetlerine son vermek amacıyla çalışmalarına hız verdi¹¹⁵⁹. İlk etapta belediye zabıtası vasıtasıyla dilencilerin faaliyette bulundukları yerler tespit edildi. Ardından ise geniş çapta bir çalışma sonucunda Samsun genelindeki dilencilerin tamamı toplatıldı ve memleket-kütük taramasına tabi tutuldu. Yapılan araştırmalar neticesinde dilencilerin büyük bir çoğunluğunun Samsunlu olmadığı ve dilencilik için Samsun'a geldikleri tespit edildi. Gerekli incelemelerin ardından ise bu kişilerin memleketlerine geri gönderilmesi kararı alındı. Samsun'un yerlisi olmamakla birlikte uzun süredir Samsun'da ikamet edenler için istihdam alanı oluşturulmaya çalışıldı. Çalışamayacak halde olanlara ise belediye bütçesinden sosyal yardımda bulunuldu¹¹⁶⁰.

Belediye, 1930'lu yıllar itibarıyla sahte kimlik taşıyanlara yönelik denetimlerde de bulunuyordu. Örneğin belediye başkanlığı makamında Nazif Biğat'ın bulunduğu Aralık 1934 tarihi itibarıyla belediye zabıtası tarafından, Bafra ilçesinin Şavşur köyünde sahte kimlik kartı taşıyan Karabet oğullarından Bedros ve arkadaşları tespit edildi ve tutuklandı¹¹⁶¹.

Belediye sınırları içerisinde gerçekleşen asayiş ile ilgili sorunların önemli bir bölümünü de soygunlar oluşturmuyordu. Samsun Gazetesinin 20 Aralık 1934 tarihli nüshasında, Bafra yönünde ilerleyen bir yolcu minibüsünün Enbiyalı mevkiinde dört kişi tarafından durdurularak gasp edildiği aktarılmaktadır. Soygundan sonra dağa çekilen meçhullerin ardından vilayet ve kazadan gönderilen müfrezelerin yoğun faaliyetleri sonucunda soyguncular yakalanmıştır¹¹⁶². Ocak 1935 tarihinde yürütülen

¹¹⁵⁹ “Belediyemizin Meşkur Faaliyetleri”, *Ahali*, S: 642, 6 Mart 1934, s.1.

¹¹⁶⁰ Umur, *Samsun'da*, ss. 54-75; Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, ss. 359-360.

¹¹⁶¹ “Samsun Vilayet İdare Heyetinden”, *Samsun*, Yıl: 8, S: 576, 10 Sonkanun (Ocak)1935, s.4.

¹¹⁶² “Soygun”, *Samsun*, Yıl: 8, S: 573, 20 Birinci Kanun (Aralık) 1934, s.3.

asayiş tedbirleri ise şehir tüccarı ile Samsun Ziraat Bankası'na ait buğday ve arpa çuvallarının çalınmasına yönelikti. Polis teşkilatı ve belediye zabıtasının ortak çalışması doğrultusunda çalınan zirai ürünlerin İstanbul ve Avrupa'ya sevk edilmeye çalışıldığı anlaşılmıştır. Buna yönelik olarak, yeri tespit edilen organize suç şebekesi, adalete sevk edilmiştir¹¹⁶³.

Belediye başkanlığı makamında Ahmet Naşit Fırat'ın bulunduğu 1935 yılı itibarıyla, belediye zabıtasına asayiş tedbirleri alma hususunda önemli görevler yüklendi. Bu dönem itibarıyla zabıta tarafından üst taramaları yapma faaliyetleri sıklaştırıldı. Örneğin 24 Kasım'da yapılan genel incelemelerde, çeşitli şahıslar üzerinde yakalanan on adet kesici alet ve bir adet tabancaya el konuldu. Bunun yanı sıra belediye zabıtası, ruhsatsız meslek sahiplerinin tespit edilmesi ve hırsızlık faaliyetleri üzerine de tetkiklerde bulundu. Örneğin ruhsatsız diş çekme tedavisi yaptığı anlaşılan Akalan Köyü Muhtarı Mahmud Efendi, iş başında kullandığı kerpeten ile yakalandı. Belediye zabıtası, Kasım 1935 tarihi itibarıyla şehir genelindeki hırsızlık faaliyetlerinin de takibatını yaptı. Örneğin 19 Kasım gecesi, Sarı Mağazalar'da bulunan bir kasap dükkanından koyun çalınması şikayeti üzerine harekete geçen zabıta, hırsızlığı yapan Bahri adındaki şahsı yakalayarak adalete teslim etti¹¹⁶⁴.

Belediye Zabıtası, 1935 yılı itibarıyla olası bir II. Dünya Savaşı tehdidine karşı alınan asayiş önlemlerinde de etkin görevler almaya başladı. Bilindiği üzere Türkiye, I. Dünya Savaşı gibi bir tecrübeyi geçirmiş bulunuyordu. Bunun yanı sıra anılan savaşın ardından uçakların önem kazanması ve ardından bu yönde girişilen teknolojik gelişmeler ülkelerin hava taarruzu adına tedbirler almalarını gerektiriyordu. Türkiye Cumhuriyeti ise bu yönde halkı bilgilendirmek ve eğitmek amacıyla "Pasif korunma" adı altında kamu hizmetleri, askeri tesis ve sanayi bölgelerini korumak adına birtakım tedbirler alıyordu¹¹⁶⁵.

Esasen Türkiye'nin pasif korunma tedbirleri kapsamındaki tecrübeleri 1928 tarihine dayanıyordu. Bu tarihten itibaren önce asker ardından ise sivillere çeşitli

¹¹⁶³ "Buğday ve Arpa Hırsızları", *Samsun*, Yıl: 9, S: 577, 17 Sonkanun (Ocak) 1935, s.2.

¹¹⁶⁴ "Zabıta Vukuatı", *Samsun*, Yıl: 9, S: 624, 6 Birincikanun (Aralık)1935, s.2.

¹¹⁶⁵ Gurbet Gökgöz, "Türkiye'de Hava Saldırılarına Karşı Pasif Korunma Tedbirleri (1923-1960)", *Tarih ve Günce, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, S: 6, 2020, Kış, s.106.

eğitimler veriliyordu¹¹⁶⁶. Aynı yıllarda çıkarılan yasa, tüzük ve yönetmelikler ise alınacak tedbirleri resmi zorunluluklara dayandırıyor¹¹⁶⁷.

Türkiye'nin önemli bir kısmında olduğu gibi Samsun'da da olası bir savaş tehdidine karşın Mayıs 1935 tarihi itibarıyla pasif korunma tedbirleri kapsamında “ışıkları maskeleyme” tatbikatının yapıldığı görülmektedir. Bu tedbir kapsamında halkı tatbikata davet eden Samsun Belediyesi, uçak hücumlarına tedbir alma amacına yönelik olarak 20 Kasım 1935 tarihinde ve saat 20.00’de belediyeden verilecek işaret ile birlikte ışıkların söndürülmesi ya da maskelenmesi ilanını verdi. Böylelikle şehir karanlıkta bırakılmak suretiyle olası bir düşman taarruzundan korunmuş olacaktı. Maskeleyme yöntemleri olarak siyah perde ile pencereleri maskeleyme, ampule siyah bez sarma ya da ışıkları söndürme yöntemleri halka bildirildi¹¹⁶⁸.

1940’lı yıllar itibarıyla Türkiye’nin II. Dünya Savaşı’nın dışında bir politika izlemesine karşın mahalli idarelerinde güvenlik ve asayiş sıkı tuttuğu görülmektedir. Öyle ki Eylül 1944 yılı itibarıyla Doğu Karadeniz Bölgesi ile birlikte Kuzey Ege, İskenderun ve Kaş arasında seyir halinde bulunacak tüm deniz vasıtalarının seferlerini gece gerçekleştirmeleri planlandı. Bunun yanında Samsun şehri ile Karadeniz boğazı arasında gündüz vakitlerinde sefer yapılması kararlaştırılmış idi. Buna göre Havza’dan İzmir ve Mersin’e nakledilecek kömür yüklü gemilerin gidiş ve dönüşlerine izin verilmekteydi. Bunun yanında posta ve yolcu seferlerine de devam edilecekti¹¹⁶⁹.

İlerleyen süreçte ise Münakalât Vekâleti tarafından Yüksek Başvekâlete yazılan 15 Kasım 1944 tarihli yazıda; II. Dünya Savaşı sebebiyle İstanbul ile Samsun arasında gece deniz seferi yapılmayacağı belirtilmekteydi¹¹⁷⁰.

Samsun genelinde hala işlerliğini sürdüren bir başka sınıf da seyyar ayakkabı boyacıları idi. Naşit Fırat’ın belediye başkanlığı görevini yürüttüğü 8 Ağustos 1935-2 Kasım 1938 yılları arasında faaliyetlerini artıran bu sınıf şehrin huzurunu ve imajını zedelemekteydi. 9 Kasım 1936 tarihi itibarıyla konu meclis üyesi Hayri Karaoğuz¹¹⁷¹, un

¹¹⁶⁶ Sabit Çetin, “İkinci Dünya Savaşı’nda İstanbul ve Trakya’da Alınan Tedbirler: Pasif Korunma Ve Tahliye”, Ankara Üniversitesi, *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2008, s.s.17-18.

¹¹⁶⁷ Çetin, a.g.t., s.30.

¹¹⁶⁸ “Önemli Bir Deneme”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 625, 13 Birincikanun (Aralık) 1935, s.1.

¹¹⁶⁹ BCA, 30.10.0.0/169.177.28, 30.09.1944.

¹¹⁷⁰ BCA, 30.10.0.0/169.177.31, 15.11.1944.

¹¹⁷¹ Hayri Karaoğuz, 1938 yılı Belediye Seçimleri esnasında Samsun’da Binbaşılıktan emekli olarak ikamet etmekteydi. 1938 seçimleri ile bir kez daha ise belediye meclis üyeliğine seçilecektir. (“Belediye”, *Samsun*, 30 Eylül 1938, s.1.)

hazırladığı tahrir vasıtasıyla ilk defa görüşölmek üzere meclise taşındı¹¹⁷². Meclisin 13 Kasım 1936 tarihli oturumunda görüşölen konunun devamında mecliste hâkim olan görüş seyyar ayakkabı boyacılığının tamamıyla yasaklanmasına yönelikti. Oturumda meselenin sonuca bağlanmasına yönelik gerekçeler, başkan Naşit Fırat tarafından dile getirildi. Fırat'ın Dâhiliye Vekâletinin şehirlerde güröltü ile mücadele edilmesi yönündeki emri üzerine bu meselenin belediye yasaklarına dâhil edilmesi gerektiğini vurguladı. Görüşmelerin ardından teklif oy çokluğuyla kabul edildi ve Samsun genelinde seyyar ayakkabı boyacılığı yapmak yasaklandı¹¹⁷³.

Esasen bu tedbir, seyyar ayakkabı boyacılarının kirli işbaşı kıyafetleriyle lokanta ve gaziinlara girerek huzursuzluğa sebebiyet vermelerinden ve zaman zaman taciz faaliyetlerinde bulunmalarından kaynaklıydı. Bununla birlikte zabıta raporlarına göre bazı ayakkabı boyacıları, mahalle aralarında boyacılığı bahane ederek hırsızlık faaliyetlerine giriştiği tespit edilmişti. Ayrıca raporda kadınlara sözlü tacizde bulunduğuna yönelik gerekçeler de yer alıyordu. Meclisin aldığı karar; seyyar ayakkabı boyacılığı mesleğinin sokak köşelerinden ziyade belirli bir düzen ve tertip içinde dükkânlar vasıtasıyla yürütölmesi yönünde oldu. Ancak belediye meclisi her ne kadar bu hususu karara bağlamış olsa da meclisteki ciddi bir çoğunluk bu karara razı olmadı. Örneğın Hayri Karaoğuz'a göre; seyyar ayakkabı boyacılarının maddi durumları yetersiz olduğundan, mesleklerini devam ettirebilmek için dükkân açma zorunluluğu getirmek mantıklı bir karar değildi. Karaoğuz, bu yönde bir karar alınmasında acele edilmemesi gerektiğini savunsa da bu istek meclis tarafından dikkate alınmadı¹¹⁷⁴.

Ancak bu karara yönelik tartışmalar meclisin ilerleyen oturumlarında da gündemdeki yerini korudu. Mezkûr konu, belediye meclisinin 7 Mayıs 1937 tarihli toplantısında Hayri Karaoğuz'un sunduğu bir tahrir ile tekrar gündeme getirildi. Tahrirde yer alan ifadelere göre; çıkarılan yasak kaldırılmalı, belirli şartlar doğrultusunda düzenlenmeli ve yeni bir yasak çıkarılmalıydı. Karaoğuz'a göre; boyacılar, umumi temizlik adına hizmette bulunduklarından önemli bir boşluğu dolduruyorlardı. Bu yüzden, mevcut yasak kaldırılmalı, seyyar ayakkabı boyacılığı hakkında yeni şartlar getirmek suretiyle belirli bir disiplin sağlanmalıydı. Karaoğuz'un

¹¹⁷² SBMK, 1934-1936, İctima Devresi: 1, İnikat: 09.11.1936, s. 1.

¹¹⁷³ SBMK, 1934-1936, İctima Devresi: 1, İnikat: 13.11.1936, s. 1.

¹¹⁷⁴ SBMK, 1934-1936, İctima Devresi: 1, İnikat: 13.11.1936, s. 2.

bu yöndeki teklifi gerekli kararın Daimi Encümençe yeniden tetkik edilmesi şartıyla kabul edilse de mezkûr yasakta herhangi bir değişiklik yapılmamıştır¹¹⁷⁵.

Belediye, asayiş sorunları doğrultusunda elinde bulunan yetkiler dâhilinde çalışmalarına 1938 yılında da devam etti. Anılan yıl itibarıyla özellikle yaz mevsimlerinde sahillerde meydana gelen boğulma olaylarının önüne geçmek adına birtakım kararlar alındı. Örneğin belediye başkanlığı makamında Ahmet Naşit Fırat'ın bulunduğu dönemde, boğulmalardan kaynaklı ölümlere yönelik olarak sahil imdadı (Sahil Güvenlik) ve uzman bir heyet marifetiyle Fener ve Gazhane İskeleyi civarında tetkiklerde bulunuldu. Tetkiklerin ardından oluşturulan rapor doğrultusunda ise belediye tarafından mezkûr alana denk gelen deniz boyunda denize girme derinliğine sınırlılıklar getirildi. Belirlenen sınırı aşmak yasaklandı ve sınırı geçenlerin cezai işlemle tabi tutulmaları kararlaştırıldı¹¹⁷⁶.

Dr. Necmettin Divitçioğlu dönemine rastlayan 1939 yılında asayiş tedbiri olarak pasif korunmaya yönelik çalışmalarda bulunuldu. Belediye meclisinin 13 Ekim 1930 tarihli oturumunda alınan karar doğrultusunda, olası bir harp vaziyetinde haberleşmeyi etkin kılmak amacıyla Toraman Tepesi'ne bir posta binası inşa edilmesine karar verildi¹¹⁷⁷. Keza aynı yıl belediye, şehre giren ve çıkan motorlu taşıtların kayıtlarını tuttu ve sürücülerin ehliyet ve kimlik kontrollerini yaptırdı. Buna yönelik olarak 1939 yılında; şehre 4.542 adet aracın girdiği, 5.046 aracın ise çıktığı tespit edildi. Bunun yanı sıra mevcut zabıta talimatnamesinin dönemin ihtiyaçlarına cevap vermediği anlaşıldı ve İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerin zabıt talimatnameleri incelenerek Samsun'a özel yeni bir zabıta talimatnamesi hazırlandı¹¹⁷⁸.

1939 tarihinden itibaren talimatnamesi yenilenen belediye zabıtası kanalıyla, şehirde gerçekleşen suçlara yönelik denetimler artırıldı ve belediye tarafından verilen ceza bedellerinin zamanında ödenmesi sağlandı Yeni talimatname doğrultusunda, maktu cezaları tahsil etmek amacıyla muhasebe tahsildarlığı görevi zabıtalara verilmiştir. Örneğin 15 Ekim 1941-31 Ekim 1942 tarihleri arasında belediye zabıtası marifetiyle 550 muhtelif suçla ilgili zabıt tutuldu¹¹⁷⁹.

¹¹⁷⁵ SBMK, 1937, İçtima Devresi: 3, İçtima: 3, İnkat: 2, 2.Celse, 07.05.1937, s.4.

¹¹⁷⁶ SBMK, 1938, *1938 Yılı Mesai Raporu*.

¹¹⁷⁷ SBMK, 1939, Samsun Belediye Başkanı Dr. Necmettin Divitçioğlu'ndan, Vilayet Yüksek Katına, 13.10.1939.

¹¹⁷⁸ SBMK, 1939, *1939 Yılı Mesai Raporu*.

¹¹⁷⁹ SBMK, 1942, *1942 Yılı Mesai Raporu*.

3.5. BELEDİYE’NİN EĞİTİM VE KÜLTÜR FAALİYETLERİ

Belediyelerin eğitim ve kültür alanında girişecekleri faaliyetler sınırlıydı. Belediye idareleri eğitim faaliyetlerinin bizzat içerisinde yer almaktan çok yeni eğitim ve kültür kurumlarının oluşturulması için çalışmalarda bulunuyordu. 1580 sayılı Belediye Kanununda da belediyelerin eğitim ve kültür alanındaki faaliyetleri; hayvanat bahçeleri, belediye gazonları, belediye sinemaları, belediye tiyatroları, halk müzeleri ve yeni eğitim kurumları açmak, bu kurumları idame ettirmek ve işletmekti¹¹⁸⁰.

Samsun Belediyesi eğitim ve kültür kurumlarının inşası için çaba sarf etti ve bu alana yoğunlaştı. 1930-1945 yılları arasında belediye idarelerinin bütçelerine eğitim ve kültür kurumları açmak adına koydukları hatırı sayılır tahsisat, şehirlerin eğitim ve kültür hayatlarının iyileşmesi ve gelişmesi yönünden büyük öneme sahiptir. Özellikle Cumhuriyet’in ilk yılları itibarıyla ülke genelinde gözlemlenen eğitim kurumlarının azlığı belediyelere ciddi sorumluluklar yüklemiştir. Örneğin Fransız Konsolos Vadala’nın verdiği bilgilere göre; 1930-1931 eğitim öğretim yılında girişilen okul inşaa çalışmaları doğrultusunda, Samsun genelindeki ilkokul sayısı 116, bu okullardaki öğretmen sayısı 230, erkek öğrenci sayısı 4.670 ve kız öğrenci sayısı ise 2.363 idi. Bu kurumların yanı sıra 1930-1931 eğitim-öğretim yılında, Samsun genelindeki anaokulu sayısı iki idi. Bu okullardaki öğretmen sayısı beş, toplam öğrenci sayısı ise 151 idi¹¹⁸¹.

1923-1933 arasında Samsun’da yapılan muallim mektepleri, sanat okulları ve yatılı okulların inşaa faaliyetleri için, iştirak hissesi olarak 134.680 lira 49 kuruş harcandığı bilinmektedir. Anılan yıl aralıklarında Samsun halkının okuma yazma oranının artırılması için ise millet mekteplerine toplamda 53.359 lira 47 kuruş sarf edildi¹¹⁸².

1930 yılı itibarıyla Muamelat Genel Müdürlüğü’ne ait evraklara bakıldığında, belediyenin de bazı okulların inşaa faaliyetlerinde bulunduğu Samsun ve ilçelerindeki okullar şu şekilde listelenmekteydi:

¹¹⁸⁰ T.C. Resmî Gazete, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmi Gazete Sayısı: 1471, 14 Nisan 1930, s.8825.

¹¹⁸¹ Vadala, a.g.e., s.129.

¹¹⁸² 1923-1933 10. Cumhuriyet’te Samsun, s.28.

Tablo 19. 1930'da Samsun'da Bulunan Okullar

Bölge	Merkezdeki Okullar	Okulu Olan Köyler	
Samsun/Merkez	İstiklal Mektebi Merkez Mektebi İnönü Mektebi Dumlupınar Mektebi Gazi Mektebi Sakarya Mektebi İsmet Paşa Mektebi Bozkurt Mektebi Irmak Mektebi Cumhuriyet Mektebi Çocuklar Bahçesi	Başalan Dağköy Kadamut Büyük Oyumca Alanos Müzmüllü, Ömerlü Kamalos Tepecik Balaçbaş	Göğköl Asarağaç Papasköyü Drele Teknepınar Akalan. Tekkeköy
Bafra	Bafra Gazi Mektebi Bafra Merkez Mektebi Bafra Kızıllırmak Mektebi	Mardar Benkü Şehulaş Kolay İğdir	Keresteci Tosköy Köleyurdu, Kaydelapa Gazi beyli
Kavak	Merkez Mektebi	Çakallı Bektemür Mahmutlu Sıralı	Karadağ, Kuşaca, Çukurbük Mahmut beyli
Alaçam	Merkez Mektebi	Taşkelik Kozköy Kökçe Boğaz	Gümenüs Kariyesi Yokarı Melküç
Çarşamba	Merkez Mektebi Yeşilırmak Mektebi Kurtuluş Mektebi	Büyükü Dikbıyık Taflu Muhcalı Ali beyli Hacımuslu	Cabvar Turgutlu Kızıl ot Karamuslu Tatarlı Kestane pınar
Terme	Merkez Mektebi	Karacalı Şiyhlu Sakarlu Taşpınar	Üskütü Emir Yusuf Esat Çifliği
Ladik	Merkez Mektebi	Tatlucuk Kuyucuk	Ahmet saray Kara apdal
Havza	Merkez Mektebi İstiklal Mektebi	Ereli Hamlık Sivirikise Dereköy Ortaklar Taşkaraca viran	Kara Halil Türük Çakıralan Hilyas Hurdaz Çeltik Taşkaraca viran
Vezirköprü (Köprü)	Merkez Mektebi Gazi Mektebi	Köl Narlı Meşeli Karkucuk Gulanı Esen Mezrea Susuz	Yığın özü Oyma ağaç Tamalı Soruk Darı çay Çorak Dere Kızıl kise
Samsun/merkez	1 no'lu Ana Mektebi 2 no'lu Ana Mektebi 3 no'lu Ana Mektebi	-	-
Bafra	Bafra Ana Mektebi	-	-

Kaynak: BCA, 30.10.0.0/134.963.10, 00.00.1930.

Samsun’da bu eğitim kurumlarının yanı sıra “Seyyar muallimler” de bulunuyordu. Bu müesseselerin amacı ise; dikiş, resim ve müzik öğretmenlerinden oluşan bir kadro ile halka eğitim vermektir. Seyyar muallimlerin maaşları 1930 yılında 16 lira olup bu miktar diğer muallim maaşlarına yakın miktardaydı. Aynı yıl itibarıyla, Samsun’da belirtilen branşlardaki öğretmenlerden birer tane bulunuyordu¹¹⁸³.

1930 yılı itibarıyla Samsun Belediyesi’nin eğitim alanında giriştiği en önemli faaliyetlerden birisi de merkezde bir halk kütüphanesinin açılmasına yönelik çalışmalardı. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal’in dilekleri doğrultusunda bu hususta faaliyetlere başlandı. Anılan yıl itibarıyla belediye ve valilik ortaklaşa bir çalışma gerçekleştirdi. Bugün itibarıyla Gazi Müzesi’nin bulunduğu binanın alt katında kütüphane oluşturulmaya başlandı. Kütüphane ile ilgili çalışmalar 29 Ekim 1930 tarihinde bitirildi. Bir yıl içerisinde kütüphaneye yaklaşık 10.000 muhtelif eser kazandırıldı¹¹⁸⁴.

Belediye başkanlığı makamında Boşnakzade Ahmet Resai Bey’in bulunduğu dönemde (20 Ekim 1930-8 Mart 1931), eğitim kurumları açma faaliyetlerine hız verildi. Keza kırsal alandaki halkın eğitilmesi için çaba harcandı. Örneğin Ahali gazetesinin 27 Şubat 1934 tarihli nüshasında, Ahmet Resai Bey’in bu dönemde köylü halkın eğitilmesi ve ibtidai hayata kazandırılmasına yönelik çalışmalarda bulunduğundan övgüyle bahsedilmektedir. Haberin devamında Resai Bey’in kısa belediye başkanlığı döneminde, birkaç tane okul açtirdığı da dillendirilmektedir¹¹⁸⁵.

Belediyenin yeni eğitim kurumları açma yönündeki faaliyetleri ilerleyen süreçte de devam etti. Örneğin belediye başkanlığı makamında Kefelizade İhsan Bey’in bulunduğu 1933 yılında, Samsun’da 5 adet ilkokul açıldı. Bu ilkokulların inşası için 135.000 lira harcandı¹¹⁸⁶. Bu yöndeki faaliyetlerde merkezle sınırlı kalınmadı. Belediye, 1933 yılında Bafra ve Ünye ilçelerinde de ortaokul açmaya yönelik çalışmalara başladı¹¹⁸⁷. Bu çalışmaların yanı sıra girişilen diğer faaliyetlerle birlikte 1933 yılı sonunda Samsun’unda, 51 adet köy okulu yapıldı ve buralarda eğitime başlandı¹¹⁸⁸.

¹¹⁸³ BCA, 30.10.0.0/134.963.10, 00.00.1930.

¹¹⁸⁴ *Samsun İl Yıllığı 1967*, s.175.

¹¹⁸⁵ *Ahali*, 27 Şubat 1934, S: 641, s. 3.

¹¹⁸⁶ *Vadala, a.g.e.*, s.110.

¹¹⁸⁷ F. Yekta, “Bafra’da Orta Mektep”, *Ahali*, S: 621, 12 Eylül 1933, s.1; “Ünye’de Orta Mektep”, *Ahali*, S: 625, 10 Birinci Teşrin 1933, s.2; “Samsun Belediye Riyasetinden”, *Ahali*, S: 616, 8 Ağustos 1933, s.3.

¹¹⁸⁸ *1923-1933 10. Cumhuriyet’te Samsun*, s.28.

Belediye, 1930'lu yıllar itibarıyla yalnızca eğitim ve kültür kurumları açmıyordu. Bunun yanı sıra eğitim görmek amacıyla yurtdışına gönderilen yüksek öğretim öğrencilerine burs da veriyordu. Örneğin eğitim için yurtdışına giden beş adet öğrenciye, toplamda 44.700 lira 95 kuruş sarf edildi. Bu faaliyette valiliğin de desteği alındı. 1933 yılında Samsun'a dönen öğrencilerin ikisi makine mühendisliği, diğer üçü ise; hububat ıslah doktorluğu, zirai sanayi doktorluğu ve elektrik mühendisliği alanından mezun olmuşlardı¹¹⁸⁹.

Belediye işçi alımlarında da eğitilmiş ve okuma-yazma bilen kişilere öncelik tanımakta idi. Örneğin Samsun Gazetesi'nin 22 Kasım 1934 tarihli nüshasında belediyenin verdiği iş ilanında bu hassasiyeti görmek mümkündür. Söz konusu ilanda belediye personeli alımlarında millet mektebi diploması olamayanların hiçbir hizmete alınmayacağı ifade ediliyordu¹¹⁹⁰.

Bu faaliyetleri izleyen süreçte 1933 yılında kapatılan Şifa Yurdu¹¹⁹¹, 1934 yılında şehirde sporu geliştirmek ve gençleri beden eğitimine teşvik etmek amacıyla Samsun Halkevine kiralandı¹¹⁹².

Belediye, yeni eğitim kurumları açma faaliyetlerine 1935 yılında da devam etti. Örneğin Kılıçdede Mahallesinde yeni bir mektebin inşası için çalışıldı. Bunun yanında, Kavak'ta yer alan büyük ilkokul binasının inşaat çalışmalarında sona gelindi. Aynı yıl içerisinde, Alaçam'da ihaleye sunulan bir okulun inşaatına başlandı¹¹⁹³. 1935 yılının sonu itibarıyla, Samsun genelindeki ulus okulu sayısı 76'ya, öğrenci sayısı ise 2.000 dolaylarına ulaştı¹¹⁹⁴.

1935 yılında valilik de eğitim alanındaki faaliyetlere destek verdi. Vilayet Umumi Meclisi, 5 Mart 1935 tarihli oturumunda, Maarif Müdürlüğü'nün takririne yönelik olarak bir Tedrisat Meclisi oluşturdu ve bu meclise ilk kez bir kadın üye seçildi. Üyeler; Bafra'dan Ayşe Hanım, Samsun'dan Hüseyin Hüsnü ve İsmail Bey'ler idi¹¹⁹⁵. Aynı yıl içerisinde umumi meclis, Samsun'daki mekteplerde eğitim gören öğrenciler için 150 liralık bir tahsisat ayırdı¹¹⁹⁶. Bu dönemde, şehir sınırları içerisindeki

¹¹⁸⁹ 1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun, s.28.

¹¹⁹⁰ "Vilayet Makamından", Samsun, Yıl: 8, S: 569, 22 İkinci Teşrin (Kasım) 1934, s.3.

¹¹⁹¹ "Şifa Yurdu Kapandı", Ahali, S: 621, 12 Eylül 1933, s.1.

¹¹⁹² "Spor", Ahali, S: 654, 5 Haziran 1934, s.3.

¹¹⁹³ "Vilayetimiz Okulağ Yapıları", Samsun, Yıl: 8, S: 575, 3 Sonkanun (Ocak) 1935, s.3

¹¹⁹⁴ "Kentimizde Ulus Okulları", Samsun, Yıl: 8, S: 575, 3 Sonkanun (Ocak)1935, s.3

¹¹⁹⁵ "Vilayet Umumi Meclisi Müzakeratı", Samsun, Yıl: 9, S: 585, 14 Mart 1935, s.1.

¹¹⁹⁶ "Vilayet Umumi Meclisi Müzakeratı", Samsun, Yıl: 9, S: 587, 28 Mart 1935, s.2.

öğrencilere ulaşıldığı gibi Türkiye'nin diğer şehirlerinde eğitim gören Samsunlu öğrencilere de burs verilmeye çalışıldı. Örneğin umumi meclisin 9 Mart 1935 tarihli oturumunda, İstanbul Erkek Muallim Mektebi öğrencilerinden Hadi ve Kemal Beylerin harcırah ve teçhizat bedellerinin ödenmesine dair kararlar alındı¹¹⁹⁷. Bunların yanı sıra aynı tarihli toplantıda, mektep sıralarının yenilenmesi için bütçeye 200 lira tahsisat konulması kararlaştırıldı ve eğitim kurumlarında çalışan temizlik görevlilerinin maaşlarına zam yapıldı¹¹⁹⁸.

Belediye, 1930'lu yıllarda maddi olanakları yetersiz olan öğrencilerin yatılı ortaokul ve liselere alımı için sınavlar da düzenliyordu. Sınav işleri ise belediyeye bağlı bulunan Kültür Direktörlüğü vasıtasıyla yürütülüyordu. Sınava girecek öğrencilerin belli şartlara sahip olması zorunluydu. Bu şartlar Samsun Gazetesinin 23 Ağustos 1935 tarihli nüshasında verilen bir ilanda dile getirilmişti. Buna göre sınava girecek öğrencilerin Türk vatandaşı olması gerekli idi. Keza öğrenim derecesinin en az "iyi" seviyesinde olması, sınıf tekrarına düşmemiş olması, maddi anlamda yardıma muhtaç olduğunu belgeleyebilmesi ve bedenlen-ruhen sağlıklı olması şarttı¹¹⁹⁹.

Belediyenin eğitim alanındaki faaliyetlerine rağmen eksiklikler söz konusuydu. Nitekim bu husus 1939 CHP Müfettiş raporlarına da yansımıştı. Raporda yer alan ifadelerle göre; şehirde eğitim alanında ciddi çalışmalar yapılsa da ortaokul adedinde istenilen seviyeye ulaşılamamıştı. Raporda yer alan bilgilere göre; 1939 yılı itibarıyla Samsun'da yalnızca merkez ve Bafra'da ortaokul bulunuyordu. Belediye ise bu ihtiyaca istinaden Çarşamba'da yeni bir ortaokul inşaatına başlamıştı¹²⁰⁰.

Belediye şehir genelindeki eğitim kurumu yetersizliğini gidermek amacıyla çalışmalarına hız verdi. 1939-1945 yılları arasında okul inşa faaliyetleri sıklaştırıldı. Öyle ki 1945 yılına gelindiğinde Samsun içinde 12 ilkokul, bir düz lise, bir ticaret lisesi, bir ortaokul, birer erkek ve kız sanat enstitüleri yer alıyordu. 1945 yılında ilkokullarda 1.898 kız, 2.250 erkek öğrenci; düz lisede 85 kız, 798 erkek; ticaret lisesinde ise 70 kız ve 159 erkek öğrenci öğrenim görmekteydi. Ortaokulda 338 kız ve 459 erkek; kız sanat enstitüsünde 132 kız, erkek sanat enstitüsünde ise 368 erkek öğrenci eğitim

¹¹⁹⁷ "Vilayet Umumi Meclisi Müzakeratı", *Samsun*, Yıl: 9, S: 586, 21 Mart 1935, s.1.

¹¹⁹⁸ "Vilayet Umumi Meclisi Müzakeratı", *Samsun*, Yıl: 9, S: 587, 28 Mart 1935, s.2.

¹¹⁹⁹ "Kültür Direktörlüğünden", *Samsun*, Yıl: 9, S: 610, 23 Ağustos 1935, s.3.

¹²⁰⁰ BCA, 490.1.0.0/700.383.1, 17.07.1939.

görmekteydi. Böylelikle 1945 yılı itibarıyla Samsun merkez genelinde 4.034 erkek ve 2.523 kız öğrenci eğitim-öğretim hayatına devam etmekteydi¹²⁰¹.

3.6. BELEDİYE’NİN SOSYAL YARDIM HİZMETLERİ

Belediye hizmetlerinin önemli bir kısmını da yardıma muhtaç halde bulunan halka yönelik yardımlar oluşturmuyordu. Esasen Osmanlı’nın klasik dönemlerinde vakıflar aracılığıyla yürütülen bu hizmet, 1877 yılında çıkarılan Dersaadet Belediye Kanunu ile ilk kez belediye idarelerine verilmişti. Bu düzenlemeyi izleyen yıllarda ise; Himaye-i Etfal (Çocuk Esirgeme), Hilal-i Ahmer (Kızılay), Darüşşafaka ve Darüleytamların açılmasıyla devlet, sosyal yardım alanındaki faaliyetlerini daha da sıklaştırdı. Osmanlı’nın son dönemlerinde etkinliklerini artıran bu kurumlar Cumhuriyet döneminde de faaliyetlerine devam etti¹²⁰².

Belediyelerin, Osmanlı döneminden beri süregelen şehir halkına ayni ve nakdi yardımda bulunma görevi, 3 Nisan 1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanununda da yer bulmuştur. Kanunda yer alan hükümlerde; her Türk vatandaşının belediye idaresinin devamlı yardımlarından istifade etme hakkının olduğu belirtilmiş ve bu görev en başta bir “*Hemşeri Hukuku*” olarak ifade edilmiştir. Özellikle belediyenin yardıma muhtaç ailelere, yetimlere, öksüzlere (yetim ve öksüzlerin eğitimi, giydirilmesi, barınması vs.), hastalara, yaşlılara ayni ve nakdi yardımda bulunması ve vefat eden fakir kimselerin cenaze işlemlerini gerçekleştirme gibi görevlerine de açıklık getirilmiştir¹²⁰³. Yine aynı kanunda yer alan hükümlere göre; yardıma muhtaç kimselerin her türlü sağlık hizmetlerinin karşılanması görevi de belediyelere aittir¹²⁰⁴.

Samsun Belediyesi de her dönemde çıkarılan kanunlar doğrultusunda sosyal yardım faaliyetlerine önem verdi. Cumhuriyet’in ilanından itibaren savaşlardan çıkmış bir Anadolu coğrafyasında var olan fakirlik, tabi olarak Samsun’a da sirayet etmiş bulunuyordu. Daha önce de belirtildiği üzere belediye, Cumhuriyet’in ilk yıllarından

¹²⁰¹ Ongun, a.g.m., s.2.

¹²⁰² Zengin-Şahin-Özcan, a.g.m., s.136.

¹²⁰³ T.C. Resmî Gazete, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmi Gazete Sayısı: 1471, 14 Nisan 1930, ss.8822-2284.

¹²⁰⁴ T.C. Resmî Gazete, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmi Gazete Sayısı: 1471, 14 Nisan 1930, s.8825.

itibaren bu sosyal yardım hususundaki çalışmalarına hız verdi¹²⁰⁵. 1930-1945 yılları arasında da sosyal yardım faaliyetleri devam etti.

Sosyal yardımlar nakdi olduğu gibi aynı yardım şeklinde yapılmakta idi. Samsun Belediyesi de 1930'lu yıllar itibarıyla aynı yardımlara önem verdi. Aynı yardımlar anılan tarihlerde ekseriyetle “*istikbalin kahramanları olan yavrular*” ya da “*bugünün çocuğu yarının kahramanı*” olan okul çağındaki çocuklar üzerinde yoğunlaştırıldı. Bu faaliyetlerde kurulan himaye heyetleri vasıtasıyla; ihtiyaç sahiplerine ulaşılmaya çalışıldı. Kimsesiz, yoksul olup eğitim araç gereç masraflarını karşılayamayan ve beslenme sıkıntısı çeken öğrencilerin tespit edilmesi hedeflendi. Örneğin Samsun nazarında bu girişime örnek teşkil eden himaye heyetlerinden birisi de İnönü Mektebi Himaye Heyeti idi. Belediye himaye heyetleri kanalıyla çocuklara ulaşmaya çalışıyordu. 1932 yılı itibarıyla sadece bu heyet vasıtasıyla 22 çocuğa öğle yemeği verildi. Ayrıca 20 çocuğa okul kitabı yardımı ulaştırıldı¹²⁰⁶. Samsun Valiliği'nin 1933 tarihli yayınına göre; bu yıl içerisinde Valiliğin yardıma muhtaç öğrencilere 4.085 lira 54 kuruşluk bir kitap yardımı yaptığı anlaşılmaktadır¹²⁰⁷. Vadala'nın eserinde ise toplamda 185.000 lira harcanarak ücretsiz kitap yardımı yapıldığı ifade edilmektedir¹²⁰⁸. Bu yardımlar kitap ihtiyacının karşılanmasında kurumların seferber olduğunu göstermektedir.

Belediye okul çocukları, kimsesiz çocuklara yardım yanında çiftçinin üretim gücünü artırmak için de yardımlara girişti. 1933 yılında çiftçiler için 9.000 lira sarf edilerek çiftçilerin tarım makinelerine ulaşması sağlandı. Böylece köylü halk ücretsiz olarak tarım makinelerine kavuşturuldu¹²⁰⁹.

Belediyenin sosyal yardım faaliyetleri, belediye başkanlığı makamında Ömerzade Hasan (Umur) Bey'in bulunduğu 1934 yılında da devam etti. Umur, göreve gelir gelmez 3 Şubat 1934 tarihinde, CHF İl İdare Heyeti'ne gönderdiği yazısında; Samsun genelinde yardıma muhtaç insanların çoğaldığını ve belediyenin eldeki imkânlar nispetinde öncelikle ihtiyaç sahiplerini belirlemeye yönelik tetkiklere en kısa sürede başlayacağını bildirdi¹²¹⁰. Bu yönde çalışmalarına başlayan belediye, yardım faaliyetlerinde öğrenim gören yoksul öğrencilere öncelik verdi. Ancak belediye bütçesi

¹²⁰⁵ Samsun Belediyesi'nin Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirdiği yardım faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Yolalcı, “Samsun Belediyesi'nin 1922-1923 Yıllarında Fakir ve Acizlere Yardım Faaliyetleri”

¹²⁰⁶ “Mekteplerimizde Himaye Heyetleri”, *Ahali*, S: 572, 20 Eylül 1932, s.1.

¹²⁰⁷ 1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun, s.28.

¹²⁰⁸ Vadala, a.g.e., s.110.

¹²⁰⁹ Vadala, a.g.e., s.110.

¹²¹⁰ SBMK, 1934-1936, Samsun Belediyesinden, Cumhuriyet Halk Partisi İdare Heyetine, 03.02.1934.

oldukça sınırlı olduğundan yardım faaliyetlerinde temkinli davranıldı. Zaman zaman eğitim kurumlarından yardım talepleri oluyordu ve bu taleplere olumlu cevap verilemediği açıktı. Örneğin belediye tarafından Lise Müdüriyetine yazılan 3 Şubat 1934 tarihli evrakta bu husus dile getiriliyordu. Yazıda belediyenin lise öğrenimine devam etmekte olan yardıma muhtaç öğrencilere yaptığı yardımın yetersiz olduğunun farkındalığı dile getiriliyor ve bu kabullenişle birlikte belediye imkânlarının kısıtlılığından bahsediliyordu. Belediyenin bu şekilde bir yazı göndermesi muhtemelen Lise Müdürlüğü tarafından istekte bulunulmasından kaynaklı olmalıdır. Ancak bütçede bulunan tahsisatın sınırlı olması yardım faaliyetlerinde belediyenin elini zorlaştırıyordu. Bu yüzden 1934 yılı boyunca yapılacak olan yardım için mevcut öğrenciler dışındaki yeni müracaatlara fırsat verilemedi¹²¹¹.

Belediye bu dönemde daha küçük yaştaki okul çocuklarına yardım etmeyi tercih etmek durumunda kaldı. Bu meyanda maddi durumu iyi olmayan ilkokul çağındaki çocuklara kıyafet yardımında bulundu. Örneğin Ekim 1934 tarihi itibarıyla, başta köy okulları olmak üzere muhtelif okullardaki öğrencilere ücretsiz kıyafet yardımı yapıldı. Belediye, yardım faaliyetlerinde, Himaye-i Etfal Cemiyeti ile ortaklaşa çalıştı. Mahalle muhtarlıkları ile temasa geçilerek fakir aileler tespit edildi ve ulaşılan aileler buradan Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne yönlendirildi. Mezkûr cemiyet ise ihtiyaç sahipleri hakkındaki raporları belediyeye göndermeye devam etti¹²¹².

Resmi yazışmalardan anlaşıldığı üzere belediye, 3 Şubat-22 Ekim tarihleri arasında kıyafet yardımına ağırlık verdi. Örneğin Belediye, Maarif Müdürlüğüne gönderdiği 22 Ekim 1934 tarihli yazısında, belediye encümeninin 22 Ekim 1934 tarihli kararıyla ilkokullardaki fakir öğrencilere gönderilen kıyafetlerin yerine ulaştığına dair makbuzların belediyeye gönderilmesini ve yerlerine ulaşan kıyafetler hususunda aynı şekilde bilgi verilmesini talep ediyordu¹²¹³.

Belediye, aynı yardımlardan olan kıyafet yardımına ilerleyen yıllarda da devam etti. Belediye başkanlığı makamında Ahmet Naşit Fırat'ın bulunduğu dönemde (8 Ağustos 1935-2 Kasım 1938) okul çağında olup yardıma muhtaç çocukların giydirilmesine devam edildi. Örneğin Ekim 1935 tarihi itibarıyla belediye, Cumhuriyet Bayramında maddi durumu yetersiz olan ilkokul öğrencilerine giydirilmek üzere

¹²¹¹ SBMK, 1934-1936, Samsun Belediyesinden, Lise Müdüriyetine, 03.02.1934.

¹²¹² SBMK, 1934-1936, Samsun Belediyesinden Himaye-i Etfal Cemiyeti Başkanı Ali Rıza Bey'e, 03.02.1934.

¹²¹³ SBMK, 1934-1936, Samsun Belediyesi'nden, Maarif Müdürlüğüne, 22.10.1934, No: 527.

bütçeden giysi yapımı için 1.000 lira tahsisat ayırdı. Belirlenen meblağ ise Samsun genelindeki Himaye-i Etfal Heyetlerine dağıtıldı¹²¹⁴.

1937 yılının en belirgin faaliyetlerinden biri de bu yıl içerisinde belediyeye bağlı olarak açılan doğumevinde yardıma muhtaç kadınlara ve çocuklarına ücretsiz tedavi hizmeti idi. Doğumevi, daha evvel hizmet veren çocuk bakımevi ile birleştirildi. Böylelikle 10 yataktan mürekkep bir doğumevi oluşturuldu¹²¹⁵.

Belediye bu faaliyetleri ile çok sayıda yardıma muhtaç kimseye ulaştı. Örneğin 1938 yılı itibarıyla 8.278 yardıma muhtaç kişiye ulaşıldı ve bu kişilere kamuya bağlı sağlık kurumlarında ücretsiz muayene hizmeti verildi. Yine tedavi yardımı yapılan 8.278 kişi arasından 4.686 kişinin ilaçları da belediye bütçesinden karşılandı¹²¹⁶.

Samsun Belediyesi, 1930'lu yılların sonlarında sosyal yardım faaliyetlerini, doğal afetler nedeniyle zarar gören bölgelerdeki kazazedelere de ayırdığı anlaşılmaktadır. Örneğin belediye başkanlığı makamında Ahmet Naşit Fırat'ın bulunduğu 1938 yılında belediye meclisi, 19 Nisan 1938'de Kırşehir'de meydana gelen deprem¹²¹⁷ nedeniyle depremzedelere yardıma bulunma kararını görüştü. Belediye meclisi 3 Mayıs 1938 tarihinde konuyu ele aldı. Meclis görüşmelerinde belediye bütçesinin yeni bir tahsisat için müsait olmadığı anlaşılmıştı. Ancak bu olumsuzluğa rağmen şartlar zorlanarak yardım faaliyetinden kaçınılmadığı açıktır. Yapılan görüşmelerde, Samsun Belediye Başkanlığı'nın; 1937 yılı mali bütçesinin 12. faslında ambulans ve cenaze araçlarının tamir ve işletme masraflarıyla ilgili maddesinden, 13. faslın 2. sarfında bulunan insan hastalıklarıyla, kara ve sivrisineklerle mücadele maddesinden 300 liranın çıkartılması düşünüldü. Keza bütçenin 31. faslının 4.maddesinden olmak üzere Kızılay'a yardımla ilgili maddesinden de ek tahsisat çıkartılarak yardım faaliyetlerine harcanmasına karar verildi. Tezkere üzerine söz alan Ahmet Naşit Fırat, gerekli inceleme ve işlemlerin bütçe encümenine intikal etmesini önerdi. Üyelerden Mümtaz Arkayın, alınacak karar doğrultusunda bütçe encümeni kararının beklemesinin zaman kaybı olduğunu ve derhal müzakerelere başlanmasını

¹²¹⁴ “Fakir Çocuklara Yardım”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 618, 11 İlkteşrin (Ekim) 1935, s.2.

¹²¹⁵ Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.366.

¹²¹⁶ SBMK, 1938, *1938 Yılı Mesai Raporu*.

¹²¹⁷ Kırşehir'de meydana gelen deprem, 13.00'da Kırşehir'in doğusunda gerçekleşmiştir. 6.6. büyüklüğündeki deprem sonucunda Kırşehir'e bağlı Akpınar- Köşker arasında yer alan 100 köy yerle bir olurken, 149 kişi hayatını kaybetmiştir. (<https://deprem.afad.gov.tr/tarihteBuAy?id=77> , “19 Nisan 1938 Kaman Kırşehir Depremi” (Erişim Tarihi: 28.10.2021))

teklif etti. Arkayın'ın teklifi oybirliğiyle kabul edildi ve tezkerede belirtilen tahsisatın Kırşehir'e gönderilmesi kararlaştırıldı¹²¹⁸.

Belediyenin afetlere yönelik sosyal yardım faaliyetleri kendi bölgesinde de devam etti. Örneğin 1938 yılında belediye, Ekim ayı içerisinde Vezirköprü ilçesine bağlı Gölköyü'nde meydana gelen yangın sonucunda evleri yanan ailelere de sosyal yardımda bulundu. Belediye, bu yangında evleri kullanılmaz hale gelen Sefa Durdu ve 57 arkadaşına yeniden ev yapmaları için belediyenin keşif yaptığı muhtelif ormanlardan 580 metreküp keresteyi ücretsiz olarak tahsis etti¹²¹⁹.

Belediye, çok sert geçtiği belirtilen 1940 yılı kış mevsiminde fakir halka odun yardımı yaptı. Bu husus belediye meclisinin 16 Ocak 1940 tarihli toplantısında gündeme geldi. Belediye başkanlığı makamında bu dönemde Dr. Necmettin Divitçioğlu (2 Kasım 1938-1 Nisan 1940) bulunuyordu. Meclis üyelerinden Yusuf Kıran¹²²⁰, Hayri Karaoğuz ve Rüstem Mesutoğlu tarafından, odun yardımının yapılacağı kişilerin tespit edilmesi amacıyla bir komisyon oluşturulması teklif edildi¹²²¹.

Konu üzerine söz alan Rüstem Mesutoğlu; mevcut sermaye ile tedarik edilen ve hali hazırda bulunan odunların bir miktarının Samsun'da yaşayan yardıma muhtaç ailelere ücretsiz bir şekilde dağıtılmasının gerekliliğine dikkat çekti. Nejat Sunar ise durum hakkında bazı eleştirilerde bulundu. Odun miktarının ihtiyaç sahiplerine yeterli olmadığını dile getirdi. Zira mevcut durumda odunlarla birlikte 2.000 lira tahsisat vardı. Ona göre; Hayri Karaoğuz ve Nejat Sunar'ın belirttiği odun miktarı ihtiyaç sahibi geneline bakıldığında yetersizdi. Bu yüzden mevcut odunun 100 tonu hiç düşünülmeden fakir ailelere dağıtılmalı, ihtiyaç dâhilinde ise bu miktar 200 tona çıkarılmalıydı. Bunun yanı sıra, Samsun'un muhtelif ormanlarındaki ömrünü doldurmuş ağaçlar kesilerek yardım planına dâhil edilebilirdi. Fazıl Tekalp ise Nejat Sunar'ın teklifi üzerine, üç kişilik bir komisyon oluşturulmasını önerdi. Ayrıca bahsi geçen parayla yeni bir komisyon daha oluşturularak odun satın alma işlerine bir an önce başlanması gerektiğini savundu. Bunun üzerine Fazıl Tekalp'in teklifi oylamaya sunuldu ve kabul edildi¹²²².

¹²¹⁸ SBMK, 1938, İçtima Devresi: 4, İçtima: 3, İnkat: 8, 03.05.1938, s. 2.

¹²¹⁹ BCA, 30.18.1.2/85.91.4, 26.10.1938.

¹²²⁰ Yusuf Kıran, 1938 yılı Belediye Seçimleri esnasında Samsun'da tüccarlık ile meşguldü. 1938 seçimleri ile ise Samsun Belediye Meclis azalığına seçildiği görülmektedir. ("Belediye", *Samsun*, 30 Eylül 1938, s.1.)

¹²²¹ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 2, İçtima: Fevkalade, 16.01.1940, s.6.

¹²²² SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 2, İçtima: Fevkalade, 16.01.1940, ss. 6-7.

Belediye tarafından Ocak ayı içerisinde ihtiyaç sahiplerine 150 tonluk odun yardımı yapıldı ancak bu yardım yeterli olmadı. Bunun üzerine meclis, 1 Şubat 1940 tarihli toplantısında; Hayri Karaoğuz'un, bu yardıma ek olarak 100 tonluk daha odun yardımının yapılmasına yönelik teklifini oy birliğiyle kabul etti¹²²³.

Belediye'nin anılan yıllar itibarıyla önem verdiği yardımlardan bir diğeri de ilaç yardımı idi. Ancak 1942 yılı itibarıyla belediyenin yardıma muhtaç ailelerin ilaç yardımı için tahsisata koyduğu ödenek bitmiş bulunuyordu. Bu yönde Samsun Baştabipliğinden, Başkan Mesutoğlu'na gönderilen 24 Mart 1942 tarihli evrakta mevcut durum şu şekilde dile getirilmekteydi¹²²⁴:

“Eczaneler iki üç aylık borç olduğu gibi, mali yılın son iki ayı için ayrıca paraya ihtiyaç vardır. Bu zaruretle 1.000 liranın münakalesi lazım gelmektedir. Bu münakale yapılmak üzere Yüksek Meclise sunulmasını rica ederim.”

İlgili evrakın Samsun Belediyesi Muhasebeciliği tarafından incelenmesinin ardından, Rüstem Mesutoğlu'na gönderilen yazıda şu ifadeler yer almaktadır: *“Makamınızdan muhayyel Baştebabetin ekli 24/3/1942 tarih ve 421 sayılı yazısı incelendi. Bütçenin 13. faslının 1. Fakirlerin İlave Aşı Tüpleri Bedeli maddesine mevzu 2.500 lira tahsisattan 2498 lira 74 kuruşunun sarf edilip, 1 lira 26 kuruş tahsisat kaldığı görülmüştür. Ancak bütçenin diğer faslları arasında da münakaleye elverişli bir tertip olmadığından bir teklif yapılamamıştır.”* Muhasebecilik tarafından verilen izahatın ardından Rüstem Mesutoğlu'nun evrakın altına yazdığı cümlelerde fakirlere yardım ve sevk masrafları adına, buğday satış farkı olarak alınan paradan tahsisat ayrılmasının meclisin bir sonraki oturumunda görüşüleceği yazmaktadır¹²²⁵.

Öyle anlaşıyor ki Rüstem Mesutoğlu'nun bu teklifi karşılık buldu. Zira konu ile alakalı bir başka evrakta buğday satış farkı olarak emanete alınan paradan çıkarılan 700 liranın fakirlerin ilaç masrafı için sarf edilmesine yönelik karara varıldığı bildirilmekteydi¹²²⁶. Belediye meclisi, konuyu görüşmesinin ardından fakir ailelere ilaç yardımını öngören tahsisatı kabul etti ve 1942 yılında toplam 3.012 vatandaşa ücretsiz

¹²²³ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 3, İçtima: 1, 01.02.1940, ss. 3-4.

¹²²⁴ SBMK, 1942, Samsun Belediyesi Baştabipliğinden, Samsun Belediye Başkanı Rüstem Mesutoğlu'na, 24.03.1942, S: 421.

¹²²⁵ SBMK, 1942, Samsun Belediyesi Muhasebeciliğinden, Yüksek Riyasete, 04.04.1942, S: 2319.

¹²²⁶ SBMK, 1942, Samsun Belediyesi Başkatipliğinden, Muhasebeciliğe, 14.04.1942, S: 180.

ilaç yardımında bulundu. Belediye polikliniğinde ücretsiz olarak; 193 hastaya pansuman yapılırken, 1.588 hasta ise muayene edildi¹²²⁷.

Bu çalışmaların yanı sıra belediye, 1942 yılında altı kimsesiz çocuğa baktı ve bu iş için 2.262 lira sarf etti. Bunun yanında 101 yardıma muhtaç vatandaşa da toplamda 2.790 liralık yardımda bulunuldu. 68 fakir cenazesi, belediye tarafından ücretsiz olarak defnedildi¹²²⁸.

1940'lı yıllar itibarıyla Samsun'da, belediye dışında sosyal yardım faaliyetleri gerçekleştiren cemiyetler de söz konusuydu. Bunlardan biri de 26 Kasım 1941 tarihinde kurulan "*Samsun Yardımsevenler Cemiyeti*" idi. Cemiyetin idare heyeti dokuz kişiden mürekkepti. Ayrıca cemiyet bünyesinde 20 kadar faal üye, 270 kadar da normal üye bulunuyordu. Cemiyet, 1941 yılı itibarıyla ilk çalışması münasebetiyle ülke sınırlarında görev yapan Türk askerlerine 3.410 lira sarf ederek 1.019 avcı yeleği ve 1.000 çift yün çorap ulaştırdı. Bunun yanı sıra, Samsun Doğumevinde bulunan fakir aile çocuklarına 50 takım beheri 19 parçalık ve toplamı 950 parçadan ibaret olan kundak takımı yardımında bulundu. 1941-1943 yılları itibarıyla cemiyete müracaatta bulunan ihtiyaç sahiplerine toplamda 1.400 lira 70 kuruş nakdi yardım yapıldı. Bunların yanında yardıma muhtaç halde bulunan kimsesiz, yaşlı ve çok çocuklu fakir ailelere ekmek yardımında bulunuldu. İlkokul, ortaokul ve liselerde öğrenim gören maddi durumu sınırlı olan başarılı öğrencilere giysi ve kırtasiye yardımı esirgenmedi. Cemiyet kız çocuklarının eğitim hayatını desteklemeye yönelik çalışmalar da gerçekleştirdi. Akşam Kız Sanat Okulu ve enstitü eğitimi gören fakir çocukların eğitimi için okul müdürlüğü emrine 400 liralık yardım yapıldı. Kasım 1942 tarihinde, Erbaa'da meydana gelen depremde etkilenen vatandaşlara giyecek yardımı ulaştırıldı. Hapishanede yardıma muhtaç halde bulunan mahkûmlara bir kumaş türü olan çulakiden 50 adet tulum ve tifüs hastalığı ile mücadele adına 10 kilo sabun temin edildi¹²²⁹.

3.7. BELEDİYE'NİN SAĞLIK ALANINDAKİ FAALİYETLERİ

1580 sayılı Belediye Kanunu, belediyelere, hastane, acezehane, doğum ve emzirme evi, meccani doğum evleri, fenni tephirhane ve tımarhane gibi toplum sağlığının korunmasını öngören kurumları açma ve işletme görevi vermektedir. Aynı kanuna göre belediyenin toplum sağlığını gözeterek; kanunların verdiği yetkiler

¹²²⁷ SBMK, 1942, *1942 Yılı Mesai Raporu*.

¹²²⁸ SBMK, 1942, *1942 Yılı Mesai Raporu*.

¹²²⁹ "Samsun Yardım Severler Kurulu", *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 6, S: 64, 29 Birinciteşrin 1943, ss.19-20.

doğrultusunda emirler vermek, belediye yasakları çıkarmak ve cezai işlem uygulama hakları da vardı¹²³⁰.

Bu kanun doğrultusunda belediye, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren büyük önem verdiği sağlık hizmetlerine 1930-1945 yılları arasında da devam etti. Buna yönelik olarak salgın hastalıkları önlemek için belediye ilan ve yasakları çıkarttırılırken, mevcut bütçe doğrultusunda sağlık kurumları inşa edilmeye, muhtelif hastanelerin sağlık koşullarında ise iyileştirmeler yapılmaya çalışıldı.

3.7.1. Samsun'daki Başlıca Sağlık Kurumları

3.7.1.1. Samsun Memleket Hastanesi

Memleket Hastanesi 1903-1904 yıllarında, Samsun halkının yardımlarıyla inşa edildi. İdari işleri ise mahalli komisyon tarafından yürütüldü. Hastane masrafları I. Dünya Savaşı'na kadarki süreçte iskele gelirleri ile karşılandı ve savaş sonrasında hususi muhasebeye bağlandı¹²³¹.

Cumhuriyet'in ilanı ile tıbbi teçhizat bakımından yetersiz durumda bulunan hastane, hızlı bir şekilde modern tıbbi cihazlarla donatılmaya başlandı. 1925 yılında yurtdışından 5.789 lira sarf edilerek röntgen cihazı getirildi ve beraberinde röntgen bölümü açıldı. Bu yıl itibarıyla hastanede radyoskopik ve radyografik muayenelere başlandı. 1926 yılında hastaneye kuarks ve iltihap vakalarında kullanılan solüks lambaları kazandırıldı¹²³².

Memleket Hastanesi'nde 1930 yılı itibarıyla 17 adet memur sağlık hizmeti veriyordu. Bunlar; operatör başhekim, dâhiliye uzmanı, kadın hastalıkları uzmanı, göz doktoru, bakteriyolog, kulak doktoru, röntgen teknikeri, çocuk hastalıkları uzmanı, baş hemşire, hemşire, eczacı, idare memuru ve katip muavini idi. Anılan yılda hastanede beş adet hemşire görev yaparken, diğer pozisyonlarda ise birer sağlık çalışanı ve memur hizmet veriyordu¹²³³.

Belediye, 1930 yılından itibaren mevcut imkânlar nispetinde şehirdeki hastanelerin koşullarını iyileştirmeye yönelik faaliyetlerine ağırlık verdi. 1931 yılında kapatılan sanat yuvası ve Kız Koleji Yurdundan 2.000 lira civarında malzeme

¹²³⁰ T.C. Resmî Gazete, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmi Gazete Sayısı: 1471, 14 Nisan 1930, ss.8824-8825.

¹²³¹ 1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun, s.10.

¹²³² 1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun, ss.10-11.

¹²³³ BCA, 30.10.0.0/134.963.10, 00.00.1930.

hastanenin muhtelif ihtiyaçları için harcandı. 1932 yılında hastaneye 425 lira tutarında son teknoloji bir röntgen lambası kazandırıldı. Röntgen cihazının ilaç ve film gibi teknik ihtiyaçlarını karşılamak üzere ise 500 lira civarında harcama yapıldı. Aynı yıl içerisinde, hastane genel bir onarım çalışması yapıldı. Ayrıca hastaneye 1.200 lira değerinde tıbbi alet ve röntgen malzemesi temin edildi¹²³⁴. 1923 ve 1933 yılları arasında hastanenin tamirat ve teknik ihtiyaçları için toplamda 616.216 lira harcandı¹²³⁵. Hastane şartlarının iyileştirilmesi hususunda zaman zaman valiliğin de desteği görülmekteydi. Örneğin 1935 yılı itibarıyla valilik, bu yönde Memleket Hastanesi için ek personel istihdamı ve sıhhi teçhizat teminine yönelik faaliyetlerde bulundu¹²³⁶. Vilayet Umumi Meclisi'nin 28 Mart 1935 tarihli kararıyla bütçeye, Memleket Hastanesine pansumancı tayini için 600 ve bahçıvan tayini için 180 lira tahsisat konuldu¹²³⁷.

3.7.1.2. Samsun Emrazı Zühreviye Hastanesi

Samsun Emrazı Zühreviye Hastanesi, Ekim 1915'te Frengi hastanesi namı altında İrade-i Seniye ile 131.700 kuruş tahsisat ayrılarak kurulmasına karar verilen bir hastane idi. Hastane I. Dünya Savaşı boyunca bu alanda hizmet verdi¹²³⁸.

Savaş döneminde hastane sayıları arttırılmış olsa da bu alanda ciddi sıkıntılar vardı. Cumhuriyet döneminde sağlık teşkilatının yaygınlaştırılması için özel bir çaba harcansa da Cumhuriyetin ilk yıllarında Samsun genelindeki hastaneler, muhtelif binalarda hizmet vermekte idi. Hastane yatakları yeterli düzeyde olmadığından hastalar zaman zaman yer yataklarında tedavi edilmekte idi¹²³⁹.

Emraz-ı Zühreviye Hastanesi 1923 yılında 30 yataklı bir kadrodan ibaretti. 1923 yılı itibarıyla hastane masraflarına toplamda 4.372 lira harcandı. 1924 yılında hastane binası yetersiz görüldü ve başka bir yere taşındı. Yatak sayısı 60'a çıkarıldı. Bu yıl itibarıyla hastane masrafları için toplamda 9.640 lira harcandı. 1925 yılında hastalar için toplu olarak karyola tedarik edildi. 1925 yılında hastane masraflarına toplamda 7.243 lira harcandı. 1926 yılında hastaneye pansuman odası, laboratuvar, frengi müzesi ve kütüphane inşa edildi. Anılan yıl içinde hastane masrafları toplam 12.130 lira oldu. 1927 yılında hastane masraflarına 10.475 lira, 1928 yılında 7.633 lira ve 1929 yılında

¹²³⁴ 1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun, ss.10-11.

¹²³⁵ 1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun, s.14.

¹²³⁶ "Vilayet Umumi Meclisi Müzakeratı", Samsun, Yıl: 9, S: 585, 14 Mart 1935, s.1.

¹²³⁷ "Vilayet Umumi Meclisi Müzakeratı", Samsun, Yıl: 9, S: 587, 28 Mart 1935, s.2.

¹²³⁸ BOA, DH.UMVM, 28/2, 005, 20 Eylül 1331/23 Zilkade 1333/ 3 Ekim 1915; BOA, DH.UMVM, 28/2, 006, 23 Eylül 1331/27 Zilkade 11333/ 6 Ekim 1915; 1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun, s.15.

¹²³⁹ 1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun, s.15.

ise toplamda 16.624 lira sarf edildi. Hastane masraflarına 1930 yılında 14.170 lira, 1931 yılında 6.682 lira ve 1932 yılında ise toplamda 4.242 lira harcandı. Bu masraflar belediye bütçesinden ayrıldı. 1923-1933 yılları arasında Samsun Emrazı Zühreviye Hastanesi'nde verilen sağlık hizmeti ve personel maaşları ise şu şekildeydi:

Tablo 20. 1923-1933 Samsun Zühreviye Hastanesi'nde Verilen Sağlık Hizmetleri

Yıl	Yatakta Tedavi Edilen Hastalıklar ve Hasta Sayıları			Ayakta Tedavi Edilen Hastalıklar ve Hasta Sayıları	
	Frengi	Belsoğukluğu	Cilt	Frengi/Belsoğukluğu/Cilt	Personel Maaşları
1923	154 erkek 197 kadın	5 erkek 19 kadın	7 erkek 13 kadın	553	2226 lira
1924	236 erkek 351 kadın	13 erkek 5 kadın	11 erkek 5 kadın	242	3692 lira
1925	142 erkek 210 kadın	23 erkek 19 kadın	9 erkek 12 kadın	326	6108 lira
1926	158 erkek 239 kadın	24 erkek 25 kadın	12 erkek 11 kadın	1328	9226 lira
1927	241 erkek 276 kadın	18 erkek 48 kadın	9 erkek 15 kadın	1528	7390 lira
1928	158 erkek 202 kadın	20 erkek 15 kadın	11 erkek 21 kadın	1423	7359 lira
1929	156 erkek 218 kadın	28 erkek 120 kadın	25 erkek 25 kadın	1419	8867 lira
1930	172 erkek 252 kadın	44 erkek 122 kadın	34 erkek 28 kadın	2090	10206 lira
1931	204 erkek 243 kadın	34 erkek 16 kadın	30 erkek 20 kadın	2525	5820 lira
1932	117 erkek 158 kadın	44 erkek 11 kadın	12 erkek 16 kadın	2150	5783 lira

Kaynak: 1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun, ss.15-17.

Samsun Emrazı Zühreviye Hastanesi hizmet kadrosu; başhekim, cildiye uzmanı, doktor, hemşire, dispanser memuru ve idare memurundan oluşuyordu. 1930 yılı itibarıyla hastanede iki adet hemşire görev yaparken, diğer pozisyonlarda ise birer sağlık çalışanı ve memur hizmet veriyordu¹²⁴⁰

Belediye, bu dönemde hastane şartlarının iyileştirilmesi için çalışmalar yürüttü. Kefelizade İhsan Bey döneminde (1 Ağustos 1932-10 Ocak 1934), hastanenin sıhhi

¹²⁴⁰ BCA, 30.10.0.0/134.963.10, 00.00.1930.

teşkilatını geliştirmek için hastaneye özel bir pavyon yaptırıldı ve muayenehane konforlu hale getirildi¹²⁴¹.

Belediye bütün hastanelerin koşullarının iyileştirilmesine yönelik olarak yüklü miktarda tahsisat koyma yoluna gitti. Buna yönelik olarak hastanelerde ihtiyat yatak hazırlığı için 500 lira ayrıldı¹²⁴².

3.7.2. Diğer Sağlık Kuruluşları

Belediye sağlık alanında hizmetlerini arttırırken hastanelerden ayrı olarak kalınmayarak, belediye binasında hizmet vermek üzere bir adet muayenehane açtı. Bu muayenehanenin asıl amacı maddi durumu yerinde olmayan vatandaşlara sağlık hizmeti vermektir¹²⁴³. Örneğin belediye başkanlığı makamında Ömerzade Hasan (Umur) Bey'in bulunduğu 1934 yılında bu muayenehanede haftanın her günü 08.30-12.00 saatleri arasında yardıma muhtaç vatandaşların ücretsiz muayene olmaları sağlandı¹²⁴⁴. Muayenehanede Şubat 1934'te ayrı bir bölüm açılarak ücretsiz göz tedavisi hizmeti de verildi. Burada Göz Doktoru Osman Nuri Bey her Salı günü göz tedavisi yapacaktı¹²⁴⁵.

Bu dönemde belediyenin önem verdiği bir diğer uygulama ise yardıma muhtaç aileler için ücretsiz dispanser ve pansuman odaları yapmaktır. Bulaşıcı hastalıklarla mücadele adına bir tephirhane (Buğuevi), Memleket Hastanesi civarında ise sıhhi koşullara uygun bir gasilhane inşaatına da başlandı. Acil müdahaleye muhtaç hastalara ulaşmak için ambulans satın alındı. Acil durumlar için tamire muhtaç haldeki seyyar etüv makinesi onarıldı ve bir kamyon şasesi üzerine monte edilerek hizmete hazır hale getirildi¹²⁴⁶. (Ek.4) Belediye ilçelerde açılan dispanserler için de çeşitli yardımlarda bulundu. Mesela Bafra Dispanserine 50 lira tahsisat ayırdı¹²⁴⁷.

Belediye çocuk ve anne sağlığı için bakımevleri oluşturmada önemli roller üstlendi. 1937 yılı itibarıyla, şehirde daha önceden tesis edilmiş olan ancak zaman içerisinde halkın ihtiyaçlarına karşılık veremez hale gelen çocuk bakımevinin yanında yeni bir bina inşa edilerek doğum ve bakımevi haline getirildi¹²⁴⁸. 1938 yılında hastane genişletildi, muayenehane ve laboratuvar şartları iyileştirildi. Önceden beş yataktan

¹²⁴¹ 1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun., ss. 48-50.ss.

¹²⁴² "Vilayet Umumi Meclisi Müzakeratı", Samsun, Yıl: 9, S: 587, 28 Mart 1935, s.2.

¹²⁴³ 1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun., ss. 48-50.ss.

¹²⁴⁴ "Samsun Belediyesinden", Ahali, S: 639, 6 Şubat 1934, s.3.

¹²⁴⁵ SBMK, 1934-1936, Samsun Belediyesinden, Samsun Gazetesi Müdüriyetine, 07.02.1934.

¹²⁴⁶ 1923-1933 10. Cumhuriyet'te Samsun., ss. 48-50.ss.

¹²⁴⁷ "Vilayet Umumi Meclisi Müzakeratı", Samsun, Yıl: 9, S: 587, 28 Mart 1935, s.2.

¹²⁴⁸ Sarısakal, Samsun Belediye Tarihi, s.366.

mürekkep olan doğum bölümünün yatak sayısı on beşe yükseltildi. Bu meyanda hastanenin sıhhi teşhizatı da geliştirildi¹²⁴⁹.

1938 yılı itibarıyla belediye tarafından Samsun hastanelerine temin edilen ilaçlar Samsun halkının sağlığı için kullanıldı. Öyle ki Belediye, 8.278 hastaya ücretsiz olarak muayene hizmeti vermiş, 4.686 hastaya ise ilaç temin etmiştir. Bir yıl içerisinde 10.349 kişiye çiçek aşısı yapılmıştır¹²⁵⁰.

1942 yılı itibarıyla geliştirilmeye devam edilen hastane şartları ile birlikte, hastaneye gitme imkânı olmayan hastalar için evde tedavi hizmeti de verilmeye başlandı. Bu yılın sonunda toplamda 313 kişi evde tedavi hizmeti aldı¹²⁵¹.

3.7.3. Belediye'nin Salgın Hastalıklara Yönelik Aldığı Tedbirler

Türkiye'nin sağlık alanında izlediği politikalar, özellikle Tanzimat döneminin ardından geliştirilerek devam ettirilmiş ve Cumhuriyet döneminin ardından belirli bir sistematığe oturtulmaya çalışılmıştır. Keza iki dönem arasında özellikle savaşlar sebebiyle salgın hastalıklar artış göstermiş, I. Dünya Savaşı'nın ardından izlenen düzensiz asker terhisi ile Anadolu coğrafyası da bulaşıcı hastalıklardan nasibini almıştır. I. Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti'nin salgın hastalıklara karşı çözüm odaklı bir politika üretememiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yeni rejim, Anadolu'nun yeniden imarının yanı sıra sağlık politikalarına da büyük önem vermiş ve özellikle taşradaki salgın hastalıklarla mücadele etmiştir¹²⁵².

Cumhuriyet idaresi, sağlık teşkilatını yeniden kurarak; sağlık kurumları inşa etme, sağlık personeli yetiştirme ve Anadolu'nun tüm köylerine sağlık hizmeti götürmeye yönelik politikalar izledi. Cumhuriyet dönemi itibarıyla, Anadolu'nun birçok kentinde; sıtma, verem, trahom, frengi, kızıl, çiçek vs. salgın hastalıklar görüldü. Devlet idaresi ise bu hastalıklar üzerine ciddi bir mücadeleye girişti. Bu mücadelelerde şehir idarelerine önemli görevler düştü¹²⁵³.

1923-1930 yılları arasında girişilen salgın hastalıklarla mücadele faaliyetleri 1930-1945 yılları arasında da sistematik olarak devam etti. Bu süreçte Samsun Belediyesi önemli çalışmalarda bulundu.

¹²⁴⁹ SBMK, 1938, *1938 Yılı Mesai Raporu*.

¹²⁵⁰ SBMK, 1938, *1938 Yılı Raporu*.

¹²⁵¹ SBMK, 1942, *1942 Yılı Mesai Raporu*.

¹²⁵² İsmail Ağırbaş- Yasemin Akbulut-Ömer Rıfkı Önder, "Atatürk Dönemi Sağlık Politikası", *Atatürk Yolu Dergisi*, C: 12, S: 48, Yıl 2011, s.734-738.

¹²⁵³ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, *a.g.e.*, s.7.

1930-1945 yıllarında şarbon hastalığına yönelik tedbirler de sıklaştırıldı. 1930-1945 yıllarında Samsun'da etkisini artıran salgın hastalıklar hususunda belediye, gıda maddesi satan dükkânların denetimine önem verdi. Bu faaliyetlerde belediye zabıtası nemli rol üstlendi. Örneğin şarbon hastalığıyla mücadele adına 1932 yılında mezbaha ve dükkânlardaki etlerin üzerinde muayene edildiğine dair damga bulundurma zorunluluğu getirildi. Damgasız et satanlara ise cezai yaptırım uygulandı¹²⁵⁴.

1935 yılında yapılan tetkiklerde ise şarbon hastalığı en çok Samsun merkezde yer alan kasaplarda tespit edildi. Belediye bu doğrultuda şehrin çeşitli noktalarındaki denetimlerine artırarak hastalığın tespit edildiği muhtelif dükkânları bir süreliğine kapattırdı. Buna yönelik olarak; Kara Samsun, İlyasköy ve merkezdeki su deposunu içine alan Kürtün ve Mert Irmakları dolaylarında tetkikler yapılarak şarbon hastalığının izlerine rastlandı. Hastalık tehdidi bulunduran noktalara levhalar konuldu ve Jandarma kordonu oluşturuldu. Hastalık tehdidi ortadan kalkana dek belirtilen mıntıkaya her türlü otçul hayvanın girişi yasaklandı. Bu meyanda şehre dışarıdan ve köylerden et gelişi ve satışı engellendi. Tren ve kamyon ile şehre getirilecek hayvanların baytar kontrolünden geçirilerek mezbahada kesilmesi şartı getirildi. Halk tarafından umumi olarak yetiştirilen hayvanların belirli bir mahalde toplattırılarak aşı işlemleri yaptırıldı. Aşılanan hayvanların ise 15 gün karantinada tutulması sağlandı. Hastalıktan ölen hayvanlar Jandarma nezaretinde belediye tarafından açtırılan çukurlarda yakılarak imha edildi ve imha alanlarına kireç dökülerek hastalığın bu bölgede yayılması engellendi¹²⁵⁵.

Girişilen çalışmalar neticesinde Samsun gazetesinin 9 Ağustos ve 16 Ağustos 1935 tarihli nüshalarında hastalığın kontrol altına alındığı belirtilmekteydi. 16 Ağustos 1935 itibarıyla 900 hayvana serum, 800 hayvana ise aşı tedavisi uygulandı¹²⁵⁶. Ağustos 1935 tarihinin sonlarına doğru ise Samsun genelindeki şarbon tehdidi ortadan kaldırıldı¹²⁵⁷. Ardından ise Jandarma tarafından kordona alınan risk altındaki köylerin giriş ve çıkışları yeniden açılarak şehre hayvan götürmek serbest hale getirildi¹²⁵⁸. Belediye bu süreçte aldığı tedbirlerden ödün vermedi. Kasım 1935 tarihinde çıkarılan belediye yasağı ile tavukların sokaklarda gezmesi yasaklandı. Bundan ayrı olarak

¹²⁵⁴ “Samsun Belediye Baytarlığından”, *Ahali*, S: 564, 26 Temmuz 1932, s.3.

¹²⁵⁵ “Şarbon Hastalığı Hakkında İlbaylıktan Bir Duyurma”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 607, 2 Ağustos 1935, s.3.

¹²⁵⁶ “Şarbon Hastalığı Devam Ediyor”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 608, 9 Ağustos 1935, s.2; “Şarbon Hastalığı Azalmaktadır”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 609, 16 Ağustos 1935, s.1.

¹²⁵⁷ “Şehrimizde Şarbon Kalmadı”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 610, 23 Ağustos 1935, s.1.

¹²⁵⁸ “Kordon Kalktı”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 610, 30 Ağustos 1935, s.2.

toplum sağlığı açısından lokantalardaki ocakların kapalı yerde bulundurulması zorunluluğu da getirildi¹²⁵⁹.

Özellikle 1940'lı yıllarda dükkânların sağlık koşulları üzerindeki denetim ve tedbirler artırıldı. Örneğin 1942 yılında 1.247 dükkân, belediye baştabibi ve sıhhat memurları tarafından 2.361 defa denetlendi. Yapılan tetkikler sonucunda 1.768 dükkân sağlık ve hijyen kurallarına uygun bulunurken, 702 dükkâna ikazda bulunuldu. Yine bu dönemde sağlık koşullarına uymadığı tespit edilen 151 dükkân hakkında zabıt tutuldu. 6 dükkân ise Sıhhi Zabıta Talimatnamesine aykırı durumda olduğu gerekçesiyle kapatıldı. Sağlık muayenesi yaptırmadığı tespit edilen 55 esnaf hakkında zabıt tutuldu ve cezai işlem uygulandı¹²⁶⁰. 1942 yılında yapılan denetimler sonucunda; 408 kilo süt, 623 kilo çeşitli cinsten et, 90 kilo peynir, 110 kilo çökelek, 50 kilo Barbunya Balığı, 230 adet Palamut, 45 adet Kalkan Balığı, 183 adet Sazan Balığı, 230 kilo Akbalık, 104 şişe gazoz ve 250 adet karpuz Baştababet raporları doğrultusunda imha edildi¹²⁶¹.

1942 yılında toplu hayvan bağlanan ahır ve hanları kapsayan bölgelerde aşılama ve denetim faaliyetleri sıklaştırıldı. 1942 yılı belediye faaliyet raporuna göre bu yöndeki çalışmalarla birlikte şarbon hastalığının önünün alındığı belirtilmektedir¹²⁶².

1930'lu yıllarda Samsun'da etkisini artıran hastalıklardan bir diğeri de kuduz idi. Hastalık, sahipli ve sahipsiz köpeklerin ısırması sonucu meydana gelmekteydi. Bilahare hastalığın zaman içerisinde etkisini artırması nedeniyle belediye hastalığın önlenmesine yönelik tedbirler aldı. Örneğin 1933 yılında belediye meclisi tarafından sahipli köpeklerde tasma, marka ve ağızlık bulundurma zorunluluğu getirildi. Bunun yanı sıra sahipsiz olan ve sahipli olduğu halde ağızlık bulundurulmayan köpeklerin ise itlaf edilmesi kararı alındı. Sokakta başıboş gezmeye hususundan yalnızca bekçi köpekleri muaf tutuldu¹²⁶³.

Belediyenin bu yöndeki uygulamaları 1940'lı yıllarda da devam etti. Örneğin 1942 yılında sahipsiz sokak köpeklerini itlaf etmek amacıyla belediye zabıtasına 450 adet ilaç temin edildi. Aynı yıl içerisinde kuduz hastalığının önüne geçmek amacıyla

¹²⁵⁹ “ok Yerde Yasaklar”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 626, 20 Birincikanun (Aralık) 1935, s.1.

¹²⁶⁰ SBMK, 1942, *1942 Yılı Mesai Raporu*.

¹²⁶¹ SBMK, 1942, *1942 Yılı Mesai Raporu*.

¹²⁶² SBMK, 1942, *1942 Yılı Mesai Raporu*.

¹²⁶³ “Samsun Belediye Riyasetinden: Köpekler Hakkında”, *Ahali*, S: 615, 1 Ağustos 1933, s.4.

131 köpek itlaf edildi. Sahipsiz köpekler tarafından ısırılan kimselere belediye tarafından temin edilen kuduz aşılıarı uygulandı¹²⁶⁴.

Samsun Belediyesi 1930-1945 yılları arasında şehir sınırları içerisinde bulunan hastanelerin şartlarında iyileştirmelerde bulunduğu gibi günden güne artış gösteren salgın hastalıklarla da hummalı bir mücadeleye girişti. Örneğin Eylül 1932 tarihi itibarıyla Ruam hastalığı ile mücadele faaliyetlerinde bulunuldu. Belirli aralıklarla ve bir defaya mahsus olmak şartıyla, binek araba ve yük taşıma hizmetlerinde kullanılan hayvanlar muayeneye tabi tutulmaya başlandı. Hayvanların muayene işlemleri belediye veterineri vasıtasıyla gerçekleştirildi. Yapılan muayenelerin ardından hayvan sahiplerine “sıhhat şehadetnamesi” verildi. Belediye zabıtası ise şehirde dolaşan hayvan arabalarının sıhhat şehadetnamesi denetimini yapmakla vazifelendirildi¹²⁶⁵.

3.7.4. Sağlık Alanındaki Diğer Faaliyetler

Belediyenin sağlık alanındaki faaliyetlerinden bir diğeri de Samsun’un merkezinde bulunan koyun ve keçi ahırlarını kaldırmaya ve merkeze uzak bir noktaya sevk etmeye yönelikti. Özellikle 1935’te bu faaliyet yoğunlaştı çünkü hayvanlar yoluyla insanlara bulaşan hastalıkların önünü almak gerekliydi. Bu doğrultuda belediye başkanlığı makamında Naşit Fırat’ın bulunduğu 1935 yılında bu konu belediye meclisinde görüşülmeye başlandı. Kasım 1935 tarihinde Vilayet Hayvan Sağlık Zabıtası Komisyonu tarafından alınan karar doğrultusunda belediyeden, şehrin belirli bölgelerinde yer alan umumi han ve ahırlar hakkında sıhhi şartlar çerçevesinde bir düzenleme yapması istendi¹²⁶⁶.

Kasım 1935 tarihi içerisinde toplanan belediye meclisi, şehrin muhtelif sokak ve meydanlarında ahır ve kümes hayvanı salınmasını yasakladı¹²⁶⁷. Ancak alınan karar dönem itibarıyla olumlu anlamda etki göstermeyince meclis, kökten bir tedbir alma yoluna gitti. Esasen Hıfzısıhha ve belediye kanunları ile şehir merkezlerinde yer alan ahırların merkeze uzak mıntikalara taşınması esası getirilmişti. Ancak Samsun genelindeki ahırlar şehir merkezine yakın konumda bulunduğundan hava kirliliğine ve hayvan yoluyla bulaşan hastalıkların yayılmasına sebep oluyordu. Bu nedenle konu 1 Şubat 1937 tarihinde yeniden belediye meclisi gündemine taşındı. Meclis görüşmelerinde söz alan Belediye Başkanı Ahmet Naşit Fırat, içinde bulunulan dönemin

¹²⁶⁴ SBMK, 1942, 1942 Yılı Mesai Raporu.

¹²⁶⁵ “Samsun Belediye Riyasetinden”, *Ahali*, S: 572, 20 Eylül 1932, s.4

¹²⁶⁶ “Hayvan Ahırları Hakkında”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 622, 22 İkinciteşrin (Kasım)1935, s.1.

¹²⁶⁷ “Samsun Şarbaylığından”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 625, 13 Birincikanun (Aralık) 1935, s.2.

sıhhi şartlarına uygun olarak şehir merkezine yakın konumda bulunan ahırların kapatılarak şehrin dışındaki alanlara kurulması teklifinde bulundu. Meclisin büyük bir çoğunluğunun görüşü de bu teklifi destekler nitelikte olduğundan, teklif oylamaya sunuldu ve kabul edildi. Böylelikle Şubat 1937 tarihinden itibaren Samsun'un merkez mıntıkası sınırları içerisinde ahır bulundurulması yasaklandı¹²⁶⁸.

Sağlık alanındaki faaliyetlere istinaden şehir temizliği ve huzurun sağlanması yönündeki çalışmalar da önem arz ediyordu. Bilindiği üzere 1930'lu yıllar Türkiye'nin bir tarım ülkesi olarak kalkındığı yıllardı. Gazi Mustafa Kemal'in sosyal, kültürel ve ekonomik alanda yaptığı inkılaplar Türkiye Cumhuriyeti'ni tarım toplumu olmanın yanında kültürel, sosyal ve ekonomik alanda da geliştirmeyi amaç edinmişti. Bu dönemde Türk milletinin topyekûn yenilenmesi hedeflenmekteydi. Öyle ki şehirlerin merkezlerindeki gelişmişliğin bir başka boyutu da huzur, temizlik ve sağlık anlayışının oturtulmasından geçiyordu.

Belediye 29 Temmuz 1938'de şehrin içinden geçen hayvan sürülerinin geçiş yollarının değiştirilmesine yönelik kararlar aldı. Şehrin temizliği ve halk sağlığının korunması için hayvan sürülerinin şehir içinden geçişlerinin yasaklanması için çalışmalar başladı. Bu meyanda hayvan sürülerinin yayla, avdet, vagon ile seyahat, mezbahane yönünde şehir içinden gidecekleri yollara dair düzenleme teklifi mecliste okundu. Bu yönde Daimi Encümenin 416 sayılı ve 21 Temmuz 1938 tarihli mazbatasını ile Samsun Belediye Başkanlığı'nın 8 Temmuz 1938 tarihli tezkeresi kabul edilerek hayvanların geçiş güzergahı şehir dışına taşındı¹²⁶⁹.

1938'de şehrin önemli sağlık sorunlarından birini de sinekler vasıtasıyla bulaşan hastalıklar oluşturmaktaydı. Bunun için belediye muhtelif bölgelere kimyasal ilaç döktürdü. Ayrıca sinekkapanı uygulaması istendi. 1938 yılında bu yöndeki çalışmalar için belediye bütçesinden 1.000 lira harcandı¹²⁷⁰. Belediye'nin bu yönde hazırladığı talimatname doğrultusunda temizlik ve gıda maddeleri satan dükkânlarda sinekkapanı bulundurmamak zorunlu hale getirildi. Bunun yanı sıra, ev ve müesseselerdeki lavaboların kapaklı ve sifonlu olması gerektiği belirtildi. Çöpler kapalı kaplar içerisinde bulundurulacak, tüm abdesthanelere on günde bir olmak üzere "*Sulfat Döfer*" ve %30 oranında "*Zaç Kıbrıs mahlulü-Kara Boya*" dökülecektir. Lağım sistemi olmayan

¹²⁶⁸ SBMK, 1937, İctima Devresi: 3, İctima: Şubat, İnikat: 1, 2. Celse, 01.02.1937, s. 2.

¹²⁶⁹ SBMK, 1938, İctima Devresi: 4, İctima: Fevkalade, İnikat: Adedi: 2, 29.07.1938, s. 5.

¹²⁷⁰ Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.366.

kuyuların üstü kapatılmakla birlikte, kuyuların dolması halinde ise belediyeyle iletişime geçilecektir¹²⁷¹.

Belediye, sağlık tedbirlerinde şehirdeki işletmelere yönelik düzenlemelere 1939 yılında da önem verdi. Belediye meclisinin 8 Mayıs 1939 tarihli toplantısında aldığı kararla; kasap, balıkçı, lokanta, köfteci, sebze ve berberlerde musluk suyu ve lavabo bulundurulmak zorunlu hale getirildi¹²⁷². Bu faaliyetlerin yanı sıra 1930 ve 1940 yıllarında Samsun'da bir Kimyahane açılması hususu da belediye meclisi gündemine sıkça gelmiş ancak belediye bütçesindeki sınırlılıklar sebebiyle sonuca varılamadı¹²⁷³.

Belediye, 1940'lı yıllar itibarıyla salgın hastalıkların birincil yayılma noktaları olan çöp yığınları ve çöp istasyonlarını iyileştirmeye çalıştı. Bu dönemlerde Samsun merkezden toplanan çöpler, Fener civarındaki bataklık bölgede açılan çukurlara dökülüyordu. Bu durum ise hastalığın buralardan yayılmasına sebebiyet veriyordu. Bunun üzerine belediye meclisi, 1941 yılında gerçekleştirdiği toplantılarda çöplerin toplu yaşam alanlarına uzak yerlere dökülmesini öngören görüşmelerde bulunuyordu¹²⁷⁴. Örneğin bütçe ve sıhhiye encümenlerinin meclise intikal eden 9 Mayıs 1941 tarihli mazbatasında, 1941 yılının Ocak, Şubat ve Aralık ayları dışında diğer dokuz ay boyunca çöplerin Derbent bölgesindeki çöp istasyonundan denize dökülmesi teklif edilmekteydi. Keza anılan diğer üç ayda ise çöpler sebze ekilebilen alanlar dışında Gazhane ve Fener civarındaki alana dökülebilirdi¹²⁷⁵.

Anılan encümenlerin ilgili teklifi meclisin 13 Mayıs 1941 tarihli oturumunda görüşüldü ve ciddi bir muhalefetle karşılaştı. Konu üzerine söz alan Belediye Başkanı Rüstem Mesutoğlu'na göre; Fener civarındaki bölgeye çöp dökme faaliyetleri kış aylarında yağışların çok olması hasebiyle bölge zeminini tehlikeli kıldığından farklı aylarda yapılmalıydı. Ayrıca Derbent'deki çöp döküm alanı da merkeze uzak olduğundan yüklü miktarda yakıt sarfiyatına sebep olacaktı¹²⁷⁶. Aslan Bayrak'a göre ise çöpler İstanbul Belediyesi'nin yaptığı gibi çaprarlar vasıtasıyla denize dökülmeliydi. Mesutoğlu'na göre bu görüş de şehrin bir liman kenti olması hasebiyle mümkün değildi. Üyelerden Baki Özmerzifon'a göre çöplerin şehre uzak mesafede olan Derbent'e dökülmesi fikri sıtma hastalığının şehre uğramaması bakımından mantıklıydı.

¹²⁷¹ Samsun, S: 696, 18 Mart 1937, s.1.

¹²⁷² SBMK, 1939, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 1, İçtima: 3, İnikat: 8, 1. Celse, 08.05.1939, ss. 1-2.

¹²⁷³ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 3, İçtima: 3, 15.11.1940, s. 4.

¹²⁷⁴ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 3, İçtima: 9, 13.05.1941, ss. 1-2.

¹²⁷⁵ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 3, İçtima: 9, 13.05.1941, s. 1.

¹²⁷⁶ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 3, İçtima: 9, 13.05.1941, ss. 1-2.

Üyelerden Rıza Ergin, teklifleri şehrin sağlık koşullarını kötü etkileyeceği gerekçesiyle reddetti. Ona göre çöplerin döküleceği yer meselesi sıhhiye müdürü ve hükümet tabibinin görüşleri doğrultusunda belirlenmeliydi¹²⁷⁷.

Belirtilen görüşlerin ardından ilgili mazbata oylamaya sunuldu ve kabul edildi¹²⁷⁸. Buna göre çöplerin Derbent üzerinden denize dökülmesi teklifi kabul edildi. Meclisin çöplerin denize dökülmesi kararını almasındaki en önemli unsur belediyenin imkanlarının yetersiz olmasından kaynaklıdır. Ayrıca muhtemelen salgın hastalıkların bataklık alanlar ve çöp merkezlerinden şehre yayılmasını daha tehlikeli gördüğünden tek çıkar yol olarak çöplerin denize dökülmesi fikrini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu toplantının ardından belediye, mazbata hükümlerini yerine getirmek amacıyla 1941-1942 yıllarında 1.450 lira bütçeyle Derbent civarında yeni bir çöp istasyonu inşa etti¹²⁷⁹.

Fener ve Irmak civarındaki çukur, bataklık ve sulak alanlar dolduruldu ve kireçleme yöntemiyle kapatıldı. Hastane arkasındaki bataklık alan tamamen kum ve toprakla dolduruldu. Bu işleri yerine getiren belediye temizlik personelinin iş kıyafetleri ve iç çamaşırları 10 günde bir detaylı olarak yıkatıldı. Yıkama işlemlerinde yüksek ısı yardımıyla etüvden geçirme yöntemi uygulanarak çeşitli hastalık ve mikropların yayılmasının önüne geçilmek ve personel sağlığının korunması hedeflendi¹²⁸⁰.

Bu yöndeki faaliyetlerin yanı sıra belediye, salgın hastalıklar nedeniyle ölümlerin çoğalması üzerine basın kanalıyla halkı bilinçlendirmeye de önem verdi. Örneğin belediye meclisinin 1 Kasım 1942 tarihli kararında şu ilanın şehir gazetelerinde yayınlanması kararı alınmıştı¹²⁸¹.

“Sayın Halkımıza;

Sıcakların arttığı bu mevsimde sıtmaya yakalanmak tehlikesi de artmıştır. Bu hastalığı hasta insanlardan sağlama geçiren sivrisineklerden korunmak çarelerine riayet etmek lazımdır.” İlan metni aynı zamanda sıtma ile mücadele adına bir ihbarname özelliği de taşımaktaydı. İlana göre Samsun’un tüm resmi ve hususi ev ve bahçelerinde sıhhi kontrol yapılacağına değinilmekteydi. Samsun halkını bilgilendirme ve bilinçlendirmeye yönelik ilanın son cümleleri ise şu şekildeydi: *“Sıtmadan korunmak memleketin kuvvetini ve servetini artıracak için bir vatan hizmetidir.”*

¹²⁷⁷ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 3, İçtima: 9, 13.05.1941, ss. 1-2.

¹²⁷⁸ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 3, İçtima: 9, 13.05.1941, s. 2.

¹²⁷⁹ SBMK, 1942, 1942 Yılı Mesai Raporu.

¹²⁸⁰ SBMK, 1942, 1942 Yılı Mesai Raporu.

¹²⁸¹ SBMK, 1942, Belediye İlanı, 01.11.1942.

Belediye, gazetelere verdiği ilanların dışında Samsun Halkevi ile de ortaklaşa hareket etmekte ve salgın hastalıklar hakkında makaleler yazılmasını sağlamakta ve konferanslar verdirmektedir¹²⁸².

Belediye salgın hastalıklardan kaynaklı ölümlerin artması nedeniyle ölümlerin tespit edilmesi çalışmalarına da önem verdi. Şehirde artış gösteren ölümlerin tespiti tam anlamda yerine getirilemiyordu. Bunun sebebi salgın hastalıklar sonucunda ölüm sayılarının takip edilemez hale gelmesiydi. Bu durum nüfus kayıtlarında eksiklik ve tutarsızlığa sebep oluyordu. Örneğin Ağustos 1932 tarihi itibarıyla bir ay içerisinde Havza'ya bağlı çok küçük bir köy olan Bekdiğin'de dahi 25, bir başka köyde ise 16 çocuk ishalden dolayı vefat etmiştir. Vefat eden çocukların yaş aralığı ise ekseriyetle bir ve beş aralığındaydı¹²⁸³. Belediye, sayısı artan ölümleri takip edebilmek amacıyla 1934 yılından itibaren ölümlerin belediyeye bildirilmesini kararlaştırdı. Belediye Başkanı Hasan Umur tarafından Askeri Hastane Baştebabetine gönderilen 23 Ocak 1934 tarihli bir yazıda; Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nun 218. maddesi gereğince, hastane ve diğer sağlık kuruluşlarında vefat eden kimselerin yirmi dört saat içerisinde, sayı ve isim olarak belediyeye bildirilmesi istendi¹²⁸⁴.

Samsun Belediyesi'nin sağlık alanında aldığı tedbirlerden bir diğeri de halkı zehirli gazların etkileri hakkında bilgilendirmektir. Bu yöndeki faaliyetlere XV. Fırka Komutanlığı tarafından belediye meclisine gönderilen 7 Eylül 1933 tarih ve 5285 sayılı tezkerenin kabul edilmesinin ardından başlandı. Örneğin Eylül 1933 tarihi itibarıyla Samsun Belediyesi ve XV. Fırka Kumandanlığı işbirliğiyle zehirli gazlardan korunma usullerinin ordu mensuplarına ve halka anlatılmasına yönelik Belediye Salonu, Halkevi Radyosu ve Halkevi Bahçesinde konferanslar verildi. Konferanslarda zehirli gazların ileride meydana gelebilecek olası savaşlarda en büyük silahlardan biri olduğu belirtildi ve bu gazlardan korunma yollarına dikkat çekildi¹²⁸⁵.

Zehirli gazlardan korunma yöntemlerine yönelik bilinçlendirme faaliyetleri yalnız konferanslarla sınırlı kalmadı. 1930'lu yıllar itibarıyla 19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi'nde düzenli olarak bu konu hakkında makaleler yayımlandı¹²⁸⁶.

¹²⁸² Dr. Ahmed Hakkı Kuzucu, "Lekeli Humma Ve Verem", 19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi, C: 6, S: 63, Temmuz 1943, s.9.

¹²⁸³ "Köylerde Çocuk Vefatı", *Ahali*, S: 573, 27 Eylül 1932, s.2.

¹²⁸⁴ SBMK, 1934-1936, Evrak, Memleket Hastanesi ve Askeri Hastane Baştebabetine, 23.01.1934.

¹²⁸⁵ "Vilayetten: Zehirli Gazlardan Tahaffuz", *Ahali*, S: 621, 12 Eylül 1933, s.4.

¹²⁸⁶ Ali Kazanoğlu, "Zehirli Gazlar ve Korunma Yolları -I", 19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi, S: 329, İlk Kanun 1935, ss.12-14.

3.8. BELEDİYE’NİN TİCARET VE TARIMA YÖNELİK FAALİYETLERİ

3.8.1. Ticari Alandaki Faaliyetler

Samsun Belediyesi’nin 1930-1945 yıllarında kent ticaretini geliştirmek için faaliyet içinde olduğunu değerlendirmek mümkündür. Şehir limandan kaynaklı olarak kısmi bir potansiyele sahip olsa da henüz tam bir liman kenti haine dönüşmeyen şehrin ticari faaliyetleri de sınırlı idi. Belediye, 1580 sayılı Belediye Kanunu doğrultusunda yeterli düzeyde olmayan ticari faaliyetleri belirli bir disipline oturtmaya çalıştı. Belediye, bu yıllarda yaptığı düzenlemelerle şehir esnaf ve zanaatkarlarının ticaret hayatını şekillendirmeye çalıştı. Ticari hayatta karşılıklı güven esası önemli olduğu için özel teşebbüsün ticari faaliyetlerini güven ortamında yapması için gerekli önlemleri aldı.

Samsun’un 1930-1940 yılları arasındaki ticaret hacmi sahip olduğu iktisadi potansiyel hakkında da bilgi verecektir. Samsun’un ticari hayatını anlamanın en sağlıklı yöntemlerinden birisi de hiç şüphesiz Samsun limanlarından ve limanlardan elde edilen ihracat ve ithalat oranlarından geçmektedir. 1930’lu yıllar itibarıyla Samsun liman teşkilatı, geniş bir hinterlanda sahip olsa da etkin bir liman teşkilatından yoksun idi. Bu sebeple anılan yıllarda Türkiye’nin ticari hacmi düşük limanları arasında kendine yer buldu¹²⁸⁷. Şehrin hala bir liman kenti özelliği taşınamaması Anadolu’nun iç kesimiyle bağlantısının sınırlılığından kaynaklıydı. Bu nedenle Cumhuriyet idaresi Samsun’un hinterlandını güçlendirmek için şehri iç kesimlerle bağlayacak demiryolu hattına özel bir önem verdi. Belediye de bu süreçte üzerine düşen görevi yerine getirmeye çalıştı ve Samsun limanının bakım-onarım ve iyileştirme faaliyetlerini yerine getirdi¹²⁸⁸.

Tam bir liman teşkilatına sahip olmayan Samsun’da, kısmen de olsa ilerleyen liman ticareti 1929 Dünya Ekonomik Buhranıyla kesintiye uğradı. İhracat oranlarında da sürekli düşüş yaşandı. Öyle ki şehrin ihracat hacmi 1929 yılında 43.303, 1930 yılında ise 47.542 ton civarındaydı. Ancak ekonomik buhrana rağmen liman ihracatında bir süre sonra toparlanma yaşandı. Bunun başlıca sebebi Samsun’daki kaliteli tütün üretiminin günden güne artış göstermesi idi. Örneğin 1933 yılı itibarıyla toplam ihracatında 65.333 tona çıkıldı. 1937 ve 1940 yılları itibarıyla ise ihracat 105.000 tonu buldu. Ancak bu yükselişe rağmen 1944 yılında II. Dünya Savaşı tehdidinin Türkiye’yi

¹²⁸⁷ Rüveyde Yaliner, Samsun-Sivas Hattı’nın İktisadi Vaziyeti, *Sıralaç*, 1938-1939, s.64. (yer yok, tarih yok)

¹²⁸⁸ Ömer Orhun, *Samsun (Tarih Coğrafya Ekonomisi)*, Samsun Matbaası, Samsun, 1949, s.45.

de etkisi altına alması nedeniyle ticaret olumsuz etkilendi. Limanda ihracat ile orantılı ton miktarı 48.919'a düştü¹²⁸⁹. Bu nedenle belediye liman imarından ziyade ekseriyetle şehir içi ticaretin geliştirilmesine yöneldi.

Belediye 1930'lu yıllar itibarıyla şehir merkezindeki ticari müesseselere yönelik düzenlemelerde bulundu. Belediye başkanlığı makamında Kefelizade Sami Bey'in bulunduğu Mart 1932 tarihi itibarıyla, Samsun genelindeki muhtelif dükkânlarda yangın ve patlamaları önlemeye yönelik çalışmalar yürüttü. Belediye meclisi tarafından alınan karar doğrultusunda, şehir genelindeki dükkânlarda, altı tenekeден fazla gazyağı ve benzin bulundurulması yasaklandı. Buna göre bulundurulan fazla gazyağlarına el konulacaktı. Ancak 30 teneke benzin veya gazyağı bulundurmak durumunda olan işletmelerin uyması gereken bazı koşullar vardı. Buna göre üzeri demir kapakla kapatılmış tahta zeminden oluşan, bir buçuk metre derinliğinde bir beton mahzen inşa etme zorunluluğu getirildi. Mahzene beş metreden daha yakın bir mesafede yakıcı ve yanıcı madde bulundurmak da kesinlikle yasaktı¹²⁹⁰.

Kefelizade Sami Bey döneminde (14 Nisan 1931-1 Ağustos 1932), belediyenin bütçesini genişletmek adına sıkça başvurulmuş yöntemlerden birisi de müzayede idi. Dönem itibarıyla umumi tuvaletler açık müzayede yoluyla şahıslara kiralanıyordu. Umumi tuvaletler Büyük Cami, Hançerli Cami, Subaşı ve Çakırcılar mahallelerindeydi. Kira süresi bir yıl ile sınırlıydı. Müzayedeye katılacak kimselerin depozito bedelleriyle birlikte 8 Haziran 1932 tarihinde belediyeye başvuruda bulunmaları istendi¹²⁹¹. Müzayedeye dahil olan unsurlar sadece mülk ile sınırlı değildi. Samsun Belediyesi 14 Temmuz 1932 tarihi itibarıyla belediye ambarında bulunan çeşitli cinsten, on beş kalemden oluşan eşyaları müzayede yoluyla satmaya başladı. Satılan eşyalar lamba çeşitleri, ev eşyası, ev aksesuarları ve tesisat malzemelerinden oluşuyordu. Müzayede işlemleri belediye ambarı önünde Mübayaa Komisyonu tarafından yürütüldü. Satılması planlanan eşyalardan bazıları şu şekildeydi: 78 adet standart lamba, 16 Adet Lüks Lamba, 6 parça sandalye, koltuk ve kanepe, 1 adet teneke musluk, 1 adet iki yüzü mütecaviz kırık alay feneri vs.¹²⁹²

Belediye şehirde çok sayıda olan seyyar satıcılar hakkında da birtakım düzenlemelere gitti. Örneğin Mart 1932 tarihi itibarıyla belediye, umumi bahçe ve

¹²⁸⁹ Çepni, *a.g.t.*, ss.102-103.

¹²⁹⁰ "Samsun Belediye Riyasetinden", *Samsun*, S:434, 24 Mart 1932, s.2.

¹²⁹¹ "Samsun Belediye Riyasetinden", *Ahali*, S: 555, 17 Mayıs 1932, s.4.

¹²⁹² "Samsun Belediye Riyasetinden", *Ahali*, 5 Temmuz 1932, S: 561, s.3.

parklarla ilgili talimatnamenin 239. maddesinde yer alan 18. fıkraya eklenen 19. fıkradaki ifadelerle göre; Gazi Parkı ve halkın gezi alanını teşkil eden yalı kısmında seyyar satıcılık faaliyetleri yasakladı. Bunlara ek olarak; Gazi İskelesinin iki tarafını da kapsayan alanlara kayık çekmek yasaklanırken, belediye yasaklarına uymayanlara yönelik cezai işlem uygulanacağı bildirildi¹²⁹³.

Belediye, 1932 yılı itibarıyla şehrin muhtelif iskelelerinde eşya deposu bulundurmaya da bir sınırlama getirdi. Bunun nedeni şehrin görüntüsünü tamamen bozan ve iskelelerin tahrip olmasına neden olan karışıklığı engellemektir. Öyle ki bu dönemlerde tüccarlar tarafından iskeleler üzerinde yük ve eşya istifleme olayları had safhaya ulaşmıştı. Bu durum Belediye meclisinin gündemine taşındı. Meclis görüşmelerinde konunun çözüme kavuşturulmasına yönelik teklifler sunuldu. Teklifler; yük koyan tüccarlardan ücret alınması ve iskelelere getirilen malların 48 saatten fazla burada kalmamasına yöneliktir¹²⁹⁴.

Bu doğrultuda belediye, 1932 yılı içerisinde tüccarların iskele üzerinde eşya deposu bulundurmalarını yasakladı. Bunlara ek olarak Un, Gümrük, Yük ve Merkez İskelelerine çıkarılacak ithalat eşyaları hakkında da düzenlemeye gidildi. Buna göre; ihracat iskelesi olarak kullanılan Un İskelesine ithal eşyaların çıkarılmamasına karar verildi. Alınan kararla birlikte, yelkenli ve yelkensiz kayıkların yük indirebilecekleri noktalar yalnızca Un ve Merkez İskeleleri olarak belirlendi¹²⁹⁵.

Belediye'nin bu yöndeki düzenlemeleri şehrin muhtelif iskelelerinde birtakım sorunların yaşanmasına neden oldu. Yasağa uyulmadığı görüldü. Örneğin Ekim 1932'de Kılıçcızade Ahmet Ziyaettin Bey'in denizyolu vasıtasıyla Samsun'a gelen çimentolarının belediyenin belirlediği alan olan Un İskelesine değil de daha farklı bir alana indirilmesi sonucunda fazla nakliye ücreti ödemek durumunda kalmıştı. Basın da belediyenin bu yasağını eleştirmekte idi. Zira ağır yüklerin Un İskelesine indirilmesinin yasaklanması bazı mağduriyetler doğuruyordu. Örneğin Ahali gazetesinin 29 Ekim 1932 tarihli nüshasında; yer alan habere göre; belediye meclisinin ağır yüklerin Un İskelesine indirilmesini yasaklaması Kılıçcızade Ahmet Ziyaettin Bey'in mallarını Tütün İskelesine indirmesini gerekli kılmıştı. Bu nedenle anılan şahıs, 200 liradan fazla nakliye ücreti ödemek durumunda kalmıştı. Bu durum iki aza aracılığıyla meclise

¹²⁹³ “Samsun Belediye Riyasetinden”, *Samsun*, S:434, 24 Mart 1932.

¹²⁹⁴ “Samsun Belediyesi Meclis Zabıtnamesi 5. Celse”, *Ahali*, S: 554, 11 Mayıs 1932, s.3.

¹²⁹⁵ “Samsun Belediyesi Meclis Zabıtnamesi “, *Samsun*, S: 471, 8 Birinci Kanun (Aralık) 1932, s.1.

intikal etti ve sorun sual takriri şeklinde tartışıldı. Takrire göre meclisin aldığı bu karar herhangi bir kanun ve nizama dayanmamaktaydı. Toplantı sonunda daha önceden alınan karar yeniden görüşülmek üzere ilgili encümene havale edildi¹²⁹⁶. Ancak daha sonraki içtimalarda yeni bir karar alınmadı¹²⁹⁷.

Belediye 1934 yılı itibarıyla iskeleler üzerindeki hassasiyetini daha da artırdı. Bunun sebebi ise Mart 1934 tarihi içerisinde gerçekleşen şiddetli fırtınanın şehrin muhtelif iskelelerinde ağır hasara yol açmasıydı. Fırtınadan büyük oranda etkilenen yapılardan birisi de Merkez Tütün İskelesi idi. Öyle ki liman ticareti açısından önemli bir yere sahip olan iskelenin fırtına sonucunda baş ve orta kısımları ağır derecede tahribata uğramış bulunuyordu. Fırtınanın ardından ise tüccarlar tarafından ısrarla kereste yükleme işlerin devam edilmiş, bu durum ise zaten mevcut olan tahribatı daha da artırmıştır. Bu faaliyetler üzerine belediye, mezkûr iskelenin üzerinde yük bırakılmasını tamamen yasakladı¹²⁹⁸.

Ancak bu yasağa rağmen uygulamada bazı sıkıntılar görülmüyordu. Örneğin İnhisarlar (Tekel) İdaresi bazı yüklerini iskelede bırakmıştı. Samsun Belediyesi bu konuda idareyi uyarma gereği duydu. İnhisarlar (Tekel) İdaresi'ne gönderdiği 19 Mart 1934 tarihli yazıda; limanda bekletilen keresteler yüklenene dek iskele üzerinde yük bulundurulmamasını istedi. Tütün ve inhisar ürünlerinin de iskele üzerinde bekletilmeksizin götürülmesi zorunluluğu hatırlatıldı¹²⁹⁹.

Bu yazı üzerine İnhisarlar İdaresi Samsun Baş Müdüriyeti, 11 Nisan 1934 tarihinde belediyeye gönderdiği yazıda iskelenin zarar görmesindeki baş sorumluların çimento ve ağır hafriyat taşıyıcılarının olduğunu belirtti. Bunun yanında mevcut durumun işletmenin tütün ihracatını da olumsuz etkilediği bildirildi. Bu nedenle asıl sorumlular hakkında gerekli tetkiklerin yapılması istendi¹³⁰⁰.

Belediye'nin üzerinde durduğu hususlardan bir diğeri de 1932 yılı itibarıyla muhtelif iskelelerde yolculardan fazla resim bedeli alındığına yönelik söylentilerdi. 1932 yılı itibarıyla belediye meclisinde, şehrin muhtelif iskelelerinde yolculardan alınan resim bedellerinin fazlalığı tartışılıyordu. Belediye meclis üyesi Rıza Bey'in ifadelerine göre Yolcu İskelesinde manifesto haricinde hane ve yolcu eşyasından alınan 20

¹²⁹⁶ “Şehir Meclisi...”, *Ahali*, S: 582, 29 İkinci Teşrin (Ekim) 1932, s.1.

¹²⁹⁷ “Belediye Reisi Bey’in İki Yazısı”, *Ahali*, S: 584, 13 Birinci Kanun (Aralık) 1932, s.2.

¹²⁹⁸ SBMK, 1934-1936, Samsun Belediyesi’nden, İnhisarlar Başmüdüriyeti’ne, 19.03.1934.

¹²⁹⁹ SBMK, 1934-1936, Samsun Belediyesi’nden, İnhisarlar Başmüdüriyeti’ne, 19.03.1934.

¹³⁰⁰ SBMK, 1934-1936, İnhisarlar Samsun Başmüdüriyetinden Belediyeye, 11.04.1934, S: 2490/ 11394.

kuruşluk iskele resmi halka ağır geliyordu. Rıza Bey'in bu yönde verdiği karar, resmin kaldırılmasına yönelikti. Ona göre belediye adına pek mühim bir kazanç sağlamayan iskele resminin kaldırılması aynı zamanda halkın tepkisine de son verecekti. Bunun üzerine ruznameye alınan konunun Mart ayı içerisindeki bir oturumda görüşülmesine karar verildi¹³⁰¹.

İskelelerdeki faaliyetler hakkında belediyeye intikal eden konulardan bir diğeri de iskele resmi toplayan tahsildarların yolsuzluklarına yönelikti. Meclis üyelerinden Muhittin Özkefeli'nin ifadelerine göre tahsildarlar maddi durumu iyi olan yolculardan herhangi bir bavul ücreti almazken, gösterişsiz kıyafetleri ve açıkta taşıdıkları eşyalarıyla gemiye binen işçilerden parça başına 20 kuruş talep ediyordu. Üyelerden Asım Bey ise bazı tahsildarların taşınan eşyaların resme dâhil olmayanlarından dahi ücret aldığını belirtti¹³⁰². Toplantıda alınan karar ile yolcu yanında olup beyannamesiz olarak gemiye giren eşyalardan alınan iskele resminin kaldırılması kararı alındı¹³⁰³.

Belediye, mevcut ekonomik sorunların yanında Samsun ilçelerindeki ticari tesisleri geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunuyordu. Örneğin belediye başkanlığı makamında Kefelizade Sami Bey'in bulunduğu Temmuz 1932 tarihi itibarıyla, Bafra Kereste Fabrikası'nın çalışmaları doğrultusunda Engiz- Bafra dekovil hattı faaliyete geçirildi¹³⁰⁴. Dekovilin faaliyete geçirilmesindeki amaç kereste ticaretini geliştirmek ve bu yöndeki ulaşım zorluğunun önünü almaktı. Böylelikle nakliye maliyeti düşürülecekti¹³⁰⁵.

Belediyenin liman ticareti ile ilgili aldığı kararlardan bir diğeri de deniz nakil vasıtalarının muayene süreçlerine yönelikti. Belediye başkanlığı makamında Kefelizade İhsan Bey'in bulunduğu Eylül 1932 tarihinde, belediye meclisi kararıyla 1580 sayılı Belediye Kanununun unun 2. faslının 15. maddesinin 9.fıkrası doğrultusunda¹³⁰⁶ deniz nakil ve vasıta araçlarının yılda bir kez zorunlu olarak muayene edilmeleri kararlaştırıldı. Bunun yanında işletme ruhsatiyesi bulundurmamak da zorunlu hale getirildi. Seyre elverişli teknelerin teknik özellikleri belirlendi. Teknelere plaka takılması zorunlu

¹³⁰¹ "Samsun Belediye Meclisi R.Aliyesine", *Ahali*, S: 546, 8 Mart 1932, s.2.

¹³⁰² "Samsun Belediyesi Meclis Müzakeratı Zabıtnamesi", *Ahali*, S: 547, 16 Mart 1932, s.1.

¹³⁰³ "Samsun Belediyesi Meclis Müzakeratı Zabıtnamesi", *Ahali*, S: 547, 16 Mart 1932, s.2.

¹³⁰⁴ "Engiz-Bafra Dekovili", *Ahali*, S: 561, 5 Temmuz 1932, s.2.

¹³⁰⁵ Samsun-Sivas Hattı İşetme Müfettişi H. Yakup, "Samsun-Çarşamba Hattı ve Termeye Temdidi, Samsun- Bafra Hattı ve Alaçama Temdidi", *Ahali*, S: 562, 13 Temmuz 1932, s.1.

¹³⁰⁶ *T.C. Resmi Gazete*, Belediye Kanunu, Kanun No: 1580, Resmi Gazete Sayısı:1471, 14 Nisan 1930, s.8823.

hale getirildi. Belirlenen şartlara uymayan ve gerekli tamirâtı yaptırılmayan teknelerin ise seferden men edilmesi kararı alındı¹³⁰⁷.

3.8.1.1. İşletmelerin Tatil Günü Açış Ruhsat Bedellerine Yönelik Düzenlemeler

1930’lu yıllar itibarıyla Samsun genelinde şehir esnafının ve memurların tatil günleri Cuma idi. Belediye, Cuma günü dükkânlarını açan işletmecilerden “Cuma Günü Açış Ruhsat Bedeli” adı altında 25 liralık bir ruhsatiye bedeli alıyordu. Ancak öyle olacak ki dönemin ekonomik şartlarından mütevellit bir kısım işletmeciler ruhsatiye bedelini ödemekte güçlük çekiyordu. Bu bağlamda 1932 yılı itibarıyla, bir kesim işletmeciler belediye ile iletişime geçerek Cuma günü açış ruhsatiye bedelleri hususunda makul bir düzenleme talebinde bulunmuşlardır¹³⁰⁸. Örneğin Samsun Berber Cemiyeti Başkanı Fehmi Bey’in bu yönde belediye meclisine gönderdiği dilekçe, meclisin 16 Mayıs 1932 tarihli toplantısında ruznameye alınarak görüşüldü. Dilekçede yer alan ifadeler; berber esnafının küçük esnaf sınıfından olması hasebiyle tatil günü açış ruhsat bedelini ödemekte güçlük çektiğinden ruhsatiye bedelinin taksitler şeklinde ödenmesi rica edilmekteydi¹³⁰⁹.

Konu ile ilgili söz alan Kefelizade Muhittin Bey, içinde bulunulan dönemde otel ve kahvehane gibi işletmelerin de 25 lira olan ruhsatiye bedelini ödemekte güçlük çektiğini belirtti. Ona göre; Samsun esnafını maddi açıdan rahatlatmak amacıyla ruhsatiye bedeli üç taksite bölünerek alınabilirdi. Üyelerden Rıza Bey de esnafın belirtilen meblağı ödemekte zorluk çektiğini ve taksitlendirme usulünün getirilerek iki ile üç taksit şeklinde ödenebileceğini belirtti. Bu hususta görüş bildiren Belediye Muhasebecisi; Cuma tatili ruhsatiye bedelinin kanuni bir tetkikatın ardından karara bağlanmasının muvafık olduğu yönünde görüş bildirdi. Belediye Başkanı Kefelizade Sami Bey konu hakkında Daimi Encümene yetki verilerek ilgili kanunların incelenmesini, kanunlar müsaitse taksit usulünün getirilmesini teklif etti. Üyelerden söz alan Ethem Veysi Bey, taksitte adalet olduğunu, küçük esnafın vapurcular gibi ekonomik rahatlığa sahip olmadıklarını bu yüzden Daimi Encümenin taksit kararını kabul etmesinin ardından yeni düzenlemenin derhal uygulanmasını teklif etti. Bunun

¹³⁰⁷ “Samsun Belediye Riyasetinden”, *Ahali*, S: 571, 13.9.1932, s.3.

¹³⁰⁸ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, s.176.

¹³⁰⁹ SBMK, 1930-1934, Berberler Cemiyeti Reisi Fehmi Bey’den, Samsun Belediyesi’ne (tarih yok).

üzerine taksitlendirme usulü uygun görülmüş, Daimi Encümene salahiyet verilmesi oylamaya sunulmuş ve kabul edilmiştir¹³¹⁰.

Belediye dükkânlarla ilgili düzenlemelerine ilerleyen yıllarda da devam etti. Belediye başkanlığı makamında Hüsnü Yeğen'in bulunduğu 1935 yılında, tüccar ve esnaf dükkânlarının kapanış saatlerinde düzenlemeye gidildi. Mayıs 1935'ten itibaren; manifatura, tuhafiye vs. ticarethaneler ve küçük çaptaki esnaf dükkânlarının kapanış saati yazın 19.00, kışın ise 18.00 olarak belirlendi. Bakkal, kasap, manav, balıkçı, sebzeçi vs. dükkânlarının kapanış saatleri ise yazın 21.00, kışın 20.00 olarak kararlaştırıldı. Lokanta ve fırın gibi işletmeler ise belirtilen saat aralıklarından muaf tutuldu¹³¹¹.

3.8.1.2. İşletme Açma İşlerinde Ruhsat Tezkeresi Alma Zorunluluğu

Belediyenin işletmeler hususunda görüştüğü konulardan bir diğeri de şehirde dükkân açmadan önce belediyeden ruhsat tezkeresi alınması yönündeki düzenlemelerdi. Belediye meclisi konuyu Eylül 1932'nin ilk haftası içerisinde görüşerek karara bağladı. Belediye Encümeni tarafından alınan karar doğrultusunda; kahvehane, han, hamam, tiyatro, sinema, lokanta, bekâr odaları, bakkal, kasap, sütçü, gazino, aşçı, kebabçı, limonatacı, dondurmacı, yoğurtçu, helvacı, tatlıcı, turşucu, peynirci, fırıncı, pastacı, muhallebici, simitçi, balıkçı, pastırmacı, sebzeçi ve berberler ile birlikte; tabakhane, gazoz fabrikası, buz fabrikalarından ruhsat tezkeresi alınması zorunlu hale getirildi. Alınan karara göre; işletmeler açılmadan önce sıhhi denetim ve muayeneye tabi olacak şekilde belediyeye müracaat edecek ve bu şartların uygunluğu dâhilinde ruhsat tezkeresi verilecekti¹³¹².

Belediye muhtemelen bu yöndeki düzenlemeyle aynı zamanda şehirdeki ruhsatsız işletmelerin yarattığı haksız rekabet ortamının da önüne geçmek istemiştir. Ayrıca dönem itibarıyla salgın hastalıkların özellikle gıda işletmeleri vasıtasıyla da yayıldığı göz önünde bulundurularak sıhhi şartlara uygun işletmelere ruhsat verilmiştir.

3.9.1.3. Gıda ve Diğer Ürünlerde Fiyat Cetveli Uygulaması

Belediye, 1930'lu yıllar itibarıyla şehir ticaretini olumsuz yönde etkileyen ve halkı mağdur eden vurgunculuk faaliyetleri ile mücadele etmekteydi. Özellikle 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonucunda ortaya çıkan vurgunculuk ve stokçuluk

¹³¹⁰ Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun*, ss. 176-177.

¹³¹¹ "Dükkanların Kapanma Saatleri", *Samsun*, Yıl: 9, S: 595, 16 Mayıs 1935, s.3.

¹³¹² "Samsun Belediye Riyasetinden", *Ahali*, S: 571, 13.9.1932, s.3.

faaliyetlerinin Anadolu'nun diğer kentlerinde olduğu gibi Samsun'a da sirayet etmişti. Öyle ki belediye özellikle 1930-1932 yıllarında vurgunculukla mücadele etmeye çalışmış ancak özellikle gıda maddelerinde meydana gelen ani fiyat artışlarının önünü alamamıştır. Örneğin Ahali gazetesinin 3 Mayıs 1932 tarihli nüshasında; şeker, limon ve kahve fiyatlarında görülen yükselişin kömüre de sirayet ettiği ifade edilmekte idi. Bunun yanında 1931 kışının sert geçmesi et fiyatlarının 40'tan 70 ila 80 kuruşa, yağ fiyatlarının ise 200 kuruşa çıkmasına sebep olmuştu. Fiyat artışları sarfiyat miktarını %50'ye düşürmüştü¹³¹³.

Belediye başkanlığı makamında Ömerzade Hasan (Umur) Bey'in bulunduğu 1934 yılında vurgunculuk faaliyetleri ve ani fiyat artışlarıyla mücadele edildi. Bu dönemde belediye, Samsun Ticaret Odası ile ortaklaşa çalıştı. Örneğin Samsun Belediyesi, 31 Ocak 1934 tarihinde Samsun Ticaret Odasına gönderdiği bir yazıda; halkın maddi menfaatini gözetmek ve Samsun esnafının vurgunculuk faaliyetlerine meydan vermemek için gıda ürünlerinin kilo ile okka arasındaki farkını gösteren bir fiyat cetveli hazırlanması yönünde istekte bulundu. Fiyat cetvelinin oluşturulmasıyla belli başlı yolsuzlukların önüne geçilmesi hedeflendi¹³¹⁴. Bu yazı üzerine Samsun Ticaret Odası, Şubat 1934 tarihinin ilk haftasında fiyat cetvelini hazırladı ve cetvelin ilan edildiğini 5 Şubat 1934 tarihinde belediyeye bildirdi¹³¹⁵.

Anılan dönemdeki gıda satışındaki vurgunculuk ve yolsuzluğa yönelik beledi faaliyetler bununla sınırlı kalmadı. Dâhiliye Vekâleti tarafından Samsun Belediyesi'ne gönderilen 14 Haziran 1934 tarihli yazıda; alışverişlerde halkın zarara uğradığı, buna yönelik olarak kabul edilen yeni ölçü birimleri esas alınarak, belediye tarafından sert tedbirlerin alınması isteniyordu.¹³¹⁶

Esasen TBMM'nin 1931 yılı itibarıyla kabul ettiği kanun doğrultusunda, eski ölçü ve ağırlık birimlerinin yerini kilogram, metre gibi birimler almıştı¹³¹⁷. Ölçüler Kanununun zorunlu olarak uygulanmasını öngören tarih ise 31 Aralık 1933 idi¹³¹⁸. Böylece bu yıllardan itibaren ölçülerin belediyeler kanalıyla halka duyurulması ve uygulanması sağlandı. Samsun Belediyesi'nin Hüsnü Yeğen dönemi ve 1935 yılı itibarıyla bu yönde giriştiği faaliyetler Samsun gazetesinin 28 Mart 1935 tarihli

¹³¹³ “Ahalinin İhtikârdan Şikâyeti”, *Ahali*, S: 553, 3 Mayıs 1932, s.1.

¹³¹⁴ SBMK 1934-1936, Samsun Belediyesinden, Samsun Ticaret Odasına, 31.01.1934

¹³¹⁵ SBMK 1934-1936, Samsun Ticaret Odasından, Samsun Belediyesine, 05.02.1934

¹³¹⁶ SBMK, 1934-1936, Dâhiliye Vekâletinden, Samsun Belediyesine, 14.6.1934, S: 349/93.

¹³¹⁷ TBMM ZC, Devre: 3, C: 26, İçtima Senesi: 4, İnikat: 36, 19.03.1931.

¹³¹⁸ BCA, 30.18.1.2/39.65.12, 18.09.1933.

nüshasında açıkça belirtildi. Buna göre; Mart 1935 tarihi itibarıyla kanunun 170. maddesinde yapılan değişiklik neticesinde ölçü, tartı ve aletlerin 1934 yılına ait muayene ve damga sürelerinin 31 Mart 1935 tarihine kadar uzatıldığı aktarıldı. Bu bağlamda esnaf dükkânlarında ve diğer ticari müesseselerde damgasız halde bulunan terazi, kantar ve ölçü aletlerinin muayenelerinin yapılması zorunlu hale getirildi. Belirtilen müddet içerisinde ise damgasız ölçü aletlerinin Ayar Memurluğuna müracaat edilerek damgalattırılması duyuruldu¹³¹⁹.

3.8.1.3. Fırınlara ve Ekmek Fiyatlarına Yönelik Düzenlemeler

Belediye'nin kent ticaretini iyileştirmeye yönelik faaliyetlerinden bir diğeri de ekmeğin fiyatını belirlemek ve kalitesini denetlemektir. 1934 yılı itibarıyla Samsun genelinde ekmek fırınlarının imal ettikleri ekmeklerde kalitesiz ürün kullanmaları şehrin muhtelif gazetelerinde de tartışılır hale gelmişti. Örneğin Ahali gazetesinin 6 Mart 1934 tarihli nüshasında halka satılan ekmeklerin “çamur gibi” ve insanın yiyemeyeceği şekilde imal edildiğini belirtmekteydi. Gazetede yer alan ifadelerin devamında, bir kısım fırınların ekmeği oldukça kalitesiz ve standart gramajının altında çıkararak halka sattıkları bildirildi¹³²⁰.

Konu, 6 Mayıs 1934 tarihinde belediyeye intikal etti. Yusuf Abdullah ve mahdumundan gelen yazıda; dönem itibarıyla ithalat ve ihracatta kullanılan unun ani fiyat değişimine dikkat çekilerek, şehir genelinde yetmiş beş kilo çuval ağırlığına sahip unların farklı fabrikalar tarafından farklı ağırlıklarda tartılarak satıldığı bildirilmekteydi. Çuval ağırlıklarda gözlemlenen tutarsızlık sadece Samsun'a özgü değildi. Samsun'dan diğer memleketlere satılan unların ölçüsü diğer bölgelerde de tepkiyle karşılanmıştı. Bu yüzden, İstanbul ve Mersin gibi şehirlerde unun gramaj fiyatının belediye tarafından sabitlendiği, bu yönde bir düzenlemenin Samsun'da da yapılabileceği bildirildi¹³²¹.

Belediyeye intikal eden ve Samsun genelinde ekmek satışı hususunda usulsüzlüklerin varlığına işaret eden bu yazı üzerine Belediye Başkanı Ömerzade Hasan (Umur) Bey, Samsun Ticaret ve Sanayi Odası'na gönderdiği 15 Mayıs 1934 tarihli yazısında, bir çuval unun un imal eden işletmelerde sabit olup olmadığına yönelik izahat istedi¹³²². Samsun Ticaret ve Sanayi Odası'nın gönderdiği 16 Mayıs 1934 tarihli cevabi

¹³¹⁹ “Vilayet Umumi Meclisi Müzakeratı”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 587, 28 Mart 1935, s.3.

¹³²⁰ “Belediyemizin Meşkûr Faaliyetleri”, *Ahali*, S: 642, 6 Mart 1934, s.1.

¹³²¹ SBMK, 1934-1936, Yusuf Abdullah ve Mahdumundan, Samsun Belediyesine, 06.05.1934.

¹³²² SBMK, 1934-1936, Samsun Belediye Başkanlığından, Samsun Ticaret ve Sanayi Odasına, 15.05.1934.

yazıda; şikâyetle belirtildiği gibi çuval kilolarında farklılıklar gözlemlendiği bildirildi. Buna göre 74 kilo kota olarak konulmakla birlikte, bu kilodan noksan çıkan un çuvaları konusunda belediye kararıyla tatbikat yetkisi istenildiği belirtildi¹³²³.

Bu yöndeki yazının ardından belediye, 28 Mayıs 1934 tarihinde bir ilan yayımlayarak, bir çuval unun ağırlığının 74 kilo olacağını ve bu kilodan eksik üretim yapan fabrikaların belediye meclisinden çıkan kararla tatbikata tabi olacağını bildirdi¹³²⁴. Bu kararın ardından ekmekçiler, ittifak ederek belediyenin bu düzenlemesine tepki olarak fırınlarını kapayacaklarına yönelik tehditte bulundular. Bunun üzerine belediye, 3 Temmuz 1934 tarihli encümen kararıyla ekmek üzerindeki mevcut fiyatı kaldırarak, ekmek satış fiyatını serbest hale getirdi¹³²⁵. Bunun üzerine Samsunlu ekmekçiler Ağustos ayında aralarında anlaşarak ekmek fiyatında zam yapma kararı aldılar¹³²⁶.

Fırıncıların bu hamlesi Belediyenin hoşuna gitmedi. Bunun üzerine Belediye, belediye fırını açarak ekmek satışını fırıncıların tepki gösterdiği fiyattan sattı. Zaman içerisinde halk tarafından belediye fırınlarına olan arz artınca ittifak halinde bulunan fırıncılar geri adım atarak belediyenin belirlediği narhı kabul etmek durumunda kaldılar¹³²⁷.

Ancak Samsun ekmekçilerinin ekmeğin narhı ile ilgili faaliyetleri ilerleyen yıllarda da devam etti. Ömerzade Hasan (Umur) Bey'in ardından göreve gelen Hüsnü Yeğen döneminde, ekmekçiler tekrar harekete geçti. Ekmekçiler önce birleşerek şirketleşip ardından ise tek fiyat üzerinden ekmek satmaya başladılar. Samsun gazetesinin 4 Nisan 1935 tarihli nüshasında yer alan habere göre; bu girişimin yanı sıra evlere ekmek ulaştırma hizmeti de terk edilerek peşin fiyatına satış usulü benimsendi¹³²⁸. Ancak ilerleyen süreçte Samsun Ticaret Odası'nın yaptığı tetkikler sonucunda kurulan bu şirketin Ticaret Kanununa aykırı olduğu tespit edildi¹³²⁹.

Ahmet Naşit Fırat'ın belediye başkanlığı yaptığı tarihlere rastlayan Kasım 1935'te ise şehir genelindeki ekmek fırınlarının sayısı azaltıldı¹³³⁰. Ardından ise un ve

¹³²³ SBMK, 1934-1936, Samsun Ticaret ve Sanayi Odasından Belediyeye, 16.05.1934, S: 370.

¹³²⁴ SBMK, 1934-1936, Samsun Belediyesi Yazı İşleri Kalemi, 28.05.1934.

¹³²⁵ SBMK, 1934-1936, Encümen Kararı, 3.7.1934, No: 9.

¹³²⁶ "Ekmekçiler Yine İttifak Ettiler", *Samsun*, Yıl: 8, S: 557, 30 Ağustos 1934, s.3.

¹³²⁷ "Ekmek Meselesi", *Ahali*, S: 659, 10 Temmuz 1934, s.2.

¹³²⁸ "Ekmekçiler Şirket Olmuşlar", *Samsun*, Yıl: 9, S: 588, 4 Nisan 1935, s.3.

¹³²⁹ "Ticaret Odası Şirketi Tescil Etmedi", *Samsun*, Yıl: 9, S: 589, 11 Nisan 1935, s.1.

¹³³⁰ "Uray Kurulu", *Samsun*, Yıl: 9, S: 624, 8 Birincikanun (Aralık) 1935, s.1.

ekmek fiyatları düşürüldü. Fırat'ın da katıldığı Belediye Encümeni toplantısında un fiyatları üzerinde yapılan incelemeler dâhilinde, güncel fiyat olarak 13,30 kuruş olan birinci kalite ekmeğin fiyatı 13 kuruşa indirildi. Keza ikinci kalite ekmeğin mevcut fiyatı 12 kuruş iken bunda da tenzilat yapılarak 11,50 kuruşa indirildi. Üçüncü kalite ekmeğin fiyatı 9,10'dan 9 kuruşa düşürüldü. Belediyenin bu faaliyetleri karşısında Samsun ekmekçileri tarafından kurulan şirket kendi kendini feshetti.¹³³¹

Belediye diğer fırınlar tarafından çıkartılan ekmekleri cins olarak kontrol etmek adına bir “örnek fırın” açma kararı aldı. Bu iş için 2.000 lira tahsisat konuldu. Açılacak olan fırında her cins undan ayrı ayrı ekmekler üretilmesi, satılması ve kontrol edilmesi hedeflendi.¹³³²

Fırınlar hakkındaki düzenlemeler bununla sınırlı kalmadı. Kasım 1935 tarihinde düzenlenen “Zabıta-ı Belediye Talimatnamesi”nin Ekmekçiler ve Fırıncılar Faslı'nın 381. maddesi gereğince; francala fırınlarında ekmek, ekmek fırınlarında ise francala yapıp satmak yasaklandı. Bu fasla ilaveten ekmeklerin bulundurulduğu vitrinlerde fiyat levhası bulundurma zorunluluğu getirildi. Düşük çeşnili ekmek çıkarmak yasaklandı. Yasağa uymayanlar adına ise süreli ya da daimi dükkan kapatma cezasının uygulanacağı bildirildi.¹³³³

Samsun Belediyesi'nin 20 Kasım 1935 tarihli meclis toplantısında Samsun'daki fırınlar hakkında yapılan kayıtların tatbik edilmesi hasebiyle ekmek ve fırın işlerinin, işletmelerin normal düzene girdiğinden mütevellit meclisin eski kararı olan “*Fırın Adedinin Azami Otuz Olması*” fıkrasının kaldırılması hususu görüşülmüştür. Bu kararın kaldırılmasının yanında yeni bir düzenleme ile fırınlarda hammadde istifi ve hamur yoğurma makinesi bulundurma zorunluluğunun getirilmesi hedefleniyordu. Yapılan görüşmelerde bu zorunluluk kabul edildi. Bu karar ile birlikte mevcut halde bulunan ve yeni açılacak olan fırınların yoğurma makinesi bulundurması için azami mühlet süresi bir yıl olarak kararlaştırıldı.¹³³⁴

1937 yılında fırıncıların tabi tutulduğu azami yoğurma makinesi tahsis etme süresinin sonuna gelmişti. Bu nedenle konu tekrar meclis gündemine geldi. Arslan Bayrak, verilen mühletin ardından mevcut durumda Samsun'da sadece sekiz fırının yoğurma makinesi getirebildiğini, birçok işletmenin henüz yoğurma makinesine sahip

¹³³¹ “Ekmek Fiyatları Düştü”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 624, 8 Birincikanun (Aralık) 1935, s.1.

¹³³² “Örnek Fırını”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 624, 8 Birincikanun (Aralık) 1935, s.1.

¹³³³ “Samsun Şarbaylığından”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 625, 13 Birincikanun (Aralık 1935, s.2.

¹³³⁴ SBMK, 1934-1936, , İçtima Devresi: Teşrinisani (Kasım), 4. Celse, İnikat: 30.11.1936, s. 2.

olmadığını, makine olmadığından fırınların kapatılması halinde halkın mağdur olacağını belirterek, yoğurma makinasının temini mühletinin uzatılmasını talep etti. Bayrak’a göre sürenin uzatılmaması halinde meydana gelecek bir diğer olumsuzluk ise işletmelerin makine alımını hızlandırmak için fırınları yurt dışından sipariş etmeleri idi. Bu durum milli servetin yurt dışına gitmesine neden olacaktır. Meclis üyelerinden Rüstem Mesutoğlu’nun görüşleri de Arslan Bayrak’ın görüşleri ile aynı doğrultudadır. Mesutoğlu’na göre; mühletin uzatılmasıyla Samsun’da hamur yoğurma makinesi imalatıyla meşgul olan zanaatkarlardan fayda görülecek, yerli malı desteklenerek esnaf büyük ekonomik külfetin altında ezilmeyecektir. Osman Nuri Ertekin ve Mümtaz Arkayın gibi isimler de sürenin uzatılmasına yönelik görüş bildirmişlerdir. En nihayet Başkan Ahmet Naşit Fırat’ın milli sanayi boyutuyla ilgili sonuç teşkil eden görüşlerinin ardından alınan karar ile yoğurma makinaları temininin süresi uzatıldı. Bu meyanda makine siparişi veren fırınların sipariş evrakını göstermeleri halinde hizmete devam edecekleri oy birliği ile kararlaştırıldı. Henüz hiçbir şekilde makine temin etmeyen fırınların ise kapatılmasına karar verildi. Konuyla bizzat ilgilenmek üzere Sıhhat Encümeni de görevlendirildi¹³³⁵.

Toplantıdan bir hafta sonra yeniden birleşen mecliste ise Sıhhat Encümeni’nin 22 Kasım 1937 tarihli mazbatası okundu. Mazbatada yer alan ifadelere göre; mühletin uzatılmasına gerek duyulmaksızın, makine bulunduran ve makine siparişi devam eden fırınların kapatma uygulamasından muaf tutulmasının yeterli olduğu belirtiliyordu. Sıhhat Encümeni’nin bu yaklaşımı makul olmakla birlikte sürenin uzatılmasına sert tepki veren meclis üyeleri de bulunuyordu. Örneğin Mümtaz Arkayın’ın ifadeleri bu anlamda dikkat çekmektedir. *“Halka bir an evvel temiz ekmek yedirmeye çalışırken, salyası ve sümüğü akan adamların yaptığı ekmeğin halka verelimeyeceği”* mütaleasında bulundu. Fırat ise durumun tamamıyla açık bir vaziyette olduğunu, makine bulundurmayan fırınların bir an önce sipariş vererek, sipariş verdiklerine dair evrakı göstermeleri halinde 31 Aralık 1937 tarihine kadar mühlet verilmesini teklif etmiştir. Fırat’ın sunduğu teklif oybirliğiyle kabul edilmiştir¹³³⁶.

Samsun Belediyesi’nin fırınlardaki sağlık koşulları ve ekmeğin üretimi adına aldığı tedbirler 1942 yılında da devam etti. Tüketiciyi korumak adına belediye zabıtası tarafından ekmek fırınlarında denetimler gerçekleştirildi. Aynı yıl içerisinde Zabıta

¹³³⁵ SBMK, 1937, İctima Devresi: 4, İctima: 1, İnikat: 5, 15.11./1937, ss. 3-4.

¹³³⁶ SBMK, 1937, İctima Devresi: 4, İctima: 1, İnikat: 7, 23.11.1937, ss. 1-2.

raporları doğrultusunda 2403 adet ekmeğin eksik gramajla satıldığı tespit edildi. Adil olmayan üretim yapan 5 fırın cezai işleme tabi tutuldu. Bu fırıncılardan 4'ü geçici, 1'i ise daimi olarak meslekten men edildi¹³³⁷.

Tüketiciyi korumak adına yürütülen bir başka önemli çalışma ise toplum sağlığını tehdit eden bozulmuş ürünlerin imha edilmesine yönelik Belediye faaliyetleri idi. Bu amaç doğrultusunda, toplanan gıda ürünlerinin oldukça fazla sayıda ve çeşitte olduğu görülmektedir. Öyle ki toplanan bu ürünler Belediye doktoru raporu dâhilinde kokmuş ve bozulmuş bulunduğundan dolayı imha edilmiştir¹³³⁸.

Bu yöndeki faaliyetlerle birlikte hiç şüphesiz Samsun Belediyesi, ticaret hayatının temel ihtiyaçlarını belirleyen sahalarında ucuzlatma ve indirim yapma yönteminin izledi. Bunların yanında hizmet ücretlerinde indirim yapılan bir başka müessese de hamamlar idi. Kasım 1935 tarihi itibarıyla belediye, hamamlara sağladığı su ücretinde indirim yaparak metreküp fiyatı 15 kuruş olan su ücretini 10 kuruşa indirdiği gibi hamamlara vatandaşa verilen hizmet ücretlerinde de indirim yapılması şartını koştı.¹³³⁹

3.8.1.4. Sırt Hamallığının Kaldırılmasına Yönelik Düzenlemeler

1930'lu yıllar itibarıyla Samsun'un sosyal hayatını olumsuz yönde etkileyen durumlardan birisi hiç şüphesiz sırt hamallığı mesleğinin sicil ve sağlık karnesi bulundurmeyen kişiler tarafından yapılıyor olmasıydı. Bunun yanı sıra bu mesleği 18 yaşının altında yapan çocuklar da bulunmaktaydı. Bununla birlikte, hamallık hizmeti sabit bir ücrete dayanmamakta ve bu hizmeti veren hamallara göre değişiklik göstermekteydi¹³⁴⁰. Bunun üzerine belediye meclisinin özellikle 1937 yılı itibarıyla konunun takipçisi olduğu ve bu yönde yapıcı kararlar almaya çalıştığı görülmektedir. Meclisin bu yöndeki kararları alırken dayandırdığı gerekçeleri ve meclis üyelerinin bu yöndeki görüşlerini belirtmek faydalı olacaktır.

Belediye Meclisi, Başkan Ahmet Naşit Fırat dönemini içerisine alan 1936-1937 yılları itibarıyla bu konuyu görüşmekteydi. Meclise sunulan 5 Şubat 1937 tarihli takrir sırt hamallığının Samsun genelinde tamamıyla kaldırılması yönündeydi. Mecliste

¹³³⁷ SBMK,1942, *1942 Yılı Mesai Raporu*.

¹³³⁸ SBMK, 1942, *1942 Yılı Mesai Raporu*.

¹³³⁹ "Hamamlar Ucuzluyor", *Samsun*, Yıl: 9, S: 624, 8 Birincikanun (Aralık) 1935, s.2.

¹³⁴⁰ SBMK, 1937, *İçtima Devresi: 3, İçtima: Şubat, İnkat: 2, 1. Celse, 05.02.1937, ss. 1-2.*

okunan tahrir ilk görüŖüldüğü oturumda belli bir karara bağlanamadı ve konu Mülkiye Kavanin Encümeni ve Sıhhiye Encümeni'ne havale edildi¹³⁴¹.

Encümenler konuyla ilgili mazbata hazırladı ve 5 Şubat 1937 tarihinde meclise sundu. Belediye Meclisi encümenlerin raporları dahilinde konuyu 5 Şubat 1937 tarihli toplantısında gündeme aldı. Mecliste konuyla ilgili iki görüş ortaya çıktı. Bunlardan ilki Belediye Başkanı Ahmet Naşit Fırat'a aitti. Fırat, sırt hamallığının bir an önce kaldırılması gerektiği yönünde görüş belirtti. Ancak üyelerden Hayri Karaoğuz, Yusuf Kıran ve Rüştü Başaran bu hususta yapılacak bir düzenlemeden önce İstanbul, İzmir ve Mersin gibi büyük şehirlerdeki uygulamaların incelenmesini önermişlerdir. Rüştü Başaran'a göre; mazbatada yazılı maddelerden hamallara karne verilmesi, sıhhi muayeneye tabi tutulmaları, 14 yaşından küçük çocuklara sırt hamallığının yasaklanmasına dair kısımlar bireyin sağlığı ve şehrin sosyal hayatı adına olumlu şartlar öne sürmekteydi. Ancak dönem şartları gereğince sırt hamallığının tamamıyla ortadan kaldırılması gibi bir düzenleme şehrin ticari hayatını olumsuz yönde etkileyebilirdi. Bu yüzden belirli sınırlandırmalar getirerek sırt hamallığını kurallara bağlamak daha faydalı olacaktı. Diğer bir görüş ise Rüştü Başaran ile aynı doğrultuda fikir sunan Yusuf Kıran'a aitti. Kıran'a göre; sırt hamallığının kaldırması Samsun'un ticaret hayatına zarar verecekti. Bu hususta büyük belediyelerin ilgili konu hakkındaki çalışmaları takip edilmeli ve ona göre hareket tarzı belirlenmeliydi. Kıran'ın bu yöndeki ifadeleri teklif olarak oylamaya sunuldu ve ittifakla kabul edildi¹³⁴².

Muhtemelen Yusuf Kıran'ın bu ifadeleri o yıllarda yapımı yavaş ilerleyen Tütün İskelesi'nin tamirâtı, çalışma bölgesine vinç yerleştirilmesi, dekovillerin tamirâtı ile ilintilidir. Naşit Fırat'ın desteklediği bir düzenleme hiç şüphesiz hamallara ciddi anlamda ihtiyaç duyulan böylesi bir dönemde sıkıntıların ortaya çıkmasıyla sonuçlanacaktır. Meclis bu yüzden çoğunluk olarak yukarıda sıralanan hususların bitirilmesini ve düzenleme adına daha sağlıklı bir ortamın oluşturulmasını istemektedir.

Yapılan görüşmelerde hamallık hususunda kesin karar alınmamakla birlikte düzenleme yapılması uygun görülmüştür. Böylece mesele hakkında kayıtsızlık içerisinde kalınmamış ve meclisin 4 Mayıs 1937 tarihli oturumunda küçük çaplı iyileştirmeler yapma yoluna gidilmiştir. Toplantıda Kavanin ve Mülkiye Encümeni'nin semerli ve küfeli hamallığın kaldırılmasını öngören mazbatasını okunmuştur. Bunun

¹³⁴¹ SBMK, 1934-1936, İctima Devresi: 1, İnikat: 09.11.1936, s. 1.

¹³⁴² SBMK, 1937, İctima Devresi: 3, İctima: Şubat, İnikat: 2, 1. Celse, 05.02.1937, ss. 1-2.

yanında, hamallar hakkında bazı kayıt ve şartlar hazırlanarak düzenlemeye tabi tutma söz konusu olacaktır¹³⁴³.

Nihayet Belediye meclisi uzun görüşmeler ve tartışmalar sonucunda sırt hamallığı ile ilgili nihai kararı aldı. Buna göre sırt hamallığını yasaklayan talimatname oy birliğiyle kabul edildi. 1 Ekim 1937 tarihinde sırt hamallığı ve küfecilik kesin olarak yasaklanmış küçük eşya nakliyatının ise el arabalarıyla yapılması zorunluluğu getirilmiştir. Alınan karar doğrultusunda belediye yasağının diğer maddeleri gereğince; 14 yaşından küçük bireylerin hamallık yapması yasaklanırken, hamalların boyunlarına “hamallık markaları” takma zorunluluğu getirildi. Keza hamalların belediyeden sicil ve sağlık karnesi alma zorunluluğu getirildi. Tüm bunlara ek olarak hamallık ücretlerini belirleme yetkisi de belediyenin tasarrufuna bırakıldı¹³⁴⁴.

3.8.1.5. Dükkânlara Tente Takma Zorunluluğu

Samsun Belediyesi, halkı rahatsız eden ve şehrin refahını olumsuz yönde etkileyen birtakım şahıs ve müesseselere kanunlar çerçevesinde çeşitli yaptırımlar uyguluyordu. Naşit Fırat dönemi bu hususta titiz uygulamaların yapıldığı bir dönemdi. 1936 yılı itibarıyla belediyenin koyduğu yasakların bir kısmı, şehrin ticari hayatı açısından büyük öneme sahip esnaf dükkânlarını düzenlemeye yönelikti. Bu hususu meclis gündemini de meşgul etti. Örneğin Meclis üyelerinden Hüsnü Yeğen dükkânların tente meselesini meclis gündemine taşıdı. Yeğen’in teklifine göre; Samsun genelindeki her dükkânın önüne tente konulmalı idi. Bu görüş dükkân önlerinde veya camekan arkalarında sergilenen ürünlerin yazın güneş karşısında bozulmaması, kışın ise yağmur ve kardan etkilenmemesine yönelikti.

Sunulan teklif üzerine ilk görüş bildiren isim Belediye Başkanı Naşit Fırat idi. Fırat’a göre hayata geçirilmesinde hiçbir mahsur görülmeyen bu uygulama için yaz mevsiminin beklenmeliydi. Yaz mevsimi itibarıyla meydana gelecek ihtiyaca göre ise teklif karara bağlanabilirdi¹³⁴⁵. Konunun tartışılmaya devam edildiği 1 Şubat 1937 tarihli bir başka toplantıda ise Belediye Başkanlığının 29 Ocak 1937 tarih ve 110 numaralı tezkeresi okundu. Tezkerede; yazın vitrinlerde sergilenen eşyaların güneşten etkilenmemesi adına şehrin muhtelif yerlerindeki dükkânlara tente konulmasına dair ifadeler yer alıyordu. Bu hususta söz alan Rüştü Başaran, Nasuhi Erzurumlu gibi

¹³⁴³ SBMK, 1937, İçtima Devresi: 3, İçtima: 3, İnikat: 8, 04.05.1937, ss.1-2.

¹³⁴⁴ Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s. 365.

¹³⁴⁵ SBMK, 1934-1936, , İçtima Devresi: 1, İnikat: 09.11.1936, s. 2.

isimler, yapılacak düzenlemenin tente yerine storlu perde uygulamasının faaliyete geçirilmesinin daha faydalı olacağını belirtmekteydi. Samsun'un mevcut şehir haritasına göre yaya kaldırımlarının dar olması tente takılmasıyla birlikte daha da sıkışık bir yürüme alanı meydana getirecekti. Üyelerden Osman Nuri Ertekin'e göre ise; bu hususlarda dükkan sahiplerine danışılmalı ve onların da görüşleri alınmalıydı. Tüm görüşlerin belirtilmesinin ardından ise Ertekin'in ifadelerinden yola çıkılarak bir "Müteferrika Komisyonu" kurulmasına, bu komisyonun esnaf genelinde incelemede bulunmasına ve elde edilen neticelerin meclise bildirmesine karar verildi¹³⁴⁶.

Şubat 1937 sonu itibarıyla meclisin bu yöndeki çalışmaları sonucunda Belediye Zabıta Talimatnamesinin ilgili maddelerinin Vilayet Yüksek Katı tarafından onaylanmasıyla birlikte dükkân, mağaza vs. ticari müesseselerde tente bulundurulması zorunlu hale getirildi. Belediyenin Ahali gazetesine verdiği ilana göre; tenteler manivela kol ile işler makineli olacaktır. Tenteyi açıp kapamaya mahsus olan dişli kutunun veya o vazifeyi gören aletin duvara bağlandığı yerle yaya kaldırımı arasındaki mesafe asgari iki metre olacaktır. Tente kullanılacak sokak ve caddelerle buralara konulacak tentelerin caddeye doğru uzunluğu miktarını, sokak ve caddelerin genişliğine göre Belediye Fen Dairesi'nin teklifi üzerine belediye encümeni tespit edecektir. Tentenin caddeye açılış halindeki son kısmına şakul istikametinde saçak konulabilir. Bu saçığın yerden yüksekliği asgari 2.20 cm olacaktır. Tentelere duvara nazaran 60 derecelik bir zaviye teşkil etmek üzere meyil verilecektir. Tentelerin rengi sade beyaz veya çizgileri caddeye doğru olmak üzere kırmızı-beyaz çizgili bir bezden yapılacaktır. Tente kullanmak isteyenler belediyeye müracaat edecek, Fen dairesince kullanılacak tente ebadını ve şeklini gösterir bir vesika verilecektir. Bu talimatın hükümlerine riayet etmeyenler 1608 numaralı kanuna göre cezalandırılacaklardır. Bu talimat 1 Mart 1937 tarihinden itibaren tatbik olunacaktır¹³⁴⁷.

3.8.1.6. Et ve Balık Dükkânlarının Temizliğine Yönelik Kararlar

Samsun Belediyesinin ticari müesseselerle ilgili bir başka düzenlemesi ise şehir genelinde faaliyet gösteren et ve balık satan dükkânlara yönelikti. Belediye meclisinde gündeme gelen konu adı geçen dükkanların yeteri kadar temiz tutulmamasıyla ilgiliydi. Meclisin tamamına yakını halkın sıhhatini yakından ilgilendiren bu konunun belediye

¹³⁴⁶ SBMK, 1937, İçtima Devresi: İçtima Devresi:3, İçtima: Şubat, İnkat: 1, 1. Celse, 01.02.1937, ss. 1-2.

¹³⁴⁷ "Vilayet Yüksek Katınca Onaylanan Belediye Zabıta Talimatına Eklenen Tenteler Hakkındaki Talimatname", *Samsun*, 5 Mart 1937, Sayı: 684, s.1.

zabıtası marifetiyle çözülmesini kararlaştırdı. Buna yönelik olarak Naşit Fırat tarafından Zabıta Merkez Memurluğuna gönderilen 2 Mart 1936 tarihli yazıda; satılmakta olan balıkların Belediye Zabıtası tarafından her gün muayeneye tabi tutulması ve şüpheli olarak görülenlerin ise doktor raporu dâhilinde imha edilmesi bildirildi¹³⁴⁸.

27 Mart 1937 tarihli meclis toplantısında balık pazarındaki dükkânlarda kirlilik ve su bulundurulmamasına yönelik zabıta raporlarından hareketle, et ve balık dükkânlarının bazı kayıt ve şartlara tabi tutulmasına yönelik tavrı okundu. Ardından ise meclis üyelerinin görüşleri istendi. Meclis üyelerinden Nuri Ertekin'e göre; Samsun genelindeki balıkçı dükkanlarının çoğu her türlü sıhhi düzenden yoksundu. Dükkanlar görüntü olarak da çok çirkin vaziyetteydi. Ona göre bu durumun baş sorumluları denetim ve incelemelerini yeteri kadar iyi yapamayan belediye zabıtası idi. Meclisin genel görüşüne bakıldığında diğer görüşlerin de Ertekin'in ifadelerini doğrular nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Tüm görüşlerin belirtilmesinin ardından meclis kararıyla Belediye Zabıta Talimatnamesindeki eksiklikler üzerine tetkikat yapılmasına yönelik teklif oy birliğiyle kabul edildi¹³⁴⁹.

Uygulamanın hayata geçirilmesi yönünde önemli bir kaynak değeri taşıyan 1938 yılına ait mesai raporundaki et ve balık dükkânlarıyla ilgili ifadeler şu şekildeydi¹³⁵⁰: *“Balıkçıların sattıkları balıkları ipe bağlayarak müşterilere verdikleri ve müşterilerin sokakta toza toprağa maruz bir şekilde ve kanını etrafa saçarak balıkları nakletmeleri mahzurlu ve çirkin görülerek balıkçılara sattıkları balıkları yağlı kağıtlarla ambalaj yapmak mecburiyetini tahmil eden bir tenbihname isdar edilmiş olmakla bunun tatbikatına geçilmiş bulunmaktadır.”*

1937 yılında belediye hayvanların mezbaha dışında kesilmesini yasakladı. Böylelikle kasap dükkânlarına gelen etlerin kontrolü ve temizlikleri de sağlanmış oldu¹³⁵¹. Nisan 1938 tarihindeki düzenleme ile birlikte balıkların ambalajlı biçimde satılması zorunlu hale getirildi. Bununla birlikte satılan balıkların paketlenme usulüne de açıklık getirildi. Buna göre; perakende olarak satılan balıklar, temiz kese kağıdına koyulup, yağlı kağıda sarılmış bir biçimde satılacak idi¹³⁵².

¹³⁴⁸ SBMK, 1934-1936, Naşit Fırat'tan Zabıta Merkez Memurluğuna, 02.03.1936.

¹³⁴⁹ SBMK, 1937, İçtima Devresi: 3, İnkat: 6, 1. Celse, 27.04.1937.

¹³⁵⁰ SBMK, 1938, 1938 Yılı Mesai Raporu.

¹³⁵¹ “Belediye”, Samsun, 27 Ağustos 1937, s.2.

¹³⁵² “Balıkların Ambalajı Hakkında Belediye Tembihi”, Samsun, S: 746, 27 Mayıs 1938, s.1.

3.8.1.7. Et Satışına Yönelik Düzenlemeler

Belediye Başkanlığı makamında Dr. Necmettin Divitçioğlu'nun bulunduğu dönemde de Samsun genelinde gıda ürünlerinin satışını gerçekleştiren dükkânlar adına düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Dönem itibarıyla meclisi meşgul eden konulardan bir diğeri de Samsun genelindeki et satışlarında yapılan birtakım düzenlemeler üzerinedir.

Konu keçi ve koyun eti satan dükkânların ayrı ayrı hizmet vermelerine yönelikti. Bununla kasapların et üzerinden Samsun halkını dolandırması ve haksız kazanç elde edilmesinin önüne geçilmek istenmiştir. Bundan önceki Belediye Meclisi'nin 6 Mart 1939 tarihli birleşimine dikkat çekilerek, bu konuda kasapların fikir ve görüşlerine de müracaat edilmesi yönündeki tezkere mecliste okunmuştur. Cemal Gelişen'in ifadeleri esnafa itimat edilmesine ve zaten hali hazırda esnafın etleri ayrı ayrı damgalamak suretiyle hangi etin hangi hayvana ait olduğunu belirten ibarelere yer verdiğine değinmektedir. Rıza Ergin ve İbrahim Doğru'nun görüşleri ise bizzat ilgilenmek üzere Belediye Zabıtasının daha faal olarak kullanılmasını öngörmektedir. Onlara göre mevcut sorun ancak sıkı bir şekilde işleyen denetim ağıyla çözülebilecektir. Üyeler arasından söz alan bir diğeri isim olan İsmail Umur'un teklifi ise iki ayrı et sınıfının farklı camekanlarda satma zorunluluğunun getirilmesi üzerinedir. Böylelikle kasap dükkânlarının et sınıfına göre ayrılması fikri tamamıyla terk edilerek et satıcıları da mali külfetten kurtulmuş olacak, Samsun halkı ise alışverişine daha bilinçli ve güvenli devam edebilecektir. İsmail Doğru'nun bu yöndeki teklifi oylamaya sunulmuş ve çoğunlukla kabul edilmiştir¹³⁵³.

Dr. Necmettin Divitçioğlu döneminde ayrıca içinde havuz bulundurulan balıkçı dükkânları yaptırılarak, suda canlı balık satışı yöntemi hayata geçirilmiştir.¹³⁵⁴

1940 yılına gelindiğinde Samsun Belediye Meclisi 15 Kasım 1940 tarihli meclis toplantısında et ve ekmek fiyatlarında düzenlemeye gidilmesi yönünde görüşmelerde bulunuyordu. Aynı toplantıda dönemin Samsun Belediye Başkanı Rüstem Mesutoğlu et ve ekmek fiyatlarında düzenlemeye gidilerek tüketicinin korunmasına ve tedbirlerin alınmasına yönelik görüşlerini bildirdi. Mesutoğlu Belediye Encümeni'nin 18 Mayıs 1939 tarih ve 277 sayılı kararına değinerek o dönem itibarıyla ete 30 kuruş narh konulduğuna dikkat çekti. Konulan narh ile birlikte Samsun genelinde herhangi bir

¹³⁵³ SBMK, 1939, İntihap Devresi: 3, İçtima: 1, İçtima: 1, İnikat: 1, 03.04.1939, ss. 3-4.

¹³⁵⁴ *Ahali*, 11 Şubat 1944, S: 1039.

vurgunculuk faaliyetine rastlanmaması sebebiyle de et üzerindeki narhın kaldırılmasını talep etti. Meclis çoğunluğunun sağlanması sonucunda ise aynı tarihte Samsun'da et satışı serbest hale getirildi¹³⁵⁵.

1943 yılına gelindiğinde et satışı ile ilgili bir başka beledi düzenleme gündemdeydi. İçinde bulunulan dönem itibarıyla Samsun Belediyesi koyun ve keçi eti satışında fırsatçılığı önlemek adına birtakım düzenlemelere gitti. Öyle ki 25 Ekim 1943 tarih ve 900 sayılı karar doğrultusunda kasap dükkanlarında koyun ve keçi etlerinin bir arada satılmaması, etlerin üzerine mezbahada bilgi verici damgaların vurulması ve etiketlenerek dükkanlara gönderilmesi yönünde kriterler getirildi¹³⁵⁶.

Samsun Belediyesi'nin ticari alandaki düzenlemeleri 1944 yılında da devam etti. Belediye Meclisi'nin 16 Şubat 1944 tarihli toplantısında Samsun'da bulunan; Mustafa Sağlam, Mehmet Ulusöz ve Habib Güneri adındaki sebze komisyoncuları tarafından meclise gönderilen pırasanın yeşil kısmının kesilmeyerek satılmasına yönelik düzenleme talebi idi. Dönem itibarıyla Samsun genelindeki pazarlarda pırasa satışları, kökleri temizlenerek ve yaprakları kesilerek yapılıyordu. Meclis üyelerinden İsmail Yurtsever'e göre; bu yönde alınacak bir kararda büyük şehirlerdeki düzenlemeler esas alınmalıydı. Baştabip Dr. İhsan Özgen'e göre; Sıhhi Zabıta Talimatnamesi, Samsun halkının sıhhi ve hayati menfaatlerini ön plana alarak hazırlanmıştı. Talimatnamede; pırasaların 20 santimden fazlasının hiçbir faydası olmadığından dolayı kesilerek satılmasına yönelik bir karar yer alıyordu. İlgili maddelerde yapılacak bir düzenleme halinde halkın bu yeşil kısmı atacağı ve bunun komisyoncuların ekmeğine yağ sürmek anlamına geldiğini belirtti. Ona göre; bu maddenin kaldırılması hem sıhhat adına sakıncalı hem de bir kesim komisyoncuları kârlı çıkarmaya yönelik bir düzenleme olacaktı.¹³⁵⁷

Görüşlerin belirtilmesinin ardından Samsun Belediye Meclisi'nin aldığı karar doğrultusunda; dilekçede adı geçen komisyoncular tarafından dile getirilen itirazlar reddedildi. Mevcut hükümlerde bir değişiklik yapılmamasına ve pırasaların yeşil kısımlarının kesilerek satılmasının devamına karar verildi¹³⁵⁸.

Samsun'da belediyenin ticari alana yönelik düzenlemeleri azımsanmamalıdır. Şehir tam anlamıyla liman kenti olmasa da kendine göre ticari potansiyele sahip bir

¹³⁵⁵ SBMK, 1940-1941, İntihap Devresi: 3, İçtima Devresi: 3, İçtima: 3, 15.11.1940, s. 3.

¹³⁵⁶ SBMK, 1943, İntihap Devresi: 4, İçtima Devresi: 2, İçtima: 3, 09.11.1943, ss. 1-2.

¹³⁵⁷ SBMK, 1944, İntihap Devresi: 4, İçtima Devresi: 3, 16.02.1944, ss. 3-4.

¹³⁵⁸ SBMK, 1944, İntihap Devresi: 4, İçtima Devresi: 3, 16.02.1944, s. 4.

yapıdaydı. Zira Samsun'da 1940 yılı nüfus sayımına göre; 60 adet birinci sınıf tüccar, 76 adet ikinci sınıf tüccar, 142 adet üçüncü sınıf tüccar, 448 adet ise dördüncü sınıf tüccar bulunmaktaydı¹³⁵⁹ 1940 yılı itibarıyla Samsun'da hızlı bir kooperatifleşme sürecine de girildiği görülmektedir. Öyle ki 1944 yılı itibarıyla merkezi Samsun olan bir Biçki ve Dikiş Küçük Sanat Kooperatifi Şirketi'nin kurulmuş bulunmaktaydı¹³⁶⁰.

3.8.2. Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Düzenlemeler

1930'lu yıllar itibarıyla Samsun ili genelinde yedi adet ziraat memuru, iki adet ise ziraat mühendisi olmak üzere bu alanda toplamda dokuz adet memur görev yapmaktaydı¹³⁶¹. 1930'lu yıllar tarımsal üretimin arttırılmaya çalışıldığı bir dönemdi. Zira 1929 Dünya ekonomik buhranı nedeniyle gıda maddelerinin fiyatlarında ciddi düşüşler yaşanmıştı. Bu nedenle tarım ürünlerinin ihracatının arttırılması için tarımsal üretimin yükselmesi gerekiyordu. Öyle ki hükümet yerel idareler kanalıyla çiftçilerin tarımsal üretim faaliyetlerini desteklemekte idi. Bu meyanda Samsun Valiliği ve belediyesi Samsunlu çiftçilerin tahıl ürünlerinden en iyi verimi almak adına Cumhuriyet idaresi ve yerel idare tarafından Bafra ve Çarşamba ovalarında ekim yapmaya teşvik edilmişti¹³⁶².

Öte yandan şehrin tarımsal üretiminde tütün de son derece önemliydi. Bu nedenle bir sonraki yıl için tütün tahmini raporları üretim istatistiği açısından veriler oluşturuyordu. Belediye tütün tahmini raporları hazırlamakla yükümlüydü. Ancak bu raporların hazırlanması 1930-1933 döneminde aksamıştı. Samsun Belediyesi Meclis Zabıtlarının 8 Temmuz 1934 tarihli kararında bu aksaklığın giderilmesine yönelik inisiyatif alındı. Çünkü kanunlarla sabit olan şehir ve kasabalarda tütün mahsulünün tahmin edilmesi ve raporlanması çalışması belediyeye aitti. Bu nedenle bu çalışmaların aksatılmaması gerekliydi. Belediye bu şekilde görevini hatırlayarak çalışmalara başladı. Belediye, Belediye Meclis Üyeleri arasından üç kişilik bir komisyon kurarak tütün tahmin raporları için çalışmalara başlamakla karar verdi¹³⁶³.

¹³⁵⁹ Vecihi İbak, "Samsun Ticaret Organları", *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 7, S: 70, Mart-Mayıs 1945, ss.14-15.

¹³⁶⁰ BCA 130.18.1.2/06.70.9, 09.10.1944.

¹³⁶¹ BCA 30.10.0.0/134.963.10, 00.00.1930.

¹³⁶² Orhun, *a.g.e.*, ss.35-36.

¹³⁶³ SBMK, 1934-1936, Samsun Belediyesi Yazı ve Evlenme İşleri Kalemi, 8.7.1934, S: 371.

3.8.2.1. Yabani Hayvanlarla Mücadele ve Avcılar Kulübü

Tarım adına alınan önemli tedbirlerden birisi de köylerde hızla üreyen ve ekim alanlarına zarar veren domuzların itlafı olmuştur. Adı geçen uygulamanın amacı tarım alanlarını korumaya yöneliktir. 1934 yılı itibarıyla Samsun Belediye Meclisi'nin görüşmeleri doğrultusunda bu yönde hizmet etmek üzere bir “*Muzır Hayvanları İtlaf Komisyonu*” meydana getirildi. Komisyon domuzların öldürülerek ortadan kaldırılmasına yönelik kararlar almakla görevlendirildi. Komisyonun aldığı kararlar doğrultusunda Samsun genelinde 18 ve 55 yaş aralığındaki her köylü birey bir domuz itlaf etmeye mecbur idi. Domuzları itlaf etmede kullanılacak barut ve fişğin halka temini de bu komisyon tarafından sağlanacaktı. Sürek avı şeklinde teşkilatlanarak girişilecek bu av faaliyetlerinin başına Avcı Kulübünden bir sorumlu atanacaktı. Vurulan domuzlar bir liralık bir tutarla Avcılar Kulübüne satılacak ve vurulan her domuz başına belediye tarafından avcıya bir lira ücret ödenecekti¹³⁶⁴.

Esasen bu faaliyet Karadeniz genelinde geçmiş dönemlerden itibaren uygulanıyordu. Örnek olarak 1924 yılı itibarıyla Bartın köylerinde köylünün domuz itlafıyla mükellef kılındığı bilinmektedir. Bölgede Samsun ile benzer şekilde bir “Domuzla Mücadele Heyeti” bulunmakta ve 130 köyde toplamda 755 domuzun öldürülmesi yönünde mükellefiyet bildirmekteydi. Avcılara ise fazladan öldürülen her domuz için üç kuruş ödül verilmekteydi¹³⁶⁵.

Bu çalışmaların 1934 yılı itibarıyla olumlu sonuçlandığı görülmektedir. Öyle ki 31 Mart 1934 tarihinde Samsun Avcılar Atıcılar ve Biniciler Kulübü üyeleri ve bir kısım köylü halkın da katılımıyla Kirazlık mevkiinde yapılan sürek avında 25 adet domuz itlaf edildi¹³⁶⁶.

Ahmet Naşit Fırat döneminde de faaliyetlerine devam eden Avcı Kulübü 1936 yılının başları itibarıyla Dereköy ve Engiz ilçelerini tamamen domuzdan temizlemiş bulunuyordu. Bu yıl içerisinde Vali Fuat Tuksal tarafından ziyaret edilen kulüpte bazı direktiflerde bulundu. Buna göre kulübün haftada iki kez sürek avı tertip etmesine, avın yapılacağı mıntıkaya yakın civardaki köylü halk ve Jandarma Karakolu'nun da iştirak etmesi planlandı. Bu programla birlikte o yıllar itibarıyla domuz habitatının en çok bulunduğu Tekkeköy ve Çarşamba'daki muzır hayvanların imha edilmesi

¹³⁶⁴ “Domuz Sürek Avı”, *Ahali*, S: 639, 6 Şubat 1934, s.3.

¹³⁶⁵ Yücel Namal ve Ramazan Ş. Yılmaz, “Bartın Gazetesi Işığında Bartın'da Sosyal- Kültürel Hayat (1924)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C: 11, S: 57, Haziran 2018, s.124.

¹³⁶⁶ “Sürek Avı”, *Ahali*, S: 645, 3 Nisan 1934, s.2.

hedeflendi¹³⁶⁷. 1 Temmuz 1936 yılı itibarıyla hükümetin de kontrolü altında düzenlenen sürekle avları neticesinde önemli sonuçlar elde edildiği görülmekteydi. 1 Haziran 1935 ve 1 Haziran 1936 tarihleri arasında toplamda 8.867 domuz, 157 kurt ve 737 adet karga öldürüldü¹³⁶⁸. 28 Temmuz 1936 yılındaki verilere 7.867 adet domuzun öldürüldüğü görülmektedir¹³⁶⁹.

Muhtemelen Samsun Belediyesi'nin Avcı Kulübü, Samsun köylüsü ve kolluk güçleriyle yürüttüğü bu faaliyetler tarım alanları ve bu alanlarda yetişen mahsulleri korumaya yönelikti. Zira hayvan habitatına zarar vermemek adına hedeflenen miktarda muzır hayvanın öldürülmesinin ardından üç aylık bir ara veriliyordu¹³⁷⁰. Avcılar Kulübü bu tür faaliyetlerde önemli hizmetler gördü. Öyle ki bu dönemde Avcılar Kulübü üyeleri milli bayramlarda remi geçit törenlerine de iştirak etti¹³⁷¹.

Avcı Kulübü'nün faaliyetleri sadece 1930'lu yıllarla sınırlı kalmadı. 1944 yılı itibarıyla faaliyetlerine devam eden kulüp bu yıllarda bölge ziraatine zarar veren domuz ve çakalların imhasını sağladı¹³⁷².

3.8.2.2. Ehli Hayvan Sergileri

Samsun Belediyesi adına tarım ve hayvancılık alanında girişilen çalışmalardan bir diğerini de şehirde ilk kez Hasan Umur döneminde faaliyete geçirilen ehli hayvan sergisi oluştuyordu. Her yıl düzenli olarak açılması hedeflenen sergide farklı tür ve cinsten hayvanlar sergilenecekti¹³⁷³.

Girişimin başlıca amacı başta hayvan sahipleri olmak üzere Samsun halkını hayvan yetiştiriciliğine özendirmektir. Belediye Başkanı Hasan Umur dönemine tekabül eden 1934 yılı itibarıyla sergide bu kez yalnız kısrak ve taylar yer aldı. Serginin tarihi 14-15 Eylül 1934 olarak belirlendi ve yeri ise eski Belediye Başkanı Kefelizade Sami Bey'in Çiftlik Caddesindeki çiftliği idi. Farklı cinsteki tay ve kısrakların kayıt işlemleri için Hükümet Konağı'nın arkasında bir mahal oluşturuldu. Sergide başarı elde eden

¹³⁶⁷ "Samsun Avcı Kulübünün Yararlılıkları", *Ahali*, S: 735, 27 Şubat 1936, s.3.

¹³⁶⁸ "Muzır Hayvan Mücadelesi" *Samsun*, Yıl: 12, S: 650, 19 Haziran 1936, s.1.

¹³⁶⁹ BCA, 30.10.0.0/185.277.13, 28.07.1936.

¹³⁷⁰ "Muzır Hayvan Mücadelesi" *Samsun*, Yıl: 12, S: 650, 19 Haziran 1936, s.1.

¹³⁷¹ İsmail Hamami, "Samsun'da Avcılar Kulübü", *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 7, S: 68, Birinciteşrin-İkinciteşrin 1944, s.36.

¹³⁷² Hamami, *a.g.m.*, s.36.

¹³⁷³ "Samsun Ehli Hayvan Sergisi", *Samsun*, Yıl:8, S: 560, 29 Eylül 1934, s.2.

hayvan sahiplerine ikramiye verildi¹³⁷⁴. Belediye bu faaliyetleriyle iyi cins at yetiştiriciliği ve ıslahını destekledi.

3.8.2.3. Çiftçilere Tohumluk Desteği

Doğal afetler, aşırı kuraklık ve sel tarımda verimliliği azaltan hususlardandı. Bu durumda çiftçi de zor duruma düşüyordu. Belediye bu koşullarda çiftçiye desteklemek için çeşitli faaliyetlerde bulundu. Örneğin Kasım 1935 yılı itibarıyla Samsun'da etkisini artıran sıcaklar beraberinde kuraklığı getirmişti. Belediye, ürünleri kuraklıktan zarar gören Samsunlu çiftçilere destek sağladı. Belediye Başkanı Naşit Fırat, 1935 yılının Kasım ayı içerisinde çiftçilere dağıtmak üzere 450.000 kilo tohumluk buğday tahsis etti. Tohumlukların dağıtımı için “İhtiyaç ve Dağıtma Komisyonu” görevlendirildi. 25 Kasım 1935 tarihi itibarıyla 805 çiftçiye yaklaşık 36.225 kilo tohumluk dağıtıldı¹³⁷⁵.

¹³⁷⁴ “Samsun Ehli Hayvan Sergisi”, *Samsun*, Yıl: 8, S: 558, 6 Eylül 1934, s.1.

¹³⁷⁵ “Tohumluk Veriliyor”, *Samsun*, Yıl: 9, S: 623, 29 İkinciteşrin (Ekim) 1935, s.1.

SONUÇ

1839 Tanzimat Fermanı ile devlet aygıtının batılılaşması belediyeçilik faaliyetlerinde de modernleşmeyi beraberinde getirdi. Bu döneme kadar taşra şehirlerinde belediye faaliyetleri dağınık haldeki yerel idari birimler (kadı, vakıfalar, loncalar vs.) tarafından yürütülüyordu. Tanzimat'tan sonra uluslararası alandaki gelişmelere de paralel olarak Osmanlı'da bugünkü anlamda bir belediyeçilik anlayışının temelleri atıldı. Özellikle bu dönemde Avrupa şehirlerinde sanayileşmenin hızlanması ve buna bağlı olarak şehir nüfusunun artması farklı çözüm arayışlarını gerekli kılmıştı. Şehirlerin idare edilmesi zorlaştığı için merkezi yapının güçlenmesi gerekmişti. Osmanlı Devleti bu durumdan azade değildi. Osmanlı idarecileri merkeze bağlı belediye teşkilatlarının kurulmasının gerekliliğini görmüştü. Bu meyanda Tanzimat döneminde eyaletlerde valinin idaresi altında meclisler, sancaklarda ise bugünkü belediye meclislerine benzeyen küçük meclisler kurulmuştu.

Tanzimat dönemiyle birlikte, Osmanlı'da belediyeçilik adına ilk adımlar atılmış; 1854 yılında İstanbul Şehremaneti, 1858'de ise Altıncı Daire-i Belediye teşkilatları oluşturulmuştu. 1864'te çıkarılan Tuna Vilayeti Nizamnamesi ile birlikte, belediye teşkilatları taşrada da kurulmaya başlandı. Bu düzenlemenin ardından valilere bağlı olmakla birlikte; liva ve sancaklarda herhangi bir özerkliğe sahip olmayan, idareciliğini belediye başkanının yaptığı bir belediye idare ve meclisleri kuruldu. 1871'de çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile belediye meclislerinin kuruluş, görev ve programları yeniden düzenlendi. 1877'de yürürlüğe giren kanun ile şehir idaresine yönelik olarak belediye meclisinin beledi konularda etkin bir karar alma organı olması sağlanmıştı. Tüm bu düzenlemelerle birlikte belediye örgütleri, kendilerine verilen yetkiler dâhilinde yerinden yönetim sistemi içerisinde yer aldı.

Bu kapsamda Samsun'da ilk belediye örgütü 1869'da kuruldu. Ancak büyük bir talihsizlik olarak belediye teşkilatının kurulduğu yıl aynı zamanda Samsun merkezde büyük yangının gerçekleştiği yıldır. Bu durum belediye faaliyetlerinin başlamadan zor bir evreye girmesine neden oldu. Belediye, bu tarihten itibaren harabeye dönen şehrin yeniden imarıyla meşgul oldu. Bu meyanda yeni imar planı çizdirilerek şehrin yangında zarar gören cadde ve binaları üzerinde çalışıldı. Bu dönem belediye faaliyetlerinin en karakteristik özelliği imar ve sosyal yardım faaliyetlerine eğilmesiydi. Diğer faaliyetler geri planda kaldı. 1882'den II. Meşrutiyet'e kadar az da olsa birtakım yol yapım-onarım ve bataklık kurutma faaliyetlerine devam edildi. Ayrıca belediyeye bağlı olarak 1890-

1896 tarihlerinde bir itfaiye örgütü de kuruldu. Şehrin belediye hizmetlerini zorlayan en önemli hususlardan birisi de 1854-1856 Kırım Savaşı sonrasında yaşanan göçlerdi. Bölgeye çok sayıda göçmen iskân edilmesi şehirde nüfusu artırmıştı. Hızlı nüfus artışı yeni mahallelerin kurulmasını kaçınılmaz hale getirdi ve bu nedenle belediyenin imar ve iskân faaliyetleri had safhaya ulaştı. Belediyenin en büyük sorunlarından birisi de imtiyazlar şeklinde yabancı şirketlere verilen hizmetlerin zamanında bitirilememesiydi. Nitekim 1890-1908 yılları arasında, muhtelif demiryolu projelerinin imtiyazları yabancı şirketlere verilmişse de proje hayata geçirilememişti. Bu dönemlerde salgın hastalıkların artırması da belediyenin bu alanda sağlık teşkilatını oluşturmasını zorunlu kıldı ve belediyeyi hastane imarına girişti.

I. Dünya Savaşı sürecinde yaşanan ağır sosyal, ekonomik ve siyasal krizler belediye faaliyetlerini ve şehirlerin idari yapılarını sarstı. Bu yüzden anılan dönemde belediyecilik faaliyetlerinde kayda değer gelişme yaşanmadı. Samsun Belediyesi, bu dönemde karaborsacılıkla mücadele, gaz lambalarıyla aydınlatılan sokaklara lüks lambaları dikme gibi rutin işler dışında esaslı bir faaliyette bulunmadı. Yol yapım-onarım faaliyetleri ve Samsun limanı projesi savaş sebebiyle proje safhasında kaldı. Bu yıllarda şehrin temizlik faaliyetleri ihmal edildi ve Cumhuriyet'e kadar temiz içme suyu ve elektrik tesisatı getirmeye yönelik girişimler sonuçsuz kaldı. Olumsuzluklara rağmen belediye, şehrin muhtelif ihtiyaçlarına cevap vermeye çalıştı. 1914-1919 yılları arasında, salgın hastalıkların da artmasıyla eldeki imkânlar doğrultusunda, sağlık işleri mevcut hastaneler ve hastane haline getirilen binalarla sürdürüldü. Bunların dışında sınırlı sayıda imar, bataklık kurutma ve yol yapım-onarım faaliyetlerinde bulunuldu. Savaşın etkisini artırdığı bu dönemde şehirdeki İngiliz tesiri kırılana ve Rum çeteleri temizlenene kadar asayiş ön planda olduğu için temel beledi faaliyetler aksadı.

Savaşın ardından, Anadolu kentlerinin harabeye dönmesi Anadolu'nun büyük bir kısmında yeniden imar çalışmalarını zorunlu hale getirdi. Milli Mücadele sırasında 1921'de çıkarılan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile belediye faaliyetlerine yeniden işlerlik kazandırılmaya çalışıldı. Bu dönemde sokak aydınlatması iyileştirildi, muhtelif iskeleler tamir edildi ve uzatıldı. İhmal edilen temizlik işleri belirli bir teşkilat altında toplandı ve sokak ve dükkân temizlikleri işlerlik kazandı. Şehir mezbahası ancak bu dönemde kurulabildiği gibi azami şartlarda bataklık kurutma faaliyetlerine de devam edildi.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye, yeni bir sürece girdi. Osmanlı'nın çeşitli dönemlerinde ihmal edilmiş, yangınlar ve savaşlarla harabe haline gelmiş Anadolu

şehirlerinin yeniden imar edilmesi gerekiyordu. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunundan itibaren bu alanda bazı yasal düzenlemeler yapılmış belediye idarelerine bir nevi şehirleri baştan yaratma görevi verilmiş idi Bu anlayış Cumhuriyet döneminde daha esaslı hale geldi. Şehirlerin mamur hale getirilmesinde belediye en önemli kurumdur. Bu dönemde belediyecilikle ilgili yeni düzenlemeler yapıldı. 1923 yılından itibaren savaş, yangın ve göçlerle yoğrulan Anadolu kentlerinin yeniden imarı gerekli idi. Öyle ki 1920'li yıllara gelene kadarki süreçte çoğu Anadolu şehrinde doğru dürüst bir temiz içme suyu hizmeti dahi yoktu. Cumhuriyet idaresi ise bu yönde çalışmalarını sıklaştırmış ve belediyelere önemli görevler yüklemişti. Örneğin Cumhuriyet idaresinin yönetim anlayışını sergileyen ve belediyecilikte yeni yaklaşımlar sunan 1924 tarihli Ankara Şehremaneti Kanunu buna örnek gösterilebilir. Bu kanunla Cumhuriyetin belediyecilik anlayışı Anadolu'da uygulama sahası buldu ve diğer Anadolu şehirlerinin gelişiminin temellerini attı. Ancak 1929 yılında gerçekleşen ve tüm dünya ekonomilerini etkisi altına alan büyük buhran Türkiye'yi de etkiledi ve belediye bütçelerinde kısıntıya gidildi. Cumhuriyet idaresi, 1930 yılında 1580 sayılı kanunu çıkartarak belediyecilik anlayışını tam anlamıyla oturttu. Bu kanunla tüm şehirleri kapsayan detaylı ve gerçekçi bir belediye kanunu ortaya çıkmakla birlikte aynı yıl içerisinde belediye seçimleri yapıldı. Halk yönetime ortak edildi.

Samsun Belediyesi, 1923-1930 tarihlerinde önemli çalışmalar yaptı. Cumhuriyet dönemine kadar şehrin temiz bir içme suyu kaynağı, elektrik tesisatı, düzgün bir haritası, modern bir hal mıntıkası yoktu. Ayrıca modern bir itfaiye teşkilatı, parkı, çocuk bahçeleri, spor sahası, belirli bir düzene kavuşmuş mezarlığı ve sağlam bir iskele teşkilatına sahip değildi. Tüm bunların yanı sıra; etkin bir şehir içi yol teşkilatı, salgın hastalıklarla mücadele edecek yeterli sayıda sağlık kuruluşu ve halkın sosyal hayata katılabileceği tesis ve alanlar son derece sınırlıydı. Bu eksikliklerin giderilmesi için belediye 1923 yılından itibaren Samsun'un ihtiyaç duyduğu bayındırlık, sağlık, eğitim vs. hizmetleri geliştirmeye yönelik çalışmalarda bulundu. Bu çalışmaların istikrarı için belediye başkanlarının tutumu son derece önemli idi. Ancak tespit edilen en önemli handikaplardan birisi 1923-1930 yılları arasında belediye başkanlarının sıklıkla değişmesi idi. Arşiv verileri irdelendiğinde bu dönemde başkanların 11 kez değiştiği hatta bir yıl içinde birden fazla değişiklik yaşandığı görülmektedir. Ancak belediye başkanlarının görev süreleri çok kısa olsa da bu yıllar arasında şehrin yeniden imarı hususunda büyük adımlar atıldı. 1923 yılında şehrin haritası çizilerek imar planı

hazırlandı. 1923-1930 yılları arasında bir dizi yol yapım-onarım ve inşa faaliyetleri gerçekleştirildi. Keza cadde ve sokaklar genişletildi. Kamulaştırma faaliyetlerinde bulunuldu ve ayrıca demiryolu imar ve iskele onarım çalışmalarına önem verildi. 1925 yılında Yunanistan ile Türkiye arasında yapılan mübadele anlaşması doğrultusunda belediye tarafından şehrin muhtelif noktalarında yeni yerleşim yerleri kuruldu. Osmanlı döneminden beri düzenli bir şekilde yürütülmeyen büyük alanlarda bataklık kurutma çalışmalarına bu dönemlerde ehemmiyet verildi. Kurutulan ve ıslah edilen alanlara imar getirilerek buralara yol, park ve bahçeler yapıldı. Şehir yıllardır muhtaç olduğu temiz içme suyuna bu dönemde kavuştu. Şehir ilk kez elektrik hizmetiyle tanıştı. Cumhuriyet'in belediyelere verdiği sağlık kurumları imar vazifesi imkânlar dâhilinde gerçekleştirildi. Bu meyanda belediye sıtma ile mücadele adına Samsun'da kurulan teşkilatın harcamalarını kendi bütçesinden karşıladı ve bu yıllarda şehirde görülen sıtma vakaları azaldı. Fakir ailelere yönelik sosyal yardım faaliyetlerine de büyük önem verildi.

Belediyenin bu dönemde yaşadığı en önemli sıkıntılardan birisi kısıtlı bütçe imkânlarıydı. 1929 yılında meydana gelen ekonomik buhran Türkiye'yi olumsuz etkiledi. Bütçe imkânlarının kısıtlı olması tabi olarak belediye bütçelerini de sarsmıştı. Bu durum belediyelerin faaliyetlerini zorlaştırdı. Hükümet belediye hizmetlerini tek elde toplamak ve işlerlik kazandırmak için 1930 yılında 1580 sayılı Belediye Kanunu çıkardı. Bundan sonraki belediyecilik faaliyetleri mezkûr kanun çerçevesinde şekillendi.

Yapılan yasal düzenlemelere rağmen Samsun belediyesinin iktisadi imkânları oldukça sınırlıydı. Bu nedenle belediye faaliyet alanlarını incelemek zorunda kaldı. Bir başka ifadeyle belediyenin her alana yetişmesi mümkün olmadığından öncelikli faaliyet alanları tespit etmek zorunda kalıyordu. Mesela şehrin genelinde girilen imar faaliyetlerine önem verirken temizlik işlerine gerekli özen gösterilemedi. Belediyenin yaşadığı diğer bir sıkıntı ise etkin bir zabıta teşkilatının henüz kurulamamış olmasıydı. Bu nedenle zabitanın yapması gereken kontrollerde aksaklıklar yaşanıyordu. Örneğin ihtiyaç maddelerinde meydana gelen ani fiyat artışlarının önü alınamamış, karaborsacılık faaliyetleriyle yeterli düzeyde mücadele edilememişti.

1930 Belediye kanunun halkın siyasal yaşamına bazı yenilikler getirdiği anlaşılmaktadır. Zira kanunun ardından aynı yıl içerisinde yapılan seçimlerde belediye başkanları halkın oyuyla seçilmişti. Samsun'da CHF ile SCF arasında gerçekleştirilen olaylı seçimleri SCF kazandı. Ancak Samsun'da bu tecrübe altı ay sürdü. Cumhuriyet'in

hedeflediği yerel idarelerin güçlendirilmesi istenilen sonuca ulaşmadı. 1930-1945 döneminde de genelde olduğu gibi Samsun'da da belediyeceilik faaliyetlerinde merkezden yönetim ön planda oldu. Anılan dönemde de tıpkı 1923-1930 yılları arasında olduğu gibi sürekli olarak belediye başkanı değişikliği yaşandı. Bu durum yönetsel açıdan bir istikrarsızlık gibi görünüyorsa da tek parti dönemi olduğu için çok büyük bir sorun teşkil etmedi. Çünkü kişilerden ziyade parti etkili idi. Şunu da ifade etmek gerekir ki belediye meclisi görüşmeleri, alınan kararlar bakımından son derece demokratik bir çizgiye sahipti.

1930-1945 yılları arasında, belediye bütçesi geçmişte imtiyaz verilen şirketlere olan borçlarını yapılandırmış ve ödemiştir. Zira 1923-1929 sürecinde belediye şehre elektrik ve temiz içme suyu getirmek amacıyla yabancı şirketlere bazı imtiyazlar vermişti. Bu nedenle belediyenin yabancı şirketlere yüklü borçları vardı. 1932 yılında belediye imtiyaz sahibi Rumpell ve Bergmann şirketleri ile borçları ödemediğinden dolayı icralık oldu. Borçlar yapılandırıldı ve 1938 yılında tamamen ödendi. Belediyenin bankalara olan borçları ise 1935 yılında yapılandırıldı ve ödendi. Belediye giriştiği faaliyetlerde daima sınırlı bütçelerle iş gördü. 1940'lı yıllara gelindiğinde, belediye bütçesi bu kez de II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik sıkıntılarla baş etmek zorunda kaldı. Savaş nedeniyle liman gelirleri azalınca gelir elde etmek için farklı arayışlara girdi. Bu meyanda 1940-1945 yılları arasında elektrik, telefon abone ve kiraya tabi bazı kuruluşlara zam uyguladı. Belediye Başkanı Ahmet Rifat Eymir döneminde belediye bütçesi üzerinde detaylı bir inceleme yapıldı ve geçmiş dönemlerin bütçe açıkları tespit edildi. Belediye, 1930-1945 yılları arasındaki faaliyetlerini hem 1929'daki ekonomik buhran hem de 1940'lı yıllarda şehir ekonomisini olumsuz etkileyen II. Dünya Savaşı döneminde iki ateş arasında yürütmeye çalıştı.

1930-1945 dönemi belediyenin şartlarını gözden geçirerek yeniden bir yapılanma dönemini de ifade ediyordu. Bu kapsamda belediyede kadro düzenlemeleri yapılarak işe yaramayan kadrolar tasfiye edildi. Belediye faaliyetlerinin az masraflarla daha genç kadrolarla işler hale getirilmesi amaçlanıyordu. Bu kapsamda 1930 yılında belediye itfaiyesi ıslah edilerek modern teçhizatla donatıldı. 1932'de yaşlı itfaiye erlerinin tazminatları ödenerek kadro dışı bırakıldı. Bu sayede ilerleyen yıllarda Samsun itfaiyesinin yangınlara müdahale etme kabiliyeti arttırıldı. Belediye memurluklarında eğitilmiş ve nitelikli personel istihdam edilmesine öncelik verildi. Belediyeye alınacak memurlar için azami eğitim seviyesi şartı arandı.

1939-1940 yıllarında ıslah edilen diğer bir sınıf ise zabıta teşkilatıydı. Zira önceki dönemlerde ciddi zafiyetler gözlenmişti. Zabıta teşkilatının yeniden yapılandırılması meyvesini 1940'lı yıllarda verdi. Zabitanın şehirdeki denetim ve faaliyetlerinde gözle görülür bir iyileşme oldu. Belediyenin temizlik kadrosunda da aynı iyileşmenin yapıldığı anlaşılmaktadır. 1942 yılından itibaren belediye temizlik personelinin mesai saatleri ve çalışma ücretleri iyileştirildi. Ayrıca temizlik kadrosunun ihtiyacı olan teçhizat sağlandı. Geçmiş dönemlerdeki sokak temizliğine yönelik zafiyetler en aza indirildi.

Belediye, 1930-1945 yılları arasında yol yapım-onarım faaliyetlerinde de geçmiş dönemlere nazaran önemli mesafeler kat etmiştir. Bu yıllarda yol yapım-onarım faaliyetlerine ciddi meblağlar harcandı. Çok sayıda yol, kaldırım, köprü, menfez ve lağım onarım gördü. Şehrin yol, kaldırım, menfez ve lağımları çoğaltıldı. Özellikle Samsun merkezde çok sayıda adi, beton ve parke kaldırımlar yapıldı. 1932 yılından itibaren kaldırım çalışmalarına daha da hız verildi. Meydana getirilen teşkilatın bozulmaması için ise kağı arabalarının şehrin muhtelif noktalarından geçmeleri yasaklandı ve onlar için yeni güzergahlar belirlendi.

Cumhuriyet döneminde şehirlerin modern şehir görüntüsüne ulaştırılması temel amaçlardan biriydi. Ancak iktisadi sıkıntılar bu işin hakkıyla yapılmasını engellemişti. Şehirlerin modern görüntüye ulaştırılması için 1930-1945 yıllarında da önemli çalışmalar yapıldı. Bu bağlamda Samsun'un merkezinde bulunan sokak ve caddelerin büyük bir kısmı parke ve Arnavut kaldırımlarla döşendi. Özellikle 1927 yılında yapımına hız verilen köprü yapım-onarım faaliyetlerine 1930-1945'te de ağırlık verildi. Şehrin ilçelerle bağlantısının sağlanması açısından 1933 yılına kadar Samsun'un ilçeleri olan Bafra, Alaçam, Çarşamba'da ve Kızılırmak mevkiinde köprü çalışmalarına hız verildi. Samsun'da sık yaşanan sel ve fırtına gibi doğal afetlerde belediyenin çalışmaları önemliydi. Samsun'da şehrin iç ve dış yolları onarıldı ve mevcut teşkilata yeni yollar inşa edildi. Sadece şehir merkeziyle sınırlı kalınmayarak muhtelif ilçelerin köylerine kadar yol yapım-onarım hizmeti ulaştırıldı.

Samsun'un tam anlamıyla şehir görüntüsüne kavuşması ve modern bir yol teşkilatının oluşturulması için şehrin muhtelif noktalarına trafik levhaları dikildi. Ahşap elektrik direkleri sökülerek yerlerine demir direkler inşa edildi. Şehir merkezinde hayvan ahırları bulundurmak yasaklandı ve mevcut ahırların merkez dışına taşınması

sağlandı. Belediye bağlantılı şehirlere demiryolu yapım-onarım faaliyetlerinde de önemli rol aldı.

Belediye, bataklık kurutma ve ıslah çalışmalarına 1930-1945'te daha da hız kazandırdı. Bu dönemde, şehirde sıtma hastalığının çıkış ve yayılma noktaları olan; Fener, Irmak, Çarşamba, Tekkeköy ve Kirazlık mevkilerini işgal eden büyük bataklıklar kurutuldu.

Belediye, 1928'den itibaren hizmete giren temiz içme suyu teşkilatını daha da kuvvetlendirdi. Su santrali, modern motor, kablo ve transformatörlerle donatıldı. Su santrali daima belediyenin denetiminde olmakla birlikte, meydana gelen su kesintileri hızlı bir şekilde giderilemeye çalışıldı. Suyun abonelere rahatlıkla ulaşması için çeşitli faaliyetlerde bulunuldu.

Belediye, şehirleşmenin en önemli unsurlarından birisi olan elektrik ağını genişletmek zorunda idi. Esasen 1928 yılında şehre getirilen elektrik hizmetinin yaygınlaştırılması en önemli hedeflerden birisi oldu. 1930-1945 döneminde Samsun Elektrik İdaresi kadrosu oluşturuldu. Muhtelif kamu kurumlarına ücretsiz elektrik hizmeti verilirken, ücretli hizmet alan bazı kurumlara da belirli oranlarda indirim yapıldı. 1934 yılı itibarıyla belediye, elektrik saatlerinden kira bedeli almadı. 1937 yılından itibaren muhtelif semtlerin elektrik şebekeleri genişletildi. 1939 yılından itibaren kaçak elektrik ve su tüketimine mahal vermemek adına şehir genelindeki tüm hane kurumlara elektrik saati takılması zorunlu hale getirildi. II. Dünya Savaşı'nın olası bir tehdit olarak belirlediği 1940'lı yıllarda belediye, elektrik teşkilatını korumak adına alternatif bir elektrik şebekesi oluşturarak, elektrik tesisatını toprak altına gömmeye yönelik faaliyetlerde bulundu.

1929 Dünya ekonomik buhranı nedeniyle yoksulluk daha görünür hale geldi. Samsun belediyesi 1934'te dilencilik faaliyetleriyle mücadele etti ve dilenciligi ortadan kaldırmak için istihdam alanları yarattı. Bunların yanı sıra belediye; sahte kimlik, silah ruhsatı, ruhsatsız işyeri denetimi yapmış eşkıyalık ve hırsızlık faaliyetlerine yönelik incelemelerde bulunmuştur.

Bu dönem belediyelerinin en önemli faaliyetlerinden birisi de II. Dünya Savaşı'nın yarattığı koşullardan dolayı halkın güvenliğini sağlamak olmuştur. Özellikle hava taarruzuna karşı şehri ve halkı korumak için alınan tedbirler bu dönemin en karakteristik özelliklerindendir.

Belediye tarafından Samsun'da eğitimin geliştirilmesine yönelik faaliyetlerde de bulunulmuştur. Belediye 1580 sayılı Belediye Kanunun verdiği yetkiler dâhilinde eğitim kurumları inşa etmiştir. 1930-1945 yılları arasında şehirde açılan; muallim ve millet mektepleri ve sanat okullarının inşa bedelleri belediye bütçesinden karşılanmıştır. 1923 yılından 1930'a kadar muhtelif ilçelerde azımsanmayacak sayıda okul açılmış, bu yöndeki faaliyetler 1930-1945 yılları arasında da devam ettirilmiştir. 1930'da Samsun merkezde halk kütüphanesi açılmıştır. Belediye yurtdışında eğitim gören Samsunlu öğrencilere burs vermiş, maddi durumu yerinde olmayan ortaokul ve lise öğrencilerine yatılı okullara yerleştirme adına kendi bünyesinde yazılı sınavlar yapmıştır.

Belediye, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren süregelen sosyal yardım faaliyetlerine devam etti. 1930-1945 yılları arasında ekseriyetle okul çağındaki olup maddi durumu yetersiz olan öğrenciler yardımlarda öncellendi. Ayrıca belediye cemiyetlerle ortak çalışmalar yürüterek ihtiyaç sahiplerine ulaşmaya çalıştı. Ulaşılan çocuklara ücretsiz öğle yemeği, kitap ve kıyafet yardımında bulunuldu. Belediye, muhtarlıklar vasıtasıyla da yardıma muhtaç ailelere ulaşmış; nakdi, ayni, ücretsiz sağlık ve ilaç yardımında bulundu. 1937'de açılan doğum ve bakımevi vasıtasıyla yardıma muhtaç kadın ve çocuklara ücretsiz tedavi hizmeti verildi. Bunların yanı sıra, çiftçilere ücretsiz tarım aleti, özellikle 1940 yılında sert kış şartları gerekçesiyle yoksul halka ücretsiz odun yardımında bulunuldu. Belediye şehir içinde ve şehir dışında meydana gelen afetlerden etkilenen kazazedelere de sosyal yardımda bulundu.

Sağlık alanındaki hizmetler de Samsun Belediyesi'nin kurulduğu dönemden itibaren mali imkânlar nispetinde önem verdiği faaliyetlerden biri olmuştur. I. Dünya Savaşı dönemi, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve en son II. Dünya Savaşında yaşanan zorluklar belediyeleri kısmen de olsa sağlık alanındaki çalışmalara itti. 1930-1945 yılları arasında mevcut hastanelerin sıhhi teşkilatları modernize edilmiş, kurumlara yeni hizmet alanları yapılmış, 1937 yılında Samsun Doğum ve Çocuk Hastalıkları Hastanesi binası büyütülerek yatak adedi ve muayenahaneleri geliştirilmiştir. Belediye binasında dispanser ve pansuman odaları açılarak yardıma muhtaç halka ücretsiz sağlık hizmeti verilmiştir.

Belediye, 1930-1945 yılları arasında kent ticaretini geliştirmeye yönelik düzenlemeler de yaptı. Bu dönemde işletmelerin tatil günü açış ruhsat bedellerinde, gıda ürünlerinin fiyat cetvellerinde iyileştirmeler yapıldı. Kaçak işletmelere yönelik

düzenlemeler yapıldı. Gıda satan işletmelerin temizlik şartlarında iyileştirmeler yapıldı. Sırt hamallığı yasaklandı. Ehli hayvan sergileri açılarak ve çiftçilere tohumluk desteği sağlanarak şehir tarımı canlı tutulmaya çalışıldı.

Sonuç olarak Samsun Belediyesi kuruluşundan 1945 yılına kadar gerek alt yapı hizmetleri, imar iskan faaliyetleri, sağlık, eğitim ve sosyal yardım gibi çok geniş bir alanda halka hizmet vermeyi başarmıştır. Özellikle 1930-1945 döneminde belediye hizmetlerinin daha başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Mali olanakları son derece sınırlı olmasına rağmen Samsun'un şehir görüntüsüne ulaşmasını saptamış ve toplumun bütün kesimlerine hizmet götürmeyi başarmıştır.

KAYNAKÇA

Kitap ve Dergiler

- AĞAOĞLU, Ahmet, *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1994.
- AĞIRBAŞ, İsmail-AKBULUT, Yasemin-ÖNDER, Ömer Rıfkı, “Atatürk Dönemi Sağlık Politikası”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C: 12, S: 48, Yıl 2011, s. 733-748.
- AKBAL, İsmail, “Milli Mücadele Yıllarında Muhalif ve Bolşevizm Karşısı Bir Vali: Kapancızade Hamit Bey”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Volume: 29, Issue: 48, 2010, s.1-28.
- AKTEPE, Münir, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Samsun*, İstanbul, 1973.
- AKURGAL, Ekrem, *Anadolu Uygarlıkları*, 2. Baskı, Phoenix Yayınları, İstanbul, 2017.
- ALTAYLI, Alim, *Samsun Tarihi*, Yüceer Matbaası, Samsun, 1967.
- ARI, G. Naşit, “Samsun Destanı”, *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, S: 7, Mayıs 1936, s.11-13.
- ANONİM, *Veteriner Kanunları ve Hayvanların Sağlık Zabıtası Kanunu*, Tarım Bakanlığı Neşriyat Müdürlüğü, Tan Matbaası, İstanbul, 1950.
- ATASOY, Veysel, *Türkiye 'de Mahalli İdarelerin Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992.
- ATATÜRK, Kemal, *Nutuk*, C: I 1919-1920, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.
- ATATÜRK, Kemal, *Nutuk*, C: II 1920-1927, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.
- ATNUR, İbrahim Ethem, “Bir Amerikan Raporunda Samsun ve Çevresi (1919)”, *İlk Adımdan Cumhuriyet'e Milli Mücadele*, (Ed: Osman Köse), İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.115-121.
- AYTAÇ, Fethi- PİRLER, Orhan-GÖKÇEER, Fikri, *Belediyelerimize Rehber*, Türk Belediyecilik Derneği Konrad Adenauer Vakfı Ortak Eğitim Projesi Yayını, Ankara, 1992.
- BAŞAR, Ahmet Hamdi, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, Tan Matbaası, İstanbul, 1945.
- Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, *Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü*, Ankara, 2010.
- BAYARTAN, Mehmet, “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C: 10, S: 1, Yıl 2008, s.157-175.
- BAYKARA, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara, 1988.
- BECERMEN, Cengiz, *Klasik Dönem Osmanlı Vergi Sistemi ve Vergi Türleri*, Vergi Müfettişleri Derneği, Ankara, 2012.
- BEHAR, Cem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927)*, Tarihi İstatistikler Dizisi, C: 2, 3. Baskı, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2011.

- BİLSEL, Cemil, “Samsun-San Fransisko V”, *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 7, S: 77, Eylül-Ekim 1946, s.5-8.
- BİLİRLİ, Tahir, “Osmanlı’da Modern Belediyeciliğin Ortaya Çıkışı ve Safranbolu’da İlk Belediyecilik Faaliyetleri”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, S: 10, C: 3, Eylül, 2021, s. 81-94.
- BUĞDAYCIOĞLU, Saffet-KAYNAR, Avni, *Samsun İl Yıllığı 1967*, Harita Genel Müdürlüğü Matbaası, Ankara, 1967.
- BUMİN, Kürşat, *Demokrasi Arayışında Kent*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1990.
- CEBECİOĞLU, “Atatürk Havza’da Neler Yaptı”, *Samsun 19 Mayıs Halkevi Dergisi*, S: 7/66, 1944, s.2-7.
- Cumhuriyet’in 50. Yılında Samsun 1973 İl Yıllığı*, Samsun Valiliği, 1974.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. baskı, Ankara, 2013.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*, İmge Kitabevi, Ankara, 2011.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.
- ÇAPA, Mesut, Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun’da Milli Mücadele, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1993.
- ÇAPARLAR, Ahmet, “Osmanlı Taşra Teşkilatındaki İdari Düzenlemeler /1864-1868), *BENGİ: Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, S: 1, Yıl: 5, 2022, s. 76-120.
- ÇAVDAR, Tefik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitabevi, 3.Baskı, Ankara, 2004.
- ÇELİK, Behiç, “Türk Belediyeciliğinin Tarihsel Gelişimi” *Yeni Türkiye*, Yıl: 1, S: 4, Mayıs-Haziran, 1995, s. 314-325.
- DEMİR, Konur Alp, “Osmanlı Devletinde Yerel Yönetim Kültürü”, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 21, S: 2, Yıl: 2019, s. 429-452.
- DEMİRCİOĞLU, İsmail H. “Trabzonlu Bir Yerel Tarihçi: Hasan Umur”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 6, S: 22, Yaz 2009, s. 115-122.
- DEMİRKAYA, Yüksel, “Osmanlı Devletinde Belediye (Hisbe) Teşkilatı”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, C: 0, S: 41-42, Yıl 1998, s. 303-318.
- DERNEK, Zeynep, “Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, C: 1, S: 1, 2006, s. 1-12.
- DİVİTÇİOĞLU, Dr. Necmettin, “Cumhuriyet Sıhhiyesi”, *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: II, S: 23, Birinci Teşrin 1937, s.6-7.
- DUMAN, Önder, *Meşrutiyet’ten “Beyaz Devrime” Canik- Samsun’da Seçimler ve Siyaset (1877- 1950)*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, No: 8, Samsun, 2015.
- DUYMAZ, Abdullah Şevki, “XIX. Yüzyılda Samsun’un Kentsel Gelişimine Dair Birkaç Mimari Örnek”, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 1. Kitap, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayınları, Samsun 2006, s.449-462.
- DİLCİMEN, Kazım, *Canik Beyleri*, Samsun Halkevi Yayınları, Samsun, 1940.

- DİLCİMEN, Kazım, *Samsun Tarihinde Önemli Olaylar*, İl Matbaası, Samsun, 1947.
- EKEN, Halit, “Mutasarrıf Hamid Bey’in Özel Notlarında 1919 Yılında Canik Sancağındaki Siyasi Olmayan Asayiş Sorunları ve Çözüm Arayışları”, *19 Mayıs ve Milli Mücadele’de Samsun Sempozyumu, Bildiriler*, 20-22 Mayıs 1999, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Samsun, 2000, s.117-136.
- EKEN, Halit, “Samsun’da Asayişin Sağlanması Yolunda Mutasarrıf Hamid Bey’in Aldığı Tedbirler”, *19 Mayıs ve Milli Mücadele’de Samsun Sempozyumu, Bildiriler*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Samsun, 1994, s.33-38.
- EMRENCE, Cem, *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2006.
- EMRENCE, Cem, *Dünya Krizi ve Türkiye’de Toplumsal Muhalefet, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Liberalizm*, C: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- EMİR, Osman, “M.Ö. VI. Yüzyılda Samsun ve Çevresinde Kolonizasyon Faaliyetleri”. *Samsun Sempozyumu 13-16 Ekim 2011*, C: III, (Ed. M. Aydın-B. Şişman-S. Özyurt-H. Atsız), Samsun Valiliği Yayınları, Samsun, 2012, s. 663-672.
- ENGİN, Vahdettin-GÜLSOY, Ufuk, *İstanbul’dan Cumhuriyet’e İstanbul’da Elektrik*, 1. Baskı, İETT Yayınları, İstanbul, 2016.
- ERGİN, Osman Nuri, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, C: 2, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995.
- ERGİN, Osman Nuri, *Türkiye’de Belediyeciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İktisat ve İktisadiyat Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul, 1936.
- ERGUN, A. Yavuz, “Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Kuruluşu Üzerine “İktisadi” Bir İnceleme”, *Belgi Dergisi*, S: 7, C: 1, Kış, 2014, s.837-844.
- ERTEM, Barış, “Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C: 1, S: 2, Aralık 2010, s. 71-92.
- ERLER, Mehmet Yavuz, *Samsun (1865-1875): Bir Kentin Yeniden Doğuşu*, Barış Gazetesi İlavesi, 2006.
- ERLER, Mehmet Yavuz, EDİNSEL, Kerim, “Samsun’da Tütün Üretimi (1788-1919)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C: 4, S: 18, Yaz 2011, s. 230-247.
- EROĞLU, Onur, “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C: 12, Özel Sayı 2010, 2012, s. 57-89.
- ERYILMAZ, Bilal, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992.
- ERYILMAZ, Bilal, “Yerel Yönetim Sendromu”, *Yeni Türkiye*, Yıl: 1, S: 4, Mayıs-Haziran, 1995, s. 340-346.
- FIRAT, M. Şükrü, “Cumhuriyet’in Kurulmasından Bugüne Kadar Samsun’da İlcilik ve Şehircilik”, *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 8, S: 82, Mayıs 1947, s.6-7.

- FRUNZE, Mihail Vasilyeviç, *Frunze'nin Türkiye Anıları*, (Çev. Ahmet Ekeş), Düşün Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.31.
- GÖKGÖZ, Gurbet, "Türkiye'de Hava Saldırılarına Karşı Pasif Korunma Tedbirleri (1923-1960)", *Tarih ve Günce, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, S: 6, 2020, Kış, s.101-117.
- GÜNEŞ, Günver, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C: 25, S: 39, Yıl 2006, s. 117-147.
- GÖNDÜRÜ, Döndü Sena, "1930 Yılı Sonlarında Cumhuriyet Halk Fırkası Taşra Teşkilatı: Heyet Raporları Üzerinden Bir Değerlendirme", *Atatürk Yolu Dergisi*, C:0, S: 66, Yıl: 2020, s. 123-152.
- GÖYMEN, Korel, *Türkiye'de Kent Yönetimi*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.
- HAMAMİ, İsmail, "Samsun'da Avcılar Kulübü", *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 7, S: 68, Birinciteşrin-İkinciteşrin 1944, 12-14.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S: 4, Vesika: 68, Komisyon 199b, II, Yıl: 2, Haziran 1953, s. 313.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S: 45, Vesika: 1051, Komisyon: 1982, Eylül 1963, ss. 30-31.
- HEKİMGİL, Emin, "Gelecekte Samsun", *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 7, S: 76, Temmuz-Ağustos 1946, s.1-2.
- İBAK, Vecihi, "Samsun Ticaret Organları", *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 7, S: 70, Mart-Mayıs 1945, s. 14-15.
- İLERİ, "Çarşamba Bataklıklarının Kurutulması", *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 6, S: 64, 29 Birinciteşrin 1943, s. 9-13.
- İmar ve İskân Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü, *50 Yılda İmar ve Yerleşme*, Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi Başkanlığı Teksir Matbaası, Ankara, 1973.
- İPEK, Nedim, "Canik Sancağı'nın Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C: 10, S: 1, 1991, s.151-166.
- İPEK, Nedim, "Canik Umumi Meclisi", Ondokuzmayıs Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, *19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu*, 20-22 Mayıs 1999, Bildiriler, Ondokuzmayıs Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Samsun 2000, s.185-204.
- İPEK, Nedim, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, Trabzon, 2006.
- İPEK, Nedim, "Kuruluşundan 19 Mayıs 1919'a Samsun", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi*, C: 1, S: 2, Yıl 2021, s.81-96.
- İPEK, Nedim, *Mübadele ve Samsun*, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara, 2000, s.6.
- İSKENDER KILIÇ, Pelin, "Samsun ve Çevresinde Pontus Çetelerinin Faaliyetleri ve Hükümetin Uygulamaları", *Turkish Studies*, S: 6/2, Spring: 2011, s. 485-502.
- KABAKLI, Ahmet, *Temellerin Duruşması*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.

- KARAGÖZ, Rıza, “II. Meşrutiyet Döneminde Canik Sancağında İdari Yapılanma”, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 1. Kitap, S: 5, (Ed: Cevdet Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı, Samsun, 2006, s. 65-82.
- KARAGÖZ, Rıza, “Canik Sancağı’nda Karantina Uygulaması ve Bundan Kaynaklanan Bazı Sorunlar (1910-1911)”, *19 Mayıs ve Milli Mücadele’de Samsun Sempozyumu 20-22 Mayıs 1999*, Bildiriler, Ondokuzmayıs Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Samsun, 2000, s. 205-218.
- KARAGÖZ, Rıza, “Trabzon Valisi Ahmet Aziz Bey’in Canik Sancağı’nı Vilayete Dönüştürme Projesi”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*. C: 4, S: 4, 2008, s. 29-43.
- KARAKURUM, Macit, “İçme Sularımız ve Kaplıcalar”, *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 7, S: 69, Ocak-Şubat 1945, s. 13-17.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri (1861-1876)*, 4.Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
- KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu 1830-1914; Demografik ve Sosyal Özellikleri*, (Çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul, 2003.
- KARATAŞ, Muhammed, “Türkiye Cumhuriyeti Ekonomisinin Temellerinin Atılmasında İzmir İktisat Kongresinin Yeri ve Önemi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı:23-24, Cumhuriyet Özel Sayısı V, 1998, s.3317-3324.
- KAZANOĞLU, Ali, “Zehirli Gazlar ve Korunma Yolları -I”, *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, S: 329, 1 İlk Kanun 1935, s.12-14.
- KILIÇ, Selda “1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C: 24, S: 37, Mayıs, 2005, s. 99-111.
- KOCAGÖZ, Bünyamin, “Mütareke Yıllarında Samsun’un Ekonomik Durumu”, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 1. Kitap, S: 5, (Ed. Cevdet Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı, Samsun, 2006.
- KOÇAK, Cemil, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- KOLAY, Emre, “Geç Dönem Osmanlı Mimarisinde Oryantalist Üslupta Bir Örnek: Samsun Belediye Binası”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C: 4, S: 9, Temmuz 2017, s. 57-68.
- KOLAYLI, M., “Samsun’un Rıhtım İhtiyacı”, *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 5, S: 53, Şubat 1941, s.5-7.
- KÖKSAL, Osman, “Osmanlı Dönüşüm Sürecinde Bir Devlet Teşebbüsü Olarak Çifteler Hara-yı Hümayunu ve Türk Atçılığına Katkıları”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/2, Yıl: 2009. s. 333-363.
- KÖSE, Osman, *Gelenekten Moderniteye Samsun 1923-1950*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2014.
- KÖSE, Osman, “Rusların Samsun’u Bombardımanı (1915)”, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 2. Kitap, (Ed. Cevdet Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, Samsun 2007, s. 95-112.
- KUL, Ömer, *Şu Pontus Dedikleri*, Togan Yayıncılık, İstanbul, Eylül 2008.

- KURAN, Ercüment, “Cumhuriyet Döneminde Samsun’un Ekonomik Sosyal ve Kültürel Gelişmesi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C: 7, S: 1, Samsun, 1992, s. 121-125.
- KURAN, Ercüment, “Milli Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri”, *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri* 13-17 Ekim 1986, Samsun 1988, s.77-81.
- KUTAY, Cemal, *Üç Devirde Bir Adam Fethi Okyar*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980.
- KUZUCU, Dr. Ahmed Hakkı, “Lekeli Humma Ve Verem”, *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 6, S: 63, Temmuz 1943, 9-12.
- KUZUCU, Kemalettin, “İtfaiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2. Basım, Ek.1., Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2020, s.676-678.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 1991.
- NADAROĞLU, Halil, *Mahalli İdareler*, Beta Basım, Yayım, Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2001.
- NADİ, Yunus, *Mustafa Kemal Paşa Samsun’da*, Atatürk Kütüphanesi, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.
- NAMAL, Yücel ve YILMAZ, Ramazan Ş., “Bartın Gazetesi Işığında Bartın’da Sosyal-Kültürel Hayat (1924)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C: 11, S: 57, Haziran 2018, s.117-127.
- NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver, SARLIK, Mehmet, *Cumhuriyetimizin Kuruluş Yıldönümünde Cumhuriyet Dönemi Afyonkarahisar Milletvekilleri, Senatörler, Temsilciler Meclisi, Kurucu Meclis Üyeleri, Belediye Başkanları ve Valiler*, Afyonkarahisar Belediyesi, Afyonkarahisar, 1998.
- Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1973.
- “Samsun Yardım Severler Kurulu”, *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 6, S: 64, 29 Birinciteşrin 1943, s. 19-20.
- “Samsun’a Bir Liman Yapılması Ne Zamandan Beri Düşünülmüyordu?”, *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 7, S: 74, Mart-Nisan 1946, s. 22-24.
- Samsun 19 Mayıs Halkevi Dergisi*, C: 4, S: 37, Şubat 1939.
- Samsun 19 Mayıs Halkevi Dergisi*, C: 1, S: 5, Mart 1936.
- Samsun 19 Mayıs Halkevi Dergisi*, C: 7, S: 69, Ocak-Şubat 1945, s. 11-12.
- Samsun Belediyesi, *Bütün Yönleriyle Samsun*, Nüve Matbaası, Ankara, 1978.
- Samsun Belediyesi, *Tarih Boyunca Samsun ve Samsun Belediyesi*, Nüve Matbaası, Ankara, 1977.
- Samsun Valiliği, *1923-1933 10. Cumhuriyette Samsun*, Vilayet Matbaası, Samsun, 1933.
- Samsun ve İlkadım*, Kervan Kitapçılık, Samsun, 1981.
- SAKAL, Fahri, “Tek Parti Devrinde Samsun’da Tabii Afetler”, *Studies of The Ottoman Domain*, C: 5, S: 8, Şubat 2015, s. 1-20.

- SARCAN, Ali, *Samsun Tarihi*, Kültür Matbaası, Ankara, 1966.
- SARIG ZEL, Nedim, “Türkiye’nin 1929 Dünya Ekonomik Krizine Karşı Aldığı Mali ve Ticari Tedbirler”, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C: 18, S: 43, 2021, s. 7055-7081.
- SARISAKAL, Baki, *Bir Kentin Tarihi Samsun*, C: 1, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2002.
- SARISAKAL, Baki, *Bir Kentin Tarihi Samsun*, C: 2, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2003.
- SARISAKAL, Baki, *Samsun Belediye Tarihi*, Samsun Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2007.
- SARISAKAL, Baki, *Samsun Eğence Tarihi*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.
- SARISAKAL, Baki, *Samsun Sağlık Tarihi*, Barış Gazetesi Yayınları, Samsun, 2006.
- SARISMAN, Sadık, “Samsun ve Trabzon Mıntıkası Ticaret Kongreleri (Ağustos-Eylül 1926)”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C: 5, S: 20, Yıl 1997, s.457-464.
- SERBESTOğLU, İbrahim, “Tanzimat Dönemi’nde Samsun-Amasya Karayolu Yapım  alışmaları”, *Bir İnsan-ı Selim Prof. Dr. Azmi  zcan’a Armağan*, Ed. Refik Arıkan ve Halim Demiryürek, Lotus Yayınevi, İstanbul, 2016, s.873-888.
- SERBESTOğLU, İbrahim, “Tanzimat Dönemi’nde Samsun Limanı Projeleri”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C: 5, S: 12, Yıl 2015, s.103-118.
- SERÇE, Erkan, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İzmir’de Belediye (1868-1945)*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998.
- SELEK, Sabahattin, *Milli Mücadele I Anadolu İhtilali*, 2. Baskı, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1965.
- SUNAY, Cengiz, “Belediyeciliğin Doğuşu Sürecinde Osmanlı Mirası”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 3, Yıl 2002, s. 113-133.
- S ME, Mehmet, “Osmanlı Vergi Uygulamalarına Bir  rnek; Okturva Resmi”, *Belleten*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Cilt: LXXX, Sayı: 288, Ağustos 2016.
- STRABON, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII, XIII, XIV)*,  ev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.
- şAHİN, KURNAZ, Feyza, “Büyük Taarruz’un Kazanılmasının İngiliz Prestij Faktörüne Etkileri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Büyük Taarruz  zel Sayısı, s. 108-128.
- şAHİN, KURNAZ, Feyza , “Cumhuriyet Dönemi Dış Ticaret Politikası ve Bir  rg tlenme  rneği: Türkofis ve Faaliyetleri (1934-1939)”, *History Studies*, Volume: 10, Issue: 8, November 2018, s. 143-176.
- T.C Genel Kitabı Y.T.E., *Samsun 15*.
- TABAK, Serap, “Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın İzmir Vilayeti’ndeki Teşkilatı ve Faaliyetleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Volume: 8, Issue: 1, Yıl: 1993, s.183-202.
- TANOğLU, Ali, *Samsun şehri*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1944.

- TBMM Albümü (1920-2010), 2. Baskı, 1.Cilt (1920-1950), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Haziran, 2010.
- TBMM Albümü (1920-2010), 2. Baskı, 2. Cilt (1950-1980), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Haziran 2010.
- TEKELİ, İlhan-ORTAYLI, İlber, *Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi*, Belediyecilik Araştırma Projesi, Türk İdareciler Derneği Bilimsel Araştırma Dizisi 2, Birinci kitap, (Ed. Ergun Türkcan), Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1978.
- TEKELİ İlhan– İLKİN, Selim, *1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1983.
- TEKİN, Lütfü, “60 Sene Evvelki Samsun”, *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, S: 11, Eylül 1936, s.12-16.
- TEMİZER, Abidin, “Kırım Savaşı Lojistiğinde Samsun’un Yeri”, *Samsun Sempozyumu*, 13-16 Ekim 2011, C: III, (Ed. M. Aydın-B. Şişman-S. Özyurt-H. Atsız), Samsun Valiliği Yayınları, Samsun, 2012, s. 687-691.
- TEMİZER, Abidin, “Karadeniz Ticaretinde Seyyar İskeleler: Kayıkçılar”, *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik*, (Editör: Osman Köse) Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2013, s. 1077-1084.
- TEMİZER, Abidin, *Şefik Avni Özüdoğru’nun Serbest Fırka Hatıratı*, Libra Kitap, 2. Baskı, İstanbul, 2014.
- TEVETOĞLU, Fethi, *Atatürk’le Samsun’a Çıkanlar*, 1. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1987.
- TİRYAKİOĞLU, Samih, “Serbest Fırka Samsun’da Belediye Seçimlerini Taksilerle Kazanmıştı”, *Hayat Tarih Mecmuası*, S: 2, 1 Şubat 1972, s.46-47.
- TOPAL, Coşkun, *Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Samsun Ekonomisi*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2008.
- TOPAL, Coşkun, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Samsun Limanı”, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, (Ed. Cevdet Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi, Samsun, 2006.
- TOPÇU, Özen, *Atatürk ve Samsun*, Erol Ofset, Samsun, 2005.
- TORUN, Fatih Sadık, “Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci (1842-1876)”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Kış 2012, S:32, s. 81-97.
- TORTOP, Nuri- AYKAÇ, Burhan- YAYMAN, Hüseyin- ÖZER, M. Akif, *Mahalli İdareler*, 3. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2014.
- TUĞLUOĞLU, Fatih, "Türkiye'de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)", *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, S:32, C: 4, 2008, s. 352-359.
- TÜMERKAN, Sıddık, *Türkiye’de Belediyeler*, R. Zeliç Basımevi, İstanbul, 1946.
- TÜRK, Süleyman, “Bafra’da İnönü Anıtı ve Verimli Çalışmalar”, *19 Mayıs Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2005.
- OKAY, Yaşar, “Milli Mücadele’de Samsun”, *Samsun 19 Mayıs Halkevi Dergisi*, S: 85, C: 8, 1947, s.5-7.
- OKTAY, Tarkan, “1920-2020 Döneminde Türkiye’de Belediyelerin Gelişimi”, *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, C: 5, S: 2, Yıl 2020, s. 171-223.

- ONGUN, Cemil Sena, “Samsun’da Eğitim ve Öğretime Dair”, *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C. 7, S: 69, Ocak-Şubat 1945, s. 1-5.
- ORHUN, Ömer, *Samsun (Tarih Coğrafya Ekonomi)*, Samsun Matbaası, Samsun, 1949.
- ORTAYLI, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1180)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
- ORTAYLI, İlber, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- ORTAYLI, İlber, *Türkiye İdare Tarihi*, Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1979.
- ORTAYLI, İlber, “Yerel Yönetim; Devraldığımız Miras”, Türk Belediyeciliğinde 60. Yıl, Uluslararası Sempozyum, 23-24 Kasım 1990, Bildiriler, Tartışmalar, Metropol İmar A.Ş.Yayınları, Ankara, 1990.
- OSMA, Kıvanç, “Atatürk’ün Samsun’a Çıkışının 80. Yıldönümünde Samsun Atlı Atatürk Anıtı”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, Erdem*, C: 11, S: 33, 1999, s. 853-857.
- OSMANOĞLU, Şule-MELİKOĞLU, Berfin, “Türkiye’de Ruam Hastalığı Eradikasyon Çalışmalarına Tarihsel Bir Bakış Açısı”, *Kafkas Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, C:3, S:15, 2009, s.331-337.
- ÖKÇÜN, Gündüz, *Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir, Haberler Belgeler Yorumlar*, 3. Baskı, Ankara, 1981.
- ÖNAL, Şinasi, “Samsun Tarihine Bir Bakış”, *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, 1 İkinci Kanun 1936, s.9-12.
- ÖNAY, Aliye, “Türkiye’de İlk Elektrik Tesisi”, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi Dün/Bugün Yarın*, S: 59, s.28-31.
- ÖNDER, Mehmet, *Atatürk’ün Yurt Gezileri*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1998.
- ÖZ, Mehmet, *XV-XVI. yüzyıllarda Canik Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- ÖZ, Mehmet, “Samsun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C: 36, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2009.
- ÖZBALKAN, Nuri, “Toprak Mahsulleri Ofisi Samsun Şubesi”, *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 8, S: 84, Temmuz 1947, s.6-7.
- ÖZCAN, Altay Tayfun, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyinde Doğu Mallarına Dair”, *Belleten*, C: 75, S: 274, 2011, s. 719-744.
- UYANIK, Ercan, *Tanzimat Dönemi’nde (1839-1876) Yönetim Yapısı*, (Ed: Erkan Tural). *Türk İdare Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2012, s. 107-123.
- UMUR, Hasan-PASİN, Adil, *Samsun’da Müdafaa-i Hukuk*, Tan Matbaası, , İstanbul, 1946.
- UZUNEMİNOĞLU, Hamza, “1990 Genel Nüfus Sayımı ve Samsun İli Nüfusu”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C: 7, S: 1, Yıl 1992, s. 279-284.

- UZUNEMİNOĞLU, Hamza, “Şehirlerin Alan Bakımından Gelişmesi ve Samsun Örneği”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C: 8, S: 1, Yıl: 1993, s. 273-290.
- ÜLGİN, Dr. Mazhar, “Sıtma ve Samsun”, *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, C: 7, S: 72, Eylül-Ekim-Kasım 1945, s. 23-24.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, “Atatürk Samsun ve Havza’da”, *Türk Kültürü*, V/49, 1966, s. 30-35.
- VADALA, Ramire-Pie-Maxime, *Samsoun-Passé-Présent-Avenir*, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris 1934.
- VADALA, Ramire, *Samsun Geçmiş-Bugün-Gelecek*, Çev. Halil Aytekin, Ali Yağlı, Rıfat Günday, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları, Samsun, 2016.
- YALÇIN, Ercan, *Canik Sancağı Genel Meclis Tutanakları (1916)*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Samsun Kent Müzesi Araştırma Merkezi Yayını, Samsun, 2017.
- YALINER, Rüveyde, Samsun-Sivas Hattı’nın İktisadi Vaziyeti ve Samsun Limanı, Sıralaç, 1938-1939, yer yok. tarih yok.
- YANKUTAN, İrfan, *Samsun Ticaret ve Sanayi Odası Yıllığı*, Şark Matbaası, Ankara, 1963.
- YEŞİL, Ahmet, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2002.
- YERASIMOS, Stefanos. "Pontus Meselesi (1912-1923)." *Toplum ve Bilim*, S: 43/44, Kış 1989, s.33-76.
- YETKİN, Çetin, *Atatürk’ün Başarısız Demokrasi Devrimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1997.
- YETKİN, Çetin, *Atatürk’ün Vatana İhanetle Suçladığı SCF Olayı*, Otopsi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2004.
- YILMAZ, Ali ve GÜL, Seyfullah, “Samsun Şehrinde Tarihi yapı Mirası ve Şehirsell Koruma”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, C: 5, S: 11, 2018, s. 49-67.
- YILMAZ, Cevdet, “Samsun İlinde Nüfus Hareketleri”, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 2.Kitap, (Ed. Cevdet Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, Samsun, 2007, s.289-316.
- YOLALICI, Mehmet Emin, “1922-1923 Yıllarında Samsun Belediyesi’nin Projeleri (Samsun Belediye Meclis Zabıt Defteri’ne Göre)”, *19 Mayıs ve Milli Mücadele’de Samsun Sempozyumu*, 20-22 Mayıs 1999, Bildiriler, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Samsun 2000, s. 407-428.
- YOLALICI, Mehmet Emin, *XIX. Yüzyılda Canik Samsun Sancağı’nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.
- YOLALICI, Mehmet Emin, “Samsun Belediyesi’nin 1922-1923 Yıllarında Fakir ve Acizlere Yardım Faaliyetleri”, *Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S: 11, Ekim, 1998, ss.47-58.
- Yurt Ansiklopedisi (Türkiye, İl İl: Dünyü, Bugünü, Yarını)*, C: IX, Anadolu Yayıncılık, Ankara, 1982-1983.

ZENGİN, Eyüp-ŞAHİN, Ayhan,-ÖZCAN, Salih, “Türkiye’de Sosyal Yardım Uygulamaları”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C: 19, S: 2, 2012, s.133-142.

ZURCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

Tezler

ADIGÜZEL, Nilgün, “Cumhuriyet Döneminde Belediyecilik (1923-1938)”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2010.

AKTAŞ, Halil, “Samsun Halkevi (1932-1951)”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2015.

BEŞİRLİ, Mehmet, “XIX. Yüzyılın Başlarında Samsun Şehri (1755 Numaralı Samsun Şer’iye Siciline Göre) (H.1200-1255 M.1785-1839)” 1.Cilt, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 1993.

ÇANAKÇI, Halis, *Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Yarın Gazetesine Yansıması*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, İstanbul 2008.

ÇEPNİ, Hasan, “Samsun’da Kurtuluş Savaşı ve Tek Parti İktidarı Döneminde Toplumsal ve Siyasal Değişme”, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi*, İstanbul, 2001.

ÇETİN, Sabit, “İkinci Dünya Savaşı’nda İstanbul ve Trakya’da Alınan Tedbirler: Pasif Korunma Ve Tahliye”, Ankara Üniversitesi, *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2008.

GÜL, Ethem Murat, “Demokrat Parti’nin Belediyecilik Anlayışı İçerisinde Samsun Belediyesi Örneği”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, Eylül 2013.

KARABULAK, Selçuk, “Türk Kamu Yönetiminde Belediyecilik Tarihi”, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.

YILMAZ, Ali, “Samsun Kazasının İdari İktisadi ve Sosyal Durumu (1485-1520)”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1990.

Arşiv Kaynakları

1286 Trabzon Vilayet Salnamesi, Trabzon Vilayeti Matbaası, Trabzon, 1286/1869.

1309 Trabzon Vilayet Salnamesi. Trabzon Vilayeti Matbaası, Trabzon, 1309/1892.

1869 Trabzon Vilayet Salnamesi. Trabzon Vilayeti Matbaası, Trabzon, 1286/1869.

1872 Trabzon Vilayet Salnamesi. Trabzon Vilayeti Matbaası, Trabzon, 1289/1872.

1879 Trabzon Vilayet Salnamesi. Trabzon Vilayeti Matbaası, Trabzon, 1296/1879.

1881 Trabzon Vilayet Salnamesi. Trabzon Vilayeti Matbaası, Trabzon, 1298/1881.

1895 Trabzon Vilayet Salnamesi. Trabzon Vilayeti Matbaası, Trabzon, 1312/1895.

1897 Trabzon Vilayet Salnamesi. Trabzon Vilayeti Matbaası, Trabzon, 1314/1897.

1904 Trabzon Vilayet Salnamesi. Trabzon Vilayeti Matbaası, Trabzon, 1322/1904.

1905 Trabzon Vilayet Salnamesi. Trabzon Vilayeti Matbaası, Trabzon, 1323/1905.

Belediye Arşivi; Samsun Belediyesi Meclis Zabıt Defteri, 1928-1929.
Belediye Arşivi; Samsun Belediyesi Meclis Kararları (SBMK), 1934-1936.
Belediye Arşivi; Samsun Belediyesi Meclis Kararları, (SBMK), 1937.
Belediye Arşivi; Samsun Belediyesi Meclis Kararları, (SBMK), 1938.
Belediye Arşivi; Samsun Belediyesi Meclis Kararları, (SBMK), 1939.
Belediye Arşivi; Samsun Belediyesi Meclis Kararları, (SBMK), 1940-1941.
Belediye Arşivi; Samsun Belediyesi Meclis Kararları, (SBMK), 1942.
Belediye Arşivi; Samsun Belediyesi Meclis Kararları, (SBMK), 1943.
Belediye Arşivi; Samsun Belediyesi Meclis Kararları, (SBMK), 1944.
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA)
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA)
Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1925-1926), Matbaa-i Amire Müdüriyeti, İstanbul, 1926.
Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, Matbuat Umum Müdürlüğü 1928-1929, (1928-1929), Devlet Matbaası, İstanbul, 1929.

Gazeteler

Ahali
Aks-ı Sada
İkdam
Haber
Hâkimiyet-i Milliye
Piyasa
Samsun
İnkılap

Resmi Yayınlar

Düstur, Tertip: 3, Cilt: 5, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1948.
Düstur, Tertip: 3, Cilt: 11, Başvekâlet Müdevvenat Müdüriyeti, Ankara, 1930.
TBMM Zabıt Ceridesi
T.C. Resmi Gazete

Bağlantılar

<http://www.samsun.gov.tr/ataturk-parki-onur-aniti> “Atatürk Parkı Onur Anıtı”(Erişim Tarihi: 08.04.2022)
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/samsun/gezilecekyer/gazi-muzesi> “Gazi Müzesi” (Erişim Tarihi: 19.05.2022)

<https://www.samsunharitasi.com/turizm/cetinkaya-koprusu> “Çetinkaya Köprüsü” (Erişim Tarihi: 11.07.2022.)

<http://www.samsun.gov.tr/ladik> “Ladik” (Erişim Tarihi: 04.09.2022)

<http://www.alacam.bel.tr/?icerik=2291> “Alaçam’ın Tarihi” (Erişim Tarihi: 04.09.2022).

<https://samsun.ktb.gov.tr/TR-216760/seyyid-kutbiddin-cami-ve-turbesi.html>, “Seyyid Kutbiddin Camii ve Türbesi, Erişim Tarihi: 05.10.2022.

<https://samsun.ktb.gov.tr/TR-216771/samsun-limani.html> “Samsun Limanı” (Erişim Tarihi: 8.10.2022)

<https://www.ekrembugraekinci.com/article/?ID=533> Ekrem Buğra Ekinci, “Deniz Hamamından Kadınlar Plajına” (Erişim Tarihi: 8.10.2022)

<https://deprem.afad.gov.tr/tarihteBuAy?id=77> “19 Nisan 1938 Kaman Kırşehir Depremi” (Erişim Tarihi: 28.10.2021)

<https://aydin.bel.tr/mobil/detail/4522/belediye-tarihcesi> “Belediye Tarihçesi” (Erişim Tarihi: 7.12.2022)

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1227> “Samsun (Harita)”, (Erişim Tarihi: 09.12.2022)

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/208364> “Samsun Gazi Parkı, (Erişim Tarihi: 13.01.2023)

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/196972> “Çetinkaya Köprüsü İnşaatı”, (Erişim Tarihi: 13.01.2023)

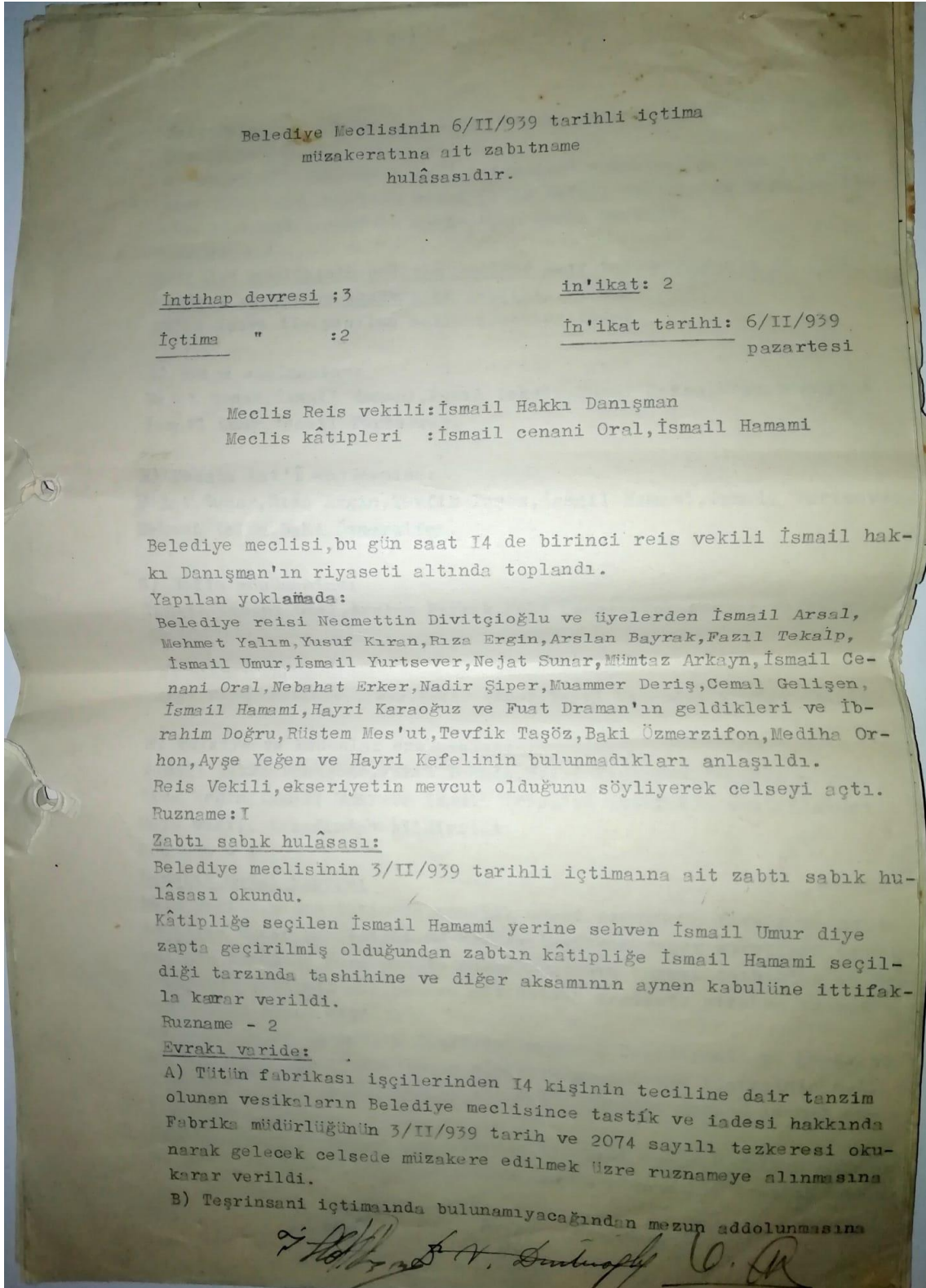
<https://samsun.bel.tr/album/samsundan-nostalji-fotograflar-11#images-3> (Erişim Tarihi: 09.02.2023)

EKLER DİZİNİ

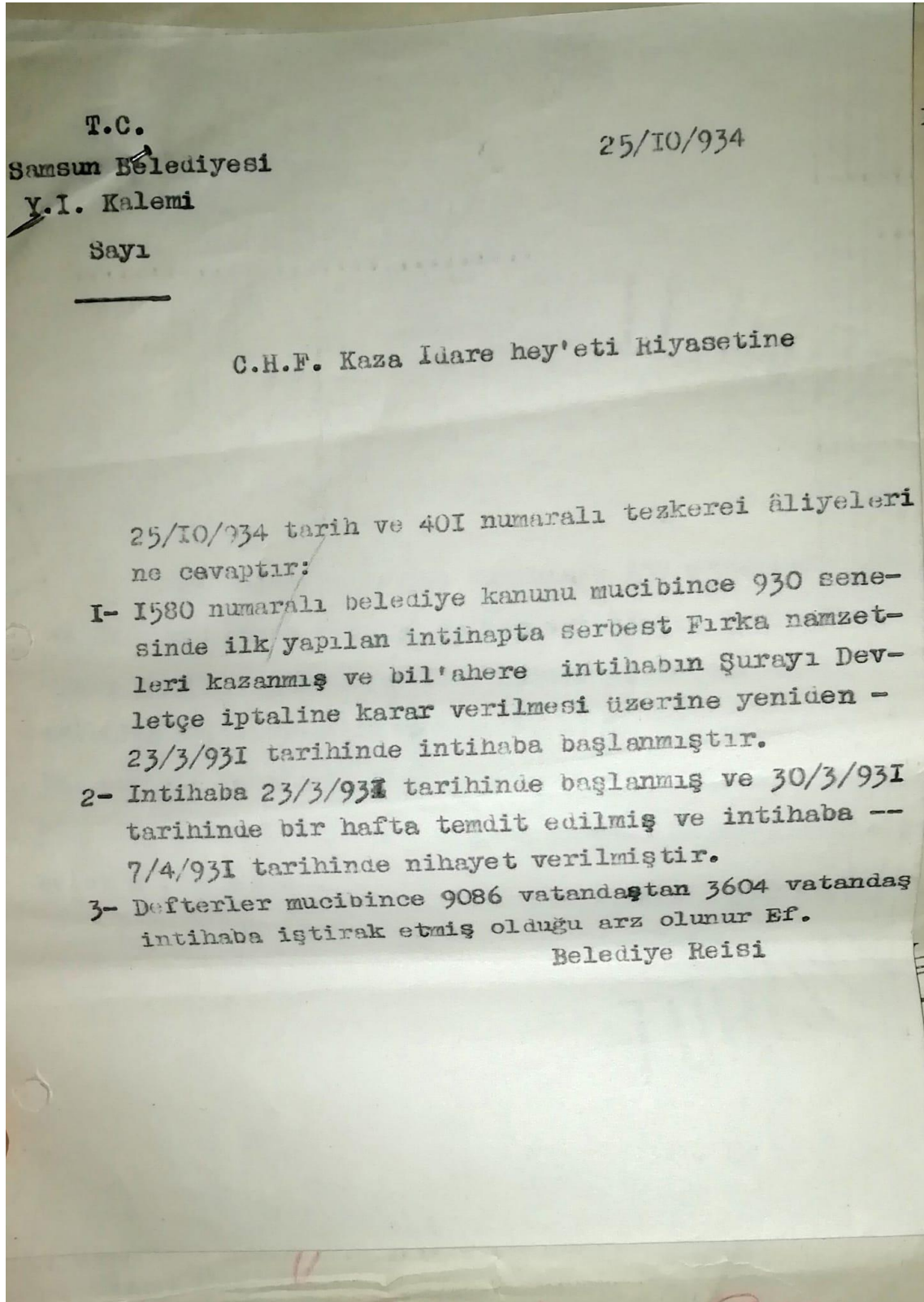
	<u>Sayfa</u>
Ek 1: Samsun Belediye Meclisi'nin 6 Kasım 1939 Tarihli Zabıtnamesi	301
Ek 2: Samsun Belediyesi'nden CHF Kaza Heyeti'ne Gönderilen Bir Yazı.....	302
Ek 3: Vilayet İdare-i Hususiyesinin 933 Mali Yılı Faaliyet Raporu	303
Ek 4: Vilayet İdare-i Hususiyesinin 933 Mali Yılı Faaliyet Raporu	304
Ek 5: Belediyenin 1935 Yılına Ait Müzayedeye Sunduğu Bazı Binalar.....	304
Ek 6: Belediye Teşvikiyle Kurulan Özel Bir Teşebbüs: Deniz Hamamı.....	305
Ek 7: Hükümet Caddesi ve Samsun Gazi Parkı.....	305
Ek 8: Samsun Belediye Binası.....	306
Ek 9: Ulu Cami civarı ve deniz kenarından Samsun'un görünümü.....	306
Ek 10: Samsun Merkez İskelesi.....	306
Ek 11: Saathane Meydanında Bulunan Saat Kulesi.....	307
Ek 12: Belediye Parkı	307
Ek 13: Samsun Deniz Feneri	307
Ek 14: Samsun Sahil Demiryolu.....	308
Ek 15: Samsun Su Deposu ve Elektrik İşletmesi Binası	308
Ek 16: Samsun Hamidiye (Gureba) Hastanesi	308
Ek 17: Samsun Hükümet Konağı.....	309
Ek 18: Samsun Elektrik Santrali	309
Ek 19: Onur Anıtı Kaidesinin İnşasına Dair Bir Görüntü	310
Ek 20: Samsun- Çarşamba Demiryolu Temel Atma Töreni (1924)	310
Ek 21: Belediye Mühendisi Nazif Bey Su Kuyusu Başında (1923)	311
Ek 22: Samsun Reji İskelesi ve Tütün Çarşısı.....	311
Ek 23: 1926 Yılına Ait Samsun Haritası.....	312
Ek 24: Samsun Bafra Çetinkaya Köprüsü	312
Ek 25: Samsun Onur Anıtı.....	313
Ek 26: 1938 Yılı Samsun Sokaklarından Bir Görünüm.....	313

EKLER

Ek 1: Samsun Belediye Meclisi'nin 6 Kasım 1939 Tarihli Zabıtnamesi¹³⁷⁶

¹³⁷⁶ SBMK, 1939, İntihap Devresi:3, İçtima:2, İn'ikat:2, 06.11.1939, s.1.

¹³⁷⁷ SBMK, 1934-1936, Samsun Belediyesi'nden, CHF Kaza İdare Heyeti Riyasetine, 25,10.1934.

Samsun		Samsun	
Bir yılda maarif faaliyeti		Vilayet idarei Hususiyesinin 933 mali senesi içindeki Faaliyetini arzeder Rapordur.	
933 bütçesinin ye 200224 lira ikon 16396 lira faz 216620 itraya çı dır. 932-933 yılında mekteplere devam eden sayısı 7399 ikon ders yılında 10866 ve ilk mekteplerin maddelerinden 464 ta nın olmuştur. 933-934 ders yılı 21 muallim kadrosıyla Vilayetimiz 933-34 yılında 244 olmuştur. Mektepleri 155 sa 933-934 yılı içinde ve 934-935 yıla bir mektep ilave 145 çıkış ve bu maddelerinin 44 dâ yeniden olmuştur. 934-935 ders yılı maddelerinde 111 millet dersanesi açılmış maddelerinde mu 44 kadın, 1010 44 kadın, 636 cem'an 1744 resika olmuştur. Vilayetimizde 933- yılı içinde 24 mek ye heyeti faali olmuştur. Bu hey 3423 lira 70 masrafı da 2807 olmuştur. ra ile 633 ço s, 477 çocuğa mış, 254 ço ndan sonuna sıcak yeme tuğun kitap, gibi ihtiy s, 198 ço esdirilmiş, himaye k tedavi tuğun kep 3 lira ti alm ışla da ilerek t ve r. mesi bu 361 ark ki r. s		Varidat kısmı Muhammenat ve tahsilat 1 - Vilayet Hususi İdarelerinin 933 mali senesi mu hammen varidat bütçesi (510 977) beş yüz on bin dokuz yüz yetmiş yedi liradır. Senesi içinde yapılan tahsilat miktarı (506 680) lira (106) kuruştur. Masarif kısmı Muhammenat 2 - 933 mali senesi muhammen masarif bütçesi (510 977) liradır. Bunun o/o 11,18 zi olan 57,105 lirası Umumi Meclis, Encümen ve Muhasebe işlerine o/o 17,50 zi olan 89,403 lirası Nafia dairesi teşkilatıyla yol ve köprü işlerine o/o 39,18 zi olan 200,224 lirası Maarif işlerine o/o 1,91 ri " 9,775 " Ziraat, Baytar işlerine o/o 12,51 ri " 63,945 " Sıhhat ve hayır işlerine o/o 17,72 si " 90,535 " Muhtelif ve müstetef mas raflara 510,977 Hasır ve tahsis edilmiştir. Tediyeat 3 - Senesi zarfında 478,600 lira 51 kuruş tediyeat yapılmıştır. Bundan Umumi Meclis azaları yevmiyeleriyle Encümen 46 459 85 azalarının ve memur ve müstahdemlerin maaş ve ücretlerine Aza ve memur ve müstahden harcarahlarıyla 3 517 87 sair masarifine Ankaradaki Vilayetler evi inşaatına. 4 000 Yekün 53 977 72 ki cem'an (53 977) lirası Meclisi Umumi, Encümen ve Muhasebe işlerine ve Nafia memur ve müstahdemleriyle makinist 19 983 25 ve daimi nemele ve çavuş ücretlerine Memurini fenniye harcarahlarına 4 120 Alat ve adevat mübayaası ve tamirleriyle Nafia 2 304 46 dairesi masarifi sairesine Vilayet yolları tamaratına. 17 890 57 Beyani Lira K. Samsun-Bafra-Alaçam yolu 11 905 10 köprü ve men fezelriyle şose tamaratına Samsun-Çarşamba yolu şose tamaratına. 1 606 Samsun-Amasya yolu menfez ve köprüleriyle şose tamaratına. Havza-Köprü yolu köprüleri tamaratına 994 31 Ladik-Erbaa yolu " " 190 Müteferrik tediyeat. 92 15 Amelei mükellefe ile yadlı 2 292 rılan tamarat. Yekün 17 890 57 Vilayet yolları inşaatına. 3 518 51 Beyani Lira K. Bafra-Sinop yolu şose inşaatına. 7 668 28 köprü ve 10 762 40 menfezleri inşaatına Bafra-Alaçam yolu daimi amele köprüleriyle inşaatına. 14 34 Çarşamba-Merme-Ünye yolu 16 263 50 şose inşaatına. Çarşamba-Merme-Ünye yolu 2 840 40 menfez ve köprüleri inşaatına. Ladik-Erbaa yolu şose inşaatına. 5 538 37 Vezir köprü - Boyabat yolu 21 25 inşaatına. Yekün 43 518 54 Umumi şose ve köprüler için Nafia Vekaleti 25 472 60 Celilesine. 113 289 42 ki cem'an (113 289) yüz on üç bin iki yüz seksen dokuz lira (42) kırk iki kuruş Nafia işlerine ve Müfettiş maaşlarına. 2 424 " harcarahlarıyla daimi masarife 1 074 92 Muallim maaşlarına. 183 555 16 Müfettişlerle Başmuallimlerin Makam ücretle- rine. 10 792 83 Memur ve müstahdemlerin ücretine. 10 385 79 Mekteplerin daimi masarifine. 2 969 24 Fakir talebelere verilerek üzere alınan kitap- lar bedeline. 120 İcar bedeline. 680 90 Muallim harcarahlarına. 215 99 Millet mektepleri temvir ve teshinine. 1 401 50 Gazi kütüphanesi ve Müze masarifine. 504 Kavak merkez mektebi tamaratına. 251 22 Vilayet dahilinde yeniden yaptırılan köy mek- tepleri ile kavak mektebi binalarının inşaat masarifine. 4 972 76 Vilayet merkez mektepleriyle Çarşamba mer- kez mektebinin su tesisat masarifine. 564 42 İstimlak edilen ilk mektep binalarının istimlak tasitlerine. 595 29 ki cem'an (170 808) yüz yetmiş bir sekiz yüz sekiz lira (02) iki kuruş Maarif işlerine ve Lira K. Ziraat memurları maaşına. 3 780 00 " harcarahına. 599 85 " daireleri daimi masarifine. 121 35 Mahsulât ve nebatata zarar veren mızır hay- vanların iltif masarifine. 285 Alatı ziraiye tamir ve nakliyesiyle depo icar bedeline. 70 Eşar ve nebatatı müfide bedeline. 90 11 Baytar, Seyis ve köşü yeri bekçi ücretlerine. 803 40 Aygırların iase ve saire masarifin. 404 56 Eski seneler düyununa. 33 50 Köylü zürraa tevzi edilmek üzere alınan (yirmi bir) adet damızlık Boğalar rûbaya bedeline. 600 77 Bafra ve Çarşambada yaptırılan ıfat istas- yonlarının inşaat masarifine. Yekün 7 688 54 ki cem'an (7 688) yedi bin altı yüz seksen sekiz lira (54) elli dört kuruş Ziraat ve Baytar işlerine ve Lira K. Memleket Hastanesi Doktor ve memurları 13 486 98 maaşlarına. Memleket Hastanesi memur ve müstahdemleri 7 450 68 ücretlerine Memleket Hastanesi iase, ilaç ve sair daimi 19 598 71 masarifine Zühreviye Hastanesi Doktor ve memurları 3 441 22 maaşlarına Zühreviye Hastanesi müstahdemleri ücretlerine 1 854 19 " iase, ilaç ve sair daimi ma- 4 034 64 sarifine Bafra Dispanseri Doktor, memur ve müstah- 1 560 demleri ücretlerine Bafra dispanseri iase, ilaç ve sair daimi ma- 706 84 sarifine Memleket Hastanesi tamaratına. 500 Zühreviye " 388 11 Memleket ve Zühreviye Hastaneleri Baş 1 362 76 Doktorlarını makam ücretlerine Doktorlarla Hastaların nakliye ücretlerine. 749 99 Doktor ve Sıhhiye memurları harcarahlarına. 283 39 Sıhhiye kâtibi ücretleriyle, açık maaş ve 1 547 13 geçen seneler düyununa ve sair muhtelif masarife İstimlak edilen Zühreviye hastanesi binasına. 6 163 50 Yekün 63 128 24 ki cem'an (63 128) lira (24) kuruş Sıhhat ve Hayır işle- rine ve	

1378 "Vilayet İdare-i Hususiyesinin 933 Mali Senesi İçindeki Faaliyetlerini Arz Eder Rapordur", Samsun, S: 565, 29 Birinci Teşrin 1934, s.6.

Ek 6: Belediye Teşvikiyle Kurulan Özel Bir Teşebbüs: Deniz Hamamı¹³⁸¹

Ek 7: Hükümet Caddesi ve Samsun Gazi Parkı¹³⁸²

¹³⁸¹ <https://www.ekrembugraekinci.com/article/?ID=533> “Deniz Hamamından Kadınlar Plajına

¹³⁸² Emin Hekimgil, “Gelecekte Samsun”, C: 7, S: 76, Temmuz-Ağustos 1946, 19 Mayıs Halkevi Dergisi, s.2.

Ek 8: Samsun Belediye Binası¹³⁸³

Ek 9: Ulu Cami civarı ve deniz kenarından Samsun'un görünümü¹³⁸⁴

Ek 10: Samsun Merkez İskelesi¹³⁸⁵

¹³⁸³ Vadala, *a.g.e.*, s.26.

¹³⁸⁴ Vadala, *a.g.e.*, s. PI.IV.

¹³⁸⁵ Vadala, *a.g.e.*, s. PI.IV.

Ek 11: Saathane Meydanında Bulunan Saat Kulesi¹³⁸⁶

Ek 12: Belediye Parkı¹³⁸⁷

Ek 13: Samsun Deniz Feneri¹³⁸⁸

¹³⁸⁶ Vadala, *a.g.e.*, s. Pl.IV.

¹³⁸⁷ Vadala, *a.g.e.*, s. 106.

¹³⁸⁸ Vadala, *a.g.e.*, s. Pl. VIII.

Ek 14: Samsun Sahil Demiryolu¹³⁸⁹

Ek 15: Samsun Su Deposu ve Elektrik İşletmesi Binası¹³⁹⁰

Ek 16: Samsun Hamidiye (Gureba) Hastanesi¹³⁹¹

Fig. 16 - General Hospital, Hamidiye

¹³⁸⁹ Vadala, *a.g.e.*, s. PI. VIII.

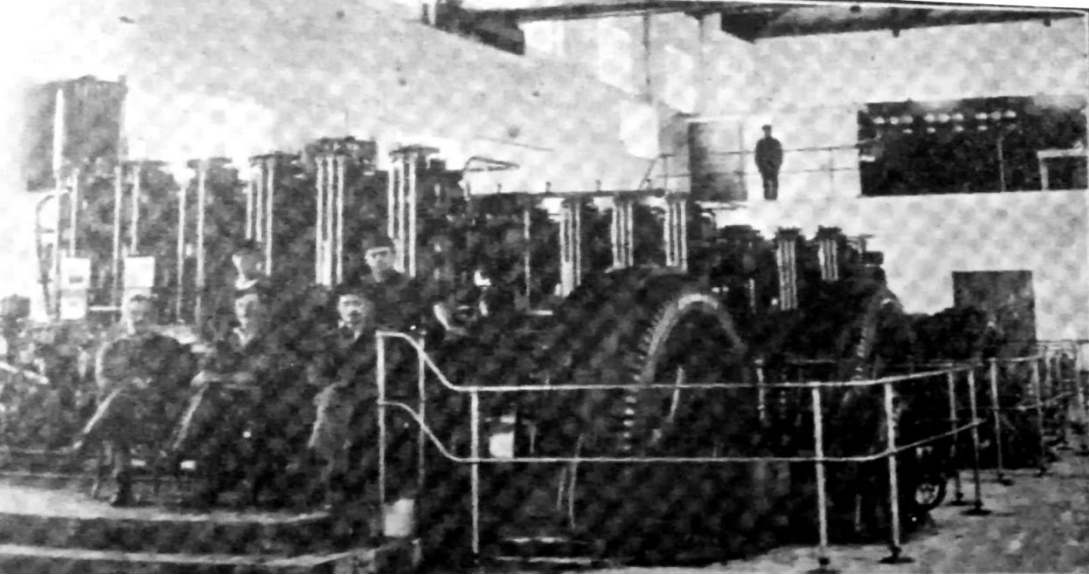
¹³⁹⁰ Vadala, *a.g.e.*, s. PI. VIII.

¹³⁹¹ Vadala, *a.g.e.*, s. PI. VI.

Ek 17: Samsun Hükümet Konağı¹³⁹²

Ek 18: Samsun Elektrik Santrali¹³⁹³

¹³⁹² Vadala, *a.g.e.*, s. PI. VI.

¹³⁹³ Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.357.

Ek 19: Onur Anıtı Kaidesinin İnşasına Dair Bir Görüntü¹³⁹⁴

Ek 20: Samsun- Çarşamba Demiryolu Temel Atma Töreni (1924)¹³⁹⁵

¹³⁹⁴ Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.348.

¹³⁹⁵ Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.344.

Ek 21: Belediye Mühendisi Nazif Bey Su Kuyusu Başında (1923)¹³⁹⁶

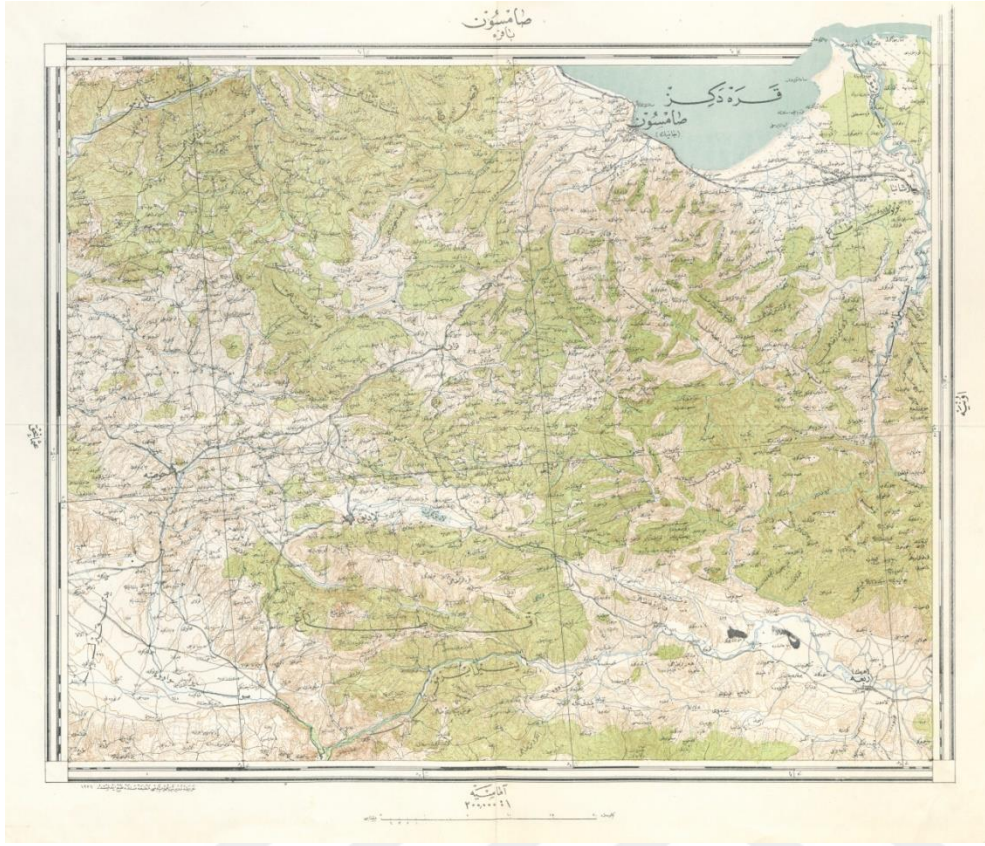
Ek 22: Samsun Reji İskelesi ve Tütün Çarşısı¹³⁹⁷

¹³⁹⁶ Murat Mallı Arşivi; Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.255.

¹³⁹⁷ Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, s.134.

Ek 23: 1926 Yılına Ait Samsun Haritası¹³⁹⁸

Ek 24: Samsun Bafra Çetinkaya Köprüsü¹³⁹⁹

¹³⁹⁸ <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1227> “Samsun (Harita)”, (Erişim Tarihi: 09.12.2022)

¹³⁹⁹ <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/196972> “Çetinkaya Köprüsü İnşaatı”, (Erişim Tarihi: 13.01.2023)

Ek 25: Samsun Onur Anıtı¹⁴⁰⁰

Ek 26: 1938 Yılı Samsun Sokaklarından Bir Görünüm¹⁴⁰¹

¹⁴⁰⁰ <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/208364> “Samsun Gazi Parkı, (Erişim Tarihi: 13.01.2023)

¹⁴⁰¹ <https://samsun.bel.tr/album/samsundan-nostalji-fotograflar-11#images-3> (Erişim Tarihi: 09.02.2023)